

1960-24. PRINTED AT
THE BANGALORE PRESS, LAKE VIEW, MYSORE ROAD
BANGALORE CITY

PREFACE.

The First Part of this *Rūpāvatāra* was brought out by the late lamented Professor M. Rangacharya during his life-time. In a learned Sanskrit introduction to that part, the date and life of the author have been fairly fully dealt with. This is the Second Part of the same work, and in the talented Professor's own words in the preface to the first part, "it goes by the name of *Dhātu-Pratyaya-Paṇchika*, which means that it is a well-ordered exposition of the roots of the language along with such of their formative and inflectional particles as are found in the structure of finite verbs and other primary derivatives." For various reasons which it is unnecessary to state here, the learned Professor did not live to see this second part printed in full,—only about 152 pages of it having been printed before he passed away. One of his best friends, the late Dewan Bahadur M. O. Parthasarathi Iyengar, M.A., M.L., Advocate of the Madras High Court, and the Professor's son M. R. Sampathkumaran, who is at present a student of the Presidency College, Madras, requested me to complete the printing of this part, and I gladly undertook the task and have just been able to finish it. The additions and emendations for which the Professor is responsible, have all been carefully gone through, and no pains have been spared to see that they are all

properly embodied in the book. Owing to the absence of my proof-reader, a number of errors have crept into the book, for which I crave the indulgence of the public: these errors have all been set right in the Erratum.

Lists of the stanzas, explanatory rules, technical terms, etc., Panini's aphorisms, etc., quoted in the book are all separately given at the end of the book: a table of contents and a short Sanskrit introduction are given in the beginning. For the preparation of all these I am highly indebted to Sriman D. S. Satakopachariar, Senior Pandit at the Government Oriental MSS. Library, Madras, and I tender my grateful acknowledgments to him therefor.

Above all, I value very highly the 'Appreciation' regarding the late Professor M. Rangacharya from the pen of his close and life-long friend, the erudite, far-famed and venerable Professor K. Sundararama Iyer, Avergal, M.A., of Kumbakonam, and seeing that it gives perhaps the best estimate of Professor M. Rangacharya's work and worth, I hope it will be read by all with interest and sympathy. Professor Rangacharya's son and I beg to offer our heartfelt thanks to Professor Sundararama Iyer, Avergal, for this 'Appreciation' which he so kindly consented to write in loving memory of his departed friend.

I take this opportunity to congratulate the Bangalore Press on their prompt execution and neat printing and excellent get-up of this Volume.

BANGALORE, } M. B. VARADARAJIENGAR.
March 1927. }

विज्ञापना.

भो महाशया !

विदितचरमेव हि तत्र भवतां, यत् कौतिशेषा, मद्रपुरराजकीयसर्व-
कलाशालासंस्कृतकलाध्यापकपदाम्बाः मळूर मण्डयाभिजनमण्डल-
मण्डनाः श्रीमन्तः रङ्गाचार्याः सहृदयसमुदयसमादरणीयसुप्रसिद्धतम-
सुललितपदगुम्फितभागद्वयात्मकरूपावतारसमूख्यस्य धर्मकीर्तिप्रणा-
तस्य व्याकरणग्रन्थस्य पूर्वभागं, व्युत्पिन्मूनां, शब्दां प्रक्रियां सुखेन
प्रतिपिन्मूनां विद्यार्थिनामन्यन्तोपकृतये सममुद्रञ्जिति । स्वीयायां च
गैर्वाणभूमिकायां ग्रन्थकर्तुर्धर्मकीर्तेः मौगतसमयप्रवर्तकाचार्यस्य काल-
देशचरित्रादिकं सुतरां प्राचकटञ्जिति च । साम्प्रतं तत्तादृशरङ्गाचार्य-
महाशयनिदेशवर्तिनः, म. भी. वरदराजय्यङ्गाराह्वयमहाशयाः रूपावतार
द्वितीयभागं धातुप्रत्ययपञ्चिकासमाख्यं परिच्छेदाष्टकपरिमितं तथाभूत-
सुगतसमयाचारपरिपालकधर्मकीर्तिविरचितं मुद्रितकल्पमसमग्रं सम्पुपूर-
यिपया न्ययूयुजज्ञेतन्निर्वर्तनायास्मान्, प्रावर्तिष्महि च मुद्रणपूरणे ।

अदर्शय उत्तरभागश्च आचार्य रामकृष्ण गोपाल भाण्डार्करप्रणीत हूण-
भाषासंवलितव्याकरणग्रन्थशैली निदानतया दैवतभाषाप्रवचनपराणां व्यु-
त्पिन्मूनामधुनातनानां प्राचीनानां च शब्दसौष्टवमनायासेन जिज्ञासूनामेत-
त्कालानुगुण्येनात्यन्तोपकृतिभाजनं, हूणभाषां भारतीमामरीं चाधीयानानां
विद्यार्थिनां सुबोधश्च भवेदित्यत्र न कापि विचिकित्सा ।

एतन्मुद्रणावसरे आनवधानिकं स्खलनं च संशोध्य क्षमन्तां
धामन्तः सहृदयवरा मामकमहृदयमवद्यजातमिति सकर्तृश्यमभ्यर्थये ।

इति, व्याकरणोपाध्याय,
दीक्षित शठकोपाचार्याध्वरी.

D. S. SATAKOPACHARYAR,

Senior Pandit, Govt. Oriental MSS. Library, Madras.

The late Rao Bahadur
PROFESSOR M. RANGACHARYA, M.A.
1861-1916.

AN APPRECIATION.

When the First Part of “ *Rūpāvatāra* ” was edited and published by the late Prof. Rangacharya, he said in his Introduction:—‘ I am hopeful that this publication, which has been adapted with considerable care to the earlier requirements of the students of Sanskrit in our Indian colleges, will prove useful to them and tend to stimulate their interest in the study of a language which is widely recognized by philologists to be a wonderfully constructed instrument for the expression of human thought.’ Nearly fifteen years have passed since then, and though the eminent scholar had himself finished his self-imposed task of giving this Second Part of the work its present form, its publication has been delayed,—chiefly, perhaps, because the fact has not been made known in such a manner as to awaken the public interest. The time for publication has now arrived, and it falls to my lot to send it forth with this Foreword. As there is no further need to dwell on the contents or value of the work itself I shall utilize the present opportunity to place before the readers of the work, present and

future, a brief portrait of the late eminent scholar and of his characteristics as a teacher, a comrade, and a man, even as I knew him in his public career and in his private life. I indulge the hope that my attempt to record my appreciation of him will commend itself to such of his old co-workers, friends, and admirers as are still alive and to others, too, for whom it is intended.

I. Personal Characteristics.

Of his powers of intellect and of judgment in general, I can confidently say that they knew not what may be described as the passing from immaturity to maturity. I can honestly say that, from the time I first became acquainted with him, he possessed all the knowledge he had mastered and all his admirable powers as a thinker, teacher and speaker. Another characteristic of his mind was that he could recall whatever he knew—the whole of it, or any part or detail he wanted—at any moment, and use it, too, with effect to suit his needs and purposes. It seemed as if he was drawing from a reservoir with depths no one, not even himself, could fathom. Next, the range and variety of his knowledge was vast and almost unrivalled. A friend of mine, now no more, who was our colleague in the Kumbakonam College, used to call him “Omniologist,”—a remark which, though neither meant nor taken seriously, had a good deal of truth. He had not only gained a specialist’s mastery in his

own chosen fields of science and mathematics, but his studies in private comprised a wide range of subjects, history, literature, philosophy and theology,—and in all of them he gained a mastery which was almost always the envy and despair even of those who were—or regarded themselves as—specialists therein. Only a very few are born teachers. In my experience of over 30 years, in various Government Colleges in this Presidency, I have known but four,—the late Rai Bahadur T. Gopala Rao, the late Rai Bahadur P. Ranganadam, the late Dewan Bahadur R. V. Srinivasar, and Prof. Rangacharya. Rangacharya's influence and sway over his classes was something almost without example. His students everywhere literally worshipped and adored him. His power of lucid exposition, coupled with the varied resources of his voice and his magnetic personality, made every hour of his work, as a teacher, a true work of art, and so left an ineffaceable impression, on the fresh minds of the ardent, attentive and admiring youths who formed his audience. Whenever he was appointed to the Kumbakonam College, his attractions as a lecturer always drew away boys in numbers, from taking other subjects in the B.A., Optional Course. The successes his boys scored at the University Examinations were as remarkable as their admiration for him, and the change which the impression created by his lectures unfailingly effected their entire future outlook on

their world of men, life and books. No one also ever grudged him, his extraordinary influence and popularity with students. Even elderly men have been known to feel, that to their contact with him they have owed some of their own awakening from torpidity which alone is what matters in settling men's fates and fortunes here.

As a public speaker, his powerful voice and its cadences charmed and attracted his audiences here, there, and everywhere. For an hour and a-half or longer he could pour forth, in a sustained manner, learned and long sentences, packed with the results of his original research, on topics gathered from the vast range of his erudition and still he could keep his audiences, under perfect control, and under a spell, exactly like what I have seen exercised, by the flute of the late marvellous musician, Sarabha Sastri. He could also speak at a moment's notice, or even without notice, at public meetings, for an hour or more, and pour forth a flood of light so as to carry an audience, and produce, as it were, a resistless wave of enthusiasm. One such occasion occurred at Trivandrum when a reading-room for masters and boys, in the Maharaja's College, was started. The other professors and masters who spoke had previously been informed, and come with carefully prepared speeches. A surprise was sprung on Professor Ranga-charya by the then Principal, Dr. A. C. Mitchell, I

believe, it was. He went in person, and brought him over, in fact only after the meeting had assembled. But he was quite equal to the occasion,—and his speech was, as I was told, a masterpiece of eloquence and learning. Trivandrum men long used to remember the occasion, and indeed every other occasion, on which he spoke, while there, with enthusiasm and admiration. His eloquence also never over-mastered him, for his self-command was as great, and never once, could he be charged, with exaggeration, oversight, or indiscretion. The late eminent Bombay judge and scholar, Mr. K. T. Telang, whom I knew well, and watched closely at Bombay when the first meeting of the National Congress was held there in December 1885, was perhaps the finest extempore speaker in English, India has produced in our time. In the Madras Presidency, only Professor Rangacharya, in my view at least, came close to him in all the higher qualities and graces of oratory.

The most prominent feature, however, of Professor Rangacharya's character and career, was his transparent honesty of purpose, fearlessness, and independence. His lofty spirit scorned servility, and knee-crooking in any form, and he was never known to have said a disparaging word of any individual or community in India, or of the Indian people at large, in order to win the favour of officials, and men of influence. He not only held his own

head aloft, in his intercourse with all men, but never would remain silent, when his countrymen and their culture were, in any respect, disdained or misrepresented by any one in his presence. Once an English lady, the wife of a big official under whom he served, said to him in the course of conversation, and when her husband, too, was seated hard by,—“Is not Indian music too serious and joyless?” At once the Professor replied, quoting Shelley’s line from his famous poem, ‘Our sweetest songs are those that tell of saddest thought’. His straightforward, frank and outspoken manner was inconvenient to little-minded men—and at times men—Indians and others—were known to have intrigued to do him a temporary injury. But Professor Rangacharya preferred to bear his disappointments silently and never was capable of mastering the arts by which too many men in this country, gain the favour of officials,—and he altogether spurned that art, in especial,—ever in undiminished and effective vogue,—which the late Major Hallett, once addressing a body of Madras graduates at Convocation particularly wanted them to regard as a deadly poison—*vis.*, “the attempting to rise by catching the coat-tails of those who are above them”. On more than one occasion, he was superseded by inferior men, or juniors, but he pressed his claims openly, and was never known to grumble when his efforts failed. More than once he had to place his case in appeal

before the highest executive authority, and won it. On these occasions, the high-placed gentlemen, whom he met and spoke to, when ventilating his grievances, were taken completely captive, and ever afterwards, became his warm friends and admirers.

To those who, like me, have enjoyed, while he lived, the privilege of a long and affectionate friendship, his noble gifts of mind and heart and the influence which he wielded by his learning and example combine to form a rich treasure of associations and memories which will endure to the end. He was singularly free from the hot self-assertiveness and unamiable ambitions, ever so conspicuous in modern Hindu society. He was wise and self-governed to a degree, only rarely found, among our men. He was not only pure and just in all his dealings with the world, but when once he became familiar or friendly with a colleague or neighbour, he was eager to avail himself of every opportunity to show his disposition to relieve suffering and his readiness to offer them his loving homage and devotion. He was by nature incapable of suspecting or plotting against any one, and his simplicity and sweetness always seemed to mark him out as one whose thoughts were soaring upward to things beyond the common range of human hopes, desires and ambitions.

II. Some Aspects of His Life.

In 1889, Mr. Rangacharya was, at his own request, placed on special duty at Arkonam for but six months to learn work at the Electric Engineering Works maintained by the Madras Railway Company. He underwent his training under the direction of Mr. G. K. Winter. The time allowed him was very short and could not be extended. Still, he showed that, in spite of his Brahmin birth, he was capable of sustained and incessant application of muscular energy, and also easily became a master of Mr. Winter's new methods of research. He showed me a letter of Mr. Winter's where he had spoken in striking terms of the value of his researches and testified, in a manner which at the time seemed to me somewhat startling, to the splendid powers of original discovery which he possessed, and would convince any one that he, perhaps even more than others, was a martyr to the stertorous routine of the system of teaching, then obtaining in Indian Colleges. Mr. Rangacharya told me that he was about to arrive at some important discoveries when he was ordered back, and so lost the fruits of the hard and self-denying labour of months. The new education and environment have killed us spiritually,—and they have not atoned for it by raising us materially. But because paper will take every impression put upon it, and the tongue is the most unruly and unscrupulous instrument at

man's disposal, there are always men who are prepared to revile at us. modern Indians,—who only claim justice and fair dealing with a proper environment, and equipment, for the struggle of life,—as merely noxious excrescences, all of them,—as mere “intellectuals”, lunatics, who can only grasp at shadows and spectres.

When the marvellous renunciation of the eternally glorious Swami Vivekananda produced that extraordinary but transient fascination upon the purse-proud men and the luxurious dames of America and the Western world of which India, in its degenerate credulity, mistook the true significance, the Swami looked back upon his Holy Motherland, and sought for one who could help him by expounding to them, with power and charm, those truths of the spirit, and the methods of their realization which had their enshrinement in the sacred literature of India,—and by expounding them, too, in the interpretative style, and with the synthetic aim characterizing the method of great Pandits and logicians, who had for centuries kept vigilant guard over them, and kept them also pure and undefiled by foreign accretions. He could think of no other than Professor Rangacharya,—for he had already made his acquaintance during his nine days' sojourn in Trivandrum in December 1892, and had learned to appreciate at their proper worth the extraordinary combination of excellences,

which made him look so like the Swami himself to all who knew both,—an almost encyclopædic learning, a rare command of eloquent expression, the power to call up readily all one's intellectual and dialectic resources to point a moral or prick the bubble of a plausible argument, and, finally, an emotional temperament, which unerringly pointed to the love of what is good and noble in man, and beautiful in nature and art. It was, at the earnest call of the great Swami, that Professor Rangacharya became the editor *de facto* of the now defunct "*Brahmavadin*", first started as a fortnightly and then converted into a monthly review by the late lamented M. C. Alahiyasingaperumal Iyengar, formerly Headmaster of the High School Department of the Madras Pachaiappah's College. Mr. Rangacharya was the principal contributor of the editorials during the four or five years he conducted the "*Brahmavadin*", and wrote at least thirty of such, and perhaps more. He also published translations therein with introductory comments and critical notes, several selected hymns of the Rig-Veda. These translations were intended to form the first part of a work, he had planned, which should comprise, in one volume, a comprehensive survey of all the aspects of the Sanatana Dharma of the Indian sages in its historical evolution. His editorials were primarily intended for the instruction of the disciples of the Swami in the United States, and were highly

appreciated by them, for they supplemented the oral instruction they received from him by presenting the same topics in form which happily combined the traditional methods of the Indian sages with the scientific reasonings, which made them acceptable to men and women, brought up in a different environment. Indian spirituality cannot be transplanted from its native soil and the Swami himself amply acknowledged it.

Some years ago, the Madras Hindu Association was founded in order to counteract the revolutionary schemes and endeavours of the social extremists who had been disturbing Hindu society, and had, by their machinations and blandishments, lured to their ruin and brought dislocation and unhappiness into many peaceful households by following the methods and tactics of foreign missionaries. Most of those who took part in the founding of the Association have passed away from the scene or deserted the flag then raised to accomplish social reform on what was called purely "National" lines. Professor Rangacharya delivered, what was universally extolled as a remarkable oration, at the inauguration of the movement, and was always the chief contributor to the columns of "*Indian Progress*", a journal conducted in Madras for promoting its aims and ideals. In that journal, he wrote as follows:—"Mere tinkering with social institutions and random rebellion against social

authority, without understanding their internal meaning, and mutual correlations, and without endeavouring to examine the root-principles out of which, they have grown, are calculated more to injure true progress than produce any enduring benefit to society either now or in the near future." In another issue, he wrote:—"The modern democratic ideals of human liberty which are mainly derived from the political history of certain European countries have a very natural tendency to consecrate mere personal rebellion so as to raise it to the rank of moral heroism. Indeed, there is often as much heroism in patient suffering, and long-continued waiting, as in breaking away from all moorings, for the purpose of enjoying the self-centred blessing, of a free drifting, if not for a less worthy purpose." It is the attempt to comprehend and preserve what has contributed to the undying vitality of the Hindu races and their institutions and to eliminate, slowly and withal painfully, what is defective and accidental in the civilization of India that can ensure the true progress and the true unity of the Hindu people. It is only National Colleges and Universities where a truly national education is given that can help towards the achievement of national progress and unity of the kind which men of light and leading like Professor Rangacharya had in view. He had no faith in the competitive and gladiatorial theory of progress

which finds favour with those who follow Western leaders of Indian movements or the inspiration derived from movements and societies which, founded in the West by Westerners for their own purposes, have been transferred to India as aids to what has been called the "social conquest" of India on the principle enunciated by the great modern historian, Adolf Holm,—*viz.*, "The only way to settle with the East is to vanquish her intellectually." Professor Rangacharya's cultured self-restraint and enlightened sense of duty were too well-rooted in reason and truth to allow him to indulge in the luxury of destroying the peace and happiness of Indian households and communities, simply, in order to elevate himself into the attractive role of a prophet or the titular head and voluble spokesman of a rebel organization with a numerous throng of admiring followers and spouting forth an interminable and inconsistent series of arguments to support every opinion and creed—every novel theory, suggestion, or surmise—which one's egotistic impulse or mythopœic imagination might induce one to favour from time to time so as to fill a large place as the founder, teacher or priest, of a new cult in the world. If Professor Rangacharya's methods, principles and aims had been properly understood, he would not have been misrepresented or blamed as he was by certain unthinking persons or hot-blooded youths, for his

steady adherence in practice to the immemorial ideals and usages of Hindu society.

To Professor Rangacharya's example and influence we also owe a new institution which has taken a firm root in the metropolis of South India and is also occasionally found necessary in mofussil stations. An exposition of the Gita by means of lectures once a week or oftener, is now a recognized method of propagating the Vedic religion among our young men. Prof. Rangacharya, in 1903 or 1904, first courageously commenced delivering a course of Sunday lectures on the Gita in Triplicane. His object was to combine and harmonise into one wisdom the fruits of the civilizations of India and the West and to remove all doubts and conflicts in the modern Indian mind regarding the practicability of adapting the ancient Hindu Dharma to the conditions of the changing Indian world. The first volume contained the revised shorthand reports of his lectures on the first six Adhyayas and was issued nearly ten years ago, and has been found to be helpful, and even of absorbing interest, to those who have resorted to it for guidance and light on the great topics of which it treats. There exist, I believe, ample materials for issuing two more volumes of similar magnitude. They contain a contribution of permanent value to the making of the India of the future and will long remain a monument of the great Professor's wisdom and patriotism.

His appointment as Curator of the Oriental Manuscripts Library has been of undoubted and lasting value to the world of letters. When he took charge of it, he conceived the magnanimous idea of making the Library "a kind of literary laboratory well suited to the conduct of Oriental study and research," and himself set a splendid example both to his successors in office and to scholars at large in South India. He published critical editions,—and in some cases also translations—of ancient or mediæval works. The "*Rūpāvatāra*" itself—of which Part II is now published—was one of the series projected by him. He also made substantial additions to the collection of rare manuscripts in the Library, and did much valuable and laborious work in publishing descriptive catalogues of Sanskrit, Tamil, Telugu and other manuscripts in the Library.

In conclusion, I wish to say this only of him, *viz.*, that, like all who have had the makings of greatness in them, his personality—I mean his talents, his energies, and aptitudes and dispositions of all kinds taken together—was far greater than all that he was enabled to accomplish amidst the possibilities and conditions of his age and environment. A nature singularly sweet and gentle, a mind endowed with every faculty for gaining distinction in the world, a versatile genius diligently cultivated so as to make valuable contributions to the national life

in every department of thought and activity, a life lived in accordance with the highest ideals of truth, purity and loving kindness—these form a combination of excellences, almost or wholly, unmatched in this age of social transition and many-sided conflict in South India.

K. SUNDARARAMAN.

धातुप्रत्ययपञ्चिका विषयसूचिका †

सार्वधातुकपरिच्छेदे

पुटे

१	लट्प्रकरणम्	१—५०
२	लङ्प्रकरणम्	५१—७३
३	लोट्प्रकरणम्	७४—९१
४	लिङ्प्रकरणम्	९२—९९
५	यक्प्रकरणम्	१००—१०७

आर्धधातुकपरिच्छेदे

६	आशीर्लिङ्प्रकरणम्	१०८—११९
७	लिट्प्रकरणम्	११९—१४२
८	लुङ्प्रकरणम्	१४२—१६७
९	लृट्प्रकरणम्	१६८—१७२
१०	लृङ्प्रकरणम्	१७२—१७४
११	लृट्प्रकरणम्	१७४—१७६
१२	भावकर्मणोर्लिङादि	१७६—१८४
१३	चिपवद्भावप्रकरणम्	१८५—१८६
१४	सनन्तपरिच्छेदः	१८६—२००
१५	यङन्तपरिच्छेदः	२००—२०६
१६	यङ्लुक्परिच्छेदः	२०६—२११
१७	हेतुमणिच्प्रकरणम्	२१२—२२७
१८	प्रत्ययमालापरिच्छेदः	२२७—२२८
१९	सुबन्धातुपरिच्छेदः	२२९—२३५
२०	तिङ्प्रतिभक्त्यर्थप्रकरणम्	२३५—२४१

	कृदन्तपरिच्छेदे	पुटे
२१	कृत्यप्रकरणम् २४१—२५३
२२	कृत्यप्रकरणम् २५४—३०६

अनुक्रमणिका

२३	उद्धृतश्लोकानुक्रमणिका १— २
२४	वार्तिकपरिभाषणादिसूची ३— १३
२५	धातुसूची १४— २८
२६	सूत्रसूची २९— ७६
२७	उदाहृतपदसूची ७७—२२६
२८	शुद्धपत्रिका i—xiii

शुभमस्तु । अविघ्नमस्तु ॥

रूपावतारः ॥

धातुप्रत्ययपञ्चिका ॥

प्रणम्य शिरसा देवां बालानां हितकारिणाम् ।

यथासारं प्रवक्ष्यामि धातुप्रत्ययपञ्चिकाम् ॥

अथानुबन्धादयः ॥

1. तत्र धातुप्रत्ययेषु येऽनुबन्धा उपदिश्यन्ते सर्वे ते कार्यार्थाः ।
आत्मनेपदिनामकारः अनुदात्तङित आत्मनेपदम् (I. 3. 12.)
इत्यात्मनेपदार्थः । परस्मैपदिनामकार उच्चारणार्थः । उभयपदिनामकारः
स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले (I. 3. 72.) इति विशेष-
णार्थः । आकारः आदितश्च (VII. 2. 16.) इति विशेषणार्थः ।
इकारः इदितो जुम् धातोः (VII. 1. 58.) इति विशेषणार्थः । ईकारः
श्वीदितो निष्ठायाम् (VII. 2. 14.) इति विशेषणार्थः । उकारः
उदितो वा (VII. 3. 56.) इति विशेषणार्थः । ऊकारः स्वरति-
स्रतिस्रयतिधूञ्जुदितो वा (VII. 2. 44.) इति विशेषणार्थः ।
ऋकारः नाग्लोपिशास्वृदिताम् (VII. 4. 2.) इति विशेष-
णार्थः । लृकारः पुष्पादिद्युताद्यदितः परस्मैपदेषु (III. 4. 55.)
इति विशेषणार्थः । एकारः स्वयन्तक्षुण्णश्वसजागृणिश्येदिताम्
(VII. 2. 5.) इति विशेषणार्थः । ओकारः आदितश्च (VII. 1.

2. 45.) इति विशेषणार्थः । इक् स्मरणे इत्यत्र ककारः अर्धागर्थ-
 दयेशां कर्मणि (II. 3. 52.) इति विशेषणार्थः । डकारः अनुदा-
 त्तङित आत्मनेपदम् (I. 3. 12.) इत्यात्मनेपदार्थः । ञकारः
 स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले (1.3.72.) इति विशेषणार्थः ।
 षकारः षिद्भिदादिभ्योऽङ् (II. 3. 104.) इति विशेषणार्थः ।
 टकारः पात्राध्माधेट्टशशः (III. 1. 137.) इति विशेष-
 णार्थः । दाणो णकारः दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे (I. 3. 55.)
 इति विशेषणार्थः । इणो णकारः इणो गा लुङि (II. 4. 45.)
 इति विशेषणार्थः । दाब्देपोः पकारः दाधा ध्वदाप् (I. 1. 20.)
 इति, टुशब्दः द्वितोऽथुच् (III. 3. 89.) इति, डुशब्दः डितः क्रिः
 (III. 3. 88.) इति, विशब्दः जीतः क्तः (III. 2. 187.)
 इति, इरशब्दः इरितो वा (III. 4. 57.) इति विशेषणार्थः ॥

2. अथ क्रियावाचिभ्यो धातुभ्यः परस्य लकारस्य स्थाने तिङ्बि-
 भक्तयः यथासम्भवं संक्षेपेण उपदिश्यन्ते । का च तिङ्बिभक्तिः ?
 तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्सस्तातांझथासाथांघ्वमिड्वहिमहिङ्
 (III. 4. 78.)—एते अष्टादश तिबादेयः तिङ्बिभक्तिसंज्ञका
 लकारस्य आदेशा भवन्ति । अत्र पकारादयस्सर्वेऽनुबन्धाः कार्यार्थाः ।
 पकारः अनुदात्तौ लुप्पितौ (III. 1. 4.) इति विशेषणार्थः । टकारः
 इटोऽत् (III. 4. 106.) इति विशेषणार्थः । डकारस्तिङिति
 प्रत्याहारार्थः । पूर्वं नव परस्मैपदम् ; परं नवात्मनेपदम् । लः परस्मै-
 पदम् (1. 4. 99.)—लादेशाः परस्मैपदसंज्ञा भवन्ति । लङानावा-
 त्मनेपदम् (I. 4. 100.)—तङिति प्रत्याहारो नवानां चैव नानाम्,
 आन इति शानच् कानचोऽग्रहणम् ; पूर्वसूत्रेण परस्मैपदसंज्ञायां प्राप्तायां

तद्धानयोरात्मनेपदसंज्ञा अनेन विधीयते । कश्च लकारः ? लट् लिट् लुट् लृट् लोट् लोड् लङ् लिङ् लुङ् लृङ्—इति षट् दितः चत्वारो दितः । अत्राप्यकारायनुबन्धास्सर्वे कार्यार्थाः । लटः अकारः विदो लटो वा (III. 4. 83.) इति विशेषणार्थः । लिटः इकारः लिटः कानज्वा (III. 2. 106.) इति विशेषणार्थः । लुटः उकारः लुटः प्रथमस्य डारौरसः (II. 4. 85.) इति विशेषणार्थः । लृटः ऋकारः लृट् शेषे च (III. 3. 99.)³ इति विशेषणार्थः । लोटः एकारः लोटोऽडाटौ (III. 4. 94.) इति विशेषणार्थः । लोडः ओकारो लोटो लडुत् (III. 4. 85.) इति विशेषणार्थः । सर्वे टकाराः दित आत्मनेपदानां टेरेः (III. 4. 79.) इति विशेषणार्थाः । लङः अकारः लङ् इशाकटायनस्यैव (III. 4. 111.) इति विशेषणार्थः । लिङ् इकारः लिङ्स्सीयुट् (III. 4. 102.) इति विशेषणार्थः । लुङ् उकारः लिङ् लुङि (III. 1. 43.) इति विशेषणार्थः । लृङ् ऋकारः स्यतासी ललुटोः (III. 1. 33.) इति विशेषणार्थः । सर्वेषां ङकारः नित्यं दितः (III. 4. 99.) इति विशेषणार्थः ॥

3. ते च दश लकाराः यथासम्भवं धातोर्विधीयन्ते । धातवः पुनः अर्थवशात् द्विविधा भवन्ति सकर्मका अकर्मकाश्चेति । तत्र सकर्मका धातवः कर्मपेक्षक्रियासाहुः, यथा—कटं करोति, ग्रामं गच्छति, ओदनं पचति, इत्येवमादयः । अकर्मका धातवः कर्मनिरपेक्षां क्रियामाहुः, यथा—आस्ते, शेते, तिष्ठति, भवति, इत्यादयः । तथा च सूत्रम् : लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः (III. 4. 69.)—अकर्मकेभ्यो धातुभ्यो भावे कर्तरि लकारा भवन्ति, सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः कर्मणि कर्तरि च । ते पुनोत्तराप्रत्ययभेदेन दशविधा भवन्ति । सकर्मकाणां भवादयः, लुगि-

करणा अदादयः ; श्रुविकरणा जुहोत्यादयः ; श्यन्विकरणा दिवादयः ; श्रुविकरणाः स्वादयः ; शविकरणाः तुदादयः ; श्रम्विकरणा रुधादयः ; उविकरणाः तनादयः ; श्राविकरणाः क्रधादयः ; स्वार्थप्यन्ताः चुरादयः । ते पुनस्सर्वे तिङ्भक्तिवशात् त्रिविधा भवन्ति—परस्मैपदिनः, आत्मनेपदिनः, उभयपदिनश्चेति । तत्र कैदाचिच्छृणान्तरेण परस्मैपदिनोऽप्यात्मनेपदमनुभवन्ति, आत्मनेपदिनोऽपि परस्मैपदम् ; यथा—अनुक्रीडते, संक्रीडते, विरमति, परिरमति, इत्यादिरूपेषु ॥

इत्यनुबन्धादयः ॥

अथ सार्वधातुकपरिच्छेदः ॥

लट्प्रकरणम् ॥

शब्विकरणे भ्वादौ लट् ॥

1. तत्र शब्विकरणेषु भ्वादिषु धातुषु प्रथमभूतात् परस्मैपदिकात् अकर्मकात् भू इत्येतस्माद्धातोः परस्य लकारस्य स्थाने तिङ्भक्तियो योज्यन्ते ॥

भू सत्तायाम् इत्ययं धातुः सत्तायामर्थे वर्तते । भू इति स्थिते निरनुनासिकत्वादूकारस्येत्संज्ञा नास्ति । ननु कथम् ऊकारस्य निरनुनासिकत्वम् ? मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः (1. 1. 8.) इत्यनुनासिकलक्षणम् ; तच्चात्रापि सम्भवत्येव वक्त्रधीनत्वादुच्चारणस्य ; तस्मान्निरनुनासिकत्वादूकारस्येत्संज्ञा नास्तीति असम्बद्धम् । अत्रोच्यते निरनुनासिकोऽयमूकारः एकाच्चादस्य धातोरिति । तथा च वक्ष्यति—

एकाजूर्णुजदन्तानां दीधीवेव्योश्च जीर्यते ।

जागर्तेश्च दरिद्रातेर्नानुनासः प्रयुज्यते ॥

एकाचो धातोरदन्तानाश्च, ऊर्णुञ् आच्छादने, दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः, वेवीङ् वेतिना तुल्ये, जृष् वयोहानौ, जागृ निद्राक्षये, दरिद्रा दुर्गतौ, एतेषां धातूनामनुनासिका न भवन्ति इत्यर्थः । एवञ् सति भू सत्तायामित्यस्य एकाच्त्वात् ऊकारस्य निरनुनासिकत्वमुपपन्नम् । भूवादयो धातवः (I. 3. 1.)—भू इत्येवमादयश्चब्दाः क्रियावाचिनो गणपरिपाठितत्वाद्वातुसंज्ञा भवन्ति । क्रियावाचिन इति विशेषणं या वा हा दिव् इत्येवमादीनां सर्वनाम-विकल्प-विस्मय-स्वर्गादिवाचिनां धातुसंज्ञा मा भूदिति ।

भूवादीनां वकारोऽयं मङ्गलार्थः प्रयुज्यते ।

भुवो वार्थं वदन्तीति भ्वर्था वा वादयस्स्मृताः ॥

इति धातुसंज्ञायां, धात्वधिकारविहितानेकप्रत्ययप्रसङ्गे विवक्षावशात्, प्रत्ययः (III. 1. 1.), परश्च (III. 1. 2.), धातोः (III. I. 91.) इति अनुवर्तमाने, वर्तमाने लट् (III. 2. 123.) —कश्च वर्तमानः ? प्रारब्धोऽपरिसमाप्तश्च वर्तमानः ; तस्मिन्वर्तमानार्थे वर्तमानधातोर्लट् प्रत्ययो भवति । अकारस्येत्संज्ञा ; लोपः ; प्रयोजनं विदो लटो वा (III. 4. 83.) इति विशेषणम् । टकारस्येत्संज्ञा । तस्य लोपः ; प्रयोजनं टित आत्मनेपदानां टेरेः (III. 4. 79.) इति विशेषणम् । भू ल् इति स्थिते, लस्य (III. 4. 77.) इत्यधिकृत्य, तित्सस्त्रिसिपथस्थमिब्वसूमस्तातांश्चथासाथांघ्वमिड्वहिमहिङ् (III. 4. 78.)—लस्य स्थाने तिबादय आदेशा भवन्ति । सामान्येन सर्वतिबादिषु प्राप्तेषु अस्य धातोः परस्मैपदत्वात्, शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् (I. 3. 78.)—कश्च शेषः ? उपयुक्तादन्यो

यः स शेषः ; येभ्यो धातुभ्यो येन विशेषणेनात्मनेपदं न विहितं ते धातवः शेषाः ; तेभ्यः परस्य लकारस्य स्थाने कर्तरि परस्मैपदम्भवति । तत्रापि सर्वपरस्मैपदेषु विवक्षावशात्, तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः (I. 4. 101.)—तिङ्स्त्रीणि त्रीणि पदानि भूत्वा प्रथमपुरुषमध्यमपुरुषोत्तमपुरुषसंज्ञा भवन्ति ।* प्रथमतिकस्य प्रथमपुरुषसंज्ञा; द्वितीयत्रिकस्य मध्यमपुरुषसंज्ञा; तृतीय त्रिकस्योत्तमपुरुषसंज्ञा । एवमात्मनेपदेष्वपि । शेषे प्रथमः (I. 4. 108.)—शेष इति मध्यमोत्तमविषयादन्य उच्यते ; यत्र युष्मदस्मदी समानाधिकरणे न स्तः तत्र प्रथमपुरुषो भवति । तत्रापि युगपदेकवचन-द्विवचन-बहुवचनप्रसङ्गे विवक्षावशात्, तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः (I. 4. 102.)—तानि तिङ्स्त्रीणि त्रीणि पदानि भूत्वा एकैकशः एकवचनद्विवचनबहुवचनसंज्ञानि भवन्ति । प्रथमं प्रथमपुरुषैकवचनं, द्वितीयं द्विवचनं, तृतीयं बहुवचनम्, इत्यादि । एवमन्येऽपि । द्वेकयोर्द्विवचनैकवचने (I. 4. 22.)—द्विवैकत्वयोरर्थयोर्द्विवचनैकवचने भवतः । इत्येकार्थविवक्षायां परस्मैपदप्रथमपुरुषैकवचनं तिप् ; पकारः अनुदात्तौ सुप्पितौ (III. 3. 4.) इति विशेषणार्थः । तिङ्शित्सार्वधातुकम् (III. 4. 113.)—तिङ् शितश्च धातोर्विहितप्रत्ययाः सार्वधातुकसंज्ञा भवन्ति । इति सार्वधातुकसंज्ञायां सार्वधातुके यक् (III. 1. 67.) इति वर्तमाने, कर्तरि शप् (III. 1. 68.)—कर्तृवाञ्छिनि सार्वधातुके परतः धातोः शप् प्रत्ययो भवति । शकारः सार्वधातुकसंज्ञार्थः । अङ्गस्य (VI. 4. 1.) इत्यधिकृत्य, सार्वधातुकार्धधातुकयोः (VII. 3. 84.)—सार्वधातुके आर्धधातुके च परतः इगन्तस्याङ्गस्य गुणो भवति । अवादेशः ; स भवति ।

2. द्व्यर्थविवक्षायां परस्मैपदप्रथमपुरुषद्विवचनम्—तस् सुप्तिङन्तः

म्पदम् (I. 4. 14.) इति पदसंज्ञायां सकारस्य रुत्वविसर्गौ ; तौ भवतः । बहुवचनविधायिकां, बहुषु बहुवचनम् (I. 4. 21.)—बहुवचनेषु विवक्षितेषु बहुवचनं भवति । इति बहुवचनं क्षि । झकारस्य चुटू (I. 3. 7.) इति इत्संज्ञायां प्राप्तायाम्, आयनेयीनीयियः फट्खच्छघाम्प्रत्ययादीनाम् (VII. 1. 2.) इत्यनुवर्तमानै, झोऽन्तः (VII. 1. 3.)—प्रत्ययादिभूतस्य झस्य अन्त इत्ययमादेशो भवति । अत्र अकारस्तकारपरित्यागार्थः । एङि पररूपम् (VI. 1. 94.), उरूपदान्तात् (VI. 1. 96.) इति वर्तमाने, अतो गुणे (VI. 1. 97.)—अपदान्तादकारात् गुणसंज्ञके वर्णे परतः पूर्वपरयोःस्थाने पररूपमेकादेशो भवति ; ते भवन्ति । मध्यमपुरुषविवक्षायां, युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः (I. 4. 105.)—युष्मद्युपपदे सति व्यवहिते चाव्यवहिते च समानाधिकरणे समानाभिधेये तुल्यकारके स्थानिनि प्रयुज्यमानेऽप्यप्रयुज्यमानेऽपि धातोः परस्य लकारस्य स्थाने मध्यमपुरुषो भवति । पूर्ववदेकवचनादीनि भवन्ति । तत्रापि मध्यमपुरुषैकवचनं सिप् ; पकारः स्वरार्थः ; त्वं भवसि । द्विवचनं थस्—युवां भवथः । बहुवचनं थ—यूयं भवथ । अप्रयुज्यमानेऽपि—भवसि, भवथः, भवथ । समानाधिकरणे इति किम् ? त्वयानुभूयते लक्ष्मीः । उत्तमपुरुषविवक्षायाम्, अस्मद्युत्तमः (I. 4. 107.)—अस्मद्युपपदे सति व्यवहिते चाव्यवहिते च समानाधिकरणे तुल्यकारके स्थानिनि प्रयुज्यमाने अप्रयुज्यमानेऽपि धातोः परस्य लकारस्य स्थाने उत्तमपुरुषो भवति । पूर्ववदेकवचनादि भवति । तत्राप्येकवचनं सिप् ; पकारः स्वरार्थः । तुरुस्तुशम्यमस्सार्वधातुके (VII. 3. 95.) इति वर्तमाने, अतो दीर्घो यञि (VII. 3. 101.)—अकारान्त-

स्याङ्स्य दीर्घो भवति यच्चादौ सार्वधातुके परतः; अहं भवामि, आवां भवावः, वयं भवामः । अप्रयुज्यमानेऽप्यस्मादि—भवामि, भवावः, भवामः ॥

3. एध वृद्धौ । अकार आत्मनेपदार्थः; धातुसंज्ञायां पूर्ववल्ङ्गट्; अनुबन्धलोपः । अनुदात्तङित आत्मनेपदम् (I. 3. 12.)—अनुदात्तेतो ये धातवो ङितश्च तेभ्यः परस्य लकारस्य स्थाने आत्मनेपदं भवति । अचोऽन्त्यादि टि (I. 1. 64.)—अचां सन्निविष्टानां मध्ये योऽन्त्योऽच् तदादिशब्दस्वरूपं टिसंज्ञं भवति । टित आत्मनेपदानां टेरेः (III. 4. 79.)—टितो लकारस्य स्थाने यान्यात्मनेप्रदानि विहितानि तेषां टेरेकारादेशो भवति ; एधते । द्व्यर्थविवक्षायाम् आत्मनेपदप्रथमपुरुषद्विवचनम्—आताम् । सार्वधातुकमपित् (I. 2. 4.)—अपित् सार्वधातुकं यत् तत् ङिट्प्रवृत्ति । अतो येयः (VII. 2. 80.) इति वर्तमाने, आतो ङितः (VII. 2. 81.)—अकारान्तादङ्गादुत्तरस्य ङिट्प्रवृत्तस्य आकारस्य इय् इत्ययमादेशो भवति । आङ्गुणः (VI. 1. 87.) इति गुणः । लोपो व्योर्वलि (VI. 1. 66.)—धातोरधातोश्च यकारवकारयोर्लोपो भवति वलि परतः । टेरेत्वम् ; एधेते । बहुवचने पररूपं च ; एधन्ते । थासस्से (III. 4. 80.)—टिङ्कारसम्बन्धिनः थासः से इत्ययमादेशो भवति । थासस्स इति वक्तव्ये से इति निर्देशः तडादेशानां टेः एत्वाभावज्ञापनार्थः, तेन डारौरसां टेरेत्वाभावः—एधसे ; आतो ङितः (VII. 2. 81.)—एधेथे ; एध्वे । उत्तमपुरुषैकवचने टेरेत्वम् ; अतो गुणे (VI. 1. 97.) इति पररूपम्—एधे । द्विवचने बहुवचने च, अतो दीर्घो ऋणि (VII. 3. 101.); एत्वश्च ; एधावहे, एधामहे ॥

4. **डुपचषू** पाके । आदिर्जिडुडचः (I. 3. 5.)—धात्वादि-
भूताः जि टु ड एते वर्णसमुदाया इत्संज्ञा भवन्ति । इति इत्संज्ञायां लोपः ; प्रयो-
जनं द्वितः क्रिः (III. 3. 88.) इति विशेषणम् । पकारः षिद्विदा-
दिभ्योऽङ् (III. 3. 104.) इति विशेषणार्थः । पच इति स्थिते धातु-
संज्ञायां पूर्ववल्ङ् इति पशपः ; पचति, पचतः, पचन्ति ; पचसि,
पचथः, पचथ ; पचामि, पचावः, पचामः । स्वरितञितः
कर्त्रभिप्राये क्रियाफले (I. 3. 72.)—स्वरितेतो जितश्च ये धातवः
तेभ्यः परस्य लकारस्य स्थाने आत्मनेपदं भवति कर्तारश्चेत् क्रियाफल-
मभिप्रैति ; पचते, पच्येते, पचन्ते ; पचसे, पच्येथे, पचध्ये ;
पचे, पचावहे, पचामहे ॥

5. **गाङ्** गतौ ; डकार आत्मनेपदार्थः ; सवर्णदीर्घः ; गाते
गाते, गाते ; गासे, गाथे, गाध्वे ; गै, गावहे, गामहे । अत्र
प्रथमपुरुषबहुवचने, आत्मनेपदेष्वनतः (VII. 1. 5.) इति जत् इत्या-
देशः । जि जये ; जयति, जयतः, जयन्ति । विपराभ्याञ्छेः
(I. 3. 19.)—विपराभ्यामुत्तरस्य जयतेरात्मनेपदं भवति ; विज-
यते, विजयेते, विजयन्ते ; पराजयते, पराजयेते, पराजयन्ते ।
अयं धातुरकर्मक उत्कर्षार्थे ; परिभवार्थे सकर्मकः । णिङ् ईषद्वसन ;
डकार आत्मनेपदार्थः ; धात्वादेऽपस्सः (VI. 1. 64.)—धात्वा-
देष्पकारस्य सकारादेशो भवति ; विपूर्वः ; विस्मयते, विस्मयेते,
विस्मयन्ते । श्रिञ् सेवायाम् ; जकारात् आत्मनेपदं च ; श्रयति,
श्रयतः, श्रयन्ति । स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले (I. 3. 72.) ;
श्रयते, श्रयेते, श्रयन्ते । डीङ् विहायसा गतौ ; उत्पूर्वः ; उडुयते,

उडुयेते, उडुयन्ते । णीञ् प्रापणे ; णो नः (VI. 1. 65.)
 —धात्वादर्शकारस्य नकारादेशो भवति ; नयति, नयतः, नयन्ति ;
 नयते, नयेते, नयन्ते । उपसर्गाः क्रियायोगे (I. 4. 59.)—
 प्र, परा, अप, सम्, अनु, अव, निस्, दुस्, वि, आङ्, नि,
 अधि, अपि, अति, क्त्वा, उत्, अभि, प्रति, परि, उप ;
 इति प्रादयो विंशतिः उपसर्गसंज्ञा भवन्ति । गतिश्च (I. 4.
 60.)—प्रादयः क्रियायोगे गतिसंज्ञाश्च भवन्ति । ते प्राग्धातोः
 (I. 4. 80.)—ते गत्युपसर्गसंज्ञा धातोः प्राक् प्रयोक्तव्याः । तदिहे-
 दानीं प्रपूर्वः प्रणी इति स्थिते, उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य
 (VIII. 4. 14.)—उपसर्गस्थान्निमित्तादुत्तरस्य णोपदेशस्य धातो-
 र्नकारस्य णकारादेशो भवति ; प्रणयते, प्रणयेते, प्रणयन्ते । द्रु
 गतौ ; शब्गुणावादेशाः ; द्रवति, द्रवतः, द्रवन्ति । स्रु
 गतौ ; स्रवति, स्रवतः, स्रवन्ति । पूङ् पवने ; डकारः आत्मने-
 पदार्थः ; शब्गुणावादेशाः ; पवते, पवेते, पवन्ते । स्मृ चिन्तायम् ;
 स्मरति, स्मरतः, स्मरन्ति । सार्वधातुकार्धधातुकयोः (VII. 3. 84.),
 उरण् रपरः (I. 1. 51.) इति ऋकारस्य अर् इति गुणः । हृञ् हरणे ;
 जकारः उभयपदार्थः ; हरति ; हरते ।

उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।

प्रहाराहारसंहारविहारपरिहारवत् ॥

तृ प्लवनतरणयोः ; तरति ; सन्तरति ; अवतरति । धेद् पाने ;
 विभाषा धेद्श्चयोः (III. 1. 49.) इति विशेषणं टितः
 प्रयोजनम् ; आदेच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.) इति आत्वं

न, शित्परत्वात् ; धयति, धयतः, धयन्ति । ग्लै ग्लै हर्षक्षये ; शपः शित्त्वात् आत्वं न भवति ; आयादेशः ; ग्लायति, ग्लायतः, ग्लायन्ति ; म्लायति, म्लायतः, म्लायन्ति । ह्येञ् स्पर्धायां शब्दे च ; ह्वयति, ह्वयतः, ह्वयन्ति । जित्त्वात् स्वरितेत्यादिना (I. 3. 72.) आत्मनेपदश्च ; ह्वयते, ह्वयेते, ह्वयन्ते । निसमुपविभ्यो ह्वः (I. 3. 30.)—नि सम् उप वि इत्येवंपूर्वात् ह्वयतेर्धातोरात्मनेपदम्भवति । अकर्त्रभिप्रायार्थोऽयमारम्भः ; निह्वयते, संह्वयते, उपह्वयते, विह्वयते । स्पर्धायामाहुः (I. 3. 31.)—स्पर्धा सङ्घर्षः पराभिभवेच्छा ; स्पर्धायां विषये आङ्पूर्वात् ह्वयतेर्धातोरात्मनेपदं भवति ; मल्लो मल्लम् आह्वयते । स्पर्धायामिति किम् ? गामाह्वयन्ति गोधुक् । एवमेवात्र नेयान्यन्यान्यपि अजन्तधातुरूपाणि ॥

6. अथ हलन्तधातुरूपाणि अकाराद्युपधाक्रमेण प्रदर्शयन्ते । **टुनदि** समृद्धौ ; इकारः इदितो नुम् धातोः (VII. 1. 58.) इति विशेषणार्थः ; टुशब्दः टितोऽथुच् (III. 1. 89.) इति विशेषणार्थः । इदितो नुम् धातोः (VII. 1. 58.)—इदितो धातोः नुमागमो भवति । नुमागमोऽयं धातूपदेशावस्थायामेव ; ततो लडादिकार्यम् ; नन्दति, नन्दतः, नन्दन्ति ; नन्दासि, नन्दथः, नन्दथः, नन्दामि, नन्दावः, नन्दामः । ध्वन्सु गतौ ; उकारस्यानुदात्तत्वादात्मनेपदमेव ; नश्चापदान्तस्य झलि (VIII. 3. 24.) इत्यनुस्वारः ; ध्वंसते, ध्वंसते, ध्वंसन्ते ; ध्वंससे, ध्वंससे, ध्वंसध्वे ; ध्वंसे, ध्वंसावहे, ध्वंसामहे । स्वाद् आस्वादने ; अकारो दकारपरित्राणार्थः ; अनुदात्तत्वादात्मनेपदम् ; स्वादते, स्वादेते, स्वादन्ते ।

मिह सेचने ; पुगन्तलघूपधस्य च (VII. 3. 86.)—
 पुगन्तस्याङ्स्य लघूपधस्य च इको गुणो भवति सार्वधातुकार्धधातुकयोः
 परतः ; मेहति, मेहतः, मेहन्ति । **क्रीड** विहारे ; ऋकारानुबन्धः
 नागलोपिशास्त्रदिताम् (VII. 4. 2.) इति विशेषणार्थः ; क्रीडति । **क्रीडो-**
ऽनुसम्परिभ्यश्च (I. 3. 21.)—अनु सम् परि इत्येवम्पूर्वात्
 आङ्पूर्वाच्च क्रीडतेरात्मनेपदं भवति ; अनुक्रीडते, सङ्क्रीडते, परि-
 क्रीडते, आक्रीडते । सम्प्रोऽकूजन इति वक्तव्यम् (वा) ;
 इति इह मा भूत्—सङ्क्रीडन्ति शकटानि—ध्वनयन्तीत्यर्थः । समा साह-
 चर्यादन्वादिरुपसर्ग एव गृह्यते; तेनेह न भवति—माणवकमलु क्रीडति;
 अत्र कर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया (II. 3. 8.) इति द्वितीया ।
द्युत दीप्तौ ; विद्योतते । **रुच** रोचने ; रोचते । **शुभ** दीप्तौ;
 शोभते । **गूह** संवरणे ; लडादिकार्यं पूर्ववत् ; लघूपधगुणे प्राप्तं,
 ऊढुपधाया गोहः (VI. 4. 89.)—गूहतेर्धातोरुपधाया ऊका-
 रादेशो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; गूहति, उपगूहते । **गुजि**
 अव्यक्ते शब्दे ; इदितो नुम् धातोः (VII. 1. 58.) ; गुञ्जति ।
कूज अव्यक्ते शब्दे ; कूजति । **भूष** अलङ्कारे ; भूषति । **वृत्**
 वर्तने ; वर्तते । **वृधु** वृद्धौ ; वर्धते । अत्र लघूपधगुणो रपरत्वं
 च । **कृषू** सामर्थ्ये ; लघूपधगुणः ; कृपो रोलः (VIII. 2. 18.)
 —कृपेर्धातोः रेफस्य लकारादेशो भवति । र इति सामान्येनोपादीयते ;
 तेन यः केवलो रेफः यश्च ऋकारस्थः तयोर्द्वयोरपि ग्रहणम् ; ल इत्येतदपि
 सामान्यमेव ; तेनार्थं केवलस्य रेफस्य स्थाने लकारादेशो भवति,

कृकारश्चापि एकदेशविकारद्वारेण लकारः ; कल्पते, कल्पेते, कल्पन्ते ।
 लुप्तेषु कम्पते ; वेपते । लोह दर्शने ; लोकते, आलोकते, वि-
 लोकते । लौक गतौ ; लौकते ॥

7. **जम्-जम्भी** गात्रविनामे ; इदितो नुम् धातोः (VII.1.58.);
 जृम्भते, जृम्भेते, जृम्भन्ते । रधिजभोरचि (VII. 1. 61.)
 —रध जभ इत्येतयोर्धात्वोर्नुमागमो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; **जम्भते**;
 इत्यादि । **ष्टिवु** निरसने, **कलमु** ग्लानौ, **चमु** भक्षणे ; एतेभ्यो
 धातुभ्यो लडादिकार्यम् । **ष्टिवुक्लम्वाचमां** शिति (VII. 3. 75.)
 —ष्टिवु क्लमु आचमु इत्येतेषामुपधाया दीर्घो भवति शित्प्रत्यये परतः ।
 धात्वादेश्चस्सः (VI. 1. 64.) इति सत्वे प्राप्ते, **सुवधातुष्टि-**
वुष्वक्कतीनां सत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः (वा. VI. 1. 65.) — इति
 श्चिवते, ष्वक्कते, क्लामति, आचामति । चमेराङ्पूर्वस्य ग्रहणा-
 दिह न भवति ; विचमति । **कमु** पादविक्षेपे ; **अनुपसर्गाद्वा** (I.
 3. 43.) — उपसर्गविशुक्तात् क्रमतेरात्मनेपदं वा भवति ; **क्रमते** । आत्म-
 नेपदाभावपक्षे, **क्रमः परस्मैपदेषु** (VII. 3. 76.) — क्रमतेर्धातोरुप-
 धायाः परस्मैपदे शित्प्रत्यये परतः दीर्घो भवति ; **क्रामति** । अनुपसर्गादिति
 किम् ? **सङ्क्रमति** । **आङ् उद्गमने** (I. 3. 40.) — आङ्पूर्वात्
 क्रमतेर्धातोरुपधायाः परस्मैपदे शित्प्रत्यये परतः दीर्घो भवति ; **आक्रमते** **सूर्यः** । **ज्यो-**
तिरुद्गमन इति वक्तव्यम् (वा) ; इति इह मा भूत् — **आक्रामति धूमो**
हर्म्यतलम् । **प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम्** (I, 3. 42.) — प्र उप इ-
 त्याभ्यां परस्य क्रमतेरात्मनेपदं भवति तौ चेत् प्रोपौ समर्थौ भवतः । क

चानयोरर्थविशेषे तुल्यता ? आदिकर्मणि । यथा—प्रक्रमते भोक्तुम्, उपक्रमते भोक्तुम् । समर्थाभ्यामिति किम् ? पूर्वेषुः प्रक्रमति—गच्छतीत्यर्थः; अपरेद्युरपक्रामति—आगच्छतीत्यर्थः ॥

8. इषु इच्छायाम्, गम्ल् गतौ, यम् उपरमे, इत्येतेभ्यो धातुभ्यो लडादिकार्यं पूर्ववत् । इषुगमियमां छः (VII. 3. 77.)—इष् गम् यम् इत्येतेषां धातूनां छकारादेशो भवति शित्प्रत्यये परतः । छे च (VI. 1. 73.)—इति तुगागमः ; श्रुत्वम् ; इच्छति, गच्छति, यच्छति । पात्राध्मास्थान्नादानूद्दश्यतिसर्ति-शदसदां पिब जिघ्र-धम-तिष्ठ-मन-यच्छ-पश्यच्छ-धौ-शीय-सीदाः (VII. 3. 78.)—पा पाने, घ्रा गन्धोपादाने, ध्मा शब्दान्निसंयोगयोः, घ्रा गतिनिवृत्तौ, घ्रा अभ्यासे, दाण् दाने, दृशिर् प्रेक्षणे, ऋ गतौ, स्र गतौ, शदृ शातने, षट् विशरणगत्यवसादनेषु, इत्येतेषां धातूनां यथासङ्ख्यं पिब, जिघ्र, धम, तिष्ठ, मन, यच्छ, पश्य, ऋच्छ, धौ, शीय, सीद, इत्येते आदेशा भवन्ति शित्प्रत्यये परतः ; पिबति, जिघ्रति, धमति, तिष्ठति, मनति, यच्छति, पश्यति, ऋच्छति, धावति, शीयते, सीदति । शदृ-धातोस्तु, शदेशिशतः (I. 3. 60.)—शदृ शातने इत्यस्माद्धातोश्चिद्भाविनः आत्मनेपदं भवति ; शीयते । सदिरप्रतेः (VIII. 3. 66.)—सदेस्सकारस्योपसर्गस्थान्निमित्तादुत्तरस्य मूर्धन्यादेशो भवति प्रति वर्जयित्वा ; निषीदति, विषीदति । इह न भवति—प्रति-सीदति—अप्रतेरिति प्रतिषेधात् । सतैर्वैगगतौ धावादेश इष्यते ; अन्यत्र सरति ॥

9. दंश दंशने, षञ्ज सङ्गे, ष्वञ्ज परिष्वङ्गे ; दंश-सञ्जस्वञां शापि (VI. 4. 25.)—दंश सञ्ज स्वञ्ज इत्येतेषां धातू-

नामुपधाया नकारस्य लोपो भवति शपि परतः ; दर्शति, सजति, खजते । उपसर्गात्सुनोति-सुवति-स्यति-स्तौति-स्तोभति-स्थ-सेनय-सेध-सिच-सञ्ज-खञ्जाम् (VIII. 3. 65.)—उपसर्गस्थानिमित्तादुत्तरेषां सुनोत्यादीनां सकारस्य मूर्धन्यादेशः ; व्यति-षजति, परिष्वजति । रञ्ज रागे ; रञ्जेश्च (VI. 4. 26.)—रञ्ज रागे इत्यस्य धातोर्नकारस्य लोपो भवति ; रजति । गुपू-धूप-विच्छि-पणि-पनिभ्य आयः (III. 1. 28.)—गुपू रक्षणे, धूप सन्तापे, विच्छ गतौ, पण व्यवहारे स्तुतौ च, पन च, इत्येतेभ्यो धातुभ्यः आयप्रत्ययो भवति सार्वधातुके विषयभूते । सनाद्यन्ता धातवः (III. 1. 32.)—सन् आदिर्येषान्ते सनादयः ; ते अन्ते येषान्ते सनाद्यन्ताः ; ते समुदायाः भातुसंज्ञा भवन्ति । लडादिकार्यं पूर्ववत् । गुप् + आय + ति इति स्थिते, आर्धधातुकं शेषः (III. 4. 114.)—तिङ् शितश्च व्यतिरिक्तः धातोर्विहितः प्रत्ययः आर्धधातुकसंज्ञो भवति । इति आय-प्रत्ययस्य आर्धधातुकसंज्ञायां, पुगन्तलघूपधस्य च (VII. 3. 86.)—पुगन्तस्य लघूपधस्य चाङ्गस्य इको गुणा भवति सार्वधातुकार्धधातुकयोः परतः । इति लघूपधगुणः ; गोपायति, धूपायति, विच्छायते, पणायति, पनायति । स्तुत्यर्थेन पणिना साहचर्यात् तदर्थकः पणिः प्रत्ययमुत्पादयति, न तु व्यवहारार्थः ; अत एव शतस्य पणते, सहस्रस्य पणते । पण इत्यत्रानुदात्तानुबन्धस्य केवले चरितार्थत्वात् आयप्रत्ययान्तादात्म्येपदं न भवति । पनेरपि आयादय आर्धधातुके वा (III. 1. 31.) इत्यार्धधातुके आयाभावपक्षे चरितार्थत्वात् आयप्रत्ययान्तादात्म्येपदं न भवति । पणिपनी अनुदात्तेत्वादात्मनेपदिनौ । ऋतेरीयङ् (III. 1. 29.)—ऋतिस्सौत्रो धातुः घृष्यायां वर्तते ; तस्मादीयङ्

प्रत्ययो भवति । ङङ्कार आत्मनेपदार्थः, गुणप्रतिषेधार्थश्च ; ऋतीयते, ऋतीयेते, ऋतीयन्ते । कमु कान्तौ ; कमेर्णिङ् (III. 1. 30.) —कमेर्धातोः णिङ् प्रत्ययो भवति । णकारो वृद्ध्यर्थः, ङङ्कार आत्मनेपदार्थः । अचो ङिति (VII. 2. 115.) इत्यनुवर्तमाने, अत उपधायाः (VII. 2. 116.) —अङ्गस्य उपधाया अकारस्य स्थाने वृद्धिर्भवति ङिति ङिति च परतः, कामयते, कामयेते, कामयन्ते ; इत्यादि ॥

इति शब्विकरणे लट् ॥

अथ अदादौ लुग्विकरणे लट् ॥

अद भक्षणे । पूर्ववत् लट्-तिप्-शप् : । अदिप्रभृतिभ्यः शप् : (II. 4. 72.) —अदादिभ्यो धातुभ्यो उत्तरस्य शपो लुक् भवति । खारि च (VIII. 4. 55.) इति चत्वंम् ; अत्ति, अत्तः, अदन्ति ; अत्सि, अत्तः, अत्तः ; अत्ति, अत्तः, अत्तः । शीङ् स्वप्ने ; ङङ्कार आत्मनेपदार्थः । शी+त इति स्थिते, सार्वधातुकमपित् (I. 2. 4.) —अपित् सार्वधातुकं ङिङ्गवाति ; इति ङित्वे, क्ङिति च (I. 1. 5.) —किति ङिति प्रत्यये परतः तन्निमित्तकगुणवृद्धी इगन्ताङ्गस्य न भवतः । इति गुणनिषेधे प्राप्ते, शीङ्गसार्वधातुके गुणः (VII. 4. 21.) —शीङोऽङ्गस्य गुणो भवति सार्वधातुके परतः ; शेते, शयाते । आत्मनेपदेष्वनतः (VII. 1. 5.) —आत्मनेपदेषु यो झकारः तस्य अनकारान्तादङ्गादुत्तरस्य अत् इत्ययमादेशो भवति । शीङो रुट् (VII. 1. 6.) —शीङोऽङ्गादुत्तरस्य आदेशस्यातो रुडागमो भवति ; शेरते । आदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति पत्वम् ;

शेषे, शयाथे, शेध्वे; शये, शेवहे, शेमहे । ब्रू-
व्यक्तायां वाचि; लडादयः; ब्रुव ईड् (VII. 3. 93.)—
ब्रुव उत्तरस्य हलादेः पितस्सार्वधातुकस्य ईडागमो भवति ; ब्रवीति ।
सार्वधातुकमपित् (I. 2. 4.) इति डित्वे, कृडिति च (I. 1. 5.)
इति गुणप्रतिषेधः; ब्रूतः । अचि श्रुधातुभ्रुवामित्यादिना (VI. 4. 77.)
उवडादेशः; ब्रुवन्ति । एवमेव—ब्रवीषि, ब्रूथः, ब्रूथ; ब्रवीमि,
ब्रूवः, ब्रूमः—इति भवन्ति । आत्मनेपदे—ब्रूते, ब्रुवाते, ब्रुवते;
ब्रूषे, ब्रुवाथे, ब्रूध्वे; ब्रुवे, ब्रूवहे, ब्रूमहे । परस्मैपदानां
णलतुसुथलथुसणल्वमाः (III. 4. 82.), विदो लटो
वा (III. 4. 83.), इति वर्तमाने, ब्रुवः पञ्चानामादित
आहो ब्रुवः (III. 4. 84.)—ब्रुवः परस्य लडादेशानां परस्मैपदा-
नामादिभूतानां पञ्चानां पञ्चैव णल् अतुस् उस् थल् अथुस् इत्येते आदेशा
भवन्ति, ब्रुव आहश्च भवति । इति—आह, आहतुः, आहुः । झलो
झलि (VIII. 2. 26.) इत्यनुवर्तमाने, आहस्यः (VIII. 2. 35.)
—आहो हकारस्य थकारादेशो भवति झलि परतः पदान्ते च । ततः—खरि
च (VIII. 4. 55.) इति चर्त्वम्; आत्थ, आहथुः ॥

2. हनं हिंसागत्योः, हन्ति । सार्वधातुकमपिदिति (I. 2. 4.)
डित्वे, अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि
कृडिति (VI. 4. 37.)—अनुदात्तोपदेशानां धातूनां वनतेः तनोत्यादीनां
च अनुनासिकस्य लोपो भवति झलदौ किति डिति प्रत्यये परतः; हतः ।
समहनजनखनघसां लोपः कृडित्यनडि (VI. 4. 98.)—

गमू गतौ, हन हिंसागत्योः, जनी प्रादुर्भावे जन जनने—द्वयोरपि ग्रहणम्—खन खनने, घमू अदने—अदादेशश्च घमू—इत्येतेषां धातूनामुपधाया लोपो भवति अजादौ कृडिति अङ्वर्जे प्रत्यये परतः । अनङि इति किम् ? अगमत्, अवसत् । अत्र पुष्पादि (III. 1. 55.) इत्यादिना अङ् । हो हन्तेर्ऋणिन्नेषु (VII. 3. 54.)—हन्तेर्धातोर्हकारस्य कवर्गादेशो भवति ङिति णिति प्रत्यये परतो नकारे च । संवारनादमहाप्राणवानिति हकारस्य घकारः । आदेशविधानसामर्थ्यात् अचः परस्मिन्पूर्वविधौ (I. 1. 57.) इति स्थानिवद्भावो न; ग्नन्ति । एवमेव—हंसि, हथः, हथ ; हन्मि, हन्वः, हन्मः । हन्तेरत्पूर्वस्य (VIII. 4. 22.) इत्यनुवर्तमाने, वमोर्वा (VIII. 4. 23.)—वकारमकारयोः परतः हन्तेरुपसर्गस्थानिमित्तादुत्तरस्य नकारस्य णकारादेशो वा भवति ; ग्रहण्मि, ग्रहण्वः, ग्रहण्मः, ग्रहण्मः । आङो यमहनः (I. 3. 28.)—आङ्पूर्वाभ्यां यम् हन् इत्येताभ्यामकर्मकक्रियावचनाभ्यामात्मनेपदं भवति ; आहते, आग्नते । आत्मनेपदेष्वनतः (VII. 1. 5.) इत्यदादेशः ; हो हन्तेर्ऋणिन्नेषु (VII. 3. 54.) इति हकारस्य घकारः; आग्नते । एवमेव—आहसे, आग्नये, आहध्वि; आग्ने, आहन्वहे, आहन्महे । अकर्मकादिति किम् ? आहन्ति वृषलं पादेन । स्वाङ्गकर्मकाच्चेति वक्तव्यम् (वा)—इति आहते शिरः स्वमङ्गम् । स्वाङ्गकर्मकादिति किम् ? तेनेह न भवति—आहन्ति शिरः परकीयम् ॥

3. द्विष अघ्रीतौ; अकारः स्वरितञितः (I. 3. 72.) इति विशेषणार्थः; घृता घृः (VIII. 4. 41.) इति घृत्वम्; द्वेष्टि, द्विष्टः, द्विषन्ति । षडोः कः सि (VIII. 2. 41.)—षकारडकारयोः ककारादेशो भवति सकारे परतः । अदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति

षत्वम् ; गुणः ; द्वेक्षि । द्विष्टः, द्विष्ट ; द्वेष्मि, द्विष्वः, द्विष्मः ।
 द्विष्टे, द्विषाते, द्विषते ; द्विक्षे, द्विषाथे ; घृत्वेन धस्य ढः—
 द्विढे ; द्विषे, द्विष्वहे, द्विष्महे । दुह् प्रपूरणे; स्वरितेत् ; प्रपूरणं
 त्याजनं, पूरणाभावः, रिक्तीकरणमिति यावत् । तिपि शपो लुक्; पितृसु वचनेषु
 पुगन्तलघूपधस्य च (VII. 3. 86.) इति गुणः ; दादेर्धातोर्धः
 (VIII. 2. 32.) इति हकारस्व धकारः । झषस्तथोर्धोऽधः
 (VIII. 2. 40.)—दधातिं वर्जयित्वा झष उत्तरस्य तकारस्य थकार-
 स्य च धकारः । इति—दोग्धि, दुग्धः, दुहन्ति । एकाचो बशो भष्
 झषन्तस्य स्ध्वोः (VIII. 2. 37.)—एकाचो धातोः झषन्तस्य
 बशः स्थाने भषादेशो भवति सकारादौ प्रत्यये ध्वे च परतः, पदान्ते च ।
 इति दस्य धः ; सस्य षः ; धोक्षि । दुग्धः, दुग्ध ; दोग्धि, दुह्वः,
 दुह्वः । दुग्धे, दुहाते, दुहते । दिह् उपचये ; देग्धि, दिग्धः,
 दिहन्ति ; धेक्षि, दिग्धः, दिग्ध ; देह्वि, दिह्वः, दिह्वः । सन्दि-
 ग्धे, सन्दिहाते, सन्दिहते ; सन्धिधे, सन्दिहाथे, सन्धिग्ध्वे ;
 इत्यादि । प्रपूर्वो निपूर्वश्च ; नेर्गद्-नद्-पत-पद-घु-मा-स्यति-हन्ति-
 याति-वाति-द्राति-प्साति-वपति-बहति-शाम्यति-चिनोति-
 देग्धिषु च (VIII. 4. 17.)—उपसर्गस्थानिमित्तादुत्तरस्य नेर्नका-
 रस्य णकारः स्यात् गदादौ परे । इति णत्वम् ; गुणः ; प्रणिदेग्धि,
 प्रणिदिग्धे, इत्यादि । लिह् आस्वादने; हो ढः (VIII. 2. 31.)
 इति ढत्वम् ; झषस्तथोर्धोऽधः (VIII. 2. 40.) इति धत्वम् ;
 घृत्वम् ; ढो ढे लोपः (VIII. 2. 31.) इति ढकारस्य लोपः ;
 लेढि । ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः (VI. 3. 111.) इति दीर्घः ;

लीढः । लिहन्ति ; लेक्षि, लीढः, लीड ; लेहि, लिह्वः ; लिह्यः ।
लीढे, लिह्यते, लिहते ; लिक्षे, लिहाथे, लीडे ; लिहे, लिह्वहे,
लिह्यहे ॥

4. **चक्षिङ्** व्यक्तायां वाचि । डकारः चक्षिङः ख्याञ्
(II. 4. 54.) इति विशेषणार्थः ; आत्मनेपदार्थश्च । स्कोस्सं-
योगाद्योरन्ते च (VIII. 2. 29.)—पदान्ते झलि परतो यस्सं-
योगः तदाद्योस्सकारककारयोल्लोपो भवति । इति ककारलोपः ; घृत्वम् ;
प्रायेणायमाङ्पूर्वः ; आचष्टे, आचक्षाते, आचक्षते ; आचक्षे,
आचक्षाथे, आचङ्ङ्हे ; आचक्षे, आचक्ष्वहे, आचक्ष्महे । ईङ्
स्तुतौ ; घृत्वचत्वाभ्यां पूर्वपरयोः टकारः—ईङ्हे, ईङाते, ईङते । ईङ-
जनोर्ध्वे च (VII. 2. 78.)—ईङ जन इत्येताभ्यामुत्तरस्य ध्वे इत्ये-
तस्य सार्वधातुकस्य से इत्येतस्य च इङागमो भवति ; ईङिषे । ईङाथे,
ईङिध्वे ; ईङे, ईङ्वहे ईङ्महे । ईश ऐश्वर्ये ; व्रश्वादिना (VIII.
2. 36.) षत्वम् ; घृत्वम् ; ईष्टे, ईशाते, ईशते । ईशस्से (VII.
2. 77.)—ईश उत्तरस्य से इत्येतस्य सार्वधातुकस्य इङागमो भवति ;
ईशिषे । ईशाथे, ईष्टे—इङागमो यदीष्यते—ईशिध्वे ; ईशे, ईश्वहे,
ईश्वमहे । आस उपवेशने ; आस्ते, आसाते, आसते ; आस्से,
आसाथे । धि च (VIII. 2. 25.)—धकारादौ प्रत्यये परतः
सकारस्य लोपो भवति ; आध्वे । आसे, आस्वहे, आस्महे ।
णिगि चुम्बने ; णो नः (VI. 1 65.) इति नत्वम् ; इदितो
नुम् घातोः (VII. 1. 58.) इति नुमागमः ; निस्ते, निसाते,

निंसते ; निंस्से, निंसाथे, निन्ध्वे ; निंसे, निंस्वहे, निंस्सहे ।
प्रपूर्वः ; वा निंसनिक्षनिन्दाम् (VIII. 4. 33.)—निंस निक्ष
निन्द इत्येतेषां नकारस्य उपसर्गस्थानिमित्तादुत्तरस्य वा णकारादेशो भवति ;
प्रणिंस्ते प्रनिंस्ते इत्यादि । चक्षिडादयो णिसिपर्यन्ता अनुदात्तत
इत्यात्मनेभाषाः ॥

5. द्यु अभिगमने ; यु मिश्रणामिश्रणयोः ; रु शब्दे ; णु स्तुतौ ।
नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके (VII. 3. 87.)
इत्यनुवर्तमाने, उतो वृद्धिर्लुकि हलि (VII. 3. 89.)—उकारा-
न्तस्याङ्गस्य वृद्धिर्भवति लुग्विषये हलादौ पिति सार्वधातुके परतः ; द्यौति,
द्युतः, द्युवन्ति ; द्यौषि, द्युथः, द्युथ ; द्यौमि, द्युवः, द्युमः ।
एवमेव—यौति, युतः, युवन्ति ; रौति, रुतः, रुवन्ति ; नौति,
नुतः, नुवन्ति—इत्यादि । णु स्तुतौ ; अभिपूर्वः ; उपसर्गात् सुनो-
तीत्यादिना (VIII. 3. 65.) मूर्धन्यादेशः ; अभिष्टौति, अभि-
ष्टुतः, अभिष्टुवन्ति ; अभिष्टौषि, अभिष्टुथः, अभिष्टुथ ; अभि-
ष्टौमि, अभिष्टुवः, अभिष्टुमः । एवं परिष्टौति, परिष्टुतः, परिष्टुवन्ति ;
इत्यादि । ऊर्णुञ् आच्छादने ; ऊर्णोतेर्विभाषा (VII. 3. 90.)
—ऊर्णोतेर्धातोर्विभाषा वृद्धिर्भवति लुग्विषये हलादौ पिति सार्वधातुके परतः ;
प्रोर्णौति प्रोर्णोति, प्रोर्णुतः, प्रोर्णुवन्ति ; इत्यादि । वित्त्वात्—
प्रोर्णुते, प्रोर्णुवाते, प्रोर्णुवते—इत्यादि च भवति ॥

6. इण् गतौ ; शब्लक् ; पित्सु गुणः ; एति, इतः । इणो यण्
(VI. 4. 81.)—इणोऽङ्गस्य यणादेशो भवति अजादौ प्रत्यये

परतः ; यन्ति । एवमेव—एषि, इथः, इथ ; एमि, इवः, इमः ।
 इङ् अध्ययने ; इङिकावध्युपसर्गान्न व्यभिचरतः ; अधीते । अचि
 श्रुधात्वित्यादिना (VI. 4. 77.) इयङादेशः ; सवर्णदीर्घः ; अधीयाते ।
 अधीयते ; अधीषे, अधीयाथे, अधीध्वे ; अधीये, अधीवहे,
 अधीमहे । इक् स्मरणे ; ककारलोपः ; प्रयोजनम् अधीगर्थदयेशां
 कर्मणि (II. 3. 52.) इति विशेषणम् । धातुसंज्ञायां लट्, तिप्,
 शप्, लृक् ; पितृसु गुणः ; यणादेशश्च । अभ्येति, सवर्णदीर्घः—
 अधीतः, अधीयन्ति ; अभ्येषि, अधीथः, अधीथ ; अभ्येमि,
 अधीवः, अधीमः । द्रा कुत्सायां गतौ ; प्रपूर्वो निपूर्वश्च । नेर्गदे-
 त्यादिना (VIII. 4. 17.) णकारादेशः । प्रणिद्राति, प्रणिद्रातः,
 प्रणिद्रान्ति ; प्रणिद्रासि, प्रणिद्राथः, प्रणिद्राथ ; प्रणिद्रामि,
 प्रणिद्रावः, प्रणिद्रामः । विद् ज्ञाने ; परस्मैपदानां
 णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः (III. 4. 82.) इत्यनुवर्तमाने,
 विदो लटो वा (III. 4. 83.)—विद् उत्तरस्य लटः परस्मैपदानां
 वा णलादयः आदेशा भवन्ति । वेद, विदतुः, विदुः ; वेत्थ, विदथुः,
 विद ; वेद्, विद्व, विद्व । पक्षे—वेत्ति, वित्तः, विदन्ति—इत्यादि भवति ।
 सम्पूर्वः ; समो गमृच्छिप्रच्छिस्वरत्यर्तिश्रुविदिभ्यः (I. 3, 29.)
 —सम्-पूर्वेभ्यो गमि ऋच्छि प्रच्छि स्वरति अर्ति श्रु विदि इत्येतेभ्य
 अकर्मकेभ्यो धातुभ्य आत्मनेपदं भवति ; संविच्ते, संविदाते । वेत्ते-
 विभाषा (VII. 1. 7.)—विदोऽङ्गादुत्तरस्य ज्ञादेशस्य अतो वि-
 भाषा रुडागमो भवति ; संविद्वते । पक्षे—संविद्वते । संविच्से,
 संविदाथे, संविद्धे ; संविदे, संविद्वहे, संविद्वहे ॥

7. अस भुवि ; अस्ति । असोरलोपः (VI. 4. 111.)

—आ इत्येतस्य अस्तेष्व अकारस्य लोपो भवति सार्वधातुके कृडिति परतः ; स्तः, सन्ति । तासस्त्योल्लोपः (VII. 4. 50.)—तासेरस्तेश्च सकारस्य लोपो भवति, सकारादौ प्रत्यये परतः ; असि । स्थः, स्थ ; अस्मि, स्वः, स्मः । व्यतिपूर्वः ; कर्तरि कर्मव्यतिहारे (I. 3. 14.)—कर्मशब्दः क्रियावाची ; व्यतिहारो विनिमयः ; तस्मिन् कर्मव्यतिहारे वर्तमानाद्धातोरात्मनेपदं भवति ; व्यतिस्ते । उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यञ्चपरः (VIII. 3. 87.)—उपसर्गस्थात् निमित्तात् प्रादुस्-शब्दाच्च उत्तरस्य यकारपरस्य अञ्चपरस्य च अस्ति सकारस्य मूर्धन्यो भवति ; व्यतिषाते, व्यतिषते । न रपरसृपिसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् (VIII. 3. 110.) इति न इति वर्तमाने, सात्पदाद्योः (VIII. 3. 111.)—सादित्येतस्य पदादेश्च सकारस्य मूर्धन्यादेशो न भवति । इति आदेश-प्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति प्राप्तस्य षत्वस्य निषेधः ; तासस्त्योल्लोपः (VII. 4. 50.) इति सकारलोपः ; व्यतिसे । व्यतिषाथे ; धि चेति (VII. 2. 25.) सकारलोपः—व्यतिध्वे । ह एति (VIII. 4. 52.)—तासेरस्तेस्सकारस्य हकारादेशो भवत्येति परतः ; व्यतिहे । अलोपः ; व्यतिस्वहे, व्यतिसाहे । मृजूष् शुद्धौ ; मृजेर्वृद्धिः (VII. 2. 114.)—मृजेरङ्गस्येको वृद्धिर्भवति । गुणस्यापवादः ; रपरत्वम् ; ब्रश्वादिना (VIII. 2. 36.) षत्वम् ; ष्ट्वम् ; मार्ष्टि, मृष्टः । मृजेरजादौ सङ्क्रमे विभाषा वृद्धिः (भा. I. 1. 3.) ; सङ्क्रम इति गुणवृद्धिप्रतिषेधविषये

कृडितां प्राचां संज्ञा ; मार्जन्ति, मृजन्ति । मार्क्षिं, मृष्टः, मृष्ट ;
मार्जिम, मृज्वः, मृज्मः ॥

8. रुदिर् अश्रुविमोचने । पूर्ववल्लडादिकार्यम् । रुदादिभ्यस्सार्व-
धातुके (VII. 2. 76.)—रुदादिभ्यः पञ्चभ्यो धातुभ्य उत्तरस्य
बलादेस्सार्वधातुकस्य इडागमो भवति । पुगन्तलघूपधस्य च (VII. 3.
86.) इति गुणः ; रोदिति, रुदितः, रुदन्ति ; रोदिषि, रुदिथः,
रुदिथ ; रोदिमि, रुदिवः, रुदिमः । जिष्वप् शये ; स्वपिति,
स्वपितः, स्वपन्ति ; स्वपिषि, स्वपिथः, स्वपिथ ; स्वपिमि, स्व-
पिवः, स्वपिमः । अन प्राणने ; अनिति । प्रपूर्वः ; अनितेः
(VIII. 4. 19.)—अनितेरुपसर्गस्थान्निमित्तादुत्तरस्य नकारस्य
णकारादेशो भवति ; प्राणिति, प्राणितः, इत्यादि । जक्ष भक्षहस-
नयोः ; जक्षिति, जक्षितः । जक्षित्यादयष्पट् (VI. 1. 6.)—
जक्षित्यादय इत्यत्र अतद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः ; अन्ये षड्धातवो
जक्षितिश्च अभ्यस्तसंज्ञा भवन्ति । अद्भ्यस्तात् (VII. 1. 4.)—
अभ्यस्ताज्ञात्परस्य झस्य अत् इत्ययमादेशो भवति ; जक्षति । जक्षि-
षि, जक्षिथः, जक्षिथ ; जक्षिमि, जक्षिवः, जक्षिमः ।

रोदितिस्वपितिश्चैव श्वसितिः प्राणितिस्तथा ।

जक्षितिश्चेति विज्ञेयो रुदादिः पञ्चको मणः ॥

9. जागृ निद्राक्षये ; जागर्ति, जागृतः, जाग्रति । दरिद्रा
दुर्गतौ ; दरिद्राति । इद्दरिद्रस्य (VI. 4. 114.)—दरिद्रा-
दित्येतस्य धातोरिकारादेशो भवति ह्रस्वदौ कृडिति सार्वधातुके परतः ;

दरिद्रितः । आभ्यस्तयोरातः (VI. 4. 112.)—आ इत्ये-
तस्य अभ्यस्तसंज्ञानाञ्च अज्ञानामाकारस्य लोपो भवति किञ्चित् सार्वधातुके
परतः ; दरिद्रति । दरिद्रासि, दरिद्रिथः, दरिद्रिथः, दरि-
द्रामि, दरिद्रिवः, दरिद्रिमः । शास् अन्वशिष्टौ ; शास्ति ।
शास् इदङ्गहलोः (VI. 4. 34.)—शासेधांतोरुपधाया इकारा-
देशो भवति अङि हलादौ कृडिति परतः । शासिवसिघसीनाञ्च
(VIII. 3. 60.)—शास् वस् घस् इत्येतेषामिण्क्वर्गाभ्यामुत्तर-
स्य मूर्धन्यादेशो भवति ; शिष्टः । शास्ति ; शास्सि, शिष्टः,
शिष्टः, शास्मि, शिष्वः, शिष्मः । दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः ;
दीधीते । एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य (VI. 4. 82.) इति यणादेशः ;
दीध्याते, दीध्यते । दीधीषे, दीध्याथे, दीधीध्वे ; दीध्ये, दीधी-
वहे, दीधीमहे । वेवीङ् वेतिना तुल्ये ; वेवीते, वेव्याते, वेव्यते ;
वेवीषे, वेव्याथे, वेवीध्वे ; वेव्ये, वेवीवहे, वेवीमहे । चकास्
दीप्तौ ; चकास्ति, चकास्तः, चकासति ; चकास्सि, चकास्थः,
चकास्थः, चकास्मि, चकास्वः, चकास्मः । एते जक्षित्यादयः ॥

जक्षि जागृ दरिद्रा शास् दीधी वेवी चकास् तथा ।

अभ्यस्तसंज्ञास्सप्तैते साभ्यासा ये च धातवः ॥

10. वश कान्तौ ; वश्चेति (VIII. 2. 36.) षवम् ; ष्रुत्वम् ;
वष्टि । ग्रहि-ज्या-वयि-व्याधि-वष्टि-विचति-वृश्चति-पृच्छति-
भृज्जतीनां ङिति च (VI. 1. 16.)—ग्रहादीनां धातूनां ङिति
प्रत्यये परतः संप्रसारणं भवति ; चकारात् किति च । सम्प्रसारणाच्च

(VI. 1. 108.) इति पूर्वत्वम्; उष्टः, उशन्ति । वक्षि, उष्टः, उष्टः; वक्षिम्, उश्वः, उश्मः ॥

इति लुग्विकरणे लट् ॥

अथ जुहोत्यादौ श्लुविकरणे लट् ॥

1. हु दानादनयोः । धातुसंज्ञायां पूर्ववद्धत् । तस्य शपः जुहोत्यादिभ्यः श्लुः (II. 4. 75.)—जुहोत्यादिभ्यो धातुभ्य उत्तरस्य शपः श्लुर्भवति—इति श्लुः । एकाचो द्वे प्रथमस्य (VI. 1. 1.), अजादेर्द्वितीयस्य (VI. 1. 2.), लिटि धातोरनभ्यासस्य (VI. 1. 8.), इति वर्तमाने, श्लौ (VI. 1. 10.)—श्लौ सत्यनभ्यासस्य धातोरवयवस्य प्रथमस्यैकाचः, आदिभूतादचः परस्य तु द्वितीयस्य एकाचो वा, यथायोगं द्वे भवतः । पूर्वोऽभ्यासः (VI. 1. 4.)—अस्मिन् प्रकरणे ये द्वे विहिते तयोः पूर्वोऽवयवः अभ्याससंज्ञो भवति । कुहोश्चुः (VII. 4. 62.)—अभ्यासे वर्तमानयोः कवर्गहकारयोः चवर्गादेशो भवति । आभ्यासे च् च (VIII. 4. 54.)—अभ्यासे वर्तमानानां झलां चरादेशो भवति, चकाराज्जस्त्वम् । तत्रापि प्रकृतिजशां प्रकृतिचरां च यथाक्रमं प्रकृतिजशः प्रकृतिचरश्च भवन्ति इति विवेकः । इति हस्य जः; पित्सु गुणः; जुहोति । सार्वधातुकमपित् (I. 2. 4.) इति क्त्वात्, कृडिति च (I. 1. 5.) इति गुणस्य प्रतिषेधः; जुहुतः । उभे अभ्यस्तम् (VI. 1. 5.)—अस्मिन् षाष्ठद्वित्वप्रकरणे ये द्वे विहिते ते उभे समुदितौ अभ्यस्तसंज्ञे भवतः । इत्यभ्यस्तसंज्ञायाम्, अदभ्यस्तात् (VII. 1. 4.) इति शस्य अदादेशः । उवडादेशे प्राप्ते, हुशुवोस्सार्वधातुके (VI.

4. 87.)—हु इत्येतस्याङ्गस्य श्नुप्रत्ययान्तस्य च अनेकावोऽसंयोगपूर्वस्य उवर्णस्याजादौ सार्वधातुके परतो यणादेशो भवति ; जुहति । जुहोषि, जुहुथः, जुहुथ ; जुहोमि, जुहुवः, जुहुः ॥

2. ओहाङ् गतौ ; ओकारः ओदितश्च (VIII. 2. 45.) इति विशेषणार्थः ; ङकारः आत्मनेपदार्थः । धातुसंज्ञायां लट् ; तस्य आत्मनेपदम् ; शप् ; श्लुः ; द्विर्वचनम् ; अभ्यासकार्यञ्च । णिजान्त्रयाणां गुणः श्लौ (VII. 4. 75.) इति वर्तमाने, भृजामित् (VII. 4. 76.)—भृज् माङ् ओहाङ् इति त्रयाणां धातूनामभ्यासस्य इकारादेशो भवति श्लौ । जिहा+ते इति स्थिते, श्राभ्यस्तयोरातः (VI. 4. 112.) इत्यनुवर्तमाने, ई हल्यघोः (VI. 4. 113.)—श्रा इत्येतस्य अभ्यस्तसंज्ञानाञ्च अङ्गानां घुवर्जितानामाकारस्य ईकारादेशो भवति हलादौ सार्वधातुके कर्डित परतः । इति ईकारः ; जिहीते । अजादौ तु कङिति, इनाभ्यस्तयोरातः (VI. 4. 112.)—श्रा इत्येतस्य अभ्यस्तसंज्ञानां च आकारस्य लोपो भवति अजादौ किति ङिति ; जिहाते, जिहते । जिहीषे, जिहाथे, जिहीध्वे ; जिहे, जिहीवहे, जिहीमहे ॥

3. डुधान् धारणपोषणयोः ; अनुबन्धलोपः ; धातुसंज्ञायां तस्य लट् ; तिप् ; शप् ; श्लुः । श्लौ (VI. 1. 10.) इति द्विर्वचनम् । ततः अभ्यासकार्यञ्च । अत्र लोपोऽभ्यासस्य (VII. 4. 58.) इति वर्तमाने, ह्रस्वः (VII. 4. 59.)—अभ्यासस्य ह्रस्वो भवति । अभ्यासे चर् च (VIII. 4. 54.) इति प्राप्तेन जश्त्वेन धकारस्य दकारः ; दधाति । अत्र द्विवचने घुसंज्ञकत्वात् ईत्वं न भवति । दाधा ध्वदाप् (I. 1. 10.)—दारुपाश्चत्वारो धातवः धारुषौ च द्वौ घुसंज्ञा भवन्ति

दापदैपौ वर्जयित्वा । इति दधातेर्धुसंज्ञा । श्राभ्यस्तयोरातः (VI. 4. 112.) इत्याकारलोपः । एकाचो वशो भष् झणन्तस्य स्ध्वोः (VIII. 2. 37.) इत्यनुवर्तमाने, दधस्तथोश्च (VIII. 2. 38.)—
 दध इति कृतद्विर्वचनो दधातिनिर्दिश्यते ; दधातेर्धातोः झणन्तस्य वशः
 स्थाने भषादेशो भवति शकारथकारादौ प्रत्यये स्ध्वोश्च परतः । खारि चेति
 चत्त्वम् ; धत्तः । दधति ; दधासि, धत्थः, धत्थ ; दधामि, दध्वः,
 दध्मः । धत्ते, दधाते, दधते ; धत्से, दधाथे, धदूध्वे ; दधे,
 दध्वहे, दध्महे ॥

4. जिभी भये ; शपः श्लुः ; द्विर्वचनम् ; ह्रस्वः ; जश्च ;
 विभेति । इद्दिद्रस्य (VI. 4. 114.) इत्यनुवर्तमाने,
 भियोऽन्यतरस्याम् (VI. 4. 115.)—भी इत्येतस्य अन्यतरस्याम्
 इकारादशो भवति हलादौ कृडिति सार्वधातुके परतः ; विभितः विभीतः ।
 एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य (VI. 4. 82.) इति यणादेशः ; विभ्यति ।
 विभेथि, विभिथः विभीथः, विभिथ विभीथ ; विभेमि, विभिः
 विभीवः, विभिमः विभीमः । ह्री लज्जायाम् ; लट्तिप्शप्श्लुद्विर्वच-
 नम् ; ह्रस्वः । हलादिदशेषः (VII. 4. 60.)—अभ्यासस्यादिर्हल्
 शिष्यते, अनादिर्हल्युप्यते । कुहोश्चुरिति (VII. 4. 62.) चुत्वम् ;
 जिहेति, जिहीतः । शेरदादेशः ; असंयोगपूर्वस्येति प्रतिषेधान्नास्ति
 यणादेशः ; इयङ् भवति ; जिह्रियति । जिहेषि, जिहीथः, जिहीथ ;
 जिहेमि, जिहीवः, जिहीमः । डुदाञ् दाने ; ददाति ।
 श्राभ्यस्तयोराकारलोपः ; चत्त्वम् ; दत्तः । ददति ; ददासि, दत्थः,
 दत्थ ; ददामि, दद्वः, दद्वः । आङो दोऽनास्याविहरणे (I. 3. 20)

—अकर्त्रभिप्रायार्थोऽयमारम्भः; आङ्पूर्वात् ददातेरनास्यविहरणे वर्तमानादात्मनेपदं भवति; विद्याम् आदत्ते, आददाते, आददते; इत्यादि । अनास्यविहरणे इति किम्? आस्यं व्याददाति । आस्यविहरणसमानक्रियादपि प्रतिषेधो भवति (वा.)—इति विपादिकां व्याददाति । स्वाङ्गकर्मकाच्चेति वक्तव्यम् (वा.)—इति इह भा भूत् व्यादत्ते पिपीलिका पतङ्गमुखमिति ॥

5. णिजिर् शौचपोषणयोः; विजिर् पृथग्भावे; विष् व्याप्तौ । शप्श्लुः; द्विर्वचनम् । णिजान्त्रयाणां गुणश्श्लौ (VII. 4. 75.)—णिजिर् शौचपोषणयोरित्यादीनां त्रयाणान्धातूनामभ्यासस्य गुणो भवति श्लौ परतः । धातोः पित्सु गुणः; कुत्वन्त्वे; नेनेक्ति, नेनेक्तः, नेनेजति; नेनेक्षि, नेनेक्थः, नेनेक्थ; नेनेज्मि, नेनेज्वः, नेनेज्मः । वेवेक्ति, वेवेक्तः, वेवेज्जति; वेवेक्षि, वेवेक्थः, वेवेक्थ; वेवेज्मि, वेवेज्वः, वेवेज्मः । वेवेष्टि, वेवेष्टः, वेवेष्टति; वेवेक्षि, वेवेष्टः, वेवेष्ट; वेवेष्मि, वेवेष्मः, वेवेष्मः । ङुभृञ् धारणपोषणयोः, माङ् माने शब्दे च, ओहाङ् गतौ । लट्; तिप्; शप्; श्लुः; श्लाविति द्विर्वचनम्; अभ्यासस्य भृजामित् (VII. 4. 76.) इति इत्वम्; रपरत्वम्; हलादिश्लेषः (VII. 4. 60.); अभ्यासे चर्चेति चर्त्वम्; पित्सु गुणः; बिभर्ति, बिभृथः, यणादेशः—बिभ्रति; बिभर्षि, बिभृथः, बिभृथ; बिभर्मि, बिभृवः, बिभृमः । माङ् माने इत्यत्र, ई हल्यधोः (VI. 4. 113.) इतीत्वम्; मिमीते । श्राभ्यस्तयोरात् इत्याकारलोपः—मिमाते, मिमते । मिमीषे, मिमाथे, मिमीध्वे; मिमे, मिमीवहे, मिमीमहे । ओहाङ् गतौ इत्यत्रापि एवमेव दृष्टम् ॥

6. ओहाक् ल्यागे; जहाति । भियोऽन्यतरस्याम् (VI. 4. 115.) इति वर्तमाने, जहातेश्च (VI. 4. 116.)—जहातेराकारस्यान्यतरस्याम् इकारादेशो भवति हलादौ कृडिति सार्वधातुके परतः; जहितः । इत्वाभावे, ई हल्यघोः VI. 4. 113.) इति ईत्वम्—जहीतः । जहति; जहासि, जहिथ; जहीथ; जहिथ जहीथ; जहामि, जहिवः जहीवः, जहिमः जहीमः । ऋ गतौ; शप्श्लुः; द्विवचनम् । अतिपिपत्योश्च (VII. 4. 77.)—अतिपिपत्योरभ्यासस्य इकारादेशो भवति श्लौ परतः । रपरत्वम्; हलादिशेषः । अभ्यासस्यासवर्णे (VI. 4. 78.)—अभ्यासस्य इवर्णोवर्णान्तस्याङ्गस्य असवर्णेऽचि परतः इयङ् उवङ् इत्येतावादेशौ भवतः । इत्यभ्यासस्य इयङादेशः; पित्सु गुणः; रपरत्वम्; इयर्ति; कृडिति गुणप्रतिषेधः—इयृतः; झरदादेशः, इको यणचि यणादेशश्च—इयति । इयर्षि, इयृथः, इयृथ; इयर्मि, इयृवः, इयृमः । पृ पालनपूरणयोः; अभ्यासस्य इत्वम्; रपरत्वम्; हलादिशेषः; पित्सु—इत्वोत्वाभ्यां गुणवृद्धी पूर्वविप्रतिषेधेन (वा. VII. 1. 102.) इति गुणो रपरः; पिपति । उदोष्ठ्यपूर्वस्य (VII. 1. 102.)—ओष्ठ्यः पूर्वो यस्मादकारात् स ओष्ठ्यपूर्वः; तस्य धातोरङ्गस्य उकारादेशो भवति । रपरत्वम्; इकारादेशापवादः । हलि परतः, वोरुपधाया दीर्घ इकः (VIII. 2. 76.) इति अनुवर्तमाने, हलि च (VIII. 2. 77.)—रेफवान्तयोरुपधाया इकः दीर्घो भवति हलि परतः; पिपूर्तः । यणादेशः—पिप्रति । पिपर्षि, पिपूर्यः, पिपूर्य; पिपर्मि, पिपूर्वः, पिपूर्मः । सृ गतौ; लट्; शप्श्लुः; श्रविति द्विवचनम् ।

उरत् (VII. 4. 66.)—अभ्यासस्य ऋवर्णस्य अकारादेशो भवति ।
गुणस्य रपरत्वम्; हलादिशेषः; ससर्ति, ससृतः, सस्रति ॥

इति श्लुविकरणे लट् ॥

अथ दिवादौ श्यन्विकरणे लट् ॥

1. दिवु क्रीडा-विजिगीषा - व्यवहार - द्युति-स्तुति-मोद-मद - स्वप्न-
कान्ति-गतिषु । लट्; तिप् । कर्तरि शप्ति प्राप्ते, दिवादिभ्यः श्यन् (III. 1.
69.)—दिवादिभ्यो धातुभ्यः श्यन् प्रत्ययो भवति कर्तृवाचिनि सार्व-
धातुके परतः । शपोऽपवादः । वीरुपधाया दीर्घ इकः (VIII. 2.
76.) इति वर्तमाने, हलि च (VIII. 2. 76.)—रेफवकारान्तस्याङ्ग-
स्य धातोरुपधाया इको दीर्घो भवति हलि च परतः; दीव्यति,
दीव्यतः, दीव्यन्ति; दीव्यसि, दीव्यथः, दीव्यथ; दीव्यामि,
दीव्यावः, दीव्यामः । षूङ् प्राणिप्रसवे । धात्वादेश्वस्सः (VI. 1.
94.)—धात्वादेः षकारस्य सकारादेशो भवति । ततो लट्; डित्वात्
आत्मनेपदम्; श्यन्; स्यते, स्येते, स्यन्ते; इत्यादि । णह् बन्धने;
णो नः (VI. 1. 65.) इति नत्वम्; नह्यति, नह्यतः, नह्यन्ति;
इत्यादि । नह्यते, नह्येते, नह्यन्ते; इत्यादि च ॥

2. षिवु तन्नुसन्ताने । धात्वादेश्वस्सः (VI. 1. 64.) इति सत्वम् ।
हलि चेति (VIII. 2. 76.) दीर्घः; सीव्यति, सीव्यतः, सीव्यन्ति;
सीव्यसि, सीव्यथः, सीव्यथ; सीव्यामि, सीव्यावः, सीव्यामः ।
पदिनिविभ्यस्सेवासितसयसिवुसहसुद्रस्तुस्वञ्जाम् (VIII. 3

70.)—परि नि वि इत्येभ्यः परतः सेवादीनां धातूनां सकास्य सुडागमस्य च मूर्धन्यादेशो भवति ; परिषीव्यति, निषीव्यति, विषीव्यति ।

त्रसी उद्वेजने । **वाभ्राश-भ्लाश-भ्रमु-कमु-क्लमु-त्रसि-व्रुटि-लषः** (III. 1. 70.)—दुभ्राश्च दुभ्लाश्च दीप्तौ, भ्रमु अवस्थाने भ्रमु चलने—द्वयोरपि ग्रहणम्, कमु पद्मविक्षेपे, क्लमु ग्लाने, त्रसी उद्वेजने, व्रुटी छेदने, लष कान्तौ, इत्येतेभ्यो धातुभ्यो वा श्यन् प्रत्ययो भवति ; भ्राशते भ्राश्यते, भ्लाशते भ्लाश्यते । श्यनि शमादित्वादीर्घः (VIII. 3. 74.); भ्रमति भ्राम्यति । क्रमः परस्मैपदेषु (VII. 3. 76.) इति दीर्घः ; क्रामति क्राम्यति । ण्विष्णुक्लम्वाचमां शिति (VII. 3. 75.) इति दीर्घः ; क्लामति क्लाम्यति । त्रसति त्रस्यति ; व्रुटेः श्यनभावे तुदादिभ्य-श्शः (III. 1. 77.) इति शः ; व्रुटति व्रुट्यति ; लषति लष्यति ॥

3. दो अवखण्डने । **ओतः श्यनि** (VII. 3. 71.)—ओकारान्तस्याङस्य लोपो भवति श्यनि प्रत्यये परतः ; द्यति । **जनी** प्रादुर्भावे । **ज्ञाजनोर्जा** (VII. 3. 79.)—ज्ञा अवबोधने, जनी प्रादुर्भावे, एतयोर्धात्वोर्जा इत्यादेशो भवति शिति प्रत्यये परतः ; जायते । वा **वृत्तु** वर्तने । वाग्रहणेनात्र विकल्पेन श्यन्—वृत्यते ; पक्षे शापि वर्तते । **मृष** तितिक्षायाम् ; मृष्यति ; मृष्यते । **परेर्मृषः** (I. 3. 82.)—परिपूर्वा-न्मृषतेर्धातोः परस्मैपदं भवति ; कर्तृभिप्रायार्थोऽयमारम्भः ; परिमृष्यति । परेरिति किम् ? आमृष्यते । **शुचिर्** पूतीभावे । स्वरितेत् ; इरशब्दः इरितो वा (III. 1. 57.) इति विशेषणार्थः ; शुच्यति ; शुच्यते । **रञ्ज** रागे । अनिदितां हल उपधायाः कृडिति (VI. 4. 24.)

—आनीदितामङ्गानां हलन्तानाम् उपधाया नकारस्य लोपो भवति किति
 ङिति प्रत्यये परतः; रज्यति; रज्यते । राध साध संसिद्धौ । राधो-
 ऽकर्मकाद्भ्रावेच (ग. सू.) इति अकर्मकाद्वाधः श्यन् प्रत्ययो भवति
 वृद्धावेव गम्यमानायाम्; राध्यति । अन्यत्र श्नुः—राध्नोति । व्यथ
 ताडने । ग्रहि- ज्या - वयि - व्याधि - वष्टि - विचति - वृश्चति - पृच्छति-
 भृज्जतानां ङिति च (VI. 1. 16.) इति संप्रसारणम् । संप्रसार-
 णाच्च (VI. 1. 108.) इति पूर्वरूपम्; विध्यति । शक् विभाषितो
 मर्षणे । शक् इत्यर्थं धातुः मर्षणे विभाष्यते; उभयविकरणीत्यर्थः;
 शक्यति । अन्यत्र श्नुः—शक्नोति । शमामष्टानां दीर्घः श्यनि
 (VII. 3. 74.)—शमादीनामष्टानां धातूनां दीर्घो भवति श्यनि प्रत्यये
 परतः । शम् उपशमे—शाम्यति । तम् काङ्क्षायाम्—ताम्यति ।
 दम् उपशमे—दाम्यति । श्रम् तपसि खेदे च—श्राम्यति ।
 भ्रम् अनवस्थाने—भ्राम्यति । क्षम् सङ्गने—क्षाम्यति । क्लम्
 ग्लानौ—क्लाम्यति । मदी हर्षे—माद्यति । अष्टानामिति किम्—असु
 क्षेपणे—अस्यति । उपसर्गादस्यत्युहोर्वा वचनम् (वा. I. 3.
 30.) इत्यात्मनेपदं विकल्पेन; पर्यस्यते, पर्यस्यति । यस् यत्ने;
 दैवादिकः । यसोऽनुपसर्गात् (III. 1. 71.)—यस्यतेर्नित्यं श्यनि
 प्राप्ते अनुपसर्गाद्विकल्प उच्यते; अनुपसर्गादसो वा श्यन् प्रत्ययो भवति;
 यस्यति । पक्षे शप्—यसति । सोपसर्गान्नित्यं श्यन् प्रत्ययः; आ-
 यस्यति, प्रयस्यति । संयसश्च (III. 1. 72.)—सोपसर्गाधोऽय-
 सारम्भः; सम्पूर्वाच्च असो वा श्यन् प्रत्ययो भवति; संयस्यति, संयस-

ति । **जि मिदा** स्नेहने; **मिदेर्गुणः** (VII.3.82.)—मिदेरङ्गस्य इको गुणो भवति सार्वधातुके परतः; मेद्यति ॥

इति इयन्विकरणे लट् ॥

अथ स्वादौ इनुविकरणे लट् ॥

1. **षुञ्** अभिषवे । अकारलोपः; प्रयोजनं सोमे **सुअः** (III. 2. 90.) इति विशेषणम् । धात्वादेशस्तः (VI. 1. 64.) इति सत्वम् । धातुसंज्ञायां पूर्ववल्लडादयः । शपि प्राप्ते, **स्वादिभ्यः इनुः** (III. 1. 73.)—स्वादिभ्यो धातुभ्यः इनुप्रत्ययो भवति कर्तृवाचिनि सार्वधातुके परतः । शपोऽपवादः; सार्वधातुकमपित् (I. 2. 4.) इति डित्त्वात् गुणाभावः । विकरणस्य सार्वधातुकार्धधातुकयोः (VII. 3. 84.) इति गुणः; **सुनोति, सुनुतः**—हुइनुवोस्सार्वधातुके (VI. 4. 87.) इति यणादेशः—**सुन्वन्ति; सुनोषि, सुनुथः, सुनुथ; सुनोमि** । उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् (VI. 4. 106.) इत्यनुवर्तमानं, **लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः** (VI. 4. 107.)—योऽयमुकारोऽसंयोगपूर्वः तदन्तस्य प्रत्ययस्यान्यतरस्यां लोपो भवति मकारवकाराद्योः प्रत्यययोः परतः; **सुन्वः सुनुवः, सुन्मः सुनुमः** । एवमेव आत्मनेपदे—**सुनुते, सुन्वाते, सुन्वते; सुनुषे, सुन्वाथे, सुनुष्वे; सुन्वे, सुन्वहे सुनुवहे, सुन्महे सुनुमहे** ॥

2. **अश्** व्याप्तौ; **अश्नुते, अश्नुवाते, अश्नुवते**—इत्यादि । शात VIII. 4. 44.) इति अत्र श्रुत्वप्रतिषेधः । **चिञ्** चयने; पूर्ववल्ल-

डादयः ; चिनोति, चिनुतः, चिन्वन्ति; चिनोषि, चिनुथः, चिनुथ; इत्यादि । चित्त्वात्—चिनुते, चिन्वाते, चिन्वते—
 इत्यादि च । हि गतौ; पूर्ववल्डादयः ; हिनोति, हिनुतः, हिन्वन्ति ;
 इत्यादि । प्रपूर्वः; हिनुमीना (VIII. 4. 15.)—हिनु मीना इत्येतयो-
 रूपसर्गस्थान्निमित्तादुत्तरस्य नकारस्य णकारादेशो भवति; प्रहिणोति,
 प्रहिणुतः, प्रहिण्वन्ति । शक् शक्तौ; शक्नोति, शक्नुतः;
 संयोगपूर्वत्वान्नास्ति यणादेशः; उवडादेशः—शक्नुवन्ति । श्रु श्रवणे ।
 श्रुवः श्रु च (III. 1. 74.)—श्रु इत्येतस्य श्नुप्रत्ययो भवति तत्सन्नि-
 योमेन श्रु इति च आदेशः; श्रूणोति, श्रूणुतः, श्रूण्वन्ति; इत्यादि । समो
 गम्यच्छिप्रच्छिस्वरत्यतिश्रुविदिभ्यः (I. 3. 29.)—सम्पूर्वेभ्यो
 गमि ऋच्छि प्रच्छि स्वरति अर्ति श्रु विदि इत्येतेभ्य आत्मनेपदं भवति ;
 संश्रूणुते, संश्रूण्वाते, संश्रूण्वते । दम्भु दम्भने । अनिदितां
 हल उपधायाः कृडिति (VI. 4. 24.)—अनिदितामङ्गानां हलन्ताना-
 मुपधाया नकारस्य लोपो भवति किति डिति प्रत्यये परतः । इत्यनुनासिक-
 लोपः; दम्भोति, दम्भुतः, दम्भुवन्ति; इत्यादि । ऋधु वृद्धौ;
 ऋध्नोति, ऋध्नुतः, ऋध्नुवन्ति । अक्षू व्याप्तौ; भौवादिकः ।
 अक्षोऽन्यतरस्याम् (III. 1. 75.)—अक्षः अन्यतरस्यां श्नुप्रत्ययो
 भवति; अक्ष्णोति । पक्षे शप्; अक्षति । तक्षू त्वक्षू तनूकरणे;
 भौवादिकः । तनूकरणे तक्षः (III. 1. 76.)—तनूकरणे वर्तमानात्
 तक्षः अन्यतरस्यां श्नुप्रत्ययो भवति । अनेकार्थत्वात् धातूनां विशेषोपादा-

नम्; तक्ष्णोति तक्षति वा काष्ठम् । तनूकरणे इति किम्? सन्तक्षति
वाग्भिः—तर्जयतीत्यर्थः ॥

इति श्नुविकरणे लट् ॥

अथ तुदादौ शविकरणे लट् ॥

1. तुद व्यथने । स्वारितेत्; पूर्ववल्लडादयः । तुदादिभ्यश्शः । III.
1. 77.)—तुदादिभ्यो धातुभ्यः शः प्रत्ययो भवति कर्तृवाचिनि सार्वधातुके
परतः । शपोऽपवादः; डित्वात् गुणाभावः; तुदति, तुदतः, तुदन्ति ।
मृड् प्रागत्यागे । म्रियतेर्लुङ्लिटोश्च (I. 3. 61.)—म्रियतेर्धातोर्लुङ्-
लिट्विषययोश्शिद्भाविनश्चैवात्मनेपदं भवति नान्यत्र । डित्वं स्वार्थम् ।
रिङ् शयग्लिङ्भु (VII. 4. 28.)—ऋकारान्तानामङ्गाणां श यक्
इत्येतयोर्लिङ् च यकारादावार्धधातुके परतो रिडादेशो भवति । इयडादेशः;
म्रियते, म्रियेते, म्रियन्ते; इत्यादि । अस्ज पाके । अनुबन्धलोपः;
पूर्ववत् लडादयः । ग्रहि-ज्या-वयि-व्यधि वष्टि-विचतीत्यादिना (VI. 1.
16.) सम्प्रसारणम्; झलां जश् झशि (VIII. 4. 53.) इति
सकारस्य दकारः; स्तोः श्रुना श्रुः (VIII. 4. 40.) इति दकारस्य
जकारः । शिष्टोच्चारणम्; भृज्जति, भृज्जतः, भृज्जन्ति । आत्मनेपदे
भृज्जते, भृज्जेते, भृज्जन्ते ॥

2. ओ व्रश्च छेदने; व्यच व्याजीकरणे । ग्रहिज्यावयीति
सम्प्रसारणम्; पूर्वत्वञ्च; वृश्चति, वृश्चतः, वृश्चन्ति;
विचति, विचतः, विचन्ति । उच्छिच्छ उच्छे; इदितो

नुम्धातोः (VII. 1. 58.) इति नुमागमः ; उञ्छति ।
तृष तृम्फ तृप्ताः ; तृपति । अनिदितामित्यनुनासिकलोपः ; शे तृम्फा-
 दीनां नुम् वाच्यः (वा. VII. 1. 59.) इति नुमागमः ; तृम्फति ।
दृफ दृम्फ उक्लेशने; **शुफ शुम्फ** ग्रन्थे ; उभ उम्भ
 पूरणे ; **शुभ शुम्भ** शोभायें ; इत्यत्र दृफति दृम्फति, गुफति
 गुम्फति, उभाति उम्भति, शुभति शुम्भति । इषु इच्छायाम् ;
 इषुगमियमाञ्छः (VII. 3. 77.) इति षकारस्य छकारः ; इच्छति ।
पृङ् व्यायामे ; व्यायाम उद्योगः । रिङ् शयग्लिङ्क्षिवति (VII. 4.
 28.) रिङ् इत्यादेशः ; इयडादेशश्च ; प्रियते । षू प्रेरणं ; अभिपूर्वः परि-
 पूर्वश्च ; उवडादेशः ; उपसर्गात् सुनोतीत्यादिना (VIII. 3. 65.)
 मूर्धन्यादेशः ; अभिषुवति, परिषुवति । गृ निगरणे ; ऋत इच्छातोः
 (VII. 1. 100.) इति इत्वम् ; गिरति । अवात् ग्रः (I. 3.
 51.)—अवपूर्वात् गिरतेरात्मनेपद भवति ; अवगिरते । अचि विभाषा
 (VIII. 2. 21.)—अचि परतो गिरतेः रेफस्य विभाषा लकारादेशो
 भवति ; गिलति, गिलतः, गिलन्ति । समः प्रतिज्ञाने (I. 3. 52.)
 —ग्रः इत्यनुवर्तते ; प्रातिज्ञानमभ्युपगमः प्रतिश्रवणमङ्गीकरणमिति अनर्था-
 न्तरम् ; सम्पूर्वात् गिरतेर्धातोरात्मनेपदं भवात् । शतं सङ्गिरते, सहस्रं,
 सङ्गिरते, नित्यं शब्दं सङ्गिरन्ते वैयाकरणाः । प्रच्छ झीप्सायाम् ;
 सम्प्रसारणम् ; पृच्छति । आङि नुपृच्छयोरुपसङ्ख्यानम् (वा.
 I. 3. 21.) इति वचनादाङि आत्मनेपदं भवति ; आपृच्छते
 आपृच्छते, आपृच्छन्ते । टु मस्जो शुद्धौ ; अनुबन्धलोपः ; झलां

जश् झशि (VIII. 4. 53.) इति जश्त्वेन सस्य दः, तस्य श्रुत्वेन
जकारः; मज्जति, मज्जतः, मज्जन्ति । विश प्रवेशने; नेर्विशः
(I. 3. 17.)—निपूर्वाद्विशतेरात्मनेपदं भवति; निविशते ॥

3. मुच मोक्षणे। लृकारस्येत्सञ्ज्ञा; पुषादिद्युताद्युदितः परस्मैपदेषु
(III. 1. 55.) इति विशेषणं प्रयोजनम् । पूर्ववल्गुदायः। शे मुचादी-
नाम् (VII. 1. 59.)—मुचादीनामङ्गानां नुमागमो भवति शे परतः;
मुञ्चति, मुञ्चतः, मुञ्चन्ति । एवमेव मुञ्चते, मुञ्चते, मुञ्चन्ते ।

मुञ्चतिर्लुम्पतिश्चैव विदिलिम्पतिरेव च ।

सिञ्चिः कृतिः खिदिश्चैव पिशिश्चाष्टौ मुचादयः ॥

लुप छेदने; विलुम्पति; विलुम्पते । विद् लभे; विन्दति;
विन्दते । लिप उषदेहे; लिम्पति; लिम्पते पिच क्षरणे; सिञ्चति;
सिञ्चते । कृती छेदने ; कृन्तति खिद् परिघाते; खिन्दति ।
पिश अवयवे; पिंशति । कुटादिः दिवादौ अन्तर्गणः; कुङ् शब्दे—
इति यावत् ॥

इति शविकरणे लट् ॥

अथ रुधादौ श्रम्बिकरणे लट् ॥

1. रुधिर् आवरणे। इर इत्सञ्ज्ञा; तस्य लोपः; प्रयोजनम् इरितो वा
(III. 1. 57.) इति विशेषणम् । रुधादितृदन्ताः नव स्वरितेतः । पूर्व-
वल्गुदायः । सापि प्राप्ते, रुधादिभ्यः श्रम् (III. 1. 78.)—रुधादिभ्यो

धातुभ्यः श्रमप्रत्ययो भवति कर्तृवाचिनि सार्वधातुके परतः । स प्रत्ययः मित्वात् अन्त्यादचः परः । अट्कुप्वाङ्नुम्वयवेऽपि (VIII. 4. 2.) इति णत्वम्; झषस्तथोर्धोऽधः (VIII. 2. 40.) इति धत्वम्; रुणाद्धि । इनसोरलोपः (VI. 4.111.)—अ इत्येतस्य अस्तेश्च अकारस्य लोपो भवति सार्वधातुके कृडिति परतः । अनुस्वार-परसवर्णौ । झरो झरि सवर्णे (VIII. 4. 65.)—इलः परस्य झरो लोपो भवति वा सवर्णे झरि परतः । पूर्वत्रासिद्धमित्यासिद्धत्वाण्णाभावाः; रुन्धः । एवमेव—रुन्धन्ति । चर्त्वम्—रुणत्सि, रुन्धः रुन्ध; रुणध्मि, रुन्ध्वः, रुन्धमः । आत्मनेभाषायाम्—रुन्धे, रुन्धाते, रुन्धते ॥

2. भुज पालनाभ्यवहारयोः भुजोऽनवने (I. 3.66.)—भुजे-धातोर्नवने अपालनार्थं वर्तमानादात्मनेपदं भवति । चोः कुरिति कुत्वम्; खरि चेति चर्त्वम्; भुङ्के, भुञ्जाते, भुञ्जते; भुङ्क्षे, भुञ्जाथे, भुङ्ग्वहे; भुञ्जे, भुञ्ज्वहे, भुञ्जमहे । अवनार्थं तु परस्मैपदमेव; भुनक्ति, भुङ्कः, भुञ्जन्ति; इत्यादि । महीं भुनक्ति भूपालः, फलं भुङ्के च वानरः । युजिर् योगे; भुनक्ति, युङ्कः, युञ्जन्ति; युनक्षि, युङ्क्थः, युङ्क्थ; युनज्मि, युञ्ज्वः, युञ्जमः । प्रपूर्वः; प्रोपाभ्यां युजे-रयज्ञपात्रेषु (I. 3. 64.)—प्र उप इत्येताभ्यामुत्तरस्य युजेर्धातोः अ-यज्ञपात्रप्रयोगविषयादात्मनेपदं भवति; प्रयुङ्के, प्रयुञ्जाते, प्रयुञ्जते; उपयुङ्के, उपयुञ्जाते, उपयुञ्जते; इत्यादि । अयज्ञपात्रेषु इति किम्? द्वन्द्वं न्यञ्चि पात्राणि प्रयुनक्ति । भिदिर् विदारणे; भिनत्ति, भिन्तः, भिन्दन्ति; भिन्ते, भिन्दाते, भिन्दते; इत्यादि ।

छिदिर् द्वैधीकरणे; छिनात्ति, छिन्तः, छिन्दन्ति; छिन्ते, छिन्दाते, छिन्दते । रिचिर् विरेचने; रिणक्ति, रिङ्कः, रिञ्चन्ति; रिङ्के, रिञ्चाते, रिञ्चते । विचिर् पृथग्भावे; विनक्ति, विङ्कः, विञ्चन्ति; विङ्के, विञ्चाते, विञ्चते । क्षुदिर् सपेक्षणे; क्षुणक्ति, क्षुन्तः, क्षुन्दन्ति; क्षुन्ते, क्षुन्दाते, क्षुन्दते । उ छुदिर् दीप्तिदेवनयोः; उकारश्चापि इत्; छृणक्ति, छृन्तः, छृन्दन्ति; छृन्ते, छृन्दाते, छृन्दते । उ तृदिर् हिंसानादरयोः; उकार इत्; तृणक्ति तृन्ते; इत्यादि छृणक्तिवत् ॥

३. जि इन्धी दीप्तौ; खिद दैन्ये; विद विचारणे । तय एते अनुदात्ततः; श्रसोरिति (VI. 4. 111.) अकारलोपः । इन्धीविषये, इनान्नलोपः (VI. 4. 23.)—अ इति उत्पृष्ठमकारो गृह्यते; तत उत्तरस्य नकारस्य लोपो भवति । इति नलोपः; इन्धे । अन्यत्र—खिन्ते, विन्ते ।

शिष विशेषणे; श्रुत्वम्; विशिनष्टि । पिष सञ्चर्णने; पिनष्टि ।

भञ्जो आमर्दने । ओकार इत्; श्रान्नलोपः (VI. 4. 23.) इति नकारलोपः; भनक्ति, भङ्कः, भञ्जन्ति । तृह हिंसायाम् । अस्य धातोः तृणह इम् (VII. 3. ५२.)—तृणह इत्येतस्याङ्गस्य इमागमो भवति हलादौ पिति सार्वधातुके परतः । तृणह इति तृहिधातुनिर्देशः; हो ङः इति ङत्वम्; झषस्तथोर्ध्वः इति धत्वम्; ङो ङे लोपः (VIII. 3. 13.) इति ङलोपः; घृनाष्टः इति घृत्वम्; आद्गुणः; तृणेढि, तृण्डः, तृहन्ति; तृणेक्षि, तृण्डः, तृण्डः; तृणेक्षि, तृहः, तृहः । हिंसि हिंसायाम् ।

अत इदितो नुम्धातोः इति नुम्; श्रान्नलोपः इति नलोपः; हिनस्ति, हिंस्तः, हिंसन्ति; हिनस्सि, हिंस्थः, हिंस्थ; हिनस्मि, हिंस्वः, हिंस्मः ॥

इति श्रम्बिकरणे लट् ॥

अथ तनादौ उविकरणे लट् ॥

1. तनु विस्तारे । पूर्ववल्लडादयः । शपि प्राप्ते, तनादि-
कृञ्भ्य उः (III. 1. 79.)—तनु विस्तारे इत्येवमादिभ्यो धातुभ्यः
कृञ्श्च उप्रत्ययो भवति कर्तृवाचिनि सार्वधातुके परतः । शपोऽपवादः ;
तनादिपाठादेव सिद्धे उप्रत्यये करोतेरुपादानं नियमार्थम् अन्यत् तनादि-
कार्यं मा भूदिति । तेन इह अकृत इत्यत्र, तनादिभ्यस्तथासोः (II.
4. 79.) इति विभाषा सिचो लुक् न भवति । तनोति, तनुतः,
तन्वन्ति; तनोषि, तनुथः, तनुथ; तनोमि, तनुवः तन्वः,
तनुमः तन्मः । अत्र लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः (VI. 4. 107.)
इति विकल्पेन उकारलोपः । आत्मनेपदे—तनुते, तन्वाते, तन्वते ;
इत्यादि । मनु अवबोधने ; मनुते, मन्वाते, मन्वते ; मनुषे,
मन्वाथे, मनुध्वे ; मन्वे, मन्वहे मनुवहे, मन्महे मनुमहे ॥

2. डुकृञ् करणे । आर्धधातुकं शेषः (III. 4. 114.) इत्युप्रत्य-
यस्यार्धधातुकत्वात्, सार्वधातुकार्धधातुकयोः (VII. 3. 84.) इति गुणः ;
रपरत्वम् ; पित्तु विकरणस्य च गुणः ; करोति । अत उत् सार्व-
धातुके (VI. 4. 110.)—उप्रत्ययान्तस्य करोतेरकारस्य स्थाने
उकारादेशो भवति सार्वधातुके कृति परतः । तपरकरणं लघूपधगुणनिवृत्त्य-

र्थम् ; कुरुतः । यणादेशः ; हलि च (VIII. 2. 77.) इति दीर्घत्वे प्राप्ते, न भकुर्छुराम् (VIII. 2. 79.)—रेफवकारान्तस्य भस्य कुर् छुर् इत्येतयोश्च दीर्घो न भवति ; कुर्वन्ति । करोषि, कुरुथः, कुरुथ ; करोमि । नित्यं करोतेः (VI. 4. 108.)—उप्रत्ययान्तस्य करोतेरुकारस्य नित्यं लोपो भवति दकारमकारावोः प्रत्यययोः परतः ; कुर्वः, कुर्मः । एवमेव—कुरुते, कुर्वाते, कुर्वते ; कुरुषे, कुर्वाथे, कुरुध्वे ; कुर्वे, कुर्वहे, कुर्महे । अनुपराभ्यां कृञः (I. 3. 79.)—कर्त्रभिप्राये क्रियाफले गन्धनादिषु च करोतेरात्मनेपदमुक्तम् ; तदपवादत्वेन परस्मैपदं विधीयते ; अनुपराभ्यां पूर्वात् करोतेः परस्मैपदं भवति ; अनुकरोति, पराकरोति । अनुपराभ्यामिति किम् ? उपकुरुते ॥

3. हिबि दिबि धिबि जिबि प्रीणनार्थाः ; कृवि हिंसाकरणयोश्च । उभयत्र इदितो तुम् धातोः इति नुमागमः । धिन्विक्कृण्व्योरच (III. 1. 8.)—धिन्विकृण्व्योः धात्वोरुप्रत्ययो भवति अकारश्चान्तादेशः । अतो लोपः (VI. 4. 48.)—अकारान्तस्याङ्गस्य लोपो भवत्यार्धधातुके परतः । इत्यकारलोपः ; तस्य स्थानिवद्भावात् धातोर्गुणो न भवति ; पित्सु विकरणस्य गुणः ; धिनोति, धिनुतः, धिन्वन्ति । एवमेव—कृणोति, कृणुतः, कृण्वन्ति ॥

इति अविकरणे लट् ॥

अथ क्रयादौ श्राविकरणे लट् ॥

1. डुक्तीञ् द्रव्यविनिमये । अनुबन्धलोपः ; पूर्ववद्भातुसंज्ञायां लङादयः । अथ शपि प्राप्ते, क्रयादिभ्यश्चा (III. 1. 81.)—

कथादिभ्यो धातुभ्यः श्रा इति प्रत्ययो भवति कर्तृवाचिनि सार्वधातुके परतः । शपोऽपवादः ; णत्वम् ; क्रीणाति । ई हल्ययोः (VI. 4. 113.) इति ईकारादेशः ; क्रीणीतः । श्राभ्यस्तयोरगतः (VI. 4. 112.) इत्याकारलोपः ; क्रीणन्ति । क्रीणासि, क्रीणीथः, क्रीणीथ ; क्रीणामि, क्रीणीवः, क्रीणीमः । परिव्य-वेभ्यः क्रियः (I. 3. 18.)—अकर्त्रभिप्रायार्थोऽयमारम्भः ; परि वि अव इत्येतेभ्य उत्तरस्य क्राणातेरात्मनेपदं भवति ; परिक्रीणीते, वि-क्रीणीते, अवक्रीणीते । वृङ् सम्भक्तौ ; वृणीते, वृणाते, वृणते ; वृणीषे, वृणाथे, वृणीध्वे ; वृणे, वृणीवहे, वृणीमहे । ग्रह उपादाने । ग्रहिज्यावयिव्याधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृजतोनां ङिति च (VI. 1. 16.)—ग्रह उपादाने, ज्या वयोहानौ, वेज् तन्तुसन्ताने इत्यस्य वयिः, व्यथ ताडने, वश कान्तौ, व्यच व्याजीकरणे, व्रश्छेदने, प्रच्छ क्षीप्सा-याम्, भ्रस्ज पाके, इत्येतेषां धातूनां ङिति प्रत्यये परतः सम्प्रसारणं भवति ; चकारात् किति च । सम्प्रसारणाच्चेति (VI. 1. 108.) परपूर्वत्वम् ; गृह्णाति, गृह्णीतः, गृह्णन्ति ; गृह्णासि, गृह्णीथः, गृह्णीथ ; गृह्णामि, गृह्णीवः, गृह्णीमः । आत्मनेभाषायाम्—गृह्णीते, गृह्णाते, गृह्णते ; गृह्णीषे, गृह्णाथे, गृह्णीध्वे ; गृह्णे, गृह्णीवहे, गृह्णीमहे ॥

2. मीञ् हिंसायाम् । मीनातिः प्रपूर्वः । हिनुमीना (VIII. 4. 15.)—हितु मीना इत्येतयोः धात्वोरुपसर्गस्थानिमित्तादुत्तरस्य नकारस्य णकारादेशो भवति ; प्रमीणाति, प्रमीणीतः, प्रमीणन्ति । एवमेव प्र-मीणीते—इत्यादि । पूञ् पवने । प्वादीनां ह्रस्वः (VII. 3. 80.)—पूञ् पवने इत्येवमादीनां ह्रस्वो भवति शिति प्रत्यये परतः ; पुनाति, पुनीते ।

लूञ् छेदने ; लुनाति, लुनीते । धूञ् कम्पने ; धुनाति, धुनीते । शृट् हिंसायाम् ; शृणाति, शृणीते । पृट् पालनपूरणयोः ; पृणाति, पृणीते । ज्या वयोहानौ । ग्रहिज्यादिना सम्प्रसारणं पूर्वरूपत्वञ्च । हलः (VI. 4. 2.)—अङ्गावयवाद्बलः परं यत् संप्रसारणं तदन्तस्य अङ्गस्य दीर्घो भवति । इति दीर्घः ; ततो ह्रस्वः ; जिनाति, जिनीते । ज्ञा अवबोधने । ज्ञाजनोर्जा (VII. 3. 79.) इति जादेशः ; आदेशविधानसामर्थ्यात् प्वादीनां ह्रस्वो न भवति ; जानाति, जानीते । सम्प्रतिभ्यामनाध्याने (I. 3. 46.)—सम् प्रति आभ्यामुत्तरस्य जानातेरात्मनेपदं भवति, न त्वाध्याने । आध्यानमुत्कृष्टापूर्वकस्मरणम् ; सज्जानीते, प्रतिजानीते । कर्त्रभिप्राये क्रियाफले, अनुपसर्गाद्ब्रुः (I. 3. 76.)—अनुपसर्गाज्जानातेरात्मनेपदं भवति कर्तारं चेत् क्रियाफलमभिप्रैति । इत्यात्मनेपदम् ; देवदत्तो धर्मं जानीते ॥

3. स्तम्भु-स्तुम्भु-स्कम्भु-स्कुम्भु-स्कुञ्भ्यः श्नुश्च (III. 1. 82.)—आद्याश्चत्वारः सौत्रा धातवः रोधनार्था इत्येके ; स्कुञ् आप्रवणे—क्रयादिः ; एतेभ्यो धातुभ्यः श्नाप्रत्ययो भवति श्नुश्च । अनयो-रुभयोः क्तिच्चात् सर्वत्र अर्निदितामित्यादिना (VI. 4. 24.) नकारलोपः ; स्तम्भाति, स्तम्भोति ; स्तुम्भाति, स्तुम्भोति ; स्कम्भाति, स्कम्भोति ; स्कुम्भाति, स्कुम्भोति ; स्कुनाति, स्कुनोति ॥

इति श्नाविकरणे लट् ॥

अथ चुरादौ णिज्विकरणे लट् ॥

1. चुरादयः स्वार्थण्यन्ताः । **चुर** स्तेये । अकार उच्चारणार्थः ; चुर इति स्थिते, धातुसंज्ञायां, सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेना-लोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् (III. 1. 25.)
—सत्यादिभ्यश्चूर्णशब्दपर्यन्तेभ्यः प्रातिपदिकेभ्यः चुरादिभ्यो धातुभ्यश्च णिच्प्रत्ययो भवति । लघूपधगुणः । सनाद्यन्ता धातवः (III. 1. 32.)—सन् क्यच् काम्यच् क्यङ् क्यष् आचार-क्रिप् णिच् यङ् यक् आय ईयङ् णिङ् एतदन्ता ये तेऽपि धातवो भवन्ति ।

सन्क्यच्काम्यच्क्यङ्क्यषोऽथाचार-क्रिप् णिज्यङौ तथा ।

यगाय ईयङ् णिङ् चैते भवन्ति हि सनादयः ॥

इति धातुसंज्ञायां पूर्ववल्लडादयः । तिप् ; शप् ; गुणायादेशौ ; चोरयति, चोरयतः, चोरयन्ति ; चोरयसि, चोरयथः, चोरयथ ; चोरयामि, चोरयावः, चोरयामः । णिच्श्च (I. 3. 74.)—णिजन्तादात्मनेपदं भवति कर्तारश्चेत् क्रियाफलमभि-
प्रैति ; चोरयते, चोरयेते, चोरयन्ते । पाल रक्षणे ; णिच् ; लडादिकार्यम् ; पालयति, पालयते । अर्च पूजायाम् ; अर्चयति, अर्चयते । चिति स्मृत्याम् ; इदितो नुम् धातोरिति नुमागमः ; चिन्तयति, चिन्तयते । लक्ष दर्शनाङ्कनयोः ; लक्षयति, लक्षयते । लड उपसेवायाम् । जिह्वोन्मथने लडो मित्त्वं वाच्यम् इति मित्त्वम् ; पूर्ववणिच् । अत उपधायाः (VII. 2. 116.)—अङ्गोपधाया अकारस्य स्थाने ञिति णिति च प्रत्यये परतः वृद्धिर्भवति । इति वृद्धौ, मित्तां ह्रस्वः (VI. 4. 92.)—मित्संज्ञकानां धातूनामुपधाया ह्रस्वो भवति

णौ च परतः। लडादिकार्यम् ; लडयति । नान्ये मितोऽहेतौ (ग)
इति नास्ति चुरादिणिचां मित्वम् ; अत एव लाडयति पुत्रम् ।
बध् संयमने ; बाधयति, बाधयते ॥

2. खड् खडि भेदने; खाडयति, खण्डयति । खुडि
खण्डने ; खुण्डयति । वडि विभाजने ; वण्डयति । मडि
भूषायाम् ; मण्डयति । ज्ञा अवबोधने । मारणतोषणनिशामनेषु
ज्ञा (ग) इति ज्ञा-धातोः मित्वम् ; ज्ञपमिच्च (ग)—अयं ज्ञाने ज्ञापने च
वर्तते—इति ज्ञप इत्यस्यापि मित्वम् ; णिच् । अर्तिहोब्लीरीक्षूयीश्मा-
य्यातां पुणौ (VII. 3. 36.)—अर्त्यादीनां धातूनामाकारान्तानां
च पुगागमो भवति णौ परतः । मितां ह्रस्वः (VI. 4. 92.) इति ह्रस्व-
त्वम् । मारणे—ज्ञपयति मृगान् व्याधः ; तोषणे—ज्ञपयति
विष्णुं भक्तः ; निशामने— ज्ञपयति रूपं लेखकः । चल गतौ ।
अस्य धातोः कम्पने चलिः (ग) इति मित्वम् । णिचि अत उपधायाः
(VII. 2. 116.) इति वृद्धिः ; मितां ह्रस्वः इति ह्रस्वत्वम् ; ततो
लडादिकार्यम् ; चलयति वृक्षान् वायुः । नान्ये मितोऽहेतौ (ग)
इति अहेतौ स्वार्थे णिचि ज्ञपादिभिन्ना मितो न भवन्ति ; अतः चालयति ।
कत संशब्दने । ऋत इद्धातोः (VII. 1. 100.) इत्यनुवर्त-
माने, उपधायाश्च (VII. 1. 101.)—धातोरुपधायाः ऋका-
रस्य इकारादेशो भवति । रपरत्वम् । हलि च (VIII. 2. 77.)
इति वर्तमाने, उपधायां च (VIII. 2. 78.)—धातोरुपधाभूतौ
यौ रेफवकारौ हल्परौ तयोरुपधाया इको दीर्घो भवति ; कीर्तयति ।

वञ्चु प्रलम्भने ; **वञ्चयति** । गृध्रिवञ्चयोः प्रलम्भने (I. 3. 69.)
—गृध्रिवञ्चोर्ण्यन्तयोः प्रलम्भने वर्तमानयोरात्मनेपदं भवति । प्रलम्भनं
विसंवादनं मिथ्याफलाख्यानम् ; माणवकं **वञ्चयते** । प्रलम्भन इति
किम् ? अहिं **वञ्चयति** —परिहरतीत्यर्थः । **घट** संघाते । **घटादयो**
मितः (ग) इति मित्त्वम् ; णिच् ; अत उपधायाः इति वृद्धिः ; मितौ
ह्रस्वः इति ह्रस्वत्वम् ; शप् ; गुणायादेशौ ; **घटयति** ॥

३. **गुपू** रक्षणे । **गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः** (III. 1. 28.)
इत्यायप्रत्ययः ; लघूपधगुणः ; तदन्ताणिच् ; अतो लोपः ; गुणायादेशौ ;
गोपाययति, **गोपाययते** । **धूप** सन्तापे ; **धूपाययति**, **धूपाययते** ।
विच्छ गतौ ; **विच्छाययति**, **विच्छाययते** । **पण** व्यवहारे
स्तुतौ च ; **पणाययति**, **पणाययते** । **पन** च ; **पनाययति**, **पनाययते** ।
अत्र आयादय अर्धधातुके वा (III. 1. 31.)—आयादिप्रत्य-
या आर्धधातुके परतो वा भवन्ति । इति आयाभावपक्षे—**गोपयति**,
धूपयति, **विच्छयति**, इत्यादि भवति । **ली** द्रवीकरणे । **लीलो-**
नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने (VII. 3. 39.)—
लीङ् ली ला इति त्रयाणामत्र ग्रहणम् ; ली ला इत्येतयोरन्य-
तरस्यां यथासङ्ख्यं नुक् लुक् इत्येतावागमौ भवतः णौ परतः स्नेहविपात-
नेऽर्थे । स्नेहस्य द्रवीकरणं स्नेहविपातनम् ; घृतं **विलीनयति** । अन्यत्र
नुगभावपक्षे, **विभाषा लीयते** : (VI. 1. 51.)—लीयतेर्धातोः ल्यपि
एज्विषयेऽप्यलोऽन्त्यस्य स्थाने विभाषा आकारादेशो भवति । अर्तिह्रीत्या-
दिना (VII. 3. 36.) पुगागमः ; **विलापयति** । ला-धातोः कृता-

त्वस्य लीयतेश्च लुगागमे विलालयति । अन्यत्र आत्वाभावे वृद्धौ विलाययति । स्नेहद्वे किम् ? लोहं विलापयति । लियस्सम्माननशालीनीकरणयोश्च (I. 3. 70.)—ली इति धातोः सम्माननशालीनीकरणयोः चकारात् प्रलम्भनेऽर्थेऽपि वर्तमानादात्मनेपदं भवति । प्रलम्भनशालीनीकरणपूजासु नित्यमात्वं भवत्यशिति । पुगागमः; जटाभिः उल्लापयते—पूजामधिगच्छतीत्यर्थः ; श्येनो वर्तिकां उल्लापयते—अभिभवतीत्यर्थः; बालम् उल्लापयते—वञ्चयतीत्यर्थः ॥

4. शिष असर्वोपयोगे । अवपूर्वः ; णिच् ; अवशेषयति । विपूर्वोऽतिशये वर्तते ; विशेषयति । धृष प्रसहने ; धर्षयति । आ धृषाद्वा (ग) इति धृषपर्यन्तं णिचो विकल्पः ; णिजभावे यथायथं विकरणा भवन्ति । इति णिजभावे धर्षति । पृची सम्पर्के ; रुधादित्वात् श्रम् ; प्रणक्ति । णिचि पर्वयति । ली ल्लेषणे ; क्रयादित्वात् श्रा ; लिनाति । वृजी वर्जने ; रुधादित्वात् श्रम् ; वृणक्ति । णिचि वर्जयति । वृञ् वरणे ; स्वादित्वात् श्रुः ; वृणोति । णिचि वरयति । ज वयोहानौ ; श्यन् ; जीर्यते । णिचि जरयति । रिचिर्^६ विरेचने ; श्रम् ; रिणक्ति । णिचि रेचयति । शिष्ट्ल विशेषणे ; विशिनष्टि । णिचि विशेषयति । पूञ् पवने ; क्रयादिः ; प्वादीनां ह्रस्वः (VII. 3. 80.) इति ह्रस्वत्वम् ; पुनाति । णिचि पावयति । प्रीञ् प्रीणने ; प्रीणाति । णिचि—धूञ् प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः (VII. 3. 37. वा.)—इति प्रीणयति । अथ मोचनहर्षणयोः ;

श्रद्धाति, श्रद्धयति । आप्लृ लम्भने ; आपति, आपयति ।
 व्याप्तौ स्वादौ—आप्नोति । वच परिभाषणे ; अदादित्वात् शब्लुक् ;
 वाक्ते । णिचि—वाचयति । मार्ग अन्वेषणे ; मार्गयति । णिजभावे—
 मार्गते । कठि शोके ; उत्कण्ठयति । अन्यत्र—उत्कण्ठते ।
 मृजू शुद्धौ ; मर्ष्टि । णिचि—मर्जयति । भू प्राप्तावात्मनेपदी ;
 भवते । णिचि—भावयते । सत्तायाम्—भवति, भावयति ॥

5. अथ अदन्ताः । कथ वाक्यप्रबन्धे । इत उत्तरमदन्तो द्रष्टव्यः ।
 अतो लोपः (VI. 4. 48.) इत्यकारलोपः । अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धौ प्राप्तायाम्, अचः परस्मिन् पूर्वविधौ (I. 1. 57.)—
 अजादेशः परनिमित्तः पूर्वविधौ कर्तव्ये स्थानिवद्भवति । इति अतो लोपस्य
 स्थानिवद्भावात् वृद्धेरभावः ; कथयति । गवेष मार्गणे ; गवेषयति ।
 आ गर्वादात्मनेपदी (ग) । पद गतौ ; पदयते । गृह ग्रहणे ; गृह-
 यते । मृग अन्वेषणे ; मृगयते । कुह विस्मापने ; कुहयते ।
 शूर वीर विक्रान्तौ ; शूरयते, वीरयते । स्थूल परिवृहणे ;
 स्थूलयते । अर्थ याज्ञायाम् ; अर्थयते । सत् सन्तानक्रियायाम् ;
 सत्त्रयते । गर्व माने ; गर्वयते । इत्येते आत्मनेपदीनः ।
 सूत्र वेष्टने ; सूत्रयति । मूत्र प्रसवणे ; मूत्रयति । रूक्ष
 पारुष्ये ; रूक्षयति । पार तीर कर्मसमाप्तौ ; पारयति,

तीरयति । वटि विभाजने ; वण्टयति । सङ्ग्राम युद्धे ;
सङ्ग्रामयति । अन्ध दृष्ट्युपसंहारे ; अन्धयति ॥

इति स्वार्थण्यन्तचुरादौ लट् ॥

इति लट्प्रकरणं समाप्तम् ॥

अथ लङ्प्रकरणम् ॥

अथ शब्धिकरणे लङ् ॥

1. अथ एतेभ्य एव धातुभ्यो लङ् विधीयते । भू सत्तायाम् । भूते (II. 2. 84.) इति वर्तमाने, अनद्यतने लङ् (III. 2. 111.)
—अतीतायाश्च रात्रेः पश्चिमो याम आगामिन्याश्च रात्रेः पूर्वो यामो यो दिवसः स काल एषोऽद्यतनः कालः ; अद्य भवमद्यतनम् ; अविद्यमानमद्यतनं यस्मिन्नित्यनद्यतनः कालः ; अविद्यमानाद्यतनभूतेऽर्थे वर्तमानात् धातोर्लङ् प्रत्ययो भवति । अकारङ्कारौ लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः इति विशेषणार्थौ । लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः (VI. 4. 71.)—लुङ् लङ् लृङ् इत्येतेषु परेषु अङ्गस्याडागमो भवति, स चोदात्तः । इतश्च लोपः परस्मैपदेषु (III. 4. 97.), नित्यं ङितः (III. 4. 99.), इति वर्तमाने, इतश्च (III. 4. 100.)—ङिङ्कारसम्बन्धिनः परस्मैपदस्येकारस्य लोपो भवति । शवादिकार्यं पूर्ववत् ; अभवत् । तस्थमिपां तान्तन्तामः (II. 4. 101.)—ङिङ्कारसम्बन्धिनां तस् थस् थ मिप् इत्येतेषां यथासङ्ख्यं ताम् तम् त अम् इत्येत आदेशा भवन्ति ; अभवताम् । बहुवचने संयोगान्तस्य लोपः (VIII. 2. 23.)—संयोगान्तस्य पदान्तस्य लोपो भवति ; अभवन् । एवमेव—अभवः, अभवतम्, अभवत ; अभवम् । स उत्तमस्य (III. 4. 98.) इत्यनुवर्तमाने, नित्यं ङितः (III. 4. 99.)—ङिङ्कारसम्बन्धिनः उत्तमपुरुषसकारस्य नित्यं लोपो भवति ; अभवाव, अभवाम् ॥

2. एध वृद्धौ ; अनद्यतने लङ् ; आत्मनेपदम् ; शप् । लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः (VI. 4. 71.) इति वर्तमाने, आडजादीनाम्

(VI. 4. 72.)—अजादीनामङ्गानामाडागमो भवति लुङ् लङ् लृङ् इत्येतेषु परतः । आट्श्च (VI. 1. 90.)—आटोऽचि परतः पूर्वपरयोः स्थाने वृद्धिरेकादेशो भवति । डित्त्वादेत्वं सेभावश्च न ; ऐधत्, ऐधेताम्, ऐधन्त ; कृत्वविसर्गा—ऐधथाः, ऐधेथाम्, ऐधध्वम् ; ऐधे, ऐधावहि, ऐधामहि । डुपचष् पाके ; अपचत्, अपचताम्, अपचन् ; अपचः, अपचतम्, अपचत ; अपचम्, अपचाव, अपचाम । आत्मनेपदे—अपचत, अपचेताम्, अपचन्त ; अपचथाः, अपचेथाम्, अपचध्वम् ; अपचे, अपचावहि, अपचामहि ॥

3. डुनदि समृद्धौ ; अनन्दत् इत्यादि । ध्वंसु अवसंसने ; अध्वंसत्, अध्वंसेताम्, अध्वंसन्त । व्येज् संवरणे ; अव्ययत्, अव्ययताम्, अव्ययन् ; अव्ययत, अव्ययेताम्, अव्ययन्त । जि जये ; अजयत् इत्यादि । विपराभ्यां जेः (I. 3. 19.) इत्यात्मनेपदम् ; व्यजयत्, व्यजयेताम्, व्यजयन्त । एवं पराजयत् इत्यादि । ष्मिङ् ईषद्वसने ; व्यस्मयत् । श्रिञ् सेवायाम् ; अश्रयत्, अश्रयत् । डीङ् विहायसा गतौ ; उदडीयत् । णीञ् प्रापणे ; अनयत्, अनयत् । ह्येञ् स्पर्धायां वाचि ; अह्वयत्, अह्वयत् । निसमुपविभ्यो ह्यः (I. 3. 30.) इत्यात्मनेपदम् ; न्यह्वयत्, समह्वयत्, उपाह्वयत्, व्यह्वयत् । स्पर्धायामाडः (I. 3. 31.) इत्यात्मनेपदम् ; आह्वयत् । मिह् सेचने ; अमेहत् । क्रीड् विहारे ; अक्रीडत् । क्रीडोऽनुसम्परिभ्यश्च

(I. 3. 21.) इत्यात्मनेपदम् ; अन्वक्रीडत, समक्रीडत, पर्यक्रीडत । गुह्य संवरणे ; उपागूहत् । गुजि अव्यक्ते शब्दे ; अगुञ्जत् ॥

4. **ष्टिवु** निरसने ; **क्लमु** ग्लानौ ; **चमु** भक्षणे । ष्टिवुक्लम्वान्वमां शिति (VII.3.75.) इति दीर्घः ; अष्टीवत्, अक्लामत्, आचामत् । चमेराङ्पूर्वस्य ग्रहणादिह दीर्घो न भवति ; अचमत् । **क्रमु** पादविक्षेपे । अनुपसर्गाद्वा (I. 3. 43.) इत्यात्मनेपदम् ; क्रमः परस्मैपदेषु (VII. 3. 76.) इत्युपधादीर्घः ; अक्रामत्, अक्रमत् । अनुपसर्गादिति किम् ? समक्रामत् । आङ उद्गमने (I. 3. 40.) इत्यात्मनेपदम् ; आक्रमत् । प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् (I. 3. 42.) इत्यात्मनेपदम् ; प्राक्रमत्, उपाक्रमत् । **इषु** इच्छायाम् ; **गम्लु** गतौ ; **यम** उपरमे । इषुगमियमां छः (VII. 3. 107.) इति छदेशः ; ऐच्छत्, अगच्छत्, अयच्छत् । **पा** पाने ; **घ्रा** गन्धोपादाने ; **ध्मा** शब्दाग्निसंयोगयोः ; **ष्ठा** गतिनिवृत्तौ ; **भ्रा** अभ्यासे ; **दाण्** दाने ; **दृशिर्** प्रेक्षणे ; **ऋ** गतौ ; **सृ** गतौ ; **शङ्** शातने ; **षद्** विशरणगत्यवसादनेषु—इत्येतेषां धातूनां पाप्त्रेत्यादिना (VII. 3. 78.) पिवादय आदेशा भवन्ति ; अपिबत्, अजिघ्रत्, अधमत्, अतिष्ठत्, अमनत्, अयच्छत्, अपश्यत्, आर्च्छत्, अधावत्, शदेदिशतः (I. 3. 60.) इत्यात्मनेपदेन अशीयत्, असोदत् । सदिरप्रतेः (VIII. 3. 66.) इति मूर्धन्यादेशः ; न्यषीदत् । **दंश** दंशने ; **षञ्ज** सङ्गे ; **ष्वञ्ज** परिष्वङ्गे । दंशसञ्जस्वञां शपि

(VI. 4. 25.) इत्यनुनासिकलोपः; अदशत्, असजत्, अस्वजत् ।
 उपसर्गात्सुनोतीत्यादिना (VIII. 3. 65.) मूर्धन्यादेशः; पर्यष्वजत् ।
 रञ्ज राने; रञ्जेश्च (VI. 4. 26.) इत्यनुनासिकलोपः; अरजत् ।
 गुप् रक्षणे; धूप सन्तापे; विच्छ गतौ; पण व्यवहारे स्तुतौ च;
 पन च; अगोपायत्, अधूपायत्, अविच्छायत्, अपणायत्,
 अपनायत् । आयप्रत्ययरहितौ पणिपनी आत्मनेपदिनौ; अपणत,
 अपनत । ऋतेरीयङ् (III. 1. 29.) इति—आर्तीयत् । कमु
 कन्तौ; कमेर्णिङ् (III. 1. 30.) इति—अकामयत् । एवं भ्वादीनां
 धातूनां सर्वे नेयम् ॥

इति भ्वादौ शब्विकरणे लङ् ॥

अथ लुग्विकरणे लङ् ॥

1. अद भक्षणे । लङ्; अदस्सर्वेषाम् (VII. 3. 100.)—
 अदोऽङ्गादुत्तरस्य अपृक्तप्रत्ययस्य पितः सार्वधातुकस्य अडागमो भवति
 सर्वेषाम् आचार्याणां मतेन । आडागमो वृद्धिश्च; आदत्, आत्ताम्,
 आदन्; आदः, आत्ताम्, आत्त; आदम्, आद्व, आद्व । शीड्
 स्वप्ने । शीडः सार्वधातुके गुणः (VII. 4. 21.) इति गुणः; अशेत,
 अशयाताम्—शीडो रुट् (VII. 1. 6.) इति रुडागमः—अशेरत्;
 अशेथाः, अशयाथाम्, अशेध्वम्; अशयि, अशेवहि, अशेम-
 हि । ब्रून् व्यक्तायां वाचि । ब्रुव ईट् (VII. 3. 93.); अब्रवीत्,

अब्रूताम्, अब्रुवन्; अब्रवीः, अब्रूतम्, अब्रूत; अब्रवम्, अब्रूव, अब्रूम। आत्मनेपदे—अब्रूत, अब्रुवाताम्, अब्रुवत; अब्रूथाः, अब्रुवाथाम्, अब्रूध्वम्; अब्रुवि, अब्रूवहि, अब्रूमहि ॥

2. **हन** हिंसामत्योः । तिप्सिपोर्हल्ङ्यादिलोपः ; हन इति स्थिते अडागमः—अहन् । अनुदात्तोपदेशेत्यादिना (VI. 4. 31.) अनुनासिकलोपः—अहताम् । गमहनेत्यादिना (VI.4.98.) उपधालोपः; ह्यो हन्तेरिति (VII.3.54.) घत्वम्; अघ्नन् । एवमेव—अहन्, अहतम्, अहत; अहनम्, अहन्व, अहन्म । आडो यमहनः (I. 3. 28.) इत्यात्मनेपदम्—आहत, आघ्नाताम्, आघ्नत; आहथाः, आघ्नाथाम्, आहध्वम्; आघ्नि, आहन्वहि, आहन्महि । **द्विष** अप्रीतौ । लङ्वस्थायामडागमः; तिप्, शप्, लृक्; इतश्च लोपः; लघूपधगुणः; हल्ङ्यादिलोपः; झलां जशोऽन्ते (VIII. 2. 39.) इति जश्त्वम्; वावसाने (VIII. 4. 56.) इति चर्त्वम्; अद्वेष्ट् अद्वेड्, अद्विष्टाम् । लङ्दशकटायनस्य (III. 4. 111.) इत्यनुवर्तमाने, द्विषश्च (III. 4. 112.)—द्विष उत्तरस्य लङादेशस्य झेर्जुसादेशो भवति शाकटायनस्याचार्यस्य मतेन । जकारो जुसि चेति (VII. 3. 83.) विशेषणार्थः; अद्विषुः । अन्येषाम् आचार्याणां मतेन अद्विषन् । एवमेव—अद्वेष्ट् अद्वेड्, अद्विष्टम्, अद्विष्ट; अद्वेषम्, अद्विष्व, अद्विष्म । आत्मनेपदे—अद्विष्ट, अद्विषाताम्, अद्विषत; अद्विष्टाः, अद्विषाथाम्—झलां जश् झशि (VII.4.53.) इति जश्त्वम्, घृत्वम्, धकारस्य ढकारः—अद्विड्द्वम्; अद्विषि, अद्विष्वहि, अद्विष्महि ॥

3. **दुह** प्रपूर्णे । लङ्; अडागमः; तिप्; शब्दलुक्; इतश्च लोपः; लघूपधगुणः ; हल्ङ्यादिलोपः ; दादेर्धातोर्घः (VIII. 2. 32.) इति हकारश्च घकारः ; भष्भावः ; जश्त्वेन घकारस्य गकारः ; चर्त्वम् ; अधोक् अधोग्, अदुग्धाम्, अदुहनः; अधोक् अधोग्, अदुग्धम्, अदुग्ध ; अदोहम्, अदुह, अदुह्य । आत्मनेपदे—अदुग्ध, अदुहाताम्, अदुहतः, अदुग्धाः, अदुहाथाम्, अदुग्ध्वम्, अदुहि, अदुहहि, अदुह्यहि । दिह उपचये ; इकारस्यैकारो गुणः; अधेक् अधेग्, अदिग्धाम्, अदिहनः; अधेक् अधेग्, अदिग्धम्, अदिग्ध ; अदेहम्, अदिह, अदिह्य । एवमेव समदिग्ध, समदिहाताम्, समदिहतः ; इत्यादि । लिह आस्वादने ; हो ङः (VIII. 2. 31.) इति ङत्वम्; जश्त्वचर्त्वे; अलेट् अलेङ्, अलीढाम्, अलिहनः ; इत्यादि । एवम् अलीढ, अलिहाताम्, अलिहतः ; इत्यादि । चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि ; स्कोस्संयोगाद्योरन्ते च (VIII. 2. 29.) इति कलोपः ; ण्वत्वम् ; आङ्पूर्वः ; आचष्ट, आचक्षाताम्, आचक्षत ; आचष्टाः, आचक्षाथाम्, आचङ्क्षम् ; आचक्षि, आचक्ष्वहि, आचक्ष्महि ॥

4. **ईर** गतौ । आङजादीनाम् (VI. 4. 72.) इत्याट् ; आटश्च (VI. 1. 90.) इति वृद्धिः ; ऐर्त्, ऐराताम्, ऐरतः ; ऐर्थाः, ऐराथाम्, ऐर्ध्वम् ; ऐरि, ऐर्वहि, ऐर्महि । ईङ् स्तुतौ ; खरि च (VIII. 4. 55.) इति चर्त्वम्, ण्वत्वेन तकारस्य टकारः ; ऐट्, ऐडाताम्, ऐडत । ण्वत्वेन थकारस्य ठकारः ; चर्त्वेन डकारस्य टकारः ;

ऐष्टाः, ऐडाथाम्, ईडजनोर्ध्वे च (VII. 2.78.) इति इडागमः—
 ऐडिध्वम्; ऐडि, ऐड्वहि, ऐड्महि । ईश ऐश्वर्ये; ऋधादिना ष-
 त्वम्; ऐष्ट, ऐशाताम्, ऐशत; ऐष्टाः, ऐशाथाम्, षत्वजइलष्टुत्वा-
 नि—ऐड्द्वम्; ईशेर्ध्वमीडागममिच्छन्ति विभाषा—ऐशिध्वम्;
 ऐशि, ऐश्वहि, ऐश्महि । आस् उपवेशने; आस्त, आसाताम्,
 आसत; आस्थाः, आसाथाम्, झलं जश् झशि (VIII.4.53.)
 इति सस्य दकारः—आद्ध्वम्; आसि, आस्वहि, आस्महि ।
 वस् आच्छादने; अवस्त, अवसाताम्, अवसत; अवस्थाः,
 अवसाथाम्, अवद्ध्वम्; अवसि, अवस्वहि, अवस्महि ।
 णिसि चुम्बने; अनिस्त, अनिसाताम्, अनिसत; अनिस्थाः,
 अनिसाथाम्, अनिध्वम्; अनिसि, अनिस्वहि, अनिस्महि ।
 वा निसनिक्षनिन्दाम् (VIII. 4. 33.) इति विभाषा णत्वम्; प्राणि-
 स्त प्राणिस्त । द्य अभिगमने; उतो वृद्धिर्लुकि हलि (VII. 3.
 89.) इति वृद्धिः; अद्यौत्, अद्युताम्, अद्युवन; अद्यौः, अद्युतम्,
 अद्युत; अद्यवम्, अद्युव, अद्युम । यु मिश्रणे; अयौत्, अयु-
 ताम्, अयुवन; इत्यादि । रु शब्दे; अरौत्, अरुताम्, अरुवन;
 इत्यादि । णु स्तुतौ; अनौत्, अनुताम्, अनुवन; इत्यादि ।
 णु स्तुतौ; अभ्यष्टौत् इत्यादि । ऊर्णु आच्छादने ।
 गुणोऽपृक्ते (VII. 3. 91.)—ऊर्णोतेर्धातोरपृक्ते हलि सार्वधातुके
 पिति परतो गुणो भवति ; और्णौत्, और्णुताम्, और्णुवन; इत्या-
 दि । प्रौर्णुत, प्रौर्णुवाताम्, प्रौर्णुवत ; इत्यादि च ॥

५ इण् गतौ ; ऐत्, ऐताम् । इणो यण् (VI. 4. 81.)
 इनि अन्तौ यणादेशः । असिद्धवदत्रा भात् (VI. 4. १2.)—
 असिद्धवदित्यधिकारोऽयम् ; यादत ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामः आ अध्यायपरि-
 समाप्तेः तदसिद्धवद्भवति इति वेदितव्यम् ; आ भसंशब्दनाद्युच्यते
 तत्र कर्तव्ये ; अत्रेति समानाश्रयत्वप्रसिद्धयर्थम् । तच्चेदत्र यत्
 शास्त्रीयं कार्यं विधीयते तदाश्रयमेव भवति ; व्याश्रयन्तु नासिद्धं
 भवतीत्यर्थः । आ भाच्छास्त्रीये कर्तव्ये आ भाच्छास्त्रीयं कार्यमसिद्धं
 भवति इति थणादेशस्यासिद्धत्वात् आडागमः ; आयन् । एवम्
 ऐः, ऐतम्, ऐत ; आयम्, ऐव, ऐम । इङ् अध्ययने ; अध्यैत,
 अचि श्रुधावित्यादिना (VI. 4. 77.) इयङ्—अध्यैयाताम्, अध्यै-
 यत ; इत्यादि । इक् स्मरणे ; अध्यैत्, अध्यैताम्, इयङ्—
 अध्यैयन् ; ये तु इण्वदिक इति वक्तव्यम् (वा. II. 4. 45.) इति सामा-
 न्यातिदेशमिच्छन्ति तेषां मतेन—अध्यायन् ; अध्यैः, अध्यैतम्,
 अध्यैत ; गुणायादेशौ, आद्, वृद्धिश्च—अध्यायम्, अध्यैव, अध्यैम ।
 या प्राप्ते ; अयात्, अयाताम् । आतः (III. 4. 110.) इत्यनु-
 वर्तमाने, लङ्देशाकटायनस्यैव (III. 4. 111.)—आकारान्ता-
 दङ्गात् परस्य लङादेशस्य क्षेत्रुसादेशो भवति शाकटायनस्याचार्यस्य मतेन ।
 उरूपदान्तात् (VI. 1. १6.)—अवर्णान्तात् अपदान्तादुसि परतः
 पूर्वपरयोःस्थाने पररूपमेकादेशस्स्यात् ; अयुः । अन्येषां मतेन अयान् ।
 वा गतिगन्धनयोः ; अवात्, अवाताम्, अवुः अवान् ; इत्यादि ।
 द्रा कुत्सायां गतौ ; नेर्गदेत्यादिना (VIII. 4. 17.) णत्वम् ; प्रण्य-
 द्रात्, प्रण्यद्राताम्, प्रण्यद्रुः प्रण्यद्रान् ; इत्यादि ॥

6. **विद** ज्ञाने; अवेत्, अविताम् । **सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च** (III. 4. 109.)—सिचोऽभ्यस्तसंज्ञकेभ्यो वेतेऽत्रोत्तरस्य डिल्लकारस्य झेर्जुसादेशो भवति; अविदुः । **सिपि** धातो र्वा (VIII. 2. 74.) इत्यनुवर्तमाने, **दश्च** (VIII. 2. 75.)—धातोर्दकाररङ्ग पदान्तस्य सिपि परतो वा रुभवति; अवेः । पक्षे जश्चत्वे—अवेत् अवेद् । समो गमृच्छो-
त्यादिना (I. 3. 29.) तङ्; **समवित्त**, **समविदाताम्**, **समवि-**
दत । अत्र वेत्तेर्विभाषा (VII. 1. 7.)—वेतेः परस्य द्वादेशस्य
अतो रुडागमो भवात् वा । इति पक्षे रुट्; **समविद्वत्** । एवं **समवित्था**,
समविदाताम्, **समविद्वध्वम्**; **समविदि**, **समविद्वहि**, **सम-**
विद्वहि । **अस** भवि । अस्तिसिचोऽपृक्ते (VII. 3. 96.)—
अस्तेरङ्गात् सिजन्ताच्चोत्तरस्य अपृक्तसार्वधातुकस्य ईडागमो भवति;
आसीत् । श्रसोरलोपः (VI. 4. 111.) इत्यकारलोपः, असिद्धवदत्रा
भात् (VI. 4. 22.) इत्यकारलोपस्य असिद्धत्वात् आडागमः—**आस्ताम्**,
आसन्; **आसीः**, **आस्तम्**, **आस्त**; **आसम्**, **आस्व**, **आस्** ।
मृजूष् शब्दौ; **अमार्द्** **अमार्ड्**, **अमार्ष्टाम्**, **अमृजन्** । **मृजे-**
रजादौ सङ्क्रमे विभाषा वृद्धिरिष्यते (भा.); इति पक्षे वृद्धिः—
अमार्जन् । **सिपि**, इतश्च (III. 4. 100.) इतीकारलोपः; प्रत्ययलक्ष-
णन्यायेन व्रश्चादिना प्राप्तपलस्य, षढोः कस्सि (VIII. 2. 41.)
इति कत्वे प्राप्ते, **वर्णाश्रयविधौ** प्रत्ययलक्षणप्रतिषेधो वक्तव्यः (परि.
21.) इति नियमात् सिपि परतः कत्वं न भवति; जश्चत्वे; **अमर्द्**
अमार्ड् । एवम्—**अमृष्टम्**, **अमृष्ट**; **अमार्जम्**, **अमृज्व**, **अमृज्म** ।
वच परिभाषणे; **अवक्** **अवग्**, **अवक्ताम्**, **अवचन्**; **अवक्**
अवग्, **अवक्ताम्**, **अवक्त**; **अवचम्**, **अवचव**, **अवचम** ॥

7. **रुदिर्** अश्रुविमोचने । रुदश्च पञ्चभ्यः (VII. 3. 98.)—रुदादिभ्यः पञ्चभ्यः उत्तरस्य हलादेरपृक्तस्य सार्वधातुकस्य ईडागमो भवति । लघूपधगुणः ; अरोदीत् । अङ्गार्ग्यगालवयोः (VII. 3. 99.)—रुदादिभ्यः पञ्चभ्यः उत्तरस्य हलादेरपृक्तप्रत्ययस्य सार्वधातुकस्य अडागमो भवति गार्ग्यगालवयोर्मतेन ; अरोदत् । रुदादिभ्यस्सार्वधातुके (VII. 2. 76.) इति इडागमः—अरुदिताम्, अरुदन् ; अरोदीः अरोदः, अरुदितम्, अरुदित ; अरोदम्, अरुदिव, अरुदिम । जिष्वप् शये ; अस्वपीत् अस्वपत्, अस्वपिताम्, अस्वपन् ; इत्यादि । श्वस प्राणने ; अश्वसीत् अश्वसत्, अश्वसिताम्, अश्वसन् ; इत्यादि । अन प्राणने ; प्राणीत् प्राणत्, इत्यादि । जक्ष भक्षहसनयोः ; अजक्षीत् अजक्षत् । जक्षित्वादयः षट् (VI. 1. 6.) इत्यभ्यस्तसंज्ञायां, सिजभ्यस्तेत्यादिना (III. 4. 109.) झेर्जुसादेशः ; अजक्षुः । जागृ निद्राक्षये । जाग्रोऽविचिण्णलिङित्सु (VII. 3. 85.)—जागर्तेर्गुणो भवति विचिण्णलिङित्सु प्रत्यये परतः । वृद्धिविषये प्रतिषेधविषयेऽपि यथा ल्यादिति जागर्तेः गुण आरभ्यते ; हल्ङ्यादिलोपः ; अजागः, अजागृताम्, जुसि च (VII. 3. 83.) इति गुणः—अजागरुः । दरिद्रा दुर्गतौ ; अदरिद्रात्, अदरिद्रिताम्, अदरिद्रुः । शासु अनुशिष्टौ ; हल्ङ्यादिलोपः ; तिप्यनस्तेः (VIII. 2. 73.)—तिपि परतः सकारान्तस्य पदस्य अनस्तेर्दकारादेशो भवति ; चर्त्तम् ; अशात् अशाद् । शास इदङ्ङलोः (VI. 4.

34.) इत्युपधाया इत्वम् ; शासिवासिघसीनाञ्च (VIII. 3. 60.)
 इति षत्वम्—अशिष्टाम्, अशासुः । सिपि धातो र्वा (VII.
 2. 74.)—सिपि परतः सकारान्तस्य धातोः रुर्भवति दकारो वा ;
 अशाः अशाद् । दीधीङ् दीप्तिदेवनयोः ; अदीधीत । एरनेका-
 च इत्यादिना (VI. 4. 82.) यणादेशः—अदीध्याताम्, अदी-
 ध्यत ; अदीधीथाः, अदीध्याथाम्, अदीधीध्वम् । यीवर्णयो-
 दीधीवेव्योः (VII. 4. 53.)—लोप इति वर्तते ; यकारादौ इव-
 णादौ च प्रत्यये परतो दीधीवेव्योलोपो भवति—इति अदीधि ; अदीधी-
 वहि, अदीधीमहि । वेवीङ् वेतिना तुल्ये ; अवेवीत, अवे-
 व्याताम्, अवेव्यत । चकास् दीप्तौ ; तिप्यनस्तेः (VIII. 2.
 73.) इति दत्वम् ; चावसाने (VIII. 4. 56.) इति चत्वम् ;
 अचकात् अचकाद्, अचकास्ताम्, अचकासुः । वश का-
 न्तौ ; वश्चादिना (VIII. 2. 36.) षत्वम् ; जश्त्वचत्वे ; अवद्
 अवङ् । वित्सु ग्रहिज्येति (VI. 1. 16.) सम्प्रसारणम् ; पूर्वरूपम् ;
 अजादित्वादाडागमः ; आटश्चेति (VI. 1. 90.) वृद्धिः—औष्टाम्,
 औशनः ; अवद् अवङ्, औष्टम्, औष्ट ; अवशम्, औश्व,
 औश्म । हुङ् अपनयने ; उषडादेशः ; न्यहुत, न्यहुवाताम्,
 न्यहुवत ; इत्सादि ॥

इत्यदादौ लुग्विकरणे लङ् ॥

अथ जुहोत्यादौ श्लुविकरणे लङ् ॥

1. हु दानादनयोः । शप् ; लृक् ; श्लौ (VI. 1. 10.) इति द्वित्वम् ; अभ्यासकार्त्तम् ; अजुहोत्, अजुहुताम् । सिजभ्यस्तेत्यादिना (III. 4. 10.) ज्ञेजुसादेशः ; जुमि च (VII. 3. 83.) इति गुणः ; अवादेशः ; अजुहवुः । डुधाञ् धारणपोषणयोः ; अदधात् ; श्राभ्यस्तेत्यादिना (VI. 4. 112.) आकारलोपः ; दधस्तथोश्च (VI. 2. 38.) इत्यभ्यासस्य भवभावः ; खरि चेति (VIII. 4. 55.) चत्वंम्—अधत्ताम्, अदधुः ; अधत्त । जिभी भये ; अविभेत्, मियोऽन्यतरस्याम् (VI. 4. 105.) इति पक्षे इत्वम्—अविभिनाम् अविभीताम्, अविभयुः ; अविभेः, अविभितम् अविभीतम्, अविभित अविभीत ; अविभयम्, अविभिव अविभीद, अविभिम अविभीम । ह्री लज्जायाम् ; अजिह्वेत्, अजिह्वीताम्, अजिह्वयुः ; अजिह्वेः, इत्यादि । डुदाञ् दाने ; अददात्, अदत्ताम्, अददुः ; अदत्त । आङे दोऽनास्यविहरणे (I. 3. 20.) इत्यात्मनेपदम्—आदत्त ॥

2. णिजिर् शौचपोषणयोः । णिजान्त्रयाणां गुणः श्लौ (VII. 4. 75.) इत्यभ्यासस्य गुणः ; तिप्सिपोर्हल्ङादिलोपः ; चोः कुः (VIII. 2. 30.) इति कुन्वम् ; वावसाने (VIII. 4. 56.) इति चत्वंम् ; अनेनेक् अनेनेग्, अनेनिकाम्, अनेनेजुः । नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके (VII. 3. 87.)—अभ्यस्तसंज्ञकस्य लघूपधस्य च अजादौ पिति सार्व-

धातुके परतो गुणो न भवति; अनेनिजम् । तडि—अनेनित्त, अनेनिजा-
ताम्, अनेनेजन । विजिर् पृथग्भावे ; अवेवेक् अवेवेग् ,
अवेवेक्ताम्, अवेवेजुः ; अवेवेक्त, अवेवेजातम्, इत्यादि ।
विष्लृ व्याप्तौ । पित्तु गुणः । हल्ङ्यादिलोपः ; जस्त्वचत्वे ; अवेवेद्
अवेवेङ्, इत्यादि ; अवेविष्ट, अवेविषाताम्, इत्यादि च । ध्वाम तु
घृत्वेन धकारस्य ढकारः ; अवेविङ्ङवम् ॥

3. डुभृञ् धारणपोषणयोः । भृजामित् (VII. 4. 76.)

इति अभ्यासस्य इत्वम् ; पित्तु गुणः ; हल्ङ्यादिलोपः ; रेफस्य
विसर्जनीयः—अविभः, अविभृताम्, अविभरुः ; अविभृत,
अविभ्राताम्, इत्यादि । माङ् माने । हलादौ, ई हल्ययोः (III.
4. 113.) इति ईत्वम् ; अमिमीत, अमिमाताम्, अमिमत् ।
ओहाङ् गतौ ; अजिहीत । ओशाक् लागे ; अजहात् ।
जहातेश्च (VI. 4. 116.) इति पक्षे इत्वम् ; अजहीताम् अज-
हिताम् । सिजम्भस्तेति (III. 4. 109.) ज्ञेः जुस् ; अजहुः ॥

4. ऋ गौ । द्विर्वचनम् ; पित्तु गुणो रपरः ; उरदत्वम् ;
हलादिशेषः (VI. 4. 60.) ; अतिपिपत्योश्च (VI. 4. 77.)
इत्यभ्यासस्य इत्वम् ; अभ्यासस्य सवर्णे (VI. 4. 78.) इति इयङ् ;
आडागमो वृद्धिश्च ; तिप्सिपोर्हल्ङ्यादिलोपः ; रेफस्य विसर्जनीयः ; ऐयः,
ऐयृताम्, ऐयरुः ; ऐयः, ऐयृतम्, ऐयृत ; ऐयरम्, ऐयृव,
ऐयृम् । पृ पालनपूरणयोः । अतिपिपत्योश्च (VII. 4. 77.)

इत्यभ्यासस्य इत्वम् ; पित्सु गुणो रपरः ; हल्ङ्यादिलोपः ; रेफस्य विस-
 र्जनीयः ; अपिपः । उदोष्ठ्यपूर्वस्य (VII. 1. 102.) इति उत्त्वम्,
 हलि च (VIII. 2. 77.) इति दीर्घः—अपिपूर्ताम्, अपिपरुः ;
 इत्यादि । सृ गतौ । उरत् (VII. 4. 66.) इत्यभ्यासस्य अत्त्वम् ;
 रपरत्वम् ; हलादिश्लेषः ; पित्सु गुणो रपरः ; हल्ङ्यादिलोपः ; रेफस्य
 विसर्जनीयः ; अससः, अससृताम्, अससरुः ॥

इति जुहोत्यादौ श्लुविकरणे लङ् ॥

अथ दिवादौ श्यन्विकरणे लङ् ॥

1. दिवु क्रीडादौ । श्यन् ; हलि च (VIII. 2. 77.)
 इति दीर्घः ; अदीव्यत् । पूङ् प्राणिप्रसवे ; प्रासूयत् । णह
 बन्धने ; पर्यणह्यत् । षिवु तन्तुसन्ताने ; सिवादीनां वाङ्-
 व्यवायेऽपि (VIII. 3. 71.)—परिनिविभ्य इत्यादि उक्तम् ;
 ततस्सिवादीनां परिनिविभ्य उत्तरेषाम् अङ्व्यवायेऽपि मूर्धन्यादेशो वा
 भवति ; पर्यषीव्यत् पर्यसीव्यत्, न्यषीव्यत् न्यसीव्यत्,
 व्यषीव्यत् व्यसीव्यत् । वा आशेत्यादिना (III. 1. 70.) वि-
 भाषा श्यन् ; अभ्राश्यत् अभ्राशत् ; अभ्लाश्यत् अभ्लाशत् ;
 अभ्राम्यत् अभ्रमत्, अक्राम्यत् अक्रामत् ; अत्रस्यत् अत्रसत् ;
 अनुद्ध्यत्, नुटः श्यनभावे, तुदादिभ्यः शः (III. 1. 77.) इति
 सप्रत्ययः—अनुटत् ; अलप्यत् अलपत् ॥

2. दो अवखण्डने ; द्यतेः औतक्ष्यनि (III. 3. 71.)

इत्योकारलोपः; अवाद्यत् । **जनी** प्रादुर्भावे ; जादेशः ; अजायत ।
वृत् वर्तने ; अवृत्यत, अवर्तत । **मृष** तितिक्षायाम्; अमृष्यत्,
 अमृष्यत, पर्यमृष्यत् । **शुचिर्** पूतीमावे ; अशुच्यत् ।
रञ्ज राने ; नकारलोपः ; अरज्यत्, अरज्यत । **राध**
 संसिद्धौ ; अराध्नात् । राधोऽकर्मकादृद्धौ एव इति श्यनि—अराध्यत् ।
व्यथ ताडने ; अविध्यत् । **शक** विभाषितो मर्षणे ; अशक्यत्,
 अशक्यत । पक्षे—अशक्नोत्, अशक्नुत । अशाम्यत्, अताम्यत्,
 अदाम्यत्, अश्राम्यत्, अभ्राम्यत्, अक्लाम्यत्, अक्षाम्यत्,
 अमाद्यत् ; अत्र शमामष्टानां दीर्घः श्यनि (VII. 3. 74.)
 इति दीर्घः । **असु** निरसने ; आस्यत् । उपसर्गादस्यत्यूहोर्वा वचनम्
 (I. 3. 30. वा.) इति पक्षे आत्मनेपदम् ; पर्यास्यत, पर्यास्यत् ।
यसु प्रयत्ने ; अयस्यत्, अयसत् ; यसोऽनुपसर्गात् (III. 1. 71.)
 इति श्यन्विकल्पः । सोपसर्गे प्रायस्यत् । संपूर्वादापि संयसश्च (III. 1. 72.)
 इति श्यन्विकल्पः ; समयस्यत्, समयसत् । **जिभिदा** स्नेहने ;
 अमेद्यत् ; अत्र मिदेर्गुणः (VII. 3. 82.) इति गुणः ॥

इति दिवादौ श्यन्विकरणे लङ् ॥

अथ स्वादौ श्यन्विकरणे लङ् ॥

1. **षुञ्ज्** अभिषवे । विकरणस्य गुणः ; श्रोः डित्वात् सर्वत्र
 घातोः गुणाभावः ; असुनोत्, असुनुताम्—द्वस्तुवोस्सार्वधातुके (VI.

4.87.) इति यणादेशः—असुन्वन्; स्त्वविसर्गौ—असुनोः, असुनु-
तम्, असुनुत; असुनवम्—लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः (VI. 4.
107.) इति उकारलोपो विकल्पेन—असुन्व असुनुव, असुन्म
असुनुम । इणन्तादुपसर्गात् उपसर्गात्सुनोर्तात्यादिना (V]II. 3. 65.)
षत्वम्; अभ्यषुणोत् । ताडि—असुनुत, असुन्वाताम्, असुन्वत;
इत्यादि । अशू व्याप्तौ; आशुत, उवडादेशः—आशुवाताम्,
आशुवत । चिञ् चयने; अचिनोत्, अचिनुत ॥

2. हि गतौ; अहिनोत् । हिनुमीना (VIII. 4. 15.) इति
णत्वम्—प्राहिणोत् । शक् शक्नो; अशक्नोत् । श्रु श्रवणे;
अश्रुणोत् । सम्पूर्वात् शृणोतेरात्मनेपदम्—समशृणुत । कधु
वृद्धौ; आश्रुणोत् । दम्भु दम्भने; अदम्भोत् । अक्षू व्याप्तौ;
अक्षोऽन्यतरस्याम् (III. 1. 75.); आक्षोत् । पक्षे शपि—आक्षत् ।
तक्षू तनूकरणे; अतक्षोत् । पक्षे शपि—अतक्षत् वाग्भिः ॥

इति स्वादौ श्नुविकरणे लङ् ॥

अथ तुदादौ शविकरणे लङ् ॥

1. तुद् तुद् दिश् भ्रस्ज् क्षिप् कृष्—एते षट्
स्वरितेतः; अतुदत्, अतुदत । भ्रस्ज् पाके; प्राहिज्येति (VI. 1.
16.) सम्प्रसारणम्; सकारस्य श्रुत्वेन शकारः; तस्य जश्त्वेन जकारः;
अभृज्जत् । ओव्रश्चू छेदने; अवृश्चत् । व्यच व्याजीकरणे;

अविचत् । प्रच्छ शीप्सायाम् ; अपृच्छत् । उच्छी विवासे ;
 औच्छत् । तृप् तृम्फ तृप्तौ ; अतृपत् । शे तृम्फादीनां तुम्
 वाच्यः (VII. 1. 59.)—इति अतृम्फत् । दृफ दृम्फ उत्केशे ;
 अदृफत्, अदृम्फत् । उभ उम्भ पूरणे ; औभत्, औम्भत् ।
 ऋफ हिंसायाम् ; आर्फत् । इषु इच्छायाम् ; ऐच्छत् ॥

2. पृङ् व्यायामे ; रिङ् शयग्लिङ्गु (VII. 4. 28) इति रिङ् ;
 इयङ् ; व्याप्रियत् । षू प्रेरणे ; अभ्यषुवत् । गृ निगरणे ; अचि
 विभाषा (VIII. 2. 21.) इति रेफस्य वा लत्वम् ; अगिरत्, अगि-
 लत् । अवाङ्गः (I. 3. 51.) इति तङ् ; अवागिरत्, अवागिलत् ।
 समः प्रतिज्ञाने (I. 3. 52.) इति तङ् ; शतं समगिरत्, नित्यं शब्दं
 समगिरन्त वैयाकरणाः । डमस्जो शुद्धौ ; अमज्जत् । विश
 प्रवेशने ; अविशत् । नेर्विशः (I. 3. 17.) इति तङ् ; न्यविशत् ॥

3. मुच् मोक्षणे ; शे मुचादीनाम् (VII. 1. 59.) इति नुम् ;
 अमुञ्चत्, अमुञ्चत । लुप् छेदने ; अलुम्पत्, अलुम्पत ।
 विद् लामे ; अविन्दत्, अविन्दत । लिप् उपदेहे ; अलि-
 म्पत्, अलिम्पत । पिच क्षरणे ; असिञ्चत्, असिञ्चत ।
 कृती छेदने ; अकृन्तत् । खिद् परिघाते ; अखिन्दत् ।
 पिश अवयवे ; अपिशत् । मुचादयो वृत्ताः ॥

इति तुदादौ शविकरणे लङ् ॥

अथ रुधादौ ङनम्विकरणे लङ् ॥

1. रुधिर् आवरणे । इरितो नव स्वरितेतः । श्रम्; निपूर्वः; हल्ङ्यादिलोपः; जश्त्वचत्वे; न्यरुणद् न्यरुणत् । श्रसोरलोपः (VI. 4. 111.) इत्यकारलोपः—न्यरुन्धाम्, न्यरुन्धन् । जश्त्वचत्वे; दश्च (VII. 2. 75.) इति वा रुत्वम्; न्यरुणः न्यरुणत् न्यरुणद्, न्यरुन्धम्, न्यरुन्ध; न्यरुणधम्, न्यरुन्ध्व, न्यरुन्धम् । तङि—न्यरुन्ध, न्यरुन्धाताम्, न्यरुन्धत । भुज् पालनाभ्यवहारयोः; अभुङ्क । अनवने तु परस्मैपदम्, भुजोऽनवने (I. 3. 66.) इति नियमात्; अभुनङ् अभुनक् । युजिर् योगे; अयुनक् अयुनङ् । प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु (I. 3. 64.) इति आत्मनेपदम्; प्रायुङ्क, उपायुङ्क । भिदिर् विदारणे; अभिनत् अभिनद्, अभिन्ताम्, अभिन्दन्; अभिनः अभिनत् अभिनद्, अभिन्तम्, अभिन्त । छिदिर् द्वैर्धाकरणे; अछिनत् अछिनद्; अछिन्त । रिदिर् विरेचने; अरिणक् अरिणङ्; अरिङ्क । विचिर् पृथग्भावे; अविनक् अविनङ्; अविङ्क । क्षुदिर् सम्पेषणे; अक्षुणत् अक्षुणद्; अक्षुन्त । उच्छुदिर् दीप्तिदेवनयोः; अच्छुणत् अच्छुणद्; अच्छुन्त । उत्तुदिर् हिंसानादरयोः; अतृणत् अतृणद्; अतृन्त । रुधावास्तृदन्ता इरितः स्वरितेतः ॥

2. विद् विचारणे; अक्न्त । शिष् विशेषणे; अशिनद् अशिनङ्, अशिष्टाम्, अशिषन् । पिष् सङ्घर्षणे; अपिन्दद्

अपिनङ्, अपिष्टाम्, इत्यादि । भञ्जो आमर्दने; अनिदतामिति नलोपः; अभनक् अभनग्; भ्रान्नलोपः (VI. 4. 23.) इति नलोपः—अभङ्गाम्, अभञ्जन् । तृह हिंसि हिंसायाम्; तृणह इम् (VII. 3. 92.); गुणः; हलङ्यविति लोपः; हो ढः इति ढत्वम्; जश्त्वचत्वे; अतृणेद् अतृणेङ्, ढत्वधत्वष्टृत्वढलोपाः—अतृण्डाम्, अतृम्हन् । हिंसेः इदित्वानुम्; श्रसोरलोपः; तिप्यनस्तेः (VIII. 2. 73.) इति ढत्वम्; अहिनत् अहिनद्, अहिंस्ताम्, अहिंसन् । सिपि धातो र्वा (VII. 2. 74.) इति रुः दकारो वा; अहिनः अहिनद् अहिनत्, इत्यादि ॥

इति रुधादौ श्नाम्बिकरणे लङ् ॥

अथ तनादौ उविकरणे लङ् ॥

1. तनु विस्तारे; सम्पूर्वः; समतनोत् । मनु अवबोधने; अमनुत् । डुकृञ् करणे; सम्पूर्वः; सम्पर्युपेभ्यः करोतौ भूषणे VI. 1. 137.)—सम् परि उप इत्येतेभ्यः परस्य भूषणे वर्तमानस्य करोतेः सुडागमो भवति; संस्करोति । सुट् कात्पूर्वः (VI. 1. 135.) इति सुट् कात्पूर्वो भवति; कात्पूर्वग्रहणं सुटोऽनवयवत्वज्ञापनार्थम् । तेन संस्कृषीष्ट संस्कियते इत्यत्र, ऋतश्च संयोगादेः (VII. 2. 43.), गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (VII. 4. 29.), इति संयोगादिलक्षणौ इङ्गुणौ न भवतः । टित्करणं सुट्स्त्वञ्जाम् (VIII. 3. 70.) इति विशेषणार्थम् । अङ्भ्यासव्यवायेऽपि (VI. 1. 136.)—अङ्ग्यवायेऽप्यभ्यासव्य-

वायेऽपि सम् परि उप इत्येतेभ्यः परस्य भूषणे वर्तमानस्य कृञः सुट् कात् पूर्वो भवति ; समस्करोत् । भूषणे इति किम् ? उपाकरोत् । सम्पूर्वस्य क्वचिद्भूषणेऽपि सुडिष्यते ; संस्कृतम् अन्नम् । अन्वकरोत् पराकरोत् इत्यत्र, अनुपराभ्यां कृञः (I. 3. 79.) इति कर्त्रभिप्रायेऽपि परस्मैपदम् । अधिनीत् अकृणीत् इत्यत्र, धिन्विहृण्वोर च (II. 1. 80.) इत्युप्रत्ययः प्रकृतेरकारान्तादेशश्च ॥

इति तनादौ उविकरणे लङ् ॥

अथ क्रयादौ आविकरणे लङ् ॥

1. **डुक्तीञ्** द्रव्यविनिमये ; आप्रत्ययः ; अक्रीणात् । ई हत्यघोः (VI. 4. 113.) इतीत्वम् ; अक्रीणीताम् । श्राभ्यस्तयोरातः (VI. 4. 112.) इत्याकारलोपः ; अक्रीणिन् । जित्वादात्मनेपदमपि ; अक्रीणीत । वृङ् सम्भक्तौ ; अवृणीत । ग्रह उपादाने ; अमृह्णात् । **मीञ्** हिंसायाम् ; अमीनीत, अमीनात् । हिनुमीना (VIII. 4. 15.) इति णत्वम् ; प्रामीणात् । पूञ् पवने ; पादीनां ह्रस्वः (VII. 3. 80.) इति ह्रस्वत्वम् ; अपुनीत, अपुनात् । लूञ् छेदने ; अलुनात्, अलुनीत । धूञ् कम्पने ; अधुनात्, अधुनीत । कृञ् हिंसायाम् ; अकृणात्, अकृणीत । पृ पालनपूरणयोः ; अपृणात् । **ज्या** वयोहानौ ; ग्रहिज्येति (VI. 1. 16.) सम्प्रसारणम् ; परपूर्वत्वम् ; हलः (VI. 4. 2.) इति दीर्घत्वे, पादीनां ह्रस्वः (VII. 3. 80.) इति

द्रुस्वत्वे कृते, अजिनात् । **ज्ञा** अवबोधने; ज्ञाजनोर्जा (VII. 3. 79.) इति जादेशः; मातुः **समजानात्** । अनाध्याने संप्रतिभ्यामिति (I. 3. 46.) तद्; **समजानीत**, **प्रत्यजानीत** । विभाषितक्रयादयः—स्तन्भु—स्तुन्भु—स्कन्भु—स्कुन्भु—स्कुब्भ्यः श्नुथ (III. 1. 82.) इति वा ज्ञाप्रत्ययः; **अस्तभ्रात्** । पक्षे श्नुः; **अस्तभ्रोत्** । अस्तुभ्रात् अस्तुभ्रोत्, अस्कभ्रात् अस्कभ्रोत्, अस्कुभ्रात् अस्कुभ्रोत्, अस्कुनात् अस्कुनोत् ॥

इति क्रयादौ श्नाविकरणे लङ् ॥

अथ चुरादौ णिज्विकरणे लङ् ॥

1. **चुर** स्तेये; **अचोरयत्**, **अचोरयत** । **पाल** रक्षणे; **अपालयत्**, **अपालयत** । **अर्च** पूजायाम्; **आर्चयत्**, **आर्चयत** । **चिति** स्मृत्याम्; **अचिन्तयत्**, **अचिन्तयत** । **लक्ष** दर्शनाङ्कनयोः; **अलक्षयत्**, **अलक्षयत** । **ओलडि** उत्क्षेपणे; **औलण्डयत्** । ओकारस्य इत्त्वपक्षे—**अलण्डयत** । **बाध** संयमने; **अबाधयत्** । **खडि** भेदने; **अखण्डयत्** । **वर्ण** वर्णने; **अवर्णयत्** । **मडि** भूषायां हर्षे च; **अमण्डयत्** । **ज्ञा** अवबोधने; मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा (ग.) इति ज्ञा; ज्ञप मिच्च (ग.) इति मित्त्वम्; **अज्ञपयत्** मृगान्वयाधः । **चल** कम्पने; ज्वलादिः; कम्पने **चलिः** (ग.) इति अस्य कम्पने चलयतेः मित्त्वम्; **अचलयत्** वृक्षान् वायुः । **कृत** संशब्दने; उपधायाश्च (VII. 1. 101.) इति रपरम् इत्वम्;

उपधायां च (VIII. 2. 78.) इति दीर्घः ; अकीर्तयत् । वञ्चु
गतौ ; अहिम् अवञ्चयत्—पर्यहरत् इत्यर्थः । गृध्रिवञ्च्योः प्रलम्भने
(I. 3. 69.) इति तङ् ; माणवकम् अवञ्चयत् । घट चेष्टायाम् ;
अघटयत् ॥ •

2. गुप् रक्षणे ; अगोपाययत् । ली श्लेषणे ; लीलो-
नुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहनिपातने (VII. 3. 39.) इति
नुग्लुगावागमौ क्रमात् भवतः ; घृतं व्यलीनयत् । विभाषा लीयतेः
(VI. 1. 51.) इति आत्वम् ; प्रलम्भनशालीनीकरणयोश्च णौ नित्यमात्वम्
(वा.) इति णौ परतः नित्यमात्वं भवति ; पुगागमः ; व्यलापयत्
घृतम् । शिष असर्वोपयोगे ; अशेषयत् । विपूर्वोऽतिशये वर्तते ;
व्यशेषयत् । आ धृषाद्वा (ग.) इति अन्यत्र यथायथं विकरणा भवन्ति ।
श्रम् ; अपृणक् ; पक्षे अपर्चयत् । श्रा ; अमीनात् । श्रुः ; अघृणोत् ।
श्यन् ; अजीर्यत् । शपो लुक् ; अवक् । मार्ग अन्वेषणे ; अमार्गयत् ।
णिजभावपक्षे मार्गमाणः इति भवति । अधर्षयत् ; पक्षे अधर्षत् ॥

3. अथ अदन्ताः । कथ वाक्यप्रबन्धे ; अकथयत् ।
गवेष मार्गणे ; अगवेषयत् । आ गर्वादात्मनेपादिनः । पद गतौ ;
अपदयत् । गृह् गर्हणे ; अगृहयत् । मृग अन्वेषणे ; अमृ-
गयत् । कुह विस्मापने ; अकुहयत् । शूर वीर विक्रान्तौ ;
अशूरयत्, अवीरयत् । स्थूल परिबृंहणे ; अस्थूलयत् ।
अर्थ उपयाच्नायाम् ; आर्थयत् । सत्र सन्तानक्रियायाम् ;

असूत्रयत् । गर्व माने; अगर्वयत् । इत्यागर्वायाः । सूत्र
वेष्टने; असूत्रयत्, असूत्रयत् । मूल प्रसवणे; अमूलयत्, अमूत्र-
यत् । रूक्ष पारुष्ये; अरूक्षयत्, अरूक्षयत् । पार तीर कर्मसमाप्तौ;
अपारयत्, अपारयत्; अतीरयत्, अतीरयत् । सङ्ग्राम युद्धे;
असङ्ग्रामयत्, असङ्ग्रामयत् । अन्ध दृष्ट्युपघाते; आन्धयत्,
आन्धयत् । एवं चुरादौ सर्वत्र बोध्यम् ॥

इति चुरादौ लङ् ॥

इति लङ्प्रकरणं समाप्तम् ॥

अथ लोट्प्रकरणम् ॥

शब्धिकरणे लोट् ॥

1. अथैतेभ्यो धातुभ्यो लोट् । विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्न-
प्रार्थनेषु लिङ् (II. 3. 161.) इत्यनुवर्तमाने, लोट् च (III. 3.
162.)—विध्यादिष्वर्थेषु विद्यमानात् धातोर्लोट् प्रत्ययो भवति । आशि-
षि लिङ्लोटौ (III. 3. 73.)—आशीर्विशिष्टेष्वर्थेषु वर्तमानाद्वातोः
लिङ्लोटौ प्रत्ययौ भवतः । भू सत्तायाम् । लस्य स्थाने तिप्; शप्; गुणा-
वादेशौ । एहः (JII. 4. 86.)—लोडादेशानां परस्मैपदानामिकारस्य
उकारादेशो भवति; भवतु । तुह्योस्तातडाशिष्यन्यतरस्याम्
(VII. 1. 35.)—तु हि इत्येतयोर्लोडादेशयोराशिषि वर्तमानयोः तातडा-
देशो भवति अन्यतरस्याम् । तातडो डकारः गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थो नान्यदेशा-
र्थः; अतस्सर्वादेशस्तातड् भवति । डित्वाच्चास्य स्थानिवद्भावाद्यत् पित्तं
प्राप्नोति तन्निवर्तते, डित्त्वं पित्तं भवति—इति भाष्यात् । तेन ब्रूतादित्यत्र
ब्रुव ईट् (VII. 3. 93.) इति ईडागमो न भवति; तथा गुणवृद्धी न
भवतः । तथाचोक्तम्—

तातडि डित्त्वं संक्रमकृत् स्यादन्यविधिश्चेत्तच्च तथा न ।

हेरधिकारे हेरधिकारो लोपविधौ तु ज्ञापकमाह ॥

तातडो डित्त्वसामर्थ्यान्नायमन्यविधिस्स्मृतः ।

न तद्वदनडादीनां तेन तेऽन्यविकारजाः ॥

अयमर्थः । ननु जीवताद्भवान्, जीवतात्त्वम्, इत्यादिषु सर्वत्र
सर्वादेश एव तातड् दृश्यते । अतो डित्करणं किमर्थम् इत्याशङ्क्याह तात-
डिति । तातडि डित्त्वं संक्रमकृत् स्यात्—तातडो यत् डित्करणं तत् सङ्गम-

कृत्स्यात् । सङ्गो नाम गुणवृद्धिप्रतिषेधः ; गुणवृद्धिप्रतिषेधकृत् स्यादित्यर्थः ।
यस्माद्गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थं डित्करणं तस्मात् सर्वादेशस्तातड् भवति । अन्त्य-
विधिश्चेत् तच्च तथा न इत्यस्य कोऽर्थः ? यदि तातडो डिच्च (I. 1. 53.)
इत्यन्त्यविधिः प्रयोजनं, तदा ब्रूतात् मृष्टात् इत्यत्र गुणवृद्धिप्रतिषेधकृत् स्यात्
इत्यर्थः । हेरधिकारे इति—जीव त्वम् इत्यत्र यथा अतो हेः (VI. 4.
105.) इति हेर्लुक् तथा जीवतात त्वम् इत्यत्रापि स्थानिवद्भावेन हिन्वात्
लुक् कस्मान्न भवति ? हुस्तभ्यो हेर्धिः (VI. 4. 101.) इति सूत्रात्
हेरित्यधिकारे पुनः अतो हेः (VI. 4. 105.) इति हेरधिकरणं लोपविधौ
ज्ञापकमित्याशयेनाह हेरधिकारे इत्यादिना । कथम् ? स्थानिवद्भावेन तातडो
हित्वमवलम्ब्य अतो हेः इति लुक् न भवति, किन्तु साक्षाद्वेरेव लोपो भवति ।
इत्युक्तार्थमेव सङ्गृह्य सुखबोधार्थमाह तातड इति । तातडः तातडादेश-
विधानस्थले तातडादेशस्य यत् डित्करणं तत्सामर्थ्यात् तद्वलात् अयं
तातड् अन्त्यविधिः न स्मृतः ; आचार्येण गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थमेव डित्करणं
कृतमिति भावः । तर्हि तातडिव अनडादीनामपि डित्करणं किं न स्यादित्याश-
ङ्काह न तद्वदिति । यतः कारणात् अनडादीनां डित्करणं तादृक् न भवति
तेन कारणेन ते अनडादयः अन्त्यविकारजाः अन्त्यादेशा इत्यर्थः । डित्करण-
सामर्थ्यादिति ज्ञेयम् ; भवतात् । लोटो लङ्वात् (III. 4. 85.)—
लोटो लङ्वात् कार्यं भवति । तेन तामादयः सलोपश्च भवतः । अडाटौ
कस्मान्न भवतः ? विदो लटो वा (III. 4. 83.) इत्यतो वाग्रहणमनुवर्त-
ते ; सा च व्यवस्थितविभाषा भवति ; भवताम्, भवन्तु । इह भवन्तु
इत्यत्र तातडादेशो न भवति । कुतः ? अर्थवद्ग्रहणे नानर्थक्यस्य ग्रहणम्
(परि. 14.) इति निषेधात् ; हेः सन्निधानादेकवचनस्यैव प्रतीतिश्च ।
सेर्हिपिच्च (III. 4. 87.)—लोडादेशस्य सेर्हिादेशो भवति, सः

अपिच । स्थानिवद्भावप्राप्तं पितृं प्रतिषिध्यते। चिणो लुक् (VI. 4. 104.) इति वर्तमाने, अतो हेः (VI. 4. 105.)—अकारान्तादङ्गादुत्तरस्य हेर्लुगभवति ; भव । तातङि—भवतात् । लङ्ङत्—भवतम्, भवत । मेर्निः (III. 4. 89.)—लोडादेशस्य मेः नि इत्यादेशो भवति । आङुत्तमस्य पिच्च (III. 4. 92.)—लोट्सम्बन्धिन उत्तमपुरुषस्य आडागमः ; सः पिच्च भवति ; भवानि । हिन्योरुत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः (वा. III. 4. 86.) इति वा, विधानसामर्थ्याद्वा, एरुः (III. 4. 86.) इति हिन्योरुत्वं न भवति । सलोपः ; भवाव, भवाम ॥

2. एध वृद्धौ । एत्वे कृते, आमेतः (III. 4. 90.)—लोट्सम्बन्धिन एकारस्य आमादेशो भवति ; एधताम्, एधेताम्, एधन्ताम् । सवाभ्यां वामौ (III. 4. 91.)—सकारवकाराभ्यामुत्तरस्य लोट्सम्बन्धिन एकारस्य यथासङ्ख्यं व अम् इत्येतावादेशौ भवतः ; एधस्व, एधेथाम्, एधध्वम् । एत ऐ (III. 4. 93.)—लोट्सम्बन्धिन उत्तमपुरुषैकारस्य ऐकारादेशो भवति । आमोऽपवादः । आङुत्तमस्य पिच्च (III. 4. 92.) ; आटश्च (VI. 1. 90.) इति वृद्धिः ; पश्चाद्वृद्धिरेचीति वृद्धिः—एधै, एधावहै, एधामहै । एवमेव—पचतु पचतात्, पचताम्, पचन्तु ; पचताम्, पचेताम्, पचन्ताम् ; नन्दतु नन्दतात्, नन्दताम्, नन्दन्तु ; ध्वंसताम्, ध्वंसेताम्, ध्वंसन्ताम् ; व्ययतु व्ययतात्, व्ययताम्, व्ययन्तु ; व्ययताम्, व्ययेताम्, व्ययन्ताम् ; जयतु जयतात्, जयताम्, जयन्तु ; विजयताम्, विजयेताम्, विजयन्ताम् ; पराजयताम्, पराजयेताम्, पराजयन्ताम् ; श्रयतु श्रयताम्, श्रयताम्, श्रयन्तु ; नयतु नयतात्, नयताम्, नयन्तु—इत्यादीनि भवन्ति । सम्माननोत्सज्जनाचार्य-

करणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः (I. 3. 36.)—अकर्त्र-
भिप्रायार्थोऽयमारम्भः ; सम्माननादिषु विशेषणेषु सत्सु नयतेर्धातो-
रात्मनेपदं भवति । सम्माननं पूजनम् ; नयतां चार्वा लोकायते—
चार्वा बुद्धिः, तत्सम्बन्धादाचार्योऽपि चार्वा ; सः लोकायते चार्वाकशास्त्रे
पदार्थान् नयतां गमयतु; बह्वीभिरुपपत्तिभिः स्थिरीकृत्य शिष्येभ्यः प्रतिपाद-
यतु ; ते च युक्तिभिः स्थाप्यमानाः पूजिताः स्युः । उत्सञ्जनमुत्क्षेपणम् ;
माणवकमुदानयताम्—उत्क्षिपत्वित्यर्थः । आचार्यकरणे; माणवक-
मुपनयताम्—आत्मानमाचार्योर्कुर्वन् माणवकमात्मसमीपं प्रापयत्वित्यर्थः ।
ज्ञानं प्रमेयनिश्चयः ; नयतां चार्वा लोकायते—तत्र प्रमेयं निश्चिनो-
तु इत्यर्थः । भृतिर्वेतनम् ; कर्मकरान् उपनयताम्—भृतिदानेनात्म-
समीपं प्रापयत्वित्यर्थः । विगणनम् ऋणादेर्निर्यातनम् ; आदिशब्देन कर-
शुल्कदण्डादीनां ग्रहणम् ; निर्यातनं प्रक्षेपणम् ; मद्राः करं नयन्ताम्—
निर्यातयन्तामित्यर्थः । व्ययो धर्मादिषु विनियोगः ; शतं विनयन्ताम्—
धर्माद्यर्थं विनियुज्जतामित्यर्थः । कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि (I. 3.
37.)—नयतेः कर्ता देवदत्तादिलकारवाच्यः ; कर्तृस्थे कर्मण्यशरीरे सति
नयतेरात्मनेपदं भवति । शरीरं प्राणिकायः ; तदेकदेशोऽपि शरीरम् ;
मन्युं विनयताम्—शमयत्वित्यर्थः । कर्तृस्थे इति किम् ? देवदत्तो
यज्ञदत्तस्य क्रोधं विनयतु । अशरीरे इति किम् ? गडुं विनयतु । कर्मणीति
किम् ? बुद्ध्या विनयतु ॥

3. रमु क्रीडायाम् ; रमताम् । व्याङ्गपरिभ्यो रमः (I. 3.
83.) — रमतेरनुदात्तत्वादात्मनेपदे प्राप्ते अनेन परस्मैपदं विधीयते ;
त्रि. आङ् परि इत्येवंपूर्वात् रमतेर्धातोः परस्मैपदं भवति ; विरमन्तु.

आरमतु, परिरमतु । उपाञ्च (I. ३. ८४.)—उपपूर्वाद्रिमतेधातोः परस्मैपदं भवति ; उपरमतु देवदत्तो यज्ञदत्तम्, उपरमयतु इति यावत् । अन्तर्भावितप्यर्थोऽत्र रमिः सकर्मको भवति । पृथग्योगकरणमुत्तरार्थम् ; अकर्मकाद्विभाषां वक्ष्यति सा उपपूर्वादेव यथा स्यादिति । विभाषाऽकर्मकात् (I. ३. ८५.)—उपादिति वर्तते ; उपपूर्वाद्रिमतेरकर्मकात् विभाषा परस्मैपदं भवति । यावदुक्तम् उपरमतु अथवा उपरमताम्—निवर्ततामित्यर्थः । आशिषि नाथ उपसङ्गधानम् (वा. I. ३. २१.) इति आशिषि गम्यमानायां नाथतेरात्मनेपदं भवति । षष्ठीविधानप्रकरणस्थेन आशिषि नाथः (II. ३. ५५.) इत्यनेन षष्ठीः सर्पिषो नाथताम्, मधुनो नाथताम्—मधु सर्पिश्च आशास्तामित्यर्थः । आशिषीति किम्? माणवकम् उपनाथतु अङ्ग पुत्रक अधीष्वेति—याचतु इत्यर्थः । क्रमु पादविक्षेपे । वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः (I. ३. ३८.)—शेषात्कर्तारि परस्मैपदे प्राप्ते वृत्त्यादिष्वर्थेषु क्रमतेः धातोरात्मनेपदं भवति । वृत्तिरप्रतिबन्धः, सर्ग उत्साहः, तायने स्फीतता । वृत्तौ—ऋक्षु अस्य क्रमताम् बुद्धिः—न प्रतिहन्यतां बुद्धिः इत्यर्थः । सर्गे—व्याकरणाध्ययनाय क्रमताम् बुद्धिः—उत्साहयतामित्यर्थः । तायने—नास्मिन् शास्त्राणि क्रमन्ताम्—न स्फीतानि भवन्तु इत्यर्थः । उपपराभ्याम् (I. ३. ३९.)—वृत्तिसर्गतायनेष्विति वर्तते ; उपपरापूर्वात् क्रमतेर्धातोः वृत्तिसर्गतायनेषु वर्तमानात् आत्मनेपदं भवति ; उपक्रमताम्, पराक्रमताम् । वृत्त्यादिभ्योऽन्यत्र—उपक्रामतु, पराक्रामतु । उपपराभ्यामिति नियमार्थत्वात् वृत्त्यादिष्वर्थेषु संक्रामतु इत्येव । वेः पादविहरणे (I. ३. ४१.)—विहर्षात् क्रमतेर्धातोः पादविहरणे वर्तमानादात्मनेपदं भवति । विहरणं

विक्षेपः; सुष्ठु विक्रमताम् । अश्वादीनां गतिविशेषो विहरणमित्युच्यते ।
अनुपसर्गाद्वा (I. 3. 43.) इति—क्रमताम्, क्रामतु ॥

4. **ष्टा** गतिनिवृत्तौ; तिष्ठतु । समवप्रविभ्यः स्थः (I. 3. 22.)—
सम् अव प्र वि इत्येवंपूर्वात्तिष्ठतेरात्मनेपदं भवति ; सन्तिष्ठताम्, अवति-
ष्ठताम्, प्रतिष्ठताम्, वितिष्ठताम् । आङ्ः स्थः प्रतिज्ञाने (वा.)
इति—आपिशलिः अस्तेः सकारम् आतिष्ठताम्, आगमौ गुणवृद्धौ आति-
ष्ठेताम् । प्रकाशनस्थेयाख्यायोश्च (I. 3. 23.)—स्वाभिप्रायकथनं
प्रकाशनम्, स्थेयस्याख्या स्थेयाख्या ; तिष्ठन्त्यास्मिन्निति स्थेयः, विवादपद-
निर्णेता लोके स्थेय इति रूढिः ; तस्य प्रतिपत्त्यर्थमाख्याग्रहणं कृतम् ;
प्रकाशने स्थेयाख्यायां च तिष्ठतेरात्मनेपदं भवति । प्रकाशने तावत्—तिष्ठतां
कन्या छात्रेभ्यः—स्वाभिप्रायप्रकटनं करोत्वित्यर्थः । स्थेयाख्यायाम्—मयि
तिष्ठताम्—सन्दिग्धवस्तुनि निर्णेतृत्वेनाभिमते मयि निर्णयङ्करोत्वित्यर्थः ।
उदोऽनूर्ध्वकर्मणि (I. 3. 24.)—उत्पूर्वात्तिष्ठतेरनूर्ध्वकर्मणि वर्तमाना-
दात्मनेपदं भवति । कर्मशब्दः क्रियावाची ; अनूर्ध्वताविशिष्टक्रियावचनात्
तिष्ठतेरात्मनेपदम् ; कुटुम्बायोत्तिष्ठताम्—तदर्थं यततामित्यर्थः । उद्
ईहायामिति वक्तव्यम् (वा.) ; इति इह मा भूत्—शतमुत्तिष्ठतु अस्मा-
द्भामात्—शतमुत्पाद्यतामित्यर्थः । अनूर्ध्वकर्मणीति किम् ? आसनादुत्तिष्ठतु ।
उपान्मन्त्रकरणे (I. 3. 25.)—मन्त्रः करणं यस्य धात्वर्थस्य स धा-
त्वर्थो मन्त्रकरणः ; उपपूर्वात्तिष्ठतेर्मन्त्रकरणे वर्तमानादात्मनेपदं भवति ;
आग्नेय्या गार्हपत्यमुपतिष्ठताम् । मन्त्रकरणे इति किम् ? भर्तारमुप-
तिष्ठतु यौवनेन । उपादेवपूजासङ्गतिकरणमित्रकरणपथिष्विति
वक्तव्यम् (वा.) ; देवपूजायाम्—आदित्यम् उपतिष्ठताम् ; सङ्गति-

करणे-पथिकानुपतिष्ठताम्; मिलकरणे-महामात्रानुपतिष्ठताम् । सङ्गतिकरणमित्रकरणयोः को विशेषः? सङ्गतिकरणमुपश्लेषः; तद्यथा—
यमुना गङ्गामुपतिष्ठताम् । मिलकरणं विनापि उपश्लेषणं मैत्रीसम्बन्धः ।
 पार्थ—अयं पन्थाः **सुघ्नमुपतिष्ठताम्** । वा लिप्सायामिति वक्तव्यम्
 (वा.)—इति भिक्षुको ब्राह्मणकुलमुपतिष्ठताम् उपतिष्ठतु वा । अक-
 र्मकाच्च (I. 3. 26.)—उपादिति वर्तते; उपपूर्वात्तिष्ठतेरकर्मकक्रियावच-
 नादात्मनेपदं भवति; **यावद्भुक्तमुपतिष्ठताम्** । अत्र भुक्तम् इति
 भावे क्तः; यावच्छब्दो निपातोऽव्ययम्; तस्य यथार्थे वीप्सायाम् अव्ययी-
 भावः; सप्तम्यन्तश्चैतत्; भोजने भोजने सन्निधत्तामित्यर्थः । अकर्मका-
 दिति किम्? राजानमुपतिष्ठतु ॥

5. **यम** उपरमे; आङो यमहनः (I. 3. 28.) इति तङ्; आय-
 च्छताम् । अकर्मकादित्येव; **आयच्छतु** कूपाद्रजुम् । **स्वाङ्गकर्म-**
काच्चेति वक्तव्यम् (वा.) इति—**आयच्छतां पाणिम्** । गृह्ण; अकर्म-
 काच्चेति वर्तते; समो गमृच्छिप्रच्छिस्वरत्यर्तिश्रुविदिभ्यः (I. 3. 29.)
 इति तङ्; **सङ्गच्छताम्**, **समृच्छताम्**, **संपृच्छताम्**, **संस्वरताम्**,
 इत्यादि । **उदश्चरस्सकर्मकात्** (I. 3. 53.)—शेषात्कर्त-
 रि परस्मैपदे प्राप्ते उत्पूर्वाच्चरतेस्सकर्मकादात्मनेपदम्; **गेहमुच्चरताम्**,
 उत्कर्म्य गच्छत्वित्यर्थः । सकर्मकादिति किम्? बाष्पमुच्चरतु । **समस्तृती-**
यायुक्तात् (I. 3. 54.)—सम्पूर्वाच्चरतेः तृतीयायुक्तादात्मनेपदं
 भवति । तृतीयेति तृतीयाविभक्तिर्यह्यते; तथा चरतेरर्थद्वारा योगः;
अश्वेन सञ्चरताम् । तृतीयायुक्तादिति किम्? उभौ लोकौ सञ्चरत्वम-
 ञामुश्व देवलः । यद्यप्यत्र तदर्थयोगस्सम्भवति तथापि तृतीया न श्रयते इति

भवति प्रत्युदाहरणम् । दाणश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे (I. 3. 55.)—दाण् दाने; परस्मैपदी; ततस्तृतीयायुक्तात् सम्पूर्वादात्मनेपदं भवति सा चेतृतीया चतुर्थ्यर्थे भवति । कथं तृतीया चतुर्थ्यर्थे स्यात्? अशिष्टव्यवहारे तृतीया चतुर्थ्यर्थे भवतीति वक्तव्यम् (वा.); इति दास्या सम्प्रयच्छताम्—कामुकस्सन् दास्यै पणशतं ददात्वित्यर्थः । चैतुर्थ्यर्थ इति किम्? पाणिना सम्प्रयच्छतु । समः प्रशब्देन व्यवधाने कथमात्मनेपदम्? सम इति शेषलक्षणा षष्ठी न पञ्चमी । अशिष्टव्यवहार इति किम्? मात्रे सम्प्रयच्छतु । उपाद्यमः स्वकरणे (I. 3. 56.)—शेषात्कर्तरि परस्मैपदे प्राप्ते उपपूर्वाद्यमः स्वकरणेऽर्थे विद्यमानादात्मनेपदं भवति । पाणिग्रहणविशिष्टमिह स्वकरणं गृह्यते न स्वकरणमात्रम्; कन्यामुपयच्छताम् । स्वकरण इति किम्? देवदत्तो यज्ञदत्तस्य भार्यामुपयच्छतु । भासनोपसम्भाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः (I. 3. 74.)—शेषात्कर्तरि परस्मैपदे प्राप्ते भासनादिष्वर्थेषु विशेषणेतु सत्सु वदतेर्धातोरात्मनेपदं भवति । भासनं दीप्तिः; वदतां चार्वा लोकायते—भासमानो दीप्यमानस्तत्र पदार्थान् व्यक्तीकरोत्वित्यर्थः । उपसम्भाषा उपसान्त्वनम्; कर्मकरानुपवदताम्—उपसान्त्वयत्वित्यर्थः । ज्ञानं सम्यगवबोधः; वदतां चार्वा लोकायते—जानातु वदितुमित्यर्थः । यत्न उत्साहः; गेहे वदताम्—तद्विषयमुत्साहमाविष्करोत्वित्यर्थः । विमतिर्नानामतिः; क्षेत्रे विवदताम्—विमतिपतितो विचित्रं भाषतामित्यर्थः । उपमन्त्रणं रहस्युपच्छन्दनम्; वृषळभार्यामुपवदताम्—रहस्युपच्छन्दयत्वित्यर्थः । व्यक्तवाचां समुच्चारणे (I. 3. 48.)—वद इति वर्तते; व्यक्ता वाचो येषान्ते व्यक्तवाचः; तेषां समुच्चारणं सहोच्चारणम्; तत्र वर्तमानाद्दतेरात्मनेपदम् । ननु च वद व्यक्तायां वाचीति पठ्यते; तत्र किं व्यक्तवाचामिति

विशेषणेन ? प्रसिद्धयुपसङ्गहार्थमिदं वचनम् । व्यक्तवाच इति हि मनुष्याः प्रसिद्धाः, तेषां समुच्चारणे—यथा संप्रवदन्तां ब्राह्मणाः । व्यक्तवाचामिति किम् ? वरतनु सम्प्रवदन्ति कुकुटाः । समुच्चारण इति किम् ? ब्राह्मणो वदतु । द्रवतु, स्रवतु, स्मरतु; ग्लायतु, म्लायतु; ह्वयतु, उपह्वयताम्, विह्वयताम्, आह्वयताम्; मेहतु; क्रीडतु, अनुक्रीडताम्, परिक्रीडताम्, आक्रीडताम्, संक्रीडताम्; विद्योतताम्, रोचताम्; उपगूहतु, उपगूहताम्, गुञ्जतु, कुञ्जतु, कूजतु, वर्तताम्, वर्धताम्; लोकताम्, अलोकताम्; ढौकताम्, जृम्भताम्, जम्भताम्, घृवतु, क्लामतु, आचामतु, गच्छतु, पिबतु, जिघ्रतु, घमतु, तिष्ठतु, मनतु, यच्छतु, पश्यतु, ऋच्छतु, धावतु, शीयताम्, सीदतु, दशतु; सजतु, परिष्वजताम्; यजतु, गोपायतु, धूपायतु, ऋतीयताम्, कामयताम् । इत्यादि ॥

इति भ्वादौ शब्विकरणे लोट् ॥

अथादादौ लुग्विकरणे लोट् ॥

अद् भक्षणे; अत्त अत्तात्, अत्ताम्, अदन्तु । हुञ्जलभ्यो हेर्घ्रिः (VI. 4. 101.)—हु इत्येतस्मात् झलन्ताच्चोत्तरस्य हेः विरादेशो भवति; अद्धि । अत्तात्, अत्तम्, अत्त; अदानि, अदाव, अदाम । शीङ् स्वप्ने; शीङ्सत्सार्वधातुके गुणः (VII. 4. 21.) इति गुणः; शेताम्, शयाताम्, शेरताम्; शेष्वा, शयाथाम्, शेध्वम्; शयै, शयावहै, शयामहै । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि; पित्सु हलादौ ब्रुव ईद् (VII. 3. 93.) इति ईडागमः; ब्रवीतु

ब्रूतात्, ब्रूताम्, ब्रुवन्तु; ब्रूताम्, ब्रुवाताम्, ब्रुवताम् । हन् हिंसाग्लोः; हन्तु । अनुदात्तेत्यादिना (VI. 4. 37.) अनुनासिकलोपः—हतात्; हताम्, उपधालोपो घत्वं च—घ्नन्तु । हन्तेर्जः (VI. 4. 36.)—हन्तेर्धातोः हकारस्य ज इत्ययमादेशो भवति, हाँ परतः; जहि । हतात्, हतम्, हत; हनानि, हनाव, हनाम् । आहताम्, आघ्नाताम्, आघ्नताम्; आहस्व, आघ्नाथाम्, आहध्वम्; आहनै, आहनावहै, आहनामहै । द्विष अप्रीतौ; पितृ गुणः; द्वेषु । हुञ्जल्भ्यो हर्धिः (VI. 4. 101.) इति धिरादेशः; घृत्वजस्त्वे; द्विडिढ । पुगन्तेत्यादिना (VII. 3. 86.) गुणः; णत्वम्; द्वेषाणि, द्वेषाव, द्वेषाम् । द्विष्टाम्, द्विषाताम्, द्विषताम्; द्विष्व, द्विषाथाम्, द्विड्ढम्; द्वेषै, द्वेषावहै, द्वेषामहै । दुह प्रपूरणे; दोग्धु दुग्धात्, दुग्धाम्, दुहन्तु; दुग्धि दुग्धात्, दुग्धम्, दुग्ध; दोहानि, दोहाव, दोहाम् । दुग्धाम्, दुहाताम्, दुहताम्; धुक्ष्व, इत्यादि । दिह उपचये; देग्धु दिग्धात्; दिग्धि; देहानि; दिग्धाम्; प्रणिदेग्धु । लेढु लीढात्, लीढाम्, लिहन्तु; लीढि लीढात्, लीढम्, लीढ; लेहानि, लेहाव, लेहाम् । लीढाम्; लिष्व; लीढम्; लेहै । आचष्टाम्, आचक्षाताम्, आचक्षताम्; आचक्ष्व, आचक्षाथाम्, आचक्ष्ढम्; आचक्षै, आचक्षावहै, आचक्षामहै । ईड स्तुतौ; ईष्टाम्, ईडाताम्, ईडताम्; ईडिष्व, ईडाथाम्, ईडिध्वम्; ईडै, ईडावहै, ईडामहै । ईश ऐश्वर्ये; ईष्टाम्, ईशाताम्, ईशताम्; ईशिष्व, ईशाथाम्—ईशेरपि ध्वे इडागममिच्छन्ति विकल्पेन—इति ईशिध्वम्—ईड्ढम्; ईशै, ईशावहै, ईशामहै । आस उपवेशने; आस्ताम्, आसाताम्,

आसताम्; आस्व, आसाथाम्, आध्वम्; आसै, आसावहै, आसामहै ।

णिसि चुम्बने; निस्ताम्, निंसाताम्, निंसताम्; प्रणिंस्ताम्, प्रनिं-

स्ताम् । **द्यु** अभिगमने; द्यौतु द्युतात्, द्युताम्, द्युवन्तु; द्युहि द्युतात्,

द्युतम्, द्युत; अज्ञादित्वाद्वृद्धयभावः, गुणावादेशौ—द्यवानि, द्यवाव,

द्यवाम । **यु** मिश्रणामिश्रणयोः; यौतु द्युतात्; युहि; यवानि । **रू** शब्दे;

तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके (VII. 3. 95.) इति वा ईडागमः—रवीतु;

पक्षे—रौतु; रवीहि रुहि; रवाणि । अभिष्टवीतु अभिष्टौतु; अभिष्टवीहि

अभिष्टुहि; अभिष्टवानि । परिष्टवीतु परिष्टौतु; परिष्टुवीहि परिष्टुहि; परिष्ट-

वानि । नौतु; नुहि; नवानि । ऊर्णोतेर्विभाषा इति पित्सु वा वृद्धिः;

प्रोर्णौतु प्रोर्णोतु; प्रोर्णुहि; प्रोर्णवानि । **इण्** गतौ; एतु इतात्, इताम्,

यन्तु; इहि इतात्, इतम्, इत; अयानि । **इङ्** अध्ययने; अधीताम्;

अधीष्व; अध्ययै । **इक्** स्मरणे; अध्वैतु अधीतात्, अधीताम्, अधी-

यन्तु; अधीहि; अध्ययानि । **द्रा** कुत्सायां गतौ; प्रणिद्रातु; प्रणिद्राहि;

प्रणिद्राणि । **विद्** ज्ञाने; वेत्तु वित्तात्, वित्ताम्, विदन्तु; विद्धि;

वेदानि । संवित्ताम्, संविदाताम्, संविद्रताम् संविदताम्; संवित्त्व;

संवेदै । अस्य रूपान्तरमपि पक्षे भवति । **विदांकुर्वन्तिवत्यन्यतरस्याम्**

(III. 1. 41.)—वेत्तेर्गुणाभावः; लोटि आम्; लोटो लुक्; लोडन्त-

करोत्यनुप्रयोगश्च; एते वा निपात्यन्ते । पुरुषवचने अविवाक्षिते; विदां करोतु

विदांकुरुतात्, विदांकुरुताम्, विदांकुर्वन्तु; विदांकुरु; विदांकरवाणि ।

अस भुवि; अस्तु स्तात्, स्ताम्, सन्तु । **ध्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च**

(VI. 4. 119.)—घुसंज्ञकानामङ्गानाम् अस्तेश्च हौ परतः एकारादेशो

भवति अभ्यासलोपश्च । श्रसोरल्लोपः (VI. 4. 111.) इति अलोपः ।

असिद्धवदत्राभात् (VI. 4. 22.) इत्यकारलोपस्यासिद्धौ, हुञ्जल्भ्यो हेर्धिः (VI. 4. 101.) इति धिरादेशः; एधि । स्तात्, स्तम्, स्त; असानि, असाव, असाम । मृजूष् रुद्धौ; मार्ष् मृष्टात्, मृष्टाम्, मृजन्तु मार्जन्तु । षत्वम्; धिरादेशः; षृत्वजश्त्वे; मृड् मृष्टात्, मृष्टम्, मृष्ट; मार्जानि । रुदिर् अश्रुविमोचने; रोदितु रुदितात्, रुदिताम्, रुदन्तु; रुदिहि; रोदानि । स्वपितु; स्वपिहि; स्वपानि । श्वसितु; श्वसिहि; श्वसानि । प्राणितु; प्राणिहि; प्राणानि । जक्षितु; जक्षिहि; जक्षाणि । प्रथमपुरुषबहुवचने तु अदभ्यस्तात् (VII. 4. 1.) इति अदादेशः—जक्षतु । जागर्तु; जाग्रतु; जागृहि; जागराणि । दरिद्रातु दरिद्रितात्; दरिद्रतु; दरिद्रिहि; दरिद्राणि । शास्तु शिष्टात्; शासतु । शा हौ (VI. 4. 35) उपधाया इति निवृत्तम्; शासो हौ परतः शा इत्ययमादेशो भवति । तस्यासिद्धौ हुञ्जल्भ्यो हेर्धिः (VI. 4. 101.) इति धिरादेशः; शाधि । शिष्टात्, शिष्टम्, शिष्ट; शासानि, शासाव, शासाम । दीधीताम्, दीध्याताम्, दीध्यताम्; दीधीष्व; दीध्यै । वेवीताम्, वेव्याताम्, वेव्यताम् । चकास्तु चकास्तात्, चकास्ताम्, चकासतु; धि च (VIII. 2. 25.) इति सकारलोपः सिच एवेति पक्षे जश्त्वम्—चकाद्धि; चकासानि । बभ्रु उष्टात्; उड्डि; वशानि । एवमन्येषामपि लोटि रूपं सप्रपञ्चमुन्नेयम् ॥

इत्यदादौ लुग्विकरणे लोट् ॥

अथ जुहोत्यादौ ऋविकरणे लोट् ॥

हु दानादनयोः; जुहोतु जुहुतात्, जुहुताम्, जुह्वतु । हुञ्जल्भ्यो हे-
 धिः (VI. 4. 101.) इति धिभावः—**जुहुधि**; जुहुवानि । **ओहाङ्**
 गतौ; जिहीताम्, जिह्वाताम्, जिहताम्; जिहीष्व, जिह्वाथाम्, जिही-
 ध्वम्; जिह्वै, जिह्वावहै, जिह्वामहै । **डुधाञ्** धारणपोषणयोः; दधातु
 घत्तात्, घत्ताम्, दधतु । ध्वसोरेद्वावभ्यासलोपश्च (VI. 4. 119.)
 इत्येत्वाभ्यासलोपौ—**धेहि**; घत्तात्, धत्ताम्, धत्तु; दधानि । **जिभी**
 भये; बिभेत्तु । भियोऽन्यतरस्याम् (VI. 4. 115.) इति पक्षे इकारा-
 देशः—बिभितात् बिभीतात्; बिभीहि बिभिहि; बिभयानि । **ही** लज्जा-
 याम्; जिह्रेतु जिह्रीतात्, जिह्रीताम्, जिह्रियतु; जिह्रीहि; जिह्रयाणि ।
डुदाञ् दाने; ददातु; देहि । **णिजिर्** शौचपोषणयोः; णिजान्त्र-
 याणां गुणः श्रौ (VII. 4. 75.) इत्यभ्यासस्य गुणः—नेनेक्तु; नेनिग्धि ।
 नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके (VII. 3. 87.) इति गुणाभावे—नेनि-
 जानि; नेनिक्ताम् । **विजिर्** पृथग्भावे; वेवेक्तु; वेविग्धि; वेविजानि ।
विष्लृ व्याप्तौ; वेवेष्टु; वेविष्टु; वेविष्ठाणि । **डुभृञ्** धारणपोषणयोः;
 बिभर्तु; बिभृहि; बिभराणि । **माङ्** माने; मिमीताम्, मिमाताम्,
 मिमताम्; मिमीष्व; मिमै । **ओहाक्** त्यागे; जहातु । जहातेश्च
 (VI. 4. 116.) इति विकल्पेन इकारः—**जहितात्**; पक्षे ई ह्रस्वघोः
 (VI. 4. 113.) इति ईकारः—**जहीतात्**; जहिताम् जहीताम्,
 जहतु । आ च हौ (VI. 4. 117.)—जहातेराकारश्चान्तादेशः इकार-
 चान्यतरस्यां हौ परतः; **जहाहि जहिहि जहीहि** । जहीतात् जहि-

तात् ; जहानि । ऋ गतौ ; अर्तिपितृयोश्च (VII. 4. 77.) इत्यभ्या-
सस्य इत्वम् ; अभ्यासस्यासवर्णे (VI. 4. 78.) इतीयङ्—इयर्तु
इयृतात्, इयृताम्, इयृतु ; इयृहि इयृतात्, इयृतम्, इयृत ; इयराणि,
इयराव, इयराम । पृ पालनपूरणयोः ; पिपर्तु—उदोष्ठ्यपूर्वस्य (VII.
1. 102.) इत्युत्वम्, हलि चेति दीर्घश्च—पिपूर्तात्, पिपूर्ताम्, पिपुरतु ;
पिपूर्हि ; पिपराणि । सृ गतौ ; ससर्तु ससृतात्, ससृताम्, ससृतु ;
ससृहि ; ससराणि ॥

इति जुहोत्यादौ श्लुविकरणे लोट् ॥

अथ दिवादौ श्यन्विकरणे लोट् ॥

दिषु क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्यातिस्तुतिमोदमदस्वप्रकान्तिगातिषु ;
श्यन् ; हलि च (VII. 2. 77.) इति दीर्घः—दीव्यतु दीव्यतात्,
दीव्यताम्, दीव्यन्तु ; दीव्य दीव्यतात्, दीव्यतम्, दीव्यत ;
दीव्यानि, दीव्याव, दीव्याम् । षूङ् प्राणिप्रसवे ; प्रसूयताम्,
प्रसूयेताम्, प्रसूयन्ताम् ; प्रसूयस्व, प्रसूयेथाम्, प्रसूयध्वम् ;
प्रसूयै, प्रसूयावहै, प्रसूयामहै । णह् बन्धने ; परिणह्यतु ; परि-
णह्यताम् । सीव्यतु सीव्यतात् ; परिषीव्यतु, निषीव्यतु, विषीव्यतु ;
भ्राश्यताम्, भ्राशताम् ; भ्लाश्यताम्, भ्लाशताम् ; भ्राम्यतु, भ्रमतु ;
क्लाम्यतु, क्लामतु ; क्राम्यतु, क्रामतु ; त्रस्यतु, त्रसतु ; त्रव्यतु, त्रदतु ;
लभ्यतु, लभतु ; अवद्यतु ; जायताम् ; वृत्त्यताम्, वर्तताम् ; मृष्यतु,
मृष्यताम्, परिमृष्यतु ; जीर्यतु ; शुच्यतु, शुच्यताम् ; रज्यतु,

रज्यताम् ; राध्यतु, राध्यताम्, राध्नोतु ; शक्यतु, शक्नोतु ; शाम्यतु ;
ताम्यतु ; दाम्यतु ; शाम्यतु ; क्षाम्यतु ; माद्यतु ; अस्यतु, उपन्यस्यतु,
उपन्यस्यताम् ; यस्यतु, यसतु, आयस्यतु, संयस्यतु ; मेद्यतु । इत्यादि ॥

इति दिवादौ श्यन्विकरणे लोट् ॥

अथ स्वादौ श्नुविकरणे लोट् ॥

षुञ् अभिषवे ; अभिपूर्वः ; उपसर्गादित्यादिना मूर्धन्यादेशः ;
अभिषुणोतु अभिषुणुतात्, अभिषुणुताम्, अभिषुण्वन्तु ;
अतो हेः (VI. 4. 105.) इत्यनुवर्तमाने, उतश्च प्रत्ययादसंयोग-
पूर्वात् (VI. 4. 106.)—योऽयमुक्कारेऽसंयोगपूर्वः तदन्तात् प्रत्य-
यादुत्तरस्य हेर्लुगभवति ; अभिषुणु । अभिषुणुतात्, अभिषुणु-
तम्, अभिषुणुतः अभिषुणवानि, अभिषुणवाव, अभिषुणवाम ।
अभिषुणुताम्, अभिषुण्वाताम्, अभिषुण्वताम् ; अभिषुण्व,
अभिषुण्वाथाम्, अभिषुण्वम् ; अभिषुण्वै, अभिषुणवावहै,
अभिषुणवामहै । व्यश्नुताम् । चिनोतिः निपूर्वः ; श्रुत्वम् ; निश्चिनोतु ;
निश्चिनुताम् । हिनोतु, प्रहिनोतु ; शक्नोतु ; श्येणोतु, संश्येणुताम् ;
दभ्नोतु ; राध्नोतु । इत्यादि ॥

इति स्वादौ श्नुविकरणे लोट् ॥

अथ तुदादौ शविकरणे लोट् ॥

तुद व्यथने ; शः ; डित्त्वात् गुणाभावः ; तुदतु तुदतात्,
तुदताम्, तुदन्तु ; तुद तुदतात्, तुदतम्, तुदतः ; तुदानि,

तुदाव, तुदाम । तुदताम्, तुदेताम्, तुदन्ताम्; तुदस्व, तुदे-
थाम्, तुदध्वम्; तुदै, तुदावहै, तुदामहै । भृञ्जतु; भृञ्जताम् ।
वृश्चतु । विचतु । उञ्छतु । तृफतु तृम्फतु । दृफतु दृम्फतु । गुफतु
गुम्फतु । उभतु उम्भतु । शुभतु शुम्भतु । इच्छतु, रिङादेशः; प्रिय-
ताम् । प्रियताम् । अभिषुवतु । गिरतु गिलतु; अवगिरताम् अवगिल-
ताम्; सहस्रं सङ्गिरन्ताम् सङ्गिलन्ताम् । पृच्छतु; पृच्छताम् । मञ्जतु ।
विशतु; निविशताम् । मुञ्चतु । विलुम्पतु । विन्दतु । लिम्पतु । सिञ्चतु ।
निकृन्ततु । खिन्दतु । पिशतु ॥

इति तुदादौ शबिकरणे लोट् ॥

अथ रुधादौ इनमविकरणे लोट् ॥

रुधिर् आवरणे; श्रम्; झषस्तथोर्ध्वः (VIII. 2. 40.)
इति धत्वम्; णत्वम्; डिति—श्रसोरलोपः (VI. 4. 111.) इत्यकार-
लोपः; रुणञ्चु रुन्धात्, रुन्धाम्, रुन्धन्तु; हेर्धित्वम्—रुन्धि
रुन्धात्, रुन्धम्, रुन्ध; रुणधानि, रुणधाव, रुणधाम । तडि—
रुन्धाम्, रुन्धाताम्, रुन्धताम्; रुन्त्स्व, रुन्धाथाम्, रुन्ध्वम्;
रुणधै, रुणधावहै, रुणधामहै । भुज् पालनाभ्यवहारयोः । अनवने
आत्मनेपदम् । अवने तु परस्मैपदम्; ओदनं भुङ्क्ताम्, महीं भुनक्तु ।
युनक्तु, युङ्ग्मिष, युनजानि; प्रयुङ्क्ताम्; उपयुङ्क्ताम् । भिनक्तु; भिन्ताम् ।
छिनक्तु; छिन्ताम् । रिणक्तु; रिङ्क्ताम् । विनक्तु; विङ्क्ताम् । क्षुणक्तु;
क्षुन्ताम् । छृणक्तु; छृन्ताम् । तृणक्तु; तृन्ताम् । विशिनष्टु विशिंश्चत्,

विशिण्डि, विशिन्षाणि । पिनष्टु पिष्टात्, पिण्डि, पिन्षाणि । भञ्जेः श्रम् ;
 श्राञ्जलोपः ; चोः कुः ; भनक्तु, भङ्ग्धि, भनजानि । तृहः तृणह इम्
 (VII. 3. 92.) इति इमागमः ; गुणः ; ढत्वधत्वष्ट्वढलोपाः ; तृणेढु
 तृण्डात्, तृण्डि, तृण्हानि । हिसि—इदित्वानुम् ; श्राञ्जलोपः ; हिनस्तु
 हिंस्तात्, हिन्धि, हिनसानि ॥

इति रुधादौ श्नम्भिकरणे लोट् ॥

अथ तनादौ उविकरणे लोट् ॥

तनु विस्तारे ; उः ; सिपि—उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् (VI. 4.
 106.) इति हेर्लुक् ; तनोतु तनुतात्, तनुताम्, तन्वन्तु ; तनु तनु-
 तात्, तनुतम्, तनुत ; तनवानि, तनवाव, तनवाम । तङि—
 तनुताम्, तन्वाताम्, तन्वताम् ; तनुष्व, तन्वाथाम्, तनुध्वम् ;
 तनवै, तनवावहै, तनवामहै । मनुताम् ; मनुष्व ; मनवै । करोतु,
 कुरु, करवाणि ; कुरुताम्, कुरुष्व, करवै ; अनुकरोतु । धिन्विकृण्वयोर च
 (III. 1. 80.) इति उः, अकारश्च अन्तादेशः—धिनोतु, कृणोतु ॥

इति तनादौ उविकरणे लोट् ॥

अथ ऋयादौ श्राविकरणे लोट् ॥

डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ; श्रा ; अजादौ डिति आकारलोपः ; हलोदौ
 तु आकारस्य ईकारः ; क्रीणातु क्रीणीतात्, क्रीणीताम्, क्रीणन्तु ;
 क्रीणीहि क्रीणीतात्, क्रीणीतम्, क्रीणीत ; क्रीणानि, क्रीणाव,
 क्रीणाम् । तङि—क्रीणीताम्, क्रीणाताम्, क्रीणताम् ; क्रीणीष्व,

क्रीणीथाम्, क्रीणीध्वम्; क्रीणै, क्रीणावहै, क्रीणामहै । ग्रह
उपादाने; गृह्णातु गृह्णीतात्; हलश्चान्नशानज्ज्ञौ (III. 1. 83.)—हल
उत्तरस्य श्राप्रत्ययस्य शानजादेशो भवति हौ परतः । शित्करणं सार्वधातुक-
संज्ञार्थम् । सा च संज्ञा डित्त्वार्था । शित्करणात् डिति यदै कार्यं विधीयते तत्
स्थानिवद्भावेनैव संभवति; ई हल्यधोः (VI. 4. 113.) इति ईत्वं मा
भूदिति ज्ञापनार्थमतः शित्करणम् । किञ्च स्थानिवद्भावादेव शित्त्वे सिद्धे पुन-
रिशित्करणं बाधकविषयेऽपि गुणविधाने प्रतिषेधो यथा स्यात् किञ्चित् च (I.
1. 5.) इति । तेन **जिमिदा** स्नेहने इत्यस्य, व्यत्ययो बहुलम् (III. 1.
85.) इति व्यत्ययेन श्राप्रत्यये शानजादेशो च कृते, मिदेर्गुणः (VII. 3. 82.)
इति गुणो न भवति; तथा च **मिदान** इति सिद्धं भवति । अतो हेः (VI.
4. 105.) इति हेर्लुक्; **गृहाण** । हल इति किम्? क्रीणीहि । हाविति
किम्? गृह्णातु; गृह्णीताम् । मीनातु; मीनीताम्; प्रमीणातु । पुनातु; पुनी-
ताम् । लुनातु; लुनीताम् । मृणातु; मृणीताम् । पृणातु; पृणीताम् ।
धुनातु; धुनीताम् । जानातु; जानीताम्; मातुः संजानातु । स्तभ्रातु,
स्त्वभ्रोतु; स्तभान, स्तभ्रुहि । स्कभ्रातु, स्कभ्रोतु; स्कभान, स्कभ्रुहि ।
स्कुभ्रातु, स्कुभ्रोतु; स्कुभान, स्कुभ्रुहि । स्कुनातु, स्कुनोतु; स्कुनीहि, स्कुनु ॥

इति क्रयादौ श्नाविकरणे लोट् ॥

अथ चुरादौ णिज्विकरणे लोट् ॥

चुर स्तेये; चोरयतु; चोरयताम् । पालयतु; पालयताम् । अर्चयतु;
अर्चयताम् । एवमन्येषामपि रूपं नेयम् ॥

इति चुरादौ णिज्विकरणे लोट् ॥

इति लोट्प्रकरणम् ॥

अथ लिङ्प्रकरणम् ॥

अथैतेभ्य एव धातुभ्यो लिङ् । भू सत्तायाम् । विधिनिमन्त्र-
णामन्त्रणाधीष्टसम्प्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् (III. 3. 161.)—विधिः
प्रेरणम्; निमन्त्रणं नियोगकरणम्; आमन्त्रणं कामचारकरणम्; अधीष्टः
सत्कारपूर्वको व्यापारः; सम्प्रश्नः सम्प्रधारणम्; प्रार्थना याच्ना; विध्या-
दिषु विशेषणीभूतेषु सत्सु धातोलिङ् प्रत्ययो भवति । सर्वलकारापवादः ।
विध्यादयः प्रत्ययार्थविशेषणम्; विध्यादिविशिष्टेषु कर्त्रादिषु गम्यमानेषु
धातोलिङ् प्रत्ययो भवतीत्यर्थः । तस्य तिवादयः; इतश्च (III. 4.
100.) इति इकारलोपः; शब्दगुणावादेशाः । यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो
ङिच्च (III. 4. 103.)—परस्मैपदविषयस्य लिङादेशस्य यासुडागमो
भवति; स चोदात्तो ङिच्च भवति । सीयुटोऽपवादः; यासुटो ङिच्चनं ज्ञापकं
लकाराश्रयं ङित्वमादेशानां न भवतीति । तेन अचिनवम् असुनवम्
इत्यादिषु, ङिङति च (I. 1. 5.) इति गुणप्रतिषेधो न भवति । लिङस्स-
लोपोऽनन्त्यस्य (VII. 2. 79.)—सार्वधातुकविषयो यो लिङ्ङिहितः
तस्यानन्त्यस्य सकारस्य लोपो भवति । अतो येयः (VII. 2. 80.)—
अकारान्तादङ्गादुत्तरस्य ङिदवयवस्य या इत्येतस्य इय् इत्ययमादेशो
भवति । आद्गुणः (VI. 1. 87.); लोपो व्योर्वलि (VI. 1. 66.);
भवेत्, भवेताम् । झेजुस् (III. 4. 108.)—लिङादेशस्य झेजुसा-
देशो भवति—भवेयुः; भवेः, भवेतम्, भवेत; भवेयम्, भवेव,
भवेम । एध् द्वौ; लिङ्; शप्; लिङस्सीयुट् (III. 4. 102.)
—लिङादेशानां सीयुडागमो भवति । पूर्ववत् सलोपयलौपौ; एधेत,
एधेयाताम् । झस्य रन् (III. 4. 105.)—लिङादेशस्य झस्य

रन् इत्ययमादेशो भवति; एधेरन् । एधेथाः, एधेयाथाम्, एधेध्वम् ।
 इटोऽत् (III. 4. 106.)—लिङादेशस्य इटः अत् इत्ययमादेशो
 भवति । इदमस्थमुः (V. 3. 24.) इत्यत्र उदित्करणेन, न विभक्तौ
 तुस्माः (I. 3. 4.) इत्यस्यानित्यत्वज्ञापनात्, अत्र अतुः तकारस्य हलन्त्यम्
 (I. 3. 3.) इतीत्संज्ञायां लोपः—एधेय, एधेवहि, एधेमहि ।
 पचेत्; पचेत् । नन्देत् । ध्वंसेत् । व्ययेत्; व्ययेत । जयेत्; विजयेत्;
 पराजयेत् । विस्मयेत् । श्रयेत्; श्रयेत् । उड्डयेत् । नयेत्; नयेत्; प्रण-
 येत्; प्रणयेत् । ह्वयेत्; ह्वयेत्, निह्वयेत्, संह्वयेत्, उपह्वयेत्, विह्वयेत् ।
 मेहेत् । क्रीडेत्; अनुक्रीडेत्, सङ्क्रीडेत्, परिक्रीडेत्, आक्रीडेत् । विद्यो-
 तेत् । रोचेत् । उपगूहेत्; उपगूहेत् । गुञ्जेत् । कुञ्चेत् । भूषेत् । वर्तेत् ।
 वर्धेत् । कल्पेत् । वेपेत् । आलोकेत् । जृम्भेत् । ष्ठीवेत् । क्रामेत्; क्रमेत्,
 आक्रमेत्, प्रक्रमेत् भोक्तुम्; प्रक्रमेत्, उपक्रमेत् । गच्छेत् । पिबेत् ।
 जिघ्रत् । धमेत् । तिष्ठेत् । मनेत् । यच्छेत् । पश्येत् । ऋच्छेत् । धावेत् ।
 शीयेत् । सीदेत्, विषीदेत्, प्रतिसीदेत् । दशेत् । सजेत्; परिष्वजेत् ।
 रजेत् । गोपायेत् । धूपायेत् । विच्छायेत् । पणायेत्; पणायेत् । पनायेत् ।
 इत्यादि सर्वं नेयम् ॥

इति भ्वादौ शङ्खविकरणे लिङ् ॥

अथ अदादौ लुग्विकरणे लिङ् ॥

अद् मक्षणे; लिङ्; शप्; लुक्; अद्यात्, अद्याताम् । झेर्जुसा-
 देशः; उस्त्यपदान्तात् (VI. 1. 96.)—अपदान्तादवर्णादुसि परतः
 पूर्वपरयोः स्थाने पररूपमेकादेशो भवति । गुणापवादः; अद्युः । अद्याः,

अद्यातम्, अद्यात; अद्याम्, अद्याव, अद्याम । शीङ् स्वप्ने;
 शयीत, शयीयाताम्, शयीरन्; शयीथाः, शयीयाथाम्,
 शयीध्वम्; शयीय, शयीवहि, शयीमहि । ब्रूयात्; उवडादेशः—
 ब्रुवीत । हन्यात्; भमहनेत्युपधालोपः (VI. 4. 98.); हो हन्तेरिति
 (VII. 3. 54.) कुत्वेन घत्वम्—आघ्नीत । द्विष्यात्; द्विषीत । दुह्यात्;
 दुहीत । लिह्यात्; लिहीत । व्याचक्षीत । ईडीत । ईशीत । आसीत ।
 निसीत । युयात् । युयात् । नुयात् । तुरुस्तुशम्यम इति (VII. 3.
 95.) ईडागमः; रुवीयात् रुयात्; अभिष्टुवीयात् अभिष्टुयात्; अभिष्टुवीत ।
 प्रोर्णुयात्; प्रोर्णुवीत । इयात् । अधीयीत । प्रणिद्रायात् । विद्यात्;
 संविदीत । स्यात्; व्यतिषीत । मृज्यात् । रुधात् । स्वप्यात् । श्वस्यात् ।
 प्राप्यात् । जक्ष्यात् । जागृयात् । इहरिद्रस्य (VI. 4. 114.) इति इत्वम्;
 दरिद्रियात् । शिष्यात् । दीधीत । वेवीत । चकास्यात् । उड्यात् । हुवीत ।
 इत्यादि नेयम् ॥

इति अदादौ लुग्विकरणे लिङ् ॥

अथ जुहोत्यादौ श्लुग्विकरणे लिङ् ॥

हु दानादनयोः; शपः श्लुः; द्वित्वम्; अभ्यासकार्यम्; जुहुयात्,
 जुहुयाताम्, जुहुयुः; जुहुयाः, जुहुयातम्, जुहुयात; जुहु-
 याम्, जुहुयाव, जुहुयाम । ओहाङ् गतौ; जिहीत, जिही-
 याताम्, जिहीरन्; जिहीथाः, जिहीयाथाम्, जिहीध्वम्;
 जिहीय, जिहीवहि, जिहीमहि । दध्यात्; दधीत । विभियात्
 विभीयात् । जिहीयात् । दद्यात्; आददीत । नेनिज्यात्; नेनिजीत । वेवि-

च्यात्; वेविचीत् । वेविध्यात्; वेविषीत् । विभृयात्; विभ्रीत् । मिमीत् ।
ओहाक् त्यागे; जहातेश्च (VI. 4. 116.) इति इत्वे प्राप्ते,
लोपो यि (VI. 4. 118.)—यकारादौ ङिङिति सार्वधातुके परतो
 जहातेराकारस्य लोपो भवति; **जह्यात्** । इय्यात् । णिपूर्यात् । सस्रयात् ।
 इह्यादिशेषमवगन्तव्यम् ॥

इति जुहोत्यादौ श्लुविकरणे लिङ् ॥

अथ दिवादौ श्यन्विकरणे लिङ् ॥

दिवु क्रीडादौ; श्यन्; हलि च (VIII. 2. 77.) इति दीर्घः;
 दीव्येत्, दीव्येताम्, दीव्येयुः; दीव्येः, दीव्येतम्, दीव्येत;
 दीव्येयम्, दीव्येव, दीव्येम । षूङ् प्राणिप्रसवे; प्रसूयेत, प्रसूये-
 याताम्, प्रसूयेरन्; प्रसूयेथाः, प्रसूयेयाथाम्, प्रसूयेध्वम्;
 प्रसूयेय, प्रसूयेवहि, प्रसूयेमहि । सन्नह्येत्; सन्नह्येत । सीव्येत्;
 परिषीव्येत् । राध्येत्; राध्नुयात् । विध्येत् । आश्येत्; आश्येत । भ्लाश्ये-
 त; भ्लाश्येत । आम्येत्; अमेत् । काम्येत्; कामेत् । लुध्येत्; लुट्येत् ।
 लध्येत्; लप्येत् । अवश्येत् । वृत्येत्; वर्तेत; वावृत्येत इति वा । मृध्येत्;
 मृध्येत; परिमृध्येत् । इध्येत् । रज्येत्; रज्येत । विद्येत । जायेत;
 शक्येत्; शक्नुयात् । शाम्येत् । दाम्येत् । ताम्येत् । श्राम्येत् । क्षाम्येत्;
 क्लाम्येत् । मायेत् । अस्येत्; पर्यस्येत्; पर्यस्येत । यस्येत्; यसेत् ।
 संयस्येत्; संयसेत् । मेयेत् ॥

इति दिवादौ श्यन्विकरणे लिङ् ॥

अथ स्वादौ श्नुविकरणे लिङ् ॥

षुञ् अभिषवे; श्नुः; डित्वात् गुणाभावः; **सुनुयात्, सुनुया-**
ताम्, सुनुयुः; सुनुयाः, सुनुयातम्, सुनुयात; सुनुयाम्,
सुनुयाव, सुनुयस्म । तङि—**सुन्वीत, सुन्वीयाताम्, सुन्वीरन्;**
सुन्वीथाः, सुन्वीयाथाम्, सुन्वीध्वम्; सुन्वीय, सुन्वीवहि,
सुन्वीमहि । अश् व्याप्तौ सङ्घाते च; शात् (VIII. 4. 44.) इति
श्रुत्वप्रतिषेधः; उवङ्; **अश्नुवीत ।** निश्चिनुयात्; निश्चिन्वीत । हिनुयात्;
प्रहिणुयात् । **श्रु** श्रवणे; श्रुवः श्रु च (III. 1. 74.) इति आदेशः;
श्रृणुयात्; संश्रृण्वीत । विभाषितः—अक्ष्णुयात् अक्षेत्, तक्ष्णुयात्
तक्षेत्, सन्तक्षेत् वाग्भिः ॥

इति स्वादौ श्नुविकरणे लिङ् ॥

अथ तुदादौ शविकरणे लिङ् ॥

तुद व्यथने; शः; डित्वात् गुणाभावः; **तुदेत्, तुदेताम्,**
तुदेयुः; तुदेः, तुदेतम्, तुदेत; तुदेयम्, तुदेव, तुदेम । तुदेत,
तुदेयाताम्; तुदेरन्; तुदेथाः, तुदेयाथाम्, तुदेध्वम्; तुदेय,
तुदेवहि, तुदेमहि । म्रियेत् । मृजेत्; मृजेत । विचेत् । इच्छेत् ।
तृफेत् । तृम्फेत् । दृफेत् । दृम्फेत् । गुफेत् । गुम्फेत् । उफेत् । उम्फेत् ।
उभेत् । उम्भेत् । शुभेत् । शुम्भेत् । प्रियेत् । अभिषुवेत् । गिरेत् । गिलेत्;
अवगिरेत्, अवगिलेत्; शतं सङ्गिरेत् वा सङ्गिलेत् । पृच्छेत्; आपृच्छेत् ।
विशेत्; निविशेत् । मुञ्चेत्; मुञ्चेत । लुम्पेत्; लुम्पेत् । लिम्पेत्; लिम्पेत् ।
विन्देत्; विन्देत् । सिञ्चेत्; सिञ्चेत् । निक्वन्तेत् । खिन्देत् । पिंशेत् ॥

इति तुदादौ शविकरणे लिङ् ॥

अथ रुधादौ इन्मविकरणे लिङ् ॥

रुधिर् आवरणे; इन्म; इन्मः अकारलोपः; रुन्ध्यात्,
रुन्ध्याताम्, रुन्ध्युः; रुन्ध्याः, रुन्ध्यात्तम्, रुन्ध्यात;
रुन्ध्याम्, रुन्ध्याव, रुन्ध्याम् । तङि—रुन्धीत, रुन्धीयाताम्,
रुन्धीरन्; रुन्धीथाः, रुन्धीयाथाम्, रुन्धीध्वम्; रुन्धीय,
रुन्धीवहि, रुन्धीमहि । भुञ्ज्यात्; भुञ्जीत । युञ्ज्यात्; युञ्जीत;
प्रयुञ्जीत, उपयुञ्जीत । भिन्ध्यात्; भिन्दीत । छिन्ध्यात्; छिन्दीत ।
रिञ्च्यात्; रिञ्चीत । विञ्च्यात्; विञ्चीत । क्षुन्ध्यात्; क्षुन्दीत । छृन्ध्यात्;
छृन्दीत । तृन्ध्यात्; तृन्दीत । विशिष्यात् । पिष्यात् । भञ्ज्यात् । तृह्यात् ।
हिंस्यात् ॥

इति रुधादौ इन्मविकरणे लिङ् ॥

अथ तनादौ उविकरणे लिङ् ॥

तनु विस्तारे; उः; यासुटो डित्वात् गुणाभावः; तनुयात्,
तनुयाताम्, तनुयुः; तनुयाः, तनुयातम्, तनुयात; तनु-
याम्, तनुयाव, तनुयाम् । तन्वीत, तन्वीयाताम्, तन्वीरन्;
तन्वीथाः, तन्वीयाथाम्, तन्वीध्वम्; तन्वीय, तन्वीवहि,
तन्वीमहि । मन अवबोधने; मन्वीत । डुकृञ् करणे; नित्यं
करोते; (VI. 4. 108.) इति वर्तमाने, ये च (VI. 4. 109.)—

यकारादौ प्रत्यये परतः उप्रत्ययान्तस्य करोतेस्कारस्य नित्यं लोपो भवति ;
कुर्यात् । कुर्वीत ; पराकुर्यात्, अनुकुर्यात् । धिनुयात् । कृणुयात् ॥

इति तनादौ उविकरणे लिङ् ॥

अथ क्रयादौ श्नाविकरणे लिङ् ॥

डुक्कीञ् द्रव्यविनिमये ; श्ना ; ई ह्रस्वघोः (VI. 4. 113.)

इति आकारस्य ईत्वम् ; क्रीणीयात्, क्रीणीयाताम्, क्रीणीयुः ;
क्रीणीयाः, क्रीणीयातम्, क्रीणीयात ; क्रीणीयाम्, क्रीणीयाव,
क्रीणीयाम । क्रीणीत, क्रीणीयाताम्, क्रीणीरन् ; क्रीणीथाः,
क्रीणीयाथाम्, क्रीणीध्वम् ; क्रीणीय, क्रीणीवहि, क्रीणीमहि ।
परिक्रीणीत, अवक्रीणीत । वृणीत । गृह्णीयात् ; गृह्णीत । मनीयात्,
मनीत ; प्रमीणीयात्, प्रमीणीत । पुनीयात् ; पुनीत । लुनीयात् ; लुनीत ।
धुनीयात् ; धुनीत । जानीयात् ; जानीत । स्तभ्रीयात्, स्तभ्रुयात् । स्तु-
भ्रीयात्, स्तुभ्रुयात् । स्कभ्रीयात्, स्कभ्रुयात् । स्कुभ्रीयात्, स्कुभ्रुयात् ।
स्कुनीयात् ; स्कुनीत ॥

इति क्रयादौ श्नाविकरणे लिङ् ॥

अथ चुरादौ णिज्विकरणे लिङ् ॥

चुर स्तेये; णिच्; सनाद्यन्ता धातवः (III. 1. 32.) इति विकरणविशिष्टस्य धातुत्वम्; तिप्शव्गुणाद्यादेशाः; चोरयेत्, चोरयेताम्, चोरयेयुः; चोरयेः, चोरयेतम्, चोरयेत; चोरयेयम्, चोरयेव, चोरयेम । णिचश्च (I. 3. 74.) इत्यात्मनेपदम्; चोरयेत, चोरयेयाताम्, चोरयेरन्; चोरयेथाः, चोरयेयाथाम्, चोरयेध्वम्; चोरयेय, चोरयेवहि, चोरयेमहि । पालयेत्; पालयेत । अर्चयेत्; अर्चयेत । चिन्तयेत्; चिन्तयेत । कीर्तयेत्; कीर्तयेत । घटयेत्; घटयेत । विलापयेत्, विलापयेत; विलीनयेत्, विलीनयेत; विलालयेत्, विलालयेत; विलाययेत्, विलाययेत । वर्जयेत्; वर्जयेत । जरयेत्, जरयेत, जीर्येत । मार्जयेत्, मार्जयेत, मृज्यात् । कथयेत्; कथयेत । मृगयेत्; मृगयेत । एवमेव इतरेषामपि रूपं नेयम् ॥

इति चुरादौ णिज्विकरणे लिङ् ॥

इति लिङ्प्रकरणम् ॥

अथ भावकर्मप्रक्रियायां यक्प्रकरणम् ॥

1. इदानीं भावकर्मणोः लडादयः प्रदर्श्यन्ते । लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः (III. 4. 69.)—ल इति उत्सृष्टानुबन्धसामान्यमेव गृह्यते; दशलकारग्रहणात् प्रथमाबहुवचनञ्चैतत्; लकारास्सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः कर्मणि भवन्ति, चकारात् कर्तरि च; अकर्मकेभ्यो धातुभ्यो भावे भवन्ति, पुनश्चकारात् कर्तरि च । इति एतेभ्य एव धातुभ्यः कर्मणि च भावे च लडादयः प्रत्ययाः भवन्ति । तत्र सर्वेभ्यो धातुभ्यो विहितस्य लकारस्य स्थाने, भावकर्मणोः (I. 3. 13.)—लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः इत्यनेन भावकर्मणोः विहितस्य लकारस्य स्थाने आत्मनेपदं भवति । न कदाचित् परस्मैपदम् । तत्र सर्वेभ्यो धातुभ्यः, चिण् भावकर्मणोः (III. 1. 66.) इति वर्तमाने, सार्वधातुके यक् (III. 1. 67.)—भावकर्मवाचिनि सार्वधातुके परतो धातोर्यक् प्रत्ययो भवति । शबाद्यपवादः । भू सत्तायाम्; भू+य+त इति स्थिते, आर्धधातुकं शेषः (III. 4. 114.) इति यक्प्रत्ययस्य आर्धधातुकसंज्ञायां, सार्वधातुकार्धधातुकयोः (VII. 3. 84.) इति गुणे प्राप्ते, विङति च (I. 1. 5.) इति क्त्वाद्गुणाभावः; प्रागिव टेरेत्वादयः; भूयते । अपि च तिङन्ते भावकर्मणो रूपं सर्वत्र समानमेव । किन्त्वेकवचनं भावे भावस्यैकत्वात्; तच्च प्रथमपुरुषस्यैव भावस्य अयुष्मदस्मद्विषयत्वात् । भावे तावत्—भूयते त्वया मया अन्यैश्च । सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः कर्मणि सर्वा अपि विभक्तयो भवन्ति । कचिदकर्मका अपि धातव उपसर्गवशात् सकर्मका भवन्ति; तथैवोदाहरिष्यामः—अनुभूयते लक्ष्मीर्देवदत्तेन—अनुभूयेते, अनुभूयन्ते । लङि—अभूयत, अन्वभूयत । लोटि—भूयताम्,

अनुभूयताम् । लिङि—भूयेत, अनुभूयेत । एध्यते; ऐध्यत;
एध्यताम्; एध्येत । पच्यते; अपच्यत; पच्यताम्; पच्येत । नन्ध्यते;
अनन्ध्यत; नन्ध्यताम्; नन्ध्येत । अनिदितामित्यादिना (VI. 4. 24.)
नकारलोपः—प्रध्वस्यते; प्राध्वस्यत; प्रध्वस्यताम्, प्रध्वस्येत । **व्येञ्**
सवरणे । आदेच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.)—उपदेशे एजन्तो यो
धातुः तस्य आकारादेशो भवति अशिति प्रत्यये विषयभूते । **वचिस्वपिय-**
जादीनां किति (VI. 1. 15.)—वचिस्वप्योः यजादीनाञ्च किति
परतः सम्प्रसारणं भवति । इति यकारस्य इकारः । न सम्प्रसारणे
सम्प्रसारणम् (VI. 1. 37.) इति व्येजो वकारस्य प्रथमयणः सम्प्र-
सारणाभावः । सम्प्रसारणाच्च (VI. 1. 108.) इति पूर्वरूपत्वम् । हलः
(VI. 4. 2.) इति दीर्घः; वीयते, अवीयत, वीयताम्, वीयेत ।
आयप्रत्ययान्तानां कर्मणि, आर्धधातुके (VI. 4. 46.) इत्यधिकृत्य,
अतो लोपः (VI. 4. 48.)—आर्धधातुकोपदेशे यदकारान्तं तस्य
लोपः; गोपाय्यते, धूपाय्यते, विच्छाय्यते, पणाय्यते, पनाय्य-
ते । आयादय आर्धधातुके वा (III. 1. 31.) इति आयादीनां
वैकल्पिकत्वेन, आयाभावपक्षे—गुप्यते, धूप्यते, विच्छयते, पण्यते,
पन्यते ॥

2. **अद्** भक्षणे; अद्यते; आद्यत; अद्यताम्; अद्येत ।
शीङ् स्वप्ने; अयङ् यि किङिति (VII. 4. 22.)—शीङोऽङ्गस्य
अयडादेशो भवति यकारादौ किङिति प्रत्यये परतः; अधिशय्यते,
अध्यशय्यत, अधिशय्यताम्, अधिशय्येत । ब्रू-धातोः ब्रुवो
वचिः (II. 4. 53.)—ब्रुवो वचिरादेशो भवति आर्धधातुके विषयभूते ।

वचिस्वपीत्यादिना (VI. 1. 15.) सम्प्रसारणम्; उच्यते । लङि आङागमः—औच्यत; उच्यताम्; उच्येत । अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः (VII. 4. 25.)—अकृद्यकारे असार्वधातुके यकारादिप्रत्यये विङाति परतः अजन्तस्त्राङ्गस्य दीर्घो भवति । हु-धातोः—हूयते, अहूयत, हूयताम्, हूयेत—इति भवति । एवमेव ह्रीयते; अह्रीयत; ह्रीयताम्; ह्रीयेत; इत्यादि । **डुधाञ्** धारणपोषणयोः । घुमास्थागापाजहातिसां हलि (VI. 4. 66.)—घुसंज्ञकानामङ्गानां मा स्था गा पा जहाति सा इत्येतेषां हलादौ विङाति प्रत्यये परतः ईकारादेशो भवति आर्धधातुके विषयभूते, विधीयते, व्यधीयत, विधीयताम्, विधीयेत । ङदाञ्—दीयते; दाण्—दीयते; धेट्—धीयते; मा—मीयते; स्था—स्थीयते; गा—गीयते; पा—पीयते; जहातेः—ह्रीयते; सा—अवसीयते । अन्यत्र ईत्वं न भवति । यथा-या-धातोः यायते, वा-धातोः वायते ॥

3. दिव् क्रीडादौ; दीव्यते, अदीव्यत, दीव्यताम् दीव्येत । प्रसूयते; प्रासूयत; प्रसूयताम्; प्रसूयेत । नह्यते; अनह्यत; नह्यताम्; नह्येत । **षुञ्** अभिषवे; अभिषूयते; अभ्यषूयत; अभिषूयताम्; अभिषूयेत । अश्यते; आश्यत; अश्यताम्; अश्येत । चीयते; अचीयत; चीयताम्; चीयेत । **तुद्य** व्यथने; तुद्यते; अतुद्यत; तुद्यताम्; तुद्येत । रिङ् शयगिल्ङ्क्षु (VII. 4. 28.) इति रिङ्धिवानसामर्थ्यादीर्घो न भवति; म्रियते, अम्रियत, म्रियताम्, म्रियेत । मुच्यते; अमुच्यत; मुच्यताम्; मुच्येत । **रुधिर्** आवरणे; रुध्यते; अरुध्यत; रुध्यताम्; रुध्येत । भुज्यते; अभुज्यत; भुज्यताम्; भुज्येत । युज्यते; अयुज्यत; युज्यताम्; युज्येत । **तनु** विस्तारे; तनोतेर्यकि (VI.

4. 41.)—तनोतेरङ्गस्य विभाषा आकारादेशो भवति यकि परतः ; ता-
ते; अतायत; तायताम्; तायेत । पक्षे—तन्यते; अतन्यत;
तन्यताम्; तन्येत । यकीति किम्? तन्तन्यते । मन्यते; अमन्यत;
मन्यताम्; मन्येत । रिङादेशः; क्रियते; अक्रियत; क्रियताम्; क्रियेत ।
डुक्तीन् द्रव्यविनिमये; क्रीयते; अक्रीयत; क्रीयताम्; क्रीयेत ।
प्रीयते; अप्रीयत; प्रीयताम्; प्रीयेत । ग्रहिज्येत्यादिना (VI. 1. 16.)
सम्प्रसारणम्; गृह्यते; अगृह्यत; गृह्यताम्; गृह्येत । चुरस्तेये;
णेरनिटि (VI. 4. 51.)—अनिडादावार्धधातुके परतः णेलोपो
भवति; चोर्यते; अचोर्यत; चोर्यताम्; चोर्येत । कमु कान्तौ;
कमेणिङ् (III. 1. 30.) इति णिङ्; णिलोपः; काम्यते । इत्यादि
सर्वमुन्नेयम् ॥

4. जनी प्रादुर्भावे; षणु दाने; खनु अवदारणे;
विडुनोरनुनासिकस्यात् (VI. 4. 41.), जनसनखनां सन्-
झलोः (VI. 4. 42.) इत्यनुवर्तमाने, ये विभाषा (VI. 4. 43.)—
यकारादौ प्रत्यये परतो जन सन खन इत्येतेषां विभाषा आकारादेशो
भवति; जायते जन्यते, सायते सन्यते, खायते खन्यते ।
जृष् वयोहानौ; गृ निगरणे; ऋत इद्धातोः (VII. 1. 100.) इति
इत्त्वम्; रपरत्वम्; हलि च (VII. 2. 77.) इति दीर्घः; जीर्यते,
गीर्यते । पृ पालनपूरणयोः; उदोष्ठ्यपूर्वस्य (VII. 1. 102.)
इत्युत्त्वम्; रपरत्वम्; हलि चेति दीर्घः; पूर्यते । स्मृ चिन्तायाम्; गुणो-
ऽतिसंयोगाद्योः (VII. 4. 20.)—यक् लिङ् द्वयमत्रानुवर्तते, रि

इति तु असम्भवात्प्रानवर्तते ; अर्तेस्संयोगादीनाञ्च ऋकारान्तानामङ्गानां यकि लिङि च यकारादावार्धधातुके परतो गुणो भवति ; स्मर्यते ।

जिष्वाप् शये ; वचिस्वपीत्यादिना (VI. 1. 15.) सम्प्रसारणम् ; सुप्यते ।

यजो वपो वहिश्चैव व्येज्वेजौ श्वयतिस्तथा ।

वद्वसौ ह्वयतिश्चैव स्मृता नव यजादयः ॥

अत्रापि तथैव सम्प्रसारणम् ; यज-इज्यते ; वप-उप्यते ; वह-उह्यते । व्येज्-आदेच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.) इत्यात्वम्, सम्प्रसारणपूर्वत्वे, अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः (VII. 4. 25.) इति दीर्घता-वीयते ; वेज्-सम्प्रसारणम्, पूर्ववत् दीर्घः, ऊयते ; वु ओ ध्वि-उच्छ्रयते ; वद-उद्यते । वस-उष्यते ; अत्र शासिवसिघसीनाञ्च इति षत्वम् । ह्वेज्-ह्वयते । व्रश्चू-वृश्चयते ; प्रच्छ-पृच्छयते ; ग्रह-गृह्यते ; भ्रस्ज्-भृज्ज्यते ; ज्या-जीयते ; व्यथ-विथ्यते ; वश-उश्यते ; व्यच-विच्यते । **अस** भुवि ; अस्तेर्भूः (II. 4. 52.)—अस्तेर्धातोः भू इत्ययमादेशो भवति आर्धधातुके परतः ; भूयते । **चक्षिङ्** ; **चक्षिङः** ख्याञ् (II. 4. 54.)—चक्षिङः ख्या इत्ययमादेशो भवति आर्धधातुके विषयभूते ; ख्यायते । **अज** गतिविक्षेपणयोः ; अजेर्व्यघञपोः (II. 4. 56.)—अजधातोः घञपौ वर्जयित्वा आर्धधातुके प्रत्यये विषयभूते वी इत्ययमादेशो भवति ; वीयते । **ऊह** वितर्के ; **उपसर्गाद्भ्रस्व ऊहते** : (VII. 4. 23.)—उपसर्गादुत्तरस्य ऊहतेः ह्रस्वो वा भवति यकारादौ किङिति प्रत्यये परतः ; **समुह्यते** । **कपि** चलने ; इदित्वाङ्गम् ;

प्रकरष्यते । पचि विस्तारे; प्रपञ्चयते । एवं भावकर्मणोर्लडादयस्स-
विस्तरं बोद्धव्याः ॥

5. स्थाल्यामोदनं पचति देवदत्तः इत्यत्र, यदा पच्यमान ओदनः
स्वगुणैस्स्वयमेव सिध्यति तदा तस्य सौकर्यातिशयात् स्वातन्त्र्य-
विवक्षया कर्तृसंज्ञायां तिवादयः प्राप्नुवन्ति । यथा असिना छिनत्ति इत्यत्र
करणस्य कर्तृतया असिश्छिनत्ति इति, स्थाल्यां पचति इत्यत्र अधिकरणस्य
कर्तृतया स्थाली पचति इति च, तथा ओदनस्य कर्मणः कर्तृत्वे ओदनः
पच्यते इति भवति । अत इदमुच्यते । कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः
(III. 1. 87.)—कर्तरि शप् (III. 1. 68.) इत्यतः कर्तृग्रहणमिहानु-
वृत्तम्; तत् प्रथमया विपरिणम्यते; कर्मणि क्रिया कर्म; कर्मणा कर्मस्थया
क्रियया तुल्यक्रियो यः कर्ता स कर्मवद्भवति । यस्मिन् कर्मणि कर्तृभूतेऽपि
कर्मणीव क्रिया लक्ष्यते, यथा कर्मणि लकारादिकं पच्यते ओदनश्चैत्रेण
इत्यत्र भवति, तथा कर्मकर्तर्यपि सर्वत्र कर्माश्रितानि कार्याणि प्रतिपद्यन्ते ।
यगात्मनेपदचिण्विण्वदिङ्भावा भवन्तीत्यर्थः; पच्यते ओदनः स्वय-
मेव, भिद्यते काष्ठं स्वयमेव । अत्र वत्करणं तु स्वाश्रयमपि यथा
स्यात् । यत् विनाप्यतिदेशेन भवति तत् स्वाश्रयम्; तदपि यथा स्यादि-
त्येवमर्थं वत्करणम्; भिद्यते कुसूलेन । एवम् अकर्मकाणां भावे लः
सिद्धो भवति । कर्मणेति किम्? करणाधिकरणाभ्यां तुल्यक्रियस्य मा भूत्;
साध्वसिश्छिनत्ति, साधु स्थाली पचति । अथेह कस्मान्न भवति पचत्योदनं
देवदत्तः, राश्वत्योदनः स्वयमेवेति? अत्र ओदनः कर्ता कर्मस्थया
क्रियया तुल्यक्रियः, तथा हि यादृशि कर्मभूते ओदने पचनलक्षणक्रिया
लक्ष्यते तादृश्येव कर्तृभूतेऽपि कर्मणि, पचिराध्योरेकार्थत्वादिति चेत् न;

धात्वधिकारात् समानधातोः कर्तुः कर्मवद्भावः इत्याश्रयणात्, इह च धातु-
भेदात् । समानधातोरित्यत्र समानशब्द एकपर्यायः, यथा देवदत्तयज्ञदत्तयोः
समानमाता इति । इह च भिन्नयोर्धात्वोः कर्तृकर्मभावात् पचत्योदनं देव-
दत्तः राध्यत्योदनः स्वयमेवेत्यत्र कर्मवद्भावो न स्यादित्यर्थः । तथैव न्याय-
प्राप्तोऽर्थः कर्मस्थभार्थकानां कर्मस्थक्रियाणाञ्च कर्ता कर्मवद्भवति, न तु
कर्तृस्थभावकानां कर्तृस्थक्रियाणां च धातूनाम् ॥

6. अपरिस्पन्दनसाधनसाध्यत्वेन सपरिस्पन्दनसाधनसाध्यत्वेन च
अत्र भावक्रिययोः क्रमेण भेदोऽनुसन्धेयः ।

कर्मस्थः पचतेर्भावः कर्मस्था च भिदेः क्रिया ।

मासासिभावः कर्तृस्थः कर्तृस्था च गमेः क्रिया ॥

अस्यार्थः । कर्मस्थः पचतेर्भाव इति—पच्यते घटः इत्यत्र तद्देशस्थस्यैव
घटस्य यदा पाको निष्पद्यते स तदा अपरिस्पन्दनसाधनसाध्यपाक इति
कर्मस्थो भावः । कर्मस्था च भिदेः क्रियेति—भिद्यते कुसूलः स्वयमेवेत्यत्र
अवयवविशरणलक्षणा क्रिया, सा च देशान्तरप्राप्तौ सत्यां भवतीति विद्यते
परिस्पन्दः ; तेन कर्मस्था भिदेः क्रिया भवति । मासासिभावः कर्तृस्थः
इति—भावत्वं चास्य भवति अपरिस्पन्दनसाधनसाध्यत्वात् ; माससहचरित
आसिभावो मासासिभाव इति शाकपार्थिवादित्वात् समासः ; एष मासासि-
भावः कर्तृस्थः आसितरि समवायात् ; तेन आस्यते मासः स्वयमेवेति न
भवति । कर्तृस्था च गमेः क्रिया इति—गमनं पादविहरणात्मकम् ; परिस्पन्द-
साधनसाध्यत्वात् कर्तृस्था क्रिया ; तत् च कर्तरि देवदत्तादौ समवेतं, न
कर्मणि ग्रामादौ ; तेन कर्मवद्भावात् गम्यते ग्रामः स्वयमेवेति न भवति ॥

7. न दुहस्नुनमां यक्चिणौ (III. 1. 89.)—दुहस्नु नम् इत्येतेषां धातूनां यक्चिणौ कर्मवद्भावापदिष्टौ न भवतः । दुहेरनेन यक्प्रत्ययो निषिध्यते; चिण् तु दुहश्च (III. 1. 63.) इति विकल्पितः; दुग्धे गौः स्वयमेव, प्रस्नुते गौः स्वयमेव, नमते दंष्ट्रः स्वयमेव । कुषिरज्जोः प्राचां श्यन् परस्मैपदश्च (III. 1. 90.)—कुषिरज्जोः प्राचामाचार्याणां मतेन कर्मकर्तरि श्यन्प्रत्ययो भवति परस्मैपदं च । यगात्मने-पदयोरपवादः; कुष्यति पादः स्वयमेव, रज्यति वस्त्रं स्वयमेव । प्राचांप्रहणं विकल्पार्थम्; कुष्यते पादः स्वयमेव, रज्यते वस्त्रं स्वयमेव । व्यवस्थितविभाषेयम्; तेन लिङ्लिटोः स्यादिविषये च न भवतः; कोषि-पीष्ठ पादः स्वयमेव विरङ्गीष्ट वस्त्रं स्वयमेव, चुकुषे पादः स्वयमेव ररञ्जे वस्त्रं स्वयमेव, कोषिष्यते पादः स्वयमेव रङ्क्ष्यते वस्त्रं स्वयमेव । आदिना अकोषि अराजि स्वयमेव पादः इत्यपि ग्राह्यः । कः कर्मकर्ता ?

क्रियमाणन्तु यत्कर्म स्वयमेव प्राप्तिष्यति ।

सुकरैस्स्वैर्गुणैर्यस्मात् कर्मकर्तॄति तद्विदुः ॥

इति यक्प्रकरणम् ॥

इति सार्वधातुकपरिच्छेदः ॥

अथ आर्धधातुकपरिच्छेदः ॥

आशीर्लिङ्प्रकरणम् ॥

1. अथैतेभ्य एव धातुभ्यः पुनः कर्तरि लिङादयः प्रदर्श्यन्ते । भू-
सत्तायाम् । आशिषि लिङ्लोटौ (III. 3. 173.)—अविद्यमानस्या-
भीष्टस्याशासनमाशीः ; आशीर्विशिष्टेऽर्थे वर्तमानाद्धातोः लिङ्लोटौ प्रत्ययौ
भवतः । इति इदानीं लिङ् । अस्य स्थाने तिवादयः । किदाशिषि (III.
4. 104.)—आशिषि विषये यो लिङ् विहितः तस्य परस्मैपदे, यासुट्
परस्मैपदेषूदात्तो ङिच् (III. 4. 103.) इति विहितः, यः यासुडागमः
स च किङ्प्रवति । ङित्वे प्राप्ते कित्त्वं विधीयते । गुणवृद्धिप्रतिषेधस्तुल्यः ;
सम्प्रसारणे जागर्तेर्गुणे च कित्त्वे विशेषः । लिङाशिषि (III. 4.
116.)—आशिषि विषये यो लिङ् तदादेशस्तिङार्धधातुकसंज्ञो भवति ।
इत्यार्धधातुकत्वाच्छवादयो न भवन्ति । इतश्च (III. 4. 100.) इति
इकारलोपः । स्कोस्संयोगाद्योरन्ते च (VIII. 2. 29.) इति सकार-
लोपः ; ङित्वात् तामादयः सलोपश्च ; लिङो झेर्जुस् ; भूयात्, भूया-
स्ताम्, भूयासुः ; भूयाः, भूयास्तम्, भूयास्त ; भूयासम्,
भूयास्व, भूयास्स । एध वृद्धौ । लिङस्सीयुट् (III. 4. 102.)
इति सीयुडागमः । आर्धधातुकस्येड्वलादेः (VII. 2. 35.)—
वलादेरार्धधातुकस्य इडागमो भवति । इति सर्वत्रेडागमः ; षत्वम् ; लोपो
व्योर्वलि (VI. 1. 66.) इति यकारलोपः । सुट् तिथोः (III. 4.
107.)—इकार उच्चारणार्थः ; तकारथकारावात्मनेपदसम्बन्धिनौ आगमि-
नौ गृह्येते ; लिङ्सम्बन्धिनोः तकारथकारयोः सुडागमो भवति । उकार
उच्चारणार्थः, टकारो देशविध्यर्थः । षत्वष्टुत्वे ; आर्धधातुकत्वात् लिङस्स

आर्धधातुकपरिच्छेदे आशीर्लिङ्प्रकरणम् । १०९

लोपोऽनन्त्यस्य (VII. 2. 79.) इति सकारलोपो न भवति; सस्य
रन्; एधिषीष्ट, एधिषीयास्ताम्, एधिषीरन्; एधिषीष्ठाः,
एधिषीयास्थाम्, एधिषीध्वम्; एधिषीय, एधिषीवहि, एधि-
षीमहि ॥

२ डु पचष् पाके; यामुडागमः; पच्यात् इत्यादि । ततः पूर्व-
वत् आत्मनेपदे लिङः सीयुडागमः; इडागमे प्राप्ते, नेड्वशि कृति
(VII. 2. 8.) इत्यनुवर्तमाने, एकाच उपदेशेऽनुदात्तात् (VII.
2. 10.)—उपदेशे यो धातुरेकाजनुदात्तः तस्मादुत्तरस्य वलादेः आर्ध-
धातुकस्य इडागमो न भवति । प्रकृत्याश्रितोऽयं प्रतिषेधः । के पुनरुपदेशे-
ऽनुदात्ताः? ये तथा पठ्यन्ते । त एव विस्पष्टार्थम् अनिङ्कारिकासु विभज्य
प्रदर्श्यन्ते ।

अनिङ् स्वरान्तो भवतीति दृश्यताम्

इमांस्तु सेटः प्रवदन्ति तद्विदः ।

अदन्तमृदन्तमृताश्च वृड्वृजौ

श्विडीङिवर्णेष्वथ शीङ्शिञ्जावपि ॥ १ ॥

गणस्थमृदन्तमुताश्च रुस्नुवौ

क्षुवन्तथोर्णोतिमथो युनुक्षुवः ।

इति स्वरान्ता निपुणं समुच्चिता-

स्ततो हलन्तानपि सन्निबोधत ॥ २ ॥

अस्यायमर्थः । स्वरान्तः अजन्तः यो धातुः स सर्वत्र अनिङ् भवती-
ति दृश्यताम् अवगम्यताम् । तेषु स्वरान्तेषु धातुषु मध्ये तद्विदः आचार्याः
इमांस्तु वक्ष्यमाणान् धातून् तु सेटः प्रवदन्ति; अदन्तम्—अकारान्तं

सर्वम्; ऋदन्तम्—ऋकारान्तं सर्वम्; ऋताञ्च—ऋकारान्तानाञ्च मध्ये; वृङ्-
 वृजौ—वृङ् सम्भक्तौ, वृञ् वरणे, इत्येतौ; श्विडीडिवर्णेषु—इवर्णान्तेषु
 धातुषु मध्ये टु ओ श्वि गतिवृद्धयोः, डीङ् विहायसा गतौ; अथ शीङ्-
 श्रिवावपि—अथ अनन्तरं, शीङ् स्वप्ने, श्रिञ् सेवायाम्, इत्येतौ द्वावपि ।
 एतदुक्तं भवति—अकारान्तास्सर्वे धातवः, ऋकारान्तास्सर्वे, ऋकारान्तेषु
 द्वावेव, इवर्णान्तेषु चत्वारः, एतान् धातून् सेटः प्रवदन्ति इति । गणेषु
 तिष्ठति इति गणस्थः; तं गणस्थम् ऊदन्तम् ऊकारान्तं सर्वम्; उतां च
 रुस्तुवौ—उकारान्तानाञ्च मध्ये, रु शब्दे, स्तु प्रसवणे; ध्रुवम् टु क्षु
 शब्दे; तथा ऊर्णोतिम्—ऊर्णुञ् आच्छादने;

वाच्य ऊर्णोर्नुवद्भावो यङ्प्रसिद्धिः प्रयोजनम् ।

आमश्च प्रतिषेधार्थमेकाचश्चेदुपग्रहात् ॥

इत्यतिदेशादेकाचत्वमस्तीत्युदात्त ऊर्णोतिरुपदिश्यते; अथो—अनन्त-
 रम्; युनुक्षुवः—यु मिश्रणे, णु स्तुतौ, क्षु तेजने, इत्येतान् सप्त धातून्
 सेटः प्रवदन्ति आचार्याः; अनेन प्रकारेण स्वरान्ता धातवः निपुणं समुच्चिताः
 सम्यगुक्ताः; ततो हलन्तानपि सन्निबोधत—ततः अनन्तरं हलन्तानपि
 अवगच्छत; इत्यर्थः ।

शक्तिस्तु कान्तेष्वनिडैक इष्यते

घसिश्च सान्तेषु वसिः प्रसारिणी ।

रभिश्च भान्तेष्वथ मैथुने यभिः

ततस्तृतीयो लभिरेव नेतरे ॥ ३ ॥

ऋकारान्तेषु धातुषु मध्ये शक् शक्तौ इत्येको धातुरनिडिष्यते; सका-
 श्चान्तेषु घसिः, प्रसारिणी वसिश्च; घस् अदने, वस् निवासे, इत्येतावुभौ

आर्धधातुकपरिच्छेदे आशीलिङ्प्रकरणम् । १११

अनिडाविध्येते । प्रसारणं सम्प्रसारणम्, तदस्यास्तीति प्रसारिणी; वस निवासे इत्यस्य यजादित्वात् सम्प्रसारणं विधीयते, प्रसारणीग्रहणं वस आच्छादने इत्यस्य धातोः निवृत्त्यर्थम् । रभ रामस्ये, यभ मैथुने, डु लभष् प्राप्तौ, इति त्रय एव धातवः भान्तेषु अनिट इष्यन्ते, नेतरे नान्ये ।

यमिञ्मन्तेष्वनिडेक इष्यते

रमिश्च यश्च श्यनि पठ्यते मनिः ।

नमिश्चतुर्थो हनिरेव पञ्चमो

गमिस्तु षष्ठः प्रतिषेधवाचिनाम् ॥ ४ ॥

जमन्तेषु—जम्प्रत्याहारघटकनकारमकारान्तेषु धातुषु; प्रतिषेध-वाचिनाम्—इट्प्रतिषेधवाचिनाम् आचार्याणां मते षडेव अनिट इत्यर्थः । जमन्ताडुः (उणा. 119.) इति सूत्रकारेण कथितत्वात् जकारेणापि मकारस्य ग्रहणमस्ति, अतो जम्प्रत्याहारोऽस्ति इति मन्तव्यम् । यमु उपरमे, रमु क्रीडायाम्, यश्च श्यनि पठ्यते स मनिश्च—दैवादिक इत्यर्थः—मन ज्ञाने, णम प्रह्वत्वे शब्दे च, हन हिंसागत्योः, गम गतौ, इति । एतदुक्तं भवति—मकारान्तेषु चत्वारः नकारान्तेषु द्वाविति ।

दिहिर्दुहिर्मैहतिरोहती वहिः

नहिस्तु षष्ठो दहतस्तथा लिहिः ।

इमेऽनिटोऽष्टाविह मुक्तसंशयाः

गणेषु हान्ताः प्रविभज्य कीर्तिताः ॥ ५ ॥

दिह उपचये, दुह प्रपूरणे, मिह सेचने, रुह बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च, वह प्रापणे, णह बन्धने, दह भस्मीकरणे, लिह आस्वादने, इत्यष्टावनिटः । अत्र मुक्तसंशया इति किम्? तन्त्रान्तरे चत्वारोऽपरं धातवः पठ्यन्ते सहिरिहिमुहिलुहयः । तन्त्रान्तरं व्यकरणान्तरम् आपिशलादि ।

दिशि दृशि दंशिमथो मृशि स्पृशि
रिशि रुशिङ्गोशतिमष्टमं विशिम् ।

लिशिञ्च शान्ताननिटः पुराणगाः
पठन्ति पाठेषु दशैव नेतरान् ॥ ६ ॥

शकारान्ता ये धातवः गणपाठेषु पठ्यन्ते तेषां मध्ये, पुराणगाः पुरातनशब्दशास्त्रेषु अतीव परिणतहृदया आचार्या इत्यर्थः—दश धातव एव अनिटः इति प्रवदन्ति नेतरान् । दिश अतिसर्जने, दृशिर् प्रेक्षणे, दंश दंशने, मृश आमर्शने, स्पृश संस्पर्शने, रुश रिश हिंसायाम्, कुश आह्वाने रोदने च, विश प्रवेशने, लिश अल्पीभावे, इति ।

रुधिस्सराधिर्युधिबन्धिसाधयः
क्रुधिक्षुधी बुध्यतिशुध्यती व्यधिः ।

इमे तु धान्ता दश येऽनिटो मता-
स्ततः परं सिध्यतिरेव नेतरे ॥ ७ ॥

घकारान्ता ये धातवः तेषु इमे धातवः अनिटो मताः ; रुधिर् आवरणे, राध साध संसिद्धौ, युध सम्प्रहारे, बन्ध बन्धने, क्रुध कोपे, क्षुध बुभुक्षायाम्, बुध ज्ञाने, शुध शौचे, व्यध ताडने, पिधु संशुद्धौ, इति ।

शिषि पिषि पुष्यतिशुष्यती त्विषि
श्लिषि विषि तुष्यतिदुष्यती द्विषिम् ।

इमान्दशैवोपदिशन्त्यनिङ्गविधौ
गणेषु धान्तान् कृषिकर्षती तथा ॥ ८ ॥

आर्धधातुकपरिच्छेदे आशीर्लिङ्प्रकरणम् । ११३

शिष्य विश्लेषणे, पिष्य सञ्चूर्णने, पुष्य पुष्टौ, शुष्य शोषणे, त्विष्य दीप्तौ, श्लिष्य आलिङ्गने, विष्य व्याप्तौ, तुष्य तुष्टौ, दुष्य वैकृत्ये, द्विष्य अप्राप्तौ, कृष्य विलेखने कृष्य आकर्षणे—भौवादिकस्तौदादिकश्च गृह्यते—
इति द्वादश धान्ता अनिटः ।

तपिन्तिपिञ्चापिमथो वपिं स्वपिं

लिपिं लुपिं तृप्यतिदृप्यती सृपिम् ।

स्वरेण नीचैर्न शपिं छुपिक्षिपी

प्रतीहि पान्तान् पठितांस्त्रयोदश ॥ ९ ॥

तप सन्तापे तप ऐश्वर्ये—द्वयोरपि ग्रहणम्—तिष्ठ तेष्ठ छिष्ठ छेष्ठ क्षरणार्थाः, आप्य व्याप्तौ, टु वप् बीजसन्ताने, जि ष्वप् शये, लिप्य उपदेहे, लुप्य छेदने, तृप्य प्रीणने, दृप्य ग्रहर्षणामोचनयोः, सृप्य गतौ, शप्य आक्रोशे शप्य उपालम्भने, छुप्य स्पर्शे, क्षिप्य प्रेरणे, इति पान्ता अनिटः ।

अदिं हदिं स्कन्दिभिदिच्छिदिक्षुदीन्

शदिं सदिं स्विद्यतिपद्यती खिदिम् ।

तुदिं नुदिं विद्यति विन्त इत्यपि

प्रतीहि दान्तान् दश पञ्च चानिटः ॥ १० ॥

अद भक्षणे, हद पुरीषोत्सर्गे, स्कन्दिर् गतिशोषणयोः, मिदिर् विदारणे, छिदिर् द्वैर्धाकरणे, क्षुदिर् सम्पेषणे, शद शान्ते, षद विशरणगत्यवसादनेषु, जि ष्विदा गात्रप्रक्षरणे, पद गतौ, खिद दैन्ये खिद परितापे, तुद व्यथने, णुद प्रेरणे, विद सत्तायाम् विद विचारणे, इति पञ्चदश दान्ता अनिटः । अत्र विद्यति इत्यविभक्तिको निर्देशः;

विन्त इत्यत्र इतिशब्देनाभिहितत्वात् अव्ययेनाभिहिते कर्मणि न कर्मविभक्तिः
इति प्रतिषेधात् प्रतिषेधविषये प्रथमाविभक्तिर्भवति ।

पचिं वचिं विचिरिचिरञ्जिपृच्छतीन्

सिचिं मुचिं णिजिभजिभञ्जिभृञ्जतीन् ।

त्यजिं यजिं युजिरुजिसञ्जिमञ्जतीन्

भुजिं स्वजिं सृजिमृजि विञ्च्यनिट्स्वरान् ॥ ११ ॥

अयमर्थः चकारान्तेषु षड्धातून् अनिट्स्वरान् विद्धि अनुदात्त-
स्वरान् अनिट् इत्यर्थः; छकारान्तेषु एकम्, जकारान्तेषु पञ्चदश धातून्
अनिटः विद्धि इति । **डु पचञ्** पाके, **वच** परिभाषणे वृत्तादेशश्च,
विचिर् पृथग्भावे, **रिचिर्** विरेचने, **रञ्ज** रागे, **प्रच्छ** शीप्तायाम्,
षिच क्षरणे, **मुच** मोक्षणे, **णिजिर्** शौचपोषणयोः, **भज** सेवायाम्,
भञ्जो आमर्दने, **भ्रञ्ज** पाके, **त्यज** हानौ, **यज** देवपूजासङ्गतिकरणदा-
नेषु, **युजिर्** योगे **युज** समाधौ—द्वयोरपि ग्रहणम्, **रुजो** भङ्गे, **षञ्ज**
सङ्गे, **टु मरुजो** शुद्धौ, **भुज** पालनाभ्यवहारयोः **भुज** कौटिल्ये—
द्वयोरपि ग्रहणम्, **ष्वञ्ज** परिष्वङ्गे, **सृज** विसर्गे, **मृजू** शुद्धौ **मृजू** शौ-
चालङ्कारयोः; एते अनिटः । **सृजिमृजि** इत्यत्र मृजेः प्रमादपाठः; मृजू
मृजू इत्येतथोरुदित्त्वादिङ्गिकल्पस्यावश्यकत्वात् । अयमर्थः काशिकावृत्त्यादौ
च प्रपञ्चितः ॥

3. इति पचधातोः अनुदात्तत्वात् इडागमो न भवति । अथ चोः कुः
(VIII.2.30.) इति कुत्वम्; लोपो व्योर्वलि (VI.1.66.) इति यकार-
लोपः; सुट् तिथोः (III.4.107.) इति सुडागमः; षत्वष्टत्वे च; **पक्षीष्ट**,
पक्षीयास्ताम्, **पक्षीरन्** । नन्यात् । ध्वंसिषीष्ट । एवं संसिषीष्ट । आदेच

उपदेशेऽङिति (VI. 1. 45.) इत्यात्वम् ; सम्प्रसारणम् ; हलः (VI. 4. 2.) इति दीर्घः—**वीयात्, वीयास्ताम्, वीयासुः । व्यासीष्ट ।** अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः (VII. 4. 25.) इति दीर्घः—**जीयात् । विजे-
षीष्ट ; इणः पीध्वम्**लुङ्लिटान्धोऽङ्गात् (VIII. 3. 78.)—
इणन्तादङ्गादुत्तरेषां पीध्वम्लुङ्लिटां धकारस्य मूर्धन्यादेशो भवति ; **विजे-
षीढम् । विभाषेष्टः** (VIII. 3. 79.)—इणः परो य इट् ततः परेषां
पीध्वम्लुङ्लिटां धकारस्य वा मूर्धन्यादेशो भवति ; **श्रयिषीढम्
श्रयिषीध्वम् ।** उङ्ङयिषीष्ट, उङ्ङयिषीयास्ताम्, उङ्ङयिषीरन् ; उङ्ङ-
यिषीष्ठाः, उङ्ङयिषीयास्थाम्, उङ्ङयिषीढम् उङ्ङयिषीध्वम् ; उङ्ङयि-
षीय, उङ्ङयिषीवहि, उङ्ङयिषीमहि । नेपीष्ट । हूयात् ; आहासीष्ट ।
मिह्यात् । क्रीड्यात् ; अनुक्रीडिषीष्ट ; एवं सम्परिपूर्वादप्युदाहार्यम् । उप-
गुह्यात् । **स्वरतिसूतिसूयतिधूजूदितो वा** (VII. 2. 44.)—
स्वरत्यादिभ्यः ऊदिञ्यश्चोत्तरस्य बलादेरार्धधातुकस्य वा इडागमो भवति ।
इति पक्षे इट् । अन्यत्र लिङ्सिच्चावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.)—इक्-
समीपाद्बलः परौ झलादी लिङ्सिचौ आत्मनेपदेषु कितौ स्तः । इति कित्वात्
गुणाभावः ; हो ङः (VIII. 2. 31.) इति ङत्वम् ; भष्भावः ; षढोः
कस्सि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम् ; **उपगूहिषीष्ट ।** इडभावपक्षे—**उप-
घुक्षीष्ट । स्मृ** शब्दोपतापयोः ; गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (VII. 4. 29.)
इति गुणः ; **स्वर्यात् ।** ऋव्यात् । कृम्यात् । आचम्यात् । क्रम्यात् ।
स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते (VII. 2. 36.)—स्नुक्रमोर्वलादेः
आर्धधातुकस्य इट् स्यात् तौ चेदात्मनेपदनिमित्ते न भवतः ; **प्रक्रंसीष्ट ।**
गम्यात् । यम्यात् । **घुमास्थागापाजहातिसां हलि** (VI. 4. 66.)
इत्यनुवर्तमाने, **एर्लिङि** (VI. 4. 67.)—घुसंज्ञकानामङ्गानां मा स्था

गा पा जहाति सा इत्येतेषाञ्च आकारस्य एकारादेशो भवति आर्धधातुके लिङि किति परतः; पेयात् । वान्यस्य संयोगादेः (VI. 4. 68.)— घुमास्थादिभ्योऽन्यस्य संयोगादेराकारान्तस्याङ्गस्य वा एकारादेशः आर्धधातुके किति लिङि परतः; घ्रेयात् घ्रायात्, धमेयात् धमायात् । अन्यस्येति किम् ? स्थेयात् । दृश्यात् । अर्यात् । स्त्रियात् । शद्यात् । निषद्यात् । इत्यादि ॥

4. अद् भक्षणे; अद्यात् । आर्धधातुकत्वादात्मनेपदेषु सर्वत्र गुणो भवति; शयिषीष्ट । विभाषेष्टः (VIII. 3. 79.) इति विभाषा मूर्धन्यादेशः; शयिषीढम् शयिषीध्वम् । ब्रुवो वचिः; सम्प्रसारणम्; उच्यात् । कुत्वषत्वे; वक्षीष्ट । सुप्यात् । इज्यात् । उप्यात् । उह्यात् । हनो वध लिङि (II. 4. 42.)—हनो वध इत्ययमादेशो भवति आर्धधातुके लिङि परतः । अकारान्तोऽयमादेशः; अतो लोपः (VI. 4. 48.) इत्यकारलोपः; वध्यात्; आवधिषीष्ट । द्विष्यात् । कित्वात् गुणाभावः; षढोः कस्सीति कत्वम्; द्विक्षीष्ट । दुह्यात् । दादेर्धातोर्धः (VIII. 2. 32.) इति घत्वम्; भग्भावजश्त्वषत्वानि; धुक्षीष्ट । दिह्यात्; धिक्षीष्ट । लिह्यात्; लिक्षीष्ट । ईडिषीष्ट । ईशिषीष्ट । निसिसीष्ट । रूयात् । यूयात् । नूयात् । स्तूयात्; स्तोषीष्ट । प्रोर्णूयात्; प्रोर्णुविषीष्ट । विभाषोर्णोः (I. 2. 3.)—ऊर्णजः पर इडादिः प्रत्ययो वा द्विद्वत् भवति । इति पक्षे प्रोर्णविषीष्ट । इण् गतौ; अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः (VII. 4. 25.) इति ईयात् । सोपसर्गस्य तु, उपसर्गाद्भस्व ऊहतेः (VII. 4. 23.) इति वर्तमाने, एतेर्लिङि (VII. 4. 24.)—एतेरङ्गस्योपसर्गादुत्तरस्य लिङि यकारादौ क्ङिति प्रत्यये परतः द्रस्वो भवति; समियात् । इङ् अध्ययने; अध्येषीष्ट । इक् स्मरणे; अधीयात् । पा

आर्धधातुकपरिच्छेदे आशीर्लिङ्प्रकरणम् । ११७

रक्षणे ; एलिङि (VI. 4. 67.) इत्यनेन एत्वं न भवति, लुग्वि-
करणालुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्य ग्रहणम् (परि. १०.) इति न्यायात् ;
पायात् । णा शौचे ; धातुषकारस्य सत्वम् ; वान्यस्येत्यादिना (VI.
4. 68.) एत्वविकल्पः ; स्नायात् स्वेयात् । इत्यादि ॥

5. हु दानादनयोः ; अकृतसार्वधातुकयोर्दार्ढ्यः ; हूयात् । एलिङि
(VI. 4. 67.) इति एत्वम् ; विधेयात् । देयात् । मेयात् । स्थेयात् ।
गेयात् । पेयात् । हेयात् । सेयात् । कृडिति इत्येव, नेह ; धासीष्ट, दासीष्ट ।
श्रदन्तरोरुपसर्गवद्भृत्तिरिष्यते (भा. इ.) इति श्रद्धासीष्ट, अन्तर्धा-
सीष्ट । इत्यादि । दिवु क्रीडादौ ; दीव्यात् । स्वरत्यादिना (VII. 2.
44.) वेट् ; प्रसविषीष्ट, प्रसोषीष्ट । इट्पक्षे विभाषेतः (VIII. 3.
79.) इति वा मूर्धन्यादेशः ; प्रसविषीध्वम् प्रसविषीढम् । इडभावे इणः
षीध्वमिति (VIII. 3. 78.) नित्यं मूर्धन्यादेशः ; प्रसोषीढ्वम् ।
नहो धः (VIII. 2. 34.)—नहो हकारस्य धकारादेशो भवति झलि
परतः पदान्ते च । चत्वम् ; नत्सीष्ट, नत्सीयास्ताम्, नत्सीरन् ।
सीव्यात् ; परिषीव्यात् ; निषीव्यात् ; विषीव्यात् । त्रस्यात् । जनिषीष्ट ।
मृध्यात् ; मर्षिषीष्ट ; परिमृध्यात् ; इत्यादि । षुञ् अभिषवे ; अभिषू-
यात् ; अभिषोषीष्ट । अशिषीष्ट ; ऊदित्वादिडभावे ब्रश्चादिना षत्वम् ;
कुत्वम् ; अक्षीष्ट । चीयात्, चेषीष्ट । हीयात् । शक्यात् । श्रूयात् ।
दभ्यात् । ऋध्यात् । इत्यादि । तुद् व्यथने ; तुद्यात् । लिङ्सिचावा-
त्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति वर्तमाने, उञ्च (I. 2. 12.)—ऋवर्णा-
न्ताद्वातोः परौ लिङ्सिचावात्मनेपदेषु झलादी कितौ भवतः । इति
कित्वाद्गुणाभावः ; मृपीष्ट । मुच्यात् । इको झल् (I. 2. 9.), हल-

न्ताच्च (I. 2. 10.), इति वर्तमाने, लिङ्सिच्चावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.)—इक्समीपाद्वलः परौ लिङ्सिचौ झलादी आत्मनेपदेषु कितौ भवतः । इति क्त्विभम्; मुक्षीष्ट । इत्यादि । रुधिरु आवरणे; रुध्यात् । क्त्विवात् गुणाभावः; रुत्सीष्ट । भुज्यात्; मुक्षीष्ट । युज्यात्; युक्षीष्ट । भियात्; भित्सीष्ट । इत्यादि । तनु विस्तारे; तन्यात्; तनिषीष्ट । रिङ् शयगिल्ङ्क्षु (VII. 4. 28.) इति रिङादेशः; क्रियात्; कृषीष्ट । इत्यादि । डु क्रीञ् द्रव्यविनिमये; क्रेयात्; क्रेषीष्ट । वृङ् संभक्तौ; वृतो वा (VII. 2. 38.) इति वर्तमाने, लिङ्सिचो-
 रात्मनेपदेषु (VII. 2. 42.)—वृत उत्तरयोः लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु वा इडागमो भवति । वृतो वा (VII. 2. 38.)—वृ इति वृङ् वृजोः सामान्येन ग्रहणम्; तस्माद्वृकारान्तेभ्यश्चोत्तरस्येटो वा दीर्घो भवति । इति दीर्घे प्राप्ते, न लिङि (VII. 2. 39.)—वृत उत्तरस्येटो दीर्घो न भवति लिङि परतः; वरिषीष्ट । इडभावे वृषीष्ट । वृञ् वरणे; इटि वरिषीष्ट । पक्षे—उदोष्ठ्यपूर्वस्य (VII. 1. 102.) इति उत्त्वम्; हलि च (VIII. 2. 77.) इति दीर्घः; वृषीष्ट । स्तृञ् आच्छादने; आस्तरिषीष्ट, आस्तीर्षीष्ट । ग्रह उपादाने; सम्प्रसारणम्; गृह्यात् । ग्रहोऽलिटि दीर्घः (VII. 2. 37.)—ग्रह उत्तरस्येटो दीर्घो भवति अलिटि परतः; ग्रहीषीष्ट । ऋतश्च संयोगादेः (VII. 2. 43.)—ऋकारान्तात्संयोगादेरुत्तरयोः लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु वा इडागमो भवति; ध्वरिषीष्ट, ध्वृषीष्ट; स्मरिषीष्ट, स्मृषीष्ट । ऋकारान्तानामनुदात्तत्वादिट्प्रतिषेधे प्राप्ते पक्षे भावार्थमिदं वचनम्; तथैवोदाहृतम् । चुर स्तेये; णेरनिटि (VI. 4.

51.) इति णिलोपः ; अचो रहाभ्यां द्वे (VIII. 4. 46.) इति द्वित्वम् ; चोर्यात् ; चोरयिषीष्ट । पाल्यात् ; पालयिषीष्ट । अर्च्यात् ; अर्चयिषीष्ट । इत्यादि ॥

इत्यार्धधातुकपरिच्छेदे आशीर्लिङ्प्रकरणम् ॥

अथ लिट्प्रकरणम् ॥

1. अथैतेभ्य एव धातुभ्यो लिट् भूते (III. 2. 84.), अनद्यतने लङ् (III. 2. 111.), इति वर्तमाने, परोक्षे लिट् (III. 2. 115.) — प्रयोज्योक्तुरदर्शनविषयः परोक्षः ; भूतानद्यतनपरोक्षार्थे वर्तमानाद्वातोः लिट् प्रत्ययो भवति । लस्य स्थाने तिबादयः । लिट् च (III. 4. 115.) — लिङादेशलिङार्धधातुकसंज्ञो भवति । नन्वेकसंज्ञाधिकारादन्यत्र संज्ञासमावेशसंभवात् सार्वधातुकसंज्ञापि स्यादिति चेत्, लङ्शकटायनस्यैव (III. 4. 111.) इत्यतः एवकारानुवृत्त्या आर्धधातुकमेवेति नियमात्, आर्धधातुकत्वाच्छबादयो न भवन्ति । भू सत्तायाम् । परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः (III. 4. 82.) — लिङादेशानां परस्मैपदसंज्ञकानां यथासंख्यं णल् अतुस् उस् थल् अथुस् अ णल् व म इत्येते आदेशा भवन्ति । असंयोगाल्लिट् कित् (I. 2. 5.) इत्यनुवर्तमाने, इन्धिभवतिभ्याश्च (I. 2. 6.) — इन्धिभवतिभ्यां परो लिट्प्रत्ययः किद्भवति । कित्त्वाद्वृद्धभावः गुणाभावश्च । भुवो वुग्लुङ्लिटोः (VI. 4. 88.) — भुवोऽङ्गस्य वुगागमो भवति अजाद्योर्लुङ्लिटोः परतः । भूव्+अ इति स्थिते, एकाचो द्वे प्रथमस्य (VI. 1. 1.), अजादेर्द्वितीयस्य (VI. 1. 2.), इत्यनुवर्तमाने, लिटि धातोरनभ्यासस्य (VI. 1. 8.) — लिटि परतः अनभ्यासस्य धातोरवयवस्य प्रथमस्यैकाचः, अजादेर्द्वितीयस्य

वा, यथायोगं द्वे भवतः । इति भूव् भूव्+अ इति जाते, पूर्वोऽभ्यासः (VI. 1. 4.)—अत्र ये द्वे विहिते तयोः पूर्वः अभ्याससंज्ञः स्यात् । इत्यभ्याससंज्ञायां, हलादिशेषः (VII. 4. 60.) इत्यभ्यासवकारलोपः ; ह्रस्वः (VII. 4. 59.) इत्यभ्यासाचो ह्रस्वः । भवतेरः (VII. 4. 73.)—भवतेरभ्यासस्य अकारादेशो भवति लिटि परतः । भूव्+अ इति जाते, अभ्यासे चर्च (VIII. 4. 54.) इति चर्चम्; बभूव । आर्धधातुकस्येडुलादेः (VII. 2. 35.) इतीदृ; बभूविथ । इन्धेस्सं-योगार्थं क्त्वं भवतेः पिदर्थञ्च । बभूव, बभूवतुः, बभूवुः; बभूविथ, बभूवथुः, बभूव; बभूव, बभूविव, बभूविम । अन्थिग्रन्थि-दम्भिस्वञ्जानां चेति वक्तव्यम् (वा. I. 2. 26.); तेन क्त्वात् नकारलोपे परिष्वजे इत्यादि सिद्धम् ॥

2. एध वृद्धौ । ह्रस्वं लघु (I. 4. 10.), संयोगे गुरु (I. 4. 11.), इत्यनुवर्तमाने, दीर्घश्च (I. 4. 12.)—दीर्घञ्च अक्षरं गुरुसंज्ञं भवति । इति एकारस्य गुरुसंज्ञायां, कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि (III. 1. 35.) इति वर्तमाने, इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः (III. 1. 36.)—इजादिर्यो धातुः गुरुमान् ऋच्छतिवर्जितः तस्माल्लिटि परतः आमप्रत्ययो भवति । आम इति अकारोऽत्र मित्त्वप्रतिषेधार्थः कल्प्यते । तथाचोक्तम्—

आमोऽमित्त्वमदन्तत्वादगुणत्वं विदेस्तथा ।

आस्कासोराम्विधानाच्च पररूपं कतन्तवत् ॥

मन्त्रे घसह्वरणशवृदहाट्चकृगमिजनिभ्यो लेः । (II. 4. 80.) इत्यतः लेः इत्यनुवर्तमाने, आमः (II. 4. 81.)—लुगित्यनुवर्त-

माने च; आम उत्तरस्य लेः प्रत्ययस्य लुक् भवति । ततः कृदन्तत्वात् स्वाद्युत्पातिः । कृन्मेजन्तः (I. 1. 39.)—कृद्यो मकारान्त एकारान्तश्च तदन्तशब्दस्वरूपमव्ययसंज्ञं भवति । इति अव्ययसंज्ञायाम् अव्यया-
दाप्सुपः (II. 4. 82.) इति सुपो लुक् । कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि (III. 1. 40.)—आम्प्रत्ययान्ताद्वातोर्लिटि परतः कृञ्चानुप्रयुज्यते । अत्र कृञ् इति प्रत्याहारेण कृभ्वस्तयो गृह्यन्ते । कथम्? अभूततद्भावे कृभ्व-
स्तियोगे सम्पद्यकर्तरि चित्रः (V. 4. 50.) इत्यत्र कृ इत्यारम्भ्य,
कृञो द्वितीयतृतीयशम्भबीजात्कृषौ (V. 4. 58.) इत्यत्र
वकारेण प्रत्याहारः । तत्तामर्थ्यादस्तेर्भूभावो न भवति ॥

3. आम्प्रत्ययवत् कृञोऽनुप्रयोगस्य (I. 3. 63.)—आम्प्रत्ययो
यस्माद्विहितः सोऽयमाप्प्रत्ययः; तस्यैव धातोरनुप्रयुज्यमानात् कृञ्
आत्मनेपदं भवति । अकर्त्रभिप्रायार्थोऽयमारम्भः; अत्र कृञो ग्रहणं
प्रत्याहारनिवृत्त्यर्थम् । लिट्स्तत्त्वयोरेशिरेच् (III. 4. 81.)—लिङा-
देशयोस्तत्त्वयोः एश् इरेच् इत्येतावादेशौ भवतः । शकारस्सर्वादेशार्थः;
चकारस्स्वरार्थः । गुणे प्राप्ते, असंयोगालिट् कित् (I. 2. 5.)—असं-
योगाद्वातोः परः अपिलिट् प्रत्ययः कित् भवति । कित्वात् गुणाभावः;
परत्वाद्यणादेशः । द्विर्वचनेऽचि (I. 1. 50.)—द्वित्वनिमित्तेऽचि
परतः योऽजादेशः सः द्विर्वचन एव कर्तव्ये स्थानिवद्भवति । रूपातिदे-
शोऽयं नियतकालः; कृते द्विर्वचने, पुनः आदेशरूप एवावतिष्ठते; इति
स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनम् । उरत् (VII. 4. 66.) इत्यत्वम्; हृत्वादि-
शेषः (VII. 4. 60.); एधांचके । इणष्पीधूमिति (VIII. 3.
78.) मूर्धन्यादेशः; एधांचकृद्धे । असंयोगादिति किम्? सत्संसे । अत्र
कित्त्वाभावादनदितामिति (VI. 4. 24.) नलोपो न भवति । अपि-

दित्येव; विभेदित् । एधांबभूव । अत आदेः (VI. 4. 70.)—
 अभ्यासस्यादेरकारस्य दीर्घो भवति; एधामास । एधाञ्चके, एधाञ्चकाते,
 एधाञ्चकिरे; एधाञ्चकषे, एधाञ्चकाथे, एधाञ्चकृहे; एधाञ्चके, एधाञ्चकृवहे,
 एधाञ्चकृमहे । एधाम्बभूव, एधाम्बभूवतुः, एधाम्बभूवुः; एधाम्बभूविथ,
 एधाम्बभूवथुः, एधाम्बभूव; एधाम्बभूव, एधाम्बभूविव, एधाम्बभूविम ।
 एधामास, एधामासतुः, एधामासुः; एधामासिथ, एधामासथुः, एधामास;
 एधामास, एधामासिव, एधामासिम । पुनस्तथान्येऽपीजादयः । ईक्ष दर्शने,
 ईह चेष्टायाम्, ऊह वितर्के, उब्ज आर्जवे, उम्भ पूरणे, इत्येवमादयः ।
 ईक्षाञ्चके; ईहाञ्चके; ऊहाम्बभूव; उब्जामास; उम्भाम्बभूव ।
 इजादेरिति वचनाद्गुणोऽङ्गुणमतो न भवत्याम्प्रत्ययः; तक्षू त्वक्षू तनू-
 करणे, रक्ष पालने—ततक्ष, तत्वक्ष, ररक्ष । यो हि गुरुमान्न भवति
 ततो न भवत्याम्प्रत्ययः । ईषु इच्छायाम्; पित्सु लघूपधगुणः; अजा-
 दित्वेऽपि द्वितीयस्यैकाचोऽभावात्, अजादेर्द्वितीयस्य (VI. 1. 2.)
 इत्यस्य अप्रवृत्तेः, लिटि धातोरनभ्यासस्य (VI. 1. 8.) इति प्रथमस्यै-
 काचो द्विर्वचनम्; हलादिशेषः; ह्रस्वः (VII. 4. 59.) इत्यभ्यासस्य
 ह्रस्वो भवति; एच इग्रस्वादेशे (I. 1. 48.) इत्येचः स्थाने इक्;
 अभ्यासस्यासवर्णे (VI. 4. 78.) इति इयङ्; अपित्सु कित्वात्
 गुणाभावे सवर्णदीर्घः; इयेष, ईषतुः, ईषुः; इयोषिथ, ईषथुः, ईष;
 इयेष, ईषिव, ईषिम । ऋच्छ गतौ; अनृच्छ इति (III. 1. 36.)
 प्रतिषेधादाम्प्रत्ययो न भवति; ऋच्छत्यृताम् (VII. 4. 11.)—
 ऋच्छतेरङ्गस्य ऋ इत्येतस्य ऋकारान्तानाञ्च लिटि परतो गुणो भवति ।
 रपस्त्वम्; अत आदेः (VII. 4. 70.) इति दीर्घः । तस्मानुद्बिहलः
 (VII. 4. 71.)—तस्माद्दीर्घोभूतादभ्यासादुत्तरस्य द्विहलोऽङ्गस्य नुडागमो

भवति ; आनच्छ, आनच्छतुः, आनच्छुः ; आनर्च्छिथ, आन-
 च्छथुः, आनर्च्छ ; आनच्छ, आनर्च्छिथ, आनर्च्छिथम् । ऋ
 इत्येतस्य ऋ गतौ ; आर, आरतुः, आरुः । इडत्यतिव्ययतीनाम्
 (VII. 2. 66.)—अत्यतिव्ययतीनां थलि परतः इडागमो नित्य
 भवति । इतीडागमः ; आरिथ । ऋकारान्तानां कृ विक्षेपे ; निचकार,
 निचकरतुः, निचकरुः । एवं गृ निगरणे—निजगार, निजगरतुः,
 निजगरुः । ऋच्छेरलघूपधत्वादप्राप्तो गुणो विधीयते ; इतरयोः प्रतिषेध-
 विषयनिवृत्त्यर्थम् ; वृद्धिविषये तु पूर्वविप्रतिषेधेन वृद्धिरेवेष्ट्यते, तथैवोदा-
 हृतञ्च । शृदृप्रां ह्रस्वो वा (VII. 4. 12.)—शृ दृ पृ इत्येतेषामङ्गानां
 लिटि परतो वा ह्रस्वो भवति ; पक्षे गुणः—विशशार, विशशरतुः
 विशश्रतुः, विशशरुः विशश्रुः ; विददार, विददरतुः विद-
 द्रतुः, विददरुः विदद्रुः ; निपपार, निपपरतुः निपप्रतुः,
 निपपरुः निपप्रुः । केचिदेतत्सूत्रं प्रत्याचक्षते ; आ पाके, दा कुत्सायां
 गतौ, प्रा पूरणे, इत्येतेषाम् अनेकार्थां धातव इति शृदृप्रांर्थे वर्तमानानाम्
 आतो लोपः (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपे विशश्रतुः, विदद्रतुः, निपप्रतुः,
 इत्येवमादीनि रूपाणि साधयन्ति ; तथा च सति विशश्रवान् इति कसौ
 न स्यात् । द्य दानगतिरक्षणेभुः ; अय गतौ ; आस उपवेशने ;
 दयायासश्च (III. 1. 37.)—दयादिभ्यो धातुभ्यो लिटि परत आ-
 म्प्रत्ययो भवति ; दयांचक्रे । अयः परापूर्वः ; उपसर्गस्यायतौ
 (VIII. 2. 19.)—अयतौ परत उपसर्गस्थो यो रेफस्तस्य लकारादेशो
 भवति ; इति लत्वम्—पलायांचक्रे । एवम् आसांचक्रे । उपविदजा-
 गृभ्योऽन्यतरस्याम् (III. 1. 38.)—उष दाहे, विद ज्ञाने, जागृ

निद्राक्षये, इत्येतेभ्यो धातुभ्यो लिटि परतः आमप्रत्ययो भवति अन्यतरस्याम् ; ओषांचकार । आमभावपक्षे उवोप । विदेरदन्तत्वप्रतिज्ञानादामि परतो गुणो न भवति—विदांचकार ; आमभावपक्षे विवेद् । सार्वधातुकार्ध-धातुकयोः (VII. ४. ८४.) इति गुणः—जागरांचकार ; आमभाव-पक्षे जजागार । जाग्रोऽविचिण्णलुङित्सु (VII. ३. ८५.) इति गुणः ; जजागरतुः, जजागरुः, जजागरिथ, इत्यादि ॥

४. डु पचषू पाके ; अत उपधायाः (VII. २. ११६.) इति वृद्धिः ; पपाच । ध्वसोरेच्चावभ्यासलोपश्च (VI. ४. ११९.) इति वर्तमाने, अत एकहल्मध्येऽनादेशादेर्लिटि (VI. ४. १२०.)—किति लिटि परतः आदेश आदिर्यस्याङ्गस्य नास्ति तस्य एकहल्मध्ये असहाययोर्हलोर्मध्ये योऽकारस्तस्य एकारादेशो भवति अभ्यासलोपश्च ; पेचतुः, पेचुः । अत इति किम् ? दिदिवतुः । तपरकरणं किम् ? ररासे । एकहल्मध्ये इति किम् ? तत्सरतुः, चक्षरतुः । अनादेशादेरिति किम् ? चकणतुः, जगणतुः । एतदेव ज्ञापकं प्रत्युदाहरणमनित्यप्यन्ताश्रुरादयः इत्यस्य ; अन्यथा गणयतेश्चौरादिकत्वात् प्रत्ययान्तत्वेन आमप्रत्ययः स्यात् । लिटि परतः इति आदेशविशेषणं किम् ? इहापि यथा स्यात्—नेमतुः, सेहे । कृ-सृ-भृ-वृ-स्तु-द्रु-क्षु-श्रुवो लिटि (VII. २. १३.)—क्रादीनां धातूनां लिटि परत इडागमो न भवति । क्रादय एव लिख्यनिटः ततोऽन्ये सेटो लिटि इति नियमादन्येषाम् इटि प्राप्ते, अचस्तास्वत्थल्यनिटो नित्यम् (VII. २. ६१.)—अजन्तो यो धातुस्तासौ नित्यमनिट् तस्मात्ता-साविव थलि इडागमो न भवति । तास्वदिति किम् ? लूत्वा, लुलविथ । लूत्वेत्यत्र श्र्युकः किति (VII. २. ११.) इत्यनिट् । नित्यमिति किम् ? विभेता विभविता, विदुधविथ । अत्र स्वरत्यादिना वेद् । उपदेशोऽस्त्वतः

(VII. 2. 62.)—उपदेशे यो धातुरकारवान् तासौ नित्यमनिट् तस्मात्तासाविव थलि इडागमो न भवति । उपदेश इति किम्? कर्ठा, चकर्षिथ । तास्वदित्येव ; जिघृक्षति, जग्रहिथ ; सनि ग्रहगुहोश्च (VII. 2. 12.) इति सन्धनिट् । नित्यमित्येव ; अङ्गा अजित्, आनञ्जित् । एवं क्रादिनियमलब्धेः प्रतिषेधे प्राप्ते, ऋतो भारद्वाजस्य (VII. 2. 63.)—ऋकारान्तो यो धातुस्तासौ नित्यमनिट् तस्मात् तासाविव थलि इडागमो न भवति भारद्वाजस्य मतेन । इति नियमात् पक्षे इट् । थलि च सेटि (VI. 4. 121.)—थलि परतः अनादेशादेरङ्गस्य असहाययोर्हलोर्मध्ये योऽकारस्तस्य एकारादेशो भवति अभ्यासलोपश्च ; पेचिथ । अन्येषां मतेनेट्प्रतिषेध एव ; तदानीमेत्वाभ्यासलोपौ न भवतः ; चोः कुः इति कुत्वम् ; पपकृथ । पेचथुः, पेच । णलुत्तमो वा (VII. 1. 91.)—उत्तमपुरुषसम्बन्धी यो णल् स वा णिद्वद्भवति । णिति यत् कार्यं तदत्रापि वा भवतीत्यर्थः । अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति पक्षे वृद्धिः ; पपाच पपच । क्रयादिनियमान्नित्यामिट् ; पेचिव, पेचिम । उत्तमपुरुषविषये चित्तविक्षेपादिना परोक्षता सम्भवत्येव । आत्मेनपदे लिटस्तद्वयोरेशिरेच् (III. 4. 81.) इति बहुवचनस्य एकवचनस्य च यथाक्रमम् इरे ए इति भवतः ; पेचे, पेचाते, पेचिरे ; पेचिपे, पेचाथे, पेचिध्वे ; पेचे, पेचिवहे, पेचिमहे ॥

5. पुनरप्यकारोपधा धातवः । डु लभष् प्राप्तौ ; लेभे, लेभाते, लेभिरे । रभ राभस्ये ; आरेभे, आरेभाते, आरोभिरे । रसु क्रीडायाम् ; रेमे ; विर-
राम, विरेमतुः, विरेमुः ; विरोमिथ विरन्थ । व्याङ्परिभ्यो रमः (I. 3. 83.) इति परस्मैपदम् । नद अव्यक्ते शब्दे ; ननाद, नेदतुः, नेदुः ; नेदिथ, प्रणिनेदिथ । रण शब्दे ; रराण, रेणतुः, रेणुः ; रेणिथ । यम उपस्मे ;

ययाम्, येमतुः, येमुः; येमिथ ययन्थ । दमु उपशमे; ददाम्, देमतुः, देमुः; देमिथ । हस हसने; जहास, जहसतुः, जहसुः । भण शब्दे; बभाण, बभणतुः, बभणुः । णम प्रहृत्वे शब्दे च; ननाम, नेमतुः, नेमुः; नेमिथ ननन्थ । षहै मर्षणे; सेहे, सेहाते, सेहिरे । अनैमित्तिके नत्वसत्वे अत्र धात्वोः; तदादिर्लित्यादेशादिर्न भवति; अतः एत्वाभ्यासलोपौ । इहाभ्यासस्य जश्चत्त्वयोरसिद्धत्वं नास्ति; तेन तदादिरप्यादेशादिर्भवति । कथमेतत् ज्ञायते नास्ति असिद्धत्वमिति? तथा च फलिभज्योरेत्वं विधीयते तृफलभजत्रपश्च (VI. 4. 122.) इति । तस्मात्फलभज्योरेत्वविधानादेव सिद्धान्ते जश्चत्त्वयोरिह नास्त्यसिद्धत्वमिति । रूपाभेदे चादेशादिर्नाश्रीयते न शसददवादिगुणानाम् (VI. 4. 126.) इति शसिद्योरेत्वप्रतिषेधो विधीयते; तस्मादेतदेव प्रतिषेधवचनं ज्ञापयति रूपाभेदे य आदेशः स इह न गृह्यत इति । अन्यथा पेचुः, पेचुः, पेठुः, पेठुः, इत्यादीनां प्रकृतिचरादेशादीनामेत्वं न स्यात् । किति इत्येव; अहं पपच, अहं पपठ । अत्र स्थानिवद्भावेन पित्त्वात् किस्त्वं नास्ति; तेनैत्वाभ्यासलोपौ न भवतः । वृद्धिरपि न भवति, णलुत्तमो वेति (VII. 1. 91.) पक्षे णित्त्वाभावात् । णित्त्वपक्षेऽपि परत्वात् वृद्ध्या बाधितत्वात् एत्वाभ्यासलोपाभ्यां न भवितव्यमित्यणित्त्वपक्ष एवोदाहृतः । दन्भेरत्वं वक्तव्यम् (वा. VI. 4. 120.)—इति ददन्भ, देमतुः, देभुः; ददस्मिथ । नलोपस्यासिद्धत्वादत्रापि एत्वं न प्राप्नोतीति वचनम् । तृफलभजत्रपश्च (VI. 4. 122.)—तृ फल भज त्रप इत्येतेषामतः स्थाने एकारादेशो भवति, अभ्यासलोपश्च किति लिटि परतः थलि च सेटि । ऋच्छत्यृताम् (VII. 4. 11.) इति गुणः; ततार, तेरतुः, तेरुः; तेरिथ । फल निष्पत्तौ; पफाल, फेलतुः, फेलुः; फेलिथ । भज सेवायाम्; बभाज, भेजतुः,

भेजुः ; भेजिथ । भजिः स्वरितेत् ; भेजे । त्रपि—त्रेपे, त्रेपाते । तरतेर्गु-
णार्थं वचनम् ; न शसददवादिगुणानाम् (VI. 4. 126.) इति प्रतिषेधो
वक्ष्यते । फलिभज्योरादेशार्थम् ; त्रपरेनेकहल्मध्यार्थम् । **अन्थि**
ग्रन्थि सन्दर्भे, **एवञ्ज** परिष्वङ्गे, इत्येतेषां धातूनाम्, **इन्धिभवति-**
भ्याञ्च (I. 2. 6.) इत्यत्र **अन्थिग्रन्थिदन्भिष्वङ्गीनां** चेति
वक्तव्यम् (वा.) इति लिटः कित्वात् अनदितामिति (VI.
4. 24.) नलोपः । ततः तृफलभजत्रपश्च (VI. 4. 122.) इत्यत्र
चकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात् **अन्थिग्रन्थिदन्भीनां** त्रयाणामेत्वाभ्यासलोपौ
भवतः ; **शश्चन्थ**, **श्रेथतुः**, **श्रेथुः** । **ददन्भ**, **देभतुः**, **देभुः** ; **देभिथ** ।
परिष्वजे, परिष्वजाते, परिष्वजिरे । **इन्धी दीप्तौ** ; **अस्माच्छिटि** **इन्धि-**
भवतिभ्याञ्च (I. 2. 6.) इति कित्त्वम् ; **समीधे** ; **समीधाते**, **समीधिरे** ।
राधो हिंसायाम् (VI. 4. 123.)—**राधो हिंसार्थे** वर्तमानस्य अवर्णस्य
एकारादेशो भवति, **अभ्यासलोपश्च किति लिटि परतः**, **थलि च सेटि** ;
अपरराध, **अपरेधतुः**, **अपरेधुः** ; **अपरेधिथ** । **हिंसायामिति किम्** ?
आरराध, **आरराधतुः** **आरराधुः** । अत इत्येतदिहोपास्थितं तपरत्व-
कृतं कालविशेषमपास्य असम्भवात् अवर्णमात्रं प्रतिपादयति । अथवा—
आभ्यस्तयोरातः (VI. 4. 112.) इत्यनुवर्तत इति वा व्याख्येयम् ।
वा जृभ्रमुत्तसाम् (VI. 4. 124.)—**जृ भ्रमु त्रस्** इत्येतेषामतस्स्थाने
एकारादेशो वा भवति, **अभ्यासलोपश्च किति लिटि परतः**, **थलि च सेटि** ;
जजार, **जजरतुः** **जेरतुः**, **जजरुः** **जेरुः** ; **जेरिथ जजारिथ** ।
भ्रमु—बभ्राम, **बभ्रमतुः** **भ्रेमतुः**, **बभ्रमुः** **भ्रेमुः**, **बभ्रमिथ भ्रेमिथ** । **त्रस-**
तत्रास, **त्रेसतुः** **तत्रसतुः**, **त्रेसुः** **तत्रसुः** ; **त्रेसिथ तत्रसिथ** । **फणाञ्च**

सप्तानाम् (VI. 4. 125.)—फण गतौ, राजृ दीप्तौ, दुभ्राजृ दुभ्राश्च दुभ्लाश्च दीप्तौ, स्यमु स्वन ध्वन शब्दे इत्येतेषां सप्तानां धातूनामवर्णस्य स्थाने वा एकारादेशो भवति, अभ्यासलोपश्च किति लिटि परतः, थलि च सेटि; **पफाण**, **पफणतुः**, **फेणतुः**, **पफणुः**, **फेणुः**; **पफणिथ** **फेणिथ** । एवमेव रराज, रेजतुः रराजतुः, रेजुः रराजुः; रेजिथ रराजिथ । बभ्राजे भ्रेजे, बभ्राजाते भ्रेजाते, बभ्राजिरे भ्रेजिरे । भ्रेशे, भ्रेशाते, भ्रेशिरे; बभ्राशे, बभ्राशाते, बभ्राशिरे । भ्लेशे, भ्लेशाते, भ्लेशिरे; बभ्लाशे, बभ्लाशाते, बभ्लाशिरे । सस्याम, सस्यमतुः स्येमतुः, सस्यमुः स्येमुः; सस्यमिथ स्येमिथ । सस्वान, सस्वनतुः स्वेनतुः, सस्वनुः स्वेनुः; सस्वनिथ स्वेनिथ । सप्तानामिति किम्? **दध्वान**, **दध्वनतुः**, **दध्वनुः**, **दध्वनिथ** । **न शसददद्यादिगुणानाम्** (VI. 4. 126.)—शमु हिंसायाम्, दद दाने, इत्येतयोः वकारादीनां च धातूनां गुण इत्येवमभिनिर्वृत्तस्य च योऽकारः तस्य स्थाने एकारादेशो भवति, अभ्यासलोपश्च; **विशशास**, **विशशसतुः**, **विशशसुः**, **विशशसिथ** । दद दाने—दददे, दददाते, दददिरे; दददिषे । वादीनाम्—दु वमु उद्गिरणे; ववाम, ववमतुः, ववमुः; ववमिथ । गुणस्योदाहरणम्—शृ हिंसायाम्; विशशार, विशशरतुः, विशशरुः; विशशरिथ । एवमेव—निपपार, निपपरतुः, निपपरुः; निपपरिथ । लुलविथ; ननन्द; दध्वंसे; सस्रंसे; बभ्रंसे ॥

6. व्येजः आदेच इति (VI. 1. 45.) आत्वे प्राप्ते, **न व्यो लिटि** (VI. 1. 46.)—व्येजोलिटि परतः आकारादेशो न भवति । **लिख्यभ्यासस्योभयेषाम्** (VI. 1. 17.)—उभयेषां वच्यादीनां ग्रहिज्यादीनां च लिटि परतोऽभ्यासस्य सम्प्रसारणं भवति । इत्यभ्यासयकारस्य सम्प्रसारणे, सम्प्रसारणाच्च (VI. 1. 103.) इति पूर्वरूपे च कृते, अचो ङिति

(VII. 2. 115.) इति वृद्धिः; आयादेशः; विव्याय । द्विवचनादिप्लु-
पित्सु कृतसम्प्रसारणस्य द्विर्वचनम्; एरनेकाच इति (VI. 4. 82.)
यणादेशः; विव्यतुः, विव्युः । इडस्यर्तिव्ययतीनाम् (VII. 2.
66.)—अस्ति अर्ति व्ययति इत्येतेषां च यलि परतः इडागमो भवति;
विव्ययिथ । टु वप् बीजसन्ताने; लिटि द्वित्वे, लिट्यभ्यासस्योभयेषाम्
(VI. 1. 17.) इति सम्प्रसारणं पूर्वरूपत्वञ्च; अत उपधायाः (VII.
2. 116.) इति वृद्धिः; उवाप । अपित्सु आदौ सम्प्रसारणं विधाय
पश्चाद्विर्वचनं ततः सवर्णदीर्घः; ऊपतुः, ऊपुः; उवथ उवपिथ ।
जि जये; सन्लिटोर्जेः (VII. 3. 57.)—जयतेरङ्गस्य सन्लिटोः
परतः अभ्यासादुत्तरस्य कवर्गादेशो भवति । स च आदेः परस्य (I. 1.
54.) इति परस्य आदेः जकारस्य भवति; वृद्धिः; जिगाय, जिग्यतुः,
जिग्युः; जिगायिथ जिगेथ, जिग्यथुः, जिग्य; जिगाय जिगय,
जिग्यिव, जिग्यिम; विजिग्ये, पराजिग्ये । ष्मिङ् ईषद्धसने;
संयोगपूर्वत्वादियडादेशः; विसिष्मिये, विसिष्मियाते, विसिष्मि-
यिरे । क्षि क्षये; चिक्षाय, चिक्षयतुः, चिक्षयुः । एवमेव शिश्राय,
शिश्रियतुः, शिश्रियुः । डीङ्-डिङ्ये । णीञ्-निनाय, निन्ये । मिह-मिमेह । क्रीड्
—चिक्रीड, अनुचिक्रीडे, सञ्चिक्रीडे, परिचिक्रीडे । गुहू संवरणे; जुगूह,
जुगुहतुः, जुगुहुः; उपजुगुहे । गुजि अव्यक्ते शब्दे; जुगुज, जुगुजतुः,
जुगुजुः । इत्यादि ॥

7. अद् भक्षणे । लुङ्सनोर्धस (II. 4. 39.) इति वर्तमाने,
लिट्यन्यतरस्याम् (II. 4. 40.)—लिटि परतोऽदेर्धस्लादेशो भवति
अन्यतरस्याम् । कुहोश्चुः (VII. 4. 62.) इति कृत्वम्; अत उप-

धायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः; **जघास** । गमहनजनखनघसां लोपः क्लृप्त्यनङि (VI. 4. 98.) इत्यनेनोपधालोपः; घकारस्य चत्वंम्; **शासि**वसिघसीनाञ्च (VIII. 3. 60.)—निमित्तादुत्तरस्य शासि-वसिघसीनां सकारस्य मूर्धन्यादेशो भवति; **जक्षतुः**, **जक्षुः** । अचस्ता-स्वत्थत्यनिटो नित्यम् (VII. 2. 61.) इति थलि इटो निषेधः तासौ सत इत्युक्तम्; तेन घस्लादेशस्य तासौ असत्त्वान्नात्र निषेधः; **जघसिथ** । अदर्घस्लादेशाभावपक्षे, अत आदेः (VII. 4. 70.) इति दीर्घः; **आद**, **आदतुः**, **आदुः** । इङ्त्त्यतिव्ययतीनाम् (VII. 2. 66.) इति नित्यम् **इट्**; **आदिथ** । **शीङ्**; अधिशिष्ये, अधिशिष्याते, अधिशिष्यिरे ॥

8. इतः परं सम्प्रसारणम् । **ब्रूञ्**; ब्रुवो वचिः (II. 4. 53.); द्विर्वचनम्; लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् (VI. 1. 17.) इति सम्प्रसारणम्; अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः; **उवाच** । द्विवचनादौ किति वचिस्वपियजादीनां किति (VI. 1. 15.) इति कृतसम्प्रसारणस्य द्विर्वचनम्; **ऊचतुः**, **ऊचुः**; **उवचिथ** **उवक्थ**; **ऊचे** । **जि** स्वप् शये; द्वित्वसंप्रसारणे; आदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति षत्वम्; सुष्वाप, सुष्पतुः, सुष्पुः; सुष्पपिथ सुष्पथ । यजादयो नव धातवः । **यज**; इयाज, ईजतुः ईजुः; इयजिथ । इङ्भावे—व्रथभ्रस्जस्रजमृजयज-राजभ्राजच्छशां षः (VIII. 2. 36.) इति षत्वम्; घृत्वम्; **इयष्ट** । ईजे इत्यादि । वह प्रापणे; उवाह, ऊहतुः, ऊहुः; उवहिथ । इङ्भावे—हो ढः (VIII. 2. 31.) इति ढत्वम्; षष्ठस्तथोर्धोऽघः (VIII. 2. 40.) इति घत्वम्; घृत्वम्; ढो ढे लोपः (VIII. 3. 13.) इति ढकारस्य लोपः; **सहिवहोरोदवर्णस्य** (VI. 3. 112.)—सहि वहि इत्येतयोरवर्णस्य ओकारादेशो भवति ढलोपे; **उवोढ** । **वेञ्**; लिट्यन्य-

तरस्याम् (II. 4. 40.) इति वर्तमाने, वेञो वयिः (II. 4. 41.)—
 वेञो वयिरादेशो भवति लिटि परतोऽन्यतरस्याम् । इकार उच्चारणार्थः ;
 द्विवचनम् ; यकारस्य सम्प्रसारणे प्राप्ते, न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम्
 (VI. 1. 37.) इति वर्तमाने, लिटि वयो यः (VI. 1. 38.)—
 लिटि परतो वयो यकारस्य सम्प्रसारणं न भवति । इति यकारस्य प्रतिषेधात्
 वकारस्य सम्प्रसारणम् ; उवाय । द्विवचनादौ किति ग्रहिज्येलादिना (VI.
 1. 16.) सम्प्रसारणम् ; ऊयतुः, ऊयुः । वश्चास्यान्यतरस्यां
 किति (VI. 1. 39.)—अस्य वयो यकारस्य किति लिटि परतो वकारा-
 देशो भवति अन्यतरस्याम् ; ऊवतुः, ऊवुः । ऊये, ऊयाते, ऊयिरे ;
 ऊवे, ऊवाते, ऊविरे । यदा वेञो वयिरादेशो न भवति, तदा न
 सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम् (VI. 1. 37.) इति वर्तमाने, वेञः
 (VI. 1. 40.)—वेञ् तन्तुसन्ताने इत्यस्य धातोः लिटि परतस्सम्प्र-
 सारणं न भवति । आदेच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.) इत्यात्वम् ।
 द्वित्वम् ; अभ्यासकार्यं च । आत औ णलः (VII. 1. 34.)—
 आकारान्तादङ्गादुत्तरस्य णल औकारादेशो भवति । इत्यौकारादेशः ;
 वृद्धिरेचि इति वृद्धिः ; ववौ । आतो लोप इटि च (VI. 4. 64.)—
 इटि अजादावार्धधातुके किति परतः आकारस्य लोपो भवति ; ववतुः,
 ववुः । इट्पक्षे वविथ ; अन्यथा ववाथ । ववे, ववाते, वविरे ।
 ह्वञ् ; आत्वम् ; अभ्यस्तस्य च (VI. 1. 33.)—ह्व इत्यनुवर्तते ;
 सम्प्रसारणमित्येव ; अभ्यस्तस्य कारणं च यो ह्वयतिः तस्य द्विवचनात्
 प्रागेव सम्प्रसारणं भवति । ततो द्वित्वम् अभ्यासकार्यं च ; जुहाव ।
 उवङादेशः ; जुहुवतुः, जुहुवुः ; जुहविथ जुहोथ, जुहुवथुः, जुहुव ;
 जुहुवे । वद् ; उवाद, ऊदतुः, ऊदुः । वस निवासे ; उवास ;

शासिवसिघसीनाश्च (VIII. 3. 60.) इति षत्वम्; ऊषतुः, ऊषुः ;
 उवसिथ उवस्थ । **हु ओ श्वि** गतिवृद्धयोः; विभाषा श्वेः (VI.
 1. 30.)—लिटि परतश्चयतेर्धातोर्विभाषा सम्प्रसारणं भवति; शुशाव,
 शुशुवतुः, शुशुवुः; शुशविथ । यदा सम्प्रसारणन्न भवति तदा
 शिश्वाय, शिश्वियतुः, शिश्वियुः; शिश्वियथ । **ग्रह**; ग्रहि-
 ज्येत्यादिना (VI. 1. 16.) सम्प्रसारणम्; जग्राह, जगृहतुः,
 जगृहुः; जगृहे । **ज्या**; द्विर्वचनम्; लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् (VI.
 1. 17.) इति सम्प्रसारणम्; पूर्वरूपत्वम्; आत औ णलः (VII. 1.
 34.) इति औकारः; वृद्धिः; **जिज्यौ** । कृतसम्प्रसारणस्य द्विर्वचनम्;
 एरनेकाच इत्यादिना (VI. 4. 82.) यणादेशः; **जिज्यतुः, जिज्युः** ।
 थलि—आतो लोप इटि च (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपः; **जिज्यिथ**
जिज्याथ । **व्यध** ताडने; विव्याध, विव्यधतुः, विव्यधुः; विव्यधिथ
 विव्यथ । **वश**; उवाश, ऊशतुः, ऊशुः; उवशिथ । **व्यच**;
 विव्याच, विविचतुः, विविचुः; विव्यचिथ । **ओ ब्रश्च**
 छेदने; द्विर्वचनम्; लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् (VI. 1. 17.) इति सम्प्र-
 सारणम्; पूर्वरूपत्वम्; उरत् (VII. 4. 66.) इति ऋकारस्य अत्वम्;
 इलादिश्लेषः; **ववश्च** । अत्र संयोगान्तत्वात् कित्त्वाभावः; अतस्सम्प्रसारणं
 न भवति । एवमुत्तरयोरपि कित्त्वाभावः संयोगान्तत्वात्; **ववश्चुः**;
ववश्चिथ । इडभावे—ब्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः (VIII.
 2. 36.) इति षत्वम्; ष्टत्वम्; **ववष्ट** । **प्रच्छ**; पप्रच्छ, पप्रच्छतुः,
 पप्रच्छुः; पप्रच्छिथ । इडभावे पूर्ववत् षत्वष्टत्वे; पप्रष्ट । आङ्पूर्वः;

आपप्रच्छे । भ्रस्जेः श्रुत्वेन सस्य शः, जश्त्वेन शस्य जः ; द्विर्वचनादिः
 बभ्रज्ज । संयोगान्तत्वात् कित्वाभावः ; बभ्रज्जतुः, बभ्रज्जुः
 बभ्रज्जिथ बभ्रष्ट । भ्रस्जो रोपधयो रमन्यतरस्याम् (VI. 4.
 47.)—भ्रस्जो रोपधयो रेफोपधयोः निवृत्तिर्भवति रमागमश्चार्धधातुके पर-
 तोऽन्यतरस्याम् । रोपधयोरिति स्थानषष्ठीनिर्देशस्य तयोर्निवृत्तिरेव प्रयोजनं
 मित्वाच्चाग्रमन्यात्परो रमागमः ; बभ्रष्ट बभर्ज, बभर्जिथ । बभ्रज्जे,
 बभ्रज्जाते, बभ्रज्जिरे ; बभर्जे, बभर्जाते, बभर्जिरे । द्युत दीप्तौ ;
 द्युतिस्वाप्योस्सम्प्रसारणम् (VII. 4. 67.)—द्युति स्वापि इत्ये-
 तयोरभ्यासस्य सम्प्रसारणं भवति । हलादिशेषापवादः ; विदिद्युते,
 विदिद्युताते, विदिद्युतिरे । व्यथ भयसंचलनयोः ; व्यथो लिटि
 (VII. 4. 68.)—व्यथो लिटि परतः अभ्यासस्य सम्प्रसारणं भवति ।
 हलादिशेषः ; विव्यथे, विव्यथाते, विव्यथिरे ॥

9. अथोपधालोपो वक्ष्यते । गम गतौ ; जगाम । गमहनजनखन-
 घसां लोपः किङ्त्यनङि (VI. 4. 98.)—अङ्गर्जितेऽजादौ क्विति
 प्रत्यये परतः गमादीनामुपधाया लोपः ; जग्मतुः, जग्मुः । जगमिथ ;
 इङभावपक्षे जगन्थ । हन् ; लिटि उपधावृद्धिः ; हो हन्तेरिति
 (VII. 3. 54.) कुत्वम् ; हलादिशेषः ; कुहोशुः (VII. 4. 62.)
 इति चुत्वम् ; अभ्यासे चर्च (VIII. 4. 54.) इति जश्त्वम् ; जघान ।
 द्विर्वचनादौ द्विर्वचनम् ; उपधालोपः ; नकारपरत्वात् कुत्वम् ; जग्मतुः,
 जग्मुः । अभ्यासाच्च (VII. 3. 55.)—अभ्यासादुत्तरस्य हन्तेर्धातो-

हकारस्य कवर्गदेशो भवति; जघनिथ जघन्थ । जन जनने; पर-
स्मैपदी जौहोत्यादिकः; जजान । उपधालोपः; चुत्वम्; जज्ञतुः,
जज्ञुः । जनी प्रादुर्भावे; दैवादिक आत्मनेपदी; जज्ञे, जज्ञाते,
जज्ञिरे । खन अवदारणे; चखान; उपधालोपः; चखनतुः, चखनुः।
घसिः प्राग्वत् ॥

10. चक्षिङ्; चक्षिङः ख्याञ् (II. 4. 54.) इति वर्तमाने,
वा लिटि (II. 4. 55.)—लिङ्निषये चक्षिङः ख्याजादेशो वा भवति ।
आत औ णलः इति औकारादेशः; वृद्धिरेचि इति वृद्धिः; आचख्यौ ।
आतो लोप इटि च (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपः; आचख्यतुः,
आचख्युः; आचख्याथ आचख्यिथ । आचख्ये, आचख्याते,
आचख्यरं; स्थानिवद्भावाभित्यमात्मनेपदं न भवति जकारानुबन्धसाम-
र्थ्यात् । यदा चक्षिङः ख्याजादेशो न भवति तदा—आचचक्षे, आच-
चक्षाते, आचचक्षिरे । इण् गतौ; अचो ङिति (VII. 2. 115.)
इति वृद्धिः; द्विर्वचनम्; ह्रस्वः (VII. 4. 59.); अभ्यासस्यासवर्णे
(VI. 4. 78.) इति इयडादेशः इयाय । द्विर्वचनादौ द्वित्वम्; इणो यण्
(VI. 4. 81.) इति यणादेशः; दीर्घ इणः किति (VII. 4. 69.)
—इणोऽभ्यासस्य दीर्घो भवति किति लिटि परतः; ईयतुः, ईयुः। धातो-
गुणः; अभ्यासस्येयडादेशः; इययिथ; इडभावे—इयेथ । एवमेव
ईयथुः, ईय; इयाय इयय, ईयिव, ईयिम; इति भवन्ति । इङ् अध्ययने;
गाङ् लिटि (II. 4. 49.)—इङो गाङादेशो भवति लिटि परतः ।
इकारो गाङ्गादिभ्योऽङ्गिण्डित् (I. 2. 1.) इति विशेषणार्थः;

आतो लोप इटि च इत्याकारलोपः; अधिपूर्वः; अधिजगे, अधिजगाते, अधिजगिरे; अधिजगिषे, अधिजगाथे । इक् स्वरणे; अधिपूर्वः; अभ्यासस्येयङादेशः; सवर्णदीर्घः; अधीयाय; इयङादेशः—अधीयतुः, अधीयुः; अधीययिथ अधीयेथ । या प्रापणे; आत औ णलः (VII. 1. ३४.) इत्यौकारादेशः; वृद्धिः; ययौ । आतो लोप इटि च इत्याकारलोपः; ययतुः, ययुः । ऋतो भारद्वाजस्य (VII. 2. 63.) इति नियमात् पक्षे इट्; ययिथ ययाथ, ययथुः, यय; ययौ, ययिव, ययिम । चा गतिगन्धनयोः; ववौ, ववतुः, ववुः । ष्टा गतिनिवृत्तौ; द्विर्वचनम्; शर्पूर्वाः खयः (VII. 4. 61.)—अभ्यासस्य शर्पूर्वाः खयः शिष्यन्ते अन्ये हलः लुप्यन्ते; अभ्यासे चर्च (VIII. 4. 54.) इति यस्य तः; आत औ णलः (VII. 1. ३४.) इत्यौत्वम्; वृद्धिः; तस्थौ, तस्थतुः, तस्थुः; तस्थिथ तस्थाथ, तस्थथुः, तस्थ; तस्थौ, तस्थिव, तस्थिम । ग्लै; आदेच उपदेशेऽशिति इत्यात्वम्; द्विर्वचनम्; हलादिशेषः; कुहोश्चुरिति गस्य जः; जग्लौ, जग्लतुः, जग्लुः । म्लै हर्षक्षये; मम्लौ, मम्लतुः, मम्लुः । वच परिभाषणे; उवाच, ऊचतुः, ऊचुः ॥

11. उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् (III. 1. 38.)—उष दाहे, विद ज्ञाने, जागृ निद्राक्षये, इत्येतेषां लिट्याम्प्रत्ययो भवति । आमः (II. 4. 81.) इति लिटो लुक् । कृच्चानुप्रयुज्यते लिटि (III. 1. 40.) इति लिङन्तकृजोऽनुप्रयोगः । विद—विदाञ्चकार, विदाञ्चक्रतुः, विदाञ्चक्रुः; आमभावपक्षे—विवेद, विविदतुः,

विविदुः ; विवेदिथ । **जागृ**—जागराञ्चकार; आमभावे—
जजागार । जाग्रोऽविचिण्णलिट्त्सु (VII. 3. 85.) इति गुणः ;
जजागरतुः इत्यादि । **अस** भुवि; अस्तेभूः (II. 4. 52.)—
 आर्धधातुके विषये अस्तेभूभावो भवति; **वभूव** । **मृजू**; मृजेवृद्धिः
 (VII. 2. 114.) इति वृद्धिः ; **ममार्ज** । मृजेरजादौ सङ्गमे विभाषा
 वृद्धिरिष्यते (भा.) इति अजादौ वा वृद्धिः ; **ममार्जतुः** **ममृजतुः**;
ममार्जुः **ममृजुः**; **ममार्जिथ** **ममार्ष्ट** । **भो-ही-भृ-हुवां**
श्लुवच्च (III. 1. 39.)—जिभी भये, ह्री लजायाम्, डुभृज्
 धारणपोषणयोः, हु दानादनयोः, इत्येतेभ्यो धातुभ्यो लिटि परतः
 आम्प्रत्ययो भवत्यन्यतरस्याम्; श्लविव चास्मिन् कार्यं भवति । द्विवचन-
 मित्वच्च । **भी**—विभयाञ्चकार; आमभावपक्षे—**बिभाय** । **ही**—
 जिह्वयाञ्चकार; आमभावे—**जिह्वाय** । **भृ**—विभराञ्चकार; आम-
 भावे—**बभार** । **हु**; गुणावादेशौ; **जुहवा**ञ्चकार; आमभावे—
जुहाव । द्विवचनादौ आमभावे उवडादेशः ; **जुहुवतुः**, **जुहुवुः** । अच-
 स्तास्वत्यत्यनितो नित्यम् (VII. 2. 61.) इति प्रतिषेधे कृते, ऋतो
 भारद्वाजस्य (VII. 2. ६३.) इति थलि इडागमो विकल्पेन; **जुह्विथ** ।
 पक्षे **जुहोथ** ॥

12. **ओ हाङ्** गतौ; आतोलोप इटि च (VI. 4. 64.)
 इत्याकारलोपः; **जहे**, **जहाते**, **जहिरे** । **डु दाङ्** दानेआत औणलः
 (VII. 1. 34.) इत्यौत्वम्; **ददौ** । इटि आकारलोपः—**द्विथ** । इडभावे—
दंदाथ । आत्मनेपदे—**देद** । **ओ हाक्** त्यागे; **जहौ**, **जहतुः**;

जहुः; जहिथ जहाथ, जहथुः; जह । हृञ् हरणे; अचो जिगिति (VII. 2. 115.) इति वृद्धिः; रपरत्वम्; ह्रस्वः (VII. 4. 59.) इति ह्रस्वत्वम्; ह्रलादिशेषः (VII. 4. 60.); कुहोश्चुः (VII. 4. 62.) इति चुत्वम्; जश्त्वम्; जहार, जहतुः; जहुः । ऋतो भारद्वाजस्य (VII. 2. 63.) इति ऋदन्तस्यैवेति नियमादत्र इट्प्रतिषेधः—जहर्थ; जहथुः; जह । क्रादिनियमान्नित्यमिट्; जहार जहर, जहिव, जहिम । दीङ् क्षये; दीङो युडाचि कृति (VI. 4. 63.)—दीङो युडागमो भवत्यजादौ किति डिति प्रत्यये परतः । दीङ इति पञ्चमीनिर्देशवशादेव प्रत्ययस्य युडागमः; विधानसामर्थ्यादेरनेकाच इत्यादिना यणादेशे कर्तव्ये युडागमस्यासिद्धत्वं न भवति, वुग्युटावुवङ्-यणोस्सिद्धौ वक्तव्यौ (वा. VI. 4. 22.) इति वचनाद्वा—उप-दिदीये; उपदिदीयाते, उपदिदीयिरे; उपदिदीयिषे । देङ् रक्षणे; दयतेर्दिगि लिटि (VII. 4. 9.)—दयतेरङ्गस्य दिग्यादेशो भवति लिटि । दिग्यादेशेन द्विर्वचनस्य बाधनमिष्यते (भा. इ.) इति वचनात् द्विर्वचनं न भवति । एरनेकाच इति यणादेशः; अवदिग्ये, अवदिग्याते, अवदिग्यिरे । तृप् प्रीणने; ततर्प, ततृपतुः, ततृपुः । रधादिभ्यश्च (VII. 2. 45.)—रध् नश् तृप् ण् र्दुह् मुह् ण्णह् णिह् इत्येभ्यो धातुभ्यो वलाद्यार्धधातुकस्य वा इडागमो भवति; ततर्पिथ । इडभावे, अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् (VI. 1. 59.)—उपदेशेयोऽनुदात्त ऋदुपधस्तस्य अम् वा झलादौ आकृति परतः; तत्रपथ ।

अमागमाभावपक्षे तत्तर्पथ । नश ; ननाश ; इटि थलि एत्वाभ्यास-
लोपौ—नेशिथ । इडभावे, मस्जिनशोर्झलि (VII. 1. 60.)—
एतयोः नुमागमो भवति झलि ; षत्वष्ट्वे; ननंष्ट । मस्ज; अत्र मस्जे-
रन्त्यात्पूर्वो नुम् (वा.)—ममङ्गथ ममज्जिथ । सृज ;
विभाषा सृजिदृशोः (VII. 2. 65.)—आभ्यां थल इड्वा स्यात्;
ससर्जिथ । इडभावे, सृजिदृशोर्झल्यमकिति (VI. 1. 58.)—
अनयोरमागमस्स्यात् झलादौ, न तु किति । षत्वष्ट्वे; सस्रष्ट ।
दृश ; ददर्शिथ दद्रष्ट । स्मृ शब्दोपतापयोः; वृद्धिविषये तु
पूर्वविप्रतिषेधेन वृद्धिरिष्यते ; सस्वार । अन्यत्र, ऋतश्च संयोगादे-
र्गुणः (VII. 4. 10.)—संयोगादेः ऋकारान्तस्य गुणो भवति लिटि
परतः । प्रतिषेधविषयस्यारम्भः; सस्वरतुः, सस्वरुः; सस्वर्थ
सस्वरिथ, सस्वरथुः, सस्वर; सस्वार सस्वर, सस्वरिव,
सस्वरिम । स्वरतिसूतिसूयतिधूजूदितो वा—इति थलि वेट्; अन्यत्र
नित्यमिट् । ध्वृ हृच्छने; दध्वार, दध्वरतुः, दध्वरुः । स्मृ
चिन्तायाम्; सस्मार; सस्मर्थ । ह्रृ कौटिल्ये; जह्वार । गृ निगरणे;
वृद्धिविषये तु वृद्धिरेवेष्ट्यते इत्वोत्वाभ्यां पूर्वविप्रतिषेधेन; निजगार ।
ऋच्छत्यताम् (VII. 4. 11.) इति गुणः; निजगरतुः, निजगरुः,
निजगरिथ । अवि विभाषा इति लत्वम्; निजगाल ॥

13. दिवु क्रीडादौ; पुगन्तेति गुणः; दिदेव, दिदिवतुः, दिदिवुः;
दिदेविथ, दिदिवथुः । षूङ् प्राणिप्रसवे; सुषुवे, सुषुवाते, सुषुविरे;
सुषुविषे, सुषुवाथे । विभाषेतः (VIII. 3. 79.) इति वा ढत्वम्;

सुषुविद्धे सुषुविध्वे । णह् बन्धने; ननाह । अत एकहल्मध्ये-
ऽनादेशादेलिटि (VI. 4. 120.) इति एत्वाभ्यासलोपौ; नेह्तुः,
नेह्नुः । नहो धः (VIII. 2. 34.) इति धत्वम्; ननद्ध । पक्षे इट्;
नेहित्थ । आत्मनेभाषायां नेहे । पुञ् अमिषवे; अमिषुषाव; अ-
मिषुषविथ अमिषुषोथ । अशू व्याप्तौ; अत आदेः (VII. 4.
70.) इति दीर्घः । तस्मान्नुड्विहलः (VII. 4. 71.) इति वर्त-
माने, अञ्चोतेश्च (VII. 4. 72.)—अञ्चोतेरङ्गस्य दीर्घाभूतादभ्यासा-
दुत्तरस्य नुडागमो भवति लिटि परतः; आनशे । विपूर्वः; यणादेशः;
व्यानशे, व्यानशाते, व्यानशिरे; व्यानशिषे व्यानक्षे; व्यान-
शिध्वे व्यानङ्घ्रे । चिञ् चयने; सन्लिटोर्जेः (VII. 3. 57.)
इति वर्तमाने, विभाषा च्चेः (VII. 3. 58.)—चिनोतेरङ्गस्याभ्यासादु-
त्तरस्य विभाषा कवर्गादेशो भवति सन्लिटोः परतः; चिकाय चिचाय;
चिक्ये चिच्ये । तुद—तुतोद, तुतुदतुः, तुतुडुः; तुतोदिथ ।
मृड् प्राणत्यागे; म्रियतेर्लुङ्लिङ्गेश्च (I. 3. 61.) इति नियमादन्य-
त्र परस्मैपदम्; अचो ङिति (VII. 3. 115.) इति श्रद्धिः; ममार ।
ऋतो भारद्वाजस्य (VII. 2. 63.) इति इट्प्रतिषेधः; ममर्थ ।
मुच् ; मुमोच । रुधिर्; पुगन्तेति गुणः; रुरोध, रुरुधतुः, रुरुधुः;
रुरोधिथ । भुज—बुभुजे । युजिर्—युवोज; युयुजे ।
तनु—ततान; तेने । मनु—मेने । सिद्धे सत्यारम्भो नियमार्थः—का-
दय एवानिटः ततोऽन्ये सेटः इति । कृञ् ; कुहोश्चुः (VII. 4. 62.)

इति चुत्वम् । क्रादित्वादिङभावः ; गुणः ; चकर्थः ; चक्रे । तथान्येऽपि
 क्रादयः । सृ गतौ ; ससार ; ससर्थ । ङ भृञ् धारणपोषणयोः ;
 भौवादिकभृजोऽपि रूपं समानम् ; वभर्थ ; वभ्रे । वृञ् वरणे ; ववर्थ ;
 वव्रे । ष्टुञ् स्तुती ; तुष्टोथ ; तुष्टुवे । द्रु गतौ ; दुद्राव ; दुद्रोथ ।
 श्रु श्रवणे ; शुश्राव ; शुश्रोथ । सु गतौ ; सुस्त्राव ; सुस्त्रोथ । कृञ्
 सम्पूर्वत्वे, अङभ्यासव्यवायेऽपि (VI. 1. 136.) इति वर्तमाने,
 सम्पर्युपेभ्यः करोतौ भूषणे (VI. 1. 137.) इति सुटि, ऋतश्च संयोगा-
 देर्गुणः (VII. 4. 10.) इत्यत्र, संयोगादेर्गुणविधाने संयोगोपध-
 ग्रहणं कर्तव्यं कृञर्थम् (वा. VII. 4. 10.), इति संयोगोपधस्यापि
 तन्मध्यपतितस्तद्ग्रहणेन गृह्यते (परि. 91.) इति अङ्गत्वेन गुणे —
 सञ्चस्करतुः ; सञ्चस्करे । क्रादिनियमे—कृजोऽसुट इति
 वक्तव्यम् (वा. VII. 2. 13.) ; ऋतो भारद्वाजस्य—
 इत्येतदप्यसुट एवेष्यते (वा. VII. 2. 13.) ; इति सञ्चस्करिथ ।
 विभाषेतः (VIII. 3. 79.) इति वा ढत्वम् ; सञ्चस्करिढे
 सञ्चस्करिध्वे । क्रीञ् ; चुत्वम् ; चिक्राय ; चिक्रियथ चिक्रेथ ;
 चिक्रिये । वृङ् संभक्तौ ; वव्रे । क्रादित्वादिङभावः ; ववृषे । इणः
 षीध्वलुङ्लिटान्धोऽङ्गात् (VIII. 3. 78.) इति नित्यं ढत्वम् ;
 ववृढे । ग्रह ; अभ्यासस्य सम्प्रसारणम् ; अनुजग्राह ; ग्रहिज्ये-
 त्यादिना सम्प्रसारणम् ; अनुजगृहतुः ; अनुजगृहुः ; अनुजगृहे ॥

14. कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि (III. 1. 35.)—
 काम् शब्दकुत्सायाम् इत्येतस्मात् प्रत्ययान्तेभ्यो धातुभ्यश्च आमप्रत्ययो

भवति लिटि परतः अमन्त्रविषये । अकारोऽत्र मित्त्वप्रतिषेधार्थं कल्प्यः । शकन्धादिषु पररूपं वक्तव्यम् (वा. VI. 1. 94.) इति सूत्रे पररूपत्वम्; कासाञ्चके । प्रत्ययान्तेभ्यः आयप्रत्ययान्तादाम्प्रत्ययः; अतो लोपः (VI. 4. 48.) इत्यलोपः; गोपायाञ्चकार । आया-
दय आर्धधातुके वा (III. 1. 31.)—आर्धधातुके परतः आय ईय णिङ् इत्येते वा भवन्ति । इति आयप्रत्ययस्य पाक्षिकत्वात् आयप्रत्ययाभावपक्षे—

जुगोप, जुगुपतुः, जुगुपुः; जुगोपिथ जुगोपथ । चुर स्तेये; णिचि लिटि, अयामन्तालवाय्येत्त्विष्णिषु (VI. 4. 55.)—आम् अन्त आलु आल्य इलु इष्णु इत्येतेषु परतः णेरयादेशो भवति । णिलोपापवादः; नेति वक्तव्ये अयादेशग्रहणमुत्तरार्थम्; चोरयाञ्चकार, चोरयाञ्चके; चोरयाम्बभूव; चोरयामास । पालयाञ्चकार, पालयाञ्चके, पालयाम्बभूव, पालयामास । अर्चयाञ्चके, अर्चयाम्बभूव, अर्चयामास । इत्यादि-
सर्वमुन्नेयम् । अमन्त्र इति किम्? कृष्णो नोनाव; अत नोनाव इति गुधातोः यङ्लुगन्तस्यापि लिटि कृते, प्रत्ययलक्षणेन यङ्लुगन्तस्यापि प्रत्यया-
न्तत्वात् आम्प्रत्यये प्राप्ते, मन्त्रविषयत्वादमन्त्र इति प्रतिषेधान्न भवति; ततस्तिबादिकार्यम् । कास्यनेकाच इति वक्तव्यं चुलुम्पाद्यर्थम् (वा. III. 1. 35.)—इति चुलुम्पाञ्चकार, दरिद्राञ्चकार । आत औ णलः (VII. 1. ३४.) इत्यत्र ओकारे विधातव्ये औकारविधानं दरिद्रातेराधधातुके लोपो वक्तव्यः (वा. VI. 4. 114.) इत्यालोपेऽपि औकारस्य श्रवणार्थम्; तेन ददरिद्रौ इत्यपि भवति । चुलुम्पतेर्धातुष्वपठि-
तस्यापि कात्यायनवचनप्रामाण्यात् धातुत्वं वेदितव्यम् ।

आमोऽमित्त्वमदन्तत्वादगुणत्वं विदेस्तथा ।

आस्कासोराविधानाच्च पररूपं कतन्तवत् ॥

तत्त्वपक्षमाश्रित्योत्तरार्धेन आम्प्रत्ययस्य वैयर्थ्यं दर्शयति आस्कासोरिति ॥

इति लिङ्प्रकरणम् ॥

अथ लुङ्प्रकरणम् ॥

भूते (II. 2. 84.) इति वर्तमाने, लुङ् (III. 2. 110.)—भूतार्थे
मानाद्घातोलुङ्प्रत्ययो भवति । भू सत्तायाम् ; धातुसंज्ञायां, माङि लुङ्
(II. 3. 175.)—माङ्युपपदे धातोलुङ् प्रत्ययो भवति । स्मोत्तरे
लुङ् च (III. 3. 176.)—स्मशब्दसाहिते माङ्युपपदे लङ्प्रत्ययो भवति
लुङ् च । भू+लुङ् इति स्थिते, लङ्प्रत्ययस्य लङ्प्रत्ययो भवति
(II. 1. 43.)—धातोः च्लिप्रत्ययो भवति लुङि परतः । शपोऽपवादः;
र उच्चारणार्थः, चकारः स्वरार्थः । च्लेस्सिच (III. 1. 44.)—
प्रत्ययस्य सिच् इत्ययमादेशो भवति । पूर्ववदनुबन्धलोपः । गाति-स्था-
पा-भूभ्यस्सिचः परस्मैपदेषु (II. 4. 77.)—गाति स्था ध्रु पा भू
भ्यः परस्य सिचो लुगभवति परस्मैपदेषु परतः । गापोर्ग्रहणेन
स्वत्योर्ग्रहणं, न गायतेः पातेश्च, अतस्तयोस्सिचो लुग्न भवति; अगासीत्,
सीत् । इतश्च इति तिपः इकारलोपः । इति अभू+त् इति जाते, गुणे प्राप्ते,
यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके इति वर्तमाने, भूसुवोस्तिङि
(II. 3. 88.)—भू सू इत्येतयोः तिङि सार्वधातुके परतः गुणो न
भवति । अभूत्, अभूताम् । भुवो वुग्लुङ्लिटोः इति वुगागमः ।
असिद्धवदत्राभात् (VI. 4. 22.) इति वुगागमस्य असिद्धतया

उवाङि प्राप्ते, वुग्युटावुवङ्यणोस्सिद्धौ वक्तव्यौ (वा. VI. 4. 22.) इति वचनादसिद्धत्वं न भवति; अभूवन्; अभूः, अभूतम्, अभूत; अभू-
वम्, अभूव, अभूम् । एध्; आर्धधातुकस्येड्गुणादेः (VII. 2. 35.) इति इडागमः; आट्; वृद्धिश्च; षत्वष्टुत्वे; पेधिष्ट, पेधिषाताम्, पेधिषत;
पेधिष्ठाः, पेधिषाथाम् । रात्सत्य (VIII. 2. 24.) इत्यनुवर्तमाने,
धि च (VIII. 2. 25.)—धकारादौ प्रत्यये सकारस्य लोपो भवति;
पेधिध्वम् । पेधिषि, पेधिष्वहि, पेधिष्महि । न माङ्योगे (VI.
4. 74.)—लुङ्लङ्लङ्क्षु परतो यदुक्तम् अडागम आडागमश्च यथायथं,
तत् माङ्योगे न भवति । तदिहेदानां स्पष्टार्थं मध्ये भवान्शब्दः प्रयुज्यते;
मा भवानेधिष्ट, मा स्म भवानेधिष्ट । इत्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

2. डु पचष् पाके; सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु (VII. 2. 1.)
इति वर्तमाने, वदव्रजहलन्तस्याचः (VII. 2. 3.)—वदव्रजोर्ह-
लन्तानामचः स्थाने वृद्धिर्भवति परस्मैपदपरसिचि परतः । अस्तिसिचोऽ-
पृक्ते (VII. 3. 96.)—अस्तेरङ्गात्सिजन्ताद्वादुत्तरस्यापृक्तस्य पितः
सार्वधातुकस्य ईडागमो भवति । चोः कुः इति कुत्वम्; आदेशप्रत्यययोः
इति षत्वम्; अपाक्षीत् । झलो झलि (VIII. 2. 26.)—झल
उत्तरस्य सकारस्य लोपो भवति झलि परतः; अपाक्ताम् । सिजभ्यस्त-
विदिभ्यश्च (III. 4. 109.) इति झेर्जुसादेशो भवति; अपाक्षीः,
अपाक्तम्, अपाक्त; अपाक्षम्, अपाक्ष्व, अपाक्ष्म । आत्मनेपदे
—अपक्त, अपक्षाताम्, अपक्षत; अपक्थाः, अपक्षाथाम्,
अपग्ध्वम्; अपक्षि, अपक्ष्वहि, अपक्ष्महि ॥

3. वस निवासे । सस्स्यार्धधातुके (VII. 4. 49.)—सः सि
इति पदच्छेदः; सकारान्तस्याङ्गस्य तकारादेशो भवति आर्धधातुके परतः ।

पूर्ववद्वादिः ; सिच ईडागमश्च ; अवात्सीत्, अवात्ताम्, अवात्सुः ;
 अवात्सीः, अवात्ताम्, अवात्तः ; अवात्सम्, अवात्स्व, अवात्सम् ।
वह् ; वहेरादौ वदन्नजहलन्तस्याचः (VII. 2. 3.) इति हलन्तलक्षणा
 वृद्धिः ; पश्चात् धत्वङत्वकत्वानि ; ङत्वादीनां पूर्वत्रासिद्धम् (VIII. 2. 1.)
 इति असिद्धत्वात् षत्वम् ; अवाक्षीत् । द्विवचनेऽप्यादौ वृद्धिः ; ततस्सलो-
 पढत्वधत्वष्टुत्वढलोपेषु कृतेषु, सहिवहोरोदवर्णस्य (VI. 3. 112.)
 —सहि वाङि इत्येतयोरवर्णस्य ओकारादेशो भवति । इत्योत्वम् ; पुनर्वृद्धि-
 र्न भवति कृतार्थत्वात्—अवोढाम्, अवाक्षुः ; अवाक्षीः, अवोढम्,
 अवोढः ; अवाक्षम्, अवाक्ष्व, अवाक्षम् । आत्मनेभाषायाम्—
 अवोढः ; षठाः कत्सि (VIII. 3. 41.) इति कत्वम्—अवक्षाताम्,
 अवक्षतः, अवोढाः, अवक्षाथाम्, अवोढ्वम् ; अवक्षि, अवक्ष्वहि,
 अवक्ष्महि । **भिदिर्** इति धातोः—अभैत्सीत्, अभैत्ताम्,
 अभैत्सुः । आत्मनेपदे अडादौ कृते, इको झल् (I. 2. 9.), हलन्ताश्च
 (I. 2. 10.), इति वर्तमाने, लिङ्सिच्चावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.)—
 इक्समीपाद्झलः परौ झलादी लिङ् सिच् एतौ कितौ स्तः । इति कित्वान्न गुणः ;
 अभित्त, अभित्साताम्, अभित्सत । इरित्वात् पक्षे परस्मैपदे,
 अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् (III. 1. 52.) इति वर्तमाने,
 इरितो वा (III. 1. 57.)—इरितो धातोः परस्य च्लेः अडादेशो वा
 भवति । सिचोऽपवादः ; अभिदत्, अभिदताम्, अभिदन् ।
छिदिर् इत्यस्य—अच्छैत्सीत्, अच्छैत्ताम्, अच्छैत्सुः । अत्रापि
 इरित्वात् पक्षे वा अङ् ; अच्छिदत्, अच्छिदताम्, अच्छिदन् ।
 आत्मनेपदे पूर्ववत् कित्वान्न गुणः ; अच्छिञ्च, अच्छिञ्चताम् ;

अच्छित्सत । तृप प्रीणने ; स्पृशमृशकृषतृपदपांसिज्वा वाच्यः
(वा. III. 1. 44.) इति सिचि, रधादिभ्यश्च (VII. 2. 45.)
इति इट्पक्षे, वदव्रजहलन्तस्याचः (VII. 2. 3.) इति वृद्धौ प्राप्तायां,
नेटि (VII. 2. 4.)—इडादौ सिचि हलन्तस्य वृद्धिर्न भवति । गुणः ।
अतर्प्+इ+स्+ईत् इति स्थिते, इट् ईटि (VIII. 2. 28.)—इट्
उत्तरस्य सिचो लोपः ईटि परतः । इति सिचो लोपे सवर्णदीर्घे कर्तव्ये,
पूर्वत्रासिद्धम् (VIII. 2. 1.) इत्यसिद्धत्वे सिञ्जलोपस्य प्राप्ते, सि-
ज्जलोप एकादेशे सिद्धो वक्तव्यः (वा. VIII. 2. 3.) इति
असिद्धत्वं न भवति; अतर्पीत्, अतर्पिष्टाम्, अतर्पिषुः; इत्यादि ।

रधिर्नशिस्तृपिदृपी द्रुहिष्णुहिमुद्दिष्णिहाः ।

रधादयोऽमी पठिता दिवादिष्वष्ट कृष्टिभिः ॥

सिचि इडभावे, अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् (VI.
1. 59.) इति अमागमपक्षे—अत्राप्सीत्, अत्राप्ताम्,
अत्राप्सुः । तदभावे—अताप्सीत्, अताप्ताम्, अताप्सुः ।
उभयत्र वदव्रजहलन्तस्याचः (VII. 2. 3.) इति वृद्धिः । सिजभावे,
पुषादिबुताद्युदितः परस्मैपदेषु (III. 1. 55.)—पुषादिभ्यो
धातुभ्यः बुतादिभ्यः लृदिद्भ्यश्च परस्य च्लेरडादेशो भवति परस्मैपदेषु
परतः । सिचोऽपवादः; अतृपत्, अतृपताम्, अतृपन्; इत्यादि । नद्
अव्यक्ते शब्दे । पूर्ववत् अडागमः; सिचः इट्; ईडागमः । नेटि

(VII. 2. 4.) इति वृद्धिनिषेधे प्राप्ते, अतो हलादेर्लघोः (VII. 2. 7.)—हलादेर्लघोरकारस्य इडादौ परस्मैपदे सिचि वृद्धिर्वा भवति ; अनादीत् । पक्षे—अनदीत् । अत्रापि इट ईटि (VIII. 2. 28.) इति सलोपः । वद्; अत्रापि अतो हलादेर्लघोः इति वृद्धिविकल्पे प्राप्ते, वदव्रजहलन्तस्याचः (VII. 2. 3.) इति वृद्धिः नित्या भवति । इह इट ईटि इति सकारस्य लोपो भवति ; अवादीत्, अवादिष्टाम्, अवादिषुः । अत्र वदव्रज्योः पृथगुपादानम् अतो हलादेर्लघोः इति विकल्पबाधनार्थम् ; तयोरपि हलन्तत्वादेव वृद्धेस्सिद्धत्वात् । **टुनादि** समृद्धौ; सिचि इडागमः ; नेटि (VII. 2. 4.) इति वृद्धिर्न भवति । तत्र सङ्ग्रहश्लोकः—

हलस्सेट्सिचि वृद्धिर्नातो हलादेर्लघोस्तु वा ।

स्याह्लान्तस्य वदव्रज्योः न श्वसक्षणह्म्येदिताम् ॥

इट ईटीति सलोपः; इटो गुणे प्राप्ते, न धातुलोप आर्धधातुके (I. 1. 4.) इति वर्तमाने, दीर्घीवेवीटाम् (I. 1. 6.)—दीर्घीवेव्योरिटश्च ये गुणवृद्धी प्राप्नुतः, ते न भवतः । सिजलोप एकादेशे सिद्धो वक्तव्यः (वा. VIII. 2. 3.) इति सिजलोपस्य सिद्धत्वात् सवर्णदीर्घः; अनन्दीत्, अनन्दिष्टाम्, अनन्दिषुः । **षिवु**; नेटि (VII. 2. 4.) इति वृद्धौ प्रतिषिद्धायां लघूपधगुणः; असेवीत् । **कुष** निष्कोषे; अकोषीत् ।

मुष स्तेये; अमोषीत् । **ध्वंसु** गतौ; अध्वंसिष्ट, अध्वंसिषाताम्, अध्वंसिषत । एवम् अस्त्रसिष्ट, अस्त्रसिष्ट, इत्यादि ।
व्येञ्; आदेच उपदेशेऽशिति (V. 1. 45.) इति आत्वम् ;

यमरमनमातां सकृ च (V. 2. 73.)—यम रम नम इत्येतेषाम् आकारान्तानां च सगागमो भवति परस्मैपदपरे सिचि परतः; चकारात्सिच इडागमश्च । इट ईटि इति सलोपः; सवर्णदीर्घः; अव्यासीत्, अव्यासिष्टाम्, सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च (III. 4. 109.) इति ज्ञेजुम्—अव्यासिषुः; अव्यासीः, अव्यासिष्टम्, अव्यासिष्ट; अव्यासिषम्, अव्यासिष्व, अव्यासिष्म । अव्यास्त, अव्यासाताम्, अव्यासत; अव्यास्थाः, अव्यासाथाम्, धि च (VIII. 2. 25.) इति सलोपः—अव्याध्वम्; अव्यासि, अव्यास्वहि, अव्यास्महि ।

यम उपयमे; यमरमनमातां सकृ च इति सगिटौ, अस्तिसिचोऽपृक्ते (VII. 3. 96.) इति ईडागमः; इट ईटि इति सलोपः; सवर्णदीर्घः; अयंसीत् ।

रमु क्रीडायाम्; व्यरंसीत्; आरंसीत्; पर्यरंसीत्; उपारंसीत्; इत्यादि । **णमु** प्रहृत्वे शब्दे च; अनंसीत् । आकारान्तानाम्—या प्रापणे; अयासीत् । **रलै रलै** हर्षक्षये; आदेच उपदेशेऽशिति इत्यात्वम्; अग्लासीत्, अम्लासीत् । **कै गै रै** शब्दे; अकासीत्; अगासीत्; अरासीत् । यमादीनां हलन्तलक्षणा वृद्धिः प्राप्ता नेटि इति प्रतिषिध्यते । परस्मैपदेष्वित्येव; नेह—आयंस्त, अरंस्त,

अनन्त—इत्यादिषु। गृह् गृहणे; लुङि पूर्ववदडागमः; स्वरति-सूति-
 सूयति-धूजूदितो वा (VII. 2. 44.) इति ऊदित्वेन सिच इष्टि गुणे च
 कृते, अगर्हिष्ठ। इडभावे, शल इगुपधादनिटः कसः (III. 1.
 45.)—इगुपधो यश्शलन्तः तस्मादनिटश्चलेः कसादेशस्स्यात्। सिचोऽ-
 पवादः। हो ङः (VIII. 2. 31.) इति ढत्वम्; एकाचो वशो भष्
 झषन्तस्य सध्वोः (VIII. 2. 37.) इति भध्भावः; षढोः कस्सि
 इति कत्वम्; षत्वम्; अघृक्षत्। क्सस्याचि (VII. 3. 72.)—
 अजादौ तङि क्सस्य लोपो भवति। अलोऽन्त्यस्य; अघृक्षाताम्, अघृ-
 क्षन्तः इत्यादि। स्पृश; स्पृशमृशकृषतृपध्वां च्लेस्सिज्वा वक्तव्यः—
 इति पक्षे सिचि, अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् (VI. 1. 59.)
 इति अमागमे वृद्धौ, अस्प्राक्षीत्, अस्प्राष्टाम्, अस्प्राक्षुः। अमभावे
 गुणे, अस्पर्क्षीत्, अस्पर्ष्टाम्, अस्पर्क्षुः। सिजभावे पूर्वेण क्सः;
 अस्पृक्षत्। दृशिर् प्रेक्षणे; इर इत्संज्ञा वाच्या (वा.)— इति
 इर इत्वे, पूर्ववल्लुङि अडादौ, इरितो वा (III. 1. 57.)—
 इरितो धातोः च्लेरङ् वा स्यात् परस्मैपदे। ऋदृशोऽङि गुणः (VII.
 4. 16.)—ऋवर्णान्तानां दृशेश्च अङि परतो गुणो भवति। इति गुणे
 अदर्शत्। पक्षे क्से प्राप्ते, न दृशः (III. 1. 47.)—दृशः च्लेः
 क्सो न भवति; सिचि ईडागमे सृजिदृशोऽङ्यमकिति (VI. 1.
 58.)—सृजि दृश् इत्येतयोर्धात्वोः अमागमो झलादौ प्रत्यये, न तु किति।
 वद्व्रजहलन्तस्याचः (VII. 2. 3.) इति सिचि वृद्धिः; अद्राक्षीत्,

अद्राष्टाम्, अद्राक्षुः । **हिलष्** ; लुङि, **श्लिष** आलिङ्गने (III. 1. 46.)—श्लिष्धातोः च्लेः क्सः स्यात् आलिङ्गनार्थे । षटोः कस्मि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम् ; षत्वम् ; अश्लिषत् । अत्र योगविभागः क्रियते श्लिषः इति पुषाद्यङ्बाधनायैव, न^० तु कर्मणि चिण्-बाधनाय; **पुरस्तादपवादा अनन्तरान् विधीन् बाधन्ते नो-त्तरान्** (परि 59.) इति न्यायात् । तेन **समाश्लेषि** कन्या चैत्रेण । आलिङ्गने इति योगः अर्थविशेषे नियम्यते; आलिङ्गने एव क्सः न त्वर्थान्तरे । तेन **समाश्लिषत् जतु काष्ठम्** इत्यत्र पुषादीनां वक्ष्यमाणः अङ् भवति ॥

5. पुषादिद्युताद्युदितः परस्मैपदेषु (III. 1. 55.)—पुषादिः दिवाद्यन्तर्गणे गृह्यते, न भ्वादिक्रयाद्यन्तर्गणः; एषां पुषादीनां युतादीनां लृदितां च च्लेरङ् । पुषादय उच्यन्ते । **पुष** पुष्टौ—अपुषत; **तुष** तुष्टौ—अतुषत; **शुष** शोषणे—अशुषत; **दुष** वैकृत्ये—अदुषत; **हिलष** आलिङ्गने—**समाश्लिषत् जतु काष्ठम्**; **शक** विभाषितो मर्षणे—अशकत; **जि ष्विदा** गात्रप्रक्षरणे—अस्विदत्; **क्रुध** क्रोधे—अक्रुधत्; **क्षुध** बुभुक्षायाम्—अक्षुधत्; **शुध** शौचे—अशुधत्; **षिधु** संराद्धौ—असिधत्; **रध** हिंसासंराद्धयोः—अरधत्; **णश** अदर्शने—अनशत्; **तृप** प्रीणने—अतृपत्; **दृप** हर्षणमोचनयोः—अदृपत् । स्पृशमृशकृषतृपदृपां च्लेस्सिज्वा वक्तव्यः इति सिचि, रधादिभ्यश्च इति इटि, अतर्पीत्, अदर्पीत् । इडभावे

अमागमे वृद्धौ—अत्राप्सीत्, अद्राप्सीत्। अमभावे—अताप्सीत्,
अदाप्सीत्। **द्रुह** जिघांसायाम्—अद्रुहत्; **मुह** वैचित्ये—
अमुहत्; **ऋणुह** उद्विगने—अऋणुहत्; **ष्णिह** प्रीतौ—
अस्निहत्; **शम** उपशमे—अशमत्; **तमु** ग्लानौ—अतमत्;
दम उपशमने—अदमत्; **अमु** तपसि खेदे च—अअमत्;
भ्रमु अनवस्थाने—अभ्रमत्; **क्षमूष्** सहने—अक्षमत्;
कलमु ग्लानौ—अकलमत्; **मदी** हर्षे—अमदत्। **असु** क्षेपणे;
अङि कृते, ऋदृशोऽङि गुणः (VII. 4. 16.) इत्यतः अङि
इत्यनुवर्तमाने, अस्थितेऽस्थुक् (VII. 4. 17.)—अस्थितेरङ्गस्य थुगा-
गमो भवति अङि परतः; आस्थत्। सोपसर्गस्य तु असु इत्यस्य उप-
सर्गादस्यत्यूहोर्वा वचनम् (वा. I. 3. 30.) इति तङि, पुंषाद्यङः
आत्मनेपदे अप्रवृत्त्या, अस्थतिवक्तिरुयातिभ्योऽङ् (III. 1.
52.)—असु क्षेपणे, वच परिभाषणे ब्रूयादेशो वचिर्वा, ह्या प्रकथने
चक्षिडादेशो वा, इत्येतेभ्यः परस्य च्लेरडादेशः। इत्यङेव अस्थितौ सर्वत्र
न्याय्यः; अवास्थत्। पक्षे परस्मैपदम्; अवास्थत्। **यसु** यत्ने—
अयसत्; **जसु** मोक्षणे—अजसत्; **तसु** उपक्षये—अतसत्, **दसु**
च—अदसत्; **वसु** स्तम्भे—अवसत्; **व्युस** विभागे—
अव्युसत्; **प्लुष** दाहे—अप्लुषत्; **विस** प्रेरणे—अविसत्;
कुस श्लेषणे—अकुसत्; **वुस** उत्सर्गे—अवुसत्; **मुस**

खण्डने—अमुसत्; मसी परिणामे—अमसत्; लुठ विलो-
डने—अलुठत्; उच्च समवाये—औचत्; भ्रंशु भलंशु अधः-
पतने—अभ्रशत्, अभ्लशत्; वृश वरणे—अवृशत्; कृश
तनूकरणे—अकृशत्; त्रि तृषा पिपासायाम्—अतृपत्; हृष
तुष्टौ—अहृषत्; रुष रोषे—अरुषत्; डिप क्षेपे—अडिपत्;
कुप क्रोधे—अकुपत्; गुप व्याकुलत्वे—अगुपत्; युपु रुपु
लुपु विमोहने—अयुपत्, अरुपत्, अलुपत्; लुभ गार्ध्वे—
अलुभत्; क्षुभ सञ्चलने—अक्षुभत्; णभ तुभ हिंसायाम्—
अनभत्, अतुभत्; क्लिदू आर्द्राभावे—अक्लिदत्; नि मिदा
स्नेहने—अमिदत्; नि क्षिददा स्नेहनमोचनयोः—अक्षिदत्;
ऋधु वृद्धौ—आडागमो वृद्धिश्च—आर्धत्; गृधु अभिकाङ्क्षायाम्—
अगृधत् । उदात्ताः उदात्तेतः इति पुषादयः परस्मैभाषाः ॥

6. अथ द्युतादयः । द्युत दीप्तौ । वा क्यषः (I. 3. 90.) इति
वर्तमाने, द्युद्भ्यो लुङि (I. 3. 91.)—द्युतसाहचर्यात् लुठादयोऽपि
कृपूपर्यन्तास्तथैव व्यपदिश्यन्ते; बहुवचननिर्देशादाद्यर्थो गृह्यते; अनुदात्ते-
त्वात् नित्यमात्मनेपदे प्राप्ते अनेन परस्मैपदं विधीयते; द्युतादिभ्यो धातुभ्यः
अङि परतो वा परस्मैपदं भवति । यदा परस्मैपदं तदा अङ् भवति ;
अद्युतत् । श्विता वर्णे—अश्वितत्; नि मिदा स्नेहने—

अमिदत् ; जि ष्विदा स्नेहनमोचनयोः—आस्विदत् ; रुच दीप्तौ—अरुचत् ; घुट परिवर्तने—अघुटत् ; रुट लुट लुठ परिधाते—अरुटत्, अलुटत्, अलुठत् । शुभ दीप्तौ—अशुभत् ; शुभ सञ्चलने—अशुभत् ; णभ तुभ हिंसायाम्—अनभत्, अतुभत् ; संसु ध्वंसु भ्रंसु अवसंसने—सर्वत्रानिदितामिति नलोपः—अस्रसत्, अध्वसत्, अभ्रसत् ; सम्भु विश्वासे—अस्रभत् ; वृतु वर्तने—अवृतत् ; वृधु वृद्धौ—अवृधत् ; शृधु शब्द-कुत्सायाम्—अशृधत् ; स्यन्दू प्रसवणे—अस्यदत् ; कृपू सामर्थ्ये—अकृपत् । आत्मनेपदे तु अङ् नास्ति, सिजेव ; व्यद्योतिष्ट, अश्चेतिष्ट, अरोचिष्ट, अलोचिष्ट, अलोठिष्ट, अशोभिष्ट, अनशिष्ट, अतोभिष्ट अंसंसिष्ट, अध्वंसिष्ट, अभ्रंसिष्ट, अवर्तिष्ट, अवर्धिष्ट, अस्यन्दिष्ट, अक-लिपिष्ट, इत्यादीनि भवन्ति । इति घुतादयः ॥

अथ लृदेतः । गम सृप गतौ—अगमत्, असृपत् ; शक शक्तौ—अशकत् ; लुप छेदने—अलुपत् ; विद लाभे—अविदत् । पत गतौ ; पतः पुम् (VII. 4. 16.)—पतेरङ्गस्य अङि पुमागमः ; अपसत् । घस अदने—अघसत् । अद् भक्षणे ; लुङ्सनोर्घस (II. 4. 37.)—लुङि सनि च परतः अदो घस्लादेशो भवति ; अघसत् । इति लृदितः ॥

7. शीङ् ; अशयिष्ट । ब्रूज्—वा वचिरादेशः ; अस्यति-वक्तिख्यातिभ्योऽङ् (III. 1. 52.) इति असु क्षेपणे, वच परि-भाषणे ब्रूजादेशो वा, ख्या प्रकथने चक्षिडादेशो वा, इत्येतेभ्यः परस्व

आर्धधातुकपरिच्छेदे लुङ्प्रकरणम् । १५३

च्लेरडादेशो भवति कर्तृवाचिनि लुङि परतः ; वच उम् (VII. 4. 20.)
 वचोऽङ्गस्योमाङ्गे^{गुत्तौ} भवत्यङि परतः ; आहुणः (VI. 1. 87.) ; अवोचत्,
 अवोचत । अन्यतिग्रहणमात्मनेपदार्थम् ; परस्मैपदेषु पुपादित्वादङ् ।
 आडागमो ; वृद्धिश्च : परिपूर्वः ; यणादेशः ; पर्यास्थितः । ख्या प्रकथने ;
 आतो लोप इति च (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपः , आख्यत् ॥

पल्लु गतौ ; लृदित्वादङ् ; पतः पुम् (VII. 4. 19.)—पतेरङ्गस्य
 पुमागमो अवति अङि परतः ; अपसत् । लिपिसिचिह्नश्च (III. 1. 53.)—
 लिपादिभ्यः परस्य च्लेरडादेशो भवति कर्तृवाचिनि लुङि परतः ; अलिपत् ;
 असिचत् ; अहत् । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् (III. 1. 54.)—आत्मने-
 पदेषु परतः लिपिसिचि ह्न इत्येतेभ्यः परस्य च्लेरन्यतरस्यामडादेशो
 भवति ; स्वरितजितः कर्त्तृभिप्राये क्रियाफले (I. 3. 72.) इत्यात्मने-
 पदम् ; झलो झालि (VIII. 2. 26.) इति सकारलोपः ; अलिस
 अलिपत ; असिक्त असिचत ; आह्वास्त आह्वत ; अत्र स्पर्धायामाङ्ः
 (I. 3. 31.) इत्यात्मनेपदं बोध्यम् । सतिशास्त्यतिभ्यश्च (III. 1. 56.)
 —सृ गतौ , शासु अनुशिष्टौ , ऋ गतौ इत्येतेभ्यः परस्य च्लेरडादेशो भवति ;
 ऋदृशोऽङिगुणः (VII. 4. 16.)—ऋवर्णान्तानामङ्गानाम् दृशेश्चाङि
 परतो गुणो भवति ; असरत् । शास इदङ् हलोः (VI. 4. 34.)—शास
 उपधाया इकारादेशो भवत्यङि हलादौ ऋडिति प्रत्यये परतः ; अन्वशिषत्
 आरत् । इरितो वा (III. 1. 57.) इति वर्तमाने ; जृस्तन्भुञ्चुञ्चु-
 मुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्चिभ्यश्च (III. 1. 58.)—जृष् वयोहानौ , स्तन्भुःसौत्रो-
 धातुः , मुचु म्लुचु गत्यर्थे , मुचु ग्लुचु स्तेयकरणे , ग्लुञ्चु गतौ , दुओश्चि
 गतिवृद्धोः , इत्येतेभ्यः परस्य च्लेर्वा अडादेशो भवति कर्तृवाचिनि लुङि

परतः ; ऋदृशोऽङिगुणः (VII. 4. 16.)—इति गुणः ; अजरत् ; अङभावे सिचिवृद्धिः परस्मैपदेषु (VII. 2. 1.)—परस्मैपदपरे सिचि परतः इगन्तस्याङ्गस्य वृद्धिर्भवति ; अजारीत् । अनिदितां (VI. 4. 24.) इत्यादिना नलोपः ; अस्तभत् अस्तम्भीत् ; विपूर्वः ; स्तन्भेः (VIII. 3. 67.)—स्तन्भेस्सकारस्योपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य मूर्धन्यादेशो भवति ; प्राकृसितादङ्गव्यवायेऽपि (VIII. 3. 63.)—इति षत्वम् ; व्यष्टभत् अन्नुचत् अन्नोचीत् । अम्लुचत् अम्लोचीत् । अगुचत् अग्रोचीत् । अग्लुचत् अग्लोचीत् । अग्लुञ्चत् अग्लुञ्चीत् । श्वयतेरः (VII. 4. 18.)—श्वयतेरङ्गस्याकारादेशो भवत्यङि परतः ; आश्वत् आश्वताम् आश्वन् ; सिचिवृद्धौ प्राप्तायाम् ; नेटि (VII. 2. 4.) इति वर्तमाने ; ह्रस्वन्तक्षणश्चसि-जागृणिश्च्येदिताम् (VII. 2. 5.)—हकार मकार यकारान्तानाम्, क्षण श्वस जागृ णि श्चि इत्येतेषामेदितां च इडादौ परस्मैपदपरसिचि परतो वृद्धिर्न भवति इति प्रतिषेधः ; गुणयादेशौ ; अश्वर्यात् ।

कित्वमुच्यते ; गम्लृ ; गमेः समोगमि (I. 3. 29.) इत्यादिना आत्मनेपदम् ; लिङ् सिचावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति वर्तमाने, वागमः (I. 2. 13.)—गमेः परौ यौ लिङ्सिचौ तावात्मनेपदेषु झलादी वा कितौ स्तः ; कित्वपक्षे अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ति (VI. 4. 37.) इत्यादिना अनुनासिकलोपः ; ह्रस्वादङ्गात् (VIII. 2. 27.)—ह्रस्वादङ्गादुत्तरस्य सकारस्य लोपो भवति झलि परतः ; संपूर्वः समगत, कित्वाभावे, नश्चापदान्तस्य झलि (VIII. 3. 24.) इत्यनुस्वारादेशः ; समगंस्त, समगंसाम्, समगंसत । हन ; हनो वध लिङि (II. 4. 42.) इति वर्तमाने, लुङिच

(II. 4. 43.)—हनो वधादेशो भवति लुङि परतः । अकारान्तोऽयमादेशः ; अतो लोपः (VI. 4. 48.) इत्यकारलोपः ; तस्य स्थानिवद्भावाद्दलन्तलक्षणा वृद्धिर्न भवति ; अवधीत, योगविभाग उत्तरार्थः ; तेन आत्मनेपदेषु लिङि विकल्पो माभूत् : आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् (II. 4. 44.)—पूर्वेण नित्ये प्राप्ते विकल्प उच्येत, आत्मनेपदेषु परतोऽन्यतरस्यां लुङि हन्तेर्वध इत्ययमादेशो भवति : आङ्पूर्वः आवधिष्ट, यदा वधादेशो न भवति तदा हनस्सिच् (I. 2. 14.)—हन्तेर्धातोः परः सिच् किङ्भवति ; सिचः कित्वादनुनासिकलोपः ; इस्त्रादङ्गात् (I. 2. 27.) इति मलोपः ; आहत, परस्मैपदेषु हन्तेर्वधादेशस्य नित्यत्वात् किञ्चस्य प्रयोजनं नास्ति । यम उपरमे ; आङ्पूर्वः ; आङोयमहनः (I. 3. 28.) इत्यात्मनेपदम् ; च्लेःसिच् (III. 1. 44.) इति सिचि ; लिङ्सिचावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति वर्तमाने, यमोगन्धने (I. 2. 15.)—यमेर्धातोर्गन्धने वर्तमानात् परःसिच् किङ्भवत्यात्मनेपदेषु परतः ; गन्धनं सूचनम् ; परेण प्रच्छाद्यमानस्या वधस्याविकरणम् ; अनेकार्थत्वाद्धातूनां यमिस्तत्र वर्तते ; इति कित्वादनुनासिकलोपः ; उत्पूर्वः उदायत, उदायसाताम्, उदायसत । सूचितवानित्यर्थः । गन्धने इति किम् ? उदायंस्त पादौ ; उदायंस्त कूपा-
ब्रज्जुम् । सकर्मकत्वेऽपि समुदाङ्भ्यो यमोऽग्रन्थे (I. 3. 75.) इत्यात्मनेपदम् ; लिङ्सिचावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति वर्तमाने, विभाषोप-
यमने (I. 2. 16.)—यमधातोरुपयमने वर्तमानात्परः सिज्विभाषा किङ्भवति आत्मनेपदेषु परतः ; उपायत कन्याम् ; उपायंस्त कन्याम् ; उप-
यमनं स्वीकरणम् ; विवाहो दारकर्म प्राणिग्रहणमिति यावत् ; उपायमः स्व-
करणे (I. 3. 56.) इत्यात्मनेपदम् ।

इण् गतौ ; इणोगालुङि (II. 4. 45.)—इणो गा इत्ययमादेशो

भवति लुङि परतः ; इतश्च (III. 4. 100.) इति इकार लोपः ; च्ले-
 स्सिच् (III. 1. 44.) इति सिच् ; गातिस्थाद्युपाभूभ्यः सिचः परस्मै-
 पदेषु (II. 4. 77.) इति सिचो लुक् ; अगात्, अगाताम्, सिजभ्यस्त-
 विदिभ्यश्च (III. 4. 109.) इति वर्तमाने ; आतः (III. 4. 110.)—
 सिचि आकारान्तादुत्तरस्य झेर्जुसादेशो भवति ; कथमाभ्यामानन्तर्यम् ?
 सिचि-लुकि कृते प्रत्ययलक्षणेन सिचः अनन्तरः, श्रुत्या च आकारादिति
 पूर्वसूत्रेणैव सिद्धे नियमार्थम् ; आत एव सिजलुगन्तादेव नान्यस्मादिति
 नियमादिह न भवति ; अभूवञिति । झेर्जुसः पररूपत्वम् ; उस्यपदान्तात्
 (VI. 1. 96.) इत्यनेन भवति ; अगुः । इक् स्मरणे ; इण्वदिक इति वक्त-
 व्यम् (वा. II. 4. 45.) इति गादेशः ; अध्यगात् । इङ् अध्ययने ; विभा-
 षालुङ्लङोः (II. 4. 50.)—इङो विभाषा गाङ्इत्ययमादेशो भवति
 लुङि परतः लृङिच ; यदा गाङ्देशः तदा गाङ्कुटादिभ्योऽङ्णिन्डित्
 (I. 2. 1.)—गाङिति इङ्देशो गृह्यते न गाङ् गताविति ; ङकारस्या-
 नन्यार्थत्वात् ; कुटादयोऽपि कुट कौटिल्ये इत्यारभ्य यावत् कुङ्शब्दे इति
 एतेभ्यो गाङ्कुटादिभ्यः परे अङ्णितः प्रत्ययाः ङिद्विद्वन्तीत्यर्थः, इति
 सिचो ङित्वात् घुमास्थागापाजहातिसां हलि (VI. 4. 66.) इति
 ईत्वम् ; अध्यगीष्ट, गाङ्भावे अध्यैष्ट । कुटादिभ्यः ; कुट कौटिल्ये ;
 कुटादिषु ङित्वाद् गुणवृद्ध्योरभावः ; न्यकुटीत् । पुट संश्लेषणे—अपुटीत् ;
 कुच सङ्कोचे—अकुचीत्, गुञ्जं शब्दे—अगुञ्जीत् ; गुड रक्षायाम्—अ-
 गुडीत् ; डिप क्षेपे—अडिपीत् ; छुर छेदने—अच्छुरीत् ; स्फुट विकसने
 —अस्फुटीत् ; मुट आक्षेपमर्दनयोः—अमुटीत् ; त्रुट छेदने—अत्रुटीत् ;
 तुट कलहकर्मणि—अतुटीत् ; चुट छेदने—अचुटीत् ; जुड बन्धने—
 अजुडीत् ; कड मदे—अकडीत् ; लुठ संश्लेषणे—अलुठीत् ; कृड घनत्वे—

अकुडीत् ; कुडि दोहे—अकुंडीत् ; घुट प्रतिघाते—अघुटीत् ; तुड ताडेन—अतुडीत् ; धुड संवरणे—अधुडीत् स्फुर संचलने—अस्फुरीत् ; स्फुल संचलने—अस्फुलीत् ; स्फुड, चुड, वृड संवरणे—अस्फुडीत् ; अचुडीत्, अवृडीत् ; गुरी उद्ययमने, आत्मनेभाषा—अगुरिष्ट ; णु स्तवने ; उवडादेशः ; न्यनुवीत् ; धू विधूनने—न्यधुवीत् ; गुड पुरिपोत्सर्गे—अगु-
दीत् ; ध्रुव गतिस्वर्ययोः—अध्रुवीत् ; कुङ् शब्दे ; अकृतइति वेदलोकप्र-
योगदर्शनादीर्घान् एवायं हरदत्ताभिमतः, तदा सेदत्वात् अकुविष्ट—इत्यपि
भवति ; जिनेन्द्रस्तु ह्रस्वान्तमेवापाठीतत् तदुक्तदा अकुत—इति भवति ।
वृत् इति कुटादयः ; स तुदाद्यन्तर्गणोऽयम् ।

विजड् (I. 2. 2.)—ओ विजी भयचलनयोः ; अनुदात्तेत् ; प्राये-
णायमुत्पूर्वः ; अस्मात्परः इडादिप्रत्ययोडिङ्भवति ; उद्विजिष्ट । विभाषो-
र्णोः (I. 2. 3.)—ऊर्णञ् आच्छादने, अस्मात् परः इडादिप्रत्ययोडि-
ङ्भवति विभाषा ; डित्वपक्षे उवडादेशः ; प्रौर्णवीत् ; डित्वाभावपक्षे नित्य-
मेव सिचि वृद्धौ प्राप्तायाम्, ऊर्णोतेर्विभाषा (VII. 2. 6.)—ऊर्णोते-
रङ्गस्य विभाषा वृद्धिर्भवति, इडादौ सिचि परस्मैपदेषु परतः ; वृद्धिपक्षे
प्रौर्णावीत् ; वृद्धभावे गुणः ; प्रौर्णवीत् । अण-रण-वण-क्वण इति
न्वादौ शब्दार्थाः पठ्यन्ते ; तत्र रण इत्येतस्माल्लुङि सिचि इडागमे कृते,
नेटि (VII. 2. 4.) इति निषेधे प्राप्ते, अतो हलादेर्लघोः (VII. 2. 7.)
—हलादेरङ्गस्य लघोरकारस्य विभाषा वृद्धिर्भवति, इडादौ परस्मैपदपरे सिचि
परतः ; अराणीत्, अरणीत् ; अवाणीत्, अवणीत् ; अक्वाणीत् अक्व-
णीत् ; अत इति किम् ? अदेवात्, असेवात् ; अत्र गुणः । न्यकुटीत्,
न्यपुटीत्, अत्र गाङ्कुटादिभ्योऽङ्गिङ्ङित् (I. 2. 1.) इति डित्वे गुणो न

भवति । हलादिरिति किम् ? मा भवानटीत्, मा भवानशीत् ; अत्र नोष्टि (VII. 2. 4.) इति प्रतिषेधः । लघोरिति किम् ? अतक्षीत्, अरक्षीत् ।

कृश आह्वाने रोदनेच ; अस्मात् लुङि च्लेः सिच् (III. 1. 44.) इति प्राप्ते, शल इगुपधादनिटः क्सः (III. 1. 45.) इति क्सादेशः ; ब्रश्चादिना षत्वम् ; षढोः कस्सि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम् ; आदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति षत्वम् ; अकृक्षत् । एवं विश प्रवेशने, अविक्षत् । द्विष अप्रीतौ ; अद्विक्षत् । कृष विलेखने ; अकृक्षत ; स्पृश मृशकृपतृपट्टपां च्लेस्सिच्चा वक्तव्यः (III. 1. 44. वा) इति पक्षे सिचि अमागमे वृद्धौ अक्राक्षीत् अकार्षीत् इत्यापि भवति । दुह प्रपूरणे ; च्लेः क्सादेशः ; दादेर्धातोर्घः (VIII. 2. 32.) इति घत्वम् ; भष्भावः ; चर्त्तव्यः ; आदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति षत्वम् ; अघुक्षत् । दिह उपचये ; घत्वादि पूर्ववत् ; अधिक्षत् । लिह आस्वादेने ; होढः (VIII. 2. 31.) इति ढत्वं ; षढोः कस्सि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम् ; अलिक्षत् । गुहू संवरणे ; ऊदित्वादिङभावेन च्लेः क्सादेशः ततः होढः (VIII. 2. 31.) इति ढत्वम् ; भष्भावः ; षढोः कस्सि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम्, षत्वम् ; अघुक्षत् । शल इति किम् ? अभैत्सीत् ; अचछैत्सीत् ; इगुपधादिति किम् ? अवाक्षीत् । अनिट इति किम् ? अतोषीत्, अमोषीत् ॥

अथ दुहादीनां चतुर्णामात्मनेपदेषु क्सादेशे कृते लुग्वा दुहदिह-लिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये (VII. 3. 73.)—दुह-दिह-लिह-गुह-इत्येतेषामङ्गानां वसस्य वा लुग्भवति, दन्त्यादावात्मनेपदे परतः । इति क्सस्य लोपः ; घत्व घत्वादि पूर्ववत् ; वर्णाश्रयविधौ प्रत्ययलक्षणं न भवति ;

(परि.) इति भप्भावो न भवति ; अदुग्ध ; क्सस्य लोपान्नावपक्षे भप्-
भावः ; अधुक्षत । एवं द्विवचने अधुक्ष आताम् इति स्थिते घोलोपो लेटिवा
(VII. 3. 70.) इत्यतः लोप इति वर्तमाने क्सस्याचि (VII. 3. 72.)
—अजादौ प्रत्यये परतः क्सस्य लोपो भवति ; अलोऽन्त्यस्य (I. 1. 52.)
इत्यकारलोपः ; अधुक्षाताम् , अधुक्षन्त । अत्र केचित् क्सस्य भाविर्नाम-
नकारान्ततामाश्रित्य ज्ञस्याद्धावे क्सस्याचि इत्यल्लोपे अधुक्षतेति रूपमि-
च्छन्ति ; तदसत् , तत्राचीत्यस्य परसप्तमीत्वात् ; अधुग्धाः , अधुक्षथाः ,
अधुक्षाथाम् , अधुग्ध्वम् , अधुक्षध्वम् ; अधुक्षि ; लोप इति वर्तमाने पुन-
र्लङ्ग्रहणं सर्वदेशार्थम् ; तच्च वद्वर्थमिति क्सस्य सर्वस्य लोपः ; अदुह्महि ,
अधुक्षावहि ; अत्र दन्त्योऽप्रयोऽपि वकारो दन्त्य इत्युच्यते । अन्यथा तौ-
ग्रहणमेव कृतं स्यात् । एवं दिहादिनां त्रयाणाम् ; अधिग्ध , अधिक्षत ,
अधिक्षाताम् , अधिक्षन्त । अलीढ , अलिक्षाताम् , अलिक्षन्त । अगूढ ,
भप्भावः ; अधुक्षत , अधुक्षाताम् , अधुक्षन्त ॥

हु दानादनयोः ; सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु (VII. 2. 1.) इति
वृद्धिः ; गुणस्यापवादः ; अहौषीत् , अहौष्टाम् , अहौषुः । पूज् पवने ; अप-
वीत् , अपाविष्टाम् , अपाविषुः । लूज् छेदने ; अलावीत् अलाविष्टाम् ,
अलाविषुः । एवम् अनावीत् ; अन्तरङ्गमपि गुणमेषां वृद्धिर्वचनाद्वाधते ।
न्यनुवीत् , न्यधुवीत् इत्यत्र कुटादित्वात् ङित्वे सति वृद्धौ प्रतिपिद्धायामु-
वडादेशः । अतोल्लान्तस्य (VII. 2. 2.)—रेफलकारौ यौ अतः समीपौ
तदन्तस्याङ्गस्यातः स्थाने वृद्धिर्भवति इडादौ परस्मैपदे सिचि परतः ; क्षर
संचलने ; अक्षारीत् । ल्लान्तस्येति किम् ? मा भवानटीत् । अन्तग्रहणं
किम् ? व्यवधाने मा भूत्—श्वभ्र ; अश्वभ्रीत् ; श्वल्ल , अश्वल्लीत् । अत्र

यौ रेफलकारौ अङ्गस्यान्तौ न तौ अतः समीपौ, यश्च लकारोऽतः समीपः न तदन्तमङ्गम् उभयत्र एषा वृद्धिर्न भवति । त्सर छद्म गतौ ; अत्सारीत् । ज्वल दीप्तौ ; अज्वालीत् । ह्वल संचलने ; अह्वालीत् । अत इति किम् ? खुर विलेखने ; अखोरीत् । मील निमेषणे ; न्यमीलीत् ॥

छा गतिनिवृत्तौ ; गातिस्था—(II. 4. 77.) इत्यादिना सिचो लुक्, अस्थात् ; दाधाध्वदाप् (I. 1. 20.)—दारूपा धारूपाश्च घुसंज्ञका भवन्ति । इति घुसंज्ञकानां 'डुदाञ् दाने', 'डुधाञ् धारणपोषणयोः' इत्यादीनाम् अदात्, अधात्, इति रूपम् । पा पाने ; अपात् । अस भुवि ; च्लेः सिचि ; अस्तेर्भूः (II. 4. 52.) इति भूभावे ; गातिस्था—(II. 4. 77.) इति सिचो लुक् ; भूसुवोस्तिङि (VII. 3. 88.) इति गुणो न भवति ; अभूत्, अभूताम् ; भुवो वुग् लुङ् लिटोः (VI. 4. 88.) इति वुगागमः ; अभूवन् । विभाषा घ्राघेट्शाच्छासः (II. 4. 78.)—घ्रा गन्धोपादाने, घेट् पाने, शो तनूकरणे, छो छेपने, षो अन्तर्कर्मणि इत्येतेभ्यो धातुभ्यः उत्तरस्य सिचो विभाषा लुग्भवति परस्मैपदेषु परतः घेटः पूर्वेण प्राप्ते विभाषा, परिशिष्टानामाप्राप्ते ; अघ्रात् । परस्मैपदेषु इति किम् ? अघ्रायिषातां सुमनसौ चैत्रेण । लुगभावे, यमरमनमातां सकृच्च (VII. 2. 73.) इति सकृ ; सिच इट् ; अघ्रासीत् । विभाषाघेट्शब्दोः (III. 1. 49.)—घेट्पाने, दुओश्चिगतिवृद्धयोः इत्येताभ्याम् धातुभ्याम् उत्तरस्य च्लेर्विभाषा चडादेशो भवति कर्तृवाचिनि लुङि परतः ; एकाचो द्वे प्रथमस्य (VI. 1. 1.) अजादेर्द्वितीयस्य (VI. 1. 2.) इत्यधिकृत्य, चङि (VI. 1. 11.)—चङि परतोऽनभ्यासस्य धात्ववयवस्य प्रथमस्यैकाचोऽजादेर्द्वितीयस्य वा यथायोगं द्वे भवतः ; अभ्यासकार्यम् ; आतो लोप

[illegible]

१ न दारिद्र्यायै लोपो दरिद्राणि न भेष्येत । यदिदरिद्रास्तद्भोगे दिदरि-
द्रिष्यतीति ॥ इति वा सति पठन्ति ॥

गुणः; अदेवीत् । पूङ् प्राणिप्रसेवे; स्वरति, सूति सूयति धूज्दितो वा (VII. 2. 44.) इति वेट्; असविष्ट; इडभावे असोष्ट, असविषाताम्, असोषाताम्, असविषत, असोषत; विभाषेष्टः (VIII. 3. 79.) इति वाढत्वम्; असविट् असविध्वम् । इडभावे इणः षीध्वम् इति मूर्धन्यादेशः; असोढ्वम् । णह वन्धने; वदव्रज—इत्यादिना वृद्धिः; नहो धः (VIII. 2. 34.) इति धत्वम्; खरिच इति चर्त्वम्; अनात्सीत्; झलो झलि (VIII. 2. 26.) इति सलोपः; अनाद्धाम्, अनात्सुः; अनद्ध, अनत्साताम्, अनत्सत ॥

अञ्च् शृङ्क्षणकान्तिव्यक्तिगतिषु; अञ्चेः सिचि (VII. 2. 71.)—ऊदित्वाद्विकल्पेनेडागमे प्राप्ते नित्यार्थमिदं वचनम्; अञ्चेः सिचि परतः इडागमो भवति; आञ्चीत्, आञ्चिष्टाम्, आञ्चिषुः । सिचीति किम्? अङ्क्ता, अञ्चिता; ऊदित्वात् विभाषेडभवति । स्तुसुधूज्भ्यः परस्मैपदेषु (VII. 2. 72.)—ष्टुञ् स्तुतौ, षुञ् अभिषवे, अनयोरनुदात्तत्वादिदप्रतिषेधे प्राप्ते, धूज् कम्पने अस्य स्वारित्यादिना विकल्पेन प्राप्ते इदमारभ्यते; स्तु सु धूज् इत्येतेभ्यः परस्मैपदेषु सिचि इडागमो भवति; सिचि वृद्धिः; अस्तावीत्, असावीत्, अधावीत् । परस्मैपदेष्विति किम्? अस्तोष्ट, असोष्ट, अधविष्ट, अधोष्ट । अशू व्याप्तौ, आशिष्ट, आशिषाताम्, आशिषत; इडभावे व्रश्चादिना षत्वम्; झलो झलि इति सलोपः; ष्टुत्वम् षढोः कः सि इति कत्वम्; आष्ट, आक्षाताम्, आक्षत; आष्टाः, आक्षार्थाम्; आङ् ढ्वम्, आक्षि, आक्ष्वहि, आक्षमहि । चिञ् चयने; निरचैषीत् निरचैष्टाम्, निरचैषुः; समचेष्ट । जि जये, व्यजेष्ट । तुद व्यथने; वदव्रज इत्यादिना वृद्धिः; चर्त्वम्; अतौत्सीत्, अतौत्ताम्, अतौत्सुः । मृङ्

प्राणत्यागे ; उश्च (I. 2. 12.)—ऋवर्णात्परौ लिङ् तङ् परः सिचि कितौ स्तः इति क्त्वम् ; ह्रस्वादङ्गात् इति सलोपः ; अमृत, अमृपाताम्, अमृपत । मुच्ल मोचने; लृदित्वादङ् ; अमुचत्, अनुचताम्, अमुचन् ; लिङ् मिचावात्मनेपदेषु इति क्त्वम् ; झलो झलि इति सलोपः ; अमुक्त, अमुक्षाताम्, अमुक्षत । रुधिर आवरणे ; इरितो वा (III. 1. 57.) इरितो धातोः परस्य च्लेर्वा अङादेशो भवति परस्मैपदे परतः ; अरुधत् अरुधताम्, अरुधन् ; अङभावे वदत्रजेत्यादिना वृद्धिः । अरौत्सीत्, अरौत्ताम्, अरौत्सुः । भिदिर् विदारणे; अभिदत्, अभैत्सीत् । छिदिर् द्वैधीकरणे ; अच्छिदत् ; अच्छैत्सीत् ; परस्मैपदेञ्चित्येव ; अरुद्ध, अभित्त, अच्छित्त । भुज पालनाभ्यवहारयोः ; भुजोऽनवने (I. 3. 66.) इति आत्मनेपदम् ; झलो झलि इति सलोपः ; चोः कुः इति कुत्वम् ; अभुक्त, पालने तु परस्मैपदम् । युजिर योगे ; अयुजत् अयौक्षीत् ; प्रायुक्त, प्रायुक्षाताम्, प्रायुक्षत । तनु विस्तारे ; अतो हलादेर्लघोः इति विभाषा-वृद्धिः ; अतानीत्, अतानिष्टाम्, अतानिषुः, अतर्नात्, अतर्निष्टाम्, अतर्निषुः ; तनादिभ्यस्तथासोः (II. 4. 79.)—तनादिभ्यो धातुभ्य उत्तरस्य सिचोविभाषा लुग्भवति तथासोः परतः ; थासा साहचर्यादात्मनेपदतशब्दस्यैवग्रहणम्, यूयमतनिष्ठ । अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ति (VI. 4. 37.) इत्यनुनासिकलोपः ; अतत अतनिष्ठ, अतथाः अतनिष्ठाः । मनु अवबोधने ; अमनिष्ट अमतः ; अमनिष्ठाः अमथाः । डुकृञ् करणे ; सिचि वृद्धिः ; अकार्षीत्, उश्च इति क्त्वम् ; ह्रस्वादङ्गात् इति सलोपः ; अकृत । एवं हृञ् हरणे ; अहार्षीत् ; आत्मनेपदे अहत् । डुक्लिङ् द्रव्यविनिमये ; सिचिवृद्धिः ; अक्रेषीत्, अक्रेष्ट । वृञ् वरणे लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु (VII. 2. 42.)

—वृतः परस्मिन् लिङि सिचि आत्मनेपदे वा इडागमः ; वृतो वा (VII. 2. 38.)—वृङ् वृञ् इत्याभ्याम् ऋदन्ताच्च इटो दीर्घो वा स्यात् ननु लिटि ; इति दीर्घविकल्पः ; अवरीष्ट, दीर्घाभावे अवरीष्ट ; इडभावे उश्च इति कित्वाद्गुणाभावः ; सलोपः ; अवृत । वृङ् संभक्तौ ; तथा प्रावरीष्ट, प्रावरिष्ट, प्रावृत । ऋकारान्तेभ्यः ; आडागमः ; आङ्पूर्वः ; सवर्णदीर्घः ; आस्तरिष्ट, आस्तरिषाताम्, आस्तरिषत ; दीर्घाभावे अस्तरिष्ट, अस्तरिषाताम् इत्यादि ; इडभावे कित्वाद् गुणाभावः ; ऋत इद्धातोः इति इत्वं ; हलिच इति दीर्घः ; अस्तीष्ट, अस्तीर्षाताम् अस्तीर्षत ; नलिङि (VII. 2. 39.) इति वर्तमाने, सिचि च परस्मैपदेषु (VII. 2. 40.) परस्मैपदपरे सिचि परतः वृत उत्तरस्येटो दीर्घो न भवति ; प्रावारिष्ट, प्रावारिष्टाम्, प्रावारिषुः । अस्तारीत्, अस्तारिष्टाम् इत्यादि । श्रु हिंसायाम् ; विपूर्वः, यणादेशः ; व्यशारीत्, व्यशारिष्टाम्, व्यशारिषुः । ध्वृ छेदने ; स्मृ चिन्तायाम् ; अनयोः परस्मैपदित्वात् कर्मव्यतिहार एवोदाहियते ; कर्तरिकर्मव्यतिहारे (I. 3. 14.) इत्यात्मनेपदविधानात् ; ऋतश्चसंयोगादेः (VII. 2. 43.) ऋकारान्तात्संयोगादेर्धातोस्तरयोर्लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु वा इडागमो भवति ; व्यत्यध्वरिष्ट, इडभावे व्यत्यध्वृत, व्यत्यध्वरिषाताम् ; व्यत्यध्वरिषाताम् । व्यत्यस्मरीष्ट, इडभावे व्यत्यस्मृत, व्यत्यस्मृषाताम्, व्यत्यस्मरिषाताम् । ग्रह उपादाने, ग्रहोऽलिटिदीर्घः (VII. 2. 37.) इति दीर्घः, नेटि इति वर्तमाने, ह्रस्वन्तेति वृद्धिनिषेधः ; अग्रहीत्, अग्रहीष्ट । स्यम, स्वन, ध्वन शब्दे ; अस्यमीत्, अस्यमिष्टाम् इत्यादि । डुवमु उद्विरणे ; अवमीत्, अवमिष्टाम् इत्यादि । व्यय वित्तसमुत्सर्गे ; अव्ययीत् । क्षणु हिंसायाम् ; अक्षणीत् । श्वस प्राणने ; अश्वसीत् ।

इति । ऊन परिहणे ; इल प्रेरणे ; उभयत्र चुरादित्वाष्णिच् । नोनयति (III. 1. 51.)—इत्यादिना छन्दसि चङ्प्रतिषेधे सिजेव भवति ; आगद्धि काममौनयात्, काममैलयीत् । भाषायां चङेव भवति ; औननत्, ऐलिलत् । दु ओश्चि गतिवृद्धयोः अश्वयीत् । रगे लगे स्थगे सङ्गे ; अरगीत्, अलगीत्, अस्थगीत् । करवे हसने ; अकरवीत् । हसे हसने ; अहसीत् ; ह्यन्तक्षणश्चसजागृणिद्व्येदिताम् इत्यनेन अतो हलादेर्लघोः इति विकल्पः प्रतिषिध्यते । जागृणिश्चिनां तु सिचि वृद्धिः प्राप्ता नेटि () इत्यनेन न प्रतिषिध्यते, नवान्तरङ्गत्वादेव पूर्वं गुणो भवति ; सिचि वृद्धेरनवकाशत्वाद्यदि पूर्वं गुणः णिश्चिग्रहणमनर्थकं स्यात् ; गुणायदेशयोः कृतयोर्यकारान्तत्वादेव प्रतिषेधस्य सिद्धत्वात् तस्मादेतदेव णिश्चिग्रहणं ज्ञापकम्—सिच्यन्तरङ्गं भवति () इत्यस्य । अथ जागृग्रहणं किमर्थम् ?

जागृ निद्राक्षये ; जाग्रोऽविचिण्णलुङ्ङित्सु (VII. 3. 85.)—जागर्तेर्गुणो भवति विचिण्णलुङ्ङिद्विशेषे परतः ; वृद्धिविषये प्रतिषेधविषये च यथा स्यादिति जागर्तेर्गुण आरभ्यते ; अजागरीत् । अविचिण्णलुङ्ङित्स्विति किम् ? जृशूस्तृजागृभ्यः स्विन् (उ. णा. 503.) इति विन् ; जागृविः ; चिण्, अजागारि ; णल् ; जजागार ; ङित् ; जागृथः, जागृतः । तथा चोक्तम्—

“गुणो वृद्धिर्गुणो वृद्धिः प्रतिषेधो विकल्पनम् ।

पुनर्वृद्धिर्निषेधोऽतो यणपूर्वाः प्राप्तयो नव ॥”

यावता जाग्रोऽविचिण्णलुङ्ङित्सु इति जागर्तेर्गुणो वृद्धेरपवादो विधीयते ; साच अचो ञ्जिति इति यथा वृद्धिं बाधते तथा सिचि वृद्धिमपि बाधिष्यते । गुणे कृते अतो लान्तस्य इति या वृद्धिः प्राप्नोति सा प्रतिषिध्यताम् ।

अथ गुणविधानसामर्थ्यादुत्तरकालभाविन्यपि वृद्धिर्वाधिष्यते यथा जागरय-
तीत्यत्र अत उपधायाः इति वृद्धिर्न भवति ; तथा चिण्णलोः प्रतिषेधोऽर्थ-
वान् भवति ; एवं च जागृग्रहणं शक्यमकर्तुं तत्क्रियते विस्पष्टार्थम् । चिण्
ते पदः (III. 1. 60.)—पद गतौ ; अस्माद्धातोः परस्य च्लेः चिणा-
देशो भवति तशब्दे परतः ; सामर्थ्येनात्मनेपदप्रथमपुरुषैकवचनं गृह्यते,
नतु परस्मैपदमध्यमपुरुषवद्बुवचनम् ; चकारः चिणो लुक् (VI. 4. 104.)
इति विशेषणार्थः ; णकारो वृध्यर्थः ; अत उपधायाः इति वृद्धिः ; चिणो
लुक्—चिण उत्तरस्य तत्प्रत्ययस्य लुग्भवति, द्विवचनादिषु सिजेव भवति ;
उदपादि सस्यम्, समपादि भैक्षम् । त इति किम् ? उदपत्साताम्,
उदपत्सत । दीपजनबुधपूरिताधिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् (III. 1.
61.)—दीपी दीप्तौ ; जनी प्रादुर्भावे ; बुध अवगमने ; पूर आप्यायने ;
तायु संतानपालनयोः ; स्फायी ओप्यायी वृद्धौ एतेभ्यः परस्य च्लेश्चिणादे-
शो भवति तशब्दे परतोऽन्यतरस्याम् ; अदीपि, पक्षे सिच् ; अदीपिष्ट,
जनिवध्योश्च (VII. 3. 35.)—जनिवधि इत्येतयोश्चिणि कृति विति
णिति च यदुक्तं तन्न भवति ; इति वृद्धिप्रतिषेधः ; अजनि अजनिष्ट ।
अबोधि अबुद्ध ; भष्भावः ; अभुत्साताम्, अभुत्सत । अपूरि अपू-
रिष्ट । अतायि अतायिष्ट ; अप्यायि अप्यायिष्ट ; अप्राप्ते विभाषेयमि-
त्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

श्रिञ् सेवायाम् । लुङि णिश्रिद्रुस्तुभ्यः कर्तरिचङ्, (III. 1.
48.)—प्यन्तेभ्यो धातुभ्यः श्रिद्रुस्तु इत्येतेभ्यः परस्यच्लेश्चङादेशो भवति
कर्तृवाचिनि लुङि परतः । णौचङ्युपधायाह्रस्वः (VII. 4. 1.)—चङ्परे
णौपरतः यदङ्गं तस्योपधायाह्रस्वो भवति । चङि (VI. 1. 11.)—

चङि परतो अनभ्यासस्य धातोर्वयवस्य प्रथमस्यैकाचोऽजादेद्वितीयस्य वा यथायोगं द्वे भवतः । अचिदनुधातुश्रुवामित्यादिना इयदुवञ्चदेशः ; अशिश्चियत्, अदुदुवत् ; असुसुवत् । कमु कान्तौ । कमेणिङ् (III. 1. 30.) इति त्वार्थे णिङि, चङि द्वित्वे च कृते, सन्वल्लघुनिचङ्परेऽन-
ग्लोपे (VII. 4. 93.)—लघुनि धात्वक्षरे परतो योऽभ्यासस्तस्य चङ्परे णौ सतीव कार्यं भवति अनग्लोपे । इति सन्वद्धावः । श्रुवामित् (VII. 4. 76.) इति वर्तमाने ; सन्यतः (VII. 4. 79.)—सतिपरतः अकारान्तस्याभ्यासस्य इकारादेशो भवति । दीर्घोल्लघोः (VII. 4. 94.) —लघोरभ्यासस्यदीर्घो भवति चङ्परे णौपरतः । इति अर्चाकम्+इ+अ+त इति जाते, णेरनिटि (VI. 4. 51.)—अनिडादाकार्धधातुके णे लोपो भवति । इति णिलोपः ; अचीकमत । चुर स्तेये ; अचूचुरत्, अचूचुरत । पाल रक्षणे ; अपीपलत्, अर्पीपलत् इत्यादिनेयम् । अर्च पूजायाम् । अजादेद्वितीयस्य (VI. 1. 2.)—अजादेर्धातोद्वितीयस्यैकाचोऽवयवस्य द्वे भवतः । नन्दास्संयोगादयः (VI. 1. 3.)—नकारसर्दकाररेफाः द्वितीयस्यैकाचोऽवयवभूताः संयोगादयः न द्विरुच्यन्ते । पूर्ववर्णिलोपः ; णिलोपस्य स्थानिवद्भावात् चिशब्द स्यद्वित्वम् ; आर्चिचत् । कर्तरि इति किम् ? अकारयिष्ठातां कटौ देवदत्तेन । अत्र कर्मणिप्रथमपुरुषद्विवचन-
माताम्, सिचि, इट्, गुणायदेशौषत्वम् । अनग्लोप इति किम् ? अच-
कथत् । कथ वाक्यप्रबन्धे ; चुरादिरयमदन्तः । णिपरिग्रहणं किम् ? केवले चङ्माभूत् ; अचकमत । अत्र च्लेः कमेरुपसङ्ख्यानम् (वा. III. 1. 48.) इति चङ् । आयादयआर्धधातुकेवा (III. 1. 31.) इति यदा णिङ् नास्ति तदैतदुपसङ्ख्यानम् । इत्यादि सर्वमवगन्तव्यम् ॥

॥ इति लुङ्प्रकरणम् ॥

॥ अथ लुट्प्रकरणम् ॥

॥ अथ भ्वादौ शब्धिकरणे लुट् ॥

अथैतेभ्यः एवधातुभ्यः लुङ्ङिधीयते । भविष्यति गम्यादयः (III. 3. 3.) इति वर्तमाने, अनद्यतने लुट् (III. 3. 15.)—भविष्यत्यनद्यतने अर्थेवर्तमानाद्भातोर्लुट्प्रत्ययो भवति लुटोऽपवादः । स्थितासी-ल्लुटोः (III. 1. 33.)—लृ इति लृङ्लुटोःसामान्येनग्रहणम् ; अतस्तयोर्लुटिच परतो यथासंख्यं तसि इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः । अत्र तासिप्रत्यये इकारः तास्यनुदात्तेर्लुङिदुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुनात्तमहन्विडोः (VI. 1. 186.) इति विशेषणार्थः । इडागमः ; गुणयादेशौ । लुटः प्रथमस्य डारौरसः (II. 4. 85.)—लुडादेशस्यप्रथमपुरुषस्य परस्मैपदस्यात्मनेपदस्य च एकवचनद्विवचनबहुवचनानां यथासंख्यं डारौरस् इत्येते आदेशाभवन्ति । ङिति अभस्याप्यनुबन्धकरणसामर्थ्यात् ङेः (IV. 4. 143.) इति टिलोपः ; भविता । तासस्त्योर्लोपः इति वर्तमाने, रिच (VII. 4. 51.)—रेफादौ प्रत्यये परतः तासस्त्योर्लोपो भवति ; भवितारौ, भवितारः । तासस्त्योर्लोपः (VII. 4. 50.)—तासेरस्तेश्च सकारस्यलोपो भवति सकारादौ प्रत्यये परतः ; भवितासि, भवितास्थः, भवितास्थ ; भवितास्मि, भवितास्वः, भवितास्मः । एवमेव आत्मनेपदम् ; एधिता, एधितारौ, एधितारः ; एधितासे, एधितासाथे । धिच (VIII. 2. 25.)—धकारादौ प्रत्यये परतः सकारस्य लोपो भवति ; एधिताध्वे । हृणुति (VII. 4. 52.)—तासस्त्योस्सकारस्य हकारादेशो भवति एति परतः ; एधिताहे, एधितास्वहे, एधितास्महे । पचिधातोः चोः कुः (VIII. 2. 30.) इति कुत्वम् ; पक्ता, पक्तारौ, पक्तारः ; पक्तासि,

पक्तास्थः, इत्यादि । आत्मनेपदञ्च ; पक्ता, पक्तारौ, पक्ताः ; पक्तासे, इत्यादि । एवमेव—नन्दिता, नन्दितारौ, नन्दितारः ; ध्वंसिता, ध्वंसितारौ, ध्वंसितारः ; ध्वंसितासे, ध्वंसितासाथे ; संव्याता, संव्यातारौ, संव्यातारः ; इत्यादिनेयम् ॥ पह मर्पणे ; तासि—तीपसहलुभ-
रुषरिषः (VII. 2. 48.)—इष-सह-लुभ-रुष-रिष इत्येतेभ्यो धातु-
भ्य उत्तरस्य तादेरार्धधातुकस्य इडागमो वा भवति—सहिता ; इडभावे-
ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपाः ; सहिवहोरोदवर्णस्य (VI. 3. 112.) इत्योकारः ;
सोढा । परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्त्वञ्जाम् (VIII. 3. 70.)
इति षत्वे प्राप्ते, सोढः (VIII. 3. 115.)—सोढूपस्य सहेः सस्य षत्वं
न भवति ; परिसोढा । वह प्रापणे ; वोढा । अद् भक्षणे ; अत्ता, अ-
त्तारौ, अत्तारः । एवमेव शायिता, शायितारौ, शायितारः ; शायितासे ;
वक्ता, वक्तारौ, वक्ताः ; वक्तासि, वक्तासे । दरिद्रा दुर्गतौ ; सेट् ; दरि-
द्रातेरार्धधातुके लोपोवक्तव्यः (वा. VI. 4. 114.) ; दरिद्रिता, दरिद्रि-
तारौ, दरिद्रितारः ; दरिद्रितासि । हु दानादनयोः ; होता, होतारौ,
होतारः ; इत्यादि । हु धाञ् ; प्रपूर्वः ; नेर्गदनदपतपद्धुमास्यतिहान्तिया-
तिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषुच (VIII. 4. 17.)
इति उपसर्गस्थात्रिमित्तादुत्तरस्य रेफनकारस्य णकारादेशो भवति ; प्रणि-
धाता ; प्रणिधातासि, प्रणिधातासे ; इत्यादि । दिवु क्रीडादौ ; देविता,
देवितारौ, देवितारः ; एवमेव सविता, सवितारौ, सवितारः ; सवि-
तासे । इडभावे सोता, सोतारौ, सोतारः ; सोतासे । णह ; उप-
सर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य (VIII. 4. 14.) इति णत्वम् ; परिणद्धा,
परिणद्धासि, परिणद्धासे । षुञ् ; षत्वम् ; अभिषोता, अभिषोतासि,
अभिषोतासे । एवमेव अशिता, अशितासे । ऊदित्वादिडभावपक्षे व्रश्वा-

दिना षत्वम्; अष्टा, अष्टासे । तुद व्यथने; लघूपधगुणः; तोत्ता, तोत्तासि, तोत्तासे । भ्रस्ज पाके । भ्रस्जो रोपधयोरमन्यतरस्याम् (VI. 4. 47.)—भ्रस्जो रेफस्य उपधायाश्च निवृत्तिर्भवति आर्धधातुके परतः; अन्यतरस्यां रमागमिः । रोपधयोरिति स्थानषष्ठीनिर्देशस्य तयोर्निवृत्तिरेव प्रयोजनम्; मकारो मिदचोन्त्यात्परः (I. 1. 47.) इति विशेषणार्थः; अकारस्सुखमुखोच्चारणार्थः; व्रश्चादिना षत्वम्; ष्टुत्वम्; भर्ष्ठा, भर्ष्ठासि, भर्ष्ठासे । यदारमागमोऽभवति तदा, स्कोस्संयोगाद्योरन्तेच (VIII. 2. 29.) इति सकारलोपः; षत्वष्टुत्वे; अष्टा । दुमस्जो शुद्धौ; णश अदर्शने । मस्जि न शोर्झलि (VII. 1. 60.)—मस्जि, नश् इत्येतयोर्धात्वोर्झलादिप्रत्यये परतः नुमागमो भवति । मस्जेरन्त्यात्पूर्वन्नुममिच्छन्त्यनुषङ्गसंयोगादिलोपार्थम् (वा.) अनुषङ्गोऽनुमागमः; इति जकारात् पूर्व नुमागमः; स्कोस्संयोगाद्योरिति सकारलोपः; चोः कुः इति कुत्वम्; खरिच; इति चर्त्वम्; अनुस्वारपरसवर्णौ; मङ्क्ता । सृज विसर्गे; इशिर प्रेक्षणे । सृजिदृशोर्झल्यमकिति (VI. 1. 58.)—सृजि दृशि इत्येतयोः धात्वोर्झलादावकिति प्रत्यये परतः अमागमो भवति । यणादेशः; व्रश्चादिना षत्वम्; ष्टुत्वंच; स्रष्टा, द्रष्टा । सृजूष् शुद्धौ । सृजेर्द्धृद्धिः (VII. 2. 114.) इति वृद्धिर्भवति; गुणस्यापवादः; मार्ष्टा । ऊदित्वाद्विकल्पनेद्; मार्जिता । विद ज्ञाने; वेदिता । अन्यत्र सत्तायां विचारणे च वेत्ता । तृप प्रीणने । अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् (VI. 1. 59.)—उपदेशे अनुदात्तस्य धातोर्कारोपधस्य झलादावकिति परतोऽन्यतरस्याममागमो भवति । यणादेशः; लप्ता । अमभावे गुणः; तर्प्ता । रधादिभ्यश्च (VII. 2. 45.) इति इटि तापिता । सृप्ल गतौ; स्रप्ता, सर्प्ता । रभ राभस्ये; झषस्तथोर्धोधः (VIII. 2. 40.) इति धत्वम्;

आर्धधातुकपरिच्छेदे लुट्प्रकरणम् । १७१

झलां जश् झशि (VIII. 4. 53.) इति जश्त्वम्; आङ्पूर्वः; आरब्धा । मन ज्ञाने, मन्ता । मनु अवबोधने, सेट् ; मनिता । स्पृश संस्पर्शने; स्पर्शा, स्पृष्टा । कृष विलेखने; क्रष्टा, कर्ष्टा । मिह सेचने; धत्वढत्वादिपूर्ववत्; मेढा । दुह प्रपूरणे, दिह उपचर्ये; दोग्धा, देग्धा । दह भस्मीकरणे; दग्धा ।

इत उपरि सेट्का उच्यन्ते । हिक् अव्यक्ते शब्दे; हिक्किता । शुच शोके; शोचिता । राज् दीप्ता; राजिता । अण शब्दे; अणिता । भ्राज् तेजने; भ्राजिता । षिवु तन्तुसन्ताने; सोविता । वृधु वृद्धौ; वधिता ।

अथ विभाषेत उच्यन्ते । स्वरतिसूतिसूयतिधूज्जुदितोवा (VII. 2. 44.)—सृ शब्दोपतापयोः, पूज् प्राणिप्रसवे, धूज् कम्पने, इत्येतेभ्यो धातुभ्यः ऊदिञ्चश्चोत्तरस्य वलोदरार्धधातुकस्य वा इडागमो भवति; स्वरिता स्वर्ता, प्रसविता प्रसोता, धविता धोता । ऊदितः खत्वपि—गाहू विलोडने; अवगाहिता, इडभावे ढत्वष्टुत्वढलोपादि अवगाढा; गुपू रक्षणे, गोपिता गोप्ता; तक्षू त्वक्षू तनूकरणे, तक्षितेः स्कोस्संयोगाद्योरन्तेच (VIII. 2. 29.) इति ककारलोपः, ष्टुत्वम्, तष्टा; अश्च व्याप्तौ अशिता अष्टा । सूतिसूयत्योर्विकरणेन निर्देशः घूप्रेरण इत्यस्य निवृत्त्यर्थम् । धूजिति सानुबन्धनिर्देशः धू विधूने इत्यस्य निवृत्त्यर्थः । रध हिंसायाम्; रधादिभ्यश्च (VII. 2. 45.)—रध इत्येवमादिभ्य उत्तरस्य वलोदरार्धधातुकस्य इडागमो वा भवति; रधिता । इडभावे धत्वजश्त्वे; रद्धा । णश्च अदर्शने; नशिता । मस्जिनशोर्झलि (VII. 1. 60.) इति नुमागमः; वश्चादिना षत्वं ष्टुत्वञ्च; नंष्टा । दुह जिघांसायाम्; रधादि-

भ्यश्च इति विभाषा इडागमः ; इट्पक्षे द्रोहिता ; इडभावे वाद्बुहमुहण्णुह णिहाम् (VIII. 2. 33.)—द्बुह मुह ण्णुह णिह इत्येतेषां हकारस्य वा घकारादेशो भवति झलि परतः पदान्तेच ; झषस्तथोर्धोधः (VIII. 2. 40.) इति धत्वं जश्त्वंच ; द्रोग्धा । घत्वाभावे होढः (VIII. 2. 31.) इति ङत्वं, ष्टुत्वं, ङो ङे लोपः (VIII. 3. 13.) इति ङलोपः ; द्रोढा । मुह वैचित्ये ; मोहिता मोग्धा मोढा । ण्णुह उद्गिरणे ; स्नोहिता स्नोग्धा स्नोढा । कृषू सामर्थ्ये ; लुटिच कृपः (I. 3. 93.)—लुटिच-स्यसनोश्च परतः कृपेर्धातोः परस्मैपदं भवति । ततस्तासिप्रत्ययः ; लघू-पधगुणः ; कृपो रोलः (VIII. 2. 18.)—ल इति सामान्यमुपादीयते ; तेन यः केवलोरेफः ऋकारस्थश्च तयोर्द्वयोरपिग्रहणम् ; कृपेर्धातोरेफस्य लकारादेशो भवति । इत्यल रेफस्यलकारः ; यत्त गुणो नास्ति तत्त ऋवर्ण-स्य लृकारः । ऊदित्वाद्भिभाषेष्टि प्राप्ते, तासिच कृपः (VII. 2. 60.)—कृप उत्तरस्य तासेर्वलोदरार्धधातुकस्य परस्मैपदेष्विडागमो न भवति । लुटः प्रथमस्य डारौरसः (II. 4. 85.) इति लुडादेशः ; कल्ता, कल्तारौ, कल्तारः । परस्मैपदेष्वित्येव ; कल्पिता, कल्पितासे ।

रोद्धा, भोक्ता, प्रयोक्ता, तनिता, मनिता, अधिकर्ता, इत्यादि । ग्रहोऽलिटि दीर्घः (VII. 2. 37.)—ग्रहउत्तरस्येटो दीर्घो भवति अलिटिपरतः ; ग्रहीता इत्यादि । चोरयिता, पारयिता, अर्चयिता ।

॥ इति लुट् प्रकरणम् ॥

॥ अथ लृङ् प्रकरणम् ॥

अथ लृङुच्यते । लिङ्गिमित्ते लृङ्क्रियातिपत्तौ (III. 3. 139.)
—भविष्यति इत्यनुवर्तते ; हेतु हेतुमतोर्लिङ् (III. 3. 156.) इत्येव-

मादिवचनादेतुहेतुमद्भावादिकोऽर्थो लिङ्गितम् ; तस्मिन् हेतुमद्भावार्थं भविष्यति काले वर्तमानाद्भातोः लृङ्प्रत्ययो भवति क्रियातिपत्तौ सत्याम् । कुतश्चिद्वैगुण्यात् क्रियाया अनभिनिर्वृत्तिः क्रियातिपत्तिः ; दक्षिणे न चेत् आयास्यत् न शकटं पर्याभविष्यत् ; यदि कमलकम् आह्वास्यत् न शकटं पर्याभविष्यत् ; अभोक्ष्यत भवान् घृतेन याद मत्सर्मापे आसिप्यत । भविष्यत् कालविषयमेतद्वचनम् ; भविष्यदपर्याभवनंच हेतुमत् ; तत्र हेतुभूतं कमलकाह्वानं च लिङ्गेन^{लिङ्गे} बुद्ध्वा तदतिपत्तिश्च प्रमाणान्तरादवगम्य वक्ता वाक्यं प्रयुङ्क्ते । भूतेच (III. 3. 140.)—लिङ्गितम् लृङ् क्रियातिपत्तौ इति सर्वमनुवर्तते ; पूर्वेण भविष्यति विहितः सम्प्रति भूते विधीयते ; भूतेच काले लिङ्गितम् क्रियातिपत्तौ सत्यां लृङ् भवति । उताप्योरिल्यारभ्य लिङ्गितेषु विधानमेतत् प्राक् ; ततो विकल्पं वक्ष्यति— दृष्टो मया भवतुतोऽन्वार्थी चङ्क्रम्यमाणः अपरश्चद्विजः ब्राह्मणार्थी ; यदि सतेन दृष्टः अभविष्यत् तदा अभोक्ष्यत ; नतु भुक्तवान् ; अन्येन पथागतः । स्यतासील्लुटोः (III. 1. 33.) इति स्यप्रत्ययो भवति । निरनुनासिकत्वादकारस्येत्संज्ञा न भवति ; अडागमः ; नित्यं ङितः (III. 4. 99.) इति सलोपः ; इतश्च (III. 4. 100.) इतीकारलोपादिकार्यं पूर्ववत् ; अभविष्यत्, अभविष्यताम्, अभविष्यन् । एवमेव—ऐधिष्यत्, ऐधिष्येताम्, ऐधिष्यन्त ; अपक्ष्यत् ; अपक्ष्यत ; अनन्दिष्यत् ; अध्वंसिष्यत् ; अव्यास्यत्, अव्यास्यत ; अजेष्यत्, व्यजेष्यत्, पराजेष्यत् ; इत्यादि ॥

गमोरिद् परस्मैपदेषु (VII. 2. 58.)—गमेः परस्य सकारादेरिडागमो भवति परस्मैपदेषु ; अगमिष्यत् । वृत्तु वर्तने नवृत्त्यश्चतुर्भ्यः

१ यदि कमलकाह्वास्यत् न शकटं पर्याभविष्यदिति ।

(VII. 2. 59.)—एभ्यः परस्य सकारादेरार्धधातुकस्य इडागमो न भवति । परस्मैपदे वृद्धस्स्यसनोः (I. 3. 92.)—वृतादिभ्यः स्ये सनिच परस्मैपदं वा भवति ; अवत्स्यत् । परस्मैपदाभावपक्षे अवर्ति-
ष्यत् । एवमेव वृध्-शृध्-स्यन्दामपि रूपं नेयम् । वस निवासे ;
सःस्यार्धधातुके (VII. 4. 49.)—सस्यतःस्यात् सकारादावार्धधातुके
परतः ; अवत्स्यत् । अहास्यत्, अहोष्यत्, आत्स्यत्, अशयिष्यत्,
अवक्ष्यत्, अवक्ष्यत्, अहास्यत्, आयस्यत्, अदेविष्यत्, प्रासविष्यत्,
प्रासोष्यत्, अनत्स्यत्, असोष्यत्, आशिष्यत्, आक्ष्यत्, निरचेष्यत्, निर-
चेष्यत्, अतोत्स्यत् । कृती छेदने । सेऽसिचिकृतचृतछृदतृदनृतः (VII.
2. 57.)—एभ्यः परस्यसिजिभञ्जस्य सकारादेरार्धधातुकस्य इड्वा
भवति ; अकर्तिष्यत् । इडभावपक्षे अकत्स्यत् । हन हिंसागल्योः ;
ऋद्धनोःस्ये (VII. 2. 70.)—ऋकारान्तानामङ्गानां हन्तेश्चस्ये परतः
इडागमो भवति ; अमरिष्यत्, अहनिष्यत् । अमोक्ष्यत् अमोक्ष्यत्, अ-
भोक्ष्यत् अभोक्ष्यत्, अयोक्ष्यत् अयोक्ष्यत्, अतनिष्यत् अतनिष्यत्, अकरि-
ष्यत् अकरिष्यत्, अक्रेष्यत् अक्रेष्यत्, अवरीष्यत्, अग्रहीष्यत् अग्रहीष्यत्,
अचोरयिष्यत् अचोरयिष्यत्, अपालयिष्यत् अपालयिष्यत्, आर्चयिष्यत्
आर्चयिष्यत् ॥

॥ इति लृङ्प्रकरणम् ॥

॥ अथ लृट्प्रकरणम् ॥

अथ लृङ्च्यते । तुमुन्ण्वुलौ क्रियार्थायां क्रियायाम् (III. 3.
10.) इति वर्तमाने, लृट्शेषेच (III. 3. 13)—कश्च शेषः ? क्रियार्थो-
पपदादन्यशेषः ; तस्मिन् शेषे शुद्धे भविष्यति काले वर्तमानाद्धातोः लृट्
प्रत्ययो भवति चकारात् क्रियायां क्रियार्थायाञ्च उपपदे । स्यतासी लृट्प्रत्ययोः

(III. 1. 33.)—इति स्यप्रत्ययः ; भविष्यति ; भोक्ष्यामि इति व्रजति ।
 एधिष्यते, पक्ष्यति पक्ष्यते, नन्दिष्यति, भ्वंसिष्यते, व्यास्यति व्यास्यते,
 लास्यति, यास्यति, सेत्स्यति, भेत्स्यति, चेत्स्यति, लविष्यति, पविष्यति,
 अत्स्यति, शयिष्यते, वक्ष्यति वक्ष्यते, ह्योष्यति, भासिष्यते, श्रद्धास्यते,
 देविष्यते, अशिष्यति, प्रसविष्यते प्रसोष्यते, नत्स्यति नत्स्यते, अभिषो-
 स्यति अभिषोस्यते, अशिष्यते, अक्ष्यते, निचेष्यते, तोत्स्यति तोत्स्यते ।
 ऋद्धनोः स्ये (VII. 2. 70.) इति इडागमः ; मरिष्यति, मोक्ष्यति,
 रोत्स्यति, भोक्ष्यते, योक्ष्यति, तनिष्यति तनिष्यते, मनिष्यते, करिष्यति
 करिष्यते, भरिष्यति भरिष्यते, हरिष्यति, वरिष्यति । वश्वादिना पत्वम् ;
 षडोःकस्सि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम् ; द्रक्ष्यति । दह भस्मी-
 करणे ; भप्भावः ; धक्ष्यति । सृजिदृशोर्ज्ञत्यमकृति (VI. 1. 58.)
 इत्यमागमः ; स्वक्ष्यति, द्रक्ष्यति । बुध अवगमने ; भप्भावः ; चत्वम् ;
 भोत्स्यति । रप्स्यति ; लप्स्यते ॥

विभाषेष्ट उच्यन्ते । सेऽसिचिकृतचृतछृदतृदनृतः (VII. 2. 57.)—कृतिवेष्टने, चृती हिंसाग्रन्धनयोः, उच्छृदिर्दीप्तिदेवनयोः, उतृ-
 दिर्हिंसानादरयोः, नृती गात्रविक्षेपे इत्येतेभ्यो धातुभ्यः वा इडागमो
 भवति सकारादावार्धधातुकेऽसिचिपरतः ; कर्तिष्यति कत्स्यति, चर्तिष्यति
 चत्स्यति, छर्दिष्यति छत्स्यति, तर्दिष्यति तत्स्यति, नर्तिष्यति
 नत्स्यति । गम्लृ सृप्लृ गतौ ; गमेरिट् . परस्मैपदेषु (VII. 2. 58.)—
 गमेर्धातोस्सकारादावार्धधातुके परस्मैपदेषु इडागमो भवति ; गमि-
 ष्यति । परस्मैपदेष्वितिकिम् ? सङ्गस्यते । वृज्यःस्यसनोः (I. 3. 92.)—
 युतादिष्वेव वृतादयः पठ्यन्ते ; वृतुवर्तने, वृधु वृद्धौ, शृधु शब्दकुत्सायाम्,
 स्यन्दूप्रस्रवणे, कृपू सामर्थ्ये, इत्येतेभ्यः स्ये सनि परस्मैपदं वा भवति ।

स्यप्रत्ययस्य इडागमेप्राप्ते, नवृद्धश्चतुर्भ्यः (VII. 2. 59.)—वृतादि-
भ्यश्चतुर्भ्य उत्तरस्य सकारादेरार्धधातुकस्य परस्मैपदेषु इडागमो न
भवति ; वत्स्यति, वर्तिष्यते । वृधु—वत्स्यति, वर्धिष्यते ; स्यन्दू-
स्यन्त्स्यति, स्यन्दिष्यते ; श्रुधु—शत्स्यति, श्रन्धिष्यते । कृपू; लुटिचकृपः
(I. 3. 93.)—लुटिचस्यसनोश्च कृपेर्धातोर्वा परस्मैपदं भवति । स्य-
प्रत्ययः ; गुणः ; कृपोरोलः (VIII. 2. 18.) इति लत्वम् । इडागमे
प्राप्ते, तासिच कृपः (VII. 2. 60.)—कृप उत्तरस्य तासेस्सकारादेरा-
र्धधातुकस्य परस्मैपदेषु इडागमो न भवति ; कल्पस्यति । आत्मने-
पदे—कलिष्यते, कल्पस्यते ॥ एवमेव परिष्यते, वरिष्यते, चोरयिष्यति,
इत्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

॥ इति लृट् प्रकरणम् ॥

—अथेदानीं चिण्वद्भावप्रकरणे भावकर्मणोर्लिङादयः प्रदर्श्यन्ते—

॥ अथ भावकर्मणोर्लिङ् ॥

स्यसिच्सीयुद्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽज्जनगृहदृशां वा
चिण्वदिद् च (VI. 4. 62.)—स्य सिच् सीयुद्तासि इत्येतेषु
भावकर्मविहितेषु परतः उपदेशे अजन्तानां धातूनां हन-गृह-दृशां वा
चिण्वत्कार्यं भवति ; चकारात् स्यादीनामिडागमश्च । अचोष्णिगिति (VII.
2. 115.) इति वृद्धिः ; ज्ञावादेशः ; पुल्लेण भाविषीष्ट । चिण्वदिङ्भावे-
पुल्लेण भाविषीष्ट । कर्मणि—अनुभाविषीष्ट लक्ष्मीर्देवदत्तेन, अनुभाविषीष्ट
वा । अनुभाविषीष्ट, अनुभाविषीयास्ताम्, अनुभाविषीरन् ; इत्यादि
सर्वं कर्तुतुल्यमेवज्ञेयम् । उपदेशे इति किम् ? करिष्यते इत्यत्र परत्वात्
गुणे रपरत्वेच कृते ततो अनजन्तत्वात् चिण्वदिडागमो न स्यात् । उपदेश-

आर्धधातुकपरिच्छेदे भावकर्मणोलिङ्प्रकरणम् । १७७

ग्रहणाद्भवति ; यद्यपि करोतिरुपदेशोत्तरकालमनजन्तः तथाप्युपदेशोऽजन्त एव । एधिषीष्ट ; पक्षीष्ट ; नन्दिषीष्ट ; ध्वंसिसीष्ट । व्येज् संवरणे ; आ-
देच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.) इत्यात्वम् ; चिण्वदिङ्भावपक्षे,
आतो युक्चिण्कृतोः (VII. 3. 33.)—आकारान्तस्याङ्गस्य युगागमो
भवति चिणि, कृति जिति णिति च, प्रत्यये परतः । एवं व्याधिषीष्ट
इत्यादि । इडभावे संव्यासीष्ट इत्यादि । शार्धिषीष्ट शयिषीष्ट, वक्षीष्ट,
निश्वायिषीष्ट निश्चेषीष्ट, कृत्सीष्ट, मारिषीष्ट—उश्च (I. 2. 12.) इति कित्त्वे—
मृषीष्ट । लिङ्सिचावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति कित्त्वे मुक्षीष्ट, रुत्सीष्ट,
भुक्षीष्ट, तनिषीष्ट, मनिषीष्ट, करिषीष्ट कृषीष्ट, कायिषीष्ट केर्षीष्ट ॥

लिङ् सिचोरात्मनेपदेषु (VII. 2. 42.) इति विभाषा इडागमः ।
वृतोवा (VII. 2. 38.) इति इटो दीर्घत्वे प्राप्ते, न लिङि (VII. 2.
39.) इति प्रतिषेधः ; वरिषीष्ट । इडभावे—वृषीष्ट । शम् उपशमे ;
अस्माणिच् ; अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः ; अमन्त-
त्वात् जनीजूष्कसुरज्जोऽमन्ताश्च (ग.) इति मित्संज्ञायां, मितां ह्रस्वः
(VI. 4. 92.) इति द्वस्वत्वम् । सनाद्यन्ताधातवः (III. 1. 32.)
इति धातुसंज्ञायां भावे आशिषि लिङ् । भावकर्मणोः (I. 3. 13.)
इत्यात्मनेपदम् ; प्रथमपुरुषैकवचनम् ; तस्य स्यसिच् सीयुडिति चिण्व-
द्भावः । धातुसंज्ञाविधानकालेऽजन्तत्वात् सनाद्यन्ता अपि उपदेशे अजन्ता
उच्यन्ते । चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् (VI. 4. 93.)—चिण्णमुल्य-
रेणौ परतो मितामङ्गानाम् उपधाया वा दीर्घो भवति । असिद्धवदताभात्
(VI. 4. 22.) इति चिण्वदिटः, असिद्धवद्भावात् उभयत्रापि णेरनिटि
(VI. 4. 51.) इति णिलोपः ; गुणयादेशौ ; शमिषीष्ट शामिषीष्ट ।

चिण्वदिडभावे-शमयिषीष्ट । हन ; वधादेशः ; वधिषीष्ट । वधादेशाप-
वादे चिण्वद्भावे-अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः ; होहन्ते-
रिति (VII. 3. 54.) कुत्वम् ; घानिषीष्ट । ग्रह उपादाने ; ग्राहिषीष्ट,
ग्रहिषीष्ट । अत्र ग्रहोलिटि दीर्घः (VII. 2. 37.) इति बलदिलक्षणस्येष्ट
एवदीर्घः ; चिण्वदिटः अप्रकृतत्वात् । दशिर प्रेक्षणे ; दर्शिषीष्ट । चिण्वदि-
डभावे कित्वात् सृजिदशोर्झल्यमकिति (VI. 1. 58.) इति अमागमो न
भवति ; वश्वादिनाषत्वम् ; षढोः कस्सि (VIII. 2. 41.) इति कत्वम् ;
दक्षीष्ट । चुर स्तेये ; अस्मात् प्यन्तात् कर्मण्याशिषिलिङ् ; चिण्वदिट् ;
असिद्धवदलाभात् (VI. 4. 22.) इति चिण्वदिटोऽसिद्धत्वाणेरनिति
इति णिलोपः ; चोरिषीष्ट । चिण्वदिडभावे इडागमः ; चोरयिषीष्ट । एवं
पालिषीष्ट पालयिषीष्ट, इत्यादिसर्वमुच्येयम् ॥

॥ इति भावकर्मणोराशीर्लिङ् प्रकरणम् ॥

॥ अथ भावकर्मणोर्लिङ् ॥

भू ; भुवोवुग्लुङ्ठितोः (VI. 4. 88.) इतिवुगागमः ; ततोद्वि-
र्वचनम् ; भवतेरः (VII. 4. 73.) इत्यभ्यासस्यात्वम् । भावे-बभूवे ;
कर्मणि-अनुबभूवे । एध ; इजादृश्वगुरुमतोऽनुच्छः (III. 1. 36.)
इत्याम्प्रत्ययः ; एधाञ्चक्रे एधाम्बभूवे, एधामासे । पच् ; अत एकहल्म-
ध्येऽनादेशादेलिटि (VI. 4. 120.) इत्येत्वाभ्यासलोपौ ; पेचे । ननन्दे,
दध्वसे, संविष्ये । अद ; अर्द्धेऽस्लदेशः ; गमहनेत्यादिना उपधालोपः ;
खरिचेति चत्वम् ; शासिवसीतिषत्वम् ; जक्षे । पक्षे-अत आदेः (VII.
4. 70.) इति दीर्घः ; आदे । अतिशिष्ये । ब्रूञ् ; ब्रवोवचिरादेशः ;
चचिस्वपीति सम्प्रसारणम् ; ऊचे, ऊचाते, ऊचिरे । हु ; भीद्रीभृदुवां-

आर्धधातुकपरिच्छेदे भावकर्मणोर्लुङ्प्रकरणम् । १७९

श्लुवच् (III. 1. 39.) इत्याम्प्रत्ययो वा ; जुहवाञ्चक्रे, जुहुवे । ओहाक् ; आतोलोप इटिच (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपः ; जहे । दधे, दिदिवे, सुषुवे अभिषुषुवे । अशू ; अश्रोतेश्च (VII. 4. 72.) इति नुडागमः ; आनशे । चिञ् ; विभाषाचः (VII. 3. 58.) इति चिनोतेरङ्स्याभ्यासादुत्तरस्य विभाषा कवर्गादेशो भवति सन्निटोः परतः ; उभयत्र एरनेकाच्च इति यणादेशः ; सञ्चिक्ये, संचिच्ये । तुतुदे, सुमुचे । ग्लै म्लै ; आदेच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.) इत्यात्वम् ; आतो लोप इटिच ; इत्याकारलोपः, जग्ले, मम्ले । रुग्धे, वुभुजे, युयुजे, तेने, मेने, चक्रे । करोतिः सम्पूर्वः ; अङ्म्यासव्यवायेऽपि (VI. 1. 136.) इति मुडागमः ; ऋतश्च संयोगादेर्गुणः (VII. 4. 10.) इति संयोगादेर्गुणविधाने—संयोगोपधग्रहणं कर्तव्यं कृत्वर्थम्—इति गुणः ; सञ्चस्करे । चिक्रिये, वव्रे, जगृहे । चूर् ; कास्प्रत्ययादामन्तेलिटि (III. 1. 35.) इत्याम्प्रत्ययः ; णेरनिटि (VI. 4. 51.) इति णिलोपे प्राप्ते अयामन्तात्वाय्येतन्विष्णुषु (VI. 4. 55.) इति णेरयादेशः ; चोरयाञ्चक्रे, चोरयाम्बभूवे, चोरयामासे । पालयाञ्चक्रे, पालयावभूवे, पालयामासे ; अर्चयाञ्चक्रे, अर्चयाम्बभूवे, अर्चयामासे ; इत्यादिसर्वमुच्चेयम् ॥

॥ इति भावकर्मणोर्लुङ् ॥

॥ अथ भावकर्मणोर्लुङ् ॥

भू ; च्लेस्सिच् (III. 1. 44.) इति सिजादेशेप्राप्ते, चिण्भावकर्मणोः (III. 1. 66.)—धातोः परस्य च्लेश्चिणादेशो भवति भावकर्मवाचिनि तशब्दे परतः । चिणोलुक् (VI. 4. 104.) इति चिण उत्तरस्य तशब्दस्य लोपो भवति ; अभावि । अनुपूर्वः ; यणादेशः ; अन्वभावि । आता-

मादौ सिजोदेशः ; स्यसिच्संयुडिति (VI. 4. 62.) पक्षेचिण्वदिडागमः ;
 अन्वभाविषाताम् । चिण्वदिडभावे इडागमोगुणश्च ; अन्वभाविषाताम् ।
 ऐधि ; अपाचि ; अपक्षाताम् ; अनन्दि ; अघ्वंसि, अघ्वंसिषाताम् ; युगागमः
 —अव्यायि, अव्यायिषाताम्, अव्यायिषत ; इडभावे—अव्यासाताम् ।
 अद ; अदेर्घस्लादेशः ; अघासि । सः स्यार्धधातुके (VII. 4. 49.)
 इति सकारादावार्धधातुकेपरतस्सकारस्य तकारादेशोभवति ; अघत्साताम्,
 अघत्सत । पूर्वत्वासिद्धमिति सिजलोपस्यासिद्धत्वात्तत्त्वम् ; अघत्थाः ।
 अत्यशायि, अत्यशायिषाताम्, अत्यशायिषत ; अत्यशायिषाताम्, अत्यशायि-
 षत । ऋवोवचिरादेशः ; अवाचि, अवक्षाताम्, अवक्षत । अहावि, अहावि-
 षाताम्, अहोषाताम्, अहाविषत, अहोषत । युगागमः ; अहायि, अहायि-
 षाताम्, अहायिषत । पक्षे—अहासाताम्, अहासत । धा ; अधायि, अधायि-
 षाताम्, अधायिषत । चिण्वदिडभावे, स्थाघ्वोरिच्च (I. 2. 17.)—तिष्ठते-
 र्धातोर्धुसंज्ञकानां चाकारस्येकारादेशो भवति सच किङ्कवति आत्मनेपदेषु
 परतः ; अधिषाताम्, अधिषत । अदायि, अदायिषाताम्, अदायिषत ;
 अदिषाताम्, अदिषत । अस्थायि । अस्थायिषाताम्, अस्थायिषत ।
 कर्मणि—उपास्थायि, उपास्थायिषाताम्, उपास्थायिषत । चिण्वदिडभावे—
 उपास्थिषाताम्, उपास्थिषत । अनायि, अनायिषाताम्, अनायिषत ;
 चिण्वदिडभावे—अनेषाताम्, अनेषत । अश्रायि, अश्रायिषाताम्, अश्रा-
 यिषत ; असावि, असाविषाताम्, असाविषत ; चिण्वदिडभावे—असवि-
 षाताम्, असोषाताम् ; अहारि, अहारिषाताम्, अहारिषत ; इडभावे, उश्च
 (I. 2. 12.) इति क्त्वम् ; अहृषाताम्, अहृषत । हन ; आत्मने-
 पदेष्वन्यतरस्याम् (II. 4. 44.) इति हनो वध इत्ययमादेशो भवति ;
 अवधि, अवधिषाताम्, अवधिषत । अत्त जनिवध्योश्च (VII. 3. 35.)

आर्धधातुकपरिच्छेदे भावकर्मणोर्लुङ्प्रकरणम् । १८१

इति वृद्धिप्रतिषेधः ; वधादेशाभावे हो हन्तेरिति कुत्वम् ; अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः ; अघानि, अघानिषाताम्, अघानिषत । चिण्वदिडभावे, हनास्सिच् (I. 2. 14.) इति क्तिच्चे, अनुदात्तोपदेशेत्यादिना अनुनासिकलोपः अहसाताम्, अहसत । अदशि, अदशिषाताम्, अदशिषत ; चिण्वदिडभावे लिङ्सिच्चावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति क्तिच्चात्, अमागमो गुणश्च न भवति ; अदृक्षाताम्, अदृक्षत । अदोहि ; द्विवचनादिषु च्लेः क्सादेशः क्सस्याचि (VII. 3. 72.) इत्यकारलोपः, घत्वभम्भावादपूरुववत्—अधुक्षाताम्, अधुक्षन्त ; इत्यादि । लृग्वा दुहदिहेत्यादिना (VII. 3. 73.) क्सस्य वालुक् ; अदुग्धाः ; लोपाभावपक्षे—अधुक्षथाः । शमु उपशमने ; नोदात्तोपदेशस्यमान्तस्यानाचमेः (VII. 3. 34.)—उदात्तोपदेशस्य मकारान्ताङ्गस्य आचमिवर्जितस्य चिणि कृति जिति च प्रत्यये परतो यदुक्तन्तन्नभवति । इति अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिप्रतिषेधः ; अशमि, अशमिषाताम्, अशमिषत । अतमि, अतमिषाताम्, अतमिषत ; अदमि, अदमिषाताम्, अदमिषत । उदात्तापदेशस्थेत्येव ; यम उपरमे ; अतउपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः ; अयामि । रमु क्रीडायाम् ; अरामि, अरंसाताम्, अरंसत । णम प्रहृत्वे शब्दे च ; अनामि, अनंसाताम्, अनंसत । भञ्जो आमर्दने ; भञ्जेश्च चिणि (VI. 4. 33.)—भञ्जेश्च धातोश्चिणिप्रत्यये परतो विभाषानकारस्य लोपो भवति । अत उपधायाः इति वृद्धिः ; अभञ्जि । पक्षे—अभञ्जि, अभञ्जिषाताम्, अभञ्जिषत । रधिजभोरचि (VII. 1. 61.)—रधिहिंसागत्योः जमजूमीगात्रविनामे इत्येतयोर्धात्वोः नुमागमो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; अरन्धि, अरन्धिषाताम्, अरन्धिषत ; अजम्भि, अजम्भिषाताम्, अजम्भिषत । रभेरशब्दिल्लटोः

(VII. 1. 63.)—रभेरङ्गस्य नुमागमो भवति शब्दिलङ्वर्जिते अजादौ प्रत्यये परतः ; प्रारम्भि, प्रारप्साताम्, प्रारप्सत । लभेश्च (VII. 1. 64.)—लभेश्च नुम् पूर्ववत् ; अलम्भि । विभाषा चिण्णमुलोः (VII. 1. 69.)—चिर्ण् णमुल् इत्येतयोः परयोः वा नुम् केवलस्य लभेः ; अलाभि । सोपसर्गस्य तु नित्यम् ; प्रालम्भि । अदेवि, अदेविषाताम्, अदेविषत ; असावि, असाविषाताम्, असाविषत ; असोषताम्, असोषत ; असविषाताम्, असविषत । अनाहि, अनत्साताम्, अनत्सत ; आशि, आशिषाताम्, आशिषत ; आक्षाताम्, आक्षत । निरचायि, निरचायिषाताम् निरचेषाताम् । अतोदि, लिङ्सिचावात्मनेपदेषु (I. 2. 11.) इति क्तिवम्—अतुत्साताम्, अतुत्सत ; अनोदि, अनुत्साताम्, अनुत्सत । अमारि, अमारिषाताम् ; अमृषाताम्, अमृषत । अमोचि, अमुक्षाताम्, अमुक्षत ; अरोधि, अरुत्साताम्, अरुत्सत ; अभोजि, अभुक्षाताम्, अभुक्षत ; अयोजि, अयुक्षाताम्, अयुक्षत ; अतानि, अतनिषाताम् ; अमानि, अमनिषाताम् ; अकारि, अकारिषाताम् अकृषाताम् ; अक्रायि, अक्रायिषाताम् अक्रेषाताम् । अवारि, अवारिषाताम्, अवारिषत ; अवारीषाताम्, अवारीषत ; अवृषाताम्, अवृषत । अग्राहि, अग्राहिषाताम्, अग्राहिषत ; अग्रहीषाताम्, अग्रहीषत । अचोरि ; असिद्धवद्वाभात् (VI. 4. 22) इति चिण्वदिटोऽसिद्धत्वात् णेरनिटि (VI. 4. 51.) इति णिलोपः ; अचोरिषाताम् अचोरयिषाताम् । अपालि, अपालिषाताम् अपालयिषाताम् ; आर्चि, आर्चिषाताम् आर्चयिषाताम् ; इत्यादि सर्वमुच्यम् ॥

॥ इति भावकर्मणोर्लुङ् ॥

आर्धधातुकपरिच्छेदे भावकर्मणोर्लुङ्प्रकरणम् । १८३

॥ अथ भावकर्मणोर्लुङ् ॥

लुटस्तासौ उपदेशे अजन्तानां धातूनां हन-ग्रह-दशां च चिण्व-
द्भावात् गुणवृद्धियुगिडागमादयो यथासंभवं भवन्ति । अन्यत्र कर्तराव-
रूपम् । भाविता भविता, एधिता, पक्ता, नन्दिता, ध्वंसिता, व्यायिता
व्याता, अत्ता, शायिता शयिता, वक्ता, हाविता होता, हाता हायिता,
परिधायिता, दायिता दाता, स्थायिता स्थाता, लायिता लाता, नायिता
नेता, लायिता लाता लेता, लेता लाविता, हारिता हर्ता, आस्तारिता
आस्तरिता, धारिता धर्ता, धानिता हन्ता । दृशेः चिण्वदिटि गुणे दर्शिता ;
चिण्वदिङ्भावे जलादौ नृजि दृशो ईत्यमकिति (VI. 1. 58.) इत्यमा-
गमः ; यणादेशः ; वश्वादिना पत्वम् ; णट्वम् ; दृष्टा । देविता, साविता
सविता सोता, परिणद्धा, अभिषाविता अभिषोता, अशिता अष्टा, निश्वा-
यिता निश्चेता, तोत्ता, मारिता मर्ता, मोक्ता, रोद्धा, भोक्ता, योक्ता, तनिता,
मनिता, कारिता कर्ता, क्रायिता क्रेता, वारिता वरिता वरीता, ग्राहिता
ग्रहीता, चोरिता चोरयिता, पालिता पालयिता, अर्चिता अर्चयिता
इत्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

॥ इति भावकर्मणोर्लुङ् ॥

॥ अथ भावकर्मणोर्लुङ् ॥

चिण्वदिङ्भावादिकं पूर्ववत् । अभाविष्यत् अभाविष्यत्, कर्मणि—
अन्वभाविष्यत् अन्वभाविष्यत्, ऐधिष्यत्, अपक्ष्यत्, अनन्दिष्यत्, अध्वं-
सिष्यत्, अव्यायिष्यत् अव्यास्यत्, आत्स्यत्, अशायिष्यत् अशायिष्यत्, अ-
वक्ष्यत्, अहाविष्यत् अहोष्यत्, अहायिष्यत् अहास्यत्, अधायिष्यत् अधा-
स्यत्, अदेविष्यत्, असाविष्यत् असविष्यत् असोष्यत्, अभ्यषाविष्यत् अ-

भ्यषोष्यत, आशिष्यत, निरचायिष्यत निरचेष्यत, अतोत्स्यत, अमारिष्यत
अमरिष्यत, अमोक्ष्यत, अरोत्स्यत, अभोक्ष्यत, अयोक्ष्यत, अतनिष्यत,
अमनिष्यत ; अकारिष्यत अकरिष्यत, अक्रायिष्यत अक्रेष्यत, अवारिष्यत
अवरीष्यत अवरिष्यत । अधानिष्यत ; ऋद्धनोरिति (VII. 2. 70.)
इडागमः—अहनिष्यत । अग्राहिष्यत अग्रहीष्यत, अदर्शिष्यत अद्रक्ष्यत,
अचोरिष्यत अचोरयिष्यत, अपालिष्यत अपालयिष्यत, आर्चिष्यत आर्च-
यिष्यत । इत्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

॥ इति भावकर्मणोर्लृट् ॥

॥ अथ भावकर्मणोर्लृट् ॥

चिण्वद्भावादिकं पूर्ववत् । भाविष्यते भविष्यते ; अनुभाविष्यते
अनुभविष्यते; एधिष्यते, पक्ष्यते, नन्दिष्यते, ध्वंसिष्यते, व्याधिष्यते
व्यास्यते, अत्स्यते, अतिशयिष्यते अतिशायिष्यते, वक्ष्यते, हाविष्यते
होष्यते, हायिष्यते हास्यते, निधायिष्यते निधास्यते, दायिष्यते दास्यते,
लायिष्यते लास्यते, नायिष्यते नेष्यते, प्रसाविष्यते प्रसविष्यते प्रसोष्यते,
अभिषाविष्यते अभिषोष्यते, अशिष्यते अक्ष्यते, निश्चायिष्यते निश्चेष्यते,
तोत्स्यते, मारिष्यते मरिष्यते, मोक्ष्यते, रोत्स्यते, भोक्ष्यते, योक्ष्यते, तनि-
ष्यते, मनिष्यते, कारिष्यते करिष्यते, हारिष्यते हरिष्यते, क्रायिष्यते क्रेष्यते,
वारिष्यते वरिष्यते वरीष्यते, धानिष्यते हनिष्यते, ग्राहिष्यते ग्रहीष्यते,
दर्शिष्यते द्रक्ष्यते, चोरिष्यते चौरयिष्यते, पालिष्यते पालयिष्यते, अर्चिष्यते
अर्चयिष्यते । इत्यादिसर्वमुन्नेयम् ।

॥ इति भावकर्मणोर्लृट् ॥

आर्धधातुकपरिच्छेदे चिण्वद्भावप्रकरणम् । १८५

अत्र सङ्ग्रह श्लोकः ।

चिण्वद्वृद्धिर्युक् च हन्तेश्च घत्वं
दीर्घश्चोक्तो यो मितं वा चिणीति ।
इद् चासिद्धस्तेन मे लुप्यते णि-
नित्यश्चायं बल्लिमित्तो विधार्ता ॥

कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः (III. 1. 87.)—कर्तरिशिविति कर्तृ-
ग्रहणमिहानुवर्तते ; तत् प्रथमया विपरिणम्यते ; कर्मणा कर्मणि क्रियया
कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियो यः कर्ता सकर्मवद्भवति ; भिद्यते कुसूलं
स्वयमेव । एवन्तर्हि घटं करोतीत्यत्रापि कर्मवद्भावः कथं न स्यात् ? मैवम् ;
यस्मिन्कर्मणि कर्तृभूतेऽपि कर्मणीव क्रिया लक्ष्यते स कर्ता कर्मवद्भवति ।
इति कर्मवद्भावान् कर्मकर्तर्यपि कर्माश्रिता आत्मनेपद-चिण्-चिण्वद्भावा-
दयः भवन्ति । एवं च कर्मकर्तर्यपि एतान्येवोदाहरणानि सर्वेषां धातूनां
संभवन्ति । लुङि तु विशेषः । अचः कर्मकर्तरि (III. 1. 62.)—अज-
न्ताद्धातोः परस्य च्लेः कर्मकर्तरि तश्चदे परतोऽन्यतरस्यां चिणादेशो
भवति । प्राप्तविभाषेयम् ; अलावि केदारः स्वयमेव । चिणभावे-अला-
विष्ट केदारः स्वयमेव । चिण्वदिडभावे-अलविष्ट केदारः स्वयमेव ।
एवमेव अहारि भारः स्वयमेव ; अहारिष्ट भारः स्वयमेव ; अहत भारः
स्वयमेव । अच इति किम् ? अभेदि काष्ठं स्वयमेव । कर्मकर्तरीति किम् ?
अकारि घटो देवदत्तेन । दुहश्च (III. 1. 63.)—दुहेर्धातोः परस्य च्लेः
कर्मकर्तरि तश्चदे परतः अन्यतरस्यां चिणादेशो भवति ; अदोहि गौः
स्वयमेव । चिणभावे-क्सोदेशे कृते, लुग्वा दुहदिहेत्यादिना (VII. 3.
73.) कसस्य वा लुक् ; अदुग्ध गौः स्वयमेव । लुगभावे-अधुक्षत गौः

स्वयमेव । कर्मकर्तरीत्येव ; अदोहि गौर्गोपालकेन । न रुधः (III. 1. 64.)—रुधिर् इत्यस्मात्परस्य च्लेः कर्मकर्तरि चिणादेशो न भवति ; अन्ववारुद्ध गौः स्वयमेव । कर्मकर्तरिति किम् ? अन्ववारोधि गौर्गोपालेन । तपोऽनुतापेच (III. 1. 65.)—नेति वर्तते ; तपसन्तापे इत्यस्मात्परस्य च्लेः कर्मकर्तरि तशब्दे परतः चिणादेशो न भवति ; अनुतापेच । अनुतापः पश्चात्तापः ; तस्य ग्रहणमकर्मकर्थम् ; तत्र हि भावकर्मणोरपि प्रतिषेधो भवति । अतस्तपस्तापसः । तपस्तपकर्मकस्यैव (III. 1. 88.) इति ; अत्र कर्मवद्भावः । अन्ववातस्तपोपेन कर्मणा ; अत्र शब्दे कर्मणि लकारः , पोपेनेति कर्तरि तृतीया ॥

॥ इति चिण्वद्भावप्रकरणम् ॥

॥ इत्यार्धधातुकपरिच्छेदः समाप्तः ॥

॥ अथ सनाद्यन्ताः प्रदर्श्यन्ते ॥

गुप्तिज्किञ्चयस्सन् (III. 1. 5.)—गुपगोपने, तिजनिशाने, कितविवासे, इत्येतेभ्यो धातुभ्यः सन्प्रत्ययो भवति । निन्दा-क्षमा-व्याधि प्रतीकारेषु सन्निष्यते । नकारःसन्त्यङोः (VI. 1. 9.) इति विशेषणार्थः , धात्वधिकाराविहितत्वादनार्धधातुकः ; तस्मादिङ्गुणौ नभवतः । गुप्-स इति स्थिते, सनाद्यन्ताधातवः (III. 1. 32.) इति धातुसंज्ञायां सन्त्यङोः (VI. 1. 9.)—षष्ठ्यन्तमेतत् ; सन्नन्तस्य यङन्तस्य चानभ्यासस्य धातो-रवयवस्य प्रथमस्यैकाचोद्वितीयस्य वा यथा योगं द्वे भवतः । ह्लादिशेषः ; कुहोदचुः इति चुत्वम् । जुगुप्-स इति स्थिते, पूर्ववल्ङ्गादयः । गुप्तिज्-

प्वनुबन्धकरणमात्मनेपदार्थम् । तस्मादवयवेकृतं लिङ्सिमुदायस्य विशेषकं भवति इति गुपादिभ्यः परस्य लकारस्य स्थाने आत्मनेपदम् । शवादि-कार्यं पूर्ववत् ; जुगुप्सते ; चोः कुः (VIII. 2. 30.) इति कुत्वम्-तिनिक्षतेः चिकित्सते । मान्वधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य (III. 1. 6.)—अत्राप्यर्थविशेषे सन्निध्यते ; मान प्रजायां ; बध बन्धने, दान अवखण्डने, शान तेजने, इत्येतेभ्यो धातुभ्यो जिज्ञासावैरुप्यावतर्जननिशा तनेषु यथायथं सन्प्रत्ययो भवति ; अभ्यासस्य इकारस्य च दीर्घो भवति । अस्याप्यनार्धधातुकत्वादिङभावः ; नश्चापदान्तस्य झलि (VIII. 3. 24.) इत्यनुस्वारः । धातुसंज्ञायां सन्यङेः इति द्विर्वचनम् ; हलादिशेषः ; ह्रस्वः । भृजामित् (VII. 4. 76.) इति वर्तमाने सन्यतः (VII. 4. 79.)—सनि परतोऽकारान्तस्याभ्यासस्य इकारादेशो भवति । पश्चादीर्घ-श्चाभ्यासस्येति दीर्घः । लडादिकार्यं पूर्ववत् ; मीमांसते । भष्भावः, धकारस्य चत्वेन तकारः ; बीभत्सते ; दीदांसते ; शीशांसते ॥

अथेच्छार्थे सन् प्रत्ययो विधीयते । भू सत्तायाम् । धातोः कर्मणस्समानकर्तृकादिच्छायां वा (III. 1. 7.)—इषिकर्मा यो धातुः इषिणैव समानकर्तृकः तस्मादिच्छायाम् अर्थे वा सन्प्रत्ययो भवति । नेड्वशि कृति (VII. 2. 8.), श्रुकः किति (VII. 2. 11.) इत्यनु-वर्तमाने, सनिग्रहगुहोश्च (VII. 2. 12.)—ग्रह गुह इत्येतयोरुगन्तानां चाङ्गानां सनिपरत इडागमो न भवति । इको झल् (I. 2. 9.)—इगन्ताद्धातोः परो झलादिस्सन् किङ्भवति । इति किच्चात् गुणाभावः ; आदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.) इति षत्वम् ; सनाद्यन्ता धातवः (III. 1. 32.) इति धातुसंज्ञायां, सन्यङेः (VI. 1. 9.) इति

द्विर्वचनादि पूर्ववत् । बुभूष इति स्थिते पूर्ववल्ङादयः ; शप् ; अतो गुणे (VI. 1. 97.) इति पररूपत्वम् ; बुभूषति, बुभूषतः, बुभूषन्ति ; इत्यादि । लङि-अबुभूषत्, अबुभूषताम्, अबुभूषन् ; इत्यादि । लोटि-बुभूषतु बुभूषतात्, बुभूषताम्, बुभूषन्तु ; इत्यादि । लिङि-बुभूषेत्, बुभूषेताम्, बुभूषेयुः ; इत्यादि । अतो लोपः (VI. 4. 48.) —अकारान्तस्याङ्गस्य लोपो भवति आर्धधातुके परतः । यकि-बुभूष्यते ; अबुभूष्यत ; बुभूष्यताम् ; बुभूष्येत ; इत्येवमादयः । आशिषि-बुभूष्यात्, बुभूष्यास्ताम्, बुभूष्यासुः । लिटि-बुभूषाञ्चकार, बुभूषाञ्चक्रुः, बुभूषाञ्चक्रुः । लुङि-अबुभूषीत्, अबुभूषिष्टाम्, अबुभूषिषुः । लुटि-बुभूषिता, बुभूषितारौ, बुभूषितारः । लृङि-अबुभूषिष्यत् । लृटि-बुभूषिष्यति । चिण्वदिटि-बुभूषिषीष्ट ; बुभूषाञ्चक्रे ; अबुभूषि ; बुभूषिता ; अबुभूषिष्यत ; बुभूषिष्यते ॥

एष वृद्धौ । अजादेर्द्वितीयस्य (VI. 1. 2.)—अजादेर्धातोर्ब-यवस्य द्वितीयस्यैकाचो द्वे भवतः । अभ्यासकार्यं पूर्ववत् ; एदिधिष इति स्थिते लट् ; तस्य स्थाने तिप् । पूर्ववत्सनः (I. 3. 62.)—सनः पूर्वो यो धातुरात्मनेपदी तद्वत् सन्नन्तादप्यात्मनेपदं भवति ; एदिधिषते ; एदिधिषताम् ; एदिधिषत ; एदिधिषेत । यकि-एदिधिष्यते ; ऐदिधिष्यत ; एदिधिष्यताम् ; एदिधिष्येत । आशिषि-एदिधिषिषीष्ट । लुङि-ऐदिधिषिष्ट । लिटि-एदिधिषाञ्चक्रे । लुटि-एदिधिषिता । लृङि-ऐदिधिषिष्यत् । लृटि-एदिधिषिष्यते । चिणि लुङि-ऐदिधिषि । अन्यत्पूर्ववत् । डुपचष् पाके । सन् ; चोः कुः इति कुत्वम् ; आदेशप्रत्यययोः इति षत्वम् ; हलादित्वात्प्रथमस्यैकाचो द्विर्वचनम् ; हलादिशेषः ;

सन्यतः इर्तात्वम् ; पिपक्षति पिपक्षते ; अपिपक्षत् अपिपक्षत ; पिपक्षतु
पिपक्षताम् ; पिपक्षेत् पिपक्षेत । यकि-पिपक्ष्यते, अपिपक्ष्यत,
पिपक्ष्यताम्, पिपक्ष्येत । आशिषि-पिपक्ष्यात् पिपक्षिषीष्ट । लिटि-
पिपक्षाञ्चकार पिपक्षाञ्चक्रे । लुङि-अपिपक्षीत् अपिपक्षिष्ट । लुटि-
पिपक्षिता । लृङि-अपिपक्षिष्यत् अपिपक्षिष्यत । लृटि-पिपक्षिष्यति
पिपक्षिष्यते । चिणि-अपिपक्षि । एवमेवान्येषामपि भ्वादीनां सन्नन्त-
रूपाणि नेयानि ॥

अद भक्षणे । सन् ; लुङ्सनोर्घस्तु (VI. I. 37.) इति घस्तुदेशः ।
सस्यार्धधातुके (VII. 4. 49.)—सकारान्तस्याङ्स्य सकारादावार्ध-
धातुके परतस्तकारादेशो भवति ; जिघत्सति, अजिघत्सत्, जिघत्सतु,
जिघत्सेत् । यकि-जिघत्स्यते, अजिघत्स्यत, जिघत्स्यताम्, जिघ-
त्स्येत । आशिषि-जिघत्स्यात् । लिटि-जिघत्साञ्चकार । लुङि-
अजिघत्सीत् । लुटि-जिघत्सिता । लृङि-अजिघत्सिष्यत् । लृटि-
जिघत्सिष्यति । चिण्वदिटि-जिघत्सिषीष्ट, जिघत्साञ्चक्रे, अजिघत्सि,
जिघत्सिता, अजिघत्सिष्यत, जिघत्सिष्यते । शीङ् स्वप्ने, शिशयिषते,
अशिशयिषत, शिशयिषताम्, शिशयिषेत । यकि-शिशयिष्यते,
अशिशयिष्यत, शिशयिष्यताम्, शिशयिष्येत । आशीरादिषु-शिश-
यिषिषीष्ट, शिशयिषाञ्चक्रे, अशिशयिषिष्ट, शिशयिषिता, अशिशयि-
षिष्यत, शिशयिषिष्यते । ब्रूञ् ; व्रुवोवचिरादेशः ; चोःकुरिति कुत्वम् ;
द्विर्वचनम् अभ्यासकार्यञ्च ; विवक्षति विवक्षते, अविवक्षत् अविवक्षत,
विवक्षतु विवक्षताम्, विवक्षेत् विवक्षेत । यकि-विवक्ष्यते । आशीरादिषु-
विवक्ष्यात् विवक्षिषीष्ट, विवक्षाञ्चकार विवक्षाञ्चक्रे, अविवक्षीत् अविवक्षिष्ट,

विवक्षिता, अविवक्षिष्यत् अविवक्षिष्यत, विवक्षिष्यते । चिण्वदिदि
आत्मनेपदरूपं कृत्स्नं समानम् ; लुङि-अविवक्षि-इति भेदः ॥

गम्ह् सृष्ट् गतौ ; अस्मात् सन् । गमेरिट् । परस्मैपदेषु (VII. 2. 58.)—गमेर्धातोस्सकारादावार्धधातुके परस्मैपदेषु इडागमो भवति । द्विर्वचनादिकार्यं पूर्ववत् ; जिगमिषति । परस्मैपदेष्वित्येव ; संजिगंसते । इङ्ग्रहणं नित्यार्थम् । इण् गतौ ; णौगमिरबोधने (II. 4. 46.) इत्यनुवर्तमाने, सनिच (II. 4. 47.)—सनि परतः इणो अबोधनार्थे वर्तमानस्य गमिरादेशो भवति । इकार उच्चारणार्थः ; पूर्ववत् गमेरिट् परस्मैपदेषु इति इडागमः ; ततोद्विर्वचनम् अभ्यासकार्यञ्च ; जिगमिषति । यदा बोधने गमिरादेशो न भवति तदा-अजादेद्वितीयस्य (VI. 1. 2.) इति द्वितीयस्यैकाचो द्विर्वचनम् ; सवर्णदीर्घः ; प्रतीषिषति । इण्वदिक इतिवक्तव्यम् (वा. II. 4. 45.) ; अत्रापि धातोस्सनिचेति गमिरादेशः ; अधिजिगमिषति । इङ् अध्ययने ; इङ्श्च (II. 4. 48.)—इङ्श्च गमिरादेशो भवति सनि परतः । अधिजिगम्-स इति स्थिते, अज्ज्ञनगमां-सनि (VI. 4. 16.)—अजन्तानामज्ञानां हनगूम इत्येतयोश्च झलादौ सनि परतो दीर्घो भवति । द्विर्वचनादिकार्यं पूर्ववत् ; अधिजिगांसते । गमेरिङ्देशस्यैव दीर्घो भवतीति वक्तव्यम् (वा.) ; इहमाभूत्-सञ्जिगंसते वत्सो मात्वा । हन हिंसागत्योः ; अस्मात् सन् ; अज्ज्ञनगमांसनि इति दीर्घः ; नश्चापदान्तस्य झलि (VIII. 3. 24.) इत्यनुस्वारः ; ततो द्विर्वचनमभ्यासकार्यञ्च । अभ्यासाच्च (VII. 3. 55.)—अभ्यासादुत्तरस्य हन्तेर्हकारस्य कवर्गादेशो भवति ; जिघांसति । षणु दाने ; धात्वादिष्वस्सः (VI. 1. 64.) इति षत्वनिवृत्तौ णत्वनिवृत्तिः ;

नतस्सन्प्रत्ययः । सनीवन्तर्धेभ्रस्जदम्भुश्चिस्त्र्यूणुभरज्ञपिसनाम्—
(VII. 2. 49.)—इवन्तेभ्य ऋधादिभ्यश्च सन इडास्यात् ।
इति पक्षे इडागमः । तदभावपक्षे, जनसनखनांसन् झलोः (VI. 4. 42.)
—झलि ऋक्किर्नातिवर्तते; जन सन खन इत्येतेषां सनि झलादौ क्तिनि
प्रत्ययेपरतः आकारादेशो भवति । सचालोन्यस्येति नकारस्य भवति;
सवर्णदीर्घः; द्विर्वचनादिकार्यं पूर्ववत्; सिषासति । झलग्रहणं सन्विशेष-
णमिहानुवर्तते; तेन सनीवन्तर्धेति यदा इडागमः तदा आकारादेशो न
भवति; सिसनिपति । जनी प्रादुर्भावेः जिजनिषते । खन अवदारणेः
चिखनिपति ॥

दह भस्मीकरणेः दादेर्धानोर्धः (VIII. 2. 32.) इति घत्वम्;
भष्भावः; दिधक्षति । स्मिपूड्रञ्ज्वां सनि (VII. 2. 74.)—
स्मिङ् ईषद्वसने, पूड् पवने—डकारानुबन्धोच्चारणं पूषो निवृत्त्यर्थम्,
ऋ गतिप्रापणयोः भौवादिकः, ऋ गतौ—जौहोत्यादिकः, उभयोरपि
ग्रहणम्—अञ्जू श्लक्ष्ण व्यक्तिकान्तिगतिषु, अशू व्याप्तौ, इत्येतेषां धातूनां
वा सनि परत इडागमो भवति । स्मयतेस्सनः अनेन इडागमः; गुणः;
द्विर्वचनमभ्यासकार्यञ्च; लट्; पूर्ववत्सनः (I. 3. 62.) इत्यात्मनेपदम्;
सिस्मयिषते । पूडः सन इटि गुणेचकृते द्विर्वचनेऽचि (I. 1. 59.)—
द्वित्वनिमित्ते अचि अजादेशः स्थानिवद्भवति द्वित्वकार्ये । इति स्थानिवद्भा-
वात् पूषब्दस्यद्वित्वे, ओः पुयण्यपरे (VII. 4. 80.)—सनिपरे यदङ्गं
तदवयवस्य अभ्यासोकारस्य इत्वं स्यात् पवर्गयण्यकारेषु अवर्णपरेषु
परतः । इत्यभ्यासस्य इकारः; पिपविषते । ऋ धातोः सनः इडागमः;
गुणः; अजादित्वात् द्वितीयस्यैकाचो द्विर्वचनम्; अरिरिषति । अञ्जू

धातोरपि सनि इडागमे कृते द्वितीयस्यैकाचो द्विर्वचनम्; नन्द्रास्संयोगादयः (VI. 1. 3.) इति नकारस्य द्विर्वचननिषेधः; अञ्जिजिषति । अश्नू व्याप्तौ; अशिशिषते । अश भोजने इत्यस्य ग्रहणं न भवति उदात्तत्वादेवेदस्सिद्धत्वात्; अञ्जेस्तु ऊदित्वादिङ्विकल्पे प्राप्तेऽनेन नित्यमिद् । किरादेस्तु उगन्तत्वाद्नुदात्तत्वाच्च सानिग्रहगुहोश्च (VII. 2. 12.) इति प्रतिषेधे, एकाचउपदेशेऽनुदात्तात् (VII. 2. 10.) इति प्रतिषेधे च प्राप्ते, इदमारभ्यते । किरश्चपञ्चभ्यः (VII. 2. 75.)—कृ विक्षेपे, गृ निगरणे, दृङ् अनादरे, धृङ् अवस्थाने, प्रच्छञ्जीप्सायाम्, इत्येभ्यः पञ्चभ्यः सनि परत इडागमो भवति; चिकरिषति, जिगारिषति, दिदरिषते, दिधरिषते । प्रच्छ; अस्मात्सन् इडागमः; रुदविदमुषग्रहिस्वपि प्रच्छस्संश्च (I. 2. 8.) इति वक्ष्यमाणं क्त्वम्; ग्रहिज्यादिना सम्प्रसारणम्;—छे चेति तुगागमः; द्विर्वचनं, हलादिशेषः, उरदित्यत्वं, सन्यतः इतीत्वम्; पिपृच्छिषति । पञ्चभ्य इति किम्? सृज विसर्गे—सिसृक्षति ।

रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छस्संश्च (I. 2. 8.)—रुदिर् अश्रुविमोचने, विद ज्ञाने, मुषस्तेये, ग्रह उपादाने, जिह्वंप् शये, प्रच्छञ्जीप्सायाम्, इत्येतेभ्यो धातुभ्यः परौ सन् क्त्वा च कितौ भवतः; क्त्वाङ्गुणाभावः; द्विर्वचनादिकार्यं पूर्ववत्; रुरुदिषति, विविदिषति, मुमुषिषति । ग्रहेस्सनि सानिग्रहगुहोश्च इति इडागमप्रतिषेधः; रुदविदेतिक्त्वम्, ग्रहिज्यादिना सम्प्रसारणम्, परपूर्वत्वम्; होढः इति ढत्वम्, भष्भावात् गकारस्य घकारः, षढोः कस्सि इति क्त्वम्, षत्वम् ततोद्विर्वचनादि; जिघृक्षति । वचिस्वपि (VI. 1. 15.) इति सम्प्रसारणम्; सुषुप्सति ।

भिदिर् विदारणे; इको झल् (I. 2. 9.) इति वर्तमाने, हलन्ताच्च (I. 2. 10.)—समीपवचनोऽन्तशब्दः; हल् चासावन्तश्चेति हलन्तः; हलन्तादिकसर्मापात्परो झलादिस्सन् किङ्कवति । कित्वाद्गुणाभावः; खरि च इति चर्त्वम्, द्विर्वचनादिपूर्ववत्; विभित्सति । बुध^२अवगमनेः सन्; एकाचो वशो भषित्यादिना (VIII. 2. 37.) भषभावः; चर्त्वम्, द्विर्वचनादिकार्यम्; बुभुत्सते । दुह—प्रपूरणे; सन्; कित्वाद्गुणाभावः; घत्वंभष्भावचर्त्वादि; द्विर्वचनम्, अभ्यासकार्यञ्च; दुधुक्षति । दिह उपचये; दिधक्षति । लिह आस्वादेन; लिलिक्षति । नोपधात्थफान्ताद्वा (I. 2. 23.) इत्यतोवेति अनुवर्तमाने, रलोव्युपधाद्धलादेस्संश्च (I. 2. 26.)—उश्च इश्च तावुपधे यस्य सः व्युपधः; उकारोपधादिकारोपधाच्च हलादेर्धातोः रलन्तात् परौ संश्च क्त्वाच्च सेटौ वा कितौ भवतः । कित्वपक्षे गुणाभावः; द्विर्वचनम् । द्युतिस्वाप्योस्सम्प्रसारणम् (VII. 4. 67.)—द्युति स्वापि इत्येतयोरभ्यासस्य सम्प्रसारणम्भवति । हलादिशेषापवादः; विदिद्युतिषते । कित्वाभावे गुणः; विदिद्योतिषते । स्वापिर्ण्यन्तो गृह्यते; तस्याभ्यासनिमित्तप्रत्ययेनानन्तर्ये सति सम्प्रसारणमिष्यते; सुष्वापयिषति । अप्यन्तपक्षे रुदिवेदेति कित्वम्; वचस्वपीति सम्प्रसारणम्; सुपुप्सति । लुभ; लुलुभिषति, लुलोभिषति । शुभ; शुशुभिषते, शुशोभिषते । लिख्; लिलिखिषति, लिलेखिषति । रल इति किम्? दिदेविषति । व्युपधादिति किम्? विवर्तिषते । हलोदेरिति किम्? इषु इच्छायाम्; सन्; इडागमः; गुणः; अजादित्वात् द्वितीयस्यैकाचो द्विर्वचनम्; एषिषिषति । सेडिल्येव; बुभुत्सते । विद सत्तायाम्; विवित्सते । विद विचारणे; विवित्सति । विद ज्ञाने; सेट्; विविदिषति, संविविदिषते । कुट; गाङ्कुटादिभ्योऽङ्णिन्ङित् (I. 2. 1.)

इति ङित्वाद्गुणाभावः ; चुकुटिषति, पुपुटिषति । ओविजी भयचलनयोः ;
 विज इट् (I. 2. 2.) इति इडादिप्रत्ययस्य ङित्वान्नगुणः ; उद्विविजिषते ।
 न वृद्धश्चतुर्भ्यः (VII. 2. 59.)—वृत्तु वर्तने, वृधु वृद्धौ, श्थु
 शब्दकुत्सायाम्, स्यन्दूप्रस्रवणे इत्येतेभ्यो धातुभ्यः उत्तरस्य इडागमो न
 भवति परस्मैपदेषु परतः । पूर्ववत्सनः (I. 3. 62.) इत्यात्मनेपदप्राप्ते,
 वृद्धस्स्यसनोः (I. 3. 92.) इति वृतादिभ्यो धातुभ्यः स्ये सनि च
 परतः परस्मैपदम्भवति ; विवृत्सति विवर्तिषते, विवृत्सति विवर्धिषते,
 शिशृत्सति शिशर्धिषते ; सिस्स्यत्सति ; सिस्स्यन्दिषते । विभाषेष्ट उच्यन्ते ।
 सेऽसिचिक्कृतचृतछृदत्तदन्तः (VII. 2. 57.) इति कृतीवेष्टने, चृतीहिंसा-
 ग्रन्थनयोः, उच्छृदिर् दीप्तिदेवनयोः, उत्तृदिर् हिंसानादरयोः, नृती
 गात्रविक्षेपे, इत्येतेभ्यो धातुभ्यो वा इडागमो भवति सकारादावसिच्यार्थ-
 धातुके परतः ; चिक्कृतसति चिकर्तिषति, चिचृत्सति चिचर्तिषति, चिच्छृत्सति
 चिच्छर्दिषति, तितृत्सति तितर्दिषति, निनृत्सति निनर्तिषति । अनिद्
 पक्षे सर्वत्र हलन्ताच्च (I. 2. 10.) इति क्त्वम् ॥

अर्च पूजायाम् ; अजादित्वाद्धितीयस्यैकाचो द्विर्वचनम् ; तदन्तर्भा-
 वात् रेफस्य द्विर्वचने प्राप्ते, नन्द्रास्संयोगादयः (VI. 1. 3.) इति द्वि-
 तीयस्यैकाचोऽवयवभूता नकार-दकार-रेफा न द्विरुच्यन्ते ; अर्चिचिषति ।
 नन्द्रा इति किम् ? ईक्ष दर्शने ; ईचिक्षिषते । संयोगादय इति किम् ?
 प्राणिनिषति । बकारस्याप्ययं प्रतिषेधो वक्तव्यः (वा. VI. 1. 3.)
 इति उब्ज आर्जवे इत्यस्य उब्जिजिषति इति भवति । स्पर्ध संघर्षे ; शर्पूर्वाः
 खयः (VII. 4. 61.) इति पकारशेषः ; पिस्पर्धिषते । छुञ् स्तुतौ ;
 अभ्यासे तुकारः शेषः ; इको झल् इति क्त्वम् ; दीर्घः षत्वं च ; तुष्टूषति ॥

हु दानादानयोः ; अज्जनगमां सनि (VI. 4. 16.)—अजन्ता-
नाम् अज्जानां हनः अजदेशगमे श्र ब्रलादौ सनि परतो दीर्घो भवति ;
जुहूपति । ओहाङ् गतौ ; जिहासते । ओहाक् त्यागे ; जिहासति । हुदाञ्
दाने ; सनिमीमाधुरभलभशकपतपदामच इस् (VII. 4. 54.)—स-
कारादौ सनि प्रत्यये परतो मां मा धु रभ लभ शक पत पद इत्येतेषामचः
स्थाने इस् इत्ययमादेशो भवति । सः स्यार्थधातुके (VII. 4. 49.)
इति तत्वम् ; द्विर्वचनम् ; अल्लोपोऽभ्यासस्य (VII. 4. 58.)—
यदेतनुक्रान्तं सनिमीमेत्यादि मुचोऽकर्मकस्य गुणोवेति यावत् अत्राभ्यासस्य
लोपोभवति ; दित्सति । मीञ् हिंसायाम् , डुमिञ् प्रक्षेपणे ; विशेषानुपादा-
नादुभयोरपि ग्रहणम् । ननु मी इत्येतस्मिन्नूपे उच्चार्यमाणे मिनेतेर्ग्रहणं न
लभ्यते । नैषदोषः ; तस्याप्यज्जनगमां सनीति दीर्घत्वे तद्रूपं सम्भवत्येव ।
लडादिकार्यम् ; मित्सति, मित्सते । मा इत्यविशेषेण माञ्छडोर्ग्रहणम् ;
मित्सते, अपमित्सते । रभ रामस्ये ; स्कोस्संयोगाद्योरिति सकारलोपः ;
खरिचेति चर्त्वम् ; आङ् पूर्वः ; आरिप्सते । एवमेव लभः लिप्सते ; शकः
शिक्षति ; पतः पित्सति ; पदः पित्सते । आप्ज्ञप्यधामीत् (VII. 4.
55.)—आप्लृ ज्ञपि ऋध इत्येतेषामचस्थाने ईकारादेशो भवति सनि
सकारादौ प्रत्यये परतः ; ईप्सति । ज्ञपेर्धातोस्तु णेः पूर्वविप्रतिषेधेन
लोपः ; ज्ञीप्सति । सनीत्येव ; प्राप्स्यति । सीत्येव ; जिज्ञपयिषति ।
अत्र सनीवन्तर्धेति ज्ञपेरिह्विकल्पः । दन्भु दम्भने ; दम्भ इच्च (VI.
4. 56.)—दन्भेरचः स्थाने इकारादेशो भवति चकारादीत्वञ्च सनि
सकारादौ प्रत्यये परतः । हलन्ताच्च (I. 2. 10.) इत्यत्र हल्यग्रहणस्य
जातिवाचकत्वात् दन्भेः परस्य सनः कित्वम् ; कित्वात् अनदितामिति
नलोपः ; भष्भावः ; चर्त्वद्विर्वचने ; अभ्यासलोपश्च ; धिप्सति धीप्सति ।

संख्येव दिदम्भिषति । मुमुक्ष्यति वत्सं देवदत्तः ; मुमुक्षते यदा वत्सः स्वयमेव मोक्तुमिच्छति तदा । मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा (VII. 4. 57.) —मुचेरकर्मकस्य वा गुणो भवति सनि सकारादौ प्रत्यये परतः । अभ्यासलोपश्च ; मोक्षते वत्सः स्वयमेव । गुणाभावे अभ्यासलोपस्याप्यभावः ; मुमुक्षते वत्सः स्वयमेव । कर्मवद्भावादात्मनेपदम् । अकर्मकस्येति किम् ? मुमुक्षति वत्सं देवदत्तः । कर्मकर्तरि मुचिरकर्मको भवति, कर्मविशेषस्याविवक्षितत्वात् । चक्षिष्ठः ख्याजादेशः, आचिख्यासते । ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः (I. 3. 57.)—ज्ञा श्रु स्मृ दृश् इत्येतेषां सनन्तानामात्मनेपदं भवति । तत्र जानातेः अपह्वेवे ज्ञः (I. 3. 44.) इत्यादिभिः त्रिभिस्सूत्रैरात्मनेपदं विहितम् ; श्रुदृशोरपि समोगमृच्छीति विहितम् ; तद्विषये पूर्ववत्सनः (I. 3. 62.) इति सिद्धमेव ; ततोऽन्यत्रेदं विधीयते ; स्मरतेः पुनरप्राप्ते विधानम् । धर्मं जिज्ञासते । गुरुन् शुश्रूषते ; अत्र श्र्युकः किति (VII. 2. 11.) इतीदृप्रतिषेधः ; अज्ज्ञानगमां सनि (VI. 4. 16.) इति दीर्घः । स्मृ चिन्तायाम् ; सनः इको झल् इति कित्वम् ; श्र्युकः कीतीति इट्प्रतिषेधः ; अज्ज्ञान इति दीर्घः उदोष्ठ्यपूर्वस्य इत्युत्वम् ; हलि चेति दीर्घः द्विर्वचनादिकार्यं पूर्ववत् ; नष्टं सुस्मृषते । एवमेव नृपं दिदृक्षते । नानोर्ज्ञः (I. 3. 58.)—पूर्वेण प्राप्तमात्मनेपदं न भवति अनुपूर्वात् जानातेः सन्नन्तात् । सकर्मकस्यैवायं प्रतिषेधः ; पुत्रमनुजिज्ञासति । प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः (I. 3. 59.)—प्रति आङ् इत्येवं पूर्वात् श्रृणोतेऽसन्नन्तादात्मनेपदं न भवति ; प्रतिशुश्रूषति आशुश्रूषति । प्रत्याङ्भ्यामिति किम् ? संशुश्रूषते । ह्येव् स्पर्धायाम् शब्दे च ; ह्यस्सम्प्रसारणम् ; (VI. 1. 32.) इत्यनुवर्तमाने, अभ्यस्तस्य च (VI. 1. 33.)—ह्य इति वर्तते ; तत् अभ्यस्तस्येत्यनेन व्यधिकरणम् ; अभ्यस्तस्ययाह्वयतिः—

कश्चाभ्यस्तस्य ह्यतिः? यः तस्य कारणम्—तेनाभ्यस्तस्यह्यतेः प्रागेव
 द्विर्वचनात् सम्प्रसारणम् भवति; जुहूषिषति । जि जये; अज्जनगमां
 सनीति दीर्घः; सन्निटोर्जेः (VII. 3. 57.) इत्यभ्यासादुत्तरस्य जयतेः
 कुत्वम्; विजिगीषते । हि गतौ; अस्मात् सन्; अज्जनगमां सनीति
 दीर्घः; षत्वम्; द्विर्वचनादि पूर्ववत्; हेरचङि (VII. 3. 56.)—हिनो-
 तेर्धातोर्हकारस्याभ्यासादुत्तरस्य कवर्गदेशो भवति अचङि प्रत्यये परतः;
 प्रजिघीषति । सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्त्वयूर्णुभरज्ञपिसनाम् (VII.
 2. 49.)—इवन्तानाम् धातूनाम् ऋध भ्रस्ज दम्भु श्रि स्त्व यु ऊर्णु भर
 ज्ञपि सन् इत्येतेषाञ्च वा इडागमो भवति सनि परतः । इवन्तानाम् धातू-
 नाम्—दिदेविषति सिसेविषति इत्यादि । इडभावे तु, हलन्ताच्च (I.
 2. 10.) इति कित्वम्; छवोदशूडनुनासिके च (VI. 4. 19.)—छ
 इत्येतस्य सतुक्स्य, वकारस्य च स्थाने यथासङ्ख्यम् श् ऊर् इत्येतावा-
 देशौ भवतः अनुनासिकादौ प्रत्यये, कौ, झलादौ कृति च परतः । यणा-
 देशः; द्विर्वचनादि; दुधूषति सुस्यूषति इत्यादि । ऋधु वृद्धौ; पक्षे
 इडागमः; पुगन्तलघूपधगुणः; अर्दिधिषति । इडभावे, आप्ज्ञप्युधामीन्
 (VII. 4. 55.) इति ईकारदेशोऽभ्यासलोपश्च; ईर्त्सति । भ्रस्ज पाके;
 पक्षे इडागमः; बिभ्रज्जिषति । तस्मिन्नेवपक्षे, भ्रस्जोरोपधयोरमन्यतर-
 स्याम् (VI. 4. 47.) इति भ्रस्जो रेफस्योपधायाश्च निवृत्तिर्भवति रोपध-
 योरिति स्थानषष्ठीनिर्देशात्; मित्वाच्चायमन्यादचः परो भवति; बिभ-
 र्जिषति । इडभावेऽपि रमागमः; बिभर्क्षति । रमागमाभावे, स्कोस्संयो-
 गाद्योरन्ते च (VIII. 2. 29.) इति सकारलोपः; बिभ्रक्षति । दन्भु
 दम्भने; पक्षे इडागमः; दिदग्भिषति । इडभावे, दन्भ इच्च (VII. 4.
 56.) इति इत्वमीत्वं च; उभयत्र हलन्ताच्च (I. 2. 10.) इति हल्यह-

णस्य जातिवाचकत्वात् दन्भेः परस्य सनः कित्वं भवति ; तस्मादनिदिता-
मिति नलोपः ; खरि चेति चत्वम् ; अत्र लोपोऽभ्यासस्य (VII. 4. 58.)
इत्यभ्यासलोपः ; धिप्सति धीप्सति । स्तृ शब्दोपतापयोः ; इटि सिस्त्र-
रिषति । इडभावे—कित्वात् गुणाभावः ; अज्झनगमांसनीति दीर्घः ; उ-
दोष्ठपूर्वस्य (VII. 1. 102.) इत्युत्वम् ; सुस्वूर्षति । श्रिञ् सेवायाम् ;
पक्षे इडागमः ; शिश्रयिषति । इडभावे शिश्रीषति । यु मिश्रणे ; पक्षे
इडागमः ; ओः पुयण्यपरे (VII. 4. 80.) इत्यभ्यासोकारस्येत्वम् ;
गुणावादेशौ यियविषति । इडभावे युयूषति । ऊर्णुञ् आच्छादने ; पक्षे
इडागमः ; विभाषोर्णोः (I. 2. 3.) इति विभाषा ङित्वम् ; अजादित्वाद्वि-
तीयस्यैकाचो द्विर्वचनम् ; नन्द्रास्संयोगादयः इति रेफस्य प्रतिषेधात्
नुशब्दस्य द्विर्वचनम् ; ङित्वपक्षे उवडादेशः ; प्रपूर्वः ; प्रोर्णुनुविषति ।
ङित्वाभावे गुणः ; प्रोर्णुनविषति । इडभावे प्रोर्णुनूषति । भर इति
भृञ् इत्येतस्य भौवादिकस्य ग्रहणं शपा निर्देशात् ; अस्मात् सन् ; पक्षे
इडागमः ; गुणः ; द्विर्वचनादिः बिभरिषति । इडभावे कित्वाद्गुणाभावः ;
अज्झनगमांसनीति दीर्घः ; उदोष्ठपूर्वस्येत्युत्वम् ; हलिचेति दीर्घः ;
बुभूर्षति । ङपि—ज्ञा इत्येतस्मात् णिच् ; अर्तिं ह्रीत्यादिनापुगागमः ;
मितां ह्रस्वः इति ह्रस्वत्वम् ; सनाद्यन्ताधातवः इति धातु संज्ञायां सन् ;
सनीवन्तर्धेति पक्षे इडागमः ; गुणायादेशौ ; द्विर्वचनादिः ; जिज्ञपयिषति ।
इडभावे णेरनिटि (VI. 4. 51.) इति णिलोपः ; आपञ्जप्यधामीत्
(VII. 4. 55.) इतीकारादेशः ; अभ्यासलोपः ; ज्ञीप्सति । षण
सम्भक्तौ ; अस्मात् सन् ; पक्षे इडागमः ; द्विर्वचनादिकार्यं पूर्ववत् ;
स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् (VIII. 3. 61.) इति नियमात् षत्वाभावः ;
सिसनिषति । इडभावे, जन सन खनां सन्झलोः (VI. 4. 42.)

इत्यात्वम्; सिपासति । केचिदत्र भरजपिमनितनिपतिदरिद्राणामिति पठन्ति । तनु विस्तारः इटि तितनिपति । इडभावे ननोतेविभाषा (VI. 4. 17.)—तनोतेरङ्गस्य झलादौ र्नि उपधाया दीर्घो वा भवति ; तितानसति तितंसति । पल्लु गतौः पिपतिपति । इडभावे पित्सति । दरिद्रा दुर्गतौः इडागमः; आतो लोप इटि च (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपः; दिदरिद्रिपति । इडभावे दिदरिद्रासति । पृष्ठ् प्राणि-प्रसवे, अस्मात् सन्ः मनिग्रहगुहोश्च (VII. 2. 12.) इतीदृशप्रतिषेधः ; इको झलितिकित्वम् ; द्विर्वचनादिः स्तौतिण्योरेव ण्यभ्यासात् (VIII. 3. 61.)—स्तौतेर्ण्यन्तानाञ्च सनि णत्वभूते परतोऽभ्यासादिण उत्तरस्य सकारस्य मूर्धन्यादेशो भवति—इति नियमादिह णत्वं न भवति : प्रसुसूपते । णह वन्धनेः नहो धः (VIII. 2. 34.) इति धत्वम् ; चत्वम् ; निनत्सति, निनत्सते । पुञ् अभिषेवेः सत्वम् ; सन्ः इडभावः ; दीर्घः ; द्विर्वचनादिः सुनोतेः स्यसनोः (VIII. 3. 117.)—मुनोतेस्सकारस्य स्ये सनि च परतो मूर्धन्यादेशो न भवति—इति णत्व प्रतिषेधः ; अभिसुसू-पति अभिसुसूपते । अश्नु व्याप्तौः अस्मात् सन्ः स्मिपृङ्गञ्ज्वां सनि (VII. 2. 74.) इतीडागमः ; अजादेद्वितीयस्येति द्विर्वचनम् ; अशिशिषते । चिञ् चयनेः विभाषा चेः (VII. 3. 58.) इति वा कु-त्वम् ; निश्चिकीषति निश्चिकीषते, निश्चिकीषति निश्चिकीषते । तुद व्यथ-ने ; हलन्ताच्चेति कित्वाद्गुणाभावः ; तुतुत्सति । मृड् प्राणत्यागे ; अज्जन-गमांसनीति दीर्घः ; उदोष्ठपूर्वस्येत्युत्वम् ; हलिचेति दीर्घः ; ततो द्विर्वचनादिः सुमूर्षते । भुज पालनाभ्यवहारयोः ; बुभुक्षते । पालनार्थं बुभुक्षति । डुकृञ् करणे ; अस्मात् सन्ः अज्जनगमांसनीति दीर्घः ; ऋत इद्धातोः (VII. 1. 100.)—ऋकारान्तस्य धातोरिकारादेशो भवति । रपरत्वम् ; हलिचेति

दीर्घः; ततो द्विर्वचनमभ्यासकार्यञ्च; चिकीर्षति चिकीर्षते । डुक््रीञ्
 द्रव्यविनिमये; चिक्रीषति । वृङ् सम्भक्तौ; अस्मात् सन्; वृतो वा
 इति वर्तमाने, इद् सनि वा (VII. 2. 41.)—वृतः सनि परतो वा
 इडागमो भवति । वृतो वा (VII. 2. 38.)—वृ इति वृञ् वृङोस्सामा-
 न्येन ग्रहणम्; वृ इत्येतस्मात् ऋकारान्तेभ्यश्चोत्तरस्येटो वा दीर्घो भवति ।
 ततोद्विर्वचनम्; उरदित्यत्वम्; हलादिशेषः; सन्यतः इतीत्वम्; विवरी-
 पते, विवरिषते । इडभावे अज्जनगमां सनीति दीर्घः; उदोष्ठपूर्वस्येत्यु-
 त्वम्; हलिचेति दीर्घः; द्विर्वचनादि; वुवूर्षते । ग्रह उपादाने; अस्मात्
 सन्; सनि ग्रहगुहोश्च (VII. 2. 12.) इति इट्प्रतिषेधः; रुदविदमुष-
 ग्रहिस्वपिप्रच्छस्संश्च (I. 2. 8.) इति क्त्वम्; ग्रहिज्यादिना
 संप्रसारणम्; हो ङः इति ङत्वम्; षटोः कस्सि इति कत्वम्; पूर्वत्वासिद्ध-
 मिति कत्वस्यासिद्धत्वात् भग्भावः; ततः कत्वम्; द्विर्वचनम्; अभ्यासकार्यं
 च; जिघृक्षति, जिघृक्षते । चुर स्तेये, णिच्; लघूपधगुणः; चोरि इति
 स्थिते धातुसंज्ञायां सन्; इडागमः; षत्वम्; गुणयादेशौ; द्विर्वचनादि;
 चुचोरयिषति चुचोरयिषते । पाल रक्षणे; पिपालयिषति पिपालयिषते ।
 अर्च पूजायाम्; अस्मात् सन्; अजादेर्द्वितीयस्येति द्वितीयस्यैकाचो
 द्विर्वचनं रेफवर्जम्; अर्चिचयिषति, अर्चिचयिषते ।

॥ इति सनन्तपरिच्छेदः ॥

॥ अथ यङ्परिच्छेदः ॥

अथ एतेभ्य एव धातुभ्यो यङ्विधीयते ।

धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभिहारे यङ् (III. 1. 22.)—
 एकाचो धातोः हलादेः क्रियासमभिहारे वर्तमानात् यङ् प्रत्ययो भवति ।

ङकारः सन्यङेरिति विशेषणार्थः ; पैतःपुन्यं भृशार्थोवा क्रियासमिहारः ।
भू.सत्तायाम् : यङो ङित्वादात्मनेपदम् ; गुणाभावः : सनाद्यन्ता धातवः
इति धातुमंज्ञायां सन्यङोः इति द्विर्वचनम् । गुणो यङ्गुलुकोः (VII.
4. 82.)—यङि यङ्लुकि च परत इगन्तस्याभ्यासस्य गुणो भवति ।
अभ्यासे चर्च (VIII. 4. 54.) इति जश्त्वम् : बोभूयते, अबोभूयत,
बोभूयताम्, बोभूयेत । यकि अतो लोपः (VI. 4. 48) इत्यकारलोपः :
बोभूयते, अबोभूयत, बोभूयताम्, बोभूयेत । आशीर्लिङादिपु-
बोभूयिषीष्ट, बोभूयांचक्रे बोभूयाम्बभूव बोभूयामास, अबोभूयिष्ट,
बोभूयिता, अबोभूयिष्यत, बोभूयिष्यते । लुङि चिष्वदिटि—अबोभूयि ।
धातेरिति किम् ? भृशं प्रादति । हलोदेरिति किम् ? भृशमीक्षते ।
भृशं रोचते भृशं शोभते इत्यत्र नेष्यते अनभिधानात् ॥

सूचिसूत्रिभ्यश्च्यत्यङ्गुणोतीनामुपसङ्ख्यानं यङ्विधावनेकाज-
हलाद्यर्थम् (वा.) । सूच पैशुन्ये ; चुरादित्वाणिच् : णेरनिति इति
णिलोपः ; ततोद्विर्वचनादि ; गुणो यङ्गुलुकोः इति गुणः ; सोसूच्यते ।
सूत्र अवमोचने ; सोसूच्यते । सूत्र प्रस्रवणे ; सोसूच्यते । ण्यन्तत्वादेते
द्वयोऽनेकाचः । अट गतौ ; अस्माद्यङ् : अजादित्वात् द्वितीयस्यैकाचो
द्विर्वचनम् ; हलादिशेषः । दीर्घोऽकितः (VII. 4. 83.)—अकितोऽभ्या-
सस्य दीर्घो भवति यङि यङ् लुकिच परतः ; अटाढ्यते । अकित इति
किम् ? यंयम्यते रंरम्यते । अव नुगतोऽनुनासिकान्तस्य (VII. 4.
85.)—अनुनासिकान्तस्याङ्गस्य यः अभ्यासः तस्य अकारान्तस्य नुगागमो
भवति । इति नुक् । यम उपरमे, मनु अवबोधने, इत्युभयोर्धात्वोस्तु
यङि सन्यङोः (VI. 1. 9.) इति द्वित्वम् ; नुगतोऽनुनासिकान्तस्य इति

नुगागमः; नुका अनुस्वारो लक्ष्यते; तेन यंयम्यते मंमन्यते इत्यत्र
 जन्मपरत्वाभावेऽपि अनुस्वारो भवति । पदान्तवच्चेति वक्तव्यम् (वा.);
 इति वा पदान्तस्य (VIII. 4. 59.) इति परसवर्णविकल्पोऽपि स्यात्;
 यंयम्यते, मंमन्यते । ऋ गतौ; अस्माद्यङ्; गुणोर्तिसंयोगाद्योः (VII.
 4. 29.) इत्यनुवर्तमाने, यङि च (VII. 4. 30.)—यङि च परतोऽर्ते
 संयोगादेश्च ऋतः गुणो भवति । अजादित्वात् द्वितीयस्यैकाचो द्विर्वचनम्
 रेफवर्जं न भवति यकारपरस्य प्रतिषेधो वक्तव्य इति वचनात्; अरार्थ्यते ।
 अशू व्याप्तौ; अशाश्यते । ऊर्णुङ् आच्छादने; प्रपूर्वः; रेफवर्जं द्विर्वचनम्;
 प्रोर्णो नूयते । धृ ह्रस्वने, स्मृ चिन्तायाम्; संयोगादित्वादनयोर्गुणः;
 दाध्वर्यते, सास्मर्यते ।

नित्यं कौटिल्येगतौ (III. 1. 23.)—गतिवचनाद्धातोर्नित्यं कौ-
 टिल्ये एव गम्यमाने यङ्प्रत्ययो भवति । क्रमु पादविक्षेपे, द्रम हम्म
 मीचृ गतौ; एषां यङि नुगतोऽनुनासिकान्तस्य (VII. 4. 85.)—
 अनुनासिकान्तस्य अङ्गस्य अकारान्तस्याभ्यासस्य नुक् यङि यङ्प्रत्ययश्च ।
 इति नुक्; चङ्क्रम्यते, दन्द्म्यते, जह्म्यते । नित्यग्रहणं विषयनियमा-
 र्थम्; गतिवचनान्नित्यं कौटिल्ये एव भवति नतु क्रियासमभिहारे; तेन
 मृशङ्क्रामतीति सिद्धम् । अत इति किम्? तेतिम्यते । तपरकरणाङ्किम्?
 भूतपूर्वस्यापि दीर्घस्य निवृत्त्यर्थम्; वाभाम्यते । अनुनासिकान्तस्य किम्?
 पापठ्यते । लुप-सद-चर-जप-जभ-द्रह-दश-गृभ्यो भावगर्हायाम्
 (III. 1. 24.)—लुपादिभ्यो धातुभ्यः भावगर्हायां गम्यमानायां यङ्
 प्रत्ययो भवति । गर्हितं लुम्पति लोलुप्यते । एवमेव सासद्यते । चरफ-
 लोश्च (VII. 4. 87.)—चर फल इत्येतयोरभ्यासस्य नुगागमो भवति

यङि यङ्लुकि च परतः । उपरस्यातः (VII. 4. 88.)—चर फल इत्येतयोश्चाभ्यासादुत्तरस्याकारस्य उकारादेशो भवति, यङि यङ्लुकि च परतः । हलिचेति दीर्घः ; चञ्चूर्यते । फल निष्पन्नौ फल्फुल्यते । जप-जभ-दह-दश-भञ्ज-पशाञ्च (VII. 4. 86.)—जपादीनाम् धातूनाम् अभ्यासस्य नुगागमो भवति यङि यङ्लुकि च परतः ; जञ्जप्यते, जञ्जभ्यते, दन्दह्यते, दन्दश्यते, पम्पश्यते । प्रो यङि (VIII. 2. 20.)—गृ निगरेणे इत्येतस्य धातोर्योरेफः तस्य लकारादेशो भवति यङि परतः ; निजैगिल्यते । भावगर्हायामिति किम् ? साधनगर्हायां सा भूतः ; जपति वृषलोमन्त्रम् । अत्रापि नित्यप्रहणं विपर्ययनार्थमनुवर्तते ; एतेभ्यो नित्यं भावगर्हायाम् एव भवति न तु क्रियासमभिहारे ; मृशं लुम्पति । डुपचप् पाके ; यङ् ; द्विर्वचनादि ; दीर्घोऽकितः (VII. 4. 83.)—अकितः अजन्ताभ्यासस्य दीर्घः यङि यङ्लुकि च ; पापच्यते । यकि आतो लोपः (VI. 4. 48.) इत्यलोपः ; यस्य हलः (VI. 4. 49.)—हल उत्तरस्य यकारस्य लोपो भवति आर्धधातुके परतः ; पापच्यते देवदत्तेन । लुङि चिणि कृते वृद्धिप्रसङ्गे, न धातुलोप आर्धधातुके (I. 3. 4.)—धात्वेकदेशो धातुः ; तस्य लोपो यस्मिन्नार्धधातुके तन् आर्धधातुकं धातुलोपम् ; तत्र ये गुणवृद्धी प्राप्नुतः ते न भवतः ; अपापचि देवदत्तेन । तथा नानन्द्यते । नीग्वञ्चु-संसु-ध्वंसु-भ्रंसु-कस-पत-पद-स्कन्दाम् (VII. 4. 84.)—वञ्च्वादीनाम् धातूनामभ्यासस्य नीगागमो भवति यङि यङ्लुकि च परतः । अनिदितामिति धातुनकारलोपः, वनीवच्यते, सनीस्रस्यते, दनीध्वस्यते, बनीभ्रस्यते, चनीकस्यते, पनीपत्यते, पनीपद्यते, चनीस्कद्यते । स्वपि-स्यमि-व्येजां यङि (VI. 1. 19.)—एतेषां धातूनां यङि संप्रसारणं भवति ; सोपुष्यते,

सोसिम्यते, वेव्रीयते । यङि किम् ? स्वप्नक् । न वशः (VI. 1. 20.)—
यङि इति वर्तते ; वशो/र्धातोर्यङि परतः सम्प्रसारणम् न भवति ; वाव-
श्यते । यङित्येव ; उष्टः, उशितः । चायः की (VI. 1. 21.)—
चायृ पूजानिशामनयोः, अस्य धातोर्यङि परतः की इत्ययमादेशो भवति ;
चेकीयते । दीर्घोच्चारणं यङ् लुगर्थम् ; चेकीतः । ओप्यायी वृद्धो ;
यङि कृते, प्यायः पी (VI. 1. 28.) इत्यनुवर्तमाने, लिङ्यङोश्च (VI.
1. 29.)—लिटि यङि च परतः प्यायतेः पी इत्ययमादेशो भवति ; पेपी-
यते । टु ओश्चि गति वृद्धोः ; विभाषा श्वेः (VI. 1. 30.)—लिङ्य-
ङोश्चेति वर्तते सम्प्रसारणमिति च ; लिटि यङि च परतः श्रयते/र्धातोर्वि-
भाषासम्प्रसारणम् भवति : शोशूयते । पक्षे—शेश्रीयते । जनसनखनां-
सन्झलोः (VI. 4. 42.) इत्यनुवर्तमाने, ये विभाषा (VI. 4. 43.)
—यकारादौ कृति प्रत्यये परतो जन सन खन इत्येतेषां विभाषा आका-
रादेशो भवति : जाजायते, सासायते, चाखायते । तदभावे, नुगतोऽनु-
नासिकान्तस्य (VII. 4. 85.)—अनुनासिकान्तस्याङ्गस्याकारान्तस्या-
भ्यासस्य नुगागमो भवति यङि यङ्लुकि च परतः ; जञ्जन्यते, संसन्यते,
चङ्खन्यते । हन हिंसागत्योः ; अभ्यासाच्च (VII. 3. 55.) इति
कुत्वम् ; जङ्जन्यते । हन्तेहिंसार्थस्य यङि घ्नी भावो वक्तव्यः (वा.
VII. 4. 30.)—इति जेघ्रीयते । अयङ्यङिकृति (VII. 4. 22.)
—शीङः इति वर्तते ; शीङः अयङ् इत्ययमादेशो यादौ कृति ; शाश-
न्यते । नुवोवचिः (II. 4. 53.) इति वच्यादेशः ; दीर्घोऽकितः (VII.
4. 83.) इति दीर्घः ; वावच्यते । अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः (VII. 4.
25.) ; जोहूयते । नित्यं कौटिल्ये गतौ (III. 1. 23.) इति यङि
ओहाङः ; जाहायते । या प्रापणे ; यायायते । डुदाञ् दाने ; घुमास्थे-

त्यादिना (VI. 4. 66.) ईत्वम् ; गुणो यङ्लुकोः (VII. 4. 82.)
 इति गुणः ; देदीयते । एवमेव—मेसीयते, नेष्टीयते, पेपीयते, जेहीयते,
 अवसेसीयते, देर्धीयते ; ई ब्राध्मोः (VII. 4. 31.)—ब्रा ध्मा इत्ये-
 तयोः यङि परतः ईकारोदेशो भवति ; जेष्टीयते, देर्धीयते । ज्या
 व्योहानौ ; ग्रहिण्यादिना (VI. 1. 16.) सम्प्रसारणम् ; जेजीयते ।
 ह्येञ् ; ह्यस्सम्प्रसारणम् (VI. 1. 32.) ; अन्यस्तन्म्य च (VI. 1. 33.)
 इति द्विर्वचनात् प्रागेव सम्प्रसारणम् ; जोहूयते । दिवु क्रीडादौ ;
 देदीव्यते । पूञ् प्राणिप्रसवे ; सोपूयते । गह वंधने ; संनानह्यते । पु
 प्रेणे ; अकृत्मावंधातुकयोर्दीर्घः ; सोपूयते । चिञ् चयने ; दीर्घः ; चेची-
 यते । हि गतौ ; अस्नाद्यङ् ; द्विर्वचनमभ्यासकार्यञ्च ; हेश्रङि (VII.
 3. 56)—हिनेनेर्हकारस्याभ्यागान् उत्तरस्य कवर्गादेशो भवति ; अच
 ङि प्रत्यये परतः ; प्रजेधीयते । अचङीति किम् ? प्राजाहयन् । नृती
 गावविक्षेपे ; रीगृधुपधस्य च (VII. 4. 90)—ऋदुपधस्य अङ्स्य
 योऽभ्यासः तस्य रीगागमो भवति यङि यङ्लुकि च परतः ; नरीनृत्यते ।
 वृतु वर्तने ; वरीवृत्यते । रीगृत्वत इति वक्तव्यम् (वा.)—इति पृच्छते-
 र्यङि सम्प्रसारणे रीगागमः ; परीपृच्छयते । एवं वरीवृश्च्यते । णीञ्
 प्रापणे ; नेनीयते । छुञ् स्तुतां ; तोष्टूयते । कुङ् शब्दे ; न कवतेर्यङि
 (VII. 4. 63.)—कवतेरभ्यासस्य यङि परतश्चवर्गादेशो न भवति ।
 इत्यभ्यासस्य चुत्वाभावः ; कोकूयते । आदादिकस्य कौतेः तौदादिकस्य
 कुवतेश्च भवत्येव चुत्वम् ; चोक्कूयते । यङि इति किम् ? चुकुवे । लूञ्
 छेदने ; लोलूयते । तुद व्यथने ; तोतुद्यते । मृङ् प्राणत्यागे ; रीडृतः
 (VII. 4. 27.)—ऋकारान्तस्याङ्स्याकृद्यकारे असार्वधातुके यकारे च
 परतो रीडोदेशो भवति ; मेम्रीयते । मुच्छ्ल मोक्षणे ; मोमुच्यते ।

सिञ्चतेर्यङि नलोपे, षत्वे प्राप्ते, सिचोयङि (VIII. 3. 112.)—सिचः
 सस्य षो नस्यात् यङि ; निसेसिच्यते । रुधिर आवरणे ; रोरुध्यते ।
 एवं बोभुज्यते, योयुज्यते । तनु विस्तारे ; नुगतोऽनुनासिकान्तस्य इति
 नुक् ; तन्तन्यते । एवमेव संमन्यते । डुकृञ् करणे ; रीडृतः इति
 रीडदेशः ; चेक्रीयते । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ; चेक्रीयते । वृञ् वरणे ;
 रीडदेशः ; वेव्रीयते । ढौकृ षौकृ गतौ ; ढोढौक्यते, तोढौक्यते । ग्रह
 उपादाने ; ग्रहिज्यादिना सम्प्रसारणम् ; रीगागमः ; जरीगृह्यते ।
 चुर स्तेये ; आर्धधातुकायाः प्रागेव भवन्ति अनुत्पन्ने प्रत्यये ; अनित्यण्यन्ता-
 रचुरादयः इति न्यायेन णिजभावपक्षे चुरादावपि यङ् भवत्येव ; चोचूर्यते ।
 एवमेव पापाल्यते इत्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

॥ इति यङ्परिच्छेदः ॥

॥ अथ यङ्लुक्परिच्छेदः ॥

अथ कचियङो लुग्विधीयते । बहुळं छन्दसि (II. 4. 73.) इति
 वर्तमाने, यङोऽचि च (II. 4. 74.)—चकारेण बहुळग्रहणमनुकृत्यते ;
 यङोऽचि प्रत्यये परतो बहुळं लुग् भवति । अचीत्यनेन नन्दिग्रहिपचादि-
 भ्योत्युणिन्यचः (III. 1. 134.) इति विहिताच्प्रत्यय एव गृह्यते ।
 पचादेराकृतिगणत्वाद्यङन्तादच् प्रत्ययः ; लोलुवः, पोपुवः । बहुळग्रहणा-
 दन्यत्वापि प्रयोगानुसारेण लुग्वेदितव्यः । इति यङो लुक् । प्रकृतिग्रहणे
 यङ् लुगन्तस्यापि ग्रहणम् (परि 93.) । प्रकृतिमुपादाय यानि
 कार्याणि विधीयन्ते यङ् लुगन्तस्यापि तेषु सर्वेषु प्राप्तेषु कचिन्निषेधार्थं
 इदमुच्यते —

तिपा शपानुबन्धेन निदिष्टं यङ्गणेनच ।

यत्कैकाज्ग्रहणकिञ्चित् पञ्चैतानि न यङ्लुकि ॥ (परि. 120.)

अस्यार्थः । भवतेरः (VII. 4. 73.) इति शिपा, निन्दहिंस-
क्लिशेत्यादौ (III. 2. 146.) शपा, इषो गा लुङि (II. 4.
45.) इत्यनुबन्धेन, तनादिभ्यस्तथासोः (II. 4. 79.) इति
गणेन च यन्निदिष्टं, यत्कैकाज्ग्रहणं किञ्चित् एकाच उपदेशेऽनुदात्तात्
(VII. 2. 10.) इति, एतानि पञ्च यङ्लुकि न प्राधान्याल्यर्थः ।
चर्करातं परस्मैपदं अदादिवच्च द्रष्टव्यम् ; चर्करातमिति यङ्लुगन्तस्य
पूर्वाचार्याणां संज्ञा । भू सत्तायाम् ; वर्तमानेल्ङ् ; लस्य स्थाने तिप् ;
कर्तरि शप् ; अदादित्वाल्ङ् । उतोवृद्धिर्लुकि हलि (VII. 3. 89.),
नाभ्यस्तस्याचिपिति सार्वधातुके (VII. 3. 87.), ब्रुव ईद् (VII.
3. 93.) इत्यनुवर्तमाने, यङो वा (VII. 3. 94.)—यङ्लुगन्तादुत्त-
रस्य हलादेः पितस्सार्वधातुकस्य वा ईडागमो भवति । यङ्ग्रहणेन
यङ्लुगन्तस्यैवग्रहणम् ; तल्ल यङन्तात्परस्य हलादेः सार्वधातुकस्य पितः
अप्रमिद्धेः । गुणावादेशौ ; बोभवीति । ईडभावपक्षे—बोभोति ।
बोभूतः ; अदभ्यस्तात् (VII. 1. 4.) इति क्तस्य अदादेशः ; बो-
भुवति । बोभवीषि, बोभोषि, बोभूथः, बोभूथः, बोभवीमि
बोभोमि, बोभूवः, बोभूमः । लङि—अबोभवीत् अबोभोत्, अबोभू-
ताम् ; सिजभ्यस्त विदिभ्यश्च (III. 4. 109.) इति झोर्जुम्, जुसि च
(VII. 3. 83.) इति गुणः—अबोभवुः ; अबोभवीः अबोभोः,
अबोभूतम्, अबोभूतः ; अबोभवम्, अबोभूव अबोभूम । लोटि—
बोभवीतु बोभोतु, बोभूतात् बोभूताम्, बोभुवतुः बोभूहि बोभूतात्,

बोभूतम्, बोभूत, बोभवानि, बोभवाव, बोभवाम । लुङि—बोभूयात् ; बोभूयाताम्, बोभूयुः ; इत्यादि । यकि—बोभूयते देवदत्तेन । आशिषि बोभूयात्, बोभूयास्ताम्, बोभूयासुः ; इत्यादि । लिटि—प्रत्ययलक्षणे-नाम्प्रत्ययः बोभवाञ्चकार । इन्धि भवतिभ्याञ्च (I. 2. 6.) इत्यव भवति ग्रहणसामर्थ्यात् आम् अनित्य इति ज्ञाप्यते ; भवतीति तिपानिर्देशा-द्यङ्लुकि कित्वाभावः ; तेन बोभाव, बोभूवतुः बोभूवुः ; बोभविथ, बोभूवथुः, बोभूव ; बोभाव बोभव, बोभूविव, बोभूविम । लुङि—भुवो वुल्लुङ्लिटोः (VI. 4. 88) इति वुगागमः ; अबोभूवीत् अबोभोत्, अबोभूताम्, अबोभूवुः ; अबोभोः, अबोभूतम्, अबोभूत अबोभूवम्, इत्यादि । लुटि—बोभविता । लृङि—अबोभविष्यत् । लृटि—बोभविष्यति । भावे चिण्वदिटि—बोभाविषीष्ट देवदत्तेन ; चिण्वदिङ्-भावे—बोभविषीष्ट देवदत्तेन । कर्मणि—अनुबोभाविषीष्ट, अनुबोभवि-षीष्ट । एवमेव—लोलवीति लोलोति, पोपवीति पोपोति, इत्यादि सर्वमुन्नेयम् । डुपचष् पाके ; दीर्घोऽकितः (VII. 4. 83.) इत्यभ्यासदीर्घः ; लटि पापचीति पापक्ति पापक्तः, पापचति ; पापचीषि पापक्षि, पापकथः, पापकथ ; पापचीमि पापचिम ; पापचवः ; पापचमः । लङि—अपापचीत् अपापक्, अपापक्ताम्, अपापचुः ; अपापचीः अपापक् इत्यादि । लोटि—पापचीतु पापक्तु, पापक्तात् पापक्ताम्, पापचतु ; पापचि पाप-क्तात्, इत्यादि । लुङि—पापच्यात्, पापच्याताम्, पापच्युः इत्यादि । यकि—पापच्यते । आशिषि—पापच्यात्, पापच्यास्ताम्, पापच्यासुः । लिटि—पापचाञ्चकार । लुङि—अपापचीत्, अपापचिष्टाम्, अपापचिषुः । अतो हलोर्देलघोः (VII. 2. 7.) इति दीर्घपक्षे—अपापचीत् इत्यादि । लुटि—पापचिता । लृङि—अपापचिष्यत् । लृटि—पापचिष्यति । चिणि—

अपापचि इत्यादि । कुश आह्वाने रोदने च ; नाभ्यस्तस्याचि पितिसर्व-
धातुके (VII. 3. 87.) इति गुणप्रतिषेधः ; चोक्रुशीति चोक्रोष्टि, चो-
क्रुष्टः चोक्रुशति । मुद हर्षे ; मोमुर्वाति मोमोति, मोमुनः मोमुदति ।
खाद भक्षणे ; चाखार्वाति चाखानि चाखात्तः, चाखादति । दुनदि समृद्धौ ;
नानन्दति : ईडभावे-झरो झरि सवर्णे इति दकारस्य लोपः अनुस्वारपर-
मवर्णैः नानन्ति । अनानन्दान् : हल्ङ्यादि संयोगान्तलोपौ, अनानत् ।
हुञ्जल्भ्योद्देशिः इति धिरादेशः ; झरो झरि सवर्णे इति दकारलोपः अनुस्वार-
परमवर्णौ-नानन्धि । ध्वंसु अवसंसने ; अनिदितामित्यादिना नलोपे
प्राप्ते, पित्सु न लुमनाइस्य इति यङ्निमित्तस्य नलोपस्याभावः ; अपित्सु
ङित्वाक्षलोपः । नाग्वञ्जुञ्चंसुध्वंसुध्वंसुक्कणपतपदस्कन्दात् (VII. 4.
84.) अकारान्तस्याभ्यासस्य नागागमो भवति यङि यङ्लुकि च परतः ;
दनीध्वस्ति दनीध्वंसीति, दनीध्वस्तः । लङि-अदनीध्वंसीत्, हल्
ङ्यादिसंयोगान्तलोपौ-अदनीध्वन् । स्वपित्स्यमि व्येचां यर्जाति (VI. 1.
19.) सम्प्रसारणम् ; वेदचीति वेवेति वेवीतः ; एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य
(VI. 4. 82.) इति यणादेशः वेव्यति । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि ; ब्रुवो-
वचिः इति वचिरादेशः ; दावचीति वावक्ति वावक्तः, वावचति । पापची-
तिवत् रूपम् ; यकितु संप्रसारणम् ; अन्त्यस्य संप्रसारणे कृते गुणः—
वोच्यते । हु दानादनयोः ; जोहवीति ; उनो वृद्धिर्लुकिहलि (VII. 3.
89.) इत्यत्र नाभ्यस्तस्येत्यनुवर्तनाच्चवृद्धिः-जोहोति जोहुतः जोहुवति ।
ओहाक् त्यागे ; ईटि जाहेति, अनीटि जाहाति ; ईहल्यघोः इतीत्वम्-जा-
हीतः ; आतोलोपः-जाहति । डुधाञ् धारणपोषणयोः ; दाधेति, दाधाति ।
श्राभ्यस्तयोरातः इत्याकारलोपः-धात्तः, दाधति । आशिषि चिण्वदिटि
युगागमः-दाधायिषीष्ट । चिण्वदिडभावे-दाधिषीष्ट । दिवुर्काडादौ ;

अभ्यस्तस्याङ्गस्य गुणो न भवति ; देदिवीति । ईडभावे पिति लोपोव्योर्वलि
इति वकारलोपः ; सार्वधातुकेति गुणः—देदेति । च्छवोऽशूडनुनासिके च
(VI. 4. 19.) इति ऊट् ; यणादेशः—देद्यूतः, देदिवति । सोषवीति,
सोषेति सोषूतः सोषुवति । नानहीति नानद्धि, नानद्धः नानहति अनानहीत्
अनानत् अनानद् अनानहीः ; ईडभावे दश्च इति वा रुत्वम्—अनानः ; पक्षे—
अनानत् अनानद् । तुदधातोः नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके इति
लघूपधगुण प्रतिषेधः ; तोतुदीति तोतोत्ति । मोमुचीति मोमोक्ति ।
रोरुधीति रोरोद्धि । बोभुजीति बोभोक्ति । एवं युजेरपि कर्तरि कर्मणि च
पठितव्यानि । तन्तनीति, तन्तन्ति । एवं मनोरपि सर्वं ज्ञेयं मम्मनीति
मंमन्ति इत्यादि । डुक्कीञ् द्रव्यविनिमये ; चेकयीति चेक्रेति, चेक्रीतः ;
इयङादेशः चेक्रीयति ।

अथ ऋकारान्ता उच्यन्ते । मृञ् प्राणत्यागे ; रीगृदुपधस्य च
(VII. 4. 90) रुप्रिकौचलुकि (VII. 4. 91.) इति च वर्तमाने
कृतश्च (VII. 4. 92.) ऋकारान्ताद्वातेर्योऽभ्यासस्तस्यरुप्रिकावागमौ
भवतः ; चकारात् रीगागमश्च यङ्लुकि च परतः ; मरीमरीति
मरिमरीति मर्मरीति मर्मति मरिमति मरीमति, मर्मृतः मरिमृतः
मरीमृतः, मर्म्रति मरिम्रति मरीम्रति ; मरीमरीषि मरिमरीषि
मर्मरीषि मर्मषि मरिमषि मरीमषि, मर्मृथः मरिमृथः मरीमृथः,
मर्मृथ मरिमृथ मरीमृथ ; मरीमरीमि मरिमरीमि मर्मरीमि मर्ममि
मरिममि मरीममि, मर्मृवः मरिमृवः मरीमृवः, मर्मृमः मरिमृमः
मरीमृमः । एवं कर्म कर्तरिभावे च रुप्रिगावपि योज्यौ । डुकृञ् करणे ;
चर्करीति चरिकरीति चरीकरीति चर्कति चरिकति, चरीकति इत्यादि ।

वृङ् सम्भक्तौ : वर्वरीति वरिवरीति, वरीवरीति वर्वति, वरिवति वरीवति ;
इत्यादि । इति ऋकारान्ताः ॥

इदानीमृकारोपधाः प्रदर्शयन्ते । ग्रह उपादानेः प्रत्ययलक्षणेन
सम्प्रसारणं भवति ; रीगृधूपधस्य च (VII. 4. 90.) इति वर्तमाने,
रुग्रिकौ च लुकि (VII. 4. 91.)—यङ्लुकि परतः ऋकारोपधस्याङ्स्य
योऽभ्यासः तस्य रुग्रिकावागमौ भवतः ; रीक् च भवति ; जर्गृहीनि
जरिगृहीति जरीगृहीति । ईडभावे होढः इति ढत्वम् : पुगन्तलघूपधस्य
च इति गुणः ; अपस्तथोर्धोऽधः इति धत्वम् : घृना घृः इति घृत्वम् : ङे
ढे लोपः इति पूर्वढकारस्य लोपः ; जर्गृढि जरीगृढि जरिगृढि ; इत्यादि ।
सिपि ईडभावे ढत्वं, भवभावः ; पढोः कस्मि इति कत्वं, लघूपधगुणः,
आदेशप्रत्यययोः इति पत्वम् ; जर्गृक्षि जरिगृक्षि जरीगृक्षि । केचिन्तु न
लुमताङ्स्य इति प्रतिषेधात् अत्र सम्प्रसारणाभावान् दीर्घोऽस्ति इति
जाग्रहीति जाग्रहि, जाग्रढः, जाग्रहति इति भवितव्यमिति वर्णयन्ति ।
वृत्तु वर्तने ; वर्वृत्तानि वर्वति वरिवृत्तानि वरिवति वरीवृत्तानि, वरीवति,
वरिवृत्तः वरिवृत्तः वरीवृत्तः, वर्वृत्तति वरिवृत्तति वरीवृत्तति ; इत्यादि । गुधु
अभिकाङ्क्षाम् : जर्गृर्थाति जरिगृर्थाति जरीगृर्थाति । ईडभावे धत्वम् :
जर्गृधि जरिगृधि जरीगृधि । लङि सिपि अजर्गृर्थाः ; ईडभावे पुगन्तलघू-
पधस्य च इति गुणः इतश्च इतीकारलोपः, हृढ्यादिलोपः, भवभावः, जडत्व-
चत्वं, दश्च इति रुत्वं, रोरि इति रेफलोपः, ढ्रलोप इत्यादिना दीर्घः, रेफस्य
विसर्जनीयः ; अजर्गृः अजरिगृः अजरीगृः । इत्यादि सर्वमुच्यम् ॥

॥ इति तिङन्तशिरोमणौ यङ्लुक्परिच्छेदः ॥

॥ अथ हेतुमणिच् ॥

अथ नेभ्य एव धातुभ्यो णिज्वक्ष्यते । कञ्चित् भवन्तमितरः प्रयुङ्ते ।
 हेतुमति च (III. 1. 26.)—हेतुः स्वतन्त्रस्य कर्तुः प्रयोजकः ;
 लकारवान्यस्तदीयो व्यापारः प्रेषणाध्येषणादिलक्षणो हेतुमान् ; भृत्यादेर्नि-
 कृष्टस्य कचिदर्थे नियोजनं प्रेषणम् ; अराध्यस्य गुर्वोदेः कचित्तदर्थनियो-
 जनमध्येषणम् ; तस्मिन्नाभिधेये धातोर्णिच् प्रत्ययो भवति । अचो ङिति
 इति वृद्धिः ; आवादेशः, सनाद्यन्ताधातवः इति धातुसंज्ञायां लडादयः ;
 भावयति, भावयतः, भावयन्ति, इत्यादि । कर्त्तृभिप्राये क्रियाफले
 णिचश्च (I. 3. 74.) इति आत्मनेपदम् ; भाव्यते देवदत्तेन । लुङि,
 सन्वद्धुनिचङ् परेऽनग्लोपे (VII. 4. 93.) इति सन्वद्धावे सन्वतः
 (VII. 4. 79.) इत्यनुवर्तमाने ओः पुण्यण्यपरे (VII. 4. 80.)—
 उवर्णान्तस्याभ्यासस्य पवर्गे यणि जकारे चावर्णपरे परतः सनीव
 इकारोदेशो भवति । अत एवैतस्मात् वचनादनुमीयते णौ कृतमभ्यासस्य
 स्थानिवद्भवतीति । दीर्घो लघोः (VII. 4. 94.) इति दीर्घः ; णौ
 चङ्युपधाया ह्रस्वः (VII. 4. 1.) इति भाव् इत्यलोपधाया ह्रस्वः ;
 अर्वाभवत् । भावयिता ; अभावयिष्यत् ; भावयिष्यति ; चिण्वदिटि
 असिद्धवदत्ताभात् (VI. 4. 22.) इति चिण्वदिटोऽसिद्धत्वात् णेरनिटि
 (VI. 4. 51.) इति णिलोपः—भाविषीष्ट ; चिण्वदिडभावे भावयिषीष्ट
 इत्यादिसर्वमुन्नेयम् । एधयति, ऐदिधत् । पाचयति, अपीपचत् । नन्दयति,
 प्रध्वंसयति, अन्न उभयत्र धात्वक्षरस्य गुरुसंज्ञकत्वादित्वं न भवति ;
 अननन्दत्, प्रादध्वंसत् । शाछासाह्वान्यावेपां युक् (VII. 3. 37.)—
 इत्येतेषामङ्गानां युगागमो भवति णौपरतः । शो तनूकरणे ; निशाययति

न्यर्शाशयत् । ओ छेदेनः छाययति, अचिच्छयत् । षो अन्तर्कर्मणिः
 अवसाययति, अवासीषयत् । ह्वेच् स्पर्धायां शब्दे चः आह्वययति;
 ह्वस्सम्प्रसारणम् (VI. 1. 32.)—सन्परे चङ्परे च णौ ह्वयेत्सम्प्रसारणं
 भवतिः आजूहवत् । व्येच् संवरणेः संव्याययति, समविध्ययत् । वेच्
 तन्तुसन्तानेः वाययति, अवावयत् । पा पानेः पाययति; लोपः
 पिबतेरीच्चभ्यासस्य (VII. 4. 4.)—पिबतेरुपधायाः लोपः स्यात्
 अभ्यासस्य ईकारोदेशश्च णौ चङ्परे; अपीष्यत् । पाग्रहणेन पौ शोषणे
 इत्यस्यापि ग्रहणमिच्छन्ति, पा रक्षणे इत्यस्य लुग्विकरणत्वात् न भवति ।
 तस्य पानेर्लुगागमोवक्तव्यः (वा. VII. 3. 37.) पालयति, अपीपलत् ।
 धृच्प्राञ्चोर्नुग्वक्तव्यः (वा. VII. 3. 37.) इति विधूनयति व्यदूधुनत्,
 प्रीणयति अपिप्रीणत् । एतेच्चागमाः पूर्वान्ता एव गृह्यन्ते तेन व्यर्शाशयत्
 अपीपलत् अदूधुनत् अपीपणत् इत्यवोपधाया ह्रस्वत्वं भवति । शाछा,
 साह्याव्यवेपां कृतात्वानां पुक्प्राप्तिमाख्यातुम् । किमेतस्याग्यापनेन प्रयोज-
 नम्? एतस्मिन् प्रकरणे लक्षणप्रतिपदोक्तपरिभाषा (परि) नास्ति
 इत्युपादिश्यते । तेन क्रीड्जीनाणौ (VI. 1. 48) इति लक्षणाकारा-
 न्तानां क्रापयति अध्यापयति जापयति इत्यादीनामपि पुक् भवति ।
 वो विधूननेजुक् (VII. 3. 38.)—वा इत्येतस्य विधूननेऽर्थे
 वर्तमानस्य जुगागमो भवति णौपरतः । वा गतिगन्धनयोः; पक्षेण
 उपवाजयति उपाव्रजयत् । विधूनन इति किम्? आवापयति केशान्ः
 शोषयतीत्यर्थः । ओ वै शोषणे इत्येतस्य रूपम् । लीलोर्नुग्लुकावन्यतर-
 स्यां स्नेहविपातने (VII. 3. 39.)—लीला इत्येतयोर्न्यतरस्यां यथा
 संख्यं नुक् लुक् इत्येतावागमौ भवतः णौ परतः स्नेहविपातनेऽर्थे ।

किमिदं स्नेहविपातनं नाम ? स्नेहस्य द्रवीकरणं स्नेहविपातनम् ; घृतं विलीनयति व्यलीलितम् । नुगभावे विभाषा लीयतेः (VI. 1. 51.) इति पक्षे आत्वम् ; पुगागमः ; आज्यं विलापयति व्यलीलिपत् । आत्वाभावे लुक्पक्षे आज्यं विलालयति व्यलीलयत् । लुगभावे—विलाययति व्यलीययत् । भियो हेतुभये षुक् (VII. 3. 40.)—भी इत्येतस्य हेतुभये अर्थे षुगागमो भवति णौ परतः । भीस्मियोर्हेतुभये (I. 3. 68.)—अकर्तृभिप्रायार्थोयमारम्भः ; विभेतेः स्मयतेश्च ण्यन्तादात्मनेपदे भवति हेतुभये ; हेतुः प्रयोजकः कर्ता लकारवाच्यः ; ततश्चेद्भयं भवति । भयग्रहणमुपलक्षणार्थम् ; विस्मयोऽपि तत एव ; मुण्डो भीषयते । नित्यं स्मयतेः (6. 1. 57.) इति नित्यमाकारादेशः ; पुगागमः मुण्डो विस्मापयते । हेतु भय इति किम् ? कुञ्चिकया एनं भाययति । स्फायो वः (VII. 3. 41.)—स्पाय् इत्येतस्याङ्गस्य वकारादेशो भवति णौ परतः ; स्फावयति, अपिस्फवत् । शदेरगतौ तः (VII. 3. 42.)—शदेरङ्गस्यागतार्थे वर्तमानस्य तकारादेशो भवति णौ परतः शातयति । अन्यत्र शादयति ; गमयतीत्यर्थः । रुहः पोऽन्यतरस्याम् (VII. 3. 43.)—रुह धातो णौ परतः पकारोऽन्तादेशः भवति अन्यतरस्याम्, रोपयति, अरुरुपत् । पक्षे—रोहयति अरुरुहत् । आदयति आदिदत् । अतिशाययति, अत्यशीशयत् । वाचयति, अवीवचत् । हावयति अजूहवत् । अर्तिर्द्वीव्लीरीकन्यूरीक्ष्माद्यातां पुवणौ (VII. 3. 36.)—ऋ गतौ, द्वी लज्जायां व्ली वरणे रीगतिरेषणयोः, कन्यूरी आर्द्रीभावे, क्ष्मारी विधूनने, इत्येतेषां धातूनां अकारान्तानाञ्च पुगागमो भवति णौ परतः । अर्ति—अर्पयति, आर्पिपत् । द्वी—ह्वेपयति ; णौ चङ्युपधाया द्वस्वः (VII. 4. 1.) इति लुङि चङि द्वस्वः अजिद्विपत् । व्लेपयति

अविब्लिपत् । रेपयति, अरीरिपत् । कनोपयति अचुक्नुपत् । क्षमाप-
यति अचिक्षमपत् । गापयति । अजीगपत् । देवयति, अर्दादिवत् ।
सावयति, असूपवत् । सन्नाहयति, समर्नानिहत् । आशयति, आशिशत् ।
चिस्फुरोणौ (VI. 1. 54.)—चिच् चयने स्फुर मञ्जलने इत्येतयोर्धा-
त्वोणौ परत एचः स्थाने विभाषा अकारादेशो भवति, ततः पुक्, नि-
श्वापयति, निरर्चाचपत्; विस्फारयति, व्यपस्फरत् । आत्वाभावे-
निश्वाययति, निरर्चाचयत्, विस्फोरयति, व्यपुस्फुरत् । तोदयति,
अतृतुदत् । मारयति, अमीमरत् । मोचयति, अमृमुचत् । रोधयति, अ-
रुधत् । भोजयति, अवृभुजत् । योजयति, अय्यूजत् । तानयति, अना-
तनत् । मानयति, अमीमनत् । कारयति, अर्चाकरत् । क्रीञ्जीनाणौ
(VI. 1. 48.)—डुक््रीच् द्रव्यविनिमये, इङ् अध्ययने, जि जये, इत्ये-
तेषां धातूनामेचः स्थाने अकारादेशो भवति णौ परतः, पुगागमः क्रापयति
अचिक्रपत्; अध्यापयति, अध्यापिपत्; जापयति अजीजपत् ।
मिध्यतेरपारलौकिके (VI. 1. 49.)—णावित्येव, पिधू संराधावित्येतस्य
धातोरपारलौकिके वर्तमानस्यैचः स्थाने णौ परत अकारादेशो भवति;
अन्नं साधयति, असीषधत् । आपरलौकिक इति किम्? तपस्तापसं
सेधयति; स्वान्यैव कर्मणि एनं सेधयन्ति; अलहिसिद्धिः परलोकार्थं ज्ञान-
विशेषे वर्तते । मीनातिमिनोतिदीङ् ल्यपि च (VI. 1. 50.)—उपदेश
इति वर्तते, मीङ् हिंसायां डुमिङ्प्रक्षेपणे, दीङ् क्षये इत्येतेषां धातूनां
त्यव्विषये चकारादेचश्च विषये च उपदेश एव प्राक्प्रत्ययोत्पत्तेरलोन्तस्य-
स्थाने अकारादेशो भवति, पुगागमश्च; ग्रमापयति, ग्रामीमपत्; अव-
मापयति, अवामीमपत्; दापयति, अदीदपत् । विभाषा लीयतेः
(VI. 1. 51)—त्यपि इति वर्तते, आदेच उपदेश इति च; लीङ्

श्लेषणे इति दिवादिः, ली श्लेषणे इति क्रयादिः तयोरुभयोरपि यका नि-
 र्देशः; लीयतेर्धातोः ल्यपि च एचश्च विषये उपदेश एव अलोऽन्तस्य
 स्थाने विभाषा आकारादेशो भवति, लापयति, अलीलपत् । प्रजने
 वीयतेः (VI. 1. 55.)—पाविति वर्तते, वीगति प्रजनकान्त्यशनस्वा-
 द्नेषु, प्रजनेगम्यमाने वीयतेर्धातोरेचः स्थाने विभाषा आकारादेशो भवति
 णौ परतः, पुरोवातो गाः प्रवापयति, प्रावीवपत् । गर्भं प्राहयतीत्यर्थः;
 प्रजनं गर्भग्रहणम् । पक्षे—प्रवाययति, प्रावीवयत् । द्रावयति, अदुद्र-
 वत् । स्रावयति, असुखवत् । लावयति अलीलवत् । पावयति, अपीपवत् ।
 आस्नारयति, आतस्तरत् । वारयति अवीवरत् । धारयति अदीधरत् ।
 निगारयति निगालयति, न्यर्जागरत् न्यजीगलत् । पाठयति अपीपठत् ।
 हनस्तेऽचिण्णलोः (VII. 3. 32.)—हनस्तकारादेशो भवति चिण्णल्व-
 जिते जिति णिति प्रत्यये परतः । हो हन्तेरिति कुत्वम्, अत उपधायाः
 इति वृद्धिः, घातयति अजीघतत् । भेदयति अर्वाभिदत् । छेदयति,
 अचिच्छिदत् । योधयति, अयूयुधत् । वर्तयति, अववर्तत् । सङ्कल्पयति
 समचकल्पत् । क्रीडयति, अचिक्रीडत् । कूजयति, अचुकूजत् । ढौकयति
 अडुढौकत् । अत्र अचिक्रीडत् इत्यादौ नाग्लोपिशास्त्वृदिताम् (VII. 4.
 2.)—अग्लोपिनां शास्तेः ऋदितां च णौ च ङि उपधाया ह्रस्वो न भवति ।
 ऊदुपधाया गोहः (VI. 4. 89.) इति वर्तमाने, दोषो णौ (VI. 4.
 90.)—दोष उपधाया ऊकारादेशो भवति णौ परतः, दूषयति,
 अदूदुषत् । वा चित्तविरागे (VI. 4. 91.)—चित्तविरागेऽर्थे दोष
 उपधाया वा ऊकारादेशो भवति णौपरतः; चित्तं दूषयति दोषयति वा ।

घट चेष्टायाम् । अत उपधायाः (VII. 2. 116.) इति वृद्धिः;
 घटादयो मितः (ग.) मितं ह्रस्वः (VI. 4. 92.)—मितो धातवो

घटादयो मित इत्येवं प्रतिपादिताः । तेषामुपधाया ह्रस्वो भवति णौ परतः । घटयति, व्यजघटत् । केचिद्व वा चित्तविरागे इत्यनो वा इत्यनुवर्तयन्ति ; ना च व्यवस्थितविभाषा ; तेन सङ्क्रामयति, उन्क्रामयति इत्यादि मिदं भवति । व्यथयति, अविव्यथत् । प्रथयति, अपप्रथत् ; अत्र अत् स्मृदृत्वरप्रथन्नदस्तृत्पशाम् (VII. 4. 95.)—स्मृदृत्वर प्रथ म्रद स्तृ स्पश इत्येतेषां अङ्गानां अभ्यासस्य अन्वं चङि णौ परतः । प्रथयति, अपप्रथत् । म्रदयति, अमम्रदत् । स्खदयति, अचिस्खदत् । अक्षयति, अचक्षजत् । दक्षयति, अददक्षत् । क्रमयति, अचिक्रपत् । कन्दयति, अचकन्दत् । क्रन्दयति, अचक्रन्दत् । क्लन्दयति, अचक्लन्दत् । केचिदेषामनिदिन्यमपि इच्छन्ति ; तेन कदनमित्यादि निश्चयति । त्वरयति, अतत्वरत् । घटादयः स्वरान्ता उदात्ता अनुदात्तेतः, पितश्च । ज्वर रोगे ; एतदादयः फणान्ताः उदात्ताः उदात्तेतः ; ज्वरयति, अजिज्वरत् । गडयति, अर्जागडत् । हिडयति, अजीहिडत् ; अत्र मितां ह्रस्वः इति ह्रस्वो भवत्, एच इग्रस्वादेशे इति नियमादान्तरतम्याच्च इकार एव ह्रस्वो भवति ; ह्रस्वविधानसामर्थ्यात् गुणो न भवति । वटयति, अवीवटत् । भटयति, अवीभटत् । नटयति शाखाम्, अर्नानटत् । नृत्ते तु नाटयति । स्तकयति, अतिष्ठकत् । चकयति, अचीचकत् ; अस्यात्मनेपदेषु पठितस्यपरस्मैपदेष्वनुवादात् परस्मैपदं हेडतिवत् । कण रण गतौ, कणयति, अचीकणत् ; रणयति, अरीरणत् । कणति रणति इति शब्दार्थौ ; तयोः काणयति, राणयति । स्मृ आध्यायने, स्मृ चिन्तायामित्यस्य आध्याने मित्वार्थोऽयमनुवादः । आध्यानमुत्कण्ठापूर्वकं स्मरणम् ; मातुः स्मरयति, असस्मरत् । अनाध्याने स्मारयति । दृ भये ; दरयति, अददरत् । भयादन्यत्र विदारणे

दारयति काष्ठम्, अदीदरत् । नृ नये, नरयति । अन्यत्र नारयति ।
 आ पाके; श्रपयति, अशिश्रपत् । पाकादन्यत्र श्रापयति; स्वेदयती-
 त्यर्थः । धातूनामनेकार्थत्वात् स्वेदने वृत्तिः । मारणतोषणनिशामनेषु-
 ज्ञा (ग.) । एतेर्ष्वर्थेषु जानातिर्मिद्भवति, संज्ञपयति पशून्, मारयती-
 त्यर्थः । तोषणे ज्ञपयति राजानम्; तोषयतीत्यर्थः । निशामने ज्ञपयति
 शरान् व्याधः; तेजयतीत्यर्थः । चलयति शाखाम्, कम्पयतीत्यर्थः ।
 अन्यत्र शीलं चालयति—अन्यथा करोतीत्यर्थः; अचीचलत् । छदिर-
 ऊर्जने इति चौरादिकस्य स्वार्थेणिजभावे मित्त्वार्थोऽयमनुवादः; छदयति,
 अचिच्छदत् । अन्यत्रापवारणे छादयति । जनीजृष्कसुरज्जोऽमन्ताश्च
 (ग.) इति एतेऽमन्ताश्च मित्संज्ञा भवन्तीत्यर्थः; जनयति, अजीजनत्;
 जरयति, अजीजरत् । रञ्जैणौमृगरमण उपसङ्ख्यानम् (वा. VI. 4.
 24.) इति नलोपः, रजयति मृगान् । मृगरमणादन्यत्र नलोपाभावः,
 रञ्जयति वस्त्रम् । क्रमयति, अचिक्रमत् । गमयति, अजीगमत् । इत्यादि ।
 ग्लान्नावनुवमाञ्च (ग.), अनुपसर्गाद्वेति वर्तते; ग्लपयति ग्लापयति,
 स्त्रपयति स्त्रापयति, वनयति वानयति, वमयति वामयति ।
 ग्लान्नोरुपसृष्टयोर्मित्वाभावात् प्रग्लापयति प्रस्त्रापयति इत्येव । न कम्प-
 मिचमाम् (ग.), कम्पु कान्तौ अमगत्यादौ, चम्पु अदने, एषाममन्तत्वा-
 न्मित्वेप्राप्ते प्रतिषिध्यते, कामयते, आमयति, आचामयति । शमो
 दर्शने (ग.), शम उपशमने इत्यस्य दर्शने गम्यमाने मित्संज्ञा न भवति;
 शामयति रूपम् । अन्यत्र शमयति क्रोधम् । यमोऽपरिवेषणे (ग.),
 यम उपरमे इत्ययं धातुः परिवेषणात् भोजनादन्यत्रामन्तोपि नमित्;
 आयामयति व्यापारयतीत्यर्थः । परिवेषणे यमयति ब्राह्मणान् । इति
 घटादिः ॥

इण् गतो । णौ गमिरबोधने (II. 4. 46.)—णौ परतः
 इणोऽबोधनार्थस्य गमिरादेशो भवति : गमयति, अजीगमत् । इण्वदिक
 इति वक्तव्यम् (वा. II. 4. 45.) इति इको गमिरादेशः ; अधिगमयति,
 अध्यजीगमत् । गृधिवञ्चयोः प्रलम्भने (I. 3. 69.)—अकर्त्रभिप्राया-
 र्थोऽयमारम्भः ; गृधु अभिकाङ्क्षायां, वञ्चुगतौ, एतयोर्ण्यन्तयोः
 प्रलम्भने वर्तमानयोरात्मनेपदं भवति । प्रलम्भनं विमंवादनं मिथ्याफला-
 ख्यानमिति यावत् ; माणवकं गर्धयते, माणवकं वञ्चयते । प्रलम्भनइति
 किम् ? श्वानं गर्धयति—गर्धनमस्योत्पादयतीत्यर्थः ; अहिं वञ्चयति—परिहृ-
 रति इत्यर्थः । लियः सम्माननशालीनीकरणयोश्च (I. 3. 70.)—णेरिति
 वर्तते ; अकर्त्रभिप्रायार्थोऽयमारम्भः ; लीङ् इलेषणे इति दैवादिकः ली
 इलेषणे इति क्रयादौ : अविशेषात् उभयोरपि ग्रहणम् ; लियोप्यन्तान्म-
 स्मानने शालीनीकरणे च वर्तमानादात्मनेपदम् : चकाराद्विप्रलम्भने च ।
 सम्माननं पूजा, शालीनीकरणं न्यक्कारः ; सम्मानने जटाभिः आलापयते
 —पूजामधिगच्छतीत्यर्थः ; शालीनीकरणे ज्येनोवर्तिकां उल्लापयते—
 न्यक्करोतीत्यर्थः । प्रलम्भने कस्त्वामुल्लापयते ? विमंवादयतीत्यर्थः । विभा-
 षा लीयते : (VI. 1. 51.) इत्यात्वम् ; तदस्मिन्विषये नित्यम्, अन्यत्र
 विकल्पः ; व्यवस्थित विभाषाहि सा । सम्माननादिष्विति किम् ? बालकम्
 उल्लापयति । मिथ्योपपदात्कृजोऽभ्यासे (I. 3. 71.)—ण्यन्तात्करोते-
 मिथ्योपपदादात्मनेपदं भवति अभ्यासे गम्यमाने । अभ्यासः पुनःपुनः
 करणम् आवृत्तिरिति यावत् ; पदं मिथ्याकारयते—सापचारं स्वरादिदुष्टम-
 सकृदुच्चारयतीत्यर्थः । मिथ्योपपदादितिकिम् ? पदं सुष्टुकारयति । कृञ्
 इति किम् ? पदं मिथ्या वाचयति । अभ्यास इति किम् ? पदं मिथ्या कारयति
 —सकृदुच्चारयतीत्यर्थः । बुधयुधनशजनेद्भुदुसुभ्यो णेः (I. 3. 86.)—

कर्त्तृभिप्रायक्रियाफलविवक्षायां आत्मनेपदेप्राप्ते तदपवादः परस्मैपदं विधीयते ; वुध युध नश जन इङ् पु ह्रु सु इत्येतेभ्यो ण्यन्तेभ्यः परस्मैपदं भवति । येऽत्राकर्म्मकास्तेषाम् अणावर्कर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् (I. 3. 88.) इत्येवासिद्धे पुनर्वचनमचित्तवत्कर्तृकार्थम् ; बोधयति पद्मम् ; योधयति काष्ठम् ; नाशयति दुःखम् , जनयति सुखम् । पु-ह्रु-सुवस्तु चलनार्थाः ; तेषामपि निगरणचलनार्थेभ्यश्च (I. 3. 87.) इत्येव सिद्धे यदा अचलनार्थाः तदर्थं ग्रहणम् ; प्रावयति-प्रापयतीति गम्यते ; अयो द्रावयति-विलापयतीत्यर्थः ; कुण्डिकां स्वावयति-स्यन्दयतीत्यर्थः । निगरणचलनार्थेभ्यश्च (I. 3. 87.)—निगरणमभ्यवहारः , चलनं कम्पनम् ; निगरणार्थेभ्यश्चलनार्थेभ्यश्च ण्यन्तेभ्यः परस्मैपदं भवति । अचिविभाषा इति लत्वम् ; निगालयति , पक्षे निगारयति ; आशयति , भोजयति । चलनार्थेभ्यः चलयति ; घटादित्वान्मित्वे न ह्रस्वः ; चोपयति , कम्पयति । अयंयोगस्सकर्मकार्थः अचित्तवत्कर्तृकार्थश्च । अदेः प्रतिषेधोवक्तव्यः (वा.) ; अत्ति देवदत्तः , आदयते देवदत्तेन । अत्र गतिबुद्धीत्यादिना देवदत्तस्य कर्मसंज्ञा न भवति आदिखाद्योः प्रतिषेधो वक्तव्यः इति वचनात् । अणावर्कर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् (I. 3. 88.)—र्णारति वर्तते ; कर्त्तृभिप्रायक्रियाफलविवक्षायाम् आत्मनेपदे प्राप्ते परस्मैपदं विधीयते ; अण्यन्तो यो धातुः अकर्मकश्चित्तवत्कर्तृकः तस्मात्परस्मैपदं भवति ; आस्ते देवदत्तः , आसयति देवदत्तम् । अणाविति किम् ? आरोह्यमाणं प्रयोजयति आरोहयते । अकर्मकादिति किम् ? कटङ्कुर्वणं प्रयोजयति कारयते । चित्तवत्कर्तृकादिति किम् ? शुष्यन्ति व्रीहयः ; शोषयते व्रीहीनातपः । न पादम्याङ्यमाङ्यसपारिमुहुरुचि नृति वदवसः (I. 3. 89.)—पूर्वेण योगद्वयेन कर्त्तृभिप्रायक्रियाफलविवक्षायामात्मनेपदापवादः परस्मैपदं

विहितम् ; तस्य प्रतिषेधोऽयमुच्यते ; यदकर्वाभिप्रायक्रियाफलविषयं परस्मै-
पदं तदवस्थितमेव न प्रतिषिध्यते : या दसि आड्यम आड्यम परिमुह-
रुचि वृत्ति वद वस इत्येतेभ्यो धातुभ्यः परस्मैपदं न भवति । तव पिबति-
निर्गणार्थः ; दसिप्रभृतयश्चित्तवत्कर्तृकार्थाः ; वृत्तिश्चलनार्थोपि ; पाययते,
दमयते, आयासयते, आयामयते, परिमोहयते, रोचयते, नर्तयते,
वादयते, वासयते । पादिषु धेट उपसङ्ख्यानम् (वा.) ; धापयेते
शिशुमेकं समीचा । ओः पुयण्यपरे (VII. 4. 80.) इति वचनं
जापकं णौ कृतसंभ्यासस्य स्थानिवद्भवतीति ; दीर्घोल्लोः (VII. 4. 94.)
इति दीर्घः ; अपीपवत्, अलीलवत् ; अजीजवत् । स्रवति-शृणोति
-द्रवति-प्रवति-प्लवति-च्यवतीनां वा (VII. 4. 81.)—एतेपा-
मज्ञानासंभ्यासस्य ओः उवर्णस्य अवर्णस्य यणि परभूते वा इकारादेशो
भवति सनिपरतः ; असिस्रवत्, असुस्रवत् ; अशिश्रवत्, अशुश्रवत् ;
अदिद्रवत्, अदुद्रवत् ; अपिप्रवत्, अपुप्रवत् ; अपिप्लवत्, अपुप्लवत् ;
अचिच्यवत्, अचुच्यवत् । णौ च संश्रद्धोः (VI. 1. 31.)—
सन्परे चङ्परे णौ परतः श्रयतेर्धातोर्विभाषामम्प्रसारणं भवति ; अशूश-
वत्, अशिश्रयत् । ह्रस्वम्प्रसारणम् (VI. 1. 32.)—णौ च संश्रद्धोः
इति वर्तते ; सन्परे चङ्परे णौ परतो ह्रस्वम्प्रसारणं भवति ; अजू-
हवत् । विभाषा वेष्टिचेष्टयोः (VII. 4. 96.)—वेष्टि चेष्टि इत्ये-
तयोः अभ्यासस्य विभाषा अदित्ययमादेशो भवति चङ्परे णौ परतः ;
अववेष्टत् अविवेष्टत् ; अचचेष्टत् अचिचेष्टत् । रमेरशब्दिलोः (VII.
1. 63.) इति नुम् ; रम्भयति, अररम्भत् । लभेश्च (VII. 1. 64.)
इति नुम् ; लम्भयति, अललम्भत् ।

गण सङ्ख्याने । ई च गणः (VII. 4. 97.)—गणः अभ्यासस्य ईकारादेशो भवति चकारादकारश्च । इत्यभ्यासस्य ईकारादेशः ; अजी-
गणत् । पक्षे अजगणत् । नाग्लोपिश्चर्त्तुदितम् (VII. 4. 2.)—
अग्लोपिनामङ्गानां शासेः ऋदितां च णौ चङि उपधाह्रस्वो न भवति ।
अग्लोपे नास्ति सन्वद्भावः । कथयति, अचकथत् । वरयति, अववरत् ।
इङ् अध्ययने ; णौ च संश्रद्धोः (II. 4. 51.)—सन्परे चङ्परे
णौ परतः इङो गाडिल्ययमादेशो भवति विभाषा ; अध्यजीगपत् ।
अन्यथा क्रीङ्जीनाणौ इति आत्वम् ; पुगागमः ; अजादेर्द्वितीयस्येति
पिशब्दस्य द्विर्वचनम् ; अध्यापिपत् । अट गतौ ; णिच्, चङ्,
णिलोपः, ह्रस्वः, द्विर्वचनेऽचि (I. 1. 59.) इति स्थानिवद्भावात्
अजादेर्द्वितीयस्येति टि-शब्दस्य द्विर्वचनम् ; आटिटत् । न माङ्योगे
(VI. 4. 74.) इति अडाटौ न भवतः ; मा भवान् आटिटत् ।
नन्दास्संयोगादयः (VI. 1. 3.) इति नकारस्य द्विर्वचनप्रतिषेधः ;
औन्दिदत् । अङ् अभियोगे ; अत्र संयोगो दकारादिः, घृत्वेन दकारस्य
डकारः । तच्च घृत्वं द्विर्वचने असिद्धं भवति ; चङि कृतेडिशब्दो द्विरुच्यते,
ततघृत्वम् ; आङ्ङिडत् । आर्चिचत् । शासु अनुशिष्टौ ; नाग्लोपीति
ह्रस्वनिषेधः ; अशशासत् । याचु याच्चायाम् ; अययाचत् । आज-भास-
भाष-दाप-जाव-मील पीडामन्यतरस्याम् (VII. 4. 3.)—एतेषां
धातूनामङ्गानां णौ चङि वा उपधाह्रस्वो न भवति ; अबिभ्रजत् अबभ्रा-
जत्, अबभासत् अबीभसत्, अबभाषत् अबीभषत्, अदिदीपत् अदी-
दिपत्, अजिजीवत् अजीजिवत्, अमिमीलत् अमीमिलत्, अपिपीडत्
अपीपिडत् । तिष्ठतेरित् (VII. 4. 5.)—तिष्ठतेरङ्गस्य णौ चङि
उपधाया इकारादेशो भवति ; अतिष्ठिपत् । जिघ्रतेर्वा (VII. 4. 6.)

—जिघ्रतेरङ्गस्य णौ चङि वा इकारदेशः; अजिघ्रिपत्, अजिघ्रपत् ।
कृत संशब्दने; कृत इद्धातोः इति वर्तमाने, उपधायाश्च (VII.
1. 101.)—उपधाया ऋकारस्य इकारदेशो भवतिः उपधायां च
(VIII. 2. 78.) इति दीर्घः; कर्तयति । लुङि चङि, उरृत्
(VII. 4. 7.)—णौ चङि उपधाया ऋवर्णस्य ऋकारादेशो भवति ।
इररारानपवादः; अर्चाकृतत् । पक्षे—अचिकर्तत् । वृत्तु वर्तने; वर्तयति ।
लुङि अवीवृत्तत् अववर्तत् । मृजू शुद्धौः मार्जयति । लुङि अर्मानृजत्
अममार्जत् ॥

प्रातिपदिकाद्धान्वर्थे बहुळमिष्टवच्च (ग.), तत्करोति तदाचष्टे
(ग.), एतेष्वर्थेषु णिच् । णाविष्टवत् प्रातिपदिकस्य कार्यं भवति
(वा. VI. 4. 155.) इति इष्टवद्भावः । प्रयोजनं पुम्भाव-रभाव-
टिलोप-यणादिपरलोपादिकम् । पुंवद्भावस्तावत् एनीङ्करोति एनीमाचष्टे,
श्येनीङ्करोति श्येनीमाचष्टे, हरिणीङ्करोति हरिणीमाचष्टे इति वा विगृह्य
एनी श्येनी हरिणीमित्येतेभ्यश्शब्देभ्यः तत्करोति तदाचष्ट इति णिच्;
तथैव सनाद्यन्ता धातवः (III. 1. 32.) इति धातुसंज्ञायां सुपो धातु-
प्रातिपदिकयोः (II. 4. 71.) इति सुपो लुक्; वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः
(IV. 1. 39.) इति विहितस्य डीप्प्रत्ययस्य च तसिलादिष्वा कृत्वसुचः
(VI. 3. 35.) इति पुंवद्भावान्निवृत्तिः; टिलोपः; एतयति, श्येतयति,
हरितयति । रभावः—पृथुङ्करोति पृथुमाचष्टे, मृदुङ्करोति मृदुमाचष्टे, इत्ये-
तास्मिन्नर्थे पृथु मृदु इत्येताभ्यामिष्टा धातुसंज्ञायां सुपो लुक्, टिलोपः;
र ऋतो हलादेर्लघोः (VI. 4. 161.)—हलादेरङ्गस्य लघोः ऋकारस्य
र इत्ययमादेशो भवति इष्टेमेयस्सुपरतः इति ऋकारस्य रभावः; ततो

लडादिकार्यम् ; प्रथयति, अदयति । टिलोपः-घटङ्करोति घटमाचष्टे, पटङ्करोति पटमाचष्टे, पदङ्करोति पदमाचष्टे, इत्येतस्मिन्नर्थे घटं पटं पद-
मित्येतेभ्यो णिच् ; धातुसंज्ञायां सुपो लृक् ; इष्टवद्भावात् ढेरिति टिलोपः,
लडादिकार्यम् ; घटयति, पटयति, पदयति । अत्र अचःपरस्मिन् पूर्व-
विधौ (I. 1. 57.) इति स्थानिवद्भावात् अत उपधाया इति वृद्धिर्न
भवति । यणादिपरलोपः-स्थूलङ्करोति स्थूलमाचष्टे इतिवत् विग्रहे स्थूलं
दूरं युवानं ह्रस्वं क्षिप्रं क्षुद्रम् इत्येतेभ्यः शब्देभ्यः तत्करोति तदाचष्ट इति
णिच् ; इष्टवद्भावः ; धातुसंज्ञायां सुपो लृक् ; टिलोपे प्राप्ते, स्थूल-दूर-
युव-ह्रस्व-क्षिप्र-क्षुद्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः (VI. 4. 156.)
—स्थूलादीनां शब्दानां यणादिपरं लुप्यते पूर्वस्य च गुणः इष्टेमेयस्सुपरतः ;
ततो लडादिकार्यम् ; स्थवयति, दवयति, यवयति, ह्रसयति, क्षेपयति
क्षोदयति । प्रियङ्करोति प्रियमाचष्टे, इतिवत् विग्रह्य प्रियम् इत्यादिभ्यो
णिच् ; धातुसंज्ञायां सुपो लृक् ; टिलोपे प्राप्ते, प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुल-
गुस्वृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्वाहिगर्वर्षितबूद्राघिवृन्दाः (VI.
4. 157.)—प्रियादीनां यथासङ्ख्यं प्र स्थ स्फ वर् वंहि गर् वर्षि
वृप् प्राधि वृन्द इत्येते आदेशा भवन्ति इष्टेमेयस्सु परतः ; अचोऽङिति
इति वृद्धिः ; अर्तिहीत्यादिना पुगागमः ; ततो लडादिकार्यम् ; प्रापयति,
स्थापयति, स्फापयति । प्रकृत्यैकाचः (VI. 4. 163.)—यदेकाजङ्गं
भसंज्ञकं तदिष्टेमेयस्सु परतः प्रकृत्या भवति ; इति प्रकृतिभावाद्वृद्धिटि-
लोपौ न स्तः ; वरयति । इकार उच्चारणार्थः बंहयति, गरयति, वर्षयति
क्षपयति, द्राघयति, वृन्दयति । बहुङ्करोति बहुमाचष्टे इति विग्रह्य बहु-
शब्दात्तत्करोति तदाचष्ट इति णिच् ; इष्टवद्भावाट्टिलोपे प्राप्तं बहुलौपो
भू च बहोः (VI. 4. 158.) इति वर्तमाने, इष्टस्य यिट् च (VI. 4.

159.)—बहुशब्दपरस्येष्टप्रत्ययस्य विडागनो भवति बहुशब्दस्य भूरा-
देशश्च ; टिलोपापवादो भूरादेशः ; इष्टप्रत्ययस्य लोपापवादो विडागमः ;
इकार उच्चारणार्थः ; टकारो देशविध्यर्थः ; भूय इति स्थिते धातुसंज्ञायां
लडादिकार्ये पूर्ववत् ; भूययति । प्रशस्यङ्करोति प्रशस्यमाचष्टे इति विग्रह्य
प्रशस्यशब्दाणिच् ; टिलोपे प्राप्ते, प्रशस्यस्य श्रः (V. 3. 60.)—
प्रशस्यशब्दस्य श्र इत्ययमादेशो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; वृद्धियुगा-
गमौ ; श्रापयति । ज्यच (V. 3. 61.)—प्रशस्यशब्दस्य ज्य इत्यय-
मादेशो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; ज्यापयति । वृद्धङ्करोति वृद्धमाचष्टे
इति विग्रह्य वृद्धशब्दाणिच् ; इष्टवद्भावादिकम् ; वृद्धस्य च (V. 3.
62.)—वृद्धशब्दस्य च ज्य इत्ययमादेशो भवति अजाद्योः प्रत्यययोः
परतः ; ज्यापयति । अन्तिकङ्करोति वाढमाचष्टे इत्यत्र अन्तिकवाढयो-
नेदसाधौ (V. 3. 63.)—अजाद्योः परतः अन्तिक वाढ इत्येतयोः
यथा सङ्ख्यं नेद साध इत्येतावादेशौ भवतः ; नेदयति, साधयति ।
युवानङ्करोति युवानमाचष्टे, अल्पङ्करोति अल्पमाचष्टे इत्यत्र युवाल्पयोः
कनन्यतरस्याम् (V. 3. 64.)—युव अल्प इत्येतयोः अन्यतरस्यां कन्
इत्ययमादेशो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; कनयति । पक्षे—यवयति,
अल्पयति । स्रग्विणङ्करोति स्रग्विणमाचष्टे, त्वग्वन्तङ्करोति त्वग्वन्तमाचष्टे,
इति विग्रह्य णिचिकृते, विन्मत्तोलुक् (V. 3. 65.)—विनो मनुष्यश्च
लुगभवति अजादौ प्रत्यये परतः ; स्रजयति, त्वचयति । तत्करोतीत्युप-
संख्यानं सूत्रयत्याद्यर्थम् (वा. III. 1. 26.)—इति सूत्रयति सूत्रयति ।

तेनातिक्रामति (ग.) । अत्रापि तेनेति तृतीयान्तोपलक्षणम् ;
अश्वेन अतिक्रामति अश्वयति, हस्तिनातिक्रामति हस्तयति । धातुरूपं
च (ग.) ; णिच् प्रकृतिः धातुरूपं प्रतिपद्यते । आख्यानात् कृतस्तदाचष्टे

इति णिच्; कृल्लुक्; प्रकृतिप्रत्यापत्तिः; प्रकृतिवच्चकारकम् (वा. III. 1. 26.)—इति आख्यानात् कृदन्तात् तत्करोति तदाचष्टे इत्ये, तस्मिन्नर्थे णिच् प्रत्ययो भवति, कृतप्रत्ययस्य लुक्, प्रकृतिविनिमयः प्रकृतिवच्चकारकं भवति । कंसवधमाचष्टे, कंसं घातयति; बलिबंधमाचष्टे बलिं बंधयति, राजागमनमाचष्टे, राजानमागमयति । कर्तृकरणाद्धात्वर्थे (ग.); अत्र कर्तृग्रहणं करणविशेषणम्; कर्तुः करणात् धात्वर्थे णिजिति सूतार्थः; करिभिरववध्राति अवकरयति, असिना हन्ति असयति, परशुना छिनत्ति परशयति, दात्रेण लुनाति दात्रयति । अङ्गाग्निरसने (ग.); अङ्गवाचिनः प्रातिपदिकात् निरसनेऽर्थे वर्तमानाणिच्; हस्तौ निरस्यति हस्तयति, पादौ निरस्यति पादयति । पुच्छभाण्डचीवराणिङ् (III. 1. 20.)—पुच्छादिभ्यो णिङ् प्रत्ययो भवति । पुच्छादुदसने पर्यसने वा (वा.); पुच्छमुत्क्षिपति उत्पुच्छयते, पुच्छं परिक्षिपति परिपुच्छयते । भाण्डात् समाचयने (वा.); इति सम्भाण्डयते, भाण्डानि राशीकरोतीत्यर्थः । चीवरादार्जने परिधाने वा (वा.); इति सञ्जीवरयते भिक्षुः । मुण्ड-मिश्र-श्लक्ष्ण-लवण-व्रत-वस्त्र-हल-कल-कृत-तू-स्तेभ्यो णिच् (III. 1. 21.)—मुण्डादिभ्यो णिच् प्रत्ययो भवति । मुण्डङ्करोति मुण्डयति, मिश्रङ्करोति मिश्रयति, श्लक्ष्णङ्करोति श्लक्ष्णयति, लवणं करोति लवणयति । व्रतात् भोजने तन्निवृत्तौच; पयो व्रतयति; शूद्राक्षं व्रतयति, परिहरतीत्यर्थः । वस्त्रात्समाच्छादने; संवस्त्रयति, परिवस्त्रयति । हलिं गृह्णाति हलयति, कलिं गृह्णाति कलयति; हलिकल्योः अदन्तत्विनिपातनं सन्वद्भावप्रतिषेधार्थम्, अजहलत्, अचकलत् । कृतं गृह्णाति कृतयति, तूस्तानि विहन्ति वितूस्तयति । वह प्रापणे; कर्मणि निष्ठा, क्तप्रत्ययः; ककारः कित्कार्यार्थः; यजादित्वात्सम्प्रसारणं, परपूर्वत्वं,

होढः इति ढत्वं, झपस्तथोथोऽथः इति धत्वं, घृत्वं, षो षे लोपः, ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः ; ऊढ इति स्थिते, ऊढङ्करोति ऊढमाचष्टे इति णिच् ; इष्टवद्भावाद्देरिति ढ्रलोपः ; धातुसंज्ञायां लडादिकार्यम् ; ऊढयति । लुङि च्लेश्चङादेशः, चङीति द्विर्वचनं प्रति ढत्व-धत्व-घृत्व-ढलोपादीनाम-सिद्धत्वाद्द्विलोपस्य स्थानिवद्भावादजोद्विर्तायस्येति द्विर्वचनं हूत इत्येतस्य ; हलादिश्चोपः, कुहोश्चुरिति चुत्वं, जञ्त्वं, ढत्व धत्वादिकार्यं पूर्ववत् ; द्विर्वचनविधिं प्रत्येव ढ्रलोपस्य स्थानिवद्भावात् ढ्रलोपे इति दीर्घो न भवति ; आडागमः ; आटश्चेति वृद्धिः ; औजढत् । अथ वा वह प्रापण इत्यस्य धातोः स्त्रियाङ्क्तिन् (III. 3. 94.) इति क्तिन् प्रत्ययो भवति : तत्रापि ढत्व-धत्वादि-कार्यं पूर्ववत् ; ऊढङ्करोति ऊढिमाचष्टे इति विग्रह्य, तत्करोति तदाचष्टे इति णिच् ; लटि ऊढयति ; लुङि सर्वङ्कार्यम्पूर्ववत् औजिढत् इत्यादि सर्वमुन्नेयम् ॥

॥ इति णिजन्ताः ॥

॥ अथ प्रत्ययमाला ॥

सन्नन्तात् भूधातोः णिचि द्वित्वे अभ्यासकार्ये पत्वे च बुभूष+इ इति जाते; अतो लोपः इत्यलोपः ; बुभूषयति । यकि णिलोपः ; बुभूष्यते । चिण्वदिटि बुभूषयिषीष्ट । एधधातोः एदिधिषयति ; इत्यादि पचेःसनि णिचि पिपक्षयति इत्यादि । भवतेः यङन्ताण्णिचि वोभूययति ; पचेस्तु पापच्य इति स्थिते णिच्, यस्य हल (VI. 4. 49.) इति यलोपः—पापचयति इत्यादि । प्यन्ताण्णिच् ; णेरनिटि (VI. 4. 51.) इति

णिलोपः ; सर्वत्र भावयति ; यकि भाव्यते इत्यादि । प्यन्तात्सन् ; णा कृतमभ्यासस्य स्थानिवद्भवतीति स्थानिवद्भावात् ओः पुयण्यपरे इति इत्वम् ; बिभावयिषति इत्यादि । कारयितुमिच्छतीत्यस्मिन् अर्थे सन् ; द्विर्वचनम् ; चिकारयिषति । इच्छासन्नन्तात् सनः प्रातिषेधोवक्तव्यः (वा. III. 1. 7.) एकस्यां क्रियायामिच्छाद्वयस्यासम्भवात् चिकीर्षितु-मिच्छतीत्येवमादिवाक्यं सन्प्रत्ययप्रयोगानर्हमेव ; णिच्चा व्यवधाने तु सन् भवति क्रियाभेदात् ; लटि बुभूषयिषति । इच्छाविशेषणं किम् ? जुगु-प्सिषते, मीमांसिषते ।

शैषिकान्मतुवर्थायाच्छैषिको मतुवर्थिकः ।

सरूपप्रत्ययो नेष्टः सन्नन्तान्न सनिष्यते ॥

तत्र भवः प्रत्ययः शैषिकः ; शालायां भवः शालीयः ; वृद्धाच्छः इति छप्रत्ययः ; शालीये भवतीति विग्रहे पुनश्छो न भवति । मतुवर्थिकः प्रत्ययः दण्डोऽस्यास्तीति दण्डिकः ; अत इनि-ठन्, दण्डिकोऽस्यास्तीति विग्रह्य पुनश्ठन् प्रत्ययो न भवति । इच्छासन्नन्ताच्च सन्नभवति । यङन्त-प्यन्तात् सन् ; बोभूययिषति इत्यादि । यङन्तसन्नन्ताणिच् ; बोभूयिष-यति इत्यादि । सनन्तप्यन्तसनन्ताणिच् ; बुभूषयिषति इत्यादि । प्यन्तसनन्तप्यन्तात् सन् ; बिभावयिषयिषति इत्यादि । यङन्तप्यन्तस-नन्ताणिच् ; बोभूययिषयति इत्यादि । यङन्तसनन्तप्यन्तात् सन् ; बोभूय-यिषयिषति इत्यादि । यङन्तप्यन्तसनन्तप्यन्तात् सन् ; बोभूय-यिषयिषति । इत्यादि सर्वं सम्भवात् समीक्ष्य समुच्चेयम् ॥

॥ इति उपर्युपरिविहितप्रत्ययमालापरिच्छेदः ॥

॥ अथ सुब्धातव उच्यन्ते ॥

पुत्रमात्मन इच्छतां त्येतस्मिन्नर्थे सुप आत्मनः क्यच् (III. 1. 8.)—कर्मणः इच्छायां वेतिवर्तते : एपितुरेव आत्मनस्त्वन्धिन इपिकर्मण-
स्सुवन्तान् इच्छायां वा क्यच् प्रत्ययो भवति । इति द्वितीयकवचनान्ता-
त्पुत्रशब्दान्क्यच् : ककारस्य लघ्वकृतद्धिते इतीत्यंज्ञा : लोपः : प्रयोजनं नः
क्ये (I. 4. 15.) इति विशेषणार्थः : चकारस्मासान्यग्रहणविघातार्थः ।
सनाद्यन्ता धातवः इति धातुसंज्ञायां, सुपो धातु प्रातिपदिकयोः इति सुपो-
लुक् । क्यचि च (VII. 4. 33.)—क्यचि च परतोऽवर्णान्तस्याङ्गस्य
ईकारादेशो भवति । पुर्वाय इति स्थिते पूर्ववल्ङडादयः : पुर्वायति ।
तथा घटीयति, वालीयति मालीयति । सुवग्रहणं किम् ! वाक्यान्माभूत्
महान्तं पुत्रमिच्छति । आत्मन इति किम् ! राज्ञः पुत्रमिच्छति
अमात्यः । राजानमात्मन इच्छति इत्यर्थे राजानमित्यस्मात् क्यच् ;
धातुसंज्ञायां सुपो लुक् । नः क्ये (I. 4. 15.)—क्य इति क्यच्
क्यष-क्यडां सामान्येन ग्रहणम् ; नकारान्तशब्दस्वरूपं क्ये परतः
पदसंज्ञं भवति । नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य इति नकारलोपः : पूर्वत्वा-
सिद्धस्य नलोपस्सुप्स्वरसंज्ञातुविधिषु कृति (VIII. 2. 2.) इति
नियमादीकारादेशो भवति ; राजानमात्मन इच्छति राजीयति । एवमेव
चर्मीयति, वर्मीयति, उक्षीयति । अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौ क्यचि
(VII. 1. 51.)—एषामात्मप्रीति विषये क्यचि परतः असुगागमो
भवति । अश्ववृषयोर्मैथुनेच्छयामिति वक्तव्यम् (वा.) ; अश्वमात्मन
इच्छति अश्वस्यति बडबा, वृषस्यति गौः । अन्यत्र अश्वीयति, वृषी-
यति । क्षीरलवणयोर्लालसायामिति वक्तव्यम् (वा.) ; तृष्णातिरेको

लालसा ; क्षीरमात्मन इच्छति क्षीरस्यति माणवकः, लवणस्यत्युष्ट्रः ।
 अन्यत्र क्षीरीयति, लवणीयति । सर्वप्रातिपदिकानां लालसायामसु-
 ग्वक्तव्यः (वा.) ; इति-दध्यस्यति, मध्वस्यति । अकृत्सार्वधातुकयो
 दीर्घः (VII. 4. 25.)—अकृद्यकारे असार्वधातुक्यकारे च विडति
 परतोऽजन्तस्याङ्गस्य दीर्घो भवति ; कवीयति, पतीयति । तथा सक्थी-
 यति, सखीयति, दन्तीयति, तरुणीयति, ऋजूयति, वधूयति । रीडृतः
 (VII. 4. 27.)—ऋकारान्तस्याङ्गस्य अकृद्यकारे असार्वधातुक यकारे
 च्वौ च परतः रीडिल्ययमादेशो भवति । इति रीड् ; पिब्वीयति, माब्वीयति ।
 वान्तो यि प्रत्यये (VI. 1. 79.)—योऽयमेचः स्थाने वान्तादेशः स
 यकारादौ प्रत्यये परतोऽपि भवति ; गव्यति, नाव्यति, ग्लाव्यति ।
 त्वमावेकवचने (VII. 2. 97.) इति वर्तमाने, प्रत्ययोत्तरपदयोश्च
 ()—प्रत्यये चोत्तरपदे परतः एकवचनान्तयोः युष्मदस्मदो-
 र्मपर्यन्तस्य त्वम इत्येतावादेशौ भवतः ; त्वद्यति, मद्यति । हलि च इति
 दीर्घः ; गीर्यति, धूर्यति, दीव्यति । क्यचि मान्ताव्ययनिषेधो
 वक्तव्यः (वा. III. 1. 8.) ; किमिच्छति, इदमिच्छति, उच्चैरिच्छति,
 नीचैरिच्छति, इत्यादि । समिधमात्मन इच्छति समिध्यति ; अत्र लुटि
 अतोलोपः इत्यल्लोपः ; यस्य हलः (VI. 4. 49.) इत्यनुवर्तमाने, क्यस्य
 विभाषा (VI. 4. 50.)—हल उत्तरस्य क्यस्य विभाषा लोपो भवति
 आर्धधातुके परतः । अत्र क्यच्-क्यष्-क्यङां सामान्येनग्रहणम् ; समि-
 धिता, समिध्यता । काम्यच्च (III. 1. 9.)—कर्मण आत्मनेच्छायां
 सुबन्तात् काम्यच् प्रत्ययो भवति । शेषं समानम् ; पुत्रमात्मन इच्छति
 पुत्रकाम्यति, शालाकाम्यति, त्वत्काम्यति, मत्काम्यति, इत्यादि
 सर्वमुन्नेयम् ।

उपमानादाचारे (III. 1. 10.)—क्यजनुवर्तते न काम्यच् ; उपमानात्कर्मणस्सुवन्तादाचारेऽर्थे क्यच् प्रत्ययो भवति । आचारक्रियायाः प्रत्ययार्थत्वात्तदपेक्षयैवोपमानस्य कर्मता ; पुवमिवाचरति पुव्रीयति छाव-
माचार्यः ; तथा राजीयति सेवकः, इत्यादि । अधिकरणाच्चेति वक्तव्यम्
(वा.) ; इति—प्रासादीयति कुट्यां, पर्यङ्कीयति मञ्चके, अश्रीयति
वृषे, भुजङ्गीयति रज्जुके, इत्यादि । कर्तुः क्यङ् सलोपश्च (III. 1.
11.)—आचारे इति वर्तते ; उपमानात्कर्तुस्सुवन्तादाचारेऽर्थे क्यङ्
प्रत्ययो भवति, मकारस्य च लोपो भवति । अन्वाचयशिष्टः सलोपः ;
अन्वाचयार्थेन चकारेण विहितः सलोपः इत्यर्थः ; तदसम्भवेऽपि क्यङ्
भवत्येव । अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः इति दीर्घः ; सूर्यायते चन्द्रमाः ;
चन्द्रायते भानुः, राजायते अमात्यः, दन्तीयते श्वा, कवीयते वैयाकरणः,
गुरुर्यते छातः । पुव्रीयते छातं कुमारीवाचरति इत्यत्र कुमारीशब्दात्
क्यङ् ; क्यङ्मानिनोश्च (VI. 3. 36.)—क्यङि परतो मानिनि च
स्त्रियाः भाषितपुंस्कादनूङन्तस्य पुंवद्भावा भवति ; कुमारायते वृद्धा,
युवायते जरठा । सलोपविधावपि वा ग्रहणं सम्बध्यते, सा च व्यवस्थित-
विभाषा ; ओजायते अप्सरायते, पयस्यते, पयायते ।

ओजसोऽप्सरसो नित्यं पयसस्तुविभाषया ।

सकारस्येष्यते लोपः शब्दशास्त्रविचक्षणैः ॥

सलोपविधौ कर्तुरिति स्थानषष्ठी सम्पद्यते ; तत्र अलोऽन्त्यस्येति
नियमो भवति ; तेन हंसायते इत्यत्र अनन्त्यस्य सकारस्य लोपो न
भवति । आचारेऽवगल्भक्लीबहोडेभ्यः क्तिन्वा वक्तव्यः (वा.) ;
अवगल्भधाष्टर्थे, क्लीब अधाष्टर्थे, होङ् अनादरे—एते आत्मनेपदिनः ;

एतेभ्यः पचाद्यच्, ततः क्तिप्, क्यङ् च; सनादित्वाद्धातुसंज्ञायाम् अव-
गल्भते, अवगल्भायते, क्लीबते, क्लीबायते, विहोडते, विहोडायते ।
इदं प्रयोजनं विकल्पेन क्तिविविधानस्य अवगल्भाञ्चक्रे इत्यादौ प्रत्ययान्त-
त्वात् कास् प्रत्ययादाममन्व इत्याम्प्रत्ययो यथास्यात् इति; अन्यथा अव-
जगल्भे इत्यादि भवेत् । सर्वप्रातिपदिकेभ्य इत्येके (वा.); इति
अश्वति गर्दभः, हंसति काकः, इत्यादि ॥

भृशादिभ्यो भुव्यच्चेर्लोपश्च हलः (III. 1. 12.)—भृश इत्ये-
वमादिभ्यः प्रातिपदिकेभ्यः अचव्यन्तेभ्यो भुवि भवत्यर्थे क्यङ् प्रत्ययो
भवति, हलन्तानाञ्च लोपो भवति; भृशायते, शीघ्रायते, पण्डितायते,
उन्मनायते, सुमनायते, इत्यादि । लोहितादिडाज्भ्यः क्यष् (III. 1.
13.)—लोहितादिभ्यो डाजन्तेभ्यश्च भुवि भवत्यर्थे क्यष् प्रत्ययो भवति ।
वा क्यषः (I. 3. 90.)—क्यषन्ताद्धातोर्वा परस्मैपदं भवति; लोहि-
तायते, लोहितायति, वर्मायते, वर्मायति, इत्यादि । डाजन्तेभ्यः
पटत् शिमत् दमत् इत्येवमादिभ्यः शब्देभ्यः अव्यक्तानुकरणब्रजवर-
र्धादनितौ डाच् (V. 4. 57.)—अव्यक्तशब्दादनुकरणवाचिनः, ब्रच्
अवरं हीनं यस्य तत् ब्रजवरं ब्रजवरम् अर्धं यस्य तत्, तस्मात्
पटदित्येवमादिशब्दात् डाच् प्रत्ययो भवति; अनितौ इति शब्दपरत्वे न
भवति । अत्र डाचि बहुलं द्वे भवतः (वा. VIII. 1. 12.) इति द्वि-
र्भावः डाजुत्पत्तेः पूर्वमेव भवति; डाचि इति विषयसप्तमी । तस्य परमा-
न्नेडितम् (VIII. 1. 2.)—तस्य द्विरुक्तस्य परं आन्नेडितसंज्ञं भवति ।
नित्यमान्नेडिते डाचि (VI. 1. 100.)—अत्र अतः अन्त्यस्येत्यनुवर्तते;
डाचपरं यदान्नेडितं तस्मिन् पूर्वस्याव्यक्तानुकरणस्याच्छब्दस्य योऽन्त्य-

स्तकारः तस्य पूर्वस्य परस्य च आदिवर्णस्य नित्यं पररूपमेकादेशो भवति । इति पूर्वपरयोः पररूपत्वम् : नतोष्ठांरिति टिलोपः ; नतः डाजन्त-त्वात् क्यप् ; धातुसंज्ञायां लडादयः ; क्यप्प्रः (I. ३. 90.) इति वा परस्मैपदम् ; पटपटायति पटपटायते, शिमिशिमायति शिमिशिमायते, दमदमायति दमदमायते ।

नमो वरिवश्चित्तङ्गः क्यच् (III. 1. 19.)—नमस् वरिवस् चित्रङ् इत्येतेभ्यः क्यच्प्रत्ययो भवति करणविषये । नमसः पूजायां नमस्यति देवान् ; वरिवः परिचर्यायां वरिवस्यति गुह्यः ; चित्रङ् आश्रये चित्तीयते—चित्रङो ङकार आत्मनेपदार्थः । कष्टाय क्रमणे (III. 1. 14.)—कष्टं पापम् अनार्जवम् : क्यङ् अनुवर्तते नक्यप् ; कष्टशब्दाच्चतुर्थीसमर्थात् क्रमणे अनार्जवे क्यङ् प्रत्ययो भवति ; कष्टाय क्रामति कष्टायते—पापं कर्तुमुत्सहते इत्यर्थः । सत्कक्षकष्टकृच्छ्रागहनेभ्यः कण्वचिकीर्षायामिति वक्तव्यम् (वा.) ; कण्वं पापं, तच्चिकीर्षायां तेभ्यः क्यङ् प्रत्ययो भवति ; सत्तं चिकीर्षते सत्तायते ; कक्षायते, कष्टायते, कृच्छ्रायते, गहनायते । कण्वचिकीर्षायामिति किम् ? अजः कष्टं क्रामति । कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्तिचरोः (III. 1. 15.)—रोमन्थशब्दात् तपश्शब्दाच्च कर्मणो यथाक्रमं वर्तिचरोरर्थयोः क्यङ् प्रत्ययो भवति ; रोमन्थं वर्तयति । रोमन्थायते गौः । हनु चलन इति वक्तव्यम् (वा.) ; इह माभूत् काटो रोमन्थं वर्तयति । तपसः परस्मैपदञ्च (वा.) ; तपश्चरति तपस्यति तापसः । बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने (III. 1. 16.)—कर्मण इति वर्तते ; बाष्पशब्दादूष्मशब्दाच्च कर्मण उद्वमनेऽर्थे क्यङ् प्रत्ययो भवति ; बाष्पमुद्वमति बाष्पायते, ऊष्माण मुद्वमति ऊष्मायते ।

फेनाच्चेति वक्तव्यम् (वा.) : फेनमुद्रमति फेनायते । शब्दवैरकलहा-
 भ्रकण्वमेधेभ्यः करणे (III. 1. 17.)—शब्द वैर कलह अभ्र कण्व
 मेध इत्येतेभ्यः करणेऽर्थे क्यङ् प्रत्ययो भवति ; शब्दं करोति
 शब्दायते, वैरायते, कलहायते, अभ्रायते, कण्वायते, मेघायते ।
 सुदिनदुर्दिन नीहारेभ्यश्चेति वक्तव्यम् (वा.) ; इति—सुदिनायते,
 दुर्दिनायते, नीहारायते । सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् (III. 1. 18.)—
 सुख इत्येवमादिभ्यः कर्मभ्यः वेदनायामर्थेऽनुभवे क्यङ् भवति, वेदयितु
 श्चेत् कर्तुः सम्बन्धीनि सुखादीनि भवन्ति ; सुखं वेदयते सुखायते ।
 कर्तृग्रहणङ्किम् ? सुखं वेदयते प्रसाधको देवदत्तस्य । सत्यापपाशरूपवीणा
 तूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच् (III. 1. 25.)—
 सत्याप पाश रूप वीणा तूल श्लोक सेना लोम त्वच वर्म वर्ण चूर्ण इत्ये-
 तेभ्यश्चुरादिभ्यश्च णिच् प्रत्ययो भवति । अर्थवेदसत्यानामापुग्वक्तव्यः
 (वा.) ; सत्यमाचष्टे सत्यापयति ; अर्थापयति, वेदापयति । पाशाद्वि-
 मोचने विपाशयति ; रूपात् दर्शने रूपयति ; वीणामुपगायति उपवीण-
 यति ; तूलेनानुकुष्णाति अनुतूलयति ; श्लोकैरुपस्तौति उपश्लोकयति ;
 सेनयामियाति अभिषेणयति ; लोमान्यनुमाष्टि अनुलोमयति ; त्वचं
 गृह्णाति त्वचयति ; अकारान्तस्त्वचशब्दः ; वर्मणा सन्नहति संवर्मयति ;
 वर्णङ्गृह्णाति वर्णयति ; चूर्णैरवध्वंसते अवचूर्णयति । चुरादिभ्यस्स्वार्थे ।
 कण्ड्वादिभ्यो यक् (III. 1. 27.)—कण्ड्वङ् इत्येवमादिभ्यो यक्प्रत्ययो
 भवति । द्विधा कण्ड्वादयः धातवः प्रातिपदिकानि च ; तत्र धात्वधिकारात्
 धातुभ्यः प्रत्ययो विधीयते नप्रातिपदिकेभ्यः ; तथा च गुणप्रतिषेधार्थः
 ककारोऽनुबध्यते ।

धातुप्रकरणाद्धातुः कस्य चामञ्जनादपि ।

आह चायमिदं दीर्घं मन्ये धातुर्विभाषितः ॥

आत्मनेपदञ्च : कण्डूयते कण्डूयति, असूयते, महीयते ; सुख
दुःख तत्क्रियायाम् अतो लोपः, सुख्यति इत्यादि । क्यञन्तात् सत् :
द्विर्वचनमेकाचो यथेष्टञाम् धातूनामिति वक्तव्यम् (वा. VI. 1. 3.) :
इति-पुपुलीयिषति पुतिलीयिषति पुर्लीयिषति । कण्डूवादीनां
नृतीय एव (वा. VI. 1. 3.) इति कण्डूयिषति, असूयिषति,
इत्यादि । क्यञन्ताणिच : पुर्लीययति, राजीययति, इत्यादि । सर्व-
लकारेषु सविस्तरं समालोच्य विज्ञेयम् ॥

॥ इति सुवधातुपरिच्छेदः ॥

॥ अथ तिङ्विभक्त्यर्थाः प्रदर्शयन्ते ॥

अत्र लकाराणामर्थविशेषा उच्यन्ते ।

भूते (III. 2. 84.) इति वर्तमाने, लुङ् (III. 2. 110.)—
भूतेऽर्थे वर्तमानाद्भातो लुङ्प्रत्ययो भवति ; अकार्षीत् । वसतेर्लुङ्
रात्रिविशेषे जागरणसन्ततौ वक्तव्यः (वा.) ; रात्रि शेषे जागरणं
सम्भवतीति कभवानुपितः ? अहमत्र अवात्सम् । अनद्यतने लङ् (III.
2. 111.)—भूत इत्येव ; अनद्यतन इति बहुव्रीहिनिर्देशः ; अविद्यमाना-
द्यतने भूतेऽर्थे वर्तमानाद्भातोर्लुङ्प्रत्ययो भवति ; अकरोत्, अहरत् ।
बहुव्रीहिनिर्देशः किमर्थः ? अद्य ह्यो वा अभुञ्जमहि इति व्यामिश्रे

मा भूत् । परोक्षे च लोकविज्ञाते प्रयोक्तुर्दर्शनविषये लङ् वक्तव्यः
 (वा.) ; इति—अरुणत् यवनः साकेतम् । परोक्ष इति किम् ? उदगादय-
 मादित्यः । लोकविज्ञाते इति किम् ? चकार कटं देवदत्तः । प्रयोक्तुर्दर्शन-
 विषये इति किम् ? जघान कंसं किल वासुदेवः । अभिज्ञावचने लट् (III.
 2. 112.)—अभिज्ञा स्मृतिः ? तद्वचन उपपदे भूतानद्यतने लट् प्रत्ययो
 भवति । लङोऽपवादः ; अभिजानासि देवदत्त कश्मीरेषु वत्स्यामः ।
 वचनग्रहणं पर्यायार्थम् ; अभिजानासि, स्मरसि, बुध्यसे, चेतयसे इति ।
 न यदि (III. 2. 113.)—यच्छब्दसहिते अभिज्ञावचने उपपदे लट्
 प्रत्ययो न भवति ; अभिजानासि देवदत्त यत् कश्मीरेषु अवसाम ।
 वासमात्रमत्र स्मर्यते, नातः परं किञ्चिल्लक्ष्यते । विभाषा साकाङ्क्षे (III.
 2. 114.)—अभिज्ञावचने उपपदे यच्छब्दसहिते केवले च विभाषा
 लट् प्रत्ययो भवति साकाङ्क्षश्चैव प्रायोक्ता ; लक्ष्यलक्षणयोस्सम्बन्धे प्रयो-
 क्तुराकाङ्क्षा भवति ; अभिजानासि देवदत्त कश्मीरेषु वत्स्यामस्तत्त्वौदनं
 भोक्ष्यामहे ? पक्षे—अभिजानासि देवदत्त कश्मीरेषु अवसामस्तत्त्वौदन-
 मभुञ्जमहि ? यदि खल्वपि अभिजानासि देवदत्त यत् कश्मीरेषु वत्स्यामः
 यत्तत्त्वौदनं भोक्ष्यामहे ? पक्षे—अभिजानासि देवदत्त यत्कश्मीरेष्ववसाम
 यत्तत्त्वौदनमभुञ्जमहि ? वासो लक्षणं भोजनं लक्ष्यम् । परोक्षे लिट् (III.
 2. 115.)—भूतानद्यतन इति वर्तते ; भूतानद्यतनपरोक्षे वर्तमानाद्धातोः
 लिट् प्रत्ययो भवति । ननु च धात्वर्थस्सर्वः परोक्ष एव ; सत्यमेतत् ।
 अस्ति तु लोके तत्रापि प्रत्यक्षाभिमानः ; स यत् नास्ति तत्परोक्षमित्युच्यते ;
 चकार, जहार । उत्तमविषयेऽपि चित्तव्याक्षेपात् परोक्षता सम्भवत्येव ;
 तद्यथा—सुप्तोऽहं किल विललाप । अत्यन्तापह्नवे लिङ् वक्तव्यः (वा.) ;
 इति—कलिङ्गेषु स्थितोऽसि ? नाहं कलिङ्गान् जगाम । हराश्वतोर्लङ्च

(III. 2. 116.)—भूतानद्यतनपरोक्षे इति वर्तते, तस्य विशेषणमेतत् ; ह शश्वन् इत्येतयो रूपपदयोः भूतानद्यतनपरोक्षविषये लङ् भवति : चकाराल्लिट् ; इति हाकरोन् चकार वा, शश्वदकरोन् चकार वा । प्रश्ने चासन्नकाले (III. 2. 117.)—पञ्चवर्षाभ्यन्तरमासन्नकालः ; भूतानद्यतनपरोक्षे इति वर्तते, तस्य विशेषणमेतत् ; प्रष्टव्यः प्रश्नः ; आसन्नकाले पृच्छ्यमानेऽर्थे भूतानद्यतनपरोक्षे वर्तमानाद्वातोर्लङ्लिटौ प्रत्ययौ भवतः ; कश्चित् कश्चित् पृच्छति किम् आगच्छत् देवदत्तः किम् आजगाम किम् अयजत् देवदत्तः किम् इयाज देवदत्तः इति । प्रश्ने इति किम् ? देवदत्तो जगाम । आसन्नकाल इति किम् ? भवन्तं पृच्छामि जघान कंसं किल वासुदेवः इति । लट्स्मे (III. 2. 118.)—भूतानद्यतनपरोक्षे इति वर्तते ; स्म-शब्दे उपपदे भूतानद्यतने वर्तमानाद्वातोर्लट् प्रत्ययो भवति । लिटोऽपवादः ; नलेन स्म पुरा अधीयते । अपरोक्षे च (III. 2. 119.)—भूतानद्यतने वर्तमानाद्वातोः स्म-शब्दे उपपदे लट् प्रत्ययो भवति : एवं स्म पिता ब्रवीति, इति स्म उपाध्यायः कथयति । ननौ पृष्टप्रतिवचने (III. 2. 120.)—अनद्यतने परोक्षे इति निवृत्तम् ; भूतसामान्ये विधिरयम् ; ननु-शब्दे उपपदे प्रश्नपूर्वके प्रतिवचने गम्यमाने भूते लट् प्रत्ययो भवति । लुङोपवादः ; अकार्षीः कटं देवदत्त ? ननु करोमि भोः । पृष्टप्रतिवचनङ्किम् ? नन्वकार्षीर्माणवकः । नन्वाविंभाषा (III. 2. 121.)—भूत इत्येव ; न-शब्दे नु-शब्दे चोपपदे पृष्टप्रतिवचने विभाषा लट् प्रत्ययो भवति । अकार्षीः कटं देवदत्त ? न करोमि भो नाकर्षम् ; अहं नु करोमि अहं नु अकार्षम् । पुरि लुङ् चास्मे (III. 2. 122.)—अनद्यतनग्रहणमिह मण्डूकप्लुत्यानुवर्तते ; पुराशब्दे उपपदे स्म-शब्द-वर्जिते भूतानद्यतने विभाषा लुङ् प्रत्ययो भवति, लट् च । ताभ्यां मुक्ते

यथा विषयमन्येऽपि प्रत्यया भवन्ति ; वसन्तीह पुरा छात्राः अवात्सुरिह पुरा वा । पक्षे ऊपुरिह पुरा छात्राः अवसन्निह पुरा वा । अस्म इति किम् ? नलेन स्म पुराधीयते । वर्तमाने लट् (III. 2. 123.)—प्रारब्धापरिसमाप्तश्च वर्तमानः ; तस्मिन्वर्तमानेऽर्थे धातोर्लट्प्रत्ययो भवति ; पठति, नयति । यावत्पुरानिपातयोर्लट् (III. 3. 4.)—भविष्यतीत्येव : यावत् पुरा इत्येतयोः निपातयोरुपपदयोः भविष्यति काले धातोर्लट्प्रत्ययो भवति ; यावद्भुङ्क्ते, पुरा भुङ्क्ते । निपातयोरिति किम् ? यावद्दास्यति तावद्भुङ्क्ते । पुराभुङ्क्ते । करणभूतया पुरा व्रजिष्यति ; नात्र पुरा—शब्दो भवति किन्तु तृतीयान्तः । विभाषा कदा कर्ह्योः (III. 3. 5.)—कदा कर्हि इत्येतयोरुपपदयोः भविष्यति काले विभाषा लट्प्रत्ययो भवति ; कदा भुङ्क्ते, कदा भोक्ष्यते, कदा भोक्ता, कर्हि भुङ्क्ते, कर्हि भोक्ष्यते, कर्हि भोक्ता । किंवृत्ते लिप्सायाम् (III. 3. 6.)—विभाषेति वर्तते ; किमो वृत्तं किंवृत्तम् ; वृत्तग्रहणेन तद्विभक्त्यन्तं प्रतीयात् ; डतर डतमौ चेति परिसङ्ख्यानं स्मर्यते ; किंवृत्ते चोपपदे लिप्सायां गम्यमानायां भविष्यति काले विभाषा लट्प्रत्ययो भवति । लिप्सा लब्धुमिच्छा प्रार्थना अभिलाषः ; कं भवन्तो भोजयन्ति ? कं भवन्तो भोजयिष्यन्ति ? कं भवन्तो भोजयितारः ?—इति लब्धुकामः पृच्छति । कतरः कतमो वा भिक्षां ददाति दास्यति दाता वा । लिप्सायामिति किम् ? कः पाटलिपुत्रं गमिष्यति ? लिप्स्यमानसिद्धौ च (III. 3. 7.)—विभाषेत्यपि ; लिप्स्यमानात् सिद्धिः लिप्स्यमानसिद्धिः ; एतस्यां गम्यमानायां भविष्यति काले विभाषा लट् प्रत्ययो भवति । अकिंवृत्तार्थोऽयमारम्भः ; यो भक्तं ददाति स स्वर्गं गच्छति, योऽधिकं भक्तं दास्यति स स्वर्गं गमिष्यति ; यो भक्तं दाता स स्वर्गं गन्ता । अत्र लिप्स्यमानात् भक्तात् स्वर्गसिद्धिमाचक्षाणो

दातारं प्रोत्साहयति । लोट्थलक्षणे च (III. 3. 8.)—लोड्थः
 प्रैपादिः लक्ष्यते मेन धात्वर्थेन सलोड्थलक्षणे धात्वर्थः तस्मिन्वर्त-
 मानादातोर्भविष्यति काले विभाषा लट् प्रत्ययो भवति उपाध्यायश्चेत्
 आगच्छति आगमिष्यति आगन्ता वा, अथ त्वं व्याकरणम् अधीष्व ।
 अत्र उपाध्यायगमनम् अध्ययनप्रैपस्य लक्षणम् । लिङ् चोर्ध्व-
 मौहूतिके (III. 3. 9.)—भविष्यति विभाषा लोट्थ लक्षणे इति
 सर्वसमुवर्तनेः ऊर्ध्वमौहूतिके भविष्यति काले लोट्थलक्षणे धात्वर्थे वर्त-
 मानादातोः लिङ् प्रत्ययो भवति चकाराद्ध । ऊर्ध्वमुहूर्तान् उपरि मुहूर्तस्य
 उपाध्यायश्चेत् आगच्छेत् आगच्छति आगमिष्यति आगन्ता वा अथ
 त्वं वेदम् अधीष्व । वर्तमाननामाप्ये वर्तमानवद्धा (III. 3. 131.)—
 सर्मापमेव सर्माप्यम् : वर्तमानसर्मापे भूते भविष्यति च वर्तमानात् धातो-
 र्वर्तमानवत्प्रत्यया भवन्ति । वर्तमाने लट् (III. 2. 123.)—इत्यारभ्य
 यावत् उणादयो बहुलम् (III. 3. 1.)—इति वर्तमाने प्रत्यया उक्ताः ;
 ते भूतभविष्यतोर्विधीयन्ते । कदा देवदत्त आगतोऽसि ? अयमागच्छामि
 —आगच्छन्तमेव मां विद्धि, इत्यर्थः ; अयमागमम्, एषोऽस्म्यागतः ।
 कदा देवदत्त गमिष्यसि ? एषगच्छामि—गच्छन्तमेव विद्धि ; एष गमि-
 ष्यामि, एष गन्तास्मि । आशंसायां भूतवच्च (III. 3. 132.)—
 वेत्येव : आशंसनमाशंसा अप्राप्तस्य प्रियार्थस्य प्राप्तुमिच्छा ; तस्याश्च
 भविष्यत्कालो विषयः ; तत्र भविष्यति काले आशंसायां गम्यमानायां
 धातोर्वा भूतवत्प्रत्यया भवन्ति, चकाराद्वर्तमानवच्च ; उपाध्यायश्चेत्
 आगमत् आगतः आगच्छति आगमिष्यति, एते व्याकरणम् अध्य-
 गीष्महि अधीतवन्तः अधीमहे अध्येष्यामहे । सामान्यातिदेशे विशेषा-
 नतिदेशाल्लङ् लिटौ न । आशंसायामिति किम् ? आगमिष्यति । क्षिप्र-

वचने लृट् (III. 3. 133.)—आशंसायामिति एव ; क्षिप्रवचने उपपदे आशंसायां गम्यमानायां लृट् प्रत्ययो भवति । भूतवच्चेत्यस्यायमपवादः ; उपाध्यायश्चेत् क्षिप्रमागमिष्यति क्षिप्रं व्याकरणम् अध्येष्यामहे । वचनग्रहणं पर्यायार्थम् ; शीघ्रमाशुत्वरितमध्येष्यामहे । नेतिवक्तव्ये लृङ्ग्रहणं लुटोऽपि विषये यथा स्यात् ; श्वः क्षिप्रमध्येष्यामहे । आशंसावचने लिङ् (III. 3. 134.)—आशंसा येन उच्यते तदाशंसावचनम् ; तस्मिन्नुपपदे लिङ् प्रत्ययो भवति ; भूतवच्चेत्यस्यायमपवादः ; उपाध्यायश्चेदागच्छेत् आशंसे युक्तः अधीयीय, अवकल्पये अधीयीय, आशंसे क्षिप्रम् अधीयीय । नानद्यतनवत् क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः (III. 3. 135.)—भूतानद्यतने भविष्यदनद्यतने च लङ्लुटौ प्रत्ययौ विहितौ, तयोः प्रतिषेधः क्रियते ; अनद्यतनवत्प्रत्ययविधिर्न भवति क्रियाप्रबन्धे सामीप्ये च गम्यमाने । क्रियाणां प्रबन्धः सातत्येनानुष्ठानम् ; कालानां सामीप्यं तुल्यजातीयेनाव्यवधानम् ; यावज्जीवं पुत्रः अध्यापिपत् अध्यापयिष्यति ; सामीप्ये खल्वपि—येयं पौर्णमास्यतिक्रान्ता एतस्यामुपाध्यायः अग्नान् आधित, येयमामावास्यागामिनी तस्यामुपाध्यायः अग्नान् आधास्यते । द्वौ प्रतिषेधौ यथा प्रातस्याभ्यनुज्ञापनाय । भविष्यतिमर्यादावचनेऽवरस्मिन् (III. 3. 136.)—नानद्यतनवदिति वर्तमाने अक्रिया प्रबन्धार्थमसामीप्यार्थं वचनं ; भविष्यति काले मर्यादावचने सत्यवरस्मिन् प्रविभागे अनद्यतनवत्प्रत्ययविधिर्न भवति ; योऽयमध्वागन्तव्यः आपाटलिपुत्रात् तस्य यदवरं कौशाम्ब्याः तत्र द्विरोदनं भोक्ष्यामहे, तत्र सक्तून् पास्यामः । भविष्यतीति किम् ? योयमध्वा गत आपाठलीपुत्रात्तस्य यदवरं कौशाम्ब्यास्तत्र युक्ता अध्यैमहि, तत्र द्विरोदनम् अभुञ्जमहि, तत्र सक्तून् अपिबाम । मर्यादावचने किम् ? योऽयमध्वा निरवधिको

गन्तव्यः तस्य यदवरं कौशाम्ब्याः तव द्विरोदनं भोक्तास्महे, तव
सक्तून् पातास्मः । अवरस्मिन्निति किम् ! योऽयमन्वागन्तव्यः आपाटलि-
पुवात्तस्य यत् परं कौशाम्ब्याः तव द्विरोदनं भोक्तास्महे, तव
सक्तून् पातास्मः ॥

॥ इति तिङ्विभक्त्यर्थाः ॥

॥ अथ कृदन्ताः प्रदर्श्यन्ते ॥

धातोः (III. 1. 91.)—धातोरित्यधिकारोऽयं वेदितव्यः ; यदित
ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामः आतृतीयाध्यायपरिसमाप्तेः धातोरित्येव तद्वेदितव्यम् ।
कृदतिङ् (III. 1. 93.)—अस्मिन् धात्वधिकारे यस्तिङ्वाजितः
प्रत्ययः स कृत्संज्ञो भवति । वासरूपोऽस्त्रियाम् (III. 1. 94.)—
अस्मिन् धात्वधिकारे असमानरूपोपवादप्रत्ययो वा बाधको भवति स्त्र्यधि-
कारविहितप्रत्ययं वर्जयित्वा । अथशतृप्रभृतय उच्यन्ते । भू सत्तायामिति
धातोः वर्तमाने लट् इति लटि, लटश्शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे
(III. 2. 124.)—लटः स्थाने शतृशानचावादेशौ भवतः, अप्रथमानन्तेन
चेत्तस्य सामानाधिकरण्यम् ; पचन्तं देवदत्तं पश्य, पचमानं देवदत्तं पश्य ।
अप्रथमासमानाधिकरणे इति किम् ? देवदत्तः पचति । लङिति वर्तमाने
पुनर्लङ्ग्रहणं क्वचित्प्रथमासमानाधिकरणेऽपि भवति शतृशानजर्थम् ।
प्रथमा समानाधिकरणे लट्स्थाने तिबादयः आदेशा भवन्ति ; पक्षेशतृशान-
चावादेशौ भवतः । अप्रथमासमानाधिकरणे शतृशानचावेव भवतः ;

सन् ब्राह्मणः; अस्ति ब्राह्मणः; विद्यते ब्राह्मणः, विद्यमानो ब्राह्मणः । माङ्याक्रोशे (वा.)—इति मा पचन्, मा पचमानः । इदानीं शत्रादौ कृते, कर्तरिशप इति शपि, सार्वधातुकार्धधातुकयोः इति गुणः; अवादेशः; अतोऽगुणे इति पररूपत्वम् । भवत् इति जाते, कृदन्तत्वेन प्रातिपदिकसंज्ञायां स्वादयो भवन्तीति सर्वत्र स्वादीनामर्थः त्रिषुलिङ्गेषु प्रागेव सुबन्ते चकारान्तोत्तरं प्रदर्शितः । अपि च कृदन्ताः प्रायेण वाच्यलिङ्गाः । हृल्ङ्यादि संयोगान्तलोपौ; भवन्, भवन्तौ, भवन्तः । स्त्रियां तु उगितश्च इति ङीप्; शप्श्यनोर्नित्यम् इति नुमागमः; भवन्ती, भवन्त्यौ, भवन्त्यः । नपुंसके स्वमोर्नपुंसकात् इति स्वमोर्लृक्; भवत्, भवती, भवन्ति । आत्मनेपदे शानचि शबादिकं पूर्ववत् । आने मुक् (VII. 2. 82.)—अकारान्तस्याङ्गस्य मुगागमो भवति आने परतः; एधमानः पुमान्, एधमाना स्त्री, एधमानं कुलम्, इत्यादि । तथा-पचन्, पचन्ती, पचत् पचमानः, पचमाना, पचमानम्—इत्यादीनि भवन्ति । अदादीनान्तु स्त्रियां ङीपि नित्यत्वादन्तरङ्गत्वान्नुमः पूर्वं शपो लृक्; अदती । अनकारान्तत्वात् अदादीनामात्मनेपदे न मुगागमः; शयानः, शयाना, शयानम्; ब्रुवन्, ब्रुवती ब्रुवत्; ब्रुवाणः, ब्रुवाणा, ब्रुवाणम् । ईदासः (VII. 2. 83.)—आस उपवेशने इत्यस्माद्धातोरुत्तरस्य आनस्य ईकारादेशो भवति । आदेः परस्य इति परादेराकारस्य ईकारः; आसीनः, आसीना, आसीनम् । या—धातोः शतन्तात् ङीपि आच्छीनयोरुन्मुम् इति वा नुम्; यान्ती, याती । एवमेव भार्ता, भान्ती, इत्यादि; जक्षितेः, जक्षित्यादयष्वट् (VI. 1. 6.) इत्यभ्यस्तसंज्ञायां शतन्तान्नुमि प्राप्ते, नाभ्यास्ताच्छतुः (VII. 1. 78.)—अभ्यस्तादङ्गादुत्तरस्य शतुर्नुमागमो न भवति; जक्षत्, जक्षती, जक्षत् । जुहोत्यादीनां शतन्तानाम् उभे अभ्यस्तम् (VI. 1. 5.)

इत्यभ्यस्तन्वे—जुह्वत्, जुह्वती, जुह्वत् । वा नपुंसकस्य (VII. 1. 79.)—अभ्यस्तादङ्गादुत्तरो यस्याता नदन्तस्य नपुंसकालिङ्गस्याङ्गस्य नुमागमो वा भवति सर्वनामस्थाने परतः : जुह्वन्ति, जुह्वति । एवमेव—उज्जिह्वानः, उज्जिह्वाना, उज्जिह्वानम् : दधत्, दधती, दधत् ; दधानः, दधाना, दधानम्—इत्यादि । दीव्यन्, दीव्यन्ती, दीव्यन् । शो—धातोः ओतः श्यनि (VII. 3. 71.)—ओकारान्तस्य धातोर्लोपो भवति । अलोन्त्यस्य इत्योकारलोपः : श्यन्, श्यन्ती, श्यत् । प्रसूयमानः, प्रसूयमाना, प्रसूयमानम् । नह्यन्, नह्यन्ती, नह्यत् : नह्यमानः इत्यादि । शमामष्टानां दीर्घः श्यनि (VII. 3. 74.)—शमादीनामुपधाया दीर्घः श्यनि परतः ।

शमिस्तिर्मिदमिश्चैव श्रमिभ्रेमिःशमिस्तथा ।

ऋमिर्माद्यतिरेवैते स्मृताःशम्यादयोऽष्टधा ॥

शाम्यन्, शाम्यन्ती, शाम्यत् ; इत्यादि । श्चिबुक्कम्वाचमां शिति (VII. 3. 75.) इति दीर्घः : सुब्धातुश्चिबुक्कतीनां प्रतिषेधो वक्तव्यः (वा. VI. 1. 64.)—इति सत्त्वाभावः : श्चिब्यन्, श्चिब्यन्ती, श्चिब्यत् ; इत्यादि । आचामन्, आचामन्ती, आचामन् ; इत्यादि । क्रमः परस्मैपदेषु (VII. 3. 76.) इति दीर्घः : क्रामन्, क्रामन्ती, क्रामत् ; इत्यादि । इषुगमियमांछः (VII. 3. 77.) इति छत्वम् : इच्छन्, इच्छन्ती, इच्छत् ; गच्छन्, गच्छन्ती, गच्छत् ; यच्छन्, यच्छन्ती, यच्छत् । पाप्राध्मास्थान्नादाण्दृश्यतिर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्चधौ—शीयसीदाः (VII. 3. 78.) इति पादीनां पिवादयः : पिबन्, जिघ्रन्, धमन्, तिष्ठन्, मनन्, यच्छन्, पश्यन्, ऋच्छन्, धावन्,

शीयमानः, सीदन्, इत्यादि । ज्ञाजनेर्जा (VII. 3. 79.) इति जादेशः; जनीप्रादुर्भावे-जायमानः; ज्ञा-जानन्; इत्यादि । सुन्वन्, सुन्वती, सुन्वत्; अश्नुवानः; चिन्वन् चिन्वानः । तुदन्, तुदन्ती, तुदती, तुदत्; म्रियमाणः; मुञ्चन्, मुञ्चन्ती, मुञ्चती, मुञ्चन्; मुञ्चमानः । रुन्धन्, रुन्धती, रुन्धत्; भुञ्जानः, भुञ्जन्; युञ्जानः युञ्जन् । तन्वन्, तन्वती, तन्वत्; मन्वानः । क्रीणन्, क्रीणती, क्रीणत्; गृह्णन्, गृह्णानः । प्वादीनां द्रूस्वः (VII. 3. 80.) इति द्रूस्वः; पुनन्, पुनती, पुनत् । एवं लुनन्, स्तृणन्, इत्यादि । आत्मनेपदे-पुनाना, लुनाना, स्तृणाना, इत्यादि । चोरयन्, चोरयती, चोरयन्ती, चोरयत् । भावे-भूयमानं देवदत्तेन; एधमानं वर्धमानं युवाभ्याम् इत्यादि । भावे सर्वत्र नपुंसकैकवचनान्तमेव । कर्मणि-अभिभूयमानः सूर्यः पयोमुचा, ज्योत्स्नया पच्यमाना, इत्यादि । सनि-बुभूषन्; बुभूषन्ती; बुभूषत्; एदिधिषमाणः । यङि-बोभूयमानः, पापच्यमानः, इत्यादि । यङ्लुकि-बोभुवन्, बोभुवती; बोभुवत्; इत्यादि । णिचि-भावयन्; भावयन्ती; भावयत्; इत्यादि ।

सम्बोधनेच (III. 2. 125.)—प्रथमासमानाधिकरणार्थोयमारम्भः; सम्बोधनेच विषये लटश्शतृशानचावादेशौ भवतः; हेपचन्, हेपचमान । लक्षणहेत्वोः क्रियायाः (III. 2. 126.)—लक्ष्यते चिह्नयते येनेति तत् लक्षणम्; जनको हेतुः; धात्वर्थविशेषणं चैतत्; लक्षणे हेतौ च वर्तमानाद्धातोः परस्य लटश्शतृशानचावादेशौ भवतः; तौ चेल्लक्षणहेतूक्रियाविषयौ भवतः । लक्षणे-शयानाः भुञ्जते यवनाः, तिष्ठन्तोऽनुशासति गणकाः । हेतौ-अर्जयन् जीवति, अधीयानो वसति । लक्षण हेत्वोरिति किम्? पचन्ति, पठन्ति । क्रियाया इति किम्? द्रव्यगुणयोर्भाभूत्; यः कम्पते सोऽश्वत्थः, यदुत्प्लवते तल्लघु । तौ सत् (III.

2. 127.)—तौ शतृ शानच्चा सत्संज्ञौ भवतः । तौ—ग्रहणमुपाध्य सङ्ग्रहार्थम्; शतृशानज्मात्रस्य संज्ञा भवति; अत एव पूरणगुणेत्यादिना (II. 2. 11.) समासाभावः; ब्राह्मणस्य कुर्वन्, कुर्वाणः, इत्यादि । पूङ्यजोश्शानन् (III. 2. 128.)—पूङे यजेश्च धातोः शानन् प्रत्ययो भवति; पवमानः, यजमानः । प्रत्ययाश्शानन्नादयो न यदि लट्देशाः, कथं सोमं पवमानो नडमान्न इति पर्णाप्रतिषेधः? तृचिन्ति प्रत्याहार निर्देशान् । कसश्चिविष्टानां प्रत्याहारः? लट्शान्तृशानच्चावित्यतः प्रभृति आ तृनो नकारात् । ताच्छील्य वयोवचनशक्तिषु चानश् (III. 2. 129.)—ताच्छील्यं तन् स्वभावताः वयश्शरीरावस्था यौवनादिः; शक्तिस्सामर्थ्यम्; ताच्छील्यदिषु गम्यमानेषु धातोश्चानश् प्रत्ययो भवति । ताच्छील्ये तावत्—कर्ताह मण्डयमानाः? वयसि—कर्ताह शिखण्डं वहमानाः? शक्तौ—कर्ताह निघ्नानाः, कर्ताह पचमानाः? इङ्धाव्योश्शालकृच्छ्रिणि (III. 2. 130.)—इङे धारयतेश्च शतृप्रत्ययो भवति अकृच्छ्रिणिकर्तरि; अकृच्छ्रः सुखसाध्यो यस्य कर्तुर्धात्वर्थः सोऽकृच्छ्राः अधीयन् पारायणम्, धारयन्नुपनिषदम् । अकृच्छ्रिणीति किम्? कृच्छ्रेणार्थीते । द्विषोऽमिहे (III. 2. 131.)—अमित्रे कर्तरि द्विषेर्धातोः शतृप्रत्ययो भवति; द्विषन् इत्यादि । अमित्र इति किम्? द्वेष्टि पतिं भार्या । लट्स्सद्वा (III. 3. 14.)—लट्स्सत्संज्ञौ शतृशानच्चावदेशौ वा भवतः । पूर्ववदिडादि; भविष्यन्, भविष्यन्ती, भविष्यन् । लिटः कानज्वा (III. 2. 106) इति वर्तमाने, कसुश्च (III. 2. 107.)—लिटः कसुरादेशो भवति । आर्धधातुकस्येड्वल्लोदेः (VII. 2. 35.)—इति इटि प्राप्ते, श्र्युकः किति (VII. 2. 11.) इति निषेधः । वस्वेकाजाद्धसां (VII. 2. 67.)—कृतद्विर्वचनानामेकाचां धातूनामाकारान्ता-

नांच घसेश्च वसोरिडागमो भवति । धात्वभ्यासयोरेकादेशे कृते एत्वाभ्यासलोपयोश्च कृतयोर्धातवः कृतद्विर्वचना एकाचो भवन्ति । सिद्धे सत्या-
 रम्भो नियमायेति नियमात् अन्येषां क्रादिनियमसिद्धेष्टामपि इडभावः ;
 द्विर्वचनादि पूर्ववदेव ; बभूवान्, एधाञ्चकृवान्, पेचिवान् । विभाषा
 गम-हन-विद्-विशाम् (VII. 2. 68.)—गम् हन् विद् विश् इत्ये-
 तेषां धातूनां वसोर्विभाषा इडागमो भवति । गमहनेत्यादिना उपधालोपः ;
 जग्मिवान् । पक्षे मो नो धातोः (VIII. 2. 64.)—इति वर्तमाने,
 म्वोश्च (VIII. 2. 65.)—मकारवकारयोश्च परतः मकारान्तस्य धातोः
 नकारादेशः ; जगन्वान् । हन हिंसागत्योः ; अभ्यासाच्च इति कुत्वम् ;
 जश्चिवान्, जघन्वान् । विद्ल लभे ; विविद्वान् विविदिवान् । विश
 प्रवेशने ; विविशिवान्, विविश्वान् । दृशे श्रेति वक्तव्यम् (वा.
 VII. 2. 68.)—इति ददृशिवान्, ददृश्वान् । दाश्वान् साह्वान्
 मीद्वान्श्च (VI. 1. 12.)—दाश्वान् साह्वान् मीद्वान् इति एते शब्दाः
 छन्दसि भाषायाञ्चाविशेषेण निपात्यन्ते । भाषायां सदवसश्रुवः (III.
 2. 108.)—सद् वस् श्रु इति एभ्यः परस्य लिटो भाषायां वा कसुरा-
 देशो भवति । आदेशविधानादेव लिङपि तद्विषये अनुमीयते ; उपसेदि-
 वान् कौत्सः पाणिनिम् । तेन मुक्ते यथाप्राप्तं प्रत्यया भवन्ति ; उपासदत्
 उपासीदत्, उपससाद् । अनूषिवान् कौत्सः पाणिनिम् ; पक्षे—अन्व-
 वात्सीत्, अन्ववसत्, अनूवास । उपशुश्रुवान् कौत्सः पाणिनिम् ; पक्षे
 —उपाश्रूषीत्, उपाशृणोत्, उपशुश्राव । लुङ्लङ्लिट्विषयेऽपि परस्ता-
 दनुवृत्तेः कसुर्भवति । उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च (III. 2. 109.)—
 एते शब्दा निपात्यन्ते । नचात्रोपसर्गस्तन्त्रम् ; तेनोपसर्गान्तरपूर्वात्
 निरुपसर्गादपि भवत्येव ; समीयिवान्, ईयिवान् । वावचनानुवृत्तेश्च पूर्व-

बल्लादयः ; उपागात्, उपैत्, उपेयाय । एवमेव—नाशात्, नाश्नात्, नाश ; अन्ववोचन्, अन्वव्रवात्, अनुवाच ॥

॥ इति शत्रादिप्रकरणम् ॥

॥ अथ कृत्यप्रकरणम् ॥

कृत्याः प्राङ्ण्वुलः (III. 1. 95.)—ण्वुलं तृचै (III. 1. 133.) इति वक्ष्यति ; प्रागेतस्माण्वुलसंज्ञावदनाद्यानित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामः ते कृत्यसंज्ञा वेदितव्याः । लः कर्मणिच भावे चाकर्मकेभ्यः (III. 4. 69.) इत्यनुवर्तमाने, तयोरेव कृत्यक्तत्वलार्थाः (III. 4. 70.)—तयोर्भावकर्मणोरेव कृत्यसंज्ञकाः प्रत्ययाः क्तश्च खलार्थाश्च भवन्ति ; एवकारः कर्तुरपकर्षणार्थः । वासरूपोऽस्त्रियाम् (III. 1. 94.)—अस्मिन् धात्वाधिकारे असमानरूपापवादप्रत्ययः वा बाधको भवति स्यधिकार-विहितप्रत्ययं वर्जयित्वा । कृत्यल्युटो बहुलम् (III. 3. 113.)—कृत्यसंज्ञाः प्रत्यया ल्युटश्च बहुलमर्थेषु भवन्ति । यव विहितास्ततोऽन्य-वापि कारकान्तरे प्रत्यया भवन्ति इत्यर्थः । तव्यत्तव्यानीयरः (III. 1. 96.)—धातोरिति वर्तते ; धातोः तव्यत् तव्य अनीयर् इत्येते प्रत्यया भवन्ति । तकाररेफौस्वरार्थौ । पूर्ववत् कृदन्तत्वान् प्रातिपदिक-संज्ञायां सुवादयः । कर्मणि-कर्तव्यम् ; करणे-स्नानीयं चूर्णम् ; सम्प्रदाने—दानीयो ब्राह्मणः । अर्हे कृत्यतृचश्च (III. 3. 169.)—अर्हतीत्यर्हः तद्योग्यः ; अर्हे कर्तरिगम्यमाने वाच्ये वा धातोः कृत्यतृचः प्रत्यया भवन्ति । पूर्ववत्कृदन्तत्वान् प्रातिपदिकसंज्ञायां सुवादयः । भावे कृत्या नपुंसके भवन्ति—भवितव्यम् भवनीयम् पुंसां प्राज्ञेन, एधितव्यम् एध-

नीयम् शुभवद्भिः । कर्मणि—कर्तव्यः करणीयो वा कटो भवता, भर्तव्या भरणीया वा भूः । वसेस्तव्यत् कर्तरि णिच् (वा. III. 1. 96.) इति वसतेः कर्तरि तव्यत् ; वास्तव्यो जनः । केळिमर उपसङ्ख्यानम् (वा.) ; कर्मकर्तरि चायमिध्यते—पच्यन्ते स्वयमेव पचेळिमा माषाः, स्वयमेव भिद्यन्ते भिदेळिमा भूमयः, स्वयमेव छिद्यन्ते छिदेळिमानि काष्ठानि । अचो यत् (III. 1. 97.)—अजन्ताद्धातोर्थद्भवति । तकारो यतो नावः (VI. 1. 213.) इति विशेषणार्थः । तव्यादीनामपवादः ; चेयम्, जेयम् । ईद्यति (VI. 4. 65.)—आदन्तस्याङ्गस्य ईदादेशो भवति यत्प्रत्यये परतः । गुणः ; देयम्, विधेयम्, हेयम् । वासरूपविधानात् पक्षे तव्यदादयोऽपि ; चेतव्यम्, जेतव्यम्, दातव्यम्, हातव्यम् । धातोस्तन्निमित्तस्यैव (VI. 1. 80.)—धातोर्थ एच् तस्य तन्निमित्तस्यैव यादिप्रत्ययनिमित्तस्य यकारादौ प्रत्यये परतः वान्तादेशो भवति ; हव्यम्, श्रव्यम्, इत्यादि । तन्निमित्तस्येति किम् ? ओयते । ऋहलोर्ण्यत् (III. 1. 124.)—पञ्चम्यर्थे षष्ठी ; ऋवर्णान्तात् धातोर्हलन्ताच्च ण्यत्प्रत्ययो भवति । वृद्धिः ; हार्यम्, विस्तार्यम्, निगार्यम्, ग्राह्यम्, काम्यम्, प्रवाद्यम् । चजोः कु घिण्यतोः (VII. 3. 52.)—चकारजकारयोः कवर्गादेशो भवति घिति ण्यति च प्रत्यये परतः ; पाक्यम्, वाक्यम्, योग्यम् । न क्वादेः (VII. 3. 59.) कवर्गादेर्धातोश्चनयोः कुरादेशो न भवति णिति परतः कूज्यम्, खर्ज्यम्, गर्ज्यम् । अजिब्रज्योश्च (VII. 3. 60.)—अजि ब्रजि इत्येतयोः कुरादेशो न भवति ; परिव्राज्यः । अजेर्वाभावस्य विधानात् ण्यति नास्त्युदाहरणम् । ण्य आवश्यक (VII. 3. 65.)—आवश्यकेऽर्थे ण्ये परतः कुरादेशो न भवति । अवश्यं भावः आवश्यकः ;

लुम्पेदवश्यमः कृत्वे तु काममनसोरपि ।

समो वा हिततनयोर्मानस्य पचि युद्धघोः ॥

अवश्यशब्दस्य मकारस्य लोपो भवति : अवश्यवाच्यम्, अवश्य-
रेच्यम् । यज-याच-रुच-प्रह-चर्चश्च (VII. 3. 66.)—यज
याच रुच प्रवच ऋच इत्येतेषां धातूनां ण्ये परतः कृन्भवति ; याज्यम्,
याच्यम्, रोच्यम्, प्रवाच्यम्, अर्च्यम् । वचोऽशब्दसंज्ञायाम् (VII.
3. 67.)—वचः अशब्दसंज्ञायां ण्ये परतः कृत्वं न भवति ; वाच्यम्
आह । अशब्दसंज्ञायामिति किम् ? अवधुपितं वाक्यम् आह । प्रयोज्य-
नियोज्यौ शक्त्यर्थे (VII. 3. 68.)—प्रयोज्य-नियोज्य-शब्दौ
शक्त्यर्थे निपात्येते ; शक्यः प्रयोक्तुं प्रयोज्यः, शक्यः नियोक्तुं
नियोज्यः । भोज्यं भक्ष्ये (VII. 3. 69.)—भक्ष्ये अभिधेये भोज्य-
मिति निपात्येते ; भोज्यः ओदनः, भोज्या दवागूः । इहभक्ष्यमभ्यवहार्य-
मात्रम् । भक्ष्य इति किम् ? भोग्यः कम्बलः । ओरावश्यके (III. 1. 125.)
—उवर्णाद्धातोर्ण्यत्प्रत्ययो भवति आवश्यकेऽर्थे ; अवश्यभाव्यम्, अवश्य-
लाभ्यम्, अवश्यपाव्यः । पोरदुपधात् (III. 1. 98.)—पवर्गान्ताद्धातो-
रदुपधाद्यत्प्रत्ययो भवति ; ण्यतोऽपवादः ; जप्यम्, शप्यम्, लभ्यम्,
आरभ्यम् इत्यादि । शकिसहोश्च (III. 1. 99.)—शकल पद इत्येत-
योर्धात्वोर्यत्प्रत्ययो भवति ; शक्यम्, सह्यम् । गदमदचरयमश्चानुप-
सर्गे (III. 1. 100.)—एतेभ्यः उपसर्गाभावे यत्प्रत्ययो भवति, गद्यम्,
मद्यम्, चर्यम्, यम्यम् । यमेः पूर्वेण (III. 1. 98.) सिद्धे अनुपस-
र्गनियमार्थं वचनम् । चरेराब्धिचागुरौ (वा. III. 1. 100.) ; आचर्यः
देशः । अगुराविति किम् ? आचार्य उपनेता । अवद्यपण्यवर्या गर्ह्यपणित-

व्यानिरोधेषु (III. 1. 101.)—अवद्य पण्य वर्य इत्येते शब्दाः गर्ह्य-
 पणितव्यानिरोधेष्वर्थेषु यथासङ्ख्यं निपात्यन्ते । अवद्यमिति निपात्यते गर्ह्यं
 चेत्तद्भवति ; अवद्यं पापम् । अनुद्यम् अन्यत् पण्यम् इति निपात्यते पणितव्यं
 व्यवहर्तव्यं चेत्तत् भवति ; पण्यः कम्बलः । पाण्यम् अन्यत् । वर्या
 इति स्त्रियास्त्रिपात्यते अनिरोधश्चेत्तद्भवति ; अनिरोधोऽप्रतिबन्धः ; शतेन
 वर्या । वृत्या अन्या । स्त्रीलिङ्गनिर्देशः किमर्थः ? वार्याः ऋत्विजः ।
 वह्यं करणम् (III. 1. 102.)—वहेः करणे कारके यत्प्रत्ययो
 निपात्यते ; वहत्यनेनेति वह्यं शकटम् । करणमिति किम् ? वाह्यमन्यत् ।
 अर्यः स्वामिवैश्ययोः (III. 1. 103.)—ऋ गतौ ; अस्मात् प्यति प्रत्यये
 प्राप्ते स्वामिवैश्ययोर्यत्प्रत्ययोनिपात्यते ; अर्यः स्वामी, अर्यः वैश्यः ।
 स्वामिवैश्ययोरिति किम् ? आर्ये ब्राह्मणः । उपसर्गो काल्या प्रजने (III.
 1. 104.)—उपसर्गेति निपात्यते काल्या चेत् प्रजने भवति ; उपपूर्वात्
 सतेर्यत् प्रत्ययो भवति । प्राप्तकाला काल्या, प्रजनम् प्रथमगर्भग्रहणम् ;
 गर्भग्रहणे प्राप्तकाला उपसर्गो गौः । काल्या प्रजन इति किम् ? उपसर्गो
 शरदि मधुरा । अजर्यं सङ्गतम् (III. 1. 105.)—अजर्यमिति
 निपात्यते सङ्गतं चेद्भवति ; जीर्यतेर्धातोर्नञ्पूर्वात् सङ्गते सङ्गमने कर्तरि
 यत्प्रत्ययो भवतीति निपात्यते ; न जीर्यतीति अजर्यम् । सङ्गतमिति किम् ?
 अजरिता कम्बलः । वदस्सुपि क्यप् च (III. 1. 106.)—वदेर्धातोः
 सुप्युपपदे अनुपसर्गे क्यप् भवति, चकाराद्यच्च ; ब्रह्मवद्यम्, ब्रह्मोद्यम् ।
 इह यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ; उपपदमतिङ् (II. 2. 19.) इति समासः ।
 अनुपसर्ग इत्येव ; प्रवाद्यम् । भुवो भावे (III. 1. 107.)—
 भवतेर्धातोः सुप्युपपदे अनुपसर्गे भावे क्यप् ; यत्तु नानुवर्तते ; ब्रह्मभू-
 यङ्गतः । हनस्त च (III. 1. 108.)—हन्तेर्धातोः सुबन्तेऽनुपसर्गे

उपपदै भावे क्यप् । तकारश्चान्तादेशः ; त्रियाच्चास्य प्रयोगः ; ब्रह्महत्या—
ब्रह्महननमित्यर्थः । एतिस्तुशास्त्रद्वयः क्यप् (III. 1. 109.)—
सुप्यनुपमर्गे भाव इति निवृत्तं सामान्येन प्रोक्तमिदम् ; एति स्तु शास्त्रं वृ
ह जुप् इत्येतेभ्यः क्यप् प्रत्ययो भवति । ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् (VI.
1. 71.) इति तुक् ; इत्यः, स्तुत्यः । शास्त्र इदङ्गहलोः (VI. 4. 34.)
इति इकारादेशः, शासिवसिधर्मानाञ्च (VIII. 3. 60) इति पत्वम्—
शिष्यः ; वृत्यः, आहृत्यः, जुष्यः । वृग्रहेण वृजोग्रहणमिष्यते न वृङ् : ;
वृङि वार्याः त्रिविजः । शंसिदुहिगुहिभ्यो वेति वक्तव्यम् (वा. III.
1. 109.) इति—शस्यम्, शंस्यम्, दुह्यम्, दोह्यम्, गुह्यम्, गोह्यम् ।
आङ्पूर्वादङ्गैस्संज्ञायामुपसङ्ख्यानम् (वा.) इति—आज्यम् ; वृत-
मित्यर्थः । कथम् उपेयम् ? एः एतद्रूपम् ; नेणः । ऋदुपधाच्चाकल्पिचृतेः
(III. 1. 110.)—ऋकारोपधाद्धातोः कथंप्रत्ययो भवति कल्पिचृता
वर्जयित्वा ; वृत्तु—वृत्यम्, वृधु—वृध्यम् ; स्पृश—स्पृश्यम् । अकल्पिचृते-
रिति किम् ? कल्प्यम्, चर्त्यम् । तपरकरणं किमर्थम् ? कृत संशब्दने
इत्यत्र ण्यदेव भवति ; कीर्त्यम् । पाणौ सृजेर्ण्यदृक्तव्यः (वा.) इति—
पाणिसर्ग्या रज्जुः । समवपूर्वाच्च (वा.) इति—समवसर्ग्या रज्जुः
संसर्ग्या अवसर्ग्या वा रज्जुः । ई च खनः (III. 1. 111.)—
खनेर्धातोरीकारादेशो भवति क्यप् च ; खेयम् । मृजोऽसंज्ञायाम् (III.
1. 112.)—मृजो धातोरसंज्ञायां क्यंप्रत्ययो भवति ; मृत्यः कर्मकरः,
भर्तव्य इत्यर्थः । असंज्ञायामिति किम् ? भार्यो नाम श्रवियः । सम्भू-
र्वाद्धिभाषा (वा.) इति—सम्भृत्याः वा सम्भार्याः ।

संज्ञायां पुंसि दृष्टत्वाज्ज्ञे भार्या प्रसिध्यति ।

स्त्रियाम्भावाधिकारोऽस्त्रि तेन भार्या प्रसिध्यति ॥

मृजेर्विभाषा (III. 1. 113.)—मृजेर्धातोर्विभाषा क्यप् प्रत्ययो भवति ; परिमृज्यः । पक्षे—चजोः कुधिण्यतोः इति कुत्वम् ; परिमार्ग्यः । राजसूय—सूर्य—मृषोद्य—रुच्य—कुप्य—कृष्टपच्याव्यध्याः (III. 1. 114.) राजसूय सूर्य मृषोद्य रुच्य कुप्य कृष्टपच्य अव्यथ्य इत्येते क्यपि निपात्यन्ते । राज्ञा सोतव्यः राजा वा इह सूयते इति राजसूयः क्तुः । सूसर्तिभ्यां क्यप् सतेरुत्वं सुवतेर्वा रुडागमः ; सुवति सरतीति वा सूर्यः । मृषा पूर्वस्य वदेः पक्षे यति प्राप्ते नित्यं क्यप् निपात्यते मृषोद्यम् । रोचतेऽसौ रुच्यः । गुपेरादेः कत्वं च संज्ञायाम् ; कुप्यम् ; गोप्यमन्यत् । कृष्टे पच्यन्ते कृष्टपच्याः ; कर्मकर्तरि निपातनम् । न व्यथत इति अव्यथ्यः । भिद्योध्यौ नदे (III. 1. 115.)—भिदेः उज्ज्ञेश्च कर्तरि क्यप् निपात्यते नदेऽभिधेये ; उज्ज्ञेर्धातोर्धत्वञ्च ; भिनत्तीति भिद्यः, उज्ज्ञ-त्युदकमिति उद्ध्यः । पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे (III. 1. 116.)—पुषेस्सि-धेश्चाधिकरणे क्यप् निपात्यते नक्षत्रे अभिधेये ; पुष्यन्त्यस्मिन्नर्था इति पुष्यः, सिध्यन्त्यस्मिन्निति सिध्यः । नक्षत्र इति किम् ? षोषणम्, सेधनम् । विपूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु (III. 1. 117.)—विपूय विनीय जित्य इत्येते निपात्यन्ते यथासंख्यं मुञ्जकल्कहलिषु वान्येषु । विपूर्वात्पवतेर्नयतेश्च तथा जयतेश्च यति प्राप्ते कर्मणि क्यप् निपात्यते ; विपूयः मुञ्जः, विपाव्यमन्यत् ; विनीयः कल्कः, विनेयमन्यत् ; जित्यः हलिः, जेयमन्यत् । प्रत्यपिभ्यां ग्रहेश्छन्दसि (III. 1. 118.) इति वर्तमाने, पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च (III. 1. 119.)—पदे अस्वैरिणि बाह्यायाम् अभिधेयायां पक्ष्ये चार्थे ग्रहेर्धातोः क्यप् भवति । प्रगृह्यम् पदं यस्य प्रगृह्यसंज्ञा विहिता ; अस्वैरी परतन्त्रः, गृह्यकाः इमे गृहीतका इत्यर्थः ; बाह्यायां ग्रामगृह्या सेना, ग्रामात् बहिर्भूतेत्यर्थः ; पक्षे भवः

पक्ष्यः, वामुदेवः अर्जुनगृह्यः । विभाषा कृवृषोः (III. 1. 120.)—
 करोतेः वृषेतश्च विभाषा क्यप । करोतेर्प्यति प्राप्ते, वर्षतेरपि ऋदुप-
 धन्वाञ्चित्यं क्यपि प्राप्ते विभाषा आरभ्यते; कृत्यम् कार्यम्, वृष्यम्
 वर्ष्यम् । युग्यञ्च पत्ते (III. 1. 121.)—युग्यमिति निपाल्यते पत्तं
 चेत्तद्भवति । पतत्यनेनेति पत्तं वाहनम्ः युग्यः अश्वः योग्यम् अन्यत् ।
 अमावस्यदन्यतरस्याम् (III. 1. 122.)—अमावस्यदस्सहार्थे वर्तते;
 तस्मिन्नुपपदे वसेर्धातोः काले अधिकरणे ण्यत्प्रत्ययो भवतिः तत्र
 अन्यतरस्यां वृध्यभावो निपाल्यते । सह वसतोऽस्मिन् कालेसूर्याचन्द्रमृमा-
 विति अमावास्या, अमावस्या वा । आसु-यु-वपि-रपि-लपि-वपि चमश्च
 (III. 1. 126.)—ण्यदनुवर्तते; आङ्पूर्वात्मुनेतेः, यु वपि, रपि, लपि,
 वपि, चम, इत्येतेभ्यश्च ण्यत्प्रत्ययः । यतोऽपवादः; आसाव्यम्-
 याव्यम्, वाप्यम्, राप्यम्, लाप्यम्, ताप्यम्, आचाव्यम् । अनुक्त,
 समुच्चर्यार्थश्चकारः; दाभ्यम् । प्राणाय्योऽसम्मत्तौ (III. 1. 128.)
 —अविद्यमाना सम्मतिरस्मिन्नित्यसम्मतिः; सम्मननं सम्मतिः; प्रणाय्य
 इति निपाल्यते असम्मतावभिधेये; प्रणाय्यः चोरः, प्रणयमन्यत् ।
 सम्मतिरभिलाषोऽप्युच्यते; तदभावे निष्कामतया असम्मतिरन्तेवासी
 भवति । तस्मैनिष्कामाय मोक्षार्थं यतमानाय अन्तेवासिने प्रणाय्याय
 ब्रह्मप्रब्रूयादिति च युज्यते । एवं द्रष्टव्याः कृत्यप्रत्ययबहुविधाः ॥

॥ इति कृत्यप्रकरणम् ॥

॥ अथ कृतप्रकरणम् ॥

कर्तरि कृत् (III. 4. 67.) इति सर्वे कृतः कर्तरि भवन्ति । ण्वल्
तृचौ (III. 1. 133.)—ण्वल् तृच् इति सर्वधातुभ्यः उभौ प्रत्ययौ
भवतः । युवोरनाकौ (VII. 1. 1.)—यु वु इत्येतयोः उत्सृष्टविशेषणयोः
अनुनासिकयणोः प्रत्यययोः ग्रहणम् ; तयोः स्थाने अन अक इत्येतावादेशौ
भवतः ; भवतीति भावकः भविता, कारकः कर्ता, नायकः नेता । स्त्रियां
यथाक्रमं टाप्डौ । प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यात इदाप्यसुपः (VII. 3.
44.)—प्रत्ययस्थात् कात्पूर्वस्य अकारस्य इकारादेशो भवति आपि परतः,
स चेदाप सुपः परो न भवति ; भाविका भवित्वा, कारिका कर्त्ता,
नायिका नेत्वा । गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्डित् (I. 2. 1.)—अतिदेशोऽ
यम् ; गाङिति इडादेशो गृह्यते न गाङ् गताविति धातुः, ङकारस्यानन्या-
र्थत्वात् ; कुटादयोपि कुटकौटिल्ये इति आरभ्य यावत् कुङ् शब्दे इति ;
एतेभ्यो गाङ्कुटादिभ्यः परे अञ्णितः प्रत्ययाः ङितो भवन्ति । ङित्वञ्च-
न्तीत्यर्थः ; सङ्कुटिता सङ्कोटकः, उत्पुटिता उत्पोटकः । व्यचेः कुटादि-
त्वमनसीति वक्तव्यम् (वा.) इति—विचिता व्याचक्रः । अनसीति
किम् ? उरुव्यचाः । विज इट् (I. 2. 2.)—ओ विजी भयचलन-
योरित्यस्मात् परः इडादिप्रत्ययः ङित्वञ्चवति ; उद्विजिता उद्वेजकः ।
विभाषेणोः (I. 2. 3.)—ऊर्णञ् आर्च्छेने इत्यस्मात्परः इडादिप्रत्ययः
ङित्वञ्चवति ; प्रोर्णवित्ता वा प्रोर्णवित्ता प्रोर्णावकः । इडित्वेव ; प्रोर्णवनम् ।
हनस्तोऽचिण्णलोः (VII. 3. 32.)—हनः तादेशो भवति चिण्णत्वर्जिते
जिति णिति प्रत्यये परतः । होहन्तेरिति कुत्वम् ; घातकः हन्ता ।
आतो युक् चिण्कृतोः (VII. 3. 33.) अकारान्तस्याङ्गस्य चिणि, जिति

णिति च कृति, परतः युगागमो भवतिः दायकः दाता, विधायकः विधाता, अवसायकः अवसाता, मायकः माता । नोदात्तोपदेशस्य मान्तस्यानाचमेः (VII. 3. 34.)—उदात्तोपदेशस्य मान्तस्याङ्गस्य आचमिव-जित्तम्य चिणि, णिति णिति च कृति, परतः यदुक्तं तन्न भवति । एते न किमुक्तं भवति ? अत उपधाया इति वृद्धिर्न भवतीत्यर्थः ; शमकः शमिता, दमकः दमिता । उदात्तोपदेशस्येति किम् ? रामकः । अनाचमेरिति किम् ? आचामकः । जनिवध्वोश्च (VII. 3. 35.)—अनयोश्च चिणि, णिति णिति कृति च परतो यदुक्तं तन्न भवति ; जनकः जनिता, वधकः वधिता । रधिजभोरचि (VII. 1. 61.)—रध जभ इत्येतयो-र्धात्वोर्नुमागमो भवति अजादौ प्रत्यये परतः ; रन्धकः रधिता, जम्भकः जम्भिता । रधादिभ्यश्च (VII. 2. 45.) इति रधादिधातुभ्यः परस्य बलादेरार्धधातुकस्येडागमो वा भवति । नेढ्यलिटि रधेः (VII. 1. 62.)—इडादावलिटिप्रत्यये परतः रधेर्नुमागमो न भवति रधिता रद्धा । मस्जिनशोर्झलि (VII. 1. 60.)—मस्ज् नश् इत्येतयोर्धात्वोः झला-दिप्रत्यये परतो नुमागमो भवति । मस्जेरन्त्यात्पूर्वं नुमिच्छन्ति अनुष-ङ्गसंयोगादिलोपार्थम् (वा. I. 1. 47.) ; अनुषङ्गो नाम नुम् । स्कोस्सं-योगाद्योरन्तेवेति सलोपः ; मज्जकः मङ्क्ता, नाशकः नष्टा । रभेरश-व्लिटोः (VII. 1. 63.)—शब्लिङ्वजिते अजादौ प्रत्यये परतो रभेर-ङ्गस्य नुमागमो भवति ; आरम्भकः आरब्धा । अशब्लिटोरिति किम् ? आरभते आरेभे । लभेश्च (VII. 1. 64.)—लभेरङ्गस्य शब्लिङ्वजि-तेऽजादौ प्रत्यये परतो नुमागमो भवति ; लम्भकः लब्धा । तीपसहलुभ-रुषरिषः (VII. 2. 48.)—आर्धधातुके तादौ प्रत्यये परतः एभ्यो धातुभ्यः इडागमो वा भवति ; एषिता एष्टा एषकः, सहिता सोढा

साहकः, लोब्धा लोभिता लोभकः, रोष्टा रोषिता रोषकः, रेष्टा रेषिता रेषकः । निरः कुषः (VII. 2. 46.)—निरित्येवपूर्वस्य कुषेरुत्तरस्य बलादेरार्धधातुकस्य वा इडागमो भवति ; निष्कोषिता निष्कोष्टा । एवमेव द्रोहिता द्रोढा द्रोग्धा, मोहिता मोढा मोग्धा, स्नेहिता स्नेढा स्नेग्धा, स्नेहिता स्नेढा स्नेग्धा, स्रष्टा, द्रष्टा, द्रप्ता तर्प्ता तर्पिता, द्रप्ता दर्प्ता दर्पिता, स्रप्ता सर्प्ता सर्पिता, सम्मार्ष्टा सम्मार्जिता, इत्यादि भवन्ति । सन्नन्तात् बुभूषकः बुभूषिता । यङन्तात् बोभूयकः बोभूयिता ; दीर्घोऽकृतः (VII. 4. 83.) इति अभ्यासदीर्घः ; पापचकः पापचिता । णिचि अनिटि णिलोपः ; भावकः भावयिता । कृत्यल्युटो बहुलम् (III. 3. 113.) इति अन्येऽपि कृतः बहुलग्रहणात् यथाप्राप्तमाभिधेयं व्यभिचरन्ति ; पादाभ्यां द्विर्यते पादहारकः, गळे चोप्यते गळेचोपकः इत्यादि ॥

नन्दिग्रहिपचादिभ्योऽल्युणित्यचः (III. 1. 134.)—आदि-शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते ; त्रिभ्यो गणेभ्यस्त्रयः प्रत्यया भवन्ति यथा-सङ्ख्यम् ; नन्दादिभ्यो ल्युः, ग्रहादिभ्यो णिनि ; पचादिभ्यः अच् । नन्दि-वासि-मदि-दूषि-साधि-वर्धि-शोभि-रोचिभ्यो ण्यन्तेभ्यः संज्ञायां ल्युः ; नन्दनः, वासनः, मदनः, दूषणः, साधनः, वर्धनः, शोभनः, रोचनः । सहितापिदमेः संज्ञायाम् ; (वा.) इति—सहनः, तपनः, मृद्गनः । एवमेव जल्पनः, रमणः, दर्पणः, सङ्क्रन्दनः, सङ्कर्षणः, मधुसूदनः, विभीषणः, लवणः, जनार्दनः, चित्तविनाशनः, कुलमर्दनः, शत्रुदमनः, इत्यादि । इति नन्दादिल्युः । गृह्णातीति ग्राही ग्राहिणी एवमेव उत्साही, उद्देशी, उद्भासी, स्थायी, मन्त्री, सम्मर्दी । इत्यादि रक्षश्रुवसवपशां नौ-इति निरक्षी, निश्रावी, निवासी, निवापी

निशायी । पाचिव्याहसंव्याहव्रजवद्वसां प्रतिषेधार्थानाम्—इति अपाची, अव्याहारी, असंव्याहरी, अव्राजी, अवादी, अवासी । अचामचित्तवत्कर्तृकाणां, प्रतिषेधार्थानामित्येव—इति अकारी, अहारी, अशायी । विषयी—देशे, अभिभार्या—भूते, अपरार्था, उपरोक्ता, परिभार्या इत्यादि । इति ग्रहादिणिनिः । पचर्ताति पचः एवमेव वचः, वपः, वदः, इत्यादि । नदत्—नदः, नदी । एवमेव भपः भपी, चरः चरी, तरः तरी, ग्राहः ग्राही, सूदः सूदी, देवः देवी, इत्यादि । जरः, क्षरः, क्षमः, मेषः, कोपः, मेधानर्त्तः, व्रणः, दर्शः, देशः, दम्भः, जारभरः, श्वपचः । पचादिराकृतिगणः ॥

इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः (III. 1. 135.)—इगुपधेभ्यो धातुभ्यः जानातेः प्रीणातेः किरतेश्च कप्रत्ययो भवति ; विदः, विलिखः, बुधः, कृशः, जानातीति ज्ञः, प्रीणातीति प्रियः, किरतीति किरः । आतश्चोपसर्गे (III. 1. 136.)—आकारान्तेभ्यो धातुभ्यः उपसर्गे उपपदे कप्रत्ययः णस्यापवादः ; प्रस्थः, सुग्लः, सुम्लः । पाघ्राध्माधेद्दशः शः (III. 1. 137.)—पा पाने इत्यादिभ्यो धातुभ्यः शप्रत्ययो भवति ; उत्पिबः, उज्जिघ्नः, उद्धमः, उद्धयः, उत्पश्यः । उपसर्ग इति के चिन्नानुवर्तयन्ति—पश्यः । जिघ्नतेः संज्ञायां प्रतिषेधो वक्तव्यः (वा.) व्याघ्रः । अनुपसर्गालिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजितेति सातिसाहिभ्यश्च (III. 1. 138.)—अनुपसर्गेभ्यो लिम्पादिभ्य दशप्रत्ययो भवति ; लिम्पः, विन्दः, धारयः, पारयः, वेदयः, उदेजयः, चेतयः, सातयः, साहयः । अनुपसर्गादिति किम् ? प्रलिपः । नौ लिम्पेरिति वक्तव्यम् (वा.) इति—निलिम्पाः, गवादिषु विन्देः संज्ञायाम् (वा.)—इति गोविन्दः,

अरविन्दम् । ददाति दधात्योर्विभाषा (III. 1. 139.)—शप्रत्ययो वा भवति ; णप्रत्ययपवादः । ततः शपि श्लैद्विर्वचनादि ; ददः, दधः ; पक्षे—दायः, धायः । अनुपसर्गादित्येव—प्रदः, प्रधः । ज्वलितिकसन्तेभ्यो णः (III. 1. 140.)—इति शब्द आद्यर्थे ; ज्वलं दीप्तौ इत्यादिभ्यः कसगनावित्यन्तेभ्यः विभाषा ण प्रत्ययो भवति । अचोऽवपवादः ; ज्वालः ज्वलः, चालः चलः, कासः कसः । अनुपसर्गादिति किम् ? प्रज्वलः । तनोतेर्ण उपसंख्यानम् (वा.) इति अवतानः । श्याद्यधासुसंघूर्ताण वसावह्लिहश्लिषश्चसश्च (III. 1. 141.)—अनुपसर्गादिति निवृत्तं विभाषेति च ; श्यैङ् गतौ इत्यस्मात् ; आकारान्तेभ्यो धातुभ्यः व्यर्थ आसु संसु अर्ताण अवसा अवह लिह श्लिष श्वस इत्येतेभ्यो ण प्रत्ययो भवति । आतो युक्चिण्कृतोः (VII. 3. 33.)—इति युक् ; अव-श्यायः, दायः, व्याधः, आस्त्रावः, संस्त्रावः, अत्यायः, अवसायः, अवहारः, लेहः, श्लेषः, श्वासः । दुन्योरनुपसर्गे (III. 1. 142.)—दुनोतेर्नयतेश्चानुपसर्गाण्णप्रत्ययो भवति ; दुनोतीति दावः, नयतीति नायः । अनुपसर्गात्किम् ? प्रदवः प्रणयः । विभाषा ग्रहः (III. 1. 143.)—ग्रहेर्धातोर्विभाषा णप्रत्ययो भवति । अचोऽपवादः ग्राहः ग्रहः । व्यग्रस्थितविभाषा चैयम् ; जलचरो ग्राह एव ; ज्योतिर्ग्रह एव । भवतेश्चेति वक्तव्यम् (वा.) ; भवतीति भावः । गेहे कः (III. 1. 144.)—ग्रहेर्धातोः कप्रत्ययो भवति गेहे कर्तारि । गृहं वेदम्, तात्स्थ्यात् दाराश्च ; गृह्णन्तीति गृहाः । शिल्पिनि ष्वुन् (III. 1. 145.)—धातोः ष्वुन् प्रत्ययः शिल्पिनि कर्तारि । नृति खनि रजि इत्येतेभ्यः परिगणनं कर्तव्यम् ; नर्तकः खनकः रजकः, षित्त्वात् नर्तकी खनकी रजकी । रज्जरनुनासिकलोपश्च । गस्थकन् (III.

1. 146) — गायतेः थक् प्रत्ययो भवति शिल्पिनि कर्तारि ; गायकः ।
 ण्युच् (III. 1. 147.) — चकारेण ग इत्यनुवर्तते ; ण्युच् प्रत्ययो
 भवति शिल्पिनि कर्तारि ; गायनः गायनी । योगविभागउत्तरार्थः । हश्च
 ब्रीहिकालयोः (III. 1. 148.) — चकारेण ण्युडनुकृष्यते ; जहातेजिह्वा-
 तेश्च धातोर्ण्युच् प्रत्ययो भवति ब्राह्म कालेच कर्तारि । हायनाः नामब्रीहयो
 भवन्ति जहत्युदकमिति कृत्वा कालेन हायनः संवत्सरः जहानि जिह्वाते वा
 भावानिति कृत्वा । मुसुल्वस्समभिहारे वुन् (III. 1. 149.) — मुसु-
 ल् इत्येतेभ्यो धातुभ्यः समभिहारे वुन् प्रत्ययो भवति : प्रवकः, सरकः
 लवकः । समभिहारग्रहणेनात्र साधुकारित्वं लक्ष्यते ; साधुकारिणि वुन्
 विधानान् सकृदपि यः सुष्ठु करोति तत्र भवति ; बहुशोऽपि यो दुष्क-
 रोति तत्र न भवत्येव । आशिपि च (III. 1. 150.) — आशिपि गम्य-
 मानायां धातुमात्रादुन्प्रत्ययः स्यात् ; जीवतान् भवान् जीवकः, नन्दनात्
 भवान् नन्दकः । आशीः प्रार्थनाविशेषः ; अमुष्याः क्रियायाः कर्ता भवे-
 दिलेवमाशास्यते ॥

कर्मण्यण् (III. 2. 1.) — त्रिविधं कर्म ^{नि} निर्वर्त्य च विकार्य च
 प्राप्यं चेति ; सर्वतः कर्मण्युपपदे धातोः अण्प्रत्ययो भवति । उपपदमति-
 ङिति समासः ; निर्वर्त्यं तावत्—कुम्भङ्करोतीति कुम्भकारः ; स्त्रियां टिट्ठाण-
 जित्यादिना ङीप्—कुम्भकारी । विकार्यं—काण्डलावः । प्राप्ये वेदाध्यायः
 ग्रामं गच्छति, आदित्यं पश्यति, हिमवन्तं शृणोति, इत्यत्र न भवति
 अनभिधानात् । शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः (वा.) इति—मांसं
 शीलयतीति मांसशीलः ; स्त्रियां टाप्, मांसशीला ; मांसकामः,
 मांसकामा ; मांसभक्षः, मांसभक्षा ; कल्याणाचारः, कल्याणाचारा ।

ईक्षिक्षामिभ्यां चेति वक्तव्यम् (वा.) इति—सुखप्रतीक्षा, बहुक्षमः बहुक्षमा । ह्वावामश्च (III. 2. 2.)—हे वेज् माङ् इत्ये-
तेभ्यः कर्मण्युपपदे अण् भवति । कस्यापवादः; स्वर्गह्वायः, तन्तुवायः
धान्यमायः । अतोऽनुपसर्गे कः (III. 2. 3.)—अकारान्तेभ्यो
धातुभ्यः अनुपसर्गे कर्मण्युपपदे कप्रत्ययो भवति । अणोपवादः गां ददा-
तीति गोदः, कम्बळं दधातीति कम्बळधः, अङ्गुल्लिखम् । अनुपसर्गे
इति किम्? गोसन्दायः । सुपि स्थः (III. 2. 4.)—सुबन्ते उप-
पदे तिष्ठतेर्धातोः कप्रत्ययो भवति; समस्थः, विषमस्थः । अम्बाम्बगो-
भूमि सव्याप-द्वि-कु-शेकु-शङ्कुङ्गु-मञ्जि-पुञ्जि-परमे-बर्हिर्दि-
व्यग्निभ्यः स्थः (VIII. 3. 97.)—अम्ब, आम्ब, गो, भूमि, सव्य,
अप, द्वि, लि, कु, शेकु, शङ्कु, अङ्गु, मञ्जि, पुञ्जि, परमे बर्हिस्, दिवि,
अग्नि, एतेभ्यः उत्तरस्य स्थस्य सकारस्य मूर्धन्यादेशो भवति; अम्बष्टः,
आम्बष्टः, गोष्टः, भूमिष्टः, सव्येष्टः, अपष्टः, द्विष्टः, लिष्टः, कुष्टः,
शेकुष्टः, शङ्कुष्टः, अङ्गुष्टः, मञ्जिष्टः, पुञ्जिष्टः, परमेष्ठी, बर्हिष्टः,
दिविष्टः, अग्निष्टः । सुपि स्थः इत्यत्र योगविभागः कर्तव्यः सुपि इति ।
सुप्याकारान्तेभ्यो धातुभ्योऽपि कः; द्वाभ्यां पिबतीति द्विपः । ततः स्थः
इति विभागः । स्था धातोरपि सुपि कप्रत्ययो भवति । किमर्थमिदम्? कर्तारि
पूर्वयोगः, अनेन भावे यथा स्यात्; आखूनां उत्थानम् आखूथः,
शलभोत्थः ।

इत उत्तरं कर्मणि सुपि इति द्वयमनुवर्तते; तत्र सकर्मकेषु धातुषु
कर्मणीत्युपतिष्ठते, अन्यत्र सुपीति । तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः
(III. 2. 5.)— तुन्दशोकयोः कर्मणोरुपपदयोः परिमृजापनुदोर्धात्वोः

कप्रत्ययो भवति ; तुन्दपरिमृजः आस्ते, शोकापनुदः पुत्रो जातः ।
 आलस्य सुखाहरणयोरिति वक्तव्यम् (वा.) इति—अलसस्तुन्दपरिमृज
 उच्यते अन्ये तुन्दपरिमाजः, सुखस्याहर्ता शोकापनुदः अन्यः शोका-
 पनोदः । कप्रकरणे मूलविभुजादिभ्य उपसङ्ख्यानम् (वा.)
 इति मूलानि विभुजर्तिरिति मूलविभुजः रथः, नखमुचानि धनूंषि, काक-
 गुहाः तिलाः, कौ मोदते कुमुदम् । प्रेदाज्ञः (III. 2. 6.)—सोपसर्गा
 थोऽयमारम्भः ; ददातेः जानातेश्च धातोः प्रेणोपमृष्टात् कर्मण्युपपदे क-
 प्रत्ययो भवति । अणोऽपवादः ; सर्वप्रदः प्रतिग्रहः । प्र इति किम् ?
 गो सन्दायः । समि ख्यः (III. 2. 7.)—सोपसर्गाथोऽयमारम्भः ;
 सम्पूर्वात् ख्यातेर्धातोः कर्मण्युपपदे कप्रत्ययो भवति ; गोसङ्ख्यः ।
 गापोष्टक् (III. 2. 8.)—कर्मण्यनुपसर्गे इत्यनुवर्तते ; गायतेः पिवतेश्च
 धातोः कर्मण्युपपदे । अनुपसर्गे टकप्रत्ययो भवति । कस्यापवादः ; साम
 गायतीति सामगः ; स्त्रियां सामगी । सुराशीध्वोरेवोपपदयोः पिवते-
 रिष्यते (वा.) इति—सुरापः शीधुपः, सुरापी शीधुपी । सुराशीध्वो-
 रिति किम् ? क्षीरं पिवतीति क्षीरपा ब्राह्मणी । पिवतीरिति किम् ? सुरां
 पातीति सुरापा वृषली । अनुपसर्ग इत्येव ; सामसङ्गायः । बहुलं छन्द-
 सीति वक्तव्यम् (वा.) इति—या ब्राह्मणी सुरापी भवति
 नैनादेवाः पति लोकं नयन्ति, या ब्राह्मणी सुरापा भवति । हरतेरनुद्यम-
 नेऽच् (III. 2. 9.)—हरतेरनुद्यमनेऽथे वर्तमानात् कर्मण्युपपदे अच्-
 प्रत्ययो भवति । अणोपवादः ; उद्यमनमुत्क्षेपणम् ; अंशहरः, रिक्थहरः ।
 अनुद्यमने इति किम् ? भार हारः । अच्प्रकरणे शक्तिलाङ्गलाङ्कुशयष्टि-
 तोमरघटघटीधनुष्पु ग्रहेरूपसंख्यानम् (वा.) इति—शक्ति
 ग्रहः, लाङ्गलग्रहः, अङ्कुशग्रहः, यष्टिग्रहः, तोमरग्रहः, घटग्रहः,

घटीग्रहः, धनुर्ग्रहः । सूत्रे च धार्गर्थे (वा.) इति—सूत्रग्रहः ।
 सूत्रं धारयतीत्यर्थः ; सूत्रग्राह एवान्यः । वयसिच (III. 2. 10)—
 वयसि गम्यमाने हरतेः कर्मण्युपपदे अच् प्रत्ययो भवति । अणो
 ऽपवादः ; उद्यमनार्थ आरम्भः । कालकृतशरीरावस्थायौवनादिवय इत्यु-
 च्यते ; यदुद्यमनं क्रियमाणं सम्भाव्यमानं वावयोऽवगमयति तलायं
 प्रत्ययः ; अस्थिहरः श्वा, कवचहरः क्षत्रियकुमारः । आङि ताच्छील्ये
 (III. 2. 11.)—आङ्पूर्वाद्धरतेर्धातोः कर्मण्युपपदे अच्प्रत्ययो भवति
 ताच्छील्ये गम्यमाने । ताच्छील्यं तत्त्वभावता ; पुष्पाहरः, फलाहरः ।
 पुष्पहारणे फलाहरणे वा फलनिरपेक्षा स्वाभाविकी प्रवृत्तिरस्येत्यर्थः ।
 ताच्छील्य इति किम् ? भारमाहरति भाराहारः । अर्हः (III. 2. 12.)
 —अर्हतेर्धातोः कर्मण्युपपदे अच् । अणोऽपवादः ; स्त्रियां विशेषः ;
 पूजार्हा ब्राह्मणी । स्तम्बकर्णयो रमिजपोः (III. 2. 13.)—स्तम्ब कर्ण
 इत्येतयोः सुबन्तयोरुपपदयोः यथासंख्यं रमिजपोर्धात्वोरच् भवति । रमे-
 रकर्मकत्वाज्जपेश्च शब्दकर्मकत्वाच्च कर्म न सम्भवतीति सुपीत्येतदिह
 सम्बध्यते । हस्तिसूचकयोरिति वक्तव्यम् (वा.) इति—स्तम्बे रमते
 इति स्तम्बेरमः हस्ती, कर्णे जपतीति कर्णेजपः सूचकः । हस्तिसूचक-
 योरिति किम् ? स्तम्बे रन्ता कर्णे जपिता च मशकः । शमिधातो-
 स्संज्ञायाम् (III. 2. 14)—शम्युपपदे धातुमात्रात् संज्ञाविषये अच्-
 प्रत्ययो भवति ; शङ्करः, शम्भवः । अधिकरणे शेतेः (III. 2. 15.)
 सुपीति सम्बध्यते ; शेतोर्धातोरधिकरणे सुबन्ते उपपदे अच् प्रत्ययो
 भवति ; खे शेते खशयः । पार्श्वदिषूपसंख्यानम् (वा.) इति पार्श्व-
 भ्यां शेते पार्श्वशयः, पृष्ठेन शेते पृष्ठशयः । दिग्धसहपूर्वाच्च (वा.)

इति—दिग्धेन सह शेते दिग्धसहशयः । उत्तानादिषु कर्तृषु (वा. ;
इति—उत्तानः शेते उत्तानशयः, अवमूर्धा शेते अवमूर्धशयः ।

चरेष्टः (III. 2. 16.)—आधिकरणे इति वर्तते : चरेर्धातोर्अधि-
करणे उपपदे टप्रत्ययो भवति ; कुरुषु चरतीति कुरुचरः । टित्वाण्डाप् ;
कुरुचरी । प्रत्ययान्तरकरणं डवर्थम् । भिक्षामेनादायेषु च (III.
2. 17.)—अनाधिकरणार्थमारम्भः ; भिक्षादिषूपपदेषु चरतेष्टप्रत्ययः ;
भिक्षाचरः, सेनाचरः, आदायचरः । पुरोग्रतोऽग्रेषु सतेतैः (III. 2.
18.)—पुरस् अग्रतस् अग्रे इत्येतेषु उपपदेषु सतेर्धातोः टप्रत्ययो
भवति ; पुरतस्सरतीति पुरस्सरः, अग्रतः सरतीति अग्रतस्सरः, अग्रे सर-
तीति अग्रेसरः । पूर्वे कर्तरि (III. 2. 19.)—पूर्वशब्दे कर्तृवाचि-
न्युपपदे सतेष्टप्रत्ययो भवति ; पूर्वः सरतीति पूर्वसरः । कर्तराति किम् ?
पूर्वं देशं सरतीति पूर्वसारः कृजोहेतुताच्छील्यानुलोम्येषु (III. 2. 20.)
—कर्मणीति वर्तते ; करोतेष्टप्रत्ययो भवति हेतौ ताच्छील्ये आनुलोम्ये-
च गम्यमाने । हेतुरैकान्तिकं कारणम् ; ताच्छील्यं तत्त्वभावता ; आनु-
लोम्यमनुकूलता । हेतौ तावत्-यशस्करी विद्या, कुलकरं धनम् ।
ताच्छील्ये अर्थकरः प्रयत्नः । आनुलोम्ये वचनकरः शिष्यः । एतेष्विति
किम् ? कुम्भकारः नगरकारः । दिवा-विभा-निशा-ग्रभा-भास्करा-
न्तानन्तादि-बहु-नान्दी-किं-लिपि-लिबि-बलि-भक्ति-कर्तृ-चित्त-
क्षेत्त-संख्या-जङ्घा-बाह्वहर्षत्तद्वनुररूप्यु (III. 2. 21.)—कर्मणि
सुपि च द्वयमवानुवर्तते, तत्र यथायोगं सम्बन्धः ; दिवादिषूपपदेषु
करोतेष्टप्रत्ययो भवति । अहेत्वायर्थोऽयमारम्भः ; तत्र दिवाशब्दोऽधि-
करणवचनः ; सुपीत्येतस्य विशेषणम् ; दिवाकरोति प्राणिनश्चेष्टायुक्तानिति

दिवाकरः; विभांकरोतीति विभाकरः; निशाकरः प्रभाकरः; भास्करः
 इत्यत्र सकारस्य निपातनान् विसर्जनीयजिह्वामूलीयौ न भवतः; कारकरः
 अन्तकरः, अनन्तकरः, आदिकरः, बहुकरः, नान्दीकरः, किङ्करः,
 लिपिकरः, लिबिकरः, बलिकरः, भक्तिकरः, कर्तृकरः, चित्रकरः, खेल-
 करः, संख्या-एककरः, द्विकरः, त्रिकरः-जङ्घाकरः, बाहुकरः, अह-
 स्करः, यत्करः तत्करः, धनुष्करः, अरुष्करः । कर्मणि भृतौ (III.
 2. 22.)—कर्मणीति स्वरूपग्रहणम्; कर्मशब्दे कर्मवाचिन्युपपदे करोति
 ष्टप्रत्ययो भवति भृतौ गम्यमानायाम् । भृतिः वेतनम्, कर्म निर्वेशः;
 कर्म करोतीति कर्मकरः । भृताविति किम्? कर्मकारः । न शब्द-श्लोक-
 कलह-गाथा-वैर-चाटु-सूत्र-मन्त्र-पदेषु (III. 2. 23.)—शब्दा-
 दिष्टूपपदेषु करोतिष्टप्रत्ययो भवति । हेत्वादिषु प्राप्तः प्रतिषिध्यते; शब्द-
 कारः, श्लोककारः, कलहकारः, गाथाकारः, वैरकारः, चाटुकारः,
 सूत्रकारः, मन्त्रकारः, पदकारः । स्तम्बशकृतोरिन् (III. 2. 24.)—
 स्तम्ब शकृन् इत्येतयोरुपपदयोः करोतेरिन् प्रत्ययो भवति । व्रीहिवत्स-
 योरिति वक्तव्यम् (वा.) इति-स्तम्बकरिः व्रीहिः, शकृत्करिः वत्सः ।
 हरतेर्दतिनाथयोः पशौ (III. 2. 25.)—हरतेः दतिनाथयोः उपपदयोः
 इन् प्रत्ययो भवति । दतिहरिः पशुः नाथहरिः पशुः । पशाविति किम्?
 दतिहारः नाथहारः । फलेग्रहिरात्मम्भिरश्च (III. 2. 26.)—एतौ
 शब्दौ निपात्येते । उपपदस्यैकारान्तत्वं इन् प्रत्ययश्च ग्रहेः निपात्यते—
 फलानि गृह्णातीति फलेग्रहिः वृक्षः; आत्मशब्दस्य उपपदस्य सुमागमः
 इन्प्रत्ययश्च भृजो निपात्यते—आत्मानं विभर्तीति आत्मम्भरिः । अनुकूलसु-
 च्यार्थश्चकारः; कुक्षिम्भरिः, उदरम्भरिः ।

एजेः खश् (III. 2. 28.)—एज् कम्पने इत्यस्माण्यन्तान् कर्म-
ण्युपपदे खश्प्रत्ययो भवति । अत्र खो मुमर्थः, शस्त्वार्धातुकर्मजार्थः ।
खित्यनव्ययस्य (VI. 3. 66.) इति वर्तमाने, अरुद्विषदजन्तस्य मुम्
(VI. 3. 67.)—अरुम् द्विषत् इत्येतयोः अजन्तानाञ्च खिदन्ते उत्तर-
पदे मुसागसः, नतु अव्ययस्यः अङ्गमेजयः, जनमेजयः । खश्प्रकरणे
वात-शुनी-तिल शर्धेण्वज-धेद्-तुद-जहादिभ्य उपसङ्ख्यानम् (वा.
III. 2. 28.) इति-वातमजाः मृगाः । खित्यनव्ययस्य (VI. 3. 66.)
—खिदन्ते उत्तरपदे अनव्ययस्य ह्रस्वः । शुनिन्धयः तिलन्तुदः, शर्ध-
जहाः सापाः । नासिकास्तनयोध्माधेयोः (III. 2. 29.)—नासिका-
स्तनशब्दयोः उपपदयोः ध्माधेयोर्धात्वोः खश्प्रत्ययो भवति । यथासङ्ख्य
मव नेष्यते ; स्तने धेदः-स्तनन्धयः ; नासिकायान्तु ध्मश्च धेदश्च-
नासिकन्धमः, नासिकन्धयः । नाडीमुष्टयोश्च (III. 2. 30.)—
एतयोः कर्मणोरुपपदयोः ध्माधेयोः खश्प्रत्ययो भवति : नाडिन्धमः
नाडिन्धयः, मुष्टिन्धमः मुष्टिन्धयः । अनुक्तसमुच्चयार्थश्चः खारिन्धयः
खारिन्धमः, घटिन्धयः घटिन्धमः, वातन्धयः वातन्धमः । उदि
कूले रुजिवहोः (III. 2. 31.)—रुजो भङ्गे, वहप्रापणे, आभ्यामुत्पूर्वा-
भ्यां कूले कर्मण्युपपदे खश् : कूलमुदुजः, कूलमुदुहः । वहाभ्रे लिहः
(III. 2. 32.)—वह अभ्र इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः लिहेर्धातोः खश् :
वहं लेढीति वहंलिहः गौः, अभ्रंलिहः वायुः । परिमाणे पचः (III.
2. 33.)—परिमाणे कर्मण्युपपदे पचः खश् ; प्रस्थं पचतीति प्रस्थंपचा
स्थाली । मितनखे च (III. 2. 34.)—मित नख इत्येतयोरुपपदयोः
कर्मणोः पचः खश् । अपरिमाणार्थ आरम्भः ; मितं पचतीति मितस्पचा
ब्राह्मणी ; नखस्पचा यवागूः । विध्वरुषोस्तुदः (III. 2. 35.)—

विधु अरुस् इत्येतयोरुपपदयोः तुदेः खश् ; विधुन्तुदः, अरुन्तुदः । असूर्यललाटयोर्दृशितपोः (III. 2. 36.)—असूर्यललाटयोः कर्मणोरुपपदयोः दृशितपोर्धात्वोः खश् ; असूर्यम्पश्याः राजदाराः, ललाटन्तपः आदित्यः । उग्रंपश्येरम्मदपाणिन्धमाश्च (III. 2. 37.)—एते निपात्यन्ते ; उग्रं पश्यतीति उग्रंपश्यः, इरया माद्यतीति इरम्मदः, पाणयो ध्मायन्ते येष्विति पाणिन्धमाः पन्थानः । प्रियवशे वदः खच् (III. 2. 38.)—प्रिय वश इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः वदेर्धातोः खच् ; प्रियंवदः, वशंवदः । खच्प्रकरणे गमेस्सुप्युपसंख्यानम् (वा.) इति—मितंगमः हस्ती । विहायसो विह च (वा.) इति—विहायसा गच्छतीति विहङ्गमः । खच्च डिद्वा वाच्यः (वा.) इति—विहङ्गः । डे च विहायसो विहादेशो वक्तव्यः (वा.) इति—विहगः । द्विषत्परयोस्तापेः (III. 2. 39.)—द्विषत् पर इत्येतयोः कर्मणोरुपपदयोः तापेः खच् । तप दाहे चुरादिः, तप सन्तापे भ्वादिः, उभयोरपि ग्रहणम् ; द्विषन्तं तापयति द्विषन्तपः, परन्तपः । अल खाचि ह्रस्वः (VI. 4. 94.)—खच्परि णौ परतः अङ्गस्य उपधायाः ह्रस्वो भवति—इति ह्रस्वः । वाचि यमो व्रते (III. 2. 40.)—वाक् शब्दे कर्मण्युपपदे यमेर्धातोः खच् व्रते गम्यमाने । व्रतमिति शास्त्रतो नियमः ; वाचंयमः आस्ते । व्रते इति किम् ? वाग्यामः । पूस्सर्वयोर्दारिसहोः (III. 2. 41.)—पूर सर्व इत्येतयोरुपपदयोः यथासंङ्ख्यं दारि सह इत्येतयोर्धात्वोः खच् ; पुरं दारयतीति पुरन्दरः, सर्वसहः राजा । भगे च दारेरिति वक्तव्यम् (वा.) इति—भगं दारयतीति भगन्दरः व्याधिः । सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः (III. 2. 42.)—सर्व कूल अभ्र करीष इत्येतेषूपपदेषु कषतेर्धातोः खच् भवति ; सर्वकषः खलः, कूलंकषा नदी,

अभ्रंकपः वायुः, करीपंकपा वाय्वा । मेघतिभयेषु कृजः (III. 2. 43.)
मेघ कृति भय इत्येतेषूपपदेषु करोतेर्धातोः खच् भवति; मेघङ्करः,
कृतिङ्करः, भयङ्करः । क्षेमप्रियमद्रेऽण् च (III. 2. 44.)—क्षेमप्रि-
यमद्रेषूपपदेषु करोतेरण् प्रत्ययः. चकारात् खच्च; क्षेमकारः क्षेमङ्करः,
प्रियकारः प्रियङ्करः, मद्रकारः मद्रङ्करः । आशिते भुवः करणभावयोः
(III. 2. 45.)—आशितगन्धे सुवन्ते उपपदे भवतेर्धातोः करणेनावे
चाथे खच्प्रत्ययो भवति । करणे—आशितो भवत्यनेनेति आशितंभवः
ओदनः; आवे—आशितस्य भवनं आशितंभवं वर्तते । संज्ञायां भृ-तृ-वृ-जि-
धारि-सहि-नपि-दमः (III. 2. 46.)—कर्मणि सुपीति च प्रकृतम्;
संज्ञावशाद्यथाप्राप्तं सम्बन्ध्यते; एभ्यो धातुभ्यस्संज्ञायां विषये खच्;
विश्वंभरा भूः, रथन्तरं नाम, पतिंवरा कन्या, शत्रुञ्जयः हस्ती, युगन्धरः
पर्वतः, शत्रुंसहः, शत्रुन्तपः, अरिन्दमः । संज्ञायामिति किम्?
कुटुम्बं विभर्तीति कुटुम्बभारः । गमश्च (III. 2. 47.)—गमेर्धातो-
स्सुवन्त उपपदे संज्ञायां खच्; सुतङ्गमः इति नाम यस्य तस्य
सौतङ्गमिः पुत्रः ।

अन्तात्यन्ताध्यदूरपारसर्वानन्तेषु डः (III. 2. 48.)—संज्ञा-
यामिति निवृत्तम्; एषूपपदेषु गमेर्डः; अन्तगः, अत्यन्तगः, अध्वगः,
दूरगः, पारगः, सर्वगः, अनन्तगः । डप्रकरणे सर्वत्र पञ्चयोरुपसङ्घ्या-
नम् (वा.) इति—सर्वत्रगः, पन्नगः । उरसो लोपश्च (वा.) इति—उरसा
गच्छतीति उरगः । सुदुरोरधिकरणे (वा.) इति—सुखेन गच्छत्यस्मि-
न्निति सुगः, दुर्गः । निसो देशे (वा.) इति—निर्गः देशः । अपर आह
डप्रकरणे अन्यत्रापि दृश्यते इति (वा.)—अगारगः, तल्पगः । आशिषि

हनः (III. 2. 49.)—आशिषि गम्यमानायां हन्तेः कर्मण्युपपदे डः ; तिमि वध्यात् तिमिहः, पापं वध्यात् पापहः । अपेक्षेशतमसोः (III. 2. 50.)—अप्रपूर्वाद्धन्तेः क्लेशतमसोरुपपदयोः डः ; क्लेशापहः पुत्रः, तमोऽपहः सूर्यः । अनाशीरर्थोयमारंभः । कुमारशीर्षयोर्णिनिः (III. 2. 51.)—कुमारशीर्षयोरुपपदयोर्हन्तेर्णिनिप्रत्ययो भवति ; कुमारघाती, शीर्षघाती । लक्षणे जायापत्योष्टक् (III. 2. 52.)—हन्तेर्जायापत्योरुपपदयोः लक्षणवति कर्तारि टक्प्रत्ययो भवति ; तिलकालकवान् जायाघ्नः, अशुभरेखावती पतिघ्नी । अमनुष्यकर्तृके च (III. 2. 53.)—अमनुष्यकर्तृकेऽर्थे वर्तमानाद्धन्तेः टक् प्रत्ययो भवति ; जायाघ्नः तिलकालकः, पतिघ्नी पाणिरेखा, श्लेष्मघ्नं मधु । अमनुष्यकर्तृके इति किम् ? आखुघाताः शवराः । शक्तौ हस्तिकवाटयोः (III. 2. 54.)—शक्तौ गम्यमानायां हस्तिकवाटयोः कर्मणोरुपपदयोः हन्तेष्टक् प्रत्ययो भवति ; हस्तिनं हन्तुं शक्तः हस्तिघ्नः मनुष्यः, कवाटघ्नः चोरः । शक्ताविति किम् ? विषेण हस्तिनं हन्तीति हस्तिघातः । पाणिघताडघौ शिल्पिनि (III. 2. 55.)—एतौ निपात्येते ; शिल्पिनि कर्तारि पाणिताडयोरुपपदयोः हन्तेष्टक् प्रत्ययः टिलोपः घत्वं चः पाणिघः, ताडघः । शिल्पिनीति किम् ? पाणिघातः, ताडघातः । राजघ उपसङ्ख्यानम् (वा.) इति—राजानं हन्तीति राजघः । आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषुच्यर्थेष्वच्यौ कृजः करणे ख्युन् (III. 2. 56.)—आढ्यादिषु कर्मसूपपदेषु च्यर्थे करोतेः धातोः करणे कारके ख्युन्प्रत्ययो भवति । च्वैर्विकल्पेन विधानात् द्विविधाश्च्यर्थो आढ्यादयः च्यन्ता अच्यन्ताश्च ; तत्र च्यन्ताः पर्युदस्यन्ते । अनाढ्यम् आढ्यं करोतीत्यनेन आढ्यंकरणम् । एवमेव सुभगंकरणं, मूलंकरणं, पलितंकरणं, नग्नंकरणम्, अन्धंकरणं, प्रियंकरणम् । च्यर्थे-

ष्विति किम् ? आद्यं तैलेन कुर्वन्ति, अभ्यङ्गयन्तीत्यर्थः । अच्चाविति किम् ? आर्ज्यकुर्वन्त्यनेन । कर्तरि भुवः खिण्णच् खुकजौ (III. 2. 57.)—आद्यादिषु अच्व्यन्तेऽपपदेषु भवतेः कर्तारकारके खिण्णच् खुकच् इत्येता भवतः । आद्यंभविष्णुः आद्यंभावुकः. स्थूलंभविष्णुः स्थूलंभावुकः, पलितंभविष्णुः पलितंभावुकः, नम्रंभविष्णुः नम्रंभावुकः, अन्धंभविष्णुः अन्धंभावुकः. प्रियंभविष्णुः प्रियंभावुकः । कर्तरिति किम् ? करणे साभूत् । च्व्यर्थेऽप्यित्येव आद्यो भविता ।

स्पृशोऽनुदकेऽक्रिन् (III. 2. 58.)—स्पृशेधनोरनुदके सुबन्ते उपपदे क्रिन्प्रत्ययो भवति : घृतं स्पृशति इति घृतस्पृक् । अनुदके इति किम् ? उदकस्पर्शः।नकारः । क्रिन्प्रत्ययस्य कुः (VIII. 2. 62.)— इति विशेषणार्थः । ऋत्विग्दधृक्त्विग्दिगुणिगञ्चुयुजिकृञ्चां च (III. 2. 59.)—ऋत्विगादयः पञ्चशब्दाः क्रिन्प्रत्ययान्ता निपात्यन्तेः अपरे त्रयो धातवः निर्दिश्यन्ते । ऋतुशब्दे उपपदे यजेः क्रिन् ; ऋतौ वा यजति ऋतुं वा यजति ऋतुप्रयुक्तो वा यजति ऋत्विक् ; हृदिरेषा यथा- कथंचिदवगन्तव्या । जिघृषा प्रागल्भ्ये इत्यस्माद्धातोः क्रिन् द्विर्वचनमन्तो- दात्तत्त्वञ्चः धृष्णोतीति दधृक् । सृजेः कर्मणि क्रिञ्मागश्च निपात्यते ; सृजति तामिति स्रक् । दिशेः कर्मणि क्रिन् ; दिशन्ति तामिति दिक् । उत्पूर्वान् स्निह्यतेः क्रिन् ; उपसर्गान्तलोपः षत्वञ्च निपात्यते ; उत्स्निह्यति इति उष्णिक् । अञ्चु युजि कुञ्चु इत्येतेभ्यो धातुभ्यः क्रिन् प्रत्ययो भवति निपातैस्सहनिर्देशात् ; अत्रापि किञ्चिदलाक्षणिकं कार्यमस्ति ; अञ्च- तेऽसुबन्तमात्रोपपदे क्रिन् प्रत्ययो भवति ; प्राञ्चतीति प्राङ्, प्रत्यञ्चतीति प्रत्यङ्, उदङ्, तिर्यङ् । युजेः कृञ्चेश्च केवलात् युङ् कुङ् । सोपपदात् क्रिप ; अश्वयुक् । त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च (III. 2. 60.)—

दशेर्धातोरनालोचने वर्तमानात् ल्यदादिषूपपदेषु कञ्प्रत्ययः; चकारात् किन् । आसर्वनाम्नः (VI. 3. 91.)—इति सर्वनाम्नः आकारादेशः; तादृक् तादृशः, यादृक् यादृशः । द्विद्वाणञ्जिति ङीप्; तादृशी, यादृशी । प्रत्ययोत्तरपदयोश्च (VII. 2. 98.)—इति युष्मदस्मदोर्मपर्यन्तस्य त्व मा इत्येतावादेशौ; त्वादृशः मादृशः, त्वादृक् मादृक् । समानान्ययोश्चेति वक्तव्यम् (वा. III. 2. 60)—इति कञ् किनौ; दृग्दृशवतुषु (VI. 3. 89.)—इति समानस्य सः; सदृक्, सदृशः; अन्यादृक्, अन्यादृशः । दृशेः वसश्च वक्तव्यः (वा. III. 2. 60) इति वसः; दृक्षेचेति वक्तव्यम् (वा. VI. 3. 91.) इत्याकारः; तादृक्षः, अन्यादृक्षः । दृक्षे चेति वक्तव्यम् (VI. 3. 89.) इति समानस्य सः; सदृक्षः । अनालोचने इति किम्? तम्पश्यतीति तद्दर्शः । तादृगादयोरुदृशब्दाः प्रकारे वर्तन्ते न चात्र दर्शनक्रिया वर्तते । सत्सूद्विषदुहदुहयुजविदभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि क्तिप् (III. 2. 61.) सुपीत्यनुवर्तते; कर्मग्रहणन्तु स्पृशोऽनुदके किन् इत्यतः प्रभृति न व्याप्रियते; सदादिभ्यो धातुभ्यः सुवन्ते उपपदे उपसर्गेऽप्यनुपसर्गेऽपि क्तिप् । उपसर्गग्रहणं ज्ञापनार्थमन्यत्र सुवग्रहणे उपसर्गग्रहणं न भवति इति । सू इति द्विषा साहचर्यात् सूतेरादादिकस्य ग्रहणं न सूयतेः सुवतेर्वा; युजियोगे युज-समाधौ द्वयोरपि ग्रहणम्; विद ज्ञाने विद विचारणे विद सत्तायामिति त्रयाणामपि ग्रहणं, न लाभार्थस्य विदेः, अकारस्य विवक्षितत्वात् । सत्-दिविषत् संसत्; सू-वीरसूः प्रसूः; द्विष-मित्रद्विद् विद्विद्; दुह-मित्रधुक् प्रधुक्; दुह-गोधुक् प्रधुक्; युजि-अश्वयुक् वियुक्; विद-वेदवित् प्रवित्; मिद-काष्ठमित् उद्भित्; छिद-पापच्छित् परिच्छित्; जि-शत्रुजित् पराजित्; नी-सेनानीः प्रणीः; राजृ-देवराट् विराट् ।

भजो णिवः (III. 2. 62.)—भजोर्धातोर्णिवप्रत्ययो भवति सुबन्ते उपपदे; अर्थं भजति अर्धभाक् । उपसर्गेऽपि—प्रभाक् । छन्दसि सहः (III. 2. 63.)—छन्दसि विषये सहेर्धातोः सुबन्ते उपपदे णिवप्रत्ययो भवति; नुरापाद् घृतनापाद् । अत्र सहेस्माडस्मः (VIII. 3. 56.) इति पत्वम्; अन्येषामपि दृश्यते (VI. 3. 137.) इति दीर्घः । छन्दसीति किम्? बलसहः । अदोऽनञ्चे (III. 2. 68.)—छन्दसीति निवृत्तम्; अदेर्धातोर्नञ्चे सुबन्ते उपपदे विद्प्रत्ययो भवति; आसमिति आमात् । अनञ्चे इति किम्? अन्नादः । क्रव्ये च (III. 2. 69.)—क्रव्यशब्दे उपपदे अदेर्धातोर्विद्प्रत्ययो भवति; क्रव्यात् । दुहः कप् घञ्च (III. 2. 70.)—दुहेर्धातोः सुबन्ते उपपदे कप् प्रत्ययो भवति, घकारश्चान्तादेशः वर्षदुघः पयोदुघा । आतोमनिन्क्नि-
ब्वनिपश्च (III. 2. 74.)—छन्दसीति वर्तते, उपसर्गेर्पाति सुर्पाति च; आदन्तेभ्यो धातुभ्यश्छन्दसि विषयेमनिन् किनिप् वनिप् एते प्रत्यया भवन्ति, चाद्विच्च । मनिन्-सुदासा अश्वत्थामा; कनिप्-सुधीवा सुपीवा, घुमास्थेत्यादिना ईत्वम्; वनिप्-भूरिदावा; विच्-सोमपाः शुभंयाः । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते (III. 2. 75.)—अन्येभ्यो धातुभ्यः मनिना-
दयो भवन्ति । मनिन्-सुशर्मा; अत्र नेङ्वाशि कृति (VII. 2. 8.)—
वशादौ कृतप्रत्यये परतः इष्ण भवति । किनिप्-एतीति इत्वा तुगागमः ।
वनिप्-विजायते इति विजावा, अग्रे गच्छतीति अग्रेगावा; अत्र
विङ्वनोरनुनासिकः स्यात् (VI. 4. 41.) विद् वन् इत्येतयोः परतः
अनुनासिकान्तस्य अङ्गस्य आकारादेशो भवति । किप् च (III. 2. 76.)
—सर्वेभ्यो धातुभ्यः निरुपपदेभ्यः छन्दसि भाषायां च किप् प्रत्ययो
भवति; पर्णध्वत्, वाहभ्रट्, क्षमाभृत्, खलपूः, जलमुक्, बलिमुक्,

मधुलिट् : रज्जुवृट् तत्त्वपृट् । अक्षेदीव्यति अक्षघृः इत्यल-ञ्चोदशुडनु-
नासिके च (VI. 4. 19.)—~~ञ्च~~ इत्यस्य सतुक्स्य वकारस्य च क्रमात्
श ऊट् इत्येताद्वादेशौ भवतः अनुनासिकादौ प्रत्यये परतः कौ झलादौ
किति ङिति—इति ऊट् इत्ययमादेशः । राह्योपः (VI. 4. 21.)—
रेफादुत्तरयोश्चर्वोलोपो भवति कौ झलादौ ङिति परतः । वोरुपधाया
दीर्घ इकः (VIII. 2. 76.) इति दीर्घः ; मूर्छतीति मूः मुरौ मुरः ;
धूर्वतीति धूः धुरौ धुरः । प्रशान् इत्यल अनुनासिकस्य किञ्जलोः ङिति
(VI. 4. 15.)—अनुनासिकान्तस्याङ्गस्योपधाया दीर्घो भवति कौ
झलादौ ङिति परतः—इति दीर्घः ; मो नो धातोः (VIII. 2. 64.)—
मकारान्तस्य धातोः पदान्ते नकारादेशः स्यात्—इति नः, प्रशान् प्रशामौ
प्रशामः ।

सुप्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये (III. 2. 78.)—अजातिवाचिनि
सुबन्ते उपपदे ताच्छील्ये गम्यमाने धातोः णिनिप्रत्ययः ; उष्णभोजी,
शीतभोजी । अजातिविति किम् ? ब्राह्मणानामन्वयिता । साधुकारिणि
च (वा.) इति—साधुकारी, साधुदायी । अताच्छील्यार्थं वचनम् ।
ब्रह्मणि वदः (वा.) इति—ब्रह्मवादी । कर्तर्युपमाने (III. 2. 79.)—
कर्तृवाचिन्युपमाने उपपदे धातोर्णिनिप्रत्ययो भवति ; उपपदकर्ता प्रत्यया-
र्थस्य कर्तृरुपमानम् ; उष्ट्र इव क्रोशति उष्ट्रक्रोशी, हंस इव गच्छति
हंसगामिनी । अताच्छील्यार्थं आरम्भः । कर्तरीति किम् ? अपूपानिव
भक्षयति माषान् । उपमान इति किम् ? उष्ट्रः क्रोशति । व्रते
(III. 2. 80.)—व्रत इति शास्त्रतो नियमः ; व्रते गम्यमाने सुबन्ते
उपपदे धातोर्णिनिप्रत्ययो भवति । समुदायोपधिश्चायम् ; धातूपपदप्रत्यय-

ममुदायेन व्रतं गम्यते ; स्थण्डिलशायी, अश्राद्धभोजी । सति शयने स्थण्डिले एव शैते नान्यत्र, सति भोजने अश्राद्धमेव भुङ्क्ते न श्राद्धमिति । व्रत इति किम् ? स्थण्डिले शैते देवदत्तः । अनाच्छीन्यार्थं आरम्भः । बहुलमभीक्ष्ण्यं (III. 2. 81.)—आभीक्ष्ण्यगम्यमाने मुवन्त उपपदे धातोर्वहुलं णिनिप्रत्ययो भवति । अभीक्ष्ण्यं पौनः पुन्यं नान्यर्थमात्रेवा ताच्छात्यादन्यदेव : कषायपायिणः गान्धाराः, क्षीरपायिणः उर्शनराः । अत्र प्रातिपदिकान्तनुस्विभक्तिषु च (VIII. 4. 11.)—प्रातिपदिकान्ते नुमि विभक्तौ च यो नकारः तस्य पूर्वपदस्य निमित्तादुत्तरस्य णकारादेशो वा भवति—इति णकारः । बहुलग्रहणात् कुलमापस्वादः इत्यत्र न भवति । मनः (III. 2. 82.)—मन्यतेर्धातोः मुवन्ते उपपदे णिनिप्रत्ययो भवति : शोभनमानी । आत्ममाने खश् च (III. 2. 83.)—मननं मानः : आत्मनो माने वर्तमानान्मन्यतेर्धातोः मुवन्ते उपपदे खश्-प्रत्ययो भवति ; चकाराणिनिश्च । यदा प्रत्ययार्थः कर्ता आत्मानं दर्शनीयत्वादिना धर्मेण युक्तं मन्यते तदायं विधिः ; दर्शनीयमात्मानं मन्यते दर्शनीयमन्यः दर्शनीयमानी : पण्डितम्मन्यः पण्डितमानी ॥

भूते (III. 2. 84.)—इति वर्तमाने, ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु किप् (III. 2. 87.)—ब्रह्मादिकर्मसूपपदेषु हन्तेः किप्प्रत्ययः ; ब्रह्महा, भ्रूणहा, वृत्रहा । सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृजः (III. 2. 89.)—कि-विति वर्तते ; स्वादिषु कर्मसूपपदेषु करोतेर्धातोः किप् भवति ; सुकृत्, कर्मकृत्, पापकृत्, मन्त्रकृत्, पुण्यकृत् । धातोरनियतत्वादन्यास्मिन्नुपपदेऽपि किप् : शास्त्रकृत्, भाष्यकृत् । सोमे सुजः (III. 2. 90.) कि-विति वर्तते ; सोमे कर्मण्युपपदे सुनोतेः किप् ; सोमसुत् । अग्नौ चैः (III. 2. 91.)—चिनोतेः किप्प्रत्ययो भवति अग्नौपपदेः अग्निचित् ।

कर्मणीनिर्विक्रियः (III. 2. 93.)—कर्मण्युपपदे विपूर्वात् क्रीणातेः
 इनि प्रत्ययो भवति भूतेऽर्थे ; सोमविक्रयी । दशेः कनिप् (III. 2.
 94.)—दशेर्धातोः कर्मण्युपपदे कनिप्प्रत्ययो भवति भूतेऽर्थे ; पारदृश्वा ।
 राजनि युधिकृजः (III. 2. 95.)—राजन् शब्दे कर्मवाचिन्युपपदे
 युध्यतेः करोतेश्च कनिप् । युध्यतिरकर्मकः ; अन्तर्भावित्यर्थः सकर्मको
 भवति ; राजयुध्वा—राजानं योधितवानित्यर्थः—राजकृत्वा । सहे च (III.
 2. 96.)—सहशब्देचोपपदे युधिकृजोः कनिप् । असत्त्ववाचित्वादुपपदं
 कर्मणा न विशिष्यते ; सहयुध्वा सहकृत्वा । सुयजोर्द्विनिप् (III. 2.
 103.)—सुनोतेर्यजतेश्च द्विनिप्रत्ययः ; सुत्वा, यज्वा । सप्तम्यां जनेर्दे
 (III. 2. 97.)—सप्तम्यन्ते उपपदे जनेर्धातोर्द्विप्रत्ययो भवति ; उपसरे
 जातवान् उपसरजः । पञ्चम्यामजातौ (III. 2. 98.)—जातिवर्जिते
 पञ्चम्यन्ते उपपदे जनेर्धातोर्द्विप्रत्ययो भवति ; संस्कारजः, सुखजः । अ-
 जाताविति किम् ? अश्वात् जातः । उपसर्गे च संज्ञायाम् (III. 2.
 99.)—उपसर्गेचोपपदे जनेर्द्विप्रत्ययो भवति संज्ञायां विषये ; समुदायो
 पाधिः संज्ञा ; अथेमा मानवाः प्रजाः । अनौ कर्मणि (III. 2. 100.)
 —अनुपूर्वाज्जनेर्द्विप्रत्ययो भवति कर्मण्युपपदे ; पुमांसमनुजातः पुमनुजः
 स्त्र्यनुजः । अन्येष्वपि दृश्यते (III. 2. 101.)—अन्येष्वपि उपपदेषु
 जनेर्द्विप्रत्ययो भवति ; सप्तम्यामित्युक्तमसप्तम्यामपि दृश्यते ; न जायते
 इति अजः, द्विर्जाताः द्विजाः । अजातौ इत्युक्तं पञ्चम्याञ्च जातावपि
 दृश्यते ; ब्राह्मणजो धर्मः, क्षत्रियजं युद्धम् । उपसर्गे च संज्ञायाम् इत्यु-
 क्तम् असंज्ञायामपि दृश्यते ; अभिजाः परिजाः केशाः । अपौ कर्मणी-
 त्युक्तम् अकर्मण्यपि दृश्यते ; अनुजातः अनुजः । अपि शब्दस्सर्वोपाधि

व्यभिचारार्थः तेन धात्वन्तर्गादपि कारकान्तरेषु भवति ; परितः खान्ता परिखा ॥

कृत्तवन् निष्ठा (I. 1. 26.)—कृत् कृत्वु इत्येतौ प्रत्ययौ निष्ठासंज्ञौ भवतः । निष्ठा (III. 2. 102.)—निष्ठासंज्ञौ प्रत्ययौ भूतेऽर्थे वर्तमानाद्धानोः भवतः । ध्युकः किति (VII. 2. 11.)—इति इडभावः ; भूतः भूतवान् । निष्ठायां सेटि (VI. 4. 52.)—सेटि निष्ठायां परतो णेल्लोपो भवति ; कारितम् शामितम् । श्रुदितो निष्ठा-याम् (VII. 2. 14.)—श्रुयतेरुदितान् निष्ठायामिष्ण भवति । यजा-दित्वात्संप्रसारणम् : हलः (VI. 4. 2.) इति दीर्घः । ओदितश्च (VIII. 2. 45.)—ओदितो धातोर्निष्ठानकारस्य नकारादेशो भवति ; शूनः शूनवान् । ओलस्जी ब्राडने ; चोः कुः ; लघ्नम् । ओविजी भयचलनयोः ; उद्विन्नः उद्विन्नवान् । स्वादय ओदित इत्युक्तत्वात् सूनः, दूनः, दीनः, डीनः, रीणः, व्रीणः इति भवन्ति । यस्य विभाषा (VII. 2. 15.)—यस्य धातोर्विभाषेडुक्तः तस्य निष्ठायामिष्ण भवति । स्वरत्वादिना विभाषा ; तेषामिष्ण भवति—प्रसूतः विधूतः । कृपो लः ; क्लृप्तः । कृलेपो इति दीर्घः ; गूढः । उदित्वात् वृद्धः शान्तः । आदितश्च (VII. 2. 16.)—आदितश्च धातोर्णिष्ण भवति निष्ठायाम् । रदाभ्यान्निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः (VIII. 2. 42.)—रेफदाभ्यामुत्तरस्य निष्ठातस्य नादेशो भवति पूर्वस्य दकारस्य च । जिमिदा—मिन्नः ; जिषिदा—स्विन्नः ; दान्तस्य छिदः—छिन्नः ; रेफान्तस्य—तीर्णः, विगूर्णः । आदितश्च इति चकारस्यानुक्त-समुच्चयार्थत्वात् इडभावः ; आश्वस्तः । संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः (VIII. 2. 43.)—संयोगादिर्योधातुः आकारान्तो यण्वान् तस्मादुत्तरस्य

निष्ठा तकारस्य नकारादेशो भवति ; ग्लानः, म्लानः, निद्राणः । संयो-
गादेरिति किम् ? यातः । आत इति किम् ? च्युतः । धातोर्ऋति किम् ?
निर्यातः, निर्वातः । यण्वदिति किम् ? ज्ञातः । ल्वादिभ्यश्च (VIII. 2.
44.)—लृञ् छेदने इत्यतः प्रभृति वृ वरण इति यावत् वृत्कवृरणेन
परिसमापिता ल्वादयः गृह्यन्ते : तेभ्य उत्तरस्य निष्ठातकारस्य नकारादेशो
भवति : लूनः, धूनः जीनः । दुग्धो दीर्घश्चेति वक्तव्यम् (वा.)
इति—आदूनः, विगूनः । पूजो विनाश इति वक्तव्यम् (वा.) इति
—पूनाः यवाः ; विनष्टा इत्यर्थः । विनाश इति किम् ? पूता यजमानाः ।
क्षियो दीर्घात् (VIII. 2. 46.)—क्षिय उत्तरस्य निष्ठातकारस्य नका-
रादेशो भवति । क्षियः (VI. 4. 59.)—इति वर्तमाने, निष्ठायामण्य-
दर्थे (VI. 4. 60.)—ण्यतः कृत्यस्यार्थः भावकर्मणीः ताभ्यामन्यत्र
या निष्ठा तस्यां क्षियो दीर्घो भवति ; क्षीणः तपस्वी । श्योऽस्पर्शे
(VIII. 2. 47.)—श्यायतेरुत्तरस्य निष्ठातकारस्य अस्पर्शेऽर्थे नकारा
देशो भवति । द्रवमूर्तिस्पर्शयोः श्यः (VI. 1. 24.)—द्रवमूर्तौ द्रव-
काठिन्ये स्पर्शे वर्तमानस्य श्यैङ् गतावित्येतस्य धातोर्निष्ठायां परतस्संप्र-
सारणं भवति ; शीनम् घृतम् । अस्पर्शे इति किम् ? शीतम् उदकम् ।
प्रतेश्च (VI. 1. 25.)—प्रतेरुत्तरस्य श्यायतेः निष्ठायां संप्रसारणं भवति ;
प्रतिशीनः । विभाषाभ्यवपूर्वस्य (VI. 1. 26.)—अभि अव
इत्येवंपूर्वस्य श्य इत्येतस्य निष्ठायां विभाषा संप्रसारणं भवति ; अभिशीनः
अभिश्चानः, अवशीनः अवश्चानः ॥

शुषः कः (VIII. 2. 51.)—शुषेर्धातोर्ऋत्तरस्य निष्ठातकारस्य
नकारादेशो भवति : शुष्कः शुष्कवान् । पचो वः (VIII. 2. 52.)

—पञ्चैर्धातोस्तत्तरस्य निष्ठातकारस्य वकारादेशो भवति : पक्कः पक्कवान् ।
 आयो मः (VIII. 2. 53.)—अथ इत्येतस्मादुत्तरस्य निष्ठातकारस्य
 मकारादेशो भवति : आमः । प्रत्य्योऽन्यतरस्याम् (VIII. 2. 54.)—
 प्रपूर्वात् स्त्यायेतेरुत्तरस्य निष्ठातकारस्य मकारादेशो भवत्यन्यतरस्याम् :
 प्रन्तामः । यदा मत्वं न भवति तदा प्रन्तातः । अनुपमर्गात्फुल्लर्भावकृ-
 शोद्धाधाः (VIII. 2. 55.)—फुल्लर्भाव कृश उल्लाघ इत्येते शब्दा
 निपात्यन्ते नचदुपमर्गादुत्तरे भवन्ति । फुल्लः इति चि फला विशरण
 इत्येतस्मात् धातोस्तत्तरस्य निष्ठातकारस्य लकारोनिपात्यते, उत्पत्तिर्भावश्च ।
 क्वत्वन्तस्याप्येतल्लत्वमिप्यते (भा. इ.) इति—फुल्लवान् । अर्भावकृशो-
 द्धाधा इति अर्भावकृशाभ्यामुन्पूर्वाद्धोश्चोत्तरस्य निष्ठातकारस्य त लोपः
 इडभावश्च निपात्यते : क्षीबः, कृशः, उल्लाघः । अनुपमर्गादिति किम् ?
 प्रफुल्लः सुमनसः, प्रक्षीविताः, प्रकृषिताः प्रोद्धाविताः । अत्र प्रफुल्लः
 इत्यत्र आदितश्च (VII. 2. 16.) इति चिफला इति धातोः इण्णिपेधे,
 ति च (VII. 4. 89.)—तकारादौ प्रत्यये परतः चरफलोरकारस्य
 उकारादेशो भवति । प्रफुल्लः इत्यत्र तु फुल्ल विक्रमनइत्यस्मात् पचाद्यच् ।
 लोघरुदोऽन्य उपमर्गः प्रतिषिध्यते । उत्फुल्लसम्फुल्लयोरुपसंख्यानम्
 (वा.) इति उत्फुल्लः संफुल्लः । नुदविदोन्दीत्ताग्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम्
 (VIII. 2. 56.)—नुद विद उन्दी ता ग्रा ह्री इत्येतेभ्यः परस्य
 निष्ठातकारस्य नकारादेशो भवत्यन्यतरस्याम् : नुन्नः नुत्तः, विन्नः वित्तः,
 समुन्नः समुत्तः, त्वाणः त्वातः, घ्राणः घ्रातः, ह्रीणः ह्रीनः । विद
 विचारणे इत्येतस्य विदेरिहाग्रहणमिष्यते ।

वेत्तेस्तु विदितो निष्ठा विद्यतेर्विन्न इष्यते । विन्तेर्विन्नश्च वित्तश्च
 भोगे विन्नस्तु विन्दतेः । न ध्याख्यापृमूर्ध्निमदाम् (VIII. 2. 57.)—

ध्या ख्या पू मूर्छि मद इत्येतेषां निष्ठातकारस्य नकारादेशो न भवति ;
ध्यातः, ख्यातः, पूतः, मूर्तः, मत्तः ।

दित्रोऽविजिगीषायाम् (VIII. 2. 49.)—दिव उत्तरस्य निष्ठा-
तकारस्य नकारादेशो भवति अविजिगीषायामर्थे ; परिद्यूनः । अविजिगी-
षायामिति किम्? द्यूतं वर्तते । निर्वाणोऽवाते (VIII. 2. 50.)—
निर्वाण इति निस्पृषाद्वातेरुत्तरस्य निष्ठातकारस्य नकारादेशो भवति,
नचेत् वाताधिकरणो वात्यर्थो भवति ; निर्वाणः प्रदीपः । अवाते इति
किम्? निर्वातो वातः । जनसनखनां सन्मलोः (VI. 4. 42.) इत्येते-
षामाकारादेशः सनि झलादौ विङति परतः ; जातः, सातः, खातः ।
वचिस्वर्पात्यादिना सम्प्रसारणम् ; उक्तः, सुप्तः, इष्टः, ऊढः, गृहीतः,
विद्धः, उशितः, विचितः । स्फायः स्फी निष्ठायाम् (VI. 1. 22.)—
स्फायी वृद्धौ ; अस्य धातोर्निष्ठायां परतः स्फी इत्ययमादेशो भवति ;
स्फीतः । प्यायः पी (VI. 1. 28.)—ओप्यायी वृद्धावित्यस्य धातोर्निष्ठायां
विभाषा पी इत्ययमादेशो भवति । ओदित्वान्नकारः ; पीनः । इयं व्यव-
स्थित विभाषा विज्ञास्यते : तेनानुपसर्गस्य नित्यं भवति सोपसर्गस्य तु
नैव—प्रप्यानः शर्शा । आङ्पूर्वस्यान्धूधसोरिति वक्तव्यम् (वा.) ;
आङ्पूर्वस्य नित्यं भवत्येव—आपीनः अन्धुः, आपीनम् ऊधः । वसति
क्षुधोरिट् (VII. 2. 52.)—वसतेः क्षुधेश्च क्त्वानिष्ठयोरिडागमो भवति
उषितः क्षुधितः । अञ्चेः पूजायाम् (VII. 2. 53.)—अञ्चेः पूजायां
क्वानिष्ठयोरिडागमो भवति । नाञ्चेः पूजायाम् (VI. 4. 30.) इति
नलोपो न भवति ; अञ्चितः । निष्ठा शीङ्स्विदिमिदिक्ष्विधिघृषः (I. 2.
19.)—शीङ् स्विदि मिदि द्विविधि घृष् इत्येतेभ्यः सेट् निष्ठान् किङ्भवति ;

शयितः । आदिनश्च (VII. 2. 16.)—इत्यनुवर्तमाने, विभाषा भावादि-
 कर्मणोः (VII. 2. 17.)—भावे आदिकर्मणि च आदितोर्धतोः निष्ठा-
 यामिडागमो विभाषा न भवति; प्रस्वेदितः प्रस्विन्नः, प्रमेदितः,
 प्रमिन्नः, प्रक्ष्वेदितः प्रक्ष्विण्णः; प्रध्वषितः प्रधृष्टः । मिन्नम्
 मेदितम् वा अनेन इति भावे भवति । उदुपधाद्धावादिर्मणोरन्यतर-
 स्याम् (I. 2. 21.)—उकारोपधादातोः परः भावे आदिकर्मणि च वर्तमानो
 निष्ठाप्रत्ययस्सेद न किङ्वति अन्यतरस्याम्; द्युतितम् द्योतितम् वा
 अनेनः प्रद्युतितः प्रद्योतितः । पृङ् क्त्वाच (I. 2. 22.)—
 —अन्यतरस्यामिति न स्वर्यते उत्तरमृत्रे पुनः वा वचनातः न मेडिति
 वर्तते; पृङ् परो निष्ठाप्रत्ययः क्त्वाच सेद न किङ्वतिः पवितः । अत्र
 पूङ्श्च (VII. 2. 51.)—पृङ् परयोः क्त्वानिष्ठयोः वा इडागमः ।
 इति पूतः इत्यपि भवति । दृढः स्थूलबलयोः (VII. 2. 20.)—
 स्थूले बलवति च दृढ इति निपात्यते । दृंहेः क्प्रत्यये इडभावः; हकार-
 नकारयोरलोपः; परस्य च ढत्वम्; दृढः । प्रभौ परिवृढः (VII. 2.
 21.)—परिवृढ इति निपात्यते प्रभुश्चेत् भवति; परिवृढः स्वामी ।
 पूर्वेण समानं वृहेर्निपातनमेतत् । प्रभाविः किम्? परिवृहितम् परिवृंहि-
 तम् । कृच्छ्रगहनयोः कषः (VII. 2. 22.)—कृच्छ्र गहन इत्येतयोरर्थयोः
 कषेर्धातोः निष्ठायामिडागमो न भवति; कष्टम् व्याकरणम् कष्टानि
 वनानि । कृच्छ्रग्रहनयोरिति किम्? कषितं सुवर्णम् । घुषिरविशब्दने
 (VII. 2. 23.)—घुषेर्धातोर्विशब्दनेऽर्थे निष्ठायामिडागमो न भवति;
 घुष्टा रज्जुः, घुष्टौ पादौ । अविशब्दने इति किम्? अवघुषितं वाक्यमाह ।
 विशब्दनं प्रतिज्ञानम् । अर्देस्सन्निविभ्यः (VII. 2. 24.)—सं नि वि
 इत्येतेभ्य उत्तरस्यार्देर्निष्ठायामिडागमो न भवति; समर्णः न्यर्णः व्यर्णः ।

अभेश्राविदूर्ये (VII. II. 25.)—अभिश्वादादुत्तरस्यादेराविदूर्ये निष्ठा-
यामिडागमो न भवति : अभ्यर्णा सेना । आविदूर्ये इति किम् ? अभ्य-
दितो वृषलदर्शनेन : पीडित इत्यर्थः । वा दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छ-
ज्ञसाः (VII. 2. 27.)—णोरिति वर्तते ; दम् शम् पूर्णं दम् स्पश्
छद् जप् इत्येतेषां ण्यन्तानामनिद् त्वं वा निपात्यते ; दान्तः, दमितः,
शान्तः, शमितः, पूर्णः, पूरितः, दस्तः, दासितः, स्पष्टः, स्पाशितः,
छन्नः, छादितः, ज्ञसः, ज्ञापितः । इद् प्रतिषेधो णिलुक् च निपात्यते ;
ज्ञप्तेस्तु भरजपिसनामिति विकल्पविधानाद्यस्य विभाषेति नित्यं प्रतिषेधे
प्राप्ते विकल्पार्थं निपातनम् । रुण्यमत्वरसंघुषास्वनाम् (VII. 2. 28.)
—रुणि अम त्वर संघुष आस्वन इत्येतेषां वा निष्ठायामिडागमो न भवति
रुष्टः रुषितः अभ्यान्तः अभ्यामितः तूर्णः त्वरितः, संघुष्टम् संघुषितम्,
आस्वान्तः आस्वानितः । हृषेलोमसु (VII. 2. 29.)—लोमसु वर्त-
मानस्य हृषेः निष्ठायां वा इडागमो न भवति ; हृष्टानि हृषितानि वा
लोमानि ; हृष्टं लोमभिः हृषितं लोमभिः । लोमस्विति किम् ? हृष्टो देव-
दत्तः इत्यलीकार्थस्यानिटः, हृषितो देवदत्त इति तुष्ट्यर्थस्य सेटः । विस्मि-
तप्रतिघातयोश्चेति वक्तव्यम् (वा.) इति हृष्टः देवदत्तः वा हृषितः ;
देवदत्तः विस्मित इत्यर्थः । अपचितश्च (VII. II. 30.)—अपचित
इति निपात्यते ; अपपूर्वाच्चायतेर्धातोर्निष्ठायामनिद् त्वं चिभावश्च वा निपा-
त्यते ; अपचितः अनेन गुरुः वा अपचायितः । क्तिनिनित्यमिति
वक्तव्यम् (वा.) इति—क्तिनिनित्यं चि भावो निपात्यते ; अपचितिः ॥

अदो जग्धिर्ल्यप्ति किति (II. 4. 36.)—अदेर्जग्धिरादेशो
भवति ल्यपि तकारादौ किति च परतः जग्धः । द्यतिस्यतिमास्थामिति

किति (VII. 4. 40.)—यति स्यति मा यथा इत्येतेषामज्ञानां इकारादेशो भवति तकारादौ किति प्रत्यये परतः ; अवदितम्, अवसितम्, प्रमितम्, प्रस्थितम् । शा छोरन्यतरस्याम् (VII. 4. 41.)—शा छ इत्येतयोः इकारादेशो वा भवति तकारादौ किति प्रत्यये परतः ; निशितम् निशातम्, अवच्छितम् अवच्छातम् । इत्येतेरित्त्वं व्रतेनित्यमिति वक्तव्यम् (वा.) इति—संशितः ब्राह्मणः, संशितव्रत इत्यर्थः । व्यवस्थितविभाषाविज्ञानान्मिदम् । दधातेहिः (VII. 4. 42.)—दधातेरङ्गस्य हि इत्ययमादेशो भवति तकारादौ किति प्रत्यये परतः ; अभिहितम् । दो दद्वोः (VII. 4. 46.)—दा इत्येतस्य घुसंज्ञकस्य ददित्ययमादेशो भवति तकारादौ किति प्रत्यये परतः, दत्तः । घोरिति किम् ! अवदातम् मुखम् । अयमादेशस्थान्त एवेत्येते ; एवं ह्युक्तम्—

तान्ते दोषो दीर्घत्वं स्यात् दान्ते दोषो निष्ठानत्वम् ।

धान्ते दोषो धत्वः प्राप्ति स्थान्तेऽदोपस्तस्मात् स्थान्तम् ॥

अत्र सूत्रे दध इत्यस्य दद इति साहितिको निर्देशः ।

अवदत्तं विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्मणि ।

सुदत्तमनुदत्तं च निदत्तमिति चेप्यते ॥

अच उपसर्गात्तः इति तकारे प्राप्ते निषाल्यन्ते : अनुपसर्गा वा एते अवादयः क्रियान्तरविषया वेदितव्याः । अच उपसर्गात्तः (VII. 4. 47.)—अजन्तादुपसर्गादुत्तरस्य दा इत्येतस्य घुसंज्ञकस्य त इत्ययमादेशो भवति तकारादौ किति प्रत्यये परतः ; अवत्तम् प्रत्तम् नीत्तम् परीत्तम् । दस्ति (VI. 3. 124.)—दा इत्येतस्य यस्तकारादेशः तस्मिन् परे इगन्तस्योपसर्गस्य दीर्घो भवति : वीत्तम्, परीत्तम् । घुमास्थेत्यादिना

ईत्वम् ; गीतम्, पीतम् ; होढः ; लीडम्, ऊढम् । दादेर्धातोर्घः (VIII. 2. 32.) इति षत्वम् ; दुग्धम् । वा द्रुहादि ; द्रूढम् द्रुग्धम्, मूढम् मुग्धम्, स्नूढम् स्नुग्धम्, स्त्रीढम् स्त्रिग्धम् । नहो धः इति धत्वम् ; नग्धम् । व्रश्चेति षत्वम् ; मृष्टम्, मृष्टम् । निष्ठादेशः षत्वस्वरप्रत्ययविधीङ्विधिषु सिद्धौ वक्तव्यः (वा. VIII. 2. 3.) कुत्वन्तु प्रत्यसिद्धमेव ; वृक्णः । झषस्तथोर्दोषः इति प्रलुब्धः । इत्याद्यखिलम्बोध्यम् ॥

किञ्च—तयोरेव कृत्यक्त्वखलार्थाः (III. 4. 70.)—तयोरेव भावकर्मणोरेव कृत्यसंज्ञकाः प्रत्ययाः क्तश्च खलार्थाश्च भवन्ति ; कृतः कटो भवता, ग्रामं नीता अजाः, पृष्टो माणवकः पन्थानं ; आसितं भवता, शयितं भवता । आदिकर्मणि क्तः कर्तरिच (III. 4. 71.)—आदिकर्मणि यः क्तो विहितः स कर्तारि भवति ; चकाराद्यथा प्राप्तञ्च भावकर्मणोः । आदिभूतः क्रियाक्षणः आदिकर्म ; तस्मिन् आदिकर्मणि भूतत्वेन विवक्षितो यः क्तः विहितः तस्यायमर्थनिर्देशः, प्रसुप्तो भगवान्, प्रसुप्तं भगवता, प्रकृतः कटं देवदत्तः, प्रकृतः कटो देवदत्तेन । गत्यर्थकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च (III. 4. 72.)—गत्यर्थेभ्यो धातुभ्यः अकर्मकेभ्यः श्लिषादिभ्यश्च यः क्तः स कर्तारि भवति, चकाराद्यथा प्राप्तं च भावकर्मणोः । गत्यर्थेभ्यः—गतो देवदत्तो ग्रामम् ; गतो देवदत्तेन ग्रामः, गतं देवदत्तेन । अकर्मकेभ्यः ग्लानो भवान्, ग्लानं भवता । श्लिषादिभ्यः—उपश्लिष्टो गुरुं भवान्, उपश्लिष्टो गुरुर्भवता, उपश्लिष्टं भवता ; अतिशयितो गुरुं भवान्, अतिशयितो गुरुर्भवता, अतिशयितं भवता ; उपस्थितो गुरुं भवान्, उपस्थितो गुरुर्भवता, उपस्थितं भवता ; आस-उपासितो गुरुं भवान्, उपासितो गुरुर्भवता,

उपासितं भवता; अनुषितो गुरुर्भवता, अनुषितो गुरुं भवान् ;
 अनुषितं भवता; अनुजातो माणवको माणविकाम्; अनुजाता माण-
 विका माणवकेन, अनुजातं माणवकेन; आरूढो वृक्षं भवान्,
 आरूढो वृक्षो भवता, आरूढं भवता; अनुजीर्णो वृषलीं देवदत्तः,
 अनुजीर्णा वृषलीं देवदत्तेन, अनुजीर्णं देवदत्तेन । श्रिपादयः सोपसर्गाः
 सकर्मका भवन्ति; तदर्थमेपासुपादानम् । क्तोऽधिकरणे च ध्रौव्यगति-
 प्रत्यवसानार्थेभ्यः (III. 4. 76.)—ध्रौव्यार्था अकर्मकाः, प्रत्यवसा-
 नार्था अस्यवहारार्थाः इति स्वनिकायप्रसिद्धिः; ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यो-
 यः क्तः सोऽधिकरणेऽपि भवति, चकाराद्यथाप्राप्तं च । तवध्रौव्यार्थेभ्यः
 कर्तृभावाधिकरणेषु गत्यर्थेभ्यः कर्तृकर्मभावाधिकरणेषु प्रत्यवसानार्थेभ्यः
 कर्मभावाधिकरणेषु । ध्रौव्यार्थेभ्यस्तावत्—आसितो देवदत्तः; आसितं
 देवदत्तेन; अयं ग्रामस्तेपामासितः, इदमेपामासितं । गत्यर्थेभ्यः—
 यातो देवदत्तः, यातं देवदत्तेन; यातो ग्रामो देवदत्तेन, इदमेषां
 यातम् । प्रत्यवसानार्थेभ्यः—भुक्त ओदनो देवदत्तेन; भुक्तं देवदत्तेन,
 इदमेषां भुक्तम् । कथं भुक्ता ब्राह्मणाः पीता गावः इति ! अकारो
 मत्वर्थीयः, भुक्तसोपामस्ति पीतमेपामस्तीति । जीतः क्तः (III. 2.
 187.)—जिशब्दः इत् यस्यासौर्जात्; तस्माद्दातोर्वर्तमानार्थे क्तप्रत्ययो
 भवति । भूते निष्ठा विहिता वर्तमाने न प्राप्नोति इति विधीयते; मिन्नः,
 स्विन्नः; क्षिण्णः, इत्यादि । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च (III. 2. 188.)
 —मतिरिच्छा, बुद्धिर्ज्ञानं, पूजा सत्कारः; मत्याद्यर्थेभ्यो धातुभ्यो
 वर्तमानार्थे क्तप्रत्ययो भवति । क्तस्य च वर्तमाने (II. 3. 67.) इति
 षष्ठी; क्तेन च पूजायाम् (II. 2. 12.) इति समास प्रतिषेधः; राज्ञां मतः,
 गुरुणामिष्टः, विदुषां बुद्धः ज्ञातः पूजितो वा । अनुक्तममुच्चार्यार्थश्चकारः

शीलितः इत्यादि । नपुंसके भावे क्तः (III. 3. 114.)—नपुंसकलिङ्गे भावे धातोः क्तप्रत्ययो भवति ; हसितम् छात्रस्य, शोभनं जल्पितम्, प्रियं पुत्रस्य शयितम्, एधितं राजकुलस्य ॥

आक्रेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु (III. 2. 134.)—भ्राज-भासेति क्तिपं वक्ष्यति (III. 2. 177.); आ एतस्मात् क्तिपसंशब्दनात् यानित उर्ध्वमनुक्रमिष्यामः तच्छीलादिषु कर्तृषु ते वेदितव्याः । अभि विधौ चायमाङ् ; तेन क्तिपोऽयमर्थनिर्देशः । तृन् (III. 2. 135.)—सर्वेभ्यो धातुभ्यः तृन् प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु कर्तृषु । नकारः स्वरार्थः । ताच्छील्ये तावत्-कर्ता कटान् वदिता जनापवादान् । तद्धर्मणि—अन्नमपहर्तारः आह्वरका भवन्ति श्राद्धे सिद्धे, उन्नेतारस्तौलवलायना भवन्ति पुत्रे जाते । तत्साधुकारिणि—कर्ता कटम्, गन्ताखेटम्, । अलङ्कृञ् निराकृञ् प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपलपवृत्तु वृधुसहचर इष्णुच् (III. 2. 136.)—अलङ्कृञ् निराकृञ् प्रजन उत्पच उत्पत उन्मद रुचि अपलप वृत्तु वृधु सहचर इत्येतेभ्यस्ताच्छील्यदिषु इष्णुच् प्रत्ययो भवति ; अलङ्करिष्णुः, निराकरिष्णुः, प्रजनिष्णुः, उत्पचिष्णुः, उत्प-त्तिष्णुः, उन्मदिष्णुः, रोचिष्णुः, अपलपिष्णुः, वर्तिष्णुः, वर्धिष्णुः, सहिष्णुः, चरिष्णुः । भुवश्च (III. 2. 138.)—भवतेर्धातोस्तच्छी-लादिषु विषये इष्णुच् भवति ; भविष्णुः । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः ; क्षयिष्णुः, भ्राजिष्णुः । ग्लाजिस्थश्च क्स्तुः (III. 2. 139.)—ग्लै जि स्था इत्येतेभ्यो धातुभ्यः क्स्तुप्रत्ययो भवति ; ग्लास्तुः जिष्णुः स्थास्तुः । चकारात् भुवश्च ; भूष्णुः । गिच्चायं प्रत्ययो न कित् ; तेन स्थ ईकारदेशो न भवति । विङिति च (I. 1. 5.) इत्यत्रापि गकारश्चर्त्वभूतोनिर्दिश्यते ; तेन गुणो न भवति ।

कुक्कोर्गित्वाच्च म्य ईकारः किञ्चित्तेर्गत्वशामनात् ।

गुणाभावस्त्रिषु स्माद्ये ध्युकोऽनित्वं गकोरितोः ॥

अन्वर्थः—कस्नुप्रत्ययस्य गित्वात् गकोरित्वात् घुमास्थेत्यादिना किञ्चित् प्रत्यये परतो विधायमानमात्वं तिष्ठतेर्नभवतिः जिष्णुरित्यवगुणः कस्माच्चभवति इत्यत्राह गुणाभावः त्रिषु स्माद्ये इति कित्-गित्-ङित्सु प्रत्ययेषु परतः इत्यर्थः—ननु भूष्णुरित्यत्र कथमिदं प्रतिषेधः ? तत्राह ध्युको नित्वंगको रितोरिति ककारगकारयोः प्रत्ययैरितोरित्यर्थः । सर्वत्र गकारस्य प्रशिष्ट निदेशोद्विष्टव्यः । तसि गृधि धृषि क्षिपेः क्नुः (III. 2. 140.)—तस्यादिभ्यस्ताच्छील्यादिषु क्नु प्रत्ययो भवतिः तस्नुः गृध्नुः धृष्णुः क्षिमुः । शमित्यष्टाभ्यो धिनुण् (III. 2. 141.)—इति शब्दः आद्यर्थे वर्ततेः शमादिभ्योऽष्टाभ्यो धातुभ्यो धिनुण् प्रत्ययो भवति । शम उपशम इत्यतः प्रभृति मदीहर्ष इत्येवमन्तः शमादिः दिवाद्यन्तर्गणः । घकारः उत्तरत्र कुत्वार्थः ; उकार उच्चारणार्थः ; शमी दमी इत्यादि । सम्पृचानुरुधाइयसाइयस-परिसृ-संसृज-परि-देवि-सञ्ज्वर-परिक्षिप-परिरट्-परिवद-परिदह-परिसुह-दुप-द्विष-दुह-दुह-युजाक्रीड-विविच-त्यज-रज भजातिचरा पच रामुपाभ्याहनश्च (III. 2. 142.)—धिनुणनुवर्तते ; सम्पृचादिभ्यो धातुभ्यो धिनुण् भवति तच्छीलादि विषये ; सम्पर्की, अनुरोधी, आयामी, आयासी, परिसारी, संसर्गी, परिदेवी, सञ्ज्वारी, परिक्षेपी, परिराटी, परिवादी, परिदाही, परिमोही, दोषी, द्वेषी, द्रोही, दोही, योगी, आक्रीडी विवेकी, त्वागी, रागी, भागी, अतिचारी, अपचारी, आसोपी, अभ्याघाती । चो कष लस कथस्त्रम्भः (III. 2. 143.)—एभ्यो धातुभ्यो विशब्दे उपपदे धिनुण् भवति ; विकापी, विलासी, विकथी विस्रम्भी ।

प्रे लप-सृ-दृ-मथ-वद-वसः (III. 2. 145.)—प्रे उपपदे लपा-
दिभ्यः धिनुण् भवति; प्रलापी, प्रसारी, प्रद्रावी, प्रमाथी, प्रवादी,
प्रवासी । निन्द-हिंस-क्लिश-खाद-विनाश-परिक्षिप-परिरट-परि-
वादि-व्याभाषासूयो वुञ् (III. 2. 146.)—निन्दादिभ्यो धातुभ्यो
वुञ् भवति तच्छीलादिषु; निन्दकः, हिंसकः, क्लेशकः, खादकः,
विनाशकः, परिक्षेपकः, परिराटकः, परिवादकः, व्याभाषकः, असू-
यकः । देविकुशोश्चोपसर्गे (III. 2. 147.)—देवयतेः कुशोश्चोपसर्गे
उपपदे वुञ् भवति; आदेवकः, आक्रोशकः । चलनशब्दार्थादकर्मका-
द्युच् (III. 2. 148.)—चलनार्थेभ्यः शब्दार्थेभ्यश्चाकर्मकेभ्यो धातुभ्यः
युच् प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु; चलनः, चोपनः; शब्दार्थेभ्यः—
शब्दनः, रवणः । अकर्मकादिति किम्? पठिता विद्याम् । अनुदात्ते-
तश्चहलादेः (III. 2. 149.)—अनुदात्तेभ्यो धातुभ्यो हलादिभ्यश्च तच्छी-
लादिष्वर्थेषु युच् प्रत्ययो भवति; वर्तनः, वर्धनः, जुगुप्सनः । अनुदात्तेन
इति किम्?—भविता हलादेरिति किम्? एधिता । जु-चङ्क्रम्य-
दन्द्रम्य-सृ-गृधि-ज्वल-शुच-लष-पत-पदः (III. 2. 150.)—
जु-प्रसृतिभ्यो धातुभ्यो युच् प्रत्ययो भवति तच्छीलादिषु विषये;
जवनः, चङ्क्रमणः, दन्द्रमणः, सरणः, गर्धनः, ज्वलनः, शोचनः
लषणः, पतनः, पदनः । क्रुधमण्डार्थेभ्यश्च (III. 2. 151.)—क्रुध
क्रोपे मडि भूषायाम् इत्येतदर्थेभ्यो युच् प्रत्ययो भवति; क्रोधनः, क्रोपनः,
मण्डनः, भूषणः । नयः (III. 2. 152.)—यकारान्ताद्धातोः युच् प्रत्ययो
न भवति; कनूयिता, क्षमायिता । सूद-दीप-दीक्षश्च (III. 2. 153.)
—सूदादिभ्यो युच् न भवति; सूदिता, दीपिता, दीक्षिता । लष-
पत-पद-स्था-भू-वृष-हन-कम-गम-शृभ्य उक्ञ् (III. 2. 154.)

—लपादिभ्यो धातुभ्यो उक्ञ् प्रत्ययो भवति : अपलापुकं वृषलसङ्गतम् :
 प्रपातुका गर्भा भवन्ति : उपपादुकं सत्त्वम् : उपस्थायुका एनं पशवो
 भवन्ति : प्रभावुकम् अन्नं भवति : वर्धुकः पर्जन्यः ; आघातुकं
 कापालिकस्य शूलम् : कासुका एनं त्रियो भवन्ति : आगामुकं वाराणसो
 रक्ष आहुः : प्रशारुकं तांष्णमाहुः । जल्पभिक्षकुट्टलुण्ठ वृड
 ष्वाकन् (III. 2. 155.)—जल्पादिभ्यः पाकन् प्रत्ययो भवति ;
 जल्पाकः, भिक्षाकः, कुट्टाकः, लुण्ठाकः, वराकः । प्रजोरनिः,
 (III. 2. 156.)—प्रपूर्वाज्वतेः तच्छीलादिषु इति प्रत्ययो भवति ;
 प्रजवी । जि-द-क्षि-विश्रयर्ताण्वमाव्यथाभ्यम परिभू-प्रसूभ्यश्च (III.
 2. 157.)—जि-प्रभृतिभ्यो धातुभ्यो भवति इति प्रत्ययः ; जयी, दरी,
 क्षयी, विश्रयी, अत्ययी, वमी, अव्ययी, अभ्यमी, परिभवी, प्रसवी ।
 स्पृहि-गृहि-पति-दयि-निद्रा-तन्द्रा-श्रद्धाभ्य आलुच् (III. 2.
 158.)—एतेभ्यस्तच्छीलादिषु आलुच् प्रत्ययो भवति : स्पृहयालुः
 गृहयालुः, पतयालुः, दयालुः, निद्रालुः, तन्द्रालुः, श्रद्धालुः ।
 आलुचि शीङे ग्रहणं कर्तव्यम् (वा.)—इति शयालुः । सृघ-
 स्यदः क्मरच् (III. 2. 160.)—मृ घसि अद् इत्येतेभ्यः क्मरच्
 प्रत्ययो भवति ; क्मरः घस्सरः, अद्मरः । भञ्जभासमिदोधुरच् (III.
 2. 161.)—भञ्ज् भास् मिद् इत्येतेभ्यो धुरच् प्रत्ययो भवति ; भङ्गुरं
 काष्ठम्, भासुरं ज्योतिः, मेदुरः पशुः । विदिभिदिच्छिदेः कुरच् (III.
 2. 162.) ज्ञानार्थस्य विदेर्ग्रहणं न लाभार्थस्य विदादिभ्यो धातुभ्यः कुरच्
 प्रत्ययो भवति ; विदुरः पाण्डितः ; भिदुरं काष्ठम्, छिदुरा रज्जुः । व्यधेः
 संप्रसारणं कुरच्च वक्तव्यः (वा.)—इति विधुरः । इण्णशिजिसर्तिभ्यः
 करप् (III. 2. 163.)—इण् णशि जि सर्ति इत्येतेभ्यः करप् प्रत्ययो

भवति ; इत्वरः, नश्वरः, जिन्वरः, सुत्वरः । गत्वरश्च (III. 2. 164.)
 —गन्वरः इति निपात्यते ; गमेरनुनासिकलोपः क्ररप च ; गत्वरः ।
 जागरूकः (III. 2. 165.)—जागर्तेरूकप्रत्ययो भवति ; जागरूकः ।
 यज-जप-दशां यङः (III. 2. 166.)—यज जप दश इत्येतेषां
 यङन्तानामूकप्रत्ययो भवति ; यायजूकः, जञ्जूकः, दन्दजूकः । नमि-
 कम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपो रः (III. 2. 167.)—नमि कम्पि स्मि अजस
 कम हिंस दीप इत्येतेभ्योरप्रत्ययो भवति ; नञ् काष्ठम्, कम्प्रा शाखा,
 सेरं मुखम्, अजस्रं सन्नतम्, कम्प्राः युवतयः, हिंस्रं रक्षः, दीप्रं काष्ठम् ।
 अजस्रमिति जसु मोक्षणे इत्येष नञ् पूर्वः क्रियासातत्येवर्तते । सनाशंस-
 भिक्ष उः (III. 2. 168.)—सन् प्रत्ययो गृह्यते न सनिधातुः,
 अनभिधानात् व्याप्तिन्यायाद्वा ; सन्नन्तेभ्यो धातुभ्यः, आशंसेर्भिक्षश्च
 उप्रत्ययो भवति ताच्छील्यादिष्वर्थेषु ; चिकीर्षुः, आशंसुः, भिक्षुः ।
 आङः शसि इच्छायामित्यस्य ग्रहणं न शंसेः स्तुत्यर्थस्य । शृवन्द्योरारुः
 (III. 2. 173.)—शृ हिंसायां, वदि अभिवादनस्तुत्योः ; आभ्यां
 आरुप्रत्ययो भवति ; शरारुः वन्दारुः । भियः क्रुकलुकनौ (III. 2.
 174.)—चिभी भये अस्मात् क्रु कलुकनौ प्रत्ययौ भवतः भीरुः भीलु-
 कः । क्रुकञ्चपि वक्तव्यः (वा.)—भीरुकः । स्थेश भासपिस
 कसो वरच् (III. 2. 175.)—स्था ईश भास पिस कस इत्येतेभ्यः
 वरच् प्रत्ययो भवति ; स्थावरः ईश्वरः भास्वरः पेस्वरः विकस्वरः ।
 यश्चयङः (III. 2. 176.)—या प्रापणे अस्माद्यङन्ता द्वरच् प्रत्ययो
 भवति ; यायावरः । भ्राजभास धुर्विद्युतोर्जिपृजुग्रावस्तुवः क्तिप् (III.
 2. 177.)—भ्राजादिभ्यो धातुभ्यः क्तिप् प्रत्ययो भवति ताच्छील्यादिषु ;
 विभ्राट् भाः, धूः धुरौ, विद्युत्, ऊर्क, पूः, जवते दीर्घत्वं च निपात्यते

जुः जुवाँ, प्रावन्तुन् प्रावन्तुनौ । अन्येभ्योऽपि दृश्यते (III. 2. 178.)—अन्येभ्यो धातुभ्यः क्विप्रत्ययो भवति; भित्, छित् । इतिप्रहणं विप्रहणं^{द्वि}न्तरेषमप्रहणार्थम् । क्वचिर्दीर्घः क्वचिद्विर्वचनं क्वचिन्मप्रसारणम् । तथाचाह—क्विच्चि पृच्छयायतस्तुकटप्रुजुश्रीणां दीर्घोऽसम्प्रसारणञ्च (वा.) इति वचि वाक् पृच्छि शब्दप्राट्, आयतस्तुः, कटप्रुः, जूः, श्रीः । जुप्रहणेन अवतार्थः प्राजादिभूत् एव गृहीतवान् । द्युति गमिजुहोर्तानां द्विर्वचनम् (वा.) इति—द्विद्युत्, जगत्, जुहोतेदीर्घत्वञ्च जुहूः । दृ भये इत्येतस्य ह्रस्वश्च द्वेच (वा.)—इति ददत् । ध्यायतेस्सम्प्रसारणम् (वा.)—इति धीः । धः कर्मणि घृन् (III. 2. 181.)—धयतेर्द्धातेश्च कर्मणि कारके घृन् प्रत्ययो भवति; धयति दधाति वा तां धात्री । दाक्षी शसयुयुजस्तुतुदसिसिर्चिमहपत-दशनहः करणे (III. 2. 182.)—एतेभ्यो धातुभ्यः करणे कारके घृन् भवति; दात्वम्, नेत्वम्, शस्त्वम्, योत्वम्, योक्त्वम्, स्तोत्वम्, तोत्वम्, सेत्वम्, सेक्त्वम्, मेढम्, पत्वम्, दंष्ट्रा, नदध्री । हलसूक-रयोः पुवः (III. 2. 183.)—पूधातोः करणे घृन्; हलस्य सूकरस्य वा. पोत्वम् । अति लघूसूखन सहचर इत्वः (III. 2. 184.)—ऋ गनौ, लृज्, धू, पृ, खन, पह, चरतिर्गतिभक्ष्यार्थः इत्येतेभ्यः करणे इत्वप्रत्ययो भवति; अरित्वम्, लवित्वम्, धवित्वम्, सवित्वम्, खनित्वम्; चरित्वम्; पुवस्संज्ञायाम् (III. 2. 185.)—पुवो धातोः करणे इव-प्रत्ययो भवति समुदायेन चेत् संज्ञा गम्यते; दर्भः पवित्वम् । उणादयो बहुलम् (III. 3. 1.)—वर्तमान इति च संज्ञायामित्येव; उणादयो प्रत्यया भवन्ति वर्तमाने धात्वर्थे संज्ञायां विषये ते च बहुलं भवन्ति; यतो विहितास्ततोऽन्यवापि भवन्ति; केचिद्विहिता अपि प्रत्ययाः प्रयोगत

उच्चायन्ते । कृ वा पाजिमिस्वदिसाध्यश्च उण् (उ. I. 1.)—
 करोतीति कारुः; वायुः, पायुः, जायुः, मायुः, स्वादुः, साधुः, आशुः ।
 गमेर्डोः (उ. II. 67.)—गमेर्डोःप्रत्ययो भवति; गौः । सर्वधातुभ्योऽ
 सुन् (उ. IV. 188.)—सरः, तेजः, मनः, तमः इत्यादि । यदभि-
 धेयव्याप्तमभिधानरत्नजातं तदशेषमुणादिसागरान्तर्गतं बोद्धव्यम् । तुमु-
 ण्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् (III. 3. 10.)—क्रियार्थायां क्रियायां
 उपपदे धातोर्भविष्यति काले तुमुण्वुलौ प्रत्ययौ भवतः; भोक्तुं व्रजति,
 भोजको व्रजति । भुजि क्रियार्थो व्रजितोपपदम् । क्रियायामिति किम् ?
 भिक्षिष्ये इत्यस्य जटाः । क्रियार्थायामिति किम् ? धावतस्ते पतिष्यति
 दण्डः । भाववचनाश्च (III. 3. 11.)—भविष्यतीत्येव; भवे इति
 प्रकृत्यर्थे विहिता घञादयस्ते भाववचना भविष्यति काले क्रियायामुपपदे
 क्रियार्थायां भवन्ति; पाकाय व्रजति, त्यागाय व्रजति, इत्यादि । अण्
 कर्मणि च (III. 3. 12.)—भविष्यतीत्येव; अण् प्रत्ययो भवति
 धातोः कर्मण्युपपदे क्रियायां क्रियार्थायाञ्च; कर्मण्यण् (III. 2. 1.)
 इति सामान्यविहितोऽपि वासरूपविधेरभावात् ण्वुला बाधितः पुनरण्वि-
 धीयते; काण्डलावो व्रजति, कम्बलदायो व्रजति । पदरुजविशस्पृशो घञ्
 (III. 3. 16.)—भविष्यतीति निवृत्तम्; इत उत्तरं त्रिषु कालेषु
 प्रत्ययाभवन्ति; पदादिभ्यो धातुभ्यो घञ् प्रत्ययो भवति; पद्यतेऽसाविति
 पादः; चजोरित्यादिना कुत्वम्, रुजत्यसौ रोगः विशत्यसौ वेशः,
 स्पृशतीति स्पर्शः । सृ स्थिरे (III. 3. 17.)—सर्तैर्धातोः स्थिरे
 कर्तारं घञ् प्रत्ययो भवति; स्थिर इति कालान्तरस्थायी पदार्थ उच्यते;
 सीचरं तिष्ठन् कालान्तरं सरतीति धात्वर्थस्य कर्ता युज्यते; चन्दनसारः ।
 स्थिर इति किम् ? सर्ता सारकः । व्याधिमत्स्यबलेष्विति वक्तव्यम्

(वा.) ; अर्तासारो व्याधिः, विसारो मत्स्यः, सारो बलम् । भावे (III. 3. 18.)—भावे वाच्ये धातोर्घञ् प्रत्ययो भवति : पाकः त्यागः । क्रियासामान्यवार्त्ता भवति ; तेनार्थनिर्देशः क्रियमाणः सर्वधा-तुविषयः कृतो भवति ; धात्वर्थश्च धातुनैव उच्यते ; यस्तस्य सिद्धताना-मधर्मस्तत्र घञादयः प्रत्यया विधीयन्ते । पुँल्लिङ्गैकवचनञ्चात्र न तन्त्रं लिङ्गान्तरे वचनान्तरे च प्रत्यया भवन्त्येव ; पक्तिः, पचनं, पाकः पाकौ पाकाः, इत्यादि । अकर्तारि च कारके संज्ञायाम् (III. 3. 19.)—कर्तुर्वजितेऽन्यस्मिन् कारके संज्ञायां विषये धातो घञ् प्रत्ययो भवति ; प्रास्यति तमिति प्रासः, प्रस्राव्यति तमिति प्रसेवः, आहरन्ति तस्माद्रम-मिति आहारः ; प्रतुद्यतेऽनेनिति प्रतोदः ; दीयतेऽस्मै दायः ; प्रपतत्य-स्मिन्निति प्रपादः । अकर्तार इति किम् ? मिपत्यगौ मेपः इत्यत्र पचाद्यञ् । संज्ञायामिति किम् ? कर्तव्यः कटः । चकारस्मंज्ञाव्यभिचारार्थः को भवतादायो दत्तः, भवतालामो लब्धः । कारकग्रहणं पर्युदासे न कर्तव्यम् ; तत् क्रियते, प्रसज्यप्रतिषेधेऽपि ममासोऽस्तीति ज्ञापनार्थम् । आदेच उपदेशेऽशित्तीति (VI. 1. 45.) । इडश्च (III. 3. 21.)—इडश्च धातोर्घञ् प्रत्ययो भवति ; अचोपवादः ; अध्यायः, उपेन्य अस्मात् अर्धाते इति उपाध्यायः ; अपादानेस्त्रियामुपसंख्यानं तदन्ताच्च वा ङीष् (वा.)—उपाध्याया, उपाध्यायी । शू वायुवर्णनिवृत्तेषु (वा.)—शारो वायुर्वा वर्णो वा निवृत्तं वा । उपसर्गे र्वः (III. 3. 22.)—उपसर्ग उपपदे रौतेर्धातोः घञ् प्रत्ययो भवति ; संरावः, उपरावः । उपसर्गे किम् ? र्वः । समि युद्गु दुवः (III. 3. 23.)—समि उपपदे यु दु दु इत्येतेषां घञ् ; संयावः, सन्द्रावः, सन्द्राव । श्रिणी-भुवोऽनुपसर्गे (III. 3. 24.)—श्रि णी भू इत्येतेभ्यो धातुभ्यः

अनुपसर्गेभ्यो घञ् : अजपोरपवादः ; श्रायः, नायः, भावः । अनुपसर्गे
 इति किम् ? प्रश्रयः, प्रणयः, प्रभवः । वौ क्षु श्रुवः (III. 3. 25.)—
 वावुपपदे क्षु श्रु इत्येतयोः घञ् : विक्षावः, विश्रावः । वाविति किम् ?
 क्षवः, श्रवः । अवोदोर्नियः (III. 3. 26.)—अव उत् इत्यनयोरुपप-
 दयोः नयतेः घञ् भवति ; अवनायः, उन्नायः । प्रे द्रुस्तुक्षुवः (III.
 3. 27.)—प्रशब्दे उपपदे द्रु क्षु स्तु इत्येतेभ्यः घञ् प्रत्ययो भवति ;
 अपोऽपवादः ; प्रद्रावः, प्रस्तावः, प्रस्त्रावः । प्र इति किम् ? द्रवः, स्तवः,
 स्रवः । निरभ्योः पूल्वोः (III. 3. 28.)—इति पूङ् पूजोः सामान्येन
 ग्रहणम् : लृञ् छेदनेः यथामङ्गल्यमुपसर्गसम्बन्धः ; निरभिपूर्वयोः पू लृ
 इत्यनयोः घञ् : निष्पावः, अभिलावः । निरभ्योरिति किम् ? पवः,
 लवः । उन्नयोर्ग्रः (III. 2. 29.)—गृ निगरणे, गृशब्दे, द्वयोरपि
 ग्रहणम् ; उत् नि इत्येतयोरुपपदयोः गृ इत्यस्मात् घञ् प्रत्ययो भवति ;
 उद्गारः समुद्रस्य, निगारो मत्स्यस्य । उन्न्योरिति किम् ? गरः । परो
 भुवोऽवज्ञाने (III. 3. 55.)—विभाषेत्येव ; परिशब्द उपपदे भवतेः
 विभाषा घञ् प्रत्ययो भवति अवज्ञाने गम्यमानेः अवज्ञानमसत्कारः ;
 परिभवः, परिभावः । अवज्ञाने इति किम् ? परितो भवन् परिभवः ।
 एरच् (III. 3. 56.)—इवर्णान्ताद्धातोर्भावे अकर्तरिच कारके संज्ञायां
 विषये अच् प्रत्ययो भवति ; घञोऽपवादः ; चयः, जयः । ऋदोरप्
 (III. 3. 57.)—ऋकारान्तेभ्योः उवर्णान्तेभ्योः धातुभ्यः अप् प्रत्ययो
 भवति ; घञोऽपवादः ; पित् करणं स्वार्थम् ; करः, गरः ; यवः पवः ।
 ग्रह वृट् निश्चिगमश्च (III. 3. 58.)—ग्रहादिभ्यः अप् प्रत्ययो
 भवति ; ग्रहः, वरः, दरः, निश्चयः, गमः । वशिरण्योरुपसंङ्ख्यानाम्
 (वा.)—वशः, रणः । ड्वितः क्लितः (III. 3. 88.)—

भावे अकृतिरिति सर्वसमुवर्तते; वृ इत् यस्य तस्मात् इवितो धातोः
 क्विप्रत्ययो भवति; क्वेर्सेञ्जित्यम् (IV. 4. 20.) इति वचनात् क्विप्र-
 त्ययान्तात् सप् प्रत्ययो नित्यं भवति; पक्विमम्, कृद्विमम्, दक्विमम्,
 इत्यादि । इवितोऽथुच् (III. 3. 89.)—इ इत् यस्य तस्मात् इवितो
 धातोः अथुच् प्रत्ययो भवति; वेपथुः, श्वयथुः, क्ष्वयथुः, वमथुः,
 इत्यादि । यज-याच-यत-विच्छ-प्रच्छ-रक्षो-नङ् (III. 3. 90.)
 —यजादिभ्यो नङ् प्रत्ययो भवति; इकारो गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थः यजः,
 याच्ना, यत्नः, विश्वः, प्रश्नः, रक्षणः । स्वपो नन् (III. 3. 91.)—स्वपेनेत्
 प्रत्ययो भवति; स्वप्नः । उपसर्गे घोः किः (III. 3. 92.)—उपसर्गे उपसर्ग-
 वुसंज्ञकेभ्यः कि प्रत्ययो भवति; कित्करणमातोऽलोप इत्यालोपार्थम्; आतो
 लोप इटि च (VI. 4. 64.) इत्याकारलोपः; आदिः, आधिः, प्रधिः,
 प्रदिः, उपाधिः, सन्धिः । कर्मण्यधिकरणे च (III. 3. 93.)—
 कर्मण्युपपदे वुसंज्ञकेभ्योऽधिकरणे कारके किप्रत्ययो भवति; जलं धायतेऽ
 स्मिञ्जिति जलधिः, इधुधिः । कर्मव्यतिहारेण च स्त्रियाम् (III. 3.
 43.)—कर्मव्यतिहारः क्रियाव्यतिहारः परस्परकरणम्; कर्मव्यतिहारे
 गम्यमाने धातोर्णच् प्रत्ययो भवति त्रीलिङ्गे भावे; चकारो णच् स्त्रियाम-
 ञिति (V. 4. 14.) विशेषणार्थः; णच् स्त्रियामञ् (V. 4. 14.)—
 णजन्तात् स्त्रियामञ् प्रत्ययस्स्यात् । तद्धितेष्वचामादेः (VII. 2. 117.)
 इति वृद्धिः; टिट्ठणञिति (IV. 1. 15.) डीप्; व्यावक्रोशी, व्याव-
 लेखी, व्यावभाषी, व्यावहासी । अभिविधौ भाव इनुण् (III. 3.
 44.)—अभिविधिः अभिव्याप्तिः क्रियागुणाभ्यां कात्स्न्येन सम्बन्धः;
 अभिविधौ गम्यमाने धातोर्भावे इनुण् प्रत्ययो भवति । अणिनुणः
 (V. 4. 15.)—इनुण् प्रत्ययान्तादण् प्रत्ययो भवति; सांराविणं

आसना, श्रन्धना । घट्टिबन्धिविदिभ्य उपसंख्यानम् (वा.)— इति
 घट्टना बन्धना, वेदना । इषेरनिच्छार्थस्य युज्वक्तव्यः (वा.)—
 इति अध्येषणा, अन्वेषणा । परेर्वा (वा.)—इति पर्येषणा;
 पक्षे परीष्टिः । रोगाख्यायां ण्वुल्बहुलम् (III. 3. 108.)—रोगा-
 ख्यायां गम्यमानायां धातोर्णुल् बहुलं भवति; क्तिनादिनामपवादः;
 प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्येति (VII. 3. 44.) ईत्वम्; प्रच्छर्दिका; विचर्चिका ।
 धात्वर्थनिर्देशेणुत्वक्तव्यः (वा.)—इति आशिका, शायिका, वर्तते ।
 इक्षितपौ धातुनिर्देशे वक्तव्यौ (वा.)—इति भिक्षिः, छिदिः, पचतिः
 यजतिः । वर्णात्कारः (वा.)—इति वर्णनिर्देशे कारप्रत्ययो भवति;
 इकारः, ईकारः, उकारः, ऊकारः । रादिफः (वा.)—रेफः ।
 मत्वर्थच्छः (वा.) ; आयनेयीत्यादिना (VII. 1. 2.) ईयादाशः;
 मत्वर्थीयः । इज्जादिभ्यः (वा.)—इति आजिः, आदिः,
 आतिः । इत् कृष्यादिभ्यः (वा.)—इति कृषिः, किरिः, गिरिः ।
 इत्यादयश्च सर्वे बहुलवचनात् सिद्धाः । संज्ञायाम् (III. 3. 109.)—
 संज्ञायां विषये धातोर्णुल्यप्रत्ययो भवति; उद्दालक पुष्पभञ्जिका, वरण-
 पुष्पप्रचायिका, अशोकशाखाभञ्जिका, सालभञ्जिका, इत्यादि । विभा-
 षाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च (III. 3. 110.)—ण्वुलित्येव; पूर्वम् परिप्रश्नः
 पश्चादाख्यानम्; सूत्रे त्वल्पाचूतरस्य पूर्वनिपातः; परिप्रश्ने आख्याने
 गम्यमाने धातोरिञ् प्रत्ययो भवति; चकाराण्वुल्; विभाषाग्रहणादपरोऽपि
 यः प्राप्नोति सोऽपि भवति; परिप्रश्ने तावत्—कां त्वं कारिमकार्षीः,
 कां कारिकाम्, कां क्रियाम्, कां कृत्याम्, कां कृतिम्; आख्याने
 तावत्—सर्वाकारिमकार्षम्, सर्वा कारिकाम्, सर्वा क्रियाम्, सर्वा
 कृत्याम्, सर्वा कृतिम्, कां त्वं गणिमजीगणः सर्वा गणिकाम्,

सर्वा गणनाम्, एवं कांपाचिम्, कां पाडिम्, कां याजिमितिदृष्टव्यम् ।
 आख्यानपरिप्रश्नयोरिति किम् ? कृतिः सृतिः । पर्यायार्हणोत्पत्तिषु,
 ण्वुच् (III. 3. 111.)—पर्यायः परिपाटा अर्हणमर्हः कृणं तत्
 यत्परस्मै धार्यते, उत्पत्तिर्जन्म—एतेष्वर्थेषु गम्यमानेषु धातोः ण्वुच्
 प्रत्ययो भवति ; क्तिनादिनामपवादः ; पर्याये तावत्—भवत श्शायिका
 भवतः आसिका, भवतोऽग्रग्रामिका ; अर्हे अर्हति भवान् इक्षु भक्षि-
 काम् ; कृणे ओदनभोजिकाम्, पयः पायिकाम् वा ; मे धारयति :
 उत्पत्तौ—इक्षु भक्षिका मे उदपादि, ओदनभोजिका, पयः पायिका ।
 विभाषेत्येव—चिकीर्षा उत्पद्यते, जिर्हार्षा उत्पद्यते । ण्वुलि प्रकृते प्रत्य-
 यान्तरग्रहणं स्वार्थम् । आक्रोशे न व्यनिः (III. 3. 112.)—
 विभाषेति निवृत्तम् ; आक्रोशश्चापनम्, आक्रोशे गम्यमाने नञ्युपपदे
 धातोरनिप्रत्ययो भवति ; क्तिनादिनामपवादः ; अकरणिर्हन्तते वृषलभूयान् ;
 अजननिः, अप्रयाणिः । आक्रोश इति किम् ? अकृतिस्तस्य कटस्य ।
 नञि इति किम् ? सृतिस्ते वृषल । कृत्यल्युटो बहुलम् (III. 3. 113.)
 —इति कृत्याः ल्युटश्च बहुलं भवन्ति ; बाहुलकात् यत्र विहितास्ततोऽ
 न्यत्रापि भवन्ति ; भावकर्मणोः कृत्या उक्ताः कारकान्तरेपि भवन्ति ;
 स्नानीयं चूर्णम्, दानीयो ब्राह्मणः । करणाधिकरणभावेषु ल्युट् ततोऽ
 न्यत्रापि भवति ; कर्मणि अपसेचनम्, अवस्त्रावणम्, राजभोजनाः
 शालयः, राजाच्छादनानि वस्त्राणि प्रस्कन्दनम् प्रपतनम् । बहुलवचना-
 दन्येऽपि कृतः यथा प्रापमभिधेयं व्यभिचरन्ति ; पादाभ्यां हियते
 पादहारकः, गळे चोप्यत इति गळेचोपकः ।

नपुंसके भावेक्तः (III. 3. 114.) इत्यधिकृत्य, ल्युट् च (III.

3. 115.)—नपुंसके भावे धातोर्ल्युट् प्रत्ययो भवति ; हसनम् छात्रस्य शोभनम्, जल्पनम्, श्रयणम्, आसनम् इत्यादि । करणाधिकरणयोश्च (III. 3. 117.)—करणेऽधिकरणे च कारके धातोर्ल्युट् प्रत्ययो भवति ; करणे—इध्मप्रव्रश्चनः, पलाशशातनः ; शदेरगतौतः (VII. 3. 42.) इति तकारादेशः ; अधिकरणे—गोदोहनी, सकुधानी । पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण (III. 3. 118.)—पुंल्लिङ्गयोः करणाधिकरणयोः अभिधेययोर्घप्रत्ययो भवति समुदायेन चेत् संज्ञा गम्यते ; प्रायग्रहणमकात्स्न्यार्थम् ; च्छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य (VI. 4. 96.)—छादेरङ्गस्य अद्व्युपसर्गस्य घ-प्रत्यये परत उपधाह्रस्वो भवति ; णिलोपः ; उरच्छदः ; अधिकरणे खल्वपि—एत्य तस्मिन् कुर्वन्तीति आक/रः आलयः इत्यादि । अवेतृस्त्रोर्घञ् (III. 3. 120.)—अव उपपदे तरतेःस्तृणातेश्च घञ् प्रत्ययो भवति ; अवतारः अवस्तारः । हलश्च (III. 3. 121.)—हलन्ताद्धातोः करणाधिकरणयोः संज्ञायां प्रायेण घञ् प्रत्ययो भवति : लेशः, वेदः, वेशः, बन्धः इत्यादि । उपसर्गस्य घञ्यमनुष्ये बहुलम् (VI. 3. 122.)—उपसर्गस्य घञन्त उत्तरपदे अमनुष्येभिधेये बहुलं दीर्घो भवति ; अपा-मार्गः वीमार्गः । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधारावायाश्च (III. 3. 122.) अध्यायादयश्चब्दा निपात्यन्ते ; पुंसि संज्ञायां घे प्राप्ते घञ्विधीयते ; अहलन्तार्थ आरम्भः ; अर्धायते तस्मिन् अध्यायः, नीयतेऽनेनेति न्यायः, उद्युवन्त्यस्मिन्निति उद्यावः, संह्रियतेनेन संहारः, आध्रियन्तेऽस्मिन्नाधारः, अवयन्त्यस्मिन् आवायः ; चकारोनुक्तसमुच्चयार्थः ; अवहारः ईषद्दुस्सुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् (III. 3. 126.)—करणाधिकरणयोः पुंसिसंज्ञायामिति निवृत्तम् ; ईषद्दुस्सुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषूपपदेषु धातोः खल्वप्रत्ययो भवति ; कृच्छ्रंदुःखम् ; तद्दुरोविशेषणम् ; अकृच्छ्रं सुखं

तदितरयोर्विधेयपणम् : ईषन्करः पटो भवता दुष्करः, सुकरः, ईषत् भोज
 ओदनं भवता दुर्भोजः, सुभोजः । ईषदविधिविति किम् ! कृच्छ्रेण कार्यम् :
 लकारः स्वरार्थः : खित्करणमुत्तरवन्मर्थम् । कर्तृकर्मणोश्च भूकृजोः
 (III. 3. 127.)—भवतेः करोतिश्च कर्तृकर्मणोरुपपदयोः चकारादीप
 दादिषु च खलप्रत्ययो भवति : अरुर्द्विपदजन्तस्येति सुमागमः : ईषदा-
 द्यम्भवं भवता दुराध्यम्भवंम् ; कृञ्-ईषदाद्यङ्करः देवदत्तो भवता,
 दुराद्यङ्करः, स्वाद्यङ्करः । आतो युच् (III. 3. 128.)—ईष-
 दादिपूपपदेषु आकारान्तेभ्यो धातुभ्यो युच् प्रत्ययो भवति ; खलोपवादः :
 ईषत् पानः सोमो भवता, दुष्पानः, सुपानः, ईषद्दानः गोर्भवता,
 दुर्दानः, सुदानः—इत्यादि सर्वसवगन्तव्यम् । भाषायां शासि युधि
 दृशि धृषि सृषिभ्यो युज्वक्तव्यः (III. 3. 130. वा.) दुश्शासनः,
 दुर्योधनः, दुर्दर्शनः, दुर्धर्षणः, दुर्मर्षणः । अलं खल्वाः प्रतिषेधयोः
 प्राचां क्त्वा (III. 4. 18.)—अलं खलु इत्येतयोः प्रतिषेधवाचिनोरुप-
 पदयोः क्त्वा प्रत्ययो भवति प्राचामाचार्याणाम्भतेनः क्त्वातोसुन्कसुनः
 (I. 1. 40.)—क्त्वा. तौसुन्, कसुन्, इत्येवमन्तं शब्दरूपमव्ययसंज्ञं
 भवति ; अलङ्कृत्वा, खलुकृत्वा, अलं बाले रुदित्वा । अलं खल्वैरिति
 किम् ? न दातव्यं भवता । प्रतिषेधयोरिति किम् ? अलङ्कारः । प्राचांप्रहणं
 विकल्पार्थम् । उदीचांमाङ्गेव्यतिहारे (III. 4. 19.)—क्त्वानुवर्तते
 माङ्गे धातोर्व्यतीहारे वर्तमानात् उदीचां मते क्त्वा प्रत्ययो भवति :
 अपमित्य याचते, अपमित्य हरति : अपूर्वकालत्वादप्राप्तः क्त्वा विधीयते
 उदीचांप्रहणाद्यथाप्राप्तमपि भवति ; याचित्वा अपमयते ; समानकर्तृकयोः
 पूर्वकाले (III. 4. 21.)—समानः कर्ताययोः धात्वर्थयोः तत्र पूर्वकाले
 वर्तमानाद्धातोः क्त्वा प्रत्ययो भवति ; शक्तिशक्तिमतोः भेदस्याविवक्षि-

नत्वात् समान कर्तृकता, भुक्त्वा व्रजति, पीत्वा व्रजति ; समान कर्तृकयो-
रिति द्विवचनस्य अतन्वत्वा देव इह बहुष्वपि भवति

“ गत्वा श्लैत्वा च दध्यन्नं भुक्त्वा पीत्वाम्बु शीतलम् ।

वटे शयित्वा क्रीडित्वा यातो मन्दातपे सुखी ॥ ”

समानकर्तृकयोरिति किम् ? भुक्तवति ब्राह्मणे व्रजति देवदत्तः ।
पूर्वकाल इति किम् ? व्रजति च जल्पति च । आस्यं व्यादाय स्वपिति
सम्मील्यहसतीत्युपसंख्यानमपूर्वकालत्वात् (वा.) नक्त्वा सेट् (I. 2.
18.)—क्त्वा प्रत्ययस्सेट् न किङ्कवति ; नन्दित्वेत्यत्र इदित्वादनुनासिक
लोपाभावः ; शयित्वेत्येवमादौ गुणप्रतिषेधाभावः ; नन्दित्वा, शयित्वा,
कारयित्वा, जारयित्वा, चोरयित्वा । उदितो वा (VII. 2. 56.)—
उदितो धातोः क्त्वाप्रत्ययस्य वा इडागमो भवति ; अनुनासिकस्य छि-
न्नलोऽङ्किडिति (VI. 4. 15.) इति दीर्घः ; शान्त्वा, शमित्वा, तन्त्र्वा,
तमित्वा, वृत्वा, वर्तित्वा, वृद्ध्वा, वर्धित्वा, शस्त्वा, शासित्वा ।
च्छवोऽशूडनुनासिके च (VI. 4. 19.) इति ऊट् ; द्यूत्वा दिवित्वा ।
रलोव्युपधादुलादेस्संश्च (I. 2. 26.)—उश्च इश्च वी, वी उपधे
यस्यासौ व्युपधः, उकारोपधादिकारोपधाच्च धातोर्हलादेरलन्तात् परौ
संश्च क्त्वाच सेटौ वा कितौ भवतः ; द्युतित्वा द्योतित्वा, लिखित्वा
लेखित्वा । नोपधात्थफान्ताद्वा (I. 2. 23.)—नकारोपधाद्धातोः
थकारान्तात् फकारान्ताच्च परतः क्त्वा प्रत्ययः सेट् वा नकिङ्कवति ;
ग्रथित्वा, ग्रन्थित्वा, गुफित्वा गुम्फित्वा । वञ्चिलुञ्चूतश्च (I. 2. 24.)
—वञ्चि, लुञ्चि, ऋत् इत्येतेभ्यः परः क्त्वा प्रत्ययः सेड्वा न किङ्कवति ;
वचित्वा, वञ्चित्वा, लुचित्वा लुञ्चित्वा, ऋतित्वा अर्तित्वा । ऋते

रीयङ् (III. 1. 29.) इती यङ् : आयादय आर्धधातुके वा (III. 1. 31.) इति आर्धधातुके विकल्पितः न यत् पक्षे नास्ति तत्रैतदुदाहरणम् ।
 नृपि सृपि कृशेः कादयपस्य (I. 2. 25.)—नृपि, नृपि, कृशि इत्ये-
 तेभ्यः परः क्त्वाप्रत्ययस्मेद्वा न किद्ववति कादयपस्याचार्यस्य सेतेनः
 नृपिन्वा तपिन्वा, सृपिन्वा मपिन्वा, कृशिन्वा, कृशिन्वा । सृडसृड गुधकुप
 क्लिश वदवमः क्त्वा (I. 2. 7.)—सृडादिभ्यो धातुभ्यः परः क्त्वाप्रत्ययः
 मेद् किद्ववति : नक्त्वामेडिति प्रतिषेधस्यापवादः : सृडिन्वा, सृडिन्वा,
 गुधिन्वा, कुपिन्वा, क्लिशिन्वा, उपिन्वा, उडिन्वा । क्विक्स्कन्दिस्स्यन्दोः
 (VI. 4. 31.)—क्त्वाप्रत्यये परतः स्क्न्द्-स्यन्द-इत्येतयोः नकारस्य
 लोपो न भवति : स्क्न्त्वा, स्यन्त्वा । जान्तनशां विभाषा (VI. 4. 32.)—
 जकारान्तानामङ्गानाञ्जेश्च क्त्वाप्रत्यये परतो विभाषा नकारलोपो
 नस्यातः ; रङ्क्त्वा, पक्षे रक्त्वा, भङ्क्त्वा पक्षे भक्त्वा, नण्द्वा पक्षे
 नण्द्वा, इट् पक्षे नशिन्वा । तनोतेर्विभाषा (VI. 4. 17.) इत्यधिकृत्य,
 क्रमश्चाक्त्वि (VI. 4. 18.)—क्रम उपधाया दीर्घो भवति क्त्वा-
 प्रत्यये जलादौ परतः विभाषा : क्रन्त्वा क्रान्त्वा, झलित्येव क्रमिन्वा ।
 क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः (VII. 2. 50.)—क्लिशेः क्त्वानिष्ठयोः वा इडा-
 गमो भवति ; क्लिशित्वा क्लिप्त्वा । पूडश्च (VII. 2. 51.)—इति
 वेट् : पूत्वा पवित्वा । वसतिक्षुधोरिड् (VII. 2. 52.) इति इडागमः
 उपित्वा, क्षुधित्वा । अञ्जेः पूजायाम् (VII. 2. 53.)—अञ्जेः
 पूजायामर्थे क्त्वानिष्ठयोरिडागमो भवति : अञ्जित्वा । लुभोविमोहने
 (VII. 2. 54.)—लुभेर्धातोः विमोहनेऽर्थे क्त्वानिष्ठयोरिडागमो भवति :
 लुभित्वा लोभित्वा । विमोहन इति किम् ? लुब्धो वृषलः शीतेन पीडित
 इत्यथः । जृवृश्च्योः क्त्वि (VII. 2. 55.)—जृ वृश्च्यो इत्येतयोः क्त्वा

प्रत्यये परतः इडागमो भवति ; जरित्वा जरीत्वा, व्रश्चित्वा । दधातेर्हिः (VII. 4. 42.)—इत्यधिकृत्य, जहातेश्च क्त्वि (VII. 4. 43.)—जहातेरङ्गस्य क्त्वा प्रत्यये परतः हि इत्ययमादेशो भवति । हित्वा संज्ञं व्रनं गतः । अटोऽजग्धिर्ल्यप्सिकिति (II. 4. 36.) इति जग्धिरादेशः जग्ध्वा, गत्वा, नत्वा, मत्वा ; अनुनासिकलोपः : घुमास्थेत्यादिना ईत्वम् पीत्वा इत्यादि ॥

समासेऽनञ् पूर्वैकत्वोऽल्यप् (VII. 1. 37.)—अनञ् पूर्वसमासे क्त्वा प्रत्ययस्य ल्यप् इत्ययमादेशो भवति ; अभिभूयस्थितः, आदाय गन्ता । ह्रस्वस्य पिति किति तुक् (VI. 1. 71.) इति तुगागमः : विजित्य, प्रनृत्य, अधिकृत्य, किंकृत्य । समास इति किम् ? कृत्वा, हृत्वा, अनञ् पूर्व इति किम् ? अकृत्वा, अहृत्वा, अजित्वा, अपठित्वा । वा ल्यपि (VI. 4. 38.) ल्यपि परतः अनुदात्तोपदेशमिति तनोत्यादीनामनुनासिकलोपो भवति ; व्यवस्थित विभाषाचेयम् ; तेन मकारान्तानामेव विकल्पो भवति, अन्यत्र नित्यमेव ; प्रणम्य प्रणत्य, आगम्य आगत्य ; अन्यत्र तु अवमत्य, प्रवत्य, आहत्य इत्यादि । आदेच उपदेशेऽशिति (VI. 1. 45.)—इति वर्तमानेः मीनातिमिनोति दीङ् ल्यपिच (VI. 1. 50.)—मीङ् हिंसायां, डुमिञ् प्रक्षेपणे, दीङ् क्षये इत्येतेषां धातूनां ल्यपि विषये चकारादेज्जिषये च उपपदे शे एव प्राक्प्रत्ययोत्पत्तेरेवालोन्यस्य विभाषा आकारादेशो भवति प्रमाय, प्रतिमाय, उपमाय । विभाषा लीयते : (VI. 1. 51.)—लीयतेर्धातोर्विभाषाल्यव्विषये एचश्च विषये उपदेशे अलोन्यस्य स्थाने आकारादेशो भवति ; विलाय, विलीय । नल्यपि (VI. 4. 69.)—ल्यपि परतो घुमास्थेत्यादिना यदुक्तं तत्र भवति इति

इत्वं प्रतिषेधः : निमाय, प्रमाय, उपदाय, सन्दाय, प्रस्थाय, अवसाय, विहाय । मयतेरिदन्त्यतरस्याम् (VI. 4. 70.)—मयतेरिक्कारादेशो वा व्यपि भवति : अपमित्य, पक्षे अपमाय । अदोऽजिग्विर्ल्यसिकिति (II. 4. 36.) अदो जिग्विरादेशो भवति व्यपि त्कारादौ च किति प्रत्ययेपरतः प्रजगध्य, विजगध्य ;

“ जग्धौ मिडेऽन्तरङ्गत्वान्निकितीतिव्यवृत्त्येते ।

जापयत्यन्तरङ्गाणां व्यपा भवति बाधनम् ॥ ”

नेन अवदाय, अवसाय इत्यव द्यनिस्यति मास्था मित्तिकिति (VII. 4. 40.) इति इत्वं न भवति । व्यपिल्लघुपूर्वात् (VI. 4. 56.)—व्यपि परतो लघुपूर्वादुत्तरस्य णेरयादेशो भवति : प्रशमय्य, गतः विगणय्य, सङ्गमय्य । विभाषापः (VI. 4. 57)—आप उत्तरस्य णेः व्यपि परतो वा अयादेशो भवति : प्रापय्य, प्राप्य । क्षियः (VI. 4. 59.)—क्षियश्च दीर्घो व्यपि परतो भवति : प्रक्षीय ॥

आभीक्ष्ण्ये णमुल् च (III. 3. 22.)—समानकर्तृकयोः पूर्व काल इत्येव ; आभीक्ष्ण्यं पौनः पुन्यम् प्रकृत्यर्थविशेषणञ्चैतत् : आभीक्ष्ण्य-विशिष्टेऽर्थे वर्तमानाद्धातोर्णमुल् प्रत्ययो भवति ; चकारात् क्त्वा च : नित्यवीप्सयोः (VIII. 1. 4.) नित्यार्थे वाप्सायां यद्वर्तते तस्य सर्वस्य द्वे भवतः ; आभीक्ष्ण्यमिह नित्यता ;

“ ईक्षमीक्षं तदावाला रोदरोदं चमूमनु ।

आयमायं निवृत्ताया जीवेदेकाकिनी कथम् ॥

नलिन्या इव तन्वङ्गयास्तस्याः पद्ममिवाननम् ।

मया मधुव्रतेनेव पायंपायमरम्यत ॥”

विभाषाग्रे प्रथमपूर्वेषु (III. 4. 24.)—अग्रं प्रथमं पूर्वइत्येतेषु पपदेषु समानकर्तृकयोः पूर्वकाले वर्तमानाद्धातोः वा क्त्वा णमुलौ प्रत्ययौ भवतः; अग्रे भोजं व्रजति, पक्षे अग्रे भुक्त्वा, प्रथमंभोजं व्रजति प्रथमं भुक्त्वा, पूर्वं भोजं व्रजति पूर्वं भुक्त्वा । विभाषाग्रहणाच्छ्रुतादयो ऽपि अग्रे भुङ्क्ते ततो व्रजति; अत्र वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा (III. 3. 131.)—इति भूते लट् । कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् (III. 4. 25.)—कर्मण्युपपदे कृञो धातोः खमुञ् प्रत्ययो भवति; आक्रोशे गम्यमानेः दस्युङ्कारम् आक्रोशति दस्यु भीत्या आक्रोशतीत्यर्थः बधिरङ्कारम् आह्वयति । स्वादुमिणमुल् (III. 4. 26.)—समानकर्तृकयोरित्याद्यनुवर्तते; स्वादुर्मात्यर्थग्रहणम्; स्वाद्वर्थेषूपपदेषु कृञो णमुल् प्रत्ययो भवति; स्वादुङ्कारं भुङ्क्ते, सम्पन्नङ्कारं भुङ्क्ते लवणङ्कारं भुङ्क्ते । अन्यथैवं कथमित्थं सुसिद्धाप्रयोगश्चेत् (III. 4. 27.)—अन्यथादिषूपपदेषु कृञो णमुल् भवति सिद्धाप्रयोगश्चेत् करोतेर्भवति; कथं पुनरसौ सिद्धाप्रयोगः? निरर्थकत्वान्नप्रयोगमर्हतीति एवमेव प्रयुज्यते अन्यथा भुङ्क्ते इति यावानर्थस्तावानेवान्यथाकारं भुङ्क्ते इति गम्यते अन्यथाकारं भुङ्क्ते, एवंकारं भुङ्क्ते, कथङ्कारं भुङ्क्ते, इत्थङ्कारं भुङ्क्ते । सिद्धाप्रयोग इति किम्? अन्यथा कृत्वा शिरोभुङ्क्ते । कर्मणि दृशिविदोस्साकल्ये (III. 4. 29.)—कर्मण्युपपदे साकल्यविशिष्टेऽर्थे वर्तमानयोः दृशिविदोर्धात्वोः णमुल्भवति; कन्या दर्शं वरयति या याः कन्याः पश्यति सर्वा अपि ता वरयति इत्यर्थः; ब्राह्मणवेदं

उद्धृतश्लोकानुक्रमणिका

श्लोकम्			पृष्ठे
अदिं हदिं स्कन्दिभिदिं •	113
अनिदृस्वरान्तो भवती	109
अवदत्तं विदत्तं च प्रदत्तं	281
आमोऽमित्वमदन्तत्वात्	120, 142
ईक्षमीक्षं तदा बाला	303
उपसर्गेण धात्वर्थो	10
ओजसोऽप्सरसो	231
कर्मस्थः पचतेर्भावः	106
क्स्नोर्गित्वान्न स्थ ई	285
गणस्थमूदन्तमुतां च	109
गत्वा स्नात्वा च दध्यन्नम्	300
गुणो वृद्धिर्गुणो वृद्धिः	165
चिष्वद्बृद्धिर्युक् च	185
जक्षिजागृदरिद्राशास्	25
जरधौ सिद्धेऽन्तरङ्ग	303
तपिं तिपिं चापिमथो	113
तातडि डित्वं सङ्क्रम	74
तातडो डित्वसामर्थ्या	do
तान्ते दोषो दीर्घत्वं स्यात्	281
दिशिं दशिं दंशिमथो	112
दिहिर्दुहिर्मेहतिरोहती	111

श्लोकम्			पुटे
धातुप्रकरणाद्धातुः	235
न दरिद्रायके लोपः	161
नलिन्या इव तन्वङ्गयाः	304
पचि वचि विचि रचि	114
भूवादीनां वकारोऽयं	5
भ्वाद्यदादिङुहोत्या	306
मुञ्चतिर्लुम्पतिश्चैव	38
यजो वपो वहिश्चैव	104
यमिर्जमन्तेष्वनिडे	111
रधिर्नशिस्तृपिहपी	145
रधिस्सराधिर्युधि	112
लुम्पेदवश्यमः कृत्ये	249
वाच्य ऊर्णोर्नुवद्वा	110
वेत्तेस्तु विदितो निष्ठा	277
शक्तिस्तु कान्तेष्वनि	110
शमिस्तमिर्दमिश्चैव	243
शिषि पिषि पुष्यति	112
शैषिकान्मतुवर्थाया	228
सन् क्यच् काम्यच्	45
हलस्सेट् सिचि वृद्धि	146

वात्तिक परिभाषणादि गणसूची.

वात्तिकदि	अ	पुटे
अङ्गाक्षिरन्ते (ग.सू.)	..	226
अन्तप्रकरणे शक्तिलाङ्ग..... (वा. III. 2. 9.)	..	261
अत्यन्तापह्वे लिङ वक्त..... (वा. III. 2. 115.)	..	236
अदेः प्रतिषेधो व..... (वा. I. 3. 87.)	..	220
अद्यतन्यां वेति वक्त..... (वा. VI. 4. 114)	..	161
अधिकरणाच्चेति वक्त..... (वा. III. 1. 10.)	..	231
अपादाने त्रियानुप..... (वा. III. 3. 21.)	..	291
अर्थवद्ग्रहणे नान..... (परि. 14.)	..	75
अर्थवेदसत्या..... (वा. III. 1. 25.)	..	234
अशिष्टव्यवहारे तृती..... (वा. I. 3. 55.)	..	81
अश्ववृषयोर्मैथु..... (वा. VII. 1. 51.)	..	229

आ

आख्यानात्कृतस्तदा..... (ग.सू.)	..	225, 226
आगर्वादात्मनेपदी (ग.सू.)	..	49
आङः स्थः प्रतिज्ञाने (वा. I. 3. 22.)	..	79
आङि नुपृच्छयोरुप..... (वा. I. 3. 21.)	..	37
आङ्पूर्वस्यान्धूध..... (वा. VI. 1. 28.)	..	278
आङ्पूर्वादङ्ग्रेस्सं..... (वा. III. 1. 109.)	..	251

वार्तिकानि	आ	पुटे
आचारेऽवगल्भक्री..... (वा. III. 1. 11.)	..	231
आ वृषाद्वा (ग.सू.)	..	48
आलस्यसुखाहरण..... (वा. III. 2. 5.)	..	261
आलुचि शीढो ग्र..... (वा. III. 2. 158.)	..	287
आशिपि नाथ उप..... (वा. I. 3. 21.)	..	78
आस्यविहरणसमान..... (वा. I. 3. 20.)	..	29

इ

इक् कृष्यादिभ्यः (वा. III. 3. 108.)	..	296
इक्क्षितपौ धातु..... (वा. III. 3. 108.)	..	do
इच्छासन्नन्तात्सनः प्रति..... (वा. III. 1. 7.)	..	228
इजजादिभ्यः (वा. III. 3. 108.)	..	296
इष्वदिक इति वक्तु..... (वा. II. 4. 45.)	58, 156, 190,	219
इत्येतदप्यसुट एवे..... (वा. VII. 2. 13.)	..	140
इत्वोत्वाभ्यां गुणवृद्धी..... (वा. VII. 1. 102.)	..	30
इर इत्संज्ञा वाच्या (वा.)	..	148
इषेरनिच्छार्थस्य..... (वा. III. 3. 107.)	..	296

ई

ईक्षिक्षामिभ्याम्..... (वा. III. 2. 1.)	..	260
---	----	-----

उ

उत्तानादिषु कर्तृषु (वा. III. 2. 15.)	..	263
---------------------------------------	----	-----

वातिकादि	उ	पुटे
उद ईहायामेव (वा. I. 3. 24.)	..	79
उत्फुल्लसंफुल्लयो ... (वा. VIII. 2. 55.)	..	277
उपमर्गादम्य (वा. I. 3. 30.)	..	33
उषादेवपूजासङ्ग ... (वा. I. 3. 25.)	..	79
उरसो लोपश्च (वा. III. 2. 48.)	..	267

क

कण्डिवार्दानां तृतीय... (वा. VI. 1. 3.)	..	235
कप्रकरणे मूलविभुजा ... (वा. III. 2. 5.)	..	261
कमेरुपसं..... (वा. III. 1. 48.)	..	167
कम्पने चलिः (ग. सू.)	..	46
कर्तृकरणाद्वात्वर्थे (ग. सू.)	..	226
कर्मकर्तरि चा ... (भा. इ.)	..	248
कास्यनेकाच इति व..... (वा. III. 1. 35.)	..	141
कृयोऽमुट इति वक्तु..... (वा. VII. 2. 13.)	..	140
कृवापाजिमि ... (उणा. I. 1.)	..	290
केळिमर उपसङ्ख्यानम् (वा. III. 1. 96.)	..	248
क्तवत्वन्तस्याप्ये..... (भा. इ.)	..	277
क्तिनि नित्यमिति..... (वा. VII. 2. 30.)	..	280
क्तिन्नपीष्यते (भा. इ.)	..	295
क्तिन्नावादिभ्यो..... (वा. III. 3. 94.)	..	294
क्यचि सान्ताव्ययनि..... (वा. III. 1. 8.)	..	230
कुक्कन्नपि वक्तव्यः (वा. III. 2. 174.)	..	288

वार्तिकादि	क	पुटे
क्रिच्चिपृच्छयायत..... (वा. III. 2. 178.)	..	289
क्षीरलवणयोर्ला..... (वा. VII. 1. 51.)	..	229

ख

खच्च डिद्वा वाच्यः (वा. III. 2. 38.)	..	266
खच्चप्रकरणे गमेस्सु..... (वा. III. 2. 38.)	..	do
खच्चप्रकरणे वातशुनी..... (वा. III. 2. 28.)	..	265

ग

गमेडोः (उणा. II. 67.)	..	290
गमेरिडादेशस्यैव दी..... (वा. VI. 4. 16.)	..	190
गवादिषु विन्देस्संज्ञा..... (वा. III. 1. 138.)	..	257
गलान्नावनुवसा..... (ग. सू.)	..	218

घ

घटादयो मितः (ग. सू.)	..	47, 216
घट्टिबन्धिविदि..... (वा. III. 3. 107.)	..	296

च

चरेराडि चागुरौ (वा. III. 1. 100.)	..	249
चीवरादार्जने..... (वा. III. 1. 20.)	..	226

ज

जनीजृष्कसूर..... (ग. सू.)	..	218
---------------------------	----	-----

वार्तिकादि	ज	पुटे
जागर्तेरकारो वा (वा. III. 3. 101.)	..	295
जिघ्रतेस्संजा..... (वा. III. 1. 137.)	..	257
जिह्वान्मथने लडो मित्रं (वा.)	..	45
जृगृन्तृजागृ..... (उणा. सू. II. 503.)	..	165
जप मित्र (ग. सू.)	..	46
ज्योतिरुद्गमन इति वक्तु..... (वा. I. 3. 40.)	..	13

ञ

जमन्ताड् डः (उणा. I. 119.)	..	111
----------------------------	----	-----

ड

डप्रकरणे अन्यत्रापि दृश्य..... (वा. III. 2. 48.)	..	267
डप्रकरणे सर्वत्रपञ्चयोरु..... (वा. III. 2. 48.)	..	267
डाचि बहुलं द्वे..... (वा. VIII. 1. 12.)	..	232
डे च विहायसो विह च..... (वा. III. 2. 38.)	..	266

ण

णाविष्टवत्प्रातिपदिक..... (वा. VI. 4. 155.)	..	223
---	----	-----

त

तत् करोति तदाचष्टे (ग. सू.)	..	223
तत्करोतीत्युपस..... (वा. III. 1. 26.)	..	225
तनोतेर्ण उपसङ्ख्या..... (वा. III. 1. 140.)	..	258

वार्तिकादि	त	पुटे
तन्मध्यपतितस्तदग्रह . . (पारि. 91.)	..	140
तपसः परस्मैपदज्ञ (वा. III. 1. 15.)	..	233
तेनातिक्रामति (ग. सू.)	..	225

द

दन्मेरत्वं व..... (वा. VI. 4. 120)	..	126
दरिद्रातेरार्धधातुके..... (वा. VI. 4. 114.)	141, 161, 169	
दिग्धसहपूर्वाच्च..... (वा. III. 2. 15.)	..	262
दिग्यादेशेन द्विर्व..... (भा. इ. VII. 4. 9.)	..	137
दुग्धोः दीर्घश्चे..... (वा. VIII. 2. 43.)	..	276
दृक्षे चेति वक्त..... (वा. VI. 3. 89.)	..	270
दृक्षे चेति वक्त..... (वा. VI. 3. 91.)	..	270
दृशेः कसश्च व..... (वा. III. 2. 60.)	..	270
दृशेःश्चेति वक्त..... (वा. VII. 2. 68.)	..	246
दृ भये इत्येतस्य ह..... (वा. III. 2. 178.)	..	289
द्युतिगमिजु..... (वा. III. 2. 178.)	..	289
द्विर्वचनमेकाचो..... (वा. VI. 1. 3.)	..	235

ध

धातुरूपं च (ग. सू.)	..	225
धात्वर्थनिर्देशे..... (वा. III. 3. 108.)	..	296
धूञ्प्रीजोर्नुग्व..... (वा. VII. 3. 37.)	..	48, 213
ध्यायतेस्सम्प्रसा..... (वा. III. 2. 178.)	..	289

वार्तिकादि	न	पुटे
न कर्म्यमिचन्नाम् (ग. सू.)	..	218
नान्ये मितोऽहेतो (ग. सू.)	..	46
निगे देशे (वा. III. 2. 48.)	..	267
निघादेशः पन्वस्वर (वा. VIII. 2. 3.)	..	282
नौ लिप्थेरिति वक्तु... (वा. III. 1. 138.)	..	257

प

पदान्तवचेति वक्तु... (वा. VIII. 4. 59.)	..	202
परिचर्यापरिसर्या (वा. III. 3. 101.)	..	295
परेर्वा (वा. III. 3. 107.)	..	296
परोक्षे च लोके... (वा. III. 2. 111.)	..	236
पाचिव्याहृसंव्या... (वा. III. 1. 134.)	..	257
पातेर्लुगागमो व... (वा. VII. 3. 37.)	..	213
पादिषु धेट उपस... (वा. I. 3. 89)	..	221
पार्श्वादिपूपस... (वा. III. 2. 15.)	..	262
पुच्छादुदमने प... (वा. III. 1. 20.)	..	226
पुरस्तादपवादा (परि. 59)	..	147
पूजो विनाश इति व... (वा. VIII. 2. 43.)	..	276
प्रकृतिग्रहणे यङ्लुग... (परि. 93)	..	206
प्रकृतिवच्च कारकम् (वा. III. 1. 26.)	..	226
प्रातिपदिकाद्धात्व... (ग. सू.)	..	223

वार्तिकदि

फ

पुटे

फेनाच्चेति वक्त..... ^१ (वा. III. 1. 16.)	..	234
---	----	-----

ब

वकारस्याप्ययं प्रति..... (वा. VI. 1. 3.)	..	194
बहुलं छन्दसीति व..... (वा. III. 2. 8.)	..	261
ब्रह्मणि वदः (वा. III. 2. 78.)	..	272

भ

भगे च दोररिति व..... (वा. III. 2. 41.)	..	266
भवतेश्चेति वक्त..... (वा. III. 1. 143.)	..	258
भाण्डात्समा..... (वा. III. 1. 20.)	..	226
भाषायां शासियुधि..... (वा. III. 3. 130.)	..	299

म

मत्वर्थाच्छः (वा. III. 3. 108.)	..	296
मस्जेरन्त्यात्पूर्वं चु..... (वा. I. 1. 47.)	..	170, 255
माढ्याक्रोशे (वा. III. 2. 124.)	..	242
मारणतोषणनिशा..... (ग. सू.)	..	46
मृजेरजादौ सङ्क..... (भा. इ. I. 1. 3.)	..	23, 59

य

यथासङ्ख्यमत्र ने..... (भा. इ. III. 2. 29.)	..	265
--	----	-----

वातिकादि	य	पुटे
यमोऽपरिवेषणे (ग. मू.)	..	218

र

रञ्जणौ मृगरमण..... (वा. VI. 4. 24.)	..	218
राजव उपसङ्ख्यानम् (वा. III. 2. 55.)	..	268
रादिफः (वा. III. 3. 108.)	..	296
राधोऽकर्मकादृष्ट..... (ग. सू. III. 1. 69.)	..	33
रागृन्वत इति वक्त..... (वा. VII. 4. 90.)	..	205

व

वर्णात्कारः (वा. III. 3. 108.)	..	296
वर्णाश्रयविधौ प्रत्यय..... (पारि. 21)		59
वशिरण्योरुपसङ्ख्यानम् (वा. III. 3. 58.)	..	292
वसतेर्लुङि रा..... (वा. III. 2. 110.)	..	235
वसेस्तव्यन् कर्तारि णिच्च (वा. III. 1. 96.)	..	248
वा लिप्सायामिति व..... (वा. I. 3. 25.)	..	80
विपरिसमवप्रति..... (वा. III. 3. 94.)	..	294
विस्मितप्रतिधातयो..... (वा. VII. 2. 29.)	..	280
विहायसौ विह च (वा. III. 2. 38.)	..	266
वुग्युटावुवङ्यणो..... (वा. VI. 4. 22.)	..	137
व्यचेः कुटादित्वमन..... (वा. I. 2. 1.)	..	254
व्यधेस्सम्प्रसार..... (वा. III. 2. 162.)	..	287
व्याधिमतस्यव..... (वा. III. 3. 17.)	..	290

वार्तिकादि	व	पुटे
ब्रीहिवत्सयोरि ... (वा. III. 2. 24.)	..	264

श

शसिदुहिगु ... (वा. III. 1. 109.)	..	251
शकन्धादिषु पर..... (वा. VI. 1. 94.)	..	141
शमोऽदर्शने (ग. सू.)	..	218
शीलिकामिभ (वा. III. 2. 1.)	..	259
शृ वायुवर्णनि (वा. III. 3. 21.)	..	291
शे तृम्फादीनां नुम् वाच्यः (वा. VII. 1. 59.)	..	37, 67
शितपा शपानुबन्धे..... (पारि. 120)	..	207
श्यतेरित्वं व्रते..... (वा. VII. 4. 41.)	..	281
श्रदन्तरोरुपसर्ग..... (वा. III. 3. 106)	..	117, 295
श्रन्थिग्रन्थिदन्भि..... (वा. I. 2. 26.)	..	120, 127

स

संयोगादेर्गुणविधा..... (वा. VII. 4. 10.)	..	140
सत्रकक्षकष्ट..... (वा. III. 1. 14.)	..	233
सदेर्वैगगतौ धा..... (भा. इ. VII. 3. 78.)	..	14
समवपूर्वाच्च (वा. III. 1. 110.)	..	251
समानान्ययो..... (वा. III. 2. 60.)	..	270
सम्पदादिभ्यो भा..... (वा. III. 3. 94.)	..	294
सम्मील्य हसतीत्यु..... (वा. III. 4. 21.)	..	300
सर्वधातुभ्योऽपुन्..... (उणा IV. 188.)	..	290

वातिकादि	स	पुटे
सर्वप्रतिपदिकानां त्वा..... (वा. VII. 1. 51.)	..	230
सर्वप्रतिपदिकेभ्यः (वा. III. 1. 11.)	..	232
सहितपिदमे (वा. III. 1. 134.)	..	256
साधुकारणि च (वा. III. 2. 78.)	..	272
सिञ्जोष एकादेशे सि..... (वा. VIII. 2. 3.)	..	145, 146
सुदिनदुर्दिनना (वा. III. 1. 17.)	..	234
सुदुरोरधिकरणे (वा. III. 2. 48.)	..	267
सुवधानुष्टिमुन्वप्य (वा. VI. 1. 65.)	..	13, 243
सुगन्धध्वरेवो (वा. III. 2. 8.)	..	261
सूचिसूत्रिमृत्तयद्य (वा. III. 1. 22.)	..	201
सूत्रे च धार्य..... (वा. III. 2. 9.)	..	262
स्पृशस्पृशकृषतृप (वा. III. 1. 44.)	..	145, 158
स्रवति शृणोति द्रवति (वा. VII. 4. 81.)	..	221
स्वाङ्गकर्मकाचेति (वा. I. 3. 28.)	..	18, 80
„ (वा. I. 3. 20.)	..	29

ह

हनुचलन इति व..... (वा. III. 1. 15.)	..	233
हन्तेर्हिसार्थस्य यङि घ्रा..... (वा. VII. 4. 30.)	..	204
हस्तिसूचकयोर्वा..... (वा. III. 2. 13.)	..	262
हिन्त्योरुत्वप्रतिषेधो व..... (वा. III. 4. 86.)	..	76

धातुसूची

(The numerical figures denote page numbers.)

अ	
अक्ष 35, 66	असु 33, 65, 150
अज 104	आ
अञ्चू 162	आप्ल 49, 113
अट 204, 222	आस 20, 57, 83, 123
अड्ड 222	
अण 157, 171	इ
अद 16, 54, 82, 93, 101,	
113, 116, 129, 152,	इक् 22, 58, 84, 116, 135,
169, 178, 180, 289	156
अन 24, 60	इड् 22, 58, 84, 116, 134,
अन्ध 50, 73	156, 190
अम 218	इण् 21, 58, 84, 116, 134,
अय 123	190
अर्च 45, 71, 194, 200	इन्धी 40
अर्थ 49, 72	इल 165
अरा 192	इष्ट 14, 37, 53, 67, 122
अशू 34, 66, 96, 139, 162,	
171, 179, 192, 199	ई
अस 23, 59, 84, 104, 136,	
160	ईक्ष 122

ईड 20, 56, 83
 ईर 56
 ईश 20, 57, 83
 ईह 122

उ

उच 151
 उच्छि 36
 उच्छी 67
 उन्दी 277
 उवज 122
 उम 37, 67
 उम्भ 37, 67, 122
 उष 123

ऊ

ऊन 165
 ऊर्णुज 21, 57, 110, 198
 ऊह 104, 122

ऋ

ऋ 30, 53, 63, 87, 123

ऋच्छ 122
 ऋति 15
 ऋधु 35, 66, 151, 197
 ऋफ 67

ए

एड 265
 एध 8, 51, 76, 92, 108, 120,
 143, 178, 188

ओ

ओलडि 71

क

कखे 165
 कठि 49
 कड 156
 कण 217
 कथ 49, 72, 167
 कपि 104
 कमु 16, 54, 103, 167
 कासु 140

कित 186
 कुङ् 157
 कुच 156
 कुट do
 कुडि 157
 कुप 151
 कुष 146
 कुस 150
 कुह 49, 72
 कूज 12
 कृञ् 41, 69, 70, 97, 139,
 163, 199
 कृड 156
 कृती 38, 67, 174
 कृप् 12, 152, 172
 कृवि 42
 कृय 151
 कृष 66, 113, 158, 170
 कृ 123
 कुत 46, 71, 223
 कै 147
 क्यूयी 214
 कमु 13, 53, 78, 202

क्रीञ् 42, 70, 90, 98, 103,
 118, 140, 163, 200
 क्रीडृ 12, 52
 कुध 112, 149
 कुश 112, 158
 कृमु 13, 33, 53, 150
 क्लिदि 151
 क्लीव 231
 कृण 157
 क्षण 164
 क्षमू 33, 150
 क्षर 157
 क्षिप 66, 113
 क्षु 110
 क्षुदिर 40, 68, 113
 क्षुध 113, 149
 क्षुभ 151, 152
 क्षु 110
 क्षमायी 214
 क्षिदा 151
 ख
 खड 46, 71
 खडि do

खनु 103, 134, 191

खाह 209

खिद 38, 40, 67, 113

खुडि 46, 71

खुर 160

ख्या 153

ग

गण 222

गम्ल 14, 53, 80, 111, 133,
152, 154, 175, 190

गर्व 49, 73

गवेष 49, 72

गाङ् 9

गाहू 171

गुजि 12, 53, 156

गुड 156

गुद 157

गुप 151, 186

गुप् 15, 47, 54, 72, 171

गुफ 37

गुम्फ do

गुरी 157

गुह 12, 53, 158

गुहु 151, 211

गुह 49, 72

गुह 148

गृ 37, 67, 103, 123, 138,
202

गै 147

ग्रन्थ 127

ग्रह 43, 70, 91, 118, 132,
140, 178, 200

गुचु 153

गुचु do

गुचु do

गै 11, 135, 147, 179

घ

घट 47, 72, 216

घल्ल 110, 152

घुट 152, 157

घ्रा 53

च

चक्राष्ट 25, 61

चक्षिङ् 20, 56, 104, 134

चसु 13, 53

चर 203

चल 46, 71

चिञ् 34, 66, 139, 162, 205

चिति 45, 71

चुट 156

चुड do

चुर 45, 71, 91, 103, 118,
141, 167, 178

चेष्ट 221

छ

छदिर् 218

छिदिर् 40, 68, 113, 144, 163

छुप 113

छुर 156

छृदिर् 40, 68

छो 161

ज

जक्ष 24, 60

जन 134, 166

जनी 32, 65, 103, 134, 192

जप 202, 203

जभ 13, 202, 203

जसु 150

जागृ 24, 60, 136, 165

जि 9, 52, 129, 162, 197

जिवि 42

जुड 157

जूभी 13

जू 48, 153

जप 46, 198

ज्ञा 44, 46, 71

ज्या 44, 70, 132, 205

ज्वर 217

ज्वल 160

ड

डिप 151, 156

डीङ् 9, 52, 110

ढ

ढौकृ 13, 206

य

यद् 145

यम 151, 152

यम 111, 147, 186

यश 138, 149, 170, 171

यह 31, 64, 87, 139, 162,
199, 205

यिर्जर 29, 62, 86, 114

यिनि 20, 57, 84

योज 10, 52, 205

यु 21, 57, 110, 157

युद 66, 113

त

तक्ष 35, 66, 122, 171

तनु 41, 69, 90, 97, 102,
111, 139, 163, 199

तप 113

तमु 33, 150

तसु 150

तिज 186

तिष्ठ 113

तीर 49, 73

तुड 156

तुड 157

तुड 36, 66, 88, 96, 102,
113, 117, 139, 162,
170

तुम 151, 152

तुप 113, 149

तुदि 40, 68

तुप 37, 67, 113, 137, 145,
149

तृम्फ 37, 67

तृपा 151

तृह 40, 69

तृ 10

तेष्ट 113

त्यज 114

त्रसी 32

त्रुट 156

त्रौह 206

त्वक्ष 35, 122, 171

त्विष 113

त्सर 160

7	अ °	दीर्घाङ् 25, 61
		दीपी 166
	इ	दुष 113, 149
		दुह 19, 56, 83, 111, 158,
		171, 193
, 53, 112, 202, 203		द्वप 37, 67, 113, 149
5, 66, 195, 197		द्वम्फ 37, 67, 113
, 150		द्वशिर् 53, 112, 138, 148,
3		170, 174
24, 60, 161, 169, 199		दृ 217
0		देङ् 137
1, 171, 175, 191		दो 32, 64
1, 62, 86, 136, 160,		दु 21, 57, 84
204		दुत 12, 133, 151
3		द्रम 202
17		द्रा 22, 58
2		दृ 10, 140
, 64, 87, 95, 102,		दुह 150, 171
17, 138, 161, 169,		द्विष् 18, 55, 83, 111, 158
205		घ
6, 112		घाज् 27, 62, 86, 102, 160,
, 56, 83, 111, 158,		169
71, 193		धिवि 42
37		धू 157

धूल 44, 70

धूप 15, 47, 54

धृषा 48

धेद 10, 265

ध्या 53

धु 157

ध्वन 164

धंसु 11, 52, 147, 152, 209

धृ 138, 164, 202

न

नाद 11, 52, 146

नृती 205

नृ 218

प

पचष् 52, 109, 114, 124,

143, 178, 188, 203

पचि 105

पण 15, 47, 54

पल्ल 152, 153, 199

पद 46, 72, 113

पन 15, 47, 54

पश 203

प 53, 117, 160, 213

पर 49, 73

पाल 45, 71, 167, 200

पिशा 38, 67

पिण्ड 40, 68, 113

पुट 156

पुष 113, 149

पूङ 10, 159

पूष् 43, 48, 70, 159

पूरी 166

पृङ 37, 67

पृचा 48

पृ 30, 44, 63, 70, 87, 103

पृ 213

प्यायी 166, 204

प्रच्छ 37, 67, 114, 132

प्राञ् 48

प्लुप् 150

फ

फण 128

फल 203

फला 207

व

वध 46, 71, 187

बन्ध 112

विस 150

बुध 112, 175, 193

बुस 150

बुड 157

बूज् 17, 54, 82, 130, 152,
178, 189

म

भज 114

भजो 40, 69, 114, 188, 203

भिदिर् 39, 68, 113, 144,
163, 193

मी 28, 62, 86, 136.

मुज 39, 68, 89, 114, 139,
163, 190

म् 4. 51, 74, 92, 100, 108,
119, 142, 178, 179,
187, 188, 202, 207

भूष 12

भृज् 29, 63, 86, 136, 140.
198

भ्रंशु 151

भ्रंसु 152

भ्रमु 33, 150

भ्रस्ज 36, 66, 114, 170, 197

भ्राजृ 171, 222

भ्राशृ 31

भ्रंशु 151

भ्लाशृ 32

म

मडि 46, 71

मदी 33, 150

मन 111, 171

मनु 41, 69, 97, 139, 163,
171, 208

मसी 150

मस्जो 37, 67, 114, 138, 170

माह् 29, 63, 86

मान 187

मार्ग 49, 72

मिच् 195

मिद् 34, 65, 151

मिह 12, 52, 111, 171

मीच् 43, 70, 195

मीन् 202

मील 160

मुच्छ 38, 67, 114, 139, 163

मुट 156

मुद 209

मुष 146

मुस 150

मुह 150, 172

मूल 49, 73, 201

मृग 49, 72

मृह् 36, 103, 139, 162, 199

मृजूष् 23, 49, 59, 85, 114,
136, 170

मृश 112

मृष 32, 65

म्ना 53

मृत्तु 155

मृत्तु 155

म्ले 11, 135, 147, 179

न

नज 114, 130

नस 111

नस 14, 53, 80, 112, 147,
155, 181, 201

नसु 33, 65, 150

ना 58, 135, 147, 204

नान् 222

नु 21, 57, 84, 110, 198

नुज 114

नुजिर् 39, 68, 114, 139, 163

नुध 112

नुष 151

र

रक्ष 122

रगे 165

रज 15, 32, 54, 64, 114

रण 157, 217

रध 149, 171

रस 111, 170, 195

रसु 77, 111, 147, 181
 राजृ 171
 राध 33, 65, 112
 राचिर् 40, 48, 68, 114
 रिश 112
 री 214
 रु 22, 57, 84, 110
 रुच 12, 152
 रुज 114
 रुजो 265
 रुट 152
 रुदिर् 24, 60, 85
 रुधिर् 38, 68, 89, 97, 102,
 112, 139, 163
 रुप 151
 रुश 112
 रुष 151
 रुह 111
 रुक्ष 49, 73
 रै 147

ल

लक्ष 45, 71

लगे 165
 लड 45
 लभष् 111
 लस्जी 275
 लिप 38, 67, 113
 लिश 112
 लिह 19, 56, 111, 158
 ली 47, 48, 72
 लुट 112
 लुठ 151, 152, 156
 लुप 38, 67, 113, 151, 202
 लूज् 44, 70, 159
 लोक् 13

व

वच 49, 59, 114
 वञ्चु 47, 72
 वटि 50
 वडि 46, 71
 वण 157
 वद 131, 146
 वप् 113
 वसु 164

वर्ण 21	वृज 151
वय 25, 61, 132	वेत् 130
वस 110, 131, 143, 174	वेद 13
वस 57	वेदाङ् 25, 61
वस 150	वेष्ट 221
वह 111, 130, 144, 169	वे 213
वा 58, 135	व्यञ्ज 36, 66, 132
विचिर 40, 68, 114	व्यथ 133
विच्छ 15, 47, 54	व्यथ 33, 65, 112, 132
विजिर् 29, 63, 86, 114	व्यथ 164
विजा 275	व्युत् 150
विट 22, 59, 68, 84, 113, 135, 170	व्येत् 52, 101, 147, 176, 177
विद्ल 38, 67, 152	व्रश्चू 36, 66, 132
विश 38, 67, 112, 158	व्ली 248
विष्ट 29, 63, 86, 114	
वीर 49, 72	
वृङ् 43, 70, 110, 118, 140, 164, 200, 211	शक् 33, 65, 149
वृजी 48	शक्ल 35, 66, 110, 152
वृत् 48, 110, 118, 140, 163	शद्ल 53, 113
वृत् 12, 32, 65, 152, 173, 205	शप 113
वृधु 12, 152, 173	शसु 33, 150, 177, 181
	शान 167
	शास् 24, 60

शिष् 48, 72
 शिप्ल 40, 48, 68, 113
 शीङ् 16, 54, 82, 94, 101,
 110, 130, 152, 189
 शुच 171
 शुचिर् 32, 65
 शुध 112, 149
 शुभ 12, 37, 152
 शुम्भ 37
 शुष 113, 149
 शर 49, 72
 शृष्टु 152
 शृ 44, 164
 शो 161
 श्रथ 48
 श्रन्थ 127
 श्रसु 33, 150
 श्रा 218
 श्रिन् 9, 52, 110, 166
 श्रु 35, 66, 96, 140
 श्लिष 113, 149
 श्वस 60, 165
 श्वि 110, 132, 165, 204
 श्विता 151

ष

षज्ज 14, 53, 114
 षण 198
 षण् 103, 190
 षद्ल 53, 113
 षह 169
 षिच 38, 67, 114
 षिष्ठु 112, 149
 षिवु 31, 64, 146, 171
 षु 205
 षुच् 34, 65, 88, 96, 102,
 117, 139, 165, 199
 षू 37, 67
 षूङ् 31, 64, 87, 95, 138,
 162, 199, 205, 213
 षो 161
 ष्टिष्टु 113
 षुच् 21, 57, 140, 194, 205
 ष्टेष्टु 113
 ष्टा 53, 79, 135, 160
 ष्टिवु 13, 53
 ष्णा 117
 ष्णिह 150

ष्णु 110	स्तु 118
ष्णुह 150, 172	स्थगे 165
ष्मिद् 9, 52, 129	स्थल 49, 72*
ष्व 14, 114, 127	मर्थ 194
ष्वद् 24, 60, 104, 113, 137	न्युज 112, 148, 171
ष्विदा 113, 149	स्कारी 278
	स्फुट 156
म	स्फुड 157
सङ्ग्राम 50, 73	स्फुर 157, 215
सत्र 49, 72	स्फुल 157
साध 33, 112	स्मृ 10, 103, 138, 164, 196
सूच 201	स्यन्दू 153
सूत्र 49, 73, 201	स्यम 164
सृ 30, 53, 64, 87, 140	स्यम्भु 152
सृज 102, 114, 134, 170	संमु do
सृष्ट 113, 152, 170, 171, 190	सु 10, 140
स्कदिर् 113	सन 164
स्कन्भु 44	खाद 11
स्कुब् do	सृ 115, 138, 198
स्कन्भु do	ह
स्तन्भु 44, 154	हद 113
स्तुन्भु 44	हन 17, 55, 83, 111, 133, 174, 178, 190, 204

हम्स 202	ह 26, 62, 86, 94, 117, 136,
हसे 65	159, 161, 195
हाक् 30, 63, 86, 95, 136,	हच् 10, 137, 163
179, 195	हष 151
हाङ् 27, 29, 63, 86, 94,	हुङ् 61
136, 195	हल 160
हि 35, 66, 197, 205	ही 28, 62, 136
हिक 171	हृ 138
हिवि 42	ह्रेन् 11, 52, 131, 196, 205
हिसि 40, 69	

सूत्रसूची

अ	पृष्ठे
अकर्तारि च कारके (III. 3. 19.)	291
अकर्मकाच्च (I. 3. 26.)	80
अकृत्स्नाविधातुक (VII. 4. 25.)	102, 230, 231
अक्षोऽन्यतरन्वाम (III. 1. 75.)	35
अक्षौ चेः (III. 2. 91.)	273
अङ्गस्य (VI. 4. 1.)	6
अच उपसर्गात्तः (VII. 4. 47.)	281
अचः कर्मकर्तारि (III. 1. 62.)	185
अचः परस्मिन् पूर्व.... (I. 1. 57.)	18, 49, 224
अचस्तास्वत्थन्य.... (VII. 2. 61.)	124
अचि विभाषा (VIII. 2. 21.)	37
अचो ऽणिप्ति (VII. 2. 115.)	16
अचोऽन्यादि टि (I. 1. 64.)	8
अचो यत् (III. 1. 97.)	248
अजर्यं सङ्गतम् (III. 1. 105.)	250
अजादेर्द्वितीयस्य (VI. 1. 2.)	26, 119, 160, 167, 188
अजित्रज्योश्च (VII. 3. 60.)	248
अजेर्व्यघञपोः (II. 4. 56.)	104
अज्ज्ञनगमांसि (VI. 4. 16.)	190, 195

		पुटे
अन्नेः पूजायाम् (VII. 2. 53.)	..	278, 301
अन्नेः सिञ्चि (VII. 2. 71.)	..	162
अङ्गभ्यासव्यवायेऽपि (VI. 1. 136.)	..	69
अङ्गार्ग्यगालवयोः (VII. 3. 99.)	..	60
अणावकर्मकाच्चित्त (I. 3. 88.)	..	220
अण्कर्मणि च (III. 3. 12.)	..	290
अग्निनुणः (V. 4. 15.)	..	293
अत आदेः (VII. 4. 70.)	..	122
अत उत्सर्वधानुक्ते (VI. 4. 110.)	..	41
अत उपधायाः (VII. 2. 116.)	..	16, 45
अत एकहल्मध्ये..... (VI. 4. 120.)	..	124
अतो गुणे (VI. 1. 97.)	..	7
अतो दीर्घो यञि (VII. 3. 101.)	..	7
अतो येयः (VII. 2. 80.)	..	8, 92
अतो लोपः (VI. 4. 48.)	42, 101, 102, 155, 188	
अतो ल्रान्तस्य (VII. 2. 2.)	..	159
अतो हलोर्देर्लघोः (VII. 2. 7.)	..	146, 157
अतो हेः (VI. 4. 105.)	..	76, 88
अत्र लोपोऽभ्यासस्य (VII. 4. 58.)	..	27, 195
अस्मृदृत्वप्रथमद.....(VII. 4. 95.)	..	217
अदः सर्वेषाम् (VII. 3. 100.)	..	54
अदभ्यस्तात् (VII. 1. 4.)	..	24
अदिप्रमृतिभ्यः शपः (II. 4. 72.)	..	16
अदो जगिर्त्यसि कि.....(II. 4. 36.)	..	280, 303

	पुटे
अदोऽन्ये (III. 2. 68.)	271
अधिकरणे बन्धः (III. 4. 41.)	306
अधिकरणे वेतेः (III. 2. 15.)	262
अर्थार्थद्वयेनान् (II. 3. 52.)	2, 22
अध्यायन्यायेद्यव (III. 3. 122.)	298
अनद्यतने लङ् (III. 2. 111.)	51, 149, 235
अनद्यतने लृट् (III. 3. 15.)	168
अन्तिः (VIII. 4. 19.)	24
अनिदिता हल उप (VI. 4. 24.)	32, 35
अनुदानडित् आत्म (I. 3. 12.)	1, 2, 8
अनुदात्तस्य चर्दुस्य (VI. 1. 59.)	137, 170
अनुदात्तेश्च हला (III. 2. 149.)	286
अनुदात्तोपदेशवन्ति (VI. 4. 37.)	17, 154, 163
अनुदात्ता सुप्तिता (III. 1. 4.)	2
अनुनासिकस्य क्लृप् (VI. 4. 15.)	272, 300
अनुसाराभ्यां कृजः (I. 3. 79.)	42, 70
अनुपसर्गाज्जः (I. 3. 76.)	44
अनुपसर्गात्पुङ्गवो (VIII. 2. 55.)	277
अनुपसर्गाद्वा (I. 3. 43.)	13
अनुपसर्गाद्विम्पवि (III. 1. 138.)	257
अनौ कर्मणि (III. 2. 100.)	274
अन्तात्यन्ताध्वद् (III. 2. 48.)	267
अन्तिकवाढयो (V. 3. 63.)	225
अन्यथैवकथमित्यंशु (III. 4. 27.)	304

		पुटे
अन्येभ्योऽपि दृश्यते (III. 2. 178.)	·	289
अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते (III. 2. 75.)	··	271
अन्येषामपि दृश्य (VI. 3. 137.)	··	..
अन्येष्वपि दृश्यते (III. 2. 101.)	··	274
अपचितश्च (VII. 2. 30.)	··	280
अपरोक्षे च (III. 2. 119.)	··	237
अपह्नेवे जः (I. 3. 44.)	··	196
अपे क्लेशतमसोः (III. 2. 50.)	··	268
अ प्रत्ययात् (III. 3. 102.)	··	295
अभिज्ञावचने लृट् (III. 2. 112.)	··	236
अभिविधौ भाव इ..... (III. 3. 44.)	··	293
अभूततद्भावे कृन्वस्ति.... (V. 4. 50.)	··	121
अभेश्चाविदूर्ये (VII. 2. 25.)	··	280
अभ्यस्तस्य च (VI. 1. 33.)	··	131, 196
अभ्यासस्यासवर्णे (VI. 4. 78.)	··	30
अभ्यासाच्च (VII. 3. 55.)	··	133, 190
अभ्यासे चर्च् (VIII. 4. 54.)	··	26
अमनुष्यकर्तृ..... (III. 2. 53.)	··	268
अमावस्यदन्यत... (III. 1. 122.)	··	253
अम्बाम्बगोभूमि.... (VIII. 3. 97.)	··	260
अयङ् यि विङिति (VII. 4. 22.)	··	101, 204
अयामन्तात्वाग्ये... (VI. 4. 55.)	··	141
अरुर्द्विषदजन्तस्य..... (VI. 3. 67.)	··	265
अर्तिपिपत्योश्च (VII. 4. 77.)	··	30

		पुटे
अतिद्वधुसहचर (III. 2. 184.)	...	289
अतिहोर्लोकिकन्या (VII. 3. 36.)	..	46, 214
अदेस्सन्निविभ्यः (VII. 2. 24.)	..	279
अयः न्वासिर्वैद्ययोः (III. 1. 103.)	..	250
अहः (III. 2. 12.)	..	262
अहे कृत्यतृचश्च (III. 3. 169.)	..	247
अलंकृन्तिगकृन्प्र (III. 2. 136.)	..	284
अलङ्कृतोः प्रतिषेध (III. 4. 18.)	..	299
अवद्यप्यवद्या (III. 1. 101.)	..	249
अवद्वः (I. 3. 51.)	..	37
अवे तृन्नेर्धिञ् (III. 3. 120.)	..	298
अवोदोतियः (III. 3. 26.)	..	292
अव्यक्तानुकरणादङ्ग (V. 4. 57.)	..	232
अव्ययादाप्नुपः (II. 4. 82.)	..	121
अश्रोतेश्च (VII. 4. 72.)	..	139
अश्वर्शस्वरूपल (VII. 1. 51.)	..	229
अमंयोगाद्धि किन् (I. 2. 5.)	..	119, 121
अमिद्वदवाभात (VI. 4. 22.)	..	58
अमृयेललाटयोर्दशि (III. 2. 36.)	..	266
अस्तिसिचोऽपृ (VII. 3. 96.)	..	59, 143
अस्तेर्भूः (II. 4. 52.)	..	104, 136, 160
अस्मद्युत्तमः (I. 4. 107.)	..	7
अस्यतिवक्तिख्या (III. 1. 52.)	..	144, 150, 152
अस्यतेस्थुक् (VII. 4. 17.)	..	150

आक्रोशे नञ्यनिः (III. 3. 112.)	..	297
आ क्रेस्तच्छीलतद्ध..... (III. 2. 134.)	..	284
आड उद्गमने (I. 3. 40.)	..	13
आडि ताच्छील्ये (III. 2. 11.)	..	262
आडो दोऽनास्यवि..... (I. 3. 20.)	..	28
आडो यमहनः (I. 3. 28.)	..	18, 155
आ च हौ (VI. 4. 117.)	..	86
आटश्च (VI. 1. 90)	..	52
आडजादीनाम् (VI. 4. 72.)	..	51
आडुत्तमस्य पिच्च (III. 4. 92.)	..	76
आढ्यसुभगस्थूल..... (III. 2. 56.)	..	268
आत औ णलः (VII. 1. 34.)	..	131
आतः (III. 4. 110.)	..	58, 156
आतश्चोपसर्गे (III. 1. 136.)	..	257
Do. (III. 3. 106.)	..	295
आतोऽङितः (VII. 2. 81.)	..	8
आतोऽनुपसर्गे कः (III. 2. 3.)	..	260
आतो मनिन्कनि..... (III. 2. 74.)	..	271
आतो युक् चिण्..... (VII. 3. 33.)	..	177, 254
आतो युच् (III. 3. 128.)	..	299
आतो लोप इ..... (VI. 4. 64.)	131, 153, 160,	293
आत्मनेपदेष्वन..... (VII. 1. 5.)	..	16
आत्मनेपदेष्वन्यत..... (II. 4. 44.)	..	155

आत्मनेपदेष्वन्यत..... (III. 1. 54.)	..	153
आत्ममाने स्वश्च (III. 2. 83.)	..	273
आदिकर्मणि क्तः क (III. 4. 71.)	..	282
आदितश्च (VII. 2. 16.)	..	1, 275, 277, 279
आदिचिंदुडवः (I. 3. 5.)	..	9
ओदे च उपदेशेर्गशि (VI. 1. 45.)	..	10, 101, 291, 302
ओदेशप्रत्यययोः (VIII. 3. 59.)	..	158
ओने मुक् (VII. 2. 82.)	..	242
आप्जप्युधा ... (VII. 4. 55.)	..	195
आर्माक्ष्ये णमुद्.. (III. 3. 22.)	..	303
आनः (II. 4. 81.)	..	120
आमेतः (III. 4. 90.)	..	76
आम्प्रत्ययवत्कृजे ... (I. 3. 63.)	..	121
आयनेयीनीयि (VII. 1. 2.)	..	7
आयादय आर्धधा (III. 1. 31.)	..	15, 47, 141, 301
आर्धधातुकं शेषः (III. 4. 114.)	..	15
आर्धधातुकस्येड्व ... (VII. 2. 35.)	..	108, 245
आर्धधातुके (VI. 4. 46.)	..	101
आशंसायां भूत..... (III. 3. 132.)	..	239
आशंसावचने लिङ् (III. 3. 134.)	..	240
आशिते भुवः कर..... (III. 2. 45.)	..	267
आशिषि च (III. 1. 150.)	..	259
आशिषि लिङ्लो (III. 3. 173.)	..	74, 108
आशिषि हनः (III. 2. 49.)	..	268

आ सर्वनाम्नः (VI. 3. 91.)	..	पुटे 270
आसुयुवपिरपि ... (III. 1. 126.)	..	253
आहस्थः (VIII. 2. 35.)	..	17

इ

इको झल (I. 2. 9.)	117, 144, 187, 193	
इगुपधज्ञाप्ती..... (III. 1. 135.)	..	257
इङश्च (II. 4. 48.)	..	190
Do. (III. 3. 21.)	..	291
इङ्धार्योद्देशः..... (III. 2. 130.)	..	245
इच्छा (III. 3. 101.)	..	295
इजादेश्च गुरुमतोऽनृ..... (III. 1. 36.)	..	120
इट ईटि (VIII. 2. 28.)	..	145
इटोऽत् (III. 4. 106.)	..	2, 93
इट सनि वा (VII. 2. 41.)	..	200
इडत्यर्तिव्यय..... (VII. 2. 66.)	..	123, 129
इणः षीध्वंलुङ्लिटां.... (VIII. 3. 78.)	..	115, 161
इणो गा लुङि (II. 4. 45.)	..	2, 155
इणो यण् (VI. 4. 81.)	..	21
इण्णशिजिस..... (III. 2. 163.)	..	287
इतश्च (III. 4. 100.)	..	51, 156
इतश्च लोपः परस्मै..... (III. 4. 97.)	..	51
इदमस्थमुः (V. 3. 24.)	..	93, 116
इदितो नुम् धातोः (VII. 1. 58.)	..	1, 11
इद् दरिद्रस्य (VI. 4. 114.)	..	24, 28

		पुटे
इन्धि भवतिभ्यां च (I. 2. 6.)	..	119, 127
इरितो वा (III. 1. 57.)	2, 38, 144, 148, 153, 163	
इपुगमियमां लः (VII. 3. 77.)	.. *	14, 243
इष्टस्य त्रिद च (VI. 4. 159.)	..	224
इ		
ई प्राप्तेः (VII. 4. 31.)	..	205
ई च खनः (III. 1. 111.)	..	251
ई च गणः (VII. 4. 97.)	..	222
ईडजनोश्चै च (VII. 2. 78.)	..	20
ईदामः (VII. 2. 83.)	..	242
ईद्यति (VI. 4. 65.)	..	248
ईदास्ते (VII. 2. 77.)	..	20
ईपदुस्सुषु कृच्छ्रा. (III. 3. 126.)	..	298
ई हल्यघोः (VI. 4. 113.)	..	27
उ		
उग्रंपदेयरम्मदपा (III. 2. 37.)	..	266
उणादयो बहुलम् (III. 3. 1.)	..	239, 289
उतश्च प्रत्ययादसं (VI. 4. 106.)	..	34, 88
उतो वृद्धिलेकि हलि (VII. 3. 89.)	..	22, 207
उत्परस्यातः (VII. 4. 88.)	..	203
उदश्चरस्सकर्मकान् (I. 3. 53.)	..	80
उदि कूले रुजिवहोः (III. 2. 31.)	..	265
उदितो वा (VII. 2. 56.)	..	1, 300
उदीचां माझे व्यतीहारे (III. 4. 19.)	..	299

	पुटे
उदुपधाद्वावादिक..... (I. 2. 21.)	279
उदोऽनूर्ध्वकर्मणि (1. 3. 24.)	79
उदोष्ठ्यपूर्वस्य (VII. 1. 102.)	30
उन्योर्ग्रः (III. 3. 29.)	292
उपदेशेऽत्वतः (VII. 2. 62.)	124
उपधायां च (VIII. 2. 78.)	46, 223
उपधायाश्च (VII. 1. 101.)	46, 223
उपपदमतिङ् (II. 2. 19.)	250
उपपराभ्याम् (I. 3. 39.)	78
उपमानादाचारे (III. 1. 10.)	231
उपमाने कर्मणि च (III. 4. 45.)	306
उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्य..... (VIII. 3. 87.)	23
उपसर्गस्य घञ्यम..... (VI. 3. 122.)	298
उपसर्गस्यायतौ (VIII. 2. 19.)	123
उपसर्गः क्रियायोगे (I. 4. 59.)	10
उपसर्गात्सुनोति सु..... (VIII. 3. 65.)	15
उपसर्गादसमासेऽपि..... (VIII. 4. 14.)	10
उपसर्गाद्ध्रस्व ऊ..... (VII. 4. 23.)	104, 116
उपसर्गे घोः क्तिः (III. 3. 92.)	293
उपसर्गे च सं..... (III. 2. 99.)	274
उपसर्गे खः (III. 3. 22.)	291
उपसर्गा काल्या..... (III. 1. 104.)	250
उपाच्च (I. 3. 84.)	78
उपाद्यमः खकर..... (I. 3. 56.)	81, 155

		पुटे
उपान्मन्त्रकरणे (I. 3. 25.)	..	79
उपेयिवानन्ताश्चानन् (III. 2. 109.)	..	246
उभे अभ्यस्तम् (VI. 1. 5.)	..	26
उरत् (VII. 4. 66.)	..	31
उरृत् (VII. 4. 7.)	..	223
उश्च (I. 2. 12.)	..	117, 163
उर्षविदजागृ..... (III. 1. 38.)	..	123, 135
उस्यपदान्नात् (VI. 1. 96.)	7, 58, 93, 156	

ऊ

ऊदुपधाया गोहः (VI. 4. 89.)	..	12, 216
ऊर्णोतेर्विन्मा..... (VII. 2. 6.)	..	157
Do. (VII. 3. 90.)	..	21
ऊर्ध्वे शुषिपूरोः (III. 4. 44.)	..	306

ऋ

ऋच्छत्यृताम् (VII. 4. 11.)	..	122
ऋतश्च (VII. 4. 92.)	..	210
ऋतश्च संयोगादेः (VII. 2. 43)	..	118, 164
ऋतश्च संयोगादे..... (VII. 4. 10.)	..	138
ऋतेरीयङ् (III. 1. 29.)	..	15, 301
ऋतो भारद्वाजस्य (VII. 2. 63)	..	125, 139
ऋत्विग्दधृक्स्त्रिदि..... (III. 2. 59.)	..	269
ऋदुपधाच्चाक्लृ..... (III. 1. 110.)	..	251
ऋहृशोऽङि गुणः (VII. 4. 16.)	148, 150, 153, 154	
ऋद्धनोः स्ये (VII. 2. 70.)	..	174

ऋहलोर्ण्यत् (III. 1. 124.)	..	पुटे 248
----------------------------	----	-------------

ऋ

ऋत इद्धातोः (VII. 1. 100.)	37, 46, 199, 223
ऋदोरप् (III. 3. 57.)	.. 292

ए

एकाच उपदेशेऽनु..... (VII. 2. 10.)	.. 109
एकाचो द्वे प्रथमस्य (VI. 1. 1.)	.. 26, 119, 160
एकाचो बशो भष् (VIII. 2. 37.)	.. 19, 28
एङि पररूपम् (VI. 1. 94.)	.. 7
एजेः खश् (III. 2. 28.)	.. 265
एत ऐ (III. 4. 93.)	.. 76
एतिस्तुशास्त्वृहञु..... (III. 1. 109.)	.. 251
एतेर्लिङि (VII. 4. 24.)	.. 116
एरच् (III. 3. 56.)	.. 292
एरुः (III. 4. 86)	.. 74
एर्लिङि (VI. 4. 67.)	.. 115

ओ

ओः पुयण्ज्यप..... (VII. 4. 80.)	.. 191, 212
ओतः श्यनि (VII. 3. 71.)	.. 32, 243
ओदितश्च (VIII. 2. 45.)	.. 1, 27, 275
ओरावश्येक (III. 1. 125.)	.. 249

क

कण्ड्वादिभ्यो यक् (III. 1. 27.)	.. 234
कमेर्णिङ् (III. 1. 30.)	.. 15, 16

	पुटे
करणाधिकरणयेश्च (III. 3. 117.)	298
करणे हनः (III. 4. 37.)	305
कर्तरि कर्मव्यति. (I. 3. 14.)	23, 164
कर्तरि कृत् (III. 4. 67.)	254
कर्तरि भुवः खिण्युच (III. 2. 57.)	269
कर्तरि शप् (III. 1. 68.)	6, 105
कर्तर्युपमाने (III. 2. 79.)	272
कर्तुः क्यङ्मले. (III. 1. 11.)	231
कर्तृकर्मणोश्च भृङ् (III. 3. 127.)	299
कर्तृस्थे चाशरारे क. (I. 3. 37)	77
कर्तृर्जीवपुनपयेने. (III. 4. 43.)	306
कर्मणि ढशिबिदो. (III. 4. 29.)	304
कर्मणि भृतौ (III. 2. 22.)	264
कर्मणानिर्विक्रियः (III. 2. 93.)	274
कर्मणो रोमन्थतपो. (III. 1. 15.)	233
कर्मण्यण् (III. 2. 1.)	259, 290
कर्मण्यधिकरणे च (III. 3. 93.)	293
कर्मण्याक्रोशे कृ. (III. 4. 25.)	304
कर्मवत्कर्मणा तु. (III. 1. 87)	105, 185
कर्मव्यतिहारे णच् (III. 3. 43.)	293
कषादिषु यथावि. (III. 4. 46.)	306
कष्टाय कर्मणे (III. 1. 14.)	233
काम्यच्च (III. 1. 9.)	230
कास्प्रत्ययादासम. (III. 1. 35.)	120, 140

किंवृत्ते लिप्सायाम् (III. 3. 6.)	..	पुटे 238
किदाशिषि (III. 4. 104.)	..	108
किरश्च पञ्चभ्यः (VII. 2. 75.)	..	192
कुमारर्षार्षयो (III. 2. 51.)	..	268
कुषिरजोः प्राचां श्य (III. 1. 90.)	..	107
कुहोदनुः (VII. 4. 62.)	..	26
कुच्छ्रगाहनयोः कषः (VII. 2. 22.)	..	279
कुजश्च च (III. 3. 100.)	..	294
कुजो द्वितीयतृतीय (V. 4. 58.)	..	121
कुजो हेतुताच्छील्य (III. 2. 20.)	..	263
कुञ्चानुप्रयुज्यते (III. 1. 40.)	..	121
कुल्यल्युटो बहुळम् (III. 3. 113.)	247, 256, 297	
कुल्याः प्राङ्मुखः (III. 1. 95.)	..	247
कुदतिङ् (III. 1. 93.)	..	241
कुन्मेजन्तः (I. 1. 39.)	..	121
कूपो रोलः (VIII. 2. 18.)	..	12, 172
कुसुमवृत्तुदु (VII. 2. 13.)	..	124
कृति च (I. 1. 5.)	..	16, 284
क्तवत् निष्ठा (I. 1. 26.)	..	275
क्तस्य च वर्तमाने (II. 3. 67.)	..	283
क्तेन च पूजायाम् (II. 2. 12.)	..	283
क्तोऽधिकरणे च ध्रौ (III. 4. 76.)	..	283
क्तेर्मप निल्यम् (IV. 4. 20.)	..	293
क्त्वातोऽनुक्त्वनः (I. 1. 40.)	..	299

	पुटे
क्विन्व स्कान्दिस्वन्दोः (VI. 4. 31.)	301
क्यङ्मानिनोश्च (VI. 3. 36.)	231
क्यचि च (VII. 4. 33.)	229
क्यस्य विभाषा (VI. 4. 50.)	230
क्रमः परस्मैपदेषु (VII. 3. 76.)	13, 243
क्रमश्च क्विन्व (VI. 4. 18.)	301
क्वयेच (III. 2. 69.)	271
क्रीङ्जीनां णौ (VI. 1. 48.)	213, 215
क्रीडोऽनुसम्परि..... (I. 3. 21.)	12
कुधमण्डाथेभ्यश्च (III. 2. 151.)	286
कथादिभ्यः श्वा (III. 1. 81.)	42
क्लिशः क्त्वानिष्ठयोः (VII. 2. 50)	301
कसुश्च (III. 2. 107.)	245
किन्प्रत्ययस्य कुः (VIII. 2. 62.)	269
क्विप् च (III. 2. 76.)	271
क्षायो मः (VIII. 2. 53.)	277
क्षिप्रवचने लृट् (III. 3. 133.)	240
क्षियः (VI. 4. 59.)	276, 303
क्षियो दीर्घात् (VIII. 2. 46.)	276
क्षेमप्रियमद्रेऽण् च (III. 2. 44.)	267
क्वसस्याचि (VII. 3. 72.)	148, 159
ख	
खचि ह्रस्वः (VI. 4. 94.)	266
खित्यनव्ययस्य (VI. 3. 66.)	265

गतिश्च (I. 4. 60.)	..	10.
गल्यर्थाकर्मकाश्लिङ्ग... (III. 4. 72.)	..	282
गत्वरश्च (III. 2. 164.)	..	288
गदमदचरयम्..... (III. 1. 100.)	..	249
गमश्च (III. 2. 47.)	..	267
गमहनजनखन..... (VI. 4. 98.)	..	17, 133
गमेरिट् परस्मैप... (VII. 2. 58.)	..	173, 175, 190
गस्थकन् (III. 1. 146.)	..	259
गाङ्कुटादिभ्योऽङ्गि... (1. 2. 1.)	..	134, 156, 157, 254
गाङ् लिटि (II. 4. 49.)	..	234
गातिस्थाघुपाभू..... (II. 4. 77.)	..	142, 156
गापोष्टक् (III. 2. 8.)	..	261
गुणोऽपृक्ते (VII. 3. 91.)	..	57
गुणोयङ्लुकोः (VII. 4. 82.)	..	201
गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः (VII. 4. 29.)	..	103, 202
गुपूधूपविच्छिप..... (III. 1. 28.)	..	15, 47
गुसिजिकिञ्चस्सन् (III. 1. 5.)	..	186
गुरोश्च हलः (III. 3. 103.)	..	295
गृधिवञ्च्योः प्रलम्भने (I. 3. 69.)	..	47, 219
गेहे कः (III. 1. 144.)	..	258
ग्रहवृहनिश्चिग..... (III. 3. 58.)	..	292
ग्रहिज्यावयिव्यधि..... (VI. 1. 16.)	..	25, 43
ग्रहोऽलिटि दीर्घः (VII. 2. 37.)	..	118

		पुटे
ग्रे वडि (VIII. 2. 20.)	..	203
ग्लोजिन्धश्च वन्तुः (III. 2. 139.)	..	284
ब		
हुनास्थायपाजहा (VI. 4. 66.)	..	102, 125, 156
धुपिग्वियव्वने (VII. 2. 23.)	..	279
वेलेपो लेटि वा (VII. 3. 70.)	..	159
व्वमेरेदावम्भ्यास (VI. 4. 119.)	..	84, 124
च		
चडिडः रुदाय (II. 4. 54.)	..	20, 56, 104, 134
चडि (VI. 1. 11.)	..	160, 166
चजेः कु विण्यतोः (VII. 3. 52.)	..	248
चरफलोश्च (VII. 4. 87.)	..	202
चरेष्टः (III. 2. 16.)	..	263
चसोदरयोः पूरः (III. 4. 31.)	..	305
चलनशब्दार्थादक... (III. 2. 148.)	..	286
चायः का (VI. 1. 21.)	..	204
चिणो लुक् (VI. 4. 104.)	..	76, 166
चिण्णसुलोदीर्घोऽन्य... (VI. 4. 93.)	..	177
चिण् ने पदः (III. 1. 60.)	..	166
चिण् भावकर्मणोः (III. 1. 66.)	..	100, 179
चिन्तिपूजिकार्थ... (III. 3. 105.)	..	295
चिस्फुरेणौ (VI. 1. 54.)	..	215
चुट्ट (I. 3. 7.)	..	7
चैले क्लोपेः (III. 4. 33.)	..	305

		पुटे
च्छवोऽशूडनुनासि..... (VI. 4. 19.)	..	272, 300
च्छिल लुङि (III. 1. 43)	..	3, 142
च्छेस्सिच् (III. 1. 44.)	142, 155, 156, 158	
	छ	
छन्दसि सहः (III. 2. 63.)	..	271
छादेर्घेऽटव्युपस..... (VI. 4. 96.)	..	298
	ज	
जक्षित्यादयः षट् (VI. 1. 6.)	..	24
जनसनखनां सञ्ज्ञ..... (VI. 4. 42.)	103, 171, 198, 204, 278	
जनिवध्योश्च (VII. 3. 35.)	..	166, 255
जपजभदहदश..... (VII. 4. 86.)	..	203
जल्पभिक्षकुट्टलु..... (III. 2. 155.)	..	287
जहातेश्च (VI. 4. 116.)	..	30
जहातेश्च क्त्व (VII. 4. 43.)	..	302
जागरूकः (III. 2. 165.)	..	288
जाग्रोऽविचिण्णल्..... (VII. 3. 85.)	..	60, 165
जान्तनशां विभा..... (VI. 4. 32.)	..	301
जिघ्रतेर्वा (VII. 4. 6.)	..	222
जिहक्षिविश्री..... (III. 2. 157.)	..	287
जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्य..... (III. 2. 150.)	..	286
जुसि च (VII. 3. 83.)	..	60, 62
जुहोत्यादिभ्यः ङ्लुः (II. 4. 75.)	..	26
जूवृश्चयोः क्त्व (VII. 2. 55.)	..	301
जूस्तन्मुषुचुम्बु..... (III. 1. 58.)	..	153

	पुटे
ज्ञाननोर्जा (VII. 3. 79.)	.. 32, 44, 244
ज्ञाश्रुस्मृदशां मनः (I. 3. 57.)	.. 196
ज्य च (V. 3. 61.)	.. 225
ज्वलितिक्रम... (III. 1. 140.)	.. 258

झ

झरो झरि सवर्णे (VIII. 4. 65.)	.. 39
झलां जग् झशि (VIII. 4. 53.)	.. 171
झलो झलि (VIII. 2. 26.)	17, 143, 153
झपस्तथोघोऽधः (VIII. 2. 49.)	.. 19
झस्य रन् (III. 4. 105.)	.. 92
झेर्जन् (III. 4. 108.)	.. 92
झोऽन्तः (VII. 1. 3.)	.. 7

ञ

जीतः क्तः (III. 2. 187.)	.. 2, 283
--------------------------	-----------

ट

टित आत्मनेपदा... (III. 4. 79.)	.. 38
टेः (IV. 4. 143.)	.. 168
टितोऽथुच (III. 3. 89.)	.. 2, 293

ड

डितः क्तिवः (III. 3. 88.)	.. 2, 293
---------------------------	-----------

ढ

ढो ढे लोपः (VIII. 3. 13.)	.. 19, 130
ढ्रलोपे पू..... (VI. 3. 111.)	.. 19

ण

णचः स्त्रियाम् (V. 4. 14.)	..	293
णलुत्तमो वा (VII. 1. 91.)	..	125
णिचश्च (I. 3. 74.)	..	45
णिजां त्रयाणां गुणः श्लो (VII. 4. 75.)	..	27, 28
णिश्रितुसुभ्यः क. (III. 1. 48.)	..	166
णेरनिटि (VI. 4. 51.)	..	167
णो नः (VI. 1. 65.)	..	10
णौ गमिरवोधने (II. 4. 46.)	..	190, 219
णौ चङ्युपधाया ह. (VII. 4. 1.)	..	166
णौ च संश्रब्धोः (II. 4. 51.)	..	222
Do (VI. 1. 31.)	..	221
ण्य अवश्यके (VII. 3. 65.)	..	248
ण्यासश्चन्थो युच् (III. 3. 107.)	..	295
ण्युट् च (III. 1. 147.)	..	259
ण्वुल्लृचौ (III. 1. 133.)	..	254

त

तडानावात्मनेप..... (I. 4. 100.)	..	2
तद्धितेष्वचामादेः (VII. 2. 117.)	..	293
तनादिकृञ्भ्य उः (III. 1. 79.)	..	41
तनादिभ्यस्तथासोः (II. 4. 79.)	..	41, 163
तनूकरणे तक्षः (III. 1. 76.)	..	35
तनोतेर्यकि (VI. 4. 44.)	..	102
तनोतेर्विभाषा (VI. 4. 17.)	..	199, 301

		पुटे
तदन्तरःकर्म (III. 1. 88.)	..	186
तपोऽनुतापे च (III. 1. 65.)	..	do
तयोरेव कृत्यक्तव्य (III. 4. 70.)	..	282
तव्यत्तव्यान्तयिरः (III. 1. 96.)	..	247
तर्मिलदिवा (VI. 3. 35.)	..	223
तस्यस्यमिपः (III. 4. 101.)	..	51
तस्मान्नुड्डिह (VII. 4. 71.)	..	122, 139
तस्य परमाप्रेडितम् (VIII. 1. 2.)	..	232
तच्छल्यवयोवच (III. 2. 129.)	..	245
तान्येकवचन (I. 4. 102.)	..	6
तामस्योत्तं (VII. 4. 50.)	..	23, 168
तामि च क्लृपः (VII. 2. 60.)	..	172, 176
ताम्यनुदत्ते (VI. 1. 186.)	..	168
तिङ्स्त्राणि त्राणि (I. 4. 101.)	..	6
तिङ्शिन्मार्वाधा (III. 4. 113.)	..	do
ति च (VII. 4. 89.)	..	277
तितुत्रतथसि (VII. 2. 9.)	..	294
तिमसुझिमिथस्थ (III. 4. 78.)	..	205
तिप्यनस्तेः (VIII. 2. 73.)	..	60
तिष्ठेनेरिन् (VII. 4. 5.)	..	222
तापमहलुभरु (VII. 2. 48.)	..	169, 255
तुदादिभ्यश्च (III. 1. 77.)	..	36
तुन्दशोकयोः परि (III. 2. 5.)	..	260
तुमुष्पुला किया (III. 3. 10.)	..	174, 290

		पुटे
तुरुस्तुशम्यमः..... (VII. 3. 95.)	..	7
तुह्योस्तातडाशि. (VII. 1. 35.)	..	74
तृणह इम् (VI. 3. 92.)	..	40
तृन् (III. 2. 135.)	..	284
तृषिमृषिकृषेः का..... (I. 2. 25.)	..	301
तृफलमजत्रप..... (VI. 4. 122.)	..	126
ते प्राग्धातोः (I. 4. 80.)	..	10
तौ सत् (III. 2. 127.)	..	244
त्यदादिषु दृशोऽना .. (III. 2. 60.)	..	269
त्रसिमृषिधृषि..... (III. 2. 140.)	..	285
त्वमावेकवचने (VII. 2. 97.)	..	230
थ		
थलि च सेटि (VI. 4. 121.)	..	125
थासः से (III. 4. 80.)	..	8
द		
दंशसज्जस्वजां शपि (VI. 4. 25.)	..	14
ददातिदधा..... (III. 1. 139.)	..	258
दधस्तथोश्च (VIII. 2. 38.)	..	28
दधातेर्हिः (VII. 4. 42.)	..	281, 302
दन्भ इच्च (VII. 4. 56.)	..	195
दयतेर्दिगि लिटि (VII. 4. 9.)	..	137
दयायासश्च (III. 1. 37.)	..	123
दश्च (VIII. 2. 75.)	..	59
दस्ति (VI. 3. 124.)	..	281

दाणश्च न वेचतु (I. 3. 55.)	..	2, 81
दादेर्धन्तेर्धः (VIII. 2. 32.)	..	158, 282
दाधा ध्वदाप् (I. 1. 20.)	..	2, 27, 160
दाद्वन्मयुयुज (III. 2. 182.)	..	289
दाश्वान्महान्म (VI. 1. 12.)	..	246
दिवदिभ्यः व्यन (III. 1. 69.)	..	31
दिवविमन्तिषा (III. 2. 21.)	..	263
दिवोऽविजिगा (VIII. 2. 49.)	..	278
दीडो युडचि (VI. 4. 63.)	..	137
दीर्धवेवांताम (I. 1. 6.)	..	146
दीपजनबुधपरि (III. 1. 61.)	..	166
दीर्घ इणः किति (VII. 4. 69.)	..	134
दीर्घे च (I. 4. 12.)	..	120
दीर्घोऽकितः (VII. 4. 83.)	..	201, 203, 256
दीर्घो लघोः (VII. 4. 94.)	..	167
दुन्योरनुपम (III. 1. 142.)	..	258
दुहः कणश्च (III. 2. 70.)	..	271
दुहश्च (III. 1. 63.)	..	185
दृग्दशवतुषु (VI. 3. 89.)	..	270
दृढः स्थूलबल (VII. 2. 20.)	..	279
दृशेः कतिप् (III. 2. 94.)	..	274
देविकुशोश्चोपम (III. 2. 147.)	..	286
दो दद्धोः (VII. 4. 46.)	..	281
दोषो णौ (VI. 4. 90.)	..	216

द्युतिस्यतिमास्थामि. . (VII. 4. 40.)	..	पुटे 281, 303
द्युतिस्वाग्न्योस्सम्प्र . (VII. 4. 67.)	..	133, 193
द्युभ्यो लुङि (I. 3. 91.)	..	151
द्रवमूर्तिस्पर्श . (VI. 1. 24.)	..	276
द्विर्वचनेऽचि (I. 1. 59.)	..	121, 222
द्विषत्परग्योस्तापे: (III. 2. 39.)	..	266
द्विषथ (III. 4. 112)	..	55
द्विषोऽमित्रे (III. 2. 131.)	..	245
द्वयेकयोद्विवचनै (I. 4. 22.)	..	6

ध

धः कर्मणि धृत् (III. 2. 181.)	..	289
धातोः (III. 1. 91.)	..	5, 241
धातोः कर्मणस्समा (III. 1. 7.)	..	187
धातोरेकाचो हला (III. 1. 22.)	..	200
धातोस्तन्निमित्त . . . (VI. 1. 80.)	..	248
धात्वादेशः सः (VI. 1. 64.)	..	9, 31
धि च (VIII. 2. 25.)		20, 143, 168
धिन्विक्कृष्योर च (III. 1. 8.)	..	42, 70

न

नः क्ये (I. 4. 15.)	..	229
न क्वनेर्यङि (VII. 4. 63.)	..	205
न क्त्वा सेट् (I. 2. 18.)	..	300
न क्वादेः (VII. 3. 59)	..	248
न दुहस्तुनमां (III. 1. 89.)	..	107

	पुटे
न इलः (III. 1. 47.)	148
न धातुलोप आ (I. 1. 4.)	146, 203
न ध्याख्यापुम् (VIII. 2. 57.)	277
नर्त्तौ वृष्टप्रतिवचने (III. 2. 120.)	237
नन्दप्रहिपचदिभ्यो व्युत्पे (III. 1. 134.)	206, 256
नन्दाः संयोगादयः (VI. 1. 3.)	167, 194
नन्वेर्विभाषा (III. 2. 121.)	237
न पदम्याइयमाइय (I. 3. 89.)	220
नपुंसके भावे क्तः (III. 3. 114.)	284, 297
न भकुर्छुराम् (VIII. 2. 79)	42
न माइयेणे (VI. 4. 74.)	143, 222
नमिकम्पिम्यजम (III. 2. 167.)	288
नमोवरिवाश्चिवडः (III. 1. 19.)	233
नयः (III. 2. 152.)	286
न यति (III. 2. 113.)	236
न रपरमृषिमृजि (VIII. 3. 110.)	23
न रुधः (III. 1. 64.)	186
न लिङि (VII. 2. 39.)	118, 164
न लोपः सुप्स्वरसं (VIII. 2. 2.)	229
न ल्यपि (VI. 4. 69.)	302
न वशः (VI. 1. 20.)	204
न वृथः चतु (VII. 2. 59.)	174, 176, 194
न व्यो लिटि (VI. 1. 46.)	128
न शब्दश्लोककलह (III. 2. 23.)	264

		पुटे
न शसददवादि..... (VI. 4. 126.)	..	128
नश्चापदान्तस्य झलि (VIII. 3. 24.)	..	154
न सम्प्रसारणे स्मृप् (VI. 1. 37.)	..	131
नहो धः (VIII. 2. 34.)	..	117, 162
नाग्लोपिशास्त्र..... (VII. 4. 2.)	..	1, 216, 222
नाञ्चेः पूजायाम् (VI. 4. 30.)	..	278
नार्दामुष्टयोश्च (III. 2. 30.)	..	265
नानद्यतनवत्..... (III. 3. 135.)	..	240
नानोर्ज्ञः (I. 3. 58.)	..	196
नाभ्यस्तस्याचि पि... (VII. 3. 87.)	21, 62, 142, 207	
नाभ्यस्ताच्छतुः (VII. 1. 78.)	..	242
नासिकास्तनयोर्ध्मा..... (III. 2. 29.)	..	265
निराणचलना..... (1. 3. 87.)	..	220
नित्यं करोतेः (VI. 4. 108.)	..	42, 97
नित्यं कौटिल्ये..... (III. 1. 23.)	..	202
नित्यं ङितः (III. 4. 99.)	..	3, 51
नित्यमाग्रेङिते ङाचि (VI. 1. 100)	..	232
नित्यवीप्सयोः (VIII. 1. 4.)	..	303
नित्यं स्मयतेः (VI. 1. 57.)	..	214
निन्दहिंसक्लिशखाद..... (III. 2. 146.)	..	286
निमूलसमूलयोः कषः (III. 4. 34.)	..	305
निरः कुषः (VII. 2. 46.)	..	256
निरभ्योः पूत्वोः (III. 3. 28.)	..	292
निर्वाणोऽवाते (VIII. 2. 50.)	..	278

		पुट
निष्ठा (III. 2. 102.)	..	275
निष्ठायां नेटि (VI. 4. 52.)	..	do
निष्ठायास्यदर्थे (VI. 4. 60.)	..	276
निष्ठा ग्राह्यस्तिदि... (I. 2. 19.)	..	278
निसमुपविभ्यो द्वः (I. 3. 30.)	..	11
नोन्वञ्चुत्वंसुध्वंम्... (VII. 4. 84.)	..	203, 209
नुगतोऽनुनमि... (VII. 4. 85.)	..	201, 202, 204
नुदविदोर्न्दावाप्रा... (VIII. 2. 56.)	..	277
नेटि (VII. 2. 4.)	..	145, 157, 158
नेट्यालिटि रंधेः (VII. 1. 62.)	..	255
नेट्वाशि कृति (VII. 2. 8.)	..	109, 187, 271
नेर्गदनदपतपद... (VIII. 4. 17.)	..	19
नेर्विशः (I. 3. 17.)	..	38
नेदात्तोपदेशस्य... (VII. 3. 34.)	..	181, 255
नेनयतिध्वनय... (III. 1. 51.)	..	165
नेपधात्यफान्ताद्वा (I. 2. 23.)	..	193, 300
प		
पचो वः (VIII. 2. 52.)	..	276
पञ्चम्यामजाता (III. 2. 98.)	..	274
पतः पुम् (VII. 4. 19.)	..	152, 153
पदरुजविशस्पृ... (III. 3. 16.)	..	290
पदास्त्रैरिवाह्याप... (III. 1. 119.)	..	252
परश्च (III. 1. 2.)	..	
परस्मैपदानां णलुलुप्... (III. 4. 82.)	..	17, 22, 119

परिनिर्विभ्यस्सेव ... (VIII. 3. 70.)	..	पुटे 31
परिमाणे पचः (III. 2. 33.)	..	265
परिव्यवेभ्यः क्रियुः (I. 3. 18.)	..	43
परिर्मृषः (I. 3. 82.)	..	32
परोक्षे लिट् (III. 2. 115.)	..	119, 236
परौ भुवोऽवज्ञाने (III. 3. 55.)	..	292
पर्यायार्हणोत्पत्ति ... (III. 3. 111.)	..	297
पाघ्राभ्माधेदृशः शः (III. 1. 137)	..	2, 257
पाघ्राभ्मास्थान्नादाण्... (VII. 3. 78.)	..	14, 243
पाणिघताडघौ शि. (III. 2. 55.)	..	268
पुंसि संज्ञायां घः प्रा... (III. 3. 118.)	..	298
पुगन्तलघूपधस्य (VII. 3. 86.)	..	12, 15
पुच्छभाण्डचीवरा..... (III. 1. 20)	..	226
पुरि लुङ् चास्मे (III. 2, 122.)	..	237
पुरोऽग्रतोऽग्रेषु..... (III. 2. 18.)	..	263
पुवस्संज्ञायाम् (III. 2. 185.)	..	289
पुषादिदुतादय्ल..... (III. 1. 55.)	1, 38, 145, 149	
पुष्यसिध्यौ नक्ष..... (III. 1. 116.)	..	252
पूस्सर्वयोर्दारि..... (III. 2. 41.)	..	266
पूढः क्त्वा च (I. 2. 22.)	..	279
पूढश्च (VII. 2. 51.)	..	279, 301
पूङ्यजोः शानन् (III. 2. 128.)	..	245
पूर्ववत्सनः (I. 3. 62.)	..	188, 194
पूर्वे कर्तरि (III. 2. 19.)	..	263

	पुटे
पूर्वोऽन्यान्तः (VI. 1. 4.)	26, 120
पौरुषधान् (III. 1. 98.)	249
प्यादः पाः (VI. 1. 28.)	204, 278
प्रकाशनस्थया (I. 3. 23.)	79
प्रकृत्यैकाच (VI. 4. 163.)	224
प्रजेन वीयतेः (VI. 1. 55.)	216
प्रजेरितिः (III. 2. 156.)	287
प्रणाय्योऽनन्मता (III. 1. 128.)	253
प्रतेश्च (VI. 1. 25.)	276
प्रत्यपिन्यां ग्रहेः (III. 1. 118.)	252
प्रत्ययः (III. 1. 1.)	5
प्रत्ययस्थान्कान्पूर्व (VII. 3. 44.)	254
प्रत्ययोत्तरपदयोश्च (VII. 2. 98.)	230, 270
प्रत्याङ्भ्यां श्रुवः (I. 3. 59.)	196
प्रभां परिवृढः (VII. 2. 21.)	279
प्रयोज्यनियोज्यैः (VII. 3. 68.)	249
प्रशस्यस्य श्रः (V. 3. 60)	225
प्रश्ने चामन्नकाले (III. 2. 117.)	237
प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् (VIII. 2. 54.)	277
प्राकृसितादङ्व्यवा (VIII. 3. 63.)	154
प्रातिपदिकान्तनुम्बि (VIII. 4. 11.)	273
प्रियवशे वदः खच्च (III. 2. 38.)	266
प्रियस्थिरस्फिरोरु (VI. 4. 157.)	224
प्रुसृत्वः समभिदा (III. 1. 149.)	259

		पुटे
प्रे दाज्ञः (III. 2. '6.)	..	261
प्रे द्रुस्तुसुवः (III. 3. 27.)	..	292
प्रे लपसुद्रुमथवर्द..... (III. 2. 145.)	..	286
प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञ .. (I. 3. 64.)	..	39
प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम् (I. 3. 42.)	..	13
प्वादीनां ह्रस्वः (VII. 3. 80.)	..	43, 244
	फ	
फणां च सप्तानाम् (VI. 4. 125.)	..	128
फलेग्रहिरात्मम्भरि .. (III. 2. 26.)	..	264
	ब	
बहुळं छन्दसि (II. 4. 73.)	..	206
बहुळमाभीक्ष्ण्ये (III. 2. 81.)	..	273
बहुषु बहुवचनम् (I. 4. 21.)	..	7
बहोर्लोपो भू च (VI. 4. 158.)	..	224
बाष्पोष्मभ्यामु..... (III. 1. 16)	..	233
बुधयुधनशजने..... (I. 3. 86.)	..	219
ब्रह्मभ्रूणवृत्तेषु किप् (III. 2. 87.)	..	273
ब्रुव ईट् (VII. 3. 93.)	..	17, 207
ब्रुवः पञ्चानामादित..... (III. 4. 84.)	..	17
ब्रुवो वचिः (II. 4. 53.)	..	101
	भ	
भजो ण्विः (III. 2. 62.)	..	271
भञ्जभासमिदो धु..... (III. 2. 161.)	..	287
भञ्जेश्च चिणि (VI. 4. 33.)	..	181

	पुटे
भवन्तरः (VII. 4. 73.)	120
भविष्यति गम्यादयः (III. 3. 3.)	168
भविष्यति सयादा (III. 3. 136.)	240
भावकर्मणोः (I. 3. 13.)	100
भाववचनाश्च (III. 3. 11.)	290
भावे (III. 3. 18.)	291
भाषायां सदवस (III. 2. 108.)	246
भासनोपसंभाषा... (I. 3. 74.)	81
भिक्षासेनादायेषु (III. 2. 17.)	263
भियोर्ध्या नदे (III. 1. 115.)	252
भियः कुक्कुर्कनौ (III. 2. 174.)	288
भियोऽन्यतर... (VI. 4. 115.)	28, 30
भियो हेतुभये षुक् (VII. 3. 40.)	214
भास्म्योर्हेतुभये (I. 3. 68.)	do
भीर्हीमृहुवां स्तु... (III. 1. 39.)	136
भुजोऽनवने (I. 3. 66.)	39, 163
भुवश्च (III. 2. 138.)	284
भुवो भावे (III. 1. 107.)	250
भुवो वुग्लुङ्गलितोः (VI. 4. 88.)	119, 160
भूते (III. 2. 84.)	51, 119, 142, 235, 273
भूते च (III. 3. 140.)	173
भूवादयो धा... (I. 3. 1.)	5
भूसुवोस्तिष्ठि (VII. 3. 88.)	142, 160
भृजामिन् (VII. 4. 76.)	27, 187

		पुटे
भृजोऽसंज्ञायाम् (III. 1. 112.)	..	251
भृजादिभ्यो भुव्य... (III. 1. 12.)	..	232
भोज्यं भक्ष्ये (VII. 3. 69.)	..	249
भ्रस्जो रोपधयोरम (VI. 4. 47.)	..	133, 170
भ्राजभासधुर्विद्यु..... (III. 2. 177.)	..	284, 288
भ्राजभासभाषदी... (VII. 4. 3.)	..	222
म		
मतिबुद्धिपूजा... (III. 2. 188.)	..	283
मनः (III. 2. 82.)	..	273
मन्त्रे घसह्वरणश (II. 4. 80.)	..	120
मयतेरिदन्यतर (VI. 4. 70.)	..	303
मस्तिनशोर्झलि (VII. 1. 60.)	138, 170, 255	
माङि लुङ् (III. 3. 175.)	..	142
मान्बधदान्शान् (III. 1. 6.)	..	187
मितनखे च (III. 2. 34.)	..	265
मितां ह्रस्वः (VI. 4. 92.)	..	45, 216
मिथ्योपपदात्कृजोऽभ्या..... (I. 3. 71.)	..	219
मिदचोऽन्त्यात्परः (I. 1. 47.)	..	170
मिदेर्गुणः (VII. 3. 82.)	..	34
मीनातिमिनोतिदी..... (VI. 1. 50.)	..	215, 302
मुखनासिकावचनोऽनु..... (I. 1. 8.)	..	4
मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा (VII. 4. 57.)	..	196
मुण्डमिश्रश्लक्ष्ण..... (III. 1. 21.)	..	226
मृजेर्विभाषा (III. 1. 113.)	..	252

मुञ्जवृद्धिः (VII. 2. 114.)	...	पुटे 23
मुडमुदगुध (I. 2. 7.)	..	301
मेघनिर्मेघेषु कृत्रः (III. 2. 43.)	..	267
मेनिः (III. 4. 89.)	..	76
मे नो धातोः (VIII. 2. 64.)	..	246, 272
म्रियतेर्लुङ्लिङेश्च (I. 3. 61.)	..	36
म्वेश्च (VIII. 2. 65.)	..	246

य

यङि च (VII. 4. 30.)	..	202
यङोऽचि च (II. 4. 74.)	..	206
यङो वा (VII. 3. 94.)	..	207
यजजपदशां यङः (III. 2. 166.)	..	288
यजयाचयतवि ... (III. 3. 90.)	..	293
यजयाचरुचप्रवच (VII. 3. 66.)	..	249
यसरसनमातां स ... (VII. 2. 73.)	..	147, 160
यसो गन्धने (I. 2. 15.)	..	155
यश्च यङः (III. 2. 176.)	..	288
यसोऽनुपस ... (III. 1. 71)	..	33
यस्य विभाषा (VII. 2. 15.)	..	275
यस्य हलः (VI. 4. 49.)	..	203, 230
यावतिविन्दजी ... (III. 4. 30.)	..	305
यावत्पुरानिपात ... (III. 3. 4.)	..	238
यासुद परस्मैप ... (III. 4. 103.)	..	92

		पुटे
यीवर्णयोर्दी... (VII. 4. 53.)	..	61
युग्यं च पत्त्रे (III. 1. 121.)	..	253
युवाल्पयोः कन... (V. 3. 64.)	..	225
युवोरनार्का (VII. 1. 1.)	..	254
युष्मद्युपपदे समाना... (I. 4. 105.)	..	7
ये च (VI. 4. 109.)	..	97
ये विभाषा (VI. 4. 43.)	..	103, 204

र

र ऋतो हलादेर्लघोः (VI. 4. 161.)	..	223
रञ्जेश्च (VI. 4. 26.)	..	15
रदाभ्यां निष्ठातो नः (VIII. 2. 42.)	..	275
रधादिभ्यश्च (VII. 2. 45.)	..	137, 255
रधिजभोरचि (VII. 1. 61.)		13, 181, 255
रभेरशाब्जिलोः (VII. 1. 63.)		181, 221, 255
रलो व्युपधाद्... (I. 2. 26.)	..	193, 300
राजनि युधिक्वः (III. 2. 95.)	..	274
राजसूयसूर्य... (III. 1. 114.)	..	252
रात्सस्य (VIII. 2. 24.)	..	143
राधो हिंसायाम् (VI. 4. 123.)	..	127
राहोपः (VI. 4. 21.)	..	272
रिङ्शयग्लिङ्क्षु (VII. 4. 28.)	..	36
रि च (VII. 4. 51.)	..	168
रीगृदुपधस्य च (VII. 4. 90.)		205, 210, 211

	पुटे
रोडुतः (VII. 4. 27.)	... 205, 230
सप्रिको च लुकि (VII. 4. 91.)	... 210, 211
रुदविदनुप्रम (I. 2. 8.)	... 192
रुदश्च पदभ्यः (VII. 3. 98.)	... 60
रुददिभ्यस्मा (VI. 2. 76.)	... 24
रुददिभ्यः श्रम (III. 1. 78.)	... 38
रुध्यमत्वग्रसं (VII. 2. 28.)	... 280
रुदः पेश्चन्यतर ... (VII. 3. 43.)	... 214
रोगाख्यायां ण्वु (III. 3. 108.)	... 296
वैस्पथाया वी (VIII. 2. 76.)	... 30, 31, 272
ल	
लः कर्मणि च भवे (III. 4. 69.)	... 3, 100, 247
लः परस्मैपदम् (I. 4. 99.)	... 2
लक्षणेह्वोः क्रि (III. 2. 126.)	... 244
लक्षणे जायापत्यो (III. 2. 52.)	... 268
लल्लशाकटायन (III. 4. 111.)	... 3, 55, 58
लटः शतृशानचाव... (III. 2. 124.)	... 241
लट् स्मे (III. 2. 118.)	... 237
लभेश्च (VII. 1. 64.)	182, 221, 255
लपपतपदस्था (III. 2. 154.)	... 286
लस्य (III. 4. 77.)	... 5
लिङः सलोपोऽन (VII. 2. 79.)	... 92
लिङः सीयुट् (III. 4. 102.)	... 3, 92
लिङाशिषि (III. 4. 116.)	... 108

लिङ् चोर्ध्वमौद्धति..... (III. 3. 9.)	..	पुटे 239
लिङ्निमित्ते लृ..... (III. 3. 139.)	..	172
लिङ्यञेश्च (VI. 1. 29.)	..	204
लिङ्सिचावात्मने . (I. 2. 11.)	115, 117, 118, 144, 154, 155	
लिङ्सिचोरात्मने.... (VII. 2. 42.)	..	118, 163
लिटः कानज्वा (III. 2. 106.)	..	3, 245
लिटस्तद्वयोरे (III. 4. 81.)	..	121
लिटि धातोरनभ्या.... (VI. 1. 8.)	..	26, 119
लिटि वयो यः (VI. 1. 38.)	..	131
लिट् च (III. 4. 115.)	..	119
लित्वन्यतरस्याम् (II. 4. 40.)	..	129
लित्वभ्यासस्यो ... (VI. 1. 17.)	..	128
लिपिसिचिह्न..... (III. 1. 53.)	..	163
लिप्स्यमानसि (III. 3. 7.)	..	238
लियः सम्माननशा..... (I. 3. 70.)	..	48, 219
लीलोर्नुग्लुकाव.... (VII. 3. 39.)	47, 72, 213, 215	
लुम्बा दुहदिह... (VII. 3. 73.)	..	158
लुङ् (III. 2. 110.)	..	142, 235
लुङि च (II. 4. 43.)	..	154
लुङ्लङ्लङ्ङ्व..... (VI. 4. 71.)	..	51
लुङ्सनोर्ध्वस्तृ (II. 4. 37.)	..	129, 152
लुटः प्रथमस्य डारौ..... (II. 4. 85.)	..	3, 168
लुटि च क्लृपः (I. 3. 93.)	..	172, 176
लुपसदचरजप..... (III. 1. 24.)	..	202

लुभो विमोहने (VII. 2. 54.)	...	पुटे 301
लृटः सङ्गा (III. 3. 14.)	..	245
लृट् शेषे च (III. 3. 90.)	..	3
लोटोऽडाटौ (III. 4. 94.)	..	do
लोटो लङ्घन (III. 4. 85.)	..	3, 75
लोट् च (III. 3. 162.)	..	74
लोडर्थलक्षणे च (III. 3. 8.)	..	239
लोपः पिबतेर्लच (VII. 4. 4.)	..	213
लोपश्चादन्यतरम्याम् (VI. 4. 107.)	..	34, 41
लोपो यि (VI. 4. 118.)	..	95
लोपो व्योर्वलि (VI. 1. 66.)	..	8
लोहितादिडाज्भ्यः क्यप् (III. 1. 13.)	..	232
न्यपि लघुपूर्वात् (VI. 4. 56.)	..	303
ल्युट् च (III. 3. 115.)	..	298
ल्लादिभ्यः (VIII. 2. 44.)	..	276

व

वच उम (VII. 4. 20.)	..	153
वचिस्त्वपियजा (VI. 1. 15.)	..	101
वचोऽशब्दसंज्ञा (VII. 3. 67.)	..	249
वञ्जिलुञ्ज्युत (I. 2. 24.)	..	300
वदः सुपि क्यप् च (III. 1. 106.)	..	250
वदन्नजहलन्त (VII. 2. 3.)	..	143
वमोर्वा (VIII. 4. 23.)	.	18
वयसि च (III. 2. 10.)	..	262

		पुटे
वर्णादनुदात्ता..... (IV. 1. 39.)	..	223
वर्तमानसामीप्ये.... (III. 3. 131.)	..	239, 304
वर्तमाने लट् (III. 2. 123.)	..	5, 238
वर्षप्रमाण ऊलो... (III. 4. 32.)	..	305
वश्वास्यान्यतरस्याम्..... (VI. 1. 39.)	..	131
वसतिश्चुधेरिट् (VII. 2. 52.)	..	278, 301
वस्वेकाजाद्वसाम् (VII. 2. 67.)	..	245
वहाप्रे लिहः (III. 2. 32.)	..	265
वहं करणम् (III. 1. 102.)	..	250
वा वयषः (I. 3. 90.)	..	232
वा गमः (I. 2. 13.)	..	154
वा चित्तविरागे (VI. 4. 91.)	..	216
वाचि यमो व्रते (III. 2. 40.)	..	266
वा जृभ्रमुलसाम् (VI. 4. 124.)	..	127
वा दान्तशान्तपूर्ण..... (VII. 2. 27.)	..	280
वा द्रुहमुहष्णुहष्णि..... (VIII. 2. 33.)	..	172
वा नपुंसकस्य (VII. 1. 79.)	..	243
वा निसनिक्षनि..... (VIII. 4. 33.)	..	21
वान्तो यि प्रत्यये (VI. 1. 79.)	..	230
वान्यस्य संयोगा..... (VI. 4. 68.)	..	116
वा भ्राशभ्लाशभ्र..... (III. 1. 70.)	..	32
वा लिटि (II. 4. 55.)	..	134
वा ल्यपि (VI. 4. 38.)	..	302
वासरूपोऽस्त्रि..... (III. 1. 94.)	..	241

विज इट् (I. 2. 2.)	..	154, 157
विङ्वनोरनुनासि (VI. 4. 41.)	..	103, 271
विदांकुर्वन्निव्यन्य (III. 1. 41.)	..	84
विदिभिदिच्छिदेः (III. 2. 162.)	..	287
विदो लटो वा (III. 4. 83.)	3. 17. 22. 75	
विधिनिमन्त्रणा (III. 3. 161.)	..	74, 92
विश्वरूपोस्तुदः (III. 2. 35.)	..	265
विन्मतेर्लुक् (V. 3. 65.)	..	225
विपराभ्यां जेः (I. 3. 19.)	..	9
विप्यविर्नायजि (III. 1. 117.)	..	252
विभाषा कदाक (III. 3. 5.)	..	238
विभाषाऽकर्मकात् (I. 3. 85.)	..	78
विभाषा कृत्रपोः (III. 1. 120.)	..	253
विभाषाख्यानपरि (III. 3. 110.)	..	296
विभाषा गमहनविद् (VII. 2. 68.)	..	246
विभाषा ग्रहः (III. 1. 143.)	..	258
विभाषाप्रैप्रथमम् (III. 4. 24.)	..	304
विभाषाघ्राधेद्वा (II. 4. 78.)	..	160
विभाषा चिष्णु (VII. 1. 69.)	..	182
विभाषा चैः (VII. 3. 58.)	..	139
विभाषा धेद्द्वयोः (III. 1. 49.)	..	10, 160
विभाषापः (VI. 4. 57.)	..	303
विभाषा भावादिक (VII. 2. 17.)	..	279

		पुटे
विभाषाभ्यवपूर्वस्य (VI. 1. 26.)	..	276
विभाषा लीयते: (VI. 1. 51.)		47, 215, 302
विभाषा लुङ्लृङोः (II. 4. 50.)	..	156
विभाषा वेष्टिचेष्टयोः (VII. 4. 96.)	..	221
विभाषा श्वे: (VI. 1. 30.)	..	132, 204
विभाषा साकाङ्क्षे (III. 2. 114.)	..	236
विभाषा सृजिदृशोः (VII. 2. 65.)	..	138
विभाषेष्टः (VIII. 3. 79.)	..	115, 162
विभाषोपयमने (I. 2. 16.)	..	155
विभाषोर्णोः (I. 2. 3.)		116, 157, 254
वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः (I. 3. 38.)	..	78
वृद्धस्य च (V. 3. 62.)	..	225
वृद्ध्यः स्यसन्तोः (I. 3. 92.)		174, 175, 194
वृत्तो वा (VII. 2. 38.)	..	118, 200
वेः पादविहरणे (I. 3. 41.)		78
वेजः (VI. 1. 40.)	..	131
वेजो वयिः (II. 4. 41.)	..	131
वेत्तेर्विभाषा (VII. 1. 7.)	..	22, 59
वो विधूनने जुक् (VII. 3. 38.)	..	213
वौ कषलसकन्ध..... (III. 2. 143.)	..	285
वौ क्षुश्रुवः (III. 3. 25.)	..	292
व्यक्तवाचां समुच्चा..... (I. 3. 48.)	..	81
व्यत्ययो बहुलम् (III. 1. 85.)	..	91

व्यथे लिटि (VII. 4. 68.)	..	पुटे 133
व्यङ्गपरिभ्यो र्गः (I. 3. 83.)	..	77
व्रजयजेर्भावे क्यप् (III. 3. 98.)	..	294
व्रणे (III. 2. 80.)	..	272

श

शक्तिमद्दे (III. 1. 99.)	..	249
शक्तौ हस्तिकवाट... (III. 2. 54.)	..	268
शदेः शितः I. 3. 60.)	..	14
शदेरगतौ तः (VII. 3. 42.)	..	214, 298
शब्दवैरकलहात्र... (III. 1. 17.)	..	234
शमामघानां दा (VII. 3. 74.)	..	33, 243
शमित्यष्टाभ्यो धि (III. 2. 141.)	..	285
शमिधातोस्मिन् (III. 2. 14.)	..	262
शल इगुपधादनिटः... (III. 1. 45.)	..	148, 158
शर्पूर्वाः खयः (VII. 4. 61.)	..	135
शाछासाह्वाव्या... (VII. 3. 37.)	..	212
शाच्छोरन्यतर... (VII. 4. 41.)	..	281
शास इद्ङ्लोः (VI. 4. 34.)	..	25, 251
शासिर्वीसघर्सा... (VIII. 3. 60.)	..	25, 130, 251
शा हा (VI. 4. 35.)	..	85
शिल्पिनि ध्वुन् (III. 1. 145.)	..	258
शीङः सार्वधातुके... (VII. 4. 21.)	..	16
शीङो रुट् (VII. 1. 6.)	..	do

		पुटे
शुषः कः (VIII. 2. 51.)	..	276
शुष्कचूर्णरूक्षेषु पिषः (III. 4. 35.)	..	305
शृदृप्रां ह्रस्वो वा (VII. 4. 12.)	..	123
शृवन्द्योरारुः (III. 2. 173.)	..	288
शे मुचादीनाम् (VII. 1. 59.)	..	38
शेषात्कर्तरि पर..... (I. 3. 78.)	..	5
शेषे प्रथमः (I. 4. 108.)	..	6
श्रसोरल्लोपः (VI. 4. 111.)	..	23, 39
श्रान्नलोपः (VI. 4. 23.)	..	40
श्राम्यस्तयोर..... (VI. 4. 112.)	..	25, 27
श्याद्यधासुसं... (III. 1. 141.)	..	258
श्योऽस्पर्शे (VIII. 2. 47.)	..	276
श्रिर्णाभुवोऽनुप..... (III. 3. 24.)	..	291
श्रुवः शृ च (III. 1. 74.)	..	35
श्रुकः किति (VII. 2. 11.)	..	187, 245
श्लिष आलिङ्गने (III. 1. 46.)	..	149
श्लौ (VI. 1. 10.)	..	26
श्वयतेरः (VII. 4. 18.)	..	154
श्वीदितो निष्ठायाम् (VII. 2. 14.)	..	1, 275

ष

षढोः कः सि (VIII. 2. 41.)	..	18, 158
षिद्धिदादिभ्योऽङ् (III. 3. 104.)	..	2, 275
षिवुक्कम्वाचमां..... (VII. 3. 75.)	..	13, 243

स	पुटे
स उन्नमस्य (III. 4. 98.)	51
सः स्यार्धधातु... (VII. 4. 49.)	143, 174, 189
संयमश्च (III. 1. 72.)	33
संयोगादेरातो धातो... (VIII. 2. 43.)	275
संयोगान्तस्य लो... (VIII. 2. 23.)	51
संयोगे गुरु (I. 4. 11.)	120
संज्ञायाम् (III. 3. 109.)	296
संज्ञायां समजनपद... (III. 3. 99.)	294
संज्ञायां भृतृवृजिसहि... (III. 2. 46.)	267
सत्यापपाशरूपवी... (III. 1. 25.)	45, 234
सत्सुद्विषद्रुहवि... (III. 2. 61.)	270
सदिरप्रतेः (VIII. 3. 66.)	14
सनाद्यन्ता धातवः (III. 1. 32.)	15, 45
सनाशंसमिक्ष उः (III. 2. 168.)	288
सनिग्रहगुहोश्च (VII. 2. 12.)	187
सनि च (II. 4. 47.)	190
सनि मीमाधुरभलभ... (VII. 4. 54)	195
सनीवन्तर्धभ्र... (VII. 2. 49.)	191, 197
सन्यडोः (VI. 1. 9.)	186, 187
सन्यतः (VII. 4. 79.)	167, 187, 212
सन्लिट्योर्जेः (VII. 3. 57.)	129, 139
सन्वल्धुनि चङ्परे (VII. 4. 93.)	167

		पुटे
सप्तम्यां जनेडः (III. 2. 97.)	..	274
समः प्रतिज्ञाने (I. 3. 52.)	..	37
समवप्रविभ्य (I. 3. 22.)	..	79
समस्तृतीयायु... (I. 3. 54.)	..	80
समानकर्तृकयोः पू... (III. 4. 21.)	..	299
समासेऽनञ्पू... (VII. 1. 37.)	..	302
समि ख्यः (III. 2. 7.)	..	261
समि युद्दुदुवः (III. 3. 23.)	..	291
समुदाङ्भ्यो यमो..... (I. 3. 75.)	..	155
समूलाकृतजोवे..... (III. 4. 36.)	..	305
समो गमृच्छिष्टृच्छि..... (I. 3. 29.)	..	22, 35
सम्पर्युपेभ्यः क..... (VI. 1. 137.)	..	69
सम्पृचानुरुधा... (III. 2. 142.)	..	285
सम्प्रतिभ्यामना... (I. 3. 46.)	..	44
सम्बोधने च (III. 2. 125.)	..	244
सम्माननोत्सङ्गनाचा..... (I. 3. 36.)	..	77
सर्तिशास्त्यर्तिभ्य..... (III. 1. 56.)	..	153
सर्वकूलाभ्रकरीषे..... (III. 2. 42.)	..	266
सवाभ्यां वामौ (III. 4. 91.)	..	76
सहिवहोरोदव..... (VI. 3. 112.)	..	130, 144
सहेः साडः सः (VIII. 3. 56.)	..	271
सहे च (III. 2. 96.)	..	274
सात्पदाद्योः (VIII. 3. 111.)	..	23

सर्वधातुकमपित् (I. 2. 4.)	...	8, 16
सर्वधातुकार्धधातुक..... (VII. 3. 84.)	..	6
सर्वधातुके यक् (III. 1. 67.)	..	6, 100
मिचि च परस्मैप (VII. 2. 40.)	..	164
मिचि वृद्धिः परस्मै (VII. 2. 1.)	143, 154, 159	
मिचो यङि (VIII. 3. 112.)	..	206
मिजभ्यस्तविदि..... (III. 4. 109.)	..	59, 156
मिथ्येतेरपारलौ (VI. 1. 49.)	..	215
मिपि धातोरुर्वा (VIII. 2. 74.)	..	59, 61
सिवादीनां वाङ्मयव (VIII. 3. 71.)	..	64
सुक्र्मपापमन्वपु..... (III. 2. 89.)	..	273
सुखादिभ्यः कर्तृवे..... (III. 1. 18.)	..	234
सुट् कान्पूर्वः (VI. 1. 135.)	..	69
सुट् तिथोः (III. 4. 107.)	..	108
सुनोतेः स्यसनोः (VIII. 3. 117.)	..	199
सुप आत्मनः क्यच् (III. 1. 8.)	..	229
सुपि स्थः (III. 2. 4.)	..	260
सुपो धातुप्रातिपदिक..... (II. 4. 71.)	..	223
सुप्तिङन्तं पदम् (I. 4. 14.)	..	6
सुप्यजातौ णिनिस्ता..... (III. 2. 78.)	..	272
सुयजोर्ङ्वनिप् (III. 2. 103.)	..	274
सूददीपदीक्ष..... (III. 2. 153.)	..	286
सूघस्यदः क्स्मरच् (III. 2. 160.)	..	287

सृजिदृशोर्ज्ञल्यम..... (VI. 1. 58.)	138, 148, 170
सृ स्थिरे (III. 3. 17.)	.. 290
सेर्द्वापिच्च (III. 4. 87.)	.. 75
सेऽसिचिकृतचृतछृद... (VII. 2. 57.)	174, 175, 194
सोढः (VIII. 3. 115.)	.. 169
सोमे मुञ्जः (III. 2. 90.)	.. 34, 273
स्क्रोः संयोगाद्यो... (VIII. 2. 29.)	.. 20
स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भु..... (III. 1. 82.)	.. 44
स्तम्बकर्णयो रमि..... (III. 2. 13.)	.. 262
स्तम्बशकृतोरिन् (III. 2. 24.)	.. 264
स्तन्मेः (VIII. 3. 67.)	.. 154
स्तुसुधूञ्म्यः परस्मै..... (VII. 2. 72.)	.. 162
स्तौतिष्योरेव षण्य..... (VIII. 3. 61.)	.. 198, 199
स्त्रियां क्तिन् (III. 3. 94.)	.. 294
स्थागापापचो भा..... (III. 3. 95.)	.. do
स्थाघ्वोरिच्च (I. 2. 17.)	.. 161, 180
स्थूलदूरयुवह..... (VI. 4. 156.)	.. 224
स्थेशभासपिस..... (III. 2. 175.)	.. 288
स्तुक्रमोरनात्मने..... (VII. 2. 36.)	.. 115
स्नेहने पिषः (III. 4. 38.)	.. 305
स्पर्धायामाङ्गः (I. 3. 31.)	.. 11, 153
स्पृशोऽनुदके..... (III. 2. 58.)	.. 269
स्पृहिग्रहिपतिदधि..... (III. 2. 158.)	.. 287

		पुटे
स्फायः स्फां ति (VI. 1. 22.)	..	278
स्फायो वः (VII. 3. 41.)	..	214
स्मिपृङ्गज्जवां (VII. 2. 74.)	..	191, 199
स्मोत्तरे लङ् च (III. 3. 176.)	..	142
स्यतासी लृलुयोः (III. 1. 33.)	..	3, 168
स्यमिचर्मायुदतामि (VI. 4. 62.)	..	176
स्वपिम्यमिव्ये (VI. 1. 19.)	..	203
स्वपो नन् (III. 3. 91.)	..	293
स्वरतिसृतिसूयति (VII. 2. 44.)	1, 115, 162, 171	
स्वरितचितः कर्त्तमि (I. 3. 72.)	..	1, 2, 9, 153
स्वादिभ्यः श्नुः (III. 1. 73.)	..	34
स्वादुमि णमुल् (III. 4. 26.)	..	304
स्वे पुषः (III. 4. 40.)	..	305
ह		
ह एति (VII. 4. 52.)	..	23, 168
हनः सिच् (I. 2. 14.)	..	155
हनस्त च (III. 1. 108)	..	250
हनसोऽचिण्ण (VII. 3. 32.)	..	216, 254
हनो वध लिङि (II. 4. 42.)	..	116, 154
हन्तेरत्पूर्वस्य (VIII. 4. 22.)	..	18
हन्तेर्जः (VI. 4. 36.)	..	83
हरतेरनुद्यमनेऽच् (III. 2. 9.)	..	261
हरतेर्दतिनाथ (III. 2. 25.)	..	264
हलः (VI. 4. 2.)	..	44

		पुटे
हलः श्रवणानज्ज्ञौ, (III. 1. 83.)	..	91
हलन्ताच्च (I. 2. 10.)	118, 144, 193, 195	
हलश्च (III. 3. 121.)	..	298
हलसूकरयोः पुवः (III. 2. 183.)	..	289
हलादिः शेषः (VII. 4. 60.)	..	28
हलि च (VIII. 2. 77.)	..	30, 31, 46
हशश्चतोर्लङ् च (III. 2. 116.)	..	236
हश्च व्रीहिकाल (III. 1. 148.)	..	259
हस्ते वर्तिग्रहोः (III. 4. 39.)	..	305
हिनुमीना (VIII. 4. 15.)	..	35, 43
हुङ्गलभ्यो हेर्धिः (VI. 4. 101.)	..	82
हुदनुवोस्सार्वधातु (VI. 4. 87.)	..	26
हृषेलोमसु (VII. 2. 29.)	..	280
हेतुमति च (III. 1. 26.)	..	212
हेरचङि (VII. 3. 56.)	..	197, 205
हो ङः (VIII. 2. 31.)	..	130, 158
हो हन्तेर्णिन्नेषु (VII. 3. 54.)	..	18
ह्ययन्तक्षणश्चस (VII. 2. 5.)	..	1, 154, 161
ह्रस्वः (VII. 4. 59.)	..	27
ह्रस्वं लघु (I. 4. 10.)	..	120
ह्रस्वस्य पिति किति (VI. 1. 71.)	..	251, 302
ह्रस्वादज्ञात् (VIII. 2. 27.)	154, 155, 161	
ह्रः सम्प्रसारणम् (VI. 1. 32.)	196, 213, 221	
ह्रामश्च (III. 2. 2.)	..	260

उदाहृतपदसूची

	पुटे		पुटे
अंगहरः	261	अकुम्भ	150
अकम्पात्	165	अकुद्वय	72
अकडात्	156	अकृत	157
अकथयत्	72	अकृत	158
अकरणिः	297	अकृडात्	..
अकरोत्	235	अकृणात्	70
अकृतिष्यत्	174	अकृणात्	..
अकृत्स्यत्	..	अकृणात्	..
अक्रामयत्	54	अकृत	163
अकारी	257	अकृतकारम्	305
अक्राक्षीत्	158	अकृन्त	67
अक्रापीत्	163, 235	अकृपत्	152
अक्रासीत्	147	अकृशत्	151
अक्रातयत्	72	अक्रोपात्	146
अकुचीत्	156	अक्रमत्	53
अकुण्डीत्	157	अक्राक्षीत्	158
अकुन	..	अक्रामत्	53, 64
अकुपत्	151	अक्राम्यत्	64
अकुविष्ट	157	अक्राडत्	52

	पुटे		पुटे
अक्रीणन्	70	अक्षुणत्	68
अक्रीणात्	,,	अक्षुणद्	,,
अक्रीणीत्	,,	अक्षुधत्	149
अक्रीणीताम्	,,	अक्षुन्त	68
अक्रीयत्	103	अक्षुभत्	151, 152
अकुक्षत्	158	अक्षेत्	96
अकुधत्	149	अक्षुयात्	,,
अक्नेष्ट	163	अक्ष्णोति	35
अकैषीत्	,,	अक्ष्विदत्	151
अक्लमत्	150	अखण्डयत्	71
अक्लामत्	53	अखिन्दत्	67
अक्लाम्यत्	65	अखोरीत्	160
अक्लिदत्	151	अगच्छत्	53
अक्लीत्	157	अगमत्	152
अक्लीणीत्	,,	अगमिष्यत्	173
अक्षणीत्	164	अगर्वयत्	73
अक्षति	35	अगर्हिष्ट	148
अक्षवूः	272	अगवेषयत्	72
अक्षमत्	150	अगात्	156
अक्षाम्यत्	65	अगाताम्	,,
अक्षारीत्	159	अगारगः	267
अक्षीष्ट	117	अगासीत्	147

	पुटे		पुटे
अगिरत्	67	अग्रयत्	154
अगिलत्	..	अग्रेगव	271
अगुः	156	अग्रे भुक्त्वा	304
अगुजत्	53	अग्रे भुक्ते	..
अगुर्जात्	156	अग्रे भोजम्	..
अगुर्जात्	..	अग्रमरः	263
अगुर्दात्	157	अग्रोर्जात्	154
अगुपत्	151	अग्लामीत्	147
अगुरिष्ट	157	अग्लुचत्	154
अगूढ	159	अग्लुङ्घत्	..
अगृधत्	151	अग्लुर्जात्	..
अगृहयत्	72	अग्लेर्जात्	..
अगृह्णात्	70	अघटयत्	72
अगोपायत्	54	अघन्धः	180
अगोपाययत्	72	अघन्सत्	..
आग्निचिन्	273	अघन्माताम्	..
अग्निष्टः	260	अघसत्	152
अर्मात् आधित	240	अघानि	181
अग्रप्रासिका	297	अघानिषत्	..
अग्रतस्तरः	263	अघानिषाताम्	..
अग्रर्हात्	164	अघानिष्यत्	184
अग्रर्हाष्ट	..	अघामि	180

	पुटे		पुटे
अघृक्षन्	158	अचकासुः	61
अघृक्षत	159	अचकास्ताम्	„
अघृक्षन्त	„	अचक्रन्दत्	217
अघृक्षाताम्	„	अचक्लन्दत्	„
अघृष्टत्	152	अचक्षज्जत्	„
अघृष्टीत्	157	अचचेष्टत्	221
अघृक्षत	148	अचमत्	53
अघृक्षन्त	„	अचलयत्	71
अघृक्षाताम्	„	अचिकीर्तत्	223
अघ्नन्	55	अचिक्रपत्	215
अघ्रात्	160	अचिक्ष्मपत्	„
अघ्रासीत्	„	अचिचेष्टत्	221
अङ्कुशग्रहः	261	अचिच्छदत्	218
अङ्गमेजयः	265	अचिच्छयत्	213
अङ्गुलित्रम्	260	अचिच्यवत्	221
अङ्गुष्ठः	„	अचिनुत	66
अचकथत्	167	अचिनोत्	„
अचकन्दत्	217	अचिन्तयत्	71
अचकमत	167	अचिन्तयत	„
अचकलत्	226	अचीकणत्	217
अचकात्	61	अचीकमत	167
अचकाद्	„	अचीकृतत्	223

	पुटे		पुटे
अच्यञ्चकत्	217	अच्छृणत्	68
अचुक्नुपत्	215	अच्छृन्त	..
अचुच्युवत्	221	अच्छेत्ताम्	144
अचुटीत्	156	अच्छेन्मत्	144, 163
अचुडीत्	157	अच्छेन्सुः	144
अचृचुरत्	167	अजः	274
अचृचुरत्	..	अजक्षत्	60
अचोरयत्	71	अजक्षत्	..
अचोरयत्	..	अजक्षुः	..
अचोर्यत्	103	अजगणत्	222
अच्छात्	161	अजननिः	297
अच्छासीत्	..	अजनि	166
अच्छित्त	144	अजनिष्ट	..
अच्छित्सत्	145	अजम्भि	181
अच्छित्साताम्	..	अजम्भिषत्	..
अच्छिदत्	* 144, 163	अजम्भिषाताम्	..
अच्छिदताम्	144	अजयत्	52
अच्छिदन्	..	अजरत्	154
अच्छिनत्	68	अजरीषाः	211
अच्छिनद्	..	अजरीषाः	..
अच्छिन्त	..	अजर्गर्धात्	..
अच्छुरीत्	156	अजर्घाः	..
अच्छृणत्	68	अजर्यम्	250

	पुटे		पुटे
अजसत्	150	अजिजीवत्	222
अजस्रम्	288	अजिज्वरत्	217
अजहलत्	226	अजिनात्	71
अजहात्	63	अजिहीत	63
अजहिताम्	,,	अजिह्युः	62
अजहीताम्	,,	अजिहिपत्	214
अजहः	63	अजिहीताम्	62
अजागः	60	अजिहेः	,,
अजागरीः	165	अजिहेत्	,,
अजागरुः	60	अजीगणत्	222
अजागारि	165	अजीगपत्	215
अजागृताम्	60	अजीगमत्	219
अजायत	65	अजीघतत्	216
अजारीत्	154	अजीजपत्	215
अजिघत्सत्	189	अजीजवत्	226
अजिघन्सिष्यत्	,,	अजीजिवत्	222
अजिघत्सिष्यत	,,	अजीर्यत्	72
अजिघत्सि	,,	अजीहिङत्	217
अजिघत्सीत्	,,	अजुङीत्	156
अजिघत्स्यत	,,	अजुह्वुः	62
अजिघ्रत्	53	अजुहुताम्	,,
अजिघ्रपत्	223	अजुहोत्	,,
अजिघ्रिपत्	,,	अजूहवत्	221

अजेष्यत्	पुटे 173	अतपिषुः	पुटे 145
अजपयत्	71	अतपिष्ठम्	„
अज्जालत्	160	अतपत्	„
अज्जिजपति	192	अतप्त	150
अजितः	274	अतनिषुः	163
अजित्वा	301	अतनिष्ठम्	163
अटाख्यते	201	अतनीत्	„
अटिठत्	222	अतम्यत	65
अडिपत्	151	अतायत	106
अडिपात्	156	अतायि	163
अणिता	171	अतायिष्ठ	„
अतक्षत्	66	अतापीत्	145
अतक्ष्णोत्	„	अतासाम्	„
अतत	163	अतास्मीत्	„
अतथाः	„	अताप्सुः	„
अतनिषुः	„	अतिचारी	286
अतनिष्ठ	„	अतिष्ठत्	53
अतनिष्ठम्	„	अतिष्ठिपत्	222
अतनिष्ठाः	„	अतिशयितं भवता	282
अतनीत्	„	अतिशयितो गुरुं भवान्	„
अतन्यत	103	अतिशयितो गुरुर्भवता	„
अतप्त	186	अतिष्ठकत्	217
अतप्त	150	अतीरयत्	73

	पुटे		पुटे
अतारयत्	73	अतौत्सुः	162
अर्तासारः	291	अत्त	82
अतुटीत्	156	अत्तम्	„
अतुडीत्	157	अत्तः	16
अतुदत्	66	अत्ता	16
अतुदन	„	अत्ताम्	82
अतुद्यत्	102	अत्तात्	„
अतुभत्	151, 152	अत्तारः	169
अतुषत्	149	अत्तारौ	„
अतृहत्	69	अत्ति	16
अतृणत्	68	अत्तु	82
अतृणद्	„	अत्थ	16
अतृणेद्	69	अत्थः	„
अतृणेङ्	„	अत्यन्तगः	267
अतृण्डाम्	„	अत्ययी	287
अतृन्त	68	अत्यायः	258
अतृपत्	45, 67, 149	अत्तसत्	64
अतृपताम्	145, 149	अत्तस्यत्	„
अतृपन्	149	अत्ताप्ताम्	145
अतृम्फत्	67	अत्ताप्सीत्	145, 150
अतृषत्	151	अत्ताप्सुः	145
अतौत्ताम्	162	अत्तुटत्	64
अतौत्सीत्	„	अत्तुटीत्	15

अदृश्यत्	पुटे 64	अदृग्दृष्टम्	पुटे 161
अन्मरान्त	160	अदृग्द्वान्त	..
अन्मि	16	अदृग्दृः	60
अथुडान्त	167	अदृग्पान्त	149
अदन्त	242	अदृग्गत	148
अदन्त	62	अदृग्ग	181
अदन्ताम्	..	अदृग्गिपत	..
अददरन्त	217	अदृग्गिप्यताम्	..
अददान्त	62	अदृग्गिप्यत	184
अददुः	..	अदृग्गत	54
अदधन्	161	अदन्त	150
अदधात्	62	अदात्	160
अदधुः	62	अदानि	82
अदनीध्वन्	209	अदान	..
अदनीध्वंसीन्	..	अदान्यन्	65
अदन्ति	16	अदान्मीन्	150
अदन्तु	82	अदाव	82
अदभ्रोत्	66	अदिग्ध	56, 159
अदमन्त	150	अदिग्धम्	56
अदरिद्रात्	60	अदिग्धम्	..
अदरिद्रामीन्	161	अदिद्वम्	161
अदरिद्रिताम्	60	अदित	..
अदरिद्रिषुः	161	अदिथाः	..

	पुटे		पुटे
अदिदीपत्	222	अदीव्यत्	152
अदिद्रवत्	221	अदुग्ध	56, 159, 180
अदिषत्	161	अदुग्धम्	56
अदिषाताम्	,,	अदुग्धाम्	56
अदिषाथाम्	,,	अदुग्धाः	56, 159, 181
अदिहन्	56	अदुग्ध्वम्	56, 159
अदिह्य	,,	अदुद्रवत्	227
अदिह्व	,,	अदुद्रुवत्	162
अदीदपत्	215	अदुषत्	149
अदीदरत्	218	अदुहत	56
अदीदिपत्	222	अदुहन्	,,
अदीधि	61	अदुहाताम्	,,
अदीधीत्	,,	अदुहाथाम्	,,
अदीधीथाः	,,	अदुहि	,,
अदीधीध्वम्	,,	अदुह्य	,,
अदीधीमहि	,,	अदुह्याहि	,,
अदीधीवहि	,,	अदुह्व	,,
अदीध्यत्	,,	अदुह्वहि	56, 159
अदीध्याताम्	,,	अदूदुषत्	216
अदीध्याथाम्	,,	अदृक्षत्	181
अदीपि	166	अदृक्षाताम्	,,
अदीपिष्ठ	,,	अदृपत्	149
अदीव्यत्	64	अदृफत्	67

	पुटे		पुटे
अहम्फत्	67	अद्युतत्	151
अदेवात्	161	अद्युतम्	..
अदेहम्	56	अद्युताम्	..
अगेहम्	..	अद्युन्	..
अदेहि	181, 185	अद्युव	..
अदि	82	अद्युवन्	..
अद्यः	16	अद्येत	101
अद्यरः	287	अद्याः	57
अदि	16	अद्यात्	..
अद्यताम्	101	अद्रक्ष्यत्	184
अद्यते	..	अद्राओत्	148
अद्यवम्	57	अद्राक्षुः	..
अद्य ह्यो वा अभुज्महि	235	अद्राप्सोत्	150
अद्याम्	94	अद्राग्राम	148
अद्याः	93	अद्रुहत्	150
अद्यात्	..	अद्रः	16
अद्यात्	94	अद्रिक्षत्	158
अद्यातम्	..	अद्रिद्ववम्	55
अद्याताम्	93	अद्रिषत्	..
अद्याम्	94	अद्रिषन्	..
अद्याव	..	अद्रिषाताम्	..
अद्युः	93	अद्रिषाथाम्	..
अद्युत्	57	अद्रिषि	..

अद्विषुः	पुटे 55	अधिगमयति	पुटे 219
अद्विष्ट	,,	अधिजगते	135
अद्विष्टम्	,,	अधिजगाथे	,,
अद्विष्टाः	,,	अधिजगिरे	,,
अद्विष्म	,,	अधिजगिषे	,,
अद्विष्महि	,,	अधिजगे	,,
अद्विष्व	,,	अधिजिगमिषति	190
अद्विष्वहि	,,	अधिजिगांसते	,,
अद्वेद्	,,	अधिद्वम्	161
अद्वेड्	,,	अधित	,,
अधत्त	62	अधिनोत्	70
अधत्ताम्	,,	अधिशय्यताम्	101
अधमत्	53	अधिशय्यते	,,
अधर्षत्	72	अधिशय्येत	,,
अधर्षयत्	,,	अधिषत	180
अधात्	160, 161	अधिषाताम्	,,
अधावत्	53	अधीतः	22
अधावीत्	162	अधीतवन्तः	239
अधिकर्ता	172	अधीते	22
अधिकृत्य	302	अधीथ	,,
अधिक्षत्	158, 159	अधीथः	,,
अधिक्षन्त	159	अधीध्वे	,,
अधिक्षाताम्	,,	अधीमः	,,

	पृष्ठे		पृष्ठे
अर्धांसेहे	24, 239	अधुक्षवह्नि	159
अर्धायते	22	अधुक्षि	..
अर्धायन्ति	..	अधुक्षत	70
अर्धायन्त पारायणम्	245	अधुक्षत	..
अर्धाययिथ	145	अधुक्षयत	54
अर्धायत्	116	अधेक्ष	56
अर्धायते	22	अधेक्ष	..
अर्धायथे	..	अधेक्ष	..
अर्धायानो वसति	244	अधेक्ष	..
अर्धायय	135	अध्यक्षत्	156
अर्धये	22	अध्यक्षत्	..
अर्धयेथ	135	अध्यक्षोप्सहि	239
अर्धवः	22	अध्यर्जरापत्	222
अर्धवहे	..	अध्यर्जरापत्	219
अर्धोपे	..	अध्यक्षयत	101
अर्धोष्व	239	अध्यापयति	215
अधुक्षत	158	अध्यापयिष्यति	240
अधुक्षत्	159, 181, 185	अध्यापयत	215, 222
अधुक्षथाः	159, 181	अध्यायम्	58, 240
अधुक्षध्वम्	159	अध्यायः	291, 298
अधुक्षन्त	159, 181	अध्यायन्	58
अधुक्षाताम्	159, 181	अध्येति	22
अधुक्षाथाम्	159	अध्येमि	

अध्येषणा	पुटे 296	अध्वंसेताम्	पुटे 52
अध्येषि	22	अध्वसत्	152
अध्येषीष्ट	116	अनंसत्	181
अध्येष्यामहे	239	अनंसाताम्	„
अध्यैः	58	अनंसीत्	147
अध्यैत्	58	अनंस्त	148
अध्यैत	„	अनदीत्	146
अध्यैतम्	„	अनन्तकरः	264
अध्यैताम्	„	अनन्तगः	267
अध्यैम	„	अनन्दत्	52
अध्यैमहि	240	अनन्दिषुः	146
अध्यैयत्	„	अनन्दिष्टाम्	„
अध्यैयन्	„	अनन्दिष्यत्	173
अध्यैयाताम्	„	अनन्दीत्	146
अध्यैव	„	अनभत्	151
अध्यैष्ट	156	अनयत्	52
अध्रुवात्	157	अनयत्	„
अध्वगः	267	अनशत्	149
अध्वंसत्	52	अनात्सीत्	162
अध्वंसन्त	„	अनात्सुः	„
अध्वंसिषत्	147, 173	अनादीत्	146
अध्वंसिषाताम्	147	अनाद्धाम्	162
अध्वंसिष्ट	„	अनानत्	209

अनामि	पृष्ठे 181	अनुज्ञायां देवदत्तेन	पृष्ठे 283
अनावीत	159	अनुज्ञायां वृषकां देवदत्तेन	..
अतिमत्	57	अनुज्ञायां वृषकां देवदत्तः	..
अतिमात्रम्	..	अनुज्ञान	57
अतिमात्रम्	57	अनुकलयति	234
अतिमि	..	अनुदत्तम्	281
अतिम्	..	अनुद्यम्	250
अतिग्याः	..	अनुद्यम्वे	178
अतिस्महि	..	अनुद्योमविषाष्ट	208
अतिस्महि	..	अनुद्योमविषाष्ट	..
अतिमि	24	अनुद्योमविषाष्ट	176
अनीनटन	217	अनुद्योमविष्यते	184
अनुकरोति	42	अनुद्योमविष्यते	176
अनुकुर्यात्	98	अनुद्योमविष्यते	184
अनुक्रीडते	12	अनुभूयताम्	101
अनुजः	274	अनुभूयते	100
अनुजगृह्णतुः	140	अनुभूयन्ते	..
अनुजगृहुः	..	अनुभूयेत	101
अनुजगृहे	..	अनुभूयेत	100
अनुजग्राह	..	अनुरोधी	285
अनुजातं माणवकेन	283	अनुलोमयति	234
अनुजाता माणविका माणवकेन	..	अनुवत्	57
अनुजातो माणवको माणविकाम्	..	अनूषितम् भवता	283

	पुटे		पुटे
अनूषितो गुरुं भवता	283	अन्यादृक्	270
अनूषितो गुरुर्भवता	,,	अन्यादृक्षः	,,
अनूषिवान्	246	अन्यादृशः	,,
अनेनित्त	63	अन्वकरोत्	70
अनेनित्ताम्	62	अन्वक्रीडत	53
अनेनिजम्	63	अन्वभविषाताम्	180
अनेनिजत	,,	अन्वभविष्यत	183
अनेनिजाताम्	,,	अन्वभाविं	179
अनेनिजुः	62	अन्वभविषाताम्	180
अनेनेक्	,,	अन्वभविष्यत	183
अनेनेग्	,,	अन्ववातप्त	186
अनौत्	57	अन्ववारुद्ध	
अन्तकरः	264	गौः स्वयमेव	,,
अन्तगः	267	अन्वशिषत्	153
अन्तर्धा	295	अन्वेषणा	296
अन्तर्धासीष्ट	117	अपक्त	143
अन्धंकरणम्	268	अपक्थाः	,,
अन्धंभविष्णुः	269	अपक्षत	,,
अन्धंभावुकः	,,	अपक्षाताम्	,,
अन्धयति	50	अपक्षाथाम्	,,
अन्नमपहर्तारः आहारका		अपक्षि	,,
भवान्ति श्राद्धे सिद्धे	284	अपक्ष्माहि	,,
अन्यथाकारम्	304	अपक्ष्यन्	173

	पृष्ठे		पृष्ठे
अपक्ष्यत्	173	अपक्ष्यम	52
अपक्ष्याहि	143	अपगत	54
अपक्ष्वम्	„	अपगायत्	„
अपचम्	52	अपवपिष्णुः	284
अपचः	„	अपदयत्	72
अपचत्	„	अपनत्	54
अपचत	„	अपनायत्	„
अपचतम्	„	अपसत्	152. 153
अपचताम्	„	अपप्रथत्	217
अपचथाः	„	अपसाद्य	303
अपचध्वम्	„	अपमित्य	299. 303
अपचन्	„	अपराध	127
अपचन्त	„	अपरेधनुः	„
अपचाम	„	अपरेधिय	„
अपचामहि	„	अपरेधुः	„
अपचायितः	280	अपर्चयत्	72
अपचारी	285	अपलापुकं वृषलसङ्गतम्	287
अपचाव	52	अपद्यन्	53
अपचावाहि	„	अपष्टः	260
अपचितः	280	अपसेचनम्	297
अपचितिः	„	अपाक्त	143
अपचे	52	अपाक्तम्	„
अपचेताम्	„	अपाक्ताम्	„

	पुटे		पुटे
अपाक्षम्	143	अपाविष्टाम्	159
अपाक्षीः	„	अपावात्	„
अपाक्षीन्	„	अपिंशत्	67
अपाक्षुः	„	अपिंष्टाम्	69
अपाक्ष्म	„	अपिनट्	68
अपाक्ष्व	„	अपिनङ्	69
अपाक्षा	257	अपिपः	64
अपात्	160	अपिपक्षत्	189
अपापक्	208	अपिपक्षत	„
अपापक्ताम्	„	अपिपक्षि	„
अपापचि	203	अपिपक्षिष्ट	„
अपापचिषुः	„	अपिपक्षिष्यत	„
अपापचिष्टाम्	„	अपिपक्षिष्यत्	„
अपापचिष्यत्	„	अपिपक्षीन्	„
अपापर्चाः	„	अपिपक्ष्यत	„
अपापर्चीत्	„	अपिपरुः	64
अपापत्तुः	„	अपिपीडत्	221
अपापाचि	209	अपिपूर्ताम्	64
अपासार्गः	298	अपिप्रवत्	222
अपासयत्	73	अपिप्रीणत्	223
अपालयत्	72	अपिप्लवत्	221
अपालयत	„	अपिवत्	53
अपाविषुः	159	अपिवाम	240

अपिस्फवत्	पुटे 214	अवभाषत्	पुटे 222
अपंपलत्	167. 213	अवभ्रजत्	"
अपंपलत्	167	अवधत्	71
अपंपवत्	221	अविनः	63
अपंपिडत्	222	अविमयम्	62
अपंप्यत्	213	अविमदुः	"
अपुटोत्	156	अविमरः	63
अपुत्तात्	70	अविर्भत्	62
अपुर्नात्	"	अविर्भितम्	"
अपुप्रवत्	221	अविर्भिताम्	"
अपुल्लवत्	"	अविभिम	"
अपुषत्	149	अविभिव	"
अपूरि	166	अविर्भात्	"
अपूरिष्ट	"	अविर्भातम्	"
अपृच्छत्	66	अविर्भाताम्	"
अपृणक्	72	अविर्भात	"
अपृणान्	70	अविर्भाव	"
अप्यायि	166	अविमृत्	63
अप्यायिष्ट	"	अविमृताम्	"
अप्रयाणिः	297	अविभेः	62
अप्लुषत्	150	अविभेत्	"
अप्सरायते	231	अविभ्रजत्	222
अवभाषत्	222	अविभ्राताम्	63

	पुटे		पुटे
अर्वाभटत्	217	अबोभूताम्	207, 208
अर्वाभवत्	212	अबोभूम	207
अर्वाभषत्	222	अबोभूयत	201
अर्वाभसत्	„	अबोभूयि	„
अबुद्ध	166	अबोभूयिष्ठ	„
अबुभूषत्	188	अबोभूयिष्यत	„
अबुभूषताम्	„	अबोभूय्यत	„
अबुभूषन्	„	अबोभूव	207
अबुभूषि	„	अबोभूवम्	208
अबुभूषिषुः	„	अबोभूवीत्	„
अबुभूषिष्टाम्	„	अबोभूवुः	„
अबुभूषिष्यत्	„	अबोभोः	„
अबुभूषिष्यत	„	अबोभोत्	„
अबुभूषीत्	„	अब्रवम्	55
अबुभूष्यत	„	अब्रवीः	„
अबोधि	166	अब्रवीत्	„
अबोभवम्	207	अब्रुवत्	„
अबोभविष्यत्	208	अब्रुवन्	„
अबोभवोः	207	अब्रुवाताम्	„
अबोभवीत्	„	अब्रुवाथाम्	„
अबोभवुः	„	अब्रुवि	„
अबोभूत	„	अब्रूत	„
अबोभूतम्	„	अब्रूतम्	„

	पुटे		पुटे
अवृताम्	55	अभविष्यत्	173
अत्रथाः	..	अभविष्यत्	183
अवृथ्वम्	..	अभविष्यताम्	173
अवृम्	..	अभविष्यत्	..
अवृमहि	..	अभवि	181
अवृव	..	अभविष्यत्	212
अवृवहि	..	अभवि	179
अभङ्क्ताम्	69	अभविष्यत्	183
अभङ्गन्	181	अभिव्य	295
अभङ्गाताम्	..	अभिजः	274
अभङ्गन्	69	अभिजानन्ति	236
अभङ्गि	181	देवदत्त काष्ठीरेषु अवमान,	
अभनक्	69	वन्म्यामः	
अभनग्	..	अभिज	144
अभवः	51	अभित्तन्	..
अभवम्	..	अभिन्नाताम्	..
अभवन्	..	अभिदत्	144, 163
अभवत	..	अभिदत्ताम्	144
अभवतम्	..	अभिदत्	..
अभवताम्	..	अभिजः	68
अभवन्	..	अभिजन्	..
अभवाम	..	अभिजद	..
अभवाव	..	अभिजन्त	..

	पुटे		पुटे
अभिन्तम	68	अभिषुण्वन्तु	88
अभिन्ताम्	,,	अभिषुण्वाताम्	,,
अभिन्दन्	,,	अभिषुण्वाथाम्	,,
अभिभावी	257	अभिषुवति	37
अभिभूय	302	अभिषुषविथ	139
अभिभूयमानः	244	अभिषुषाव	,,
अभिलावः	229	अभिषुषोथ	,,
अभिशीतः	276	अभिषूयताम्	102
अभिश्यानः	,,	अभिषूयते	,,
अभिषुण्वानि	88	अभिषूयात्	117
अभिषुण्वाम	,,	अभिषूयेत	102
अभिषुण्वामहै	,,	अभिषेणयति	234
अभिषुण्वाव	,,	अभिषोता	169
अभिषुण्वावहै	,,	अभिषोतासि	,,
अभिषुणु	,,	अभिषोतासे	,,
अभिषुणुत	,,	अभिषोषीष्ट	117
अभिषुणुतम्	,,	अभिष्टुतः	21
अभिषुणुताम्	,,	अभिष्टुथ	,,
अभिषुणुतात्	,,	अभिष्टुथः	,,
अभिषुणुध्वम्	,,	अभिष्टुमः	,,
अभिषुणुध्व	,,	अभिष्टुवः	,,
अभिषुणोतु	,,	अभिष्टुवन्ति	,,
अभिषुण्वताम्	,,	अभिष्टौति	,,

	पुटे		पुटे
अभिष्टौमि	21	अभैत्तान	141, 144
अभिष्टौषि	..	अभैत्तुः	143
अभिमुमुषति	199	अभेष्ट्वत्	173
अभिमुमुषते	..	अभ्यन्तः	280
अभिहितम्	281	अभ्यसं	287
अभुक्त	163	अभ्यर्तः	280
अभुज्माद्	240	अभ्यर्तुते	66
अभुज्मत	166	अभ्यर्तुत्	67
अभुज्मतान	..	अभ्यर्तुत्	102
अभुनक्	68	अभ्यर्तुत्	57
अभुनक्	..	अभ्यर्तुत्	285
अभुः	143	अभ्यन्तः	280
अभूत्	142	अत्रोदितः	265
अभूत्	143	अत्रोदिष्ट	147
अभूत्स	..	अभ्रङ्गः	267
अभूताम्	142	अभ्रमत	64, 150
अभूत्स	143	अभ्रगत	151
अभूव	..	अभ्रमत	152
अभूवम्	..	अभ्रान्यत्	64, 65
अभूवत्	143, 160	अभ्रयते	234
अभूजत्	66	अभ्रशत्	64
अभेदि काष्ठं त्वयमेव	185	अभ्राज्यत्	..
अभैत्ताम्	144	अभ्यर्तुत्	151

	पुटे		पुटे
अभ्लाशत्	64	अमिमत्	63
अभ्लाश्यत्	,,	अमिमाताम्	,,
अमज्जत्	67	अमिमात्	,,
अमण्डयत्	71	अमिर्मालत्	222
अमत	163	अमिर्नात्	70, 72
अमथाः	,,	अमिर्नीत्	70
अमदत्	150	अमिर्मिलत्	222
अमनत्	53	अमिर्लीत्	160
अमनिष्ट	163	अमुक्त	163
अमनिष्ठाः	,,	अमुक्षत्	,,
अमनुत्	69	अमुक्षाताम्	,,
अमरिष्यत्	174	अमुचत्	163
अमसत्	151	अमुचताम्	,,
अमाद्यत्	65	अमुचन्	,,
अमार्गयत्	72	अमुञ्चत्	67
अमार्जम्	59	अमुञ्चत्	,,
अमार्जन्	,,	अमुष्टात्	156
अमार्द्	,,	अमुसत्	151
अमार्ड	,,	अमुहत्	150
अमार्ष्टाम्	,,	अमूत्रयत्	73
अमावस्या	253	अमूत्रयत्	,,
अमावास्या	,,	अमृगयत्	72
अमिदत्	151, 152	अमृजन्	59

	पुं०		पुं०
अमृज्ज	59	अमृज्जत्	222
अमृज्य	..	अमृज्यत्	65, 150
अमृत	163	अमृत्यत्	65
अमृत्यत्	..	अमृत्यत्	58
अमृतात्म	.	अमृतात्म	..
अमृष्ट	59	अमृष्ट	..
अमृष्टम्	..	अमृष्टम्	181
अमृत्यत्	65	अमृत्यत्	147
अमृत्यत्	..	अमृत्यत्	58
अमेद्यत्	.	अमेद्यत्	163
अमेहत	52	अमेहतम्	57
अमेर्षात्	147	अमेर्षात्	68
अम्वाष्टः	260	अम्वाष्टः	..
अम्रियत्	102	अम्रियत्	151
अमृचत्	154	अमृचत्	57
अम्रोर्चात्	..	अम्रोर्चात्	163
अम्लार्सात्	147	अम्लार्सात्	57
अम्लुचत्	154	अम्लुचत्	181
अम्लोर्चात्	..	अम्लोर्चात्	..
अयं ग्रामस्तेषामासितः	283	अयं ग्रामस्तेषामासितः	..
अयंमीत्	147	अयंमीत्	165
अयच्छत्	53	अयच्छत्	54
अयमागच्छामि आगमम	239	अयमागच्छामि आगमम	65

	पुटे		पुटे
अरज्यत्	65	अरुटत्	152
अरर्णान्	157	अरुताम्	57
अरधत्	149	अरुदन्	60
अरन्धि	181	अरुदित	„
अरन्धिषत्	„	अरुदितम्	„
अरन्धिषाताम्	„	अरुदिताम्	„
अररम्भत्	221	अरुदिम	„
अरविन्दम्	258	अरुदिव	„
अराणीत्	157	अरुधत्	163
अराघ्रोत्	65	अरुधताम्	„
अराध्यत्	„	अरुधन्	„
अरामि	181	अरुध्यत्	102
अरार्थते	202	अरुन्नुदः	266
अरासीत्	147	अरुपत्	151
अरिङ्क्त	61	अरुवन्	57
अरिणक्	„	अरुषत्	151
अरिणग्	„	अरुष्करः	264
अरित्वम्	289	अरुक्षयत्	73
अरिन्दमः	267	अरुक्षयत्	„
अरिरिषति	191	अरुरुपत्	214
अरीरणत्	217	अरुरुहत्	„
अरीरिपत्	215	अरोदः	60
अरुचत्	152	अरोदम्	„

	पुटे		पुटे
अरोदन्	60	अयः	250
अरोदीः	..	अलं रुदित्वा	299
अरोदन्त	..	अलभ्यन्	71
अरौन्	57	अलभयन्	..
अरौनाम्	163	अलग्नात्	165
अरौत्सात्	..	अलङ्कारण्युः	284
अरौत्सुः	..	अलङ्कृत्य	299
अर्चयति	45	अलग्दयन्	71
अर्चयते	..	अलम्भि	182
अर्चयिता	172	अललम्भन्	221
अर्विचयिषति	200	अलविष्ट	185
अर्विचयिषते	..	अलयन्	64
अर्विचिषति	194	अलयन्	..
अर्च्यम्	249	अलभि	182
अर्जयन् जीवति	244	अलावि केदारः त्वयमेव	185
अर्जुनगृह्यः	253	अलाविषु.	159
अर्तित्वा	300	अलाविष्ट	185
अर्थकरः	263	अलाविष्टाम्	159
अर्थयते	49	अलावीत्	..
अर्थापयति	234	अलिक्षत	158
अर्दिधिषति	197	अलिक्षन्त	159
अर्धभाक्	271	अलिक्षाताम्	..
अर्पयति	214	अलिपन्	153

	पुटे		पुटे
अलिप्त	153	अवक्	59, 72
अलिप्त	,,	अवकरयति	226
अलिम्पन्	67	अवकल्पये अवीयीय	240
अलिम्पत	,,	अवक्त	59
अलिहत	56	अवक्तम्	,,
अलिहन्	,,	अवक्ताम्	,,
अलिहाताम्	,,	अवक्रीणीत	98
अलीढ	56, 159	अवक्रीणीते	43
अलीढाम्	56	अवभत	144
अलीलपत्	216	अवक्षाताम्	,,
अलीलवत्	221	अवक्षाथाम्	,,
अलुटन्	152	अवक्षि	,,
अलुठत्	151, 152	अवक्ष्महि	,,
अलुठीत्	156	अवक्ष्वहि	,,
अलुनात्	70	अवग्	56
अलुनीत्	,,	अवगल्भते	232
अलुपत्	151, 152	अवगल्भांचक्रे	,,
अलुभत	151	अवगल्भायते	,,
अलुम्पत्	67	अवगाढा	171
अलुम्पत	,,	अवगाहिता	,,
अलेट्	56	अवगिरते	37
अलेड्	,,	अवचम्	59
अल्पयति	225	अवचन्	,,

	पुटे		पुटे
अवचृणयति	234	अवद्यम्	250
अवच्छातम्	281	अवधे	..
अवच्छिन्नम्	..	अवधिपत्	..
अवत्स	59	अवधिसाताम्	..
अवच्च	..	अवधेत्	155
अवजगन्म	232	अवन्त्यः	292
अवञ्चयत्	72	अवमपयति	215
अवञ्चयत	..	अवमिष्टम्	164
अवद्	61	अवर्मात	..
अवङ्	..	अवन्तर्धेयः	263
अवर्णात्	157	अवर्गिष्ट	..
अवतरति	10	अवर्गिष्ट	..
अवतानः	258	अवर्तत	65
अवतारः	298	अवर्णयत्	71
अवतिष्ठताम्	79	अवर्तिष्ट	174
अवन्तम्	281	अवन्त्यत्	..
अवन्त्यत	174	अववर्तत	223
अवदत्तम्	281	अववेष्टत्	221
अवदिग्यति	137	अवगम्	61
अवदिग्ये	..	अवर्गानः	276
अवदिग्ये	..	अवशेषयति	48
अवदितम्	281	अवश्यपाव्यम्	249
अवद्वम्	75	अवश्यभाव्यम्	..

	पुटे		पुटे
अवश्यरेच्यम्	249	अवसावणम्	297
अवश्यलाव्यम्	”	अवस्वहि	57
अवश्यवाच्यम्	”	अवहारः	258, 298
अवश्यानः	276	अवाक्षम्	144
अवश्यायः	258	अवाक्षीः	”
अवसत्	150	अवाक्षीत्	”
अवसत	57	अवाक्षुः	”
अवसन्निह पुरा	238	अवाक्ष्म	”
अवसर्ग्या	251	अवाक्ष्व	”
अवसाताम्	57	अवागिरत	67
अवसाथाम्	”	अवागिलत	”
अवसामस्तत्रौदनमभुञ्जमहि	236	अवाणीत्	157
अवसाय	303	अवात्	58
अवसायः	258	अवाताम्	”
अवसायकः	255	अवात्त	144
अवसाययति	213	अवात्तम्	”
अवसि	57	अवात्ताम्	”
अवसितम्	281	अवात्सम्	144, 235
अवसेसीयते	205	अवात्सीः	144
अवस्त	57	अवात्सीत्	”
अवस्तारः	298	अवात्सुः	”
अवस्थाः	57	अवात्सुरिह पुरा	238
अवस्महि	57	अवात्स्म	144

	पुटे		पुटे
अवात्स्व	144	अविन्दन्	67
अवादिषुः	146	अविन्दन्	..
अवादिष्टाम्	..	अविच्छिन्नम्	215
अवादी	257	अविशन्	67
अवादीन्	146	अविवेष्टन्	221
अवाद्यन्	65	अविमन्	150
अवान्	58	अवाच्यन्	101
अवार्त्तामपन्	215	अवावदन्	217
अवार्त्ता	257	अवाग्यन्	72
अवार्त्तापयन्	213	अवावयन्	213
अवास्थन्	150	अवावृत्तन्	223
अवास्थन्	..	अवुः	58
अविशन्	158	अवुसन्	150
अविङ्क्त	68	अवृङ्गीन्	157
अविचन्	66	अवृणीन्	70
अविच्छाद्यन्	54	अवृणोन्	72
अविनाम्	59	अवृत्	164
अविदन्	152	अवृत्तन्	152
अविदुः	59	अवृत्त्यन्	65
अविध्यन्	65	अवृशन्	151
अविनक्	68	अवृश्चन्	66
अविनग	..	अवेः	59
अविन्त	..	अवेत्	..

	पुटे		पुटे
अवेद्	59	अव्ययत	52
अवेवित्त	63	अव्ययताम्	„
अवेवित्ताम्	„	अव्ययन्	„
अवेविजाताम्	„	अव्ययन्त	„
अवेव्रिजुः	„	अव्ययिष्यत	183
अवेविङ्ङुम्	„	अव्ययीत्	164
अवेविषाताम्	„	अव्ययेताम्	52
अवेविष्ट	„	अव्याध्वम्	147
अवेवांत	61	अव्यामत	„
अवेवेक्	63	अव्यासाताम्	„
अवेवेग्	„	अव्यासाथाम्	„
अवेवेट	„	अव्यासि	„
अवेवेङ्	„	अव्यासिषम्	„
अवेव्यत	61	अव्यासिषुः	„
अवेव्याताम्	„	अव्यासिष्ट	„
अवोचन्	153	अव्यासिष्टम्	„
अवोचत	„	अव्यासिष्टाम्	„
अवोढम्	144	अव्यासिष्म	„
अवोढाम्	„	अव्यासिष्व	„
अवोद्वम्	„	अव्यासीः	„
अव्यथी	287	अव्यासीत्	„
अव्यथ्यः	252	अव्यास्त	„
अव्ययत्	52	अव्यास्थाः	„

	पृष्ठे		पृष्ठे
अव्यास्महि	147	अशान	60, 61
अव्यास्यन्	173	अशाम्यन्	65
अव्याम्यन्	173, 183	अशान्	257
अव्याम्वहि	147	अशान्यते	202
अव्याहर्त	257	अशान्त	161
अव्युसन्	150	अशान्तः	61
अवार्ज	257	अशिपन्	68
अशकन्	149, 152	अशिष्टः	..
अशक्नुन्	65	अशित	169, 171
अशक्नोन्	..	अशितमे	169
अशक्यन्	..	अशिनट	68
अशक्यत	..	अशिनइ	..
अशमन्	150	अशिशयेपन्	189
अशमि	181	अशिशयिषिष्ट	..
अशमिपन्	..	अशिशयिषिष्यन्	..
अशमिपाताम्	..	अशिशयिष्यन्	..
अशयाताम्	54	अशिशिषेते	192, 199
अशयाथाम्	..	अशिश्रपन्	218
अशयि	..	अशिश्रवन्	221
अशयिष्ट	152	अशिश्रियन्	167
अशशासत्	222	अशिश्रयन्	221
अशाः	61	अशिश्रियन्	167
अशान्	60, 161	अशिषीष्ट	117

	पुटे		पुटे
अशिष्टाम्	61	अश्रयन्	52
अर्शायत	53	अश्रयत	„
अशुधन्	149	अश्राद्धभोजी	273
अशुभन्	152	अश्राम्यन्	69
अशुश्रवत्	221	अश्लिष्टन्	145
अशुषत्	149	अश्वत्	161
अशूरयत	72	अश्वताम्	„
अशूशवत्	221	अश्वति	232
अशृणोत	66	अश्वत्थामा	271
अशृधन्	152	अश्वन्	161
अशेत	54	अश्वयति	225
अशेथा;	„	अश्वयिषुः	161
अशेध्वम्	„	अश्वयिष्टाम्	„
अशेमहि	„	अश्वयीन्	154, 161, 165
अशेरत	„	अश्वयुक्	269, 270
अशेवहि	„	अश्वसत्	60
अशेषयन्	72	अश्वसन्	„
अशोकशाखाभञ्जिका	296	अश्वसिताम्	„
अश्नुते	34	अश्वसीत्	60, 164
अश्नुवते	„	अश्वस्यति बडबा	229
अश्नुवाते	„	अश्वितत्	157
अश्नुवीत	96	अश्वीयति	229
अश्रमन्	150	अश्वेन संचरताम्	80

	पुटे		पुटे
अष्टा	170, 171	अस्मिन्	153
अष्टाने	170	अस्मिन्वत	..
अष्टावत	53	अस्मिन्वत	67
अमं व्याहारी	257	अस्मिन्वत	..
अमङ्प्रामयत्	73	अस्मिन्वत	149
अमङ्प्रामयत	..	अस्मिन्वत	221
अमजत	54	अमोदत	53
अमवयत्	72	अमोपधत	215
असयति	226	अमुनवत	66
असरत	153	अमुनुत	..
असविदुम्	162	अमुनुतम्	..
असविध्वम्	..	अमुनुताम्	65
असविषत	..	अमुनुम्	66
असविषाताम्	..	अमुनुव	..
असविष्ट	..	अमुनोः	..
अमसः	64	अमुनोत	65
अससरुः	..	अमुन्म	66
अससृताम्	..	अमुन्व	..
असस्मरत्	217	अमुन्वत	..
असान्	161	अमुन्वत्	..
असावीन्	162	अमुन्वाताम्	..
असासीन्	161	अमुनुवत्	167, 221
असि	23	असूत्रयत्	73

	पुटे		पुटे
अमृत्रयत्	73	अस्तीर्षाताम्	164
असृयकः	286	अस्तीर्ष्ट	„
असृयते	235	अस्थगीत्	165
असृयिप्रति	„	अस्थान्	160
असूर्यम्पद्याः	266	अस्थिहरः	262
असृपत्	152	अस्थूलयत्	72
असेवीत्	146	अग्निहत्	150
असोध्वम्	162	अस्तुहत्	„
असोषत्	„	अस्पाक्षीत्	148
असोषाताम्	„	अस्पाक्षी.	„
असोष्ट	„	अस्पार्ष्टाम्	„
अस्तभत्	141	अस्प्राक्षीत्	„
अस्तभ्रात्	„	अस्प्राक्षुः	„
अस्तभ्रोत्	55	अस्प्राष्टाम्	„
अस्तम्भीत्	154	अस्फुटीत्	156
अस्तारिपाताम्	164	अस्फुडीत्	157
अस्तारिष्ट	„	अस्फुरीत्	„
अस्तारिषुः	„	अस्फुलीत्	„
अस्तारिष्टाम्	„	अस्मि	23
अस्तारीत्	„	अस्यति	33
अस्तावीत्	162	अस्यदत्	152
अस्ति	23, 242	अस्यमिष्टाम्	164
अस्तीर्षत्	164	अस्यमीत्	„

	पृष्ठे		पृष्ठे
अस्त्रसिष्ट	147	अहस्तातः	181
अस्त्रमत	152	अहस्तातः	165
अस्त्रमत	..	अहम्करः	264
अस्त्रजन	54	अहाराः	257
अस्त्रपत	60	अहोर्षातः	163
अस्त्रपत्	..	अहिंसत	69
अस्त्रपिताम	..	अहिंस्ताम	..
अस्त्रपीत	..	अहितः	..
अस्त्रिदत	149. 152	अहितत	..
अहं नु करोमि	237	अहितद	..
अहं न्वकार्षम्	..	अहूयत	102
अहं भवामि	8	अहुत	163
अहत	55	अहृषत	151
अहतम्	..	अद्रुषत	189
अहताम	..	अहृषाताम	..
अहन	..	अहौर्षात	159
अहनम्	..	अहौषुः	..
अहनिष्यत्	174	अहौष्टः	..
अहनिष्यत	184	अह्वयत्	52
अहनम्	55	अह्वयत	..
अहन्व	..	आ	
अहरत्	235	आकरः	298
अहसत्	181	आक्रमत्	53

	पुटे		पुटे
आक्रमते सूर्यः	13	आघातुकम्	287
आक्रामति धूमः हर्म्यतलम्	,,	आघ्नत	55
आक्रीडते	12	आघ्नताम्	88
आक्रीडी	285	आघ्नते	13
आक्रोशकः	286	आघ्नाताम्	55, 73
आक्षत्	66	आघ्नाथाम्	,,
आक्षत	162	आघ्नाते	,,
आक्षाताम्	,,	आघ्नाथे	,,
आक्षाथाम्	,,	आघ्नि	55
आक्षि	,,	आघ्ने	18
आक्ष्णोत्	66	आचक्षत	56
आक्ष्महि	162	आचक्षते	20
आक्ष्वहि	,,	आचक्षाताम्	56
आखूथः	260	आचक्षाथाम्	,,
आख्यत	153	आचक्षाते	20
आख्या	260	आचक्षाथे	,,
आगच्छति	239	आचक्षि	56
आगच्छेत्	,,	आचक्षे	20
आगत्य	302	आचक्ष्महि	56
आगन्ता	239	आचक्ष्महे	20
आगमिष्यति	,,	आचक्ष्वहि	56
आगम्य	302	आचक्ष्वहे	20
आगामुकम्	287	आचख्यतुः	134

अचग्न्याते	पुटे 134	अइडिड	पुटे 222
अचग्न्यथ	..	अइडवम	16
अचग्न्यथ	..	अइडग्न्य	268
अचग्न्ये	..	अइडग्न्ये	269
अचग्न्युः	..	अइडग्न्युः	..
अचग्न्ये	..	अनिः	296
अचग्न्या	..	अनिष्टनाम	79
अचइडवम	56	अनिष्टनाम	..
अचइडव	20	अन	54
अचयः देशः	249	अनम	..
अचष्ट	56	अनान	..
अचष्टे	20	अन्थ	17
आचामन	..	आत्मप्रापम	306
आचामनि	13	आत्ममर्गः	264
आचामयनि	218	आद	130
आचाम्यम	253	आदम	54
आजिः	296	आदः	..
आजुडवत्	213	आदत्	..
आज्यम्	251	आदतुः	130
आजिषुः	162	आदत्त	62
आजिष्ठाम्	..	आदने	29
आर्जात्	..	आददे	..
आटिटत्	222	आददाते	..

	पुटे		पुटे
आदन	54	आनर्च्छिम	123
आदयते	220	आनर्च्छिव	„
आदायचरः	263	आनर्च्छुः	„
आदिः	293, 296	आनशे	139, 179
आदिकरः	264	आन्धयत्	73
आदित्यमुपातिष्ठताम्	79	आन्धयन	„
आदिथ	130	आपत्	294
आदुः	„	आपति	49
आदूनः	276	आपप्रच्छे	133
आदृत्यः	251	आपयति	49
आदे	178	आपीनम्	278
आदेवकः	286	आपृच्छते	37
आद्ध्वम्	57	आपृच्छन्ते	„
आद्म	54	आपृच्छेत	„
आद्यत	101	आप्तिः	294
आद्म	54	आप्नोति	49
आधारः	298	आमयति	218
आधिः	293	आमात्	271
आध्वे	20	आमोषी	285
आनर्च्छ	123	आम्बष्ठः	260
आनर्च्छतुः	„	आयम्	58
आनर्च्छथुः	„	आयंस्त	147
आनर्च्छथ	„	आयच्छताम्	80

आद्यच्छतां पाणिम	४०	अग्नेद्वयते	२२०
आद्यच्छनु	..	अग्नः	१२३
आद्यतस्तुः	२८९	अग्नं भवत	२८३
आद्यत	५८	अग्नो वृक्षे भवत	..
आद्यम्यति	३३	अग्नो वृक्षे भवत	..
आद्यामयति	२१८	अर्चयत	७१
आद्यामयते	२२१	अर्चयत	..
आद्यामा	२८५	अर्चयत	१६७
आद्यामयते	२२१	अर्चयत	५३
आद्यामा	२८५	आर्चयत	५४
आद्याम्यत	१७३	अर्धयत	७२
आर	१२३	अर्धेत	६६
आरंसात	१४७	अर्धेत	१५१
आरतुः	१२३	अर्पिपत	२१४
आरब्धा	१७१	अर्पत	६७
आरभ्यम	२४९	आलयः	२९८
आरमतु	७८	आलोकते	१३
आरम्भकः	२५५	आवाधिषोष्ट	११६
आरराध	१२७	आवाधिष्ट	१५८
आरराधतुः	..	आवां भवावः	३
आरराधुः	..	आवापयति	२१३
आरिथ	१२३	आवायः	२९८
आरिप्मते	१९५	आशमुः	२८८

	पुटे		पुटे
आशंसे क्षिप्रमर्थायाय	240	आसनम्	298
आशंसे युक्तः अर्पायाय	„	आसना	296
आशयति	220	आसयति	220
आशिका	296	आसां चक्रे	123
आशितंभवम्	267	आसाताम्	57
आशिषत	162	आमाथाम्	„
आशिषाताम्	„	आसाते	20
आशिष्ट	„	आसाथे	„
आशुः	290	आसाव्यम्	253
आशुश्रूषति	196	आसि	57
आशुत	66	आसिका	297
आशुवत	„	आसितम्	282
आशुवाताम्	„	आसितं देवदत्तेन	283
आश्वत्	154	आसितो देवदत्तेन	„
आश्वताम्	„	आसीः	59
आश्वन्	„	आसीत्	„
आश्वस्तः	225	आसीनम्	242
आष्ट	162	आसीनः	„
आष्टाः	„	आसीना	„
आमम्	59	आसे	20
आसत	57	आस्त	57, 59
आसते	20	आस्तम्	59
आसन	59	आन्तरिक्षाष्ट	118

आन्तरोपत	पुटे 164	आहयुः	पुटे 17
आन्तरोपताम्	..	आहयम्	55
आन्तरोष्ट	..	आहये	83
आन्ताम्	59	आहन्महे	..
आन्तीष्टि	118	आहन्वावहे	..
आन्ते	20	आहने	..
आन्थाः	57	आहन्ति शिरःपरकयम्	18
आन्म	59	आहन्महि	55
आन्माहि	57	आहन्महे	18
आन्महे	20	आहन्महि	55
आन्मावः	258	आहन्महे	18
आस्व	59	आहमे	..
आस्वनितः	280	आहन्व	83
आस्वाहि	57	आह्वारः	291
आस्वहे	20	आहुः	17
आम्बान्तः	280	आह्वत	153
आस्ते	20	आह्वययति	213
आह	17	आह्वान्त	153
आहत	55, 155	आह्वस्यत	173
आहताम्	83		इ
आहतुः	17	इकारः	296
आहते शिरःस्वमङ्गम	18	इक्षुभक्षिका	297
आहथाः	55	इक्षुभक्षिकाम	

	पुटे		पुटे
इच्छत्	243	इर्यायथ	134
इच्छति	14, 37	इर्यति	30
इच्छन्	243	इयर्तु	87
इच्छन्ती	,,	इयर्मि	30
इच्छा	295	इयर्षि	,,
इज्यते	104	इयष्ट	180
इज्या	294	इयाय	134
इतः	21	इयृतः	30
इति स्मोपाध्यायः कथयति	234	इयृतात्	87
इति हाकरोच्चकार वा	,,	इयृथ	30
इत्थङ्कारम्	307	इयृथः	,,
इत्यः	251	इयृमः	,,
इत्या	294	इयृवः	,,
इत्वरः	288	इयेथ	134
इत्वा	271	इयेष	122
इथ	22	इयेषिथ	,,
इथः	,,	इयूति	30
इदमिच्छति	239	इरंमदः	266
इदमेषां यातम्	283	इवः	22
इदमेषामासितम्	,,	इषुधिः	293
इदमेषाम्भुक्तम्	,,	इष्टः	278
इध्मप्रव्रश्चनः	298		
इमः	42	ईकारः	296

ईक्षां चक्रे	पुटे 122	ईश्वरः	पुटे 286
ईदंटे	20	ईश्वरे	..
ईदंते	..	ईष	122
ईदंते	..	ईषतुः	..
ईदंथे	..	ईषन्करः	299
ईदिष्वे	..	ईषन्करः	..
ईदिषे	..	ईषयुः	122
ईदे	..	ईषदाव्यङ्करः	299
ईद्वदेव	..	ईषदाव्यम्भवम्	..
ईद्वमेहे	..	ईषददानः	..
ईद्वमेहे	..	ईषद्वेजः	..
ईप्सति	195	ईषिम	122
ईयतुः	134	ईषिव	..
ईयात्	246	ईषुः	..
ईयिवान्	..	ईष्टे	20
ईयुः	134	ईहा	295
ईशते	20	ईहांचक्रे	122
ईशाते	..		उ
ईशाथे	..	उकारः	296
ईशिष्वे	..	उक्तः	278
ईशिषे	..	उग्रम्पश्यः	266
ईशे	..	उच्चैरिच्छति	230
ईस्महे	..	उच्यताम्	101

	पुटे		पुटे
उच्येत	101	उदरम्भरिः	264
उच्ययात्	126	उदविजिष्टं	157
उच्येत	102	उदायत	155
उजिघ्न.	257	उदायसत	,,
उच्छति	37	उदायसाताम्	,,
उड्डयते	9, 10	उदित्वा	301
उड्डयन्ते	,,	उदेजयः	257
उड्डयेते	,,	उद्गारः	292
उत्कण्ठते	49	उद्दालकपुष्पभञ्जिका	296
उत्कण्ठयति	,,	उद्धमः	257
उत्क्रामयति	217	उद्धयः	,,
उत्तानशयः	263	उद्धयः	252
उत्पचिष्णुः	284	उद्धित्	270
उत्पतिष्णुः	,,	उद्यते	104
उत्पश्यः	257	उद्यावः	298
उत्पिबः	,,	उद्विग्नः	275
उत्पुच्छयते	226	उद्विग्नवान्	,,
उत्पुटिता	254	उद्विजिता	254
उत्फुल्लः	226	उन्नायः	292
उदङ्	297	उन्नेतारस्तौल्वलायनाः भवन्ति	
उदङ्गीयत	52	पुत्रे जाते	284
उदपोषम्	305	उन्मदिष्णुः	,,
उदरपूरम्	,,	उन्मनायते	232

उपक्रमतः	पृष्ठे 78	उपवाग्वर्ति	पृष्ठे 234
उपक्रमते भोजनम्	14	उपशुश्रुवान्	246
उपक्रमतु	78	उपश्रितं भवन्	282
उपगृहते	12	उपश्रिते गुरुं भवन्	..
उपगृह्यते	115	उपश्रिते गुरुर्भवन्	..
उपघुक्षीष्ट	..	उपश्लेक्यति	234
उपदा	295	उपसरजः	274
उपदाय	303	उपसर्गः	250
उपधा	..	उपसेद्वन् कैम्पः पतिर्नमः	246
उपदिदीयते	137	उपस्थायकः	287
उपदिदीयिरे	..	उपस्थितं भवन्	282
उपदिदीयिषे	..	उपस्थितिः	294
उपदिदीये	..	उपस्थिते गुरुं भवन्	282
उपपादुकम्	287	उपस्थिते गुरुर्भवन्	..
उपमाय	302	उपह्वयते	11
उपयुक्ते	39	उपाक्रमन्	53
उपयुज्जते	..	उपागृहन्	..
उपयुज्जते	..	उपाधिः	293
उपरमताम्	78	उपाध्यायः	291
उपरमतु	..	उपाध्यायः	..
उपरमयतु	..	उपाध्यायः	..
उपरावः	291	उपायन्त	155
उपवाजयति	213	उपायन्	..

	पुटे		पुटे
उपारंसीत्	147	उवाप	129
उपावीवजत्	213	उवाय	131
उपायितं भवता	282	उवास	„
उपासितो गुरुं भवान्	„	उवोढ	130
उपासितो गुरुर्भवता	„	उवोष	124
उपाह्वयत्	52	उशन्ति	26
उपेयम्	251	उशितः	278
उप्यते	104	उश्मः	26
उव्जामास	122	उश्वः	„
उविज्जिषति	194	उषितः	278
उभति	37	उषित्वा	301
उम्भति	„	उष्टः	26
उम्भाम्बभूव	122	उष्ट्रकोशी	272
उरगः	267	उष्ट्र	26
उरःछद्	298	उष्ट्रः	„
उल्लाघः	277	उष्णभोजी	272
उल्लापयति	219	उष्णिक्	269
उल्लापयते	„	ऊ	
उवक्थ	130	ऊकारः	296
उवचिथ	„	ऊचतुः	130, 135
उवपिथ	129	ऊचाते	178
उवप्य	„	ऊचिरे	„
उवाच	130	ऊचुः	130, 135

	पुटे		पुटे
ऊचै	130. 135. 172	ऊचयने	233
ऊढम्	288	ऊढम्भम्	122
ऊढः	278	ऊ	
ऊढयति	227	ऊढु अन्त ऊचयने	78
ऊपतुः	129	ऊच्छति	14
ऊपुः	..	ऊच्छत	243
ऊयतुः	131	ऊतिङ्गः	267
ऊयते	104	ऊतिक्	300
ऊयाने	..	ऊतयने	16
ऊयिरे	..	ऊतयने	..
ऊयुः	..	ऊतयने	..
ऊये	..	ऊत्तिक	269
ऊर्क्	288	ऊधुत.	35
ऊर्ध्वपूरम्	306	ऊधुवन्ति	..
ऊर्ध्वशोषम्	..	ऊध्वति	..
ऊवतुः	131	ए	
ऊवाते	..	एककरः	264
ऊविरे	..	एतयति	223
ऊवुः	..	एति	21
ऊवे	..	एदिधिषत स	188
ऊषतुः	132	एदिधिषते	..
ऊषुः	..	एदिधिषमाणः	244
ऊषुग्नि पुरा	138	एदिधिषयति	227

	पुटे		पुटे
एदिधिषां चके	188	एधांबभूव	122
एदिधिषिता	,,	एधांबभूवे	178
एदिधिषिष्यते	,,	एधामहे	8
एदिधिषाष्ट	,,	एधामहै	76
एदिधिषेत	,,	एधामाम	122
एदिधिष्यताम्	,,	एधामासे	178
एदिधिष्यते	,,	एधावहे	8
एदिधिष्येत	,,	एधावहै	76
एधताम्	76	एधि	85
एधते	8	एधितं राजकुलस्य	284
एधश्चम्	76	एधितव्यम्	287
एधश्चे	8	एधिता	168, 183
एधनीयम्	248	एधिताश्चे	168
एधन्ताम्	76	एधितारः	,,
एधन्ते	8	एधितारौ	,,
एधमानम्	242, 244	एधितासाधे	,,
एधमानः	242	एधितासे	,,
एधमाना	,,	एधितास्महे	,,
एधसे	8	एधितास्वहे	,,
एधस्व	76	एधिताहे	,,
एधांचकृद्धे	121	एधिषीध्वम्	109
एधांचकृवान्	246	एधिषीमहि	,,
एधांचके	121, 178	एधिषाय	,,

एधिर्पायास्तम	पुटे 109	एवं स्म पिता ब्रह्मणे	पुटे 237
एधिर्पायास्थाम	..	एवङ्गम	304
एधिर्पावन	..	एष गमिष्यामि, गन्तव्यम्	
एधिर्पावहि	..	गच्छामि	239
एधिर्पाष्ट	..	एष	22
एधिर्पाष्टाः	..	एषिता	255
एधिष्यते	184	एषोऽस्म्यवतः	239
एधे	8	एष्टा	255
एधेत	92	ए	
एधेतान	76	एः	58
एधेते	8	ऐच्छत	53
एधेथान	76	ऐष्ट	56
एधेथाः	18	ऐष्टाः	57
एधेथे	93	ऐडत	..
एधेध्वम	92	ऐडानाम	..
एधेमहि	93	ऐडायाम	..
एधेय	..	ऐडि	..
एधेयाताम्	92	ऐडिध्वम	..
एधेयाथाम्	93	ऐड्द्वम्	..
एधेरन्	..	ऐड्महि	..
एधेवहि	..	ऐड्वाहि	..
एधै	76	ऐन्	58
एमि	22	ऐत	..

ऐतम्	पुटे 58	ऐधिष्येताम्	पुटे 173
ऐताम्	”	ऐधिष्वहि	143
ऐदिधिषत	188	ऐधे	52
ऐदिधिषि	”	ऐधेताम्	”
ऐदिधिषिष्ट	”	ऐधेथाम्	”
ऐदिधिषिष्यत	”	ऐयः	63
ऐदिधिष्यत	”	ऐयरम्	”
ऐधत	52	ऐयरुः	”
ऐधथाः	”	ऐयृत	”
ऐधध्वम्	”	ऐयृतम्	”
ऐधन्त	”	ऐयृताम्	”
ऐधार्माहि	”	ऐयृम्	”
ऐधावहि	”	ऐयृव	56
ऐधिध्वम्	143	ऐरत	”
ऐधिषत	”	ऐराताम्	”
ऐधिषाताम्	”	ऐराथाम्	”
ऐधिषाथाम्	”	ऐरि	”
ऐधिषि	”	ऐर्त	”
ऐधिष्ट	”	ऐर्थाः	”
ऐधिष्ठाः	”	ऐर्ध्वम्	”
ऐधिष्महि	143	ऐर्महि	”
ऐधिष्यत	173, 183	ऐर्वहि	”
ऐधिष्यन्त	173	ऐलिलत्	165

	पुटे		पुटे
ऐशन	57	अंन्मत	67
ऐशानाम्	„	अंणुताम्	57
ऐशाथाम्	„	अंणुवन	„
ऐशि	„	अंणौत	„
ऐशिश्वम्	„	अंलण्डयत्	71
ऐस्महि	„	अंलण्डयत्	„
ऐश्वहि	„	अंशन	61
ऐष्ट	„	अंस्म	„
ऐष्टाः	„	अंश्च	„
	ओ	अंष्ट	„
ओजायते	231	अंष्टन	„
ओदनभोजिका	297	अंष्टाम्	„
ओदनभोजिकाम्	„		क
ओषां चकार	124		
	औ	कं भवन्तो भोजयन्ति भोज-	
औचत्	151	यितारः भोजयिष्यन्ति	238
औच्छत्	67	कंसं घातयति	229
औच्यत	102	कक्षायते	233
औजडत्	227	कट्मूः	289
औजिडत्	„	कणयति	217
औननत्	165	कण्डूयति	235
औन्दिदत्	222	कण्डूयते	„
औभत्	67	कण्डूया	295

कण्डूयिथिषति	पुटे 235	करग्राहम्	पुटे 305
कण्वायेते	234	करणीयम्	248
कतरः कतमो वा दास्यति,		करवर्तम्	305
दाता, ददाति	238	करिष्यते	176
कतीह निम्नानाः	245	करीषङ्कषा	267
कतीह पचमानाः	,,	करोति	41
कतीह मण्डयमानाः	,,	करोमि	42
कतीह शिखण्डं वहमानाः	,,	करोषि	,,
कथङ्कारम्	304	कर्णेजपः	262
कथयति	49	कर्तव्यम्	247
कथा	295	कर्तव्यः	248
कदा भुङ्क्ते	238	कर्ता कटम्	284
कदा भोक्ता	,,	कर्ता कटान्	,,
कदा भोक्ष्यते	,,	कर्तिष्यति	175
कनयति	225	कर्तृकरः	264
कन्यादर्शम्	304	कर्त्स्न्यति	175
कन्यामुपयच्छताम्	81	कर्मकरः	264
कम्पयति	220	कर्मकरान् उपनयताम्	77
कम्प्रा	288	कर्मकरान् उपवदताम्	81
कम्बलदायः	290	कर्मकृत्	273
कम्बलधः	260	कर्शित्वा	301
कम्प्राः	288	कर्षा	171
करः	292	कर्हि भुङ्क्ते	238

कहिं भोक्ता	रुटे 238	कष्टानि	रुटे 279
कहिं भोक्ष्यते	"	कष्टायते	233
कलयति	226	कमः	258
कलहकारः	264	कां करिकाम्	296
कलहायते	234	कां कृतिम्	"
कलिङ्गेषु स्थितोऽसि		कां कृत्यम्	"
नाहं कलिङ्गान् जगाम	236	कां क्रियम्	"
कल्पते	13	कां त्वं करिमकषीः	"
कल्पन्ते	"	कां त्वं गणिसजीगणः	"
कल्पिता	172	कां पाचिम्	297
कल्पितासे	"	कां पाटिम्	"
कल्पिष्यते	176	कां यजिम्	"
कल्पेते	13	काकगुहा	261
कल्पस्यति	176	काणयति	217
कल्पस्यते	"	काण्डलावः	259, 290
कल्याणचारः	259	कान्तिः	294
कल्याणचारा	"	कामयते	16, 211
कवचहरः	262	कामयन्ते	86
कवाटघ्नः	268	कामयेते	"
कवीयति	230	कामुकाः	287
कवीयते	231	काम्यम्	248
कषायपायिणः	273	काम्यते	103
कष्टम्	279	कारकः	254

	पुटे		पुटे
कारकरः	264	कुटुम्बभारः	267
कारणा	295	कुटुम्बाय उत्तिष्ठताम्	79
कारयते	220	कुट्टाकैः	287
कारयित्वा	300	कुप्यम्	252
कारिका	254	कुमारघाती	268
कारितम्	275	कुमारायते	231
कारुः	290	कुसुदम्	261
कार्यम्	253	कुम्बा	295
काष्ठभित्	270	कुम्भकारः	259
कासः	258	कुम्भकारी	,,
कासां चक्रे	141	कुरुचरः	263
किङ्करः	264	कुरुचरा	,,
किङ्कृत्य	302	कुरुतः	42
किमयजत्	237	कुरुते	,,
किमागच्छत्	,,	कुरुथ	,,
किमाजगाम	,,	कुरुथः	,,
किमिच्छति	230	कुरुध्वे	,,
किमियाज	237	कुरुषे	,,
किरः	257	कुर्मः	,,
किरिः	296	कुर्महे	,,
कीर्तयति	46, 223	कुर्यात्	98
कीर्त्यम्	251	कुर्वः	42
कुक्षिम्भरिः	264	कुर्वते	,,

कुर्वन्ति	पुटे 42	कृतिः	पुटे 294. 295
कुर्वहे	„	कृत्विसम	293
कुर्वते	„	कृत्यम्	253
कुर्वति	98	कृत्या	294
कुर्वे	42	कृन्तति	38
कुलकरम्	263	कृन्तः	257. 277
कुन्मापपादः	273	कृन्तत्वा	301
कुपित्वा	301	कृषः	296
कुष्टः	260	कृषष्ट	118
कुप्यति पादः स्वयमेव	107	कृष्टपच्यः	252
कुहयते	49	कलृप्तः	275
कूजति	12	क्रेकूयते	205
कूज्यम्	248	क्रोपः	257
कूटवन्धम्	306	क्रोपनः	286
कूलङ्कपा	266	कनूयिता	„
कूलमुद्गुजः	265	क्रोपयति	215
कूलमुद्रहः	„	कन्त्वा	301
कृच्छ्रायते	233	कमताम्	79
कृणुतः	42	कमते	13
कृणोति	„	कमित्वा	301
कृष्वन्ति	„	कव्यात्	271
कृतः कटो भवता	282	कष्टा	171
कृतयति	226	क्रान्तिः	294

	पुटे		पुटे
क्रान्त्वा	301	क्रीणीत	90, 98
क्रापयति	215	क्रीणीतम्	90
क्रामत्	243	क्रीणीतः	43
क्रामति	13, 32	क्रीणीताम्	90
क्रामतु	79	क्रीणीतात्	,,
क्रामन्	243	क्रीणीथ	43
क्रामन्ती	,,	क्रीणीथः	,,
क्राम्यति	32	क्रीणीथाम्	91
क्रिया	294	क्रीणीथाः	98
क्रियात्	118	क्रीणीध्वम्	91, 98
क्रीणताम्	90	क्रीणीमः	43
क्रीणन्ति	43	क्रीणीमहि	98
क्रीणन्तु	90	क्रीणीय	,,
क्रीणाताम्	,,	क्रीणीयाम्	,,
क्रीणाति	43	क्रीणीयाः	,,
क्रीणातु	90	क्रीणीयात्	,,
क्रीणानि	,,	क्रीणीयात	,,
क्रीणाम	,,	क्रीणीयातम्	,,
क्रीणामहै	91	क्रीणीयाताम्	,,
क्रीणामि	43	क्रीणीयाथाम्	,,
क्रीणाव	90	क्रीणीयाम	,,
क्रीणावहै	91	क्रीणीयाव	,,
क्रीणासि	43	क्रीणीयुः	,,

कर्णारन्	पुटे 98	असमृत्	पुटे 271
कर्णावः	43	अयिष्णुः	284
कर्णावहि	98	अयो	287
कर्णाहि	90	अरः	257
कर्णै	91	अवधुः	293
कायताम्	103	आयम	295
कायते	„	आमः	277
कायत	„	आम्यति	33
कुङ्	269	किप्नुः	285
केयात्	118	कीपः	276
केषाष्ट	„	कीवः	277
कोधनः	286	कीरपायिणः	273
क्लामति	13, 32	कीरस्यति मणवकः	230
क्लाम्यति	32, 33	कीरायति	„
क्लिशित्वा	301	क्षुणति	40
क्लिष्ट्वा	„	क्षुधितः	278
क्लावते	232	क्षुधित्वा	301
क्लावायते	„	क्षुन्तः	„
क्लेशकः	286	क्षुन्ते	„
क्लेशपहः	268	क्षुन्दते	„
क्षत्रियजम्	274	क्षुन्दन्ति	40
क्षमः	257	क्षुन्दाते	„
क्षमा	259	क्षेत्रकरः	264

	पुटे		पुटे
क्षेत्रे विवदताम्	81	खारिन्धयः	265
क्षेपयति	224	खिन्ते	40
क्षेमकारः	367	खिन्दन्ति	38
क्षेमङ्करः	,,	खिन्नः	275
क्षोदयति	224	खुण्डयति	46
क्षमापयति	215	खेयम्	251
क्षमायिता	286	ख्यातः	278
क्षिण्णः	283	ख्यायते	104
ख		ग	
खण्डयति	46	गच्छत्	243
खनकः	258	गच्छति	14
खनकी	,,	गच्छन्	243
खनितम्	289	गच्छन्ती	,,
खन्यते	103	गडयति	227
खर्ज्यम्	248	गतं देवदत्तेन	281
खलपूः	271	गतो देवदत्तेन ग्रामः	,,
खलु कृत्वा	299	गतो देवदत्तो ग्रामम्	,,
खरायः	262	गत्वरः	288
खाडयति	46	गत्वा	302
खातः	278	गद्यम्	249
खादकः	286	गन्ता	238
खायते	103	गन्ताखेटम्	284
खारिन्धमः	265	गमः	292

गमयति	219	गवहे	9
गमिष्यति	175	गामे	„
गरः	292	गिरति	37
गरयति	224	गिरिः	296
गर्ज्यम्	248	गिलनः	37
गर्धनः	286	गिलति	„
गर्धयति	219	गिलन्ति	„
गर्धयते	..	गानम्	282
गर्वयते	49	गार्धति	230
गले चोपकः	256, 297	गार्धते	103
गवेपयति	49	गुञ्जति	12
गव्यति	230	गुधिन्वा	301
गहनायते	233	गुफति	37
गाते	9	गुफिन्वा	300
गाथकः	259	गुम्फति	37
गाथाकारः	264	गुम्फित्वा	300
गाथे	9	गुन्पासिष्टः	283
गाध्वे	„	गुरुयते	231
गापयति	215	गुहा	295
गामहे	9	गुह्यम्	251
गायनः	259	गूढः	275
गायनी	„	गूहति	12
गार्हपत्यमुपातिष्ठताम्	79	गृध्नुः	285

	पुटे		पुटे
गृहम्	258	गृहे	43
गृहयते	49	गृह्यकाः	252
गृहयालुः	287	गृह्यात्	118
गृहाः	258	गेहमुच्चरताम्	80
गृहाण	91	गेहे वदताम्	81
गृहीतः	278	गै	9
गृह्णते	43	गोदोहनी	298
गृह्णन्ति	,,	गोधा	295
गृह्णाति	,,	गोधुक्	270
गृह्णाते	,,	गोपयति	40
गृह्णाथे	,,	गोपायति	15
गृह्णामि	,,	गोपाययति	46
गृह्णासि	,,	गोपाययते	,,
गृह्णीतः	,,	गोपायांचकार	141
गृह्णीते	,,	गोपाय्यते	101
गृह्णीथ	,,	गोपिता	171
गृह्णीथः	,,	गोपोषम्	306
गृह्णीध्वे	,,	गोप्ता	171
गृह्णीमः	,,	गोविन्दः	257
गृह्णीमहे	,,	गोष्ठः	260
गृह्णीवः	,,	गोह्यम्	251
गृह्णीवहे	,,	गौः	290
गृह्णीषे	,,	ग्रथित्वा	300

ग्रन्थिन्वा	पुटे 300	ग्लस्तुः	पुटे 284
ग्रहः	258, 292		
ग्रहिषाष्ट	178	घटग्रहः	261
ग्रहाणां	172	घटयति	47, 217, 223
ग्रहाषाष्ट	118	घटिन्धमः	265
ग्रहं नीता अजः	282	घटिन्धयः	..
ग्रामगृह्याः	252	घटग्रहः	262
ग्रावस्तुन्	289	घटदन्ता	296
ग्रावस्तुतः	..	घम्मरः	287
ग्राहः	257, 258	घातकः	254
ग्राहिणी	256	घातयति	216
ग्राहिषीष्ट	178	घानिता	183
ग्राहा	256, 257	घानिर्षष्ट	178
ग्राह्यम्	248	घानिप्यते	184
ग्लपयति	218	घुष्टा रज्जुः	279
ग्लानं भवता	282	घुष्टं पादौ	..
ग्लानः	276	घृत्निधायम	306
ग्लानो भवान्	282	घृतस्पृक्	269
ग्लापयति	218	घ्नन्ति	18
ग्लायतः	11	घ्नन्तु	83
ग्लायति	..	घ्राणः	277
ग्लायन्ति	..	घ्रातः	..
ग्लाव्यति	230	घ्रायान्	116

घेयात्	पुटे	चङ्खन्त्यते	पुटे
व	116	चञ्चूर्यते	204
चकयति	217	चनीकस्यते	203
चकर्त्त	140	चनीस्कद्यते	”
चकाद्धि	85	चन्दनसारः	”
चकार	236	चन्द्रायते	290
चकासति	25	चयः	231
चकासानि	85	चरः	292
चकास्तः	”	चरिकरीति	257
चकास्ति	”	चरिकर्ति	210
चकास्थ	”	चरित्वम्	”
चकास्थः	”	चरिष्णुः	289
चकास्मः	”	चरी	284
चकास्मि	”	चरीकरीति	257
चकास्वः	”	चरीकर्ति	211
चकास्सि	”	चर्करीति	”
चक्रबन्धम्	306	चर्कर्ति	”
चक्रे	140	चर्चा	”
चखान	134	चर्तिष्यति	295
चख्णतुः	”	चत्स्र्यति	175
चख्नुः	”	चर्मपूरम्	”
चङ्क्रमणः	286	चर्यम्	305
चङ्क्रम्यते	202	चलः	249
			258

चलनः	पुटे 286	चित्रकरः	पुटे 264
चलयति	46, 218	चित्रयते	233
चाखायते	204	चिनुतः	35
चादुकारः	264	चिनुते	"
चालः	258	चिनुथ	"
चालयति	46, 218	चिनुथः	"
चिकरिषति	192	चिनेति	"
चिकाय	139	चिनेषि	"
चिकारविषति	228	चिन्तयति	45
चिकित्सते	187	चिन्तयते	"
चिकीर्षति	199	चिन्त	295
चिकीर्षते	"	चिन्ते	35
चिकीर्षा	295	चिन्वन्ति	"
चिकीर्षुः	288	चिन्वते	"
चिक्रये	139	चुचोरयिषति	200
चिक्रयिथ	140	चुचोरयिषते	"
चिक्राय	"	चुलुम्पाचकार	141
चिक्रिये	"	चूर्णपेषम्	305
चिक्रीषति	200	चेकातः	204
चिक्रेथ	140	चेकायते	"
चिखनिषति	191	चेकर्याति	210
चिचाय	139	चेक्रियति	"
चिच्चे	"	चेकातः	"

जक्षिथः	पुटे 24	जग्ले	पुटे 179
जक्षिमः	,,	जग्लौ	135
जक्षिम	,,	जघनिथ	134
जक्षिवः	,,	जघन्थ	,,
जक्षिषि	,,	जघन्वान्	246
जक्षुः	130	जघसिथ	130
जक्षे	178	जघान	133
जगत्	289	जघास	130
जगन्थ	133	जघ्नतुः	133
जगन्वान्	246	जघ्निवान्	246
जगमिथ	133	जघ्नुः	133
जगाम	,,	जङ्घन्यते	204
जगृहतुः	131	जङ्घाकरः	264
जगृहुः	,,	जजरतुः	127
जगृहे	,,	जजरिथ	,,
जग्धः	280	जजरुः	,,
जग्ध्वा	302	जजागरतुः	124, 136
जग्मतुः	133	जजागरिथ	124
जग्मिवान्	246	जजागरुः	,,
जग्मुः	133	जजागार	,,
जग्राह	131	जजान	134
जग्लतुः	135	जजार	127
जग्लुः	,,	जज्ञतुः	134

जजाने	पुटे 134	जरिगाहि	पुटे 211
जजिरे	..	जरिगृहीति	..
जजुः	..	जरिघाहि	..
जजे	..	जरिन्वा	302
जजन्व्यते	204	जरीगाहि	211
जजपूकः	288	जरीगृहीति	..
जजप्यते	203	जरीगृह्यते	206
जजभ्यते	..	जरीघाहि	211
जनकः	255	जरीन्वा	302
जनमेजयः	265	जरीहि	211
जनयति	220	जरीहीति	..
जप्यते	103	जघाहि	..
जप्यम्	249	जल्धिः	293
जम्भकः	255	जलमुक्	271
जम्भते	13	जल्पनम्	298
जयः	292	जल्याकः	287
जयतः	9	जल्पितं शोभनम्	284
जयति	..	जवनः	286
जयन्ति	..	जह	137
जर्या	287	जहति	30
जरः	257	जहतुः	136
जरयति	48	जहयुः	137
जरा	295	जहर	..

	पुटे		पुटे
जहर्थ	137	जहीमः	30
जहाति	30	जहीवः	„
जहातु	80	जहीहि	89
जहाते	136	जहुः	137
जहाथ	137	जहे	136, 179
जहानि	87	जहौ	136
जहामि	30	जह्यात्	95
जहार	137, 236	जह	137
जहार्सि	30	जहतुः	„
जहाहि	86	जहथुः	„
जहि	83	जहिम	„
जहितः	30	जहिव	„
जहितात्	86	जहुः	„
जहिथ	30, 137	जह्वार	138
जहिथः	30	जागरा	295
जहिमः	„	जागरां चकार	136
जहिरे	136	जागरूकः	288
जहिवः	30	जागर्ति	24
जहिहि	86	जागर्या	295
जहीतः	30	जाशृतः	„
जहीतात्	86	जाग्रति	„
जहीथ	30	जाग्रहति	211
जहीथः	„	जाग्रहीति	„

जाग्रदः	पुटे 211	जिगेश	पुटे 129
जाग्रदि	"	जिग्य	"
जाजायते	204	जिग्यन्तु	"
जानः	278	जिग्यधुः	"
जानत	244	जिग्यिम्	"
जानानि	44	जिग्यिष्व	"
जानन्ति	"	जिग्युः	"
जापयानि	215	जिघन्मन्ति	169
जायते	32. 103	जिघन्मन्तु	"
जायमानः	244	जिघन्मन्त्रकः	"
जायाध्नः	268	जिघन्मन्त्रकं	"
जायुः	290	जिघन्मन्त्र	"
जारभरः	257	जिघन्मन्त्राष्ट	"
जार्णयन्वा	300	जिघन्मन्त्र्यते	"
जाहति	209	जिघन्मन्त्र्यते	"
जाहायते	204	जिघन्मेत	"
जाहांतः	"	जिघन्म्यताम्	"
जाहोते	"	जिघन्म्यते	"
जिगमिषति	190	जिघत्स्यन्	"
जिगय	129	जिघत्स्येत्	"
जिगयिथ	"	जिघांमति	190
जिगरिषति	192	जिघृक्षति	192, 200
जिगाय	129	जिघृक्षते	200

	पुटे		पुटे
जिघ्रति	14	जिह्वाध्वे	27
जिघ्रन्	243	जिह्वीर्माद्	94
जिजनिषते	191	जिह्वीमहे	27
जिजपयिषति	195, 198	जिह्वाय	94
जिज्यतुः	132	जिह्वायाताम्	„
जिज्याथ्	„	जिह्वायाथाम्	„
जिज्यिथ	„	जिह्वीरन्	„
जिज्युः	„	जिह्वीवहि	„
जिज्या	252	जिह्वीवहे	27
जित्यः	„	जिहे	„
जित्वरः	288	जिह्वायां चकार	136
जिनाति	44	जिह्वाय	„
जिनीते	„	जिह्वियति	28
जिष्णुः	284	जिह्वातः	„
जिहते	27	जिह्वीथ	„
जिहाते	„	जिह्वाथः	„
जिहाध्वे	„	जिह्वीमः	„
जिहासति	195	जिह्वावः	„
जिहासते	„	जिहेति	„
जिह्वीत	94	जिह्वीमि	„
जिह्वीते	27	जिह्वीषि	„
जिह्वीथाः	94	जीनः	279
जिह्वीध्वम्	„	जीयात्	115

	पुटे		पुटे
जंयते	103	जुहुयाम	94
जंयकः	259	जुहुयः	..
जंयप्राहम	305	जुहुयात्	..
जंयनाशम	306	जुहुयात्	..
जुगुपतुः	141	जुहुयन्तम	..
जुगुपुः	..	जुहुयान्तम	..
जुगुप्सन्ते	187	जुहुयाम	..
जुगुप्सनः	286	जुहुयाम	..
जुगुप्सिषन्ते	228	जुहुयुः	..
जुगोप	144	जुहुवः	27
जुगोपिथ	..	जुहुवतुः	131, 136
जुगोप्य	..	जुहुवुः	..
जुवां	289	जुहुवं	131, 179
जुय्यः	251	जुहुः	289
जुह्वां चकार	136	जुहूषति	195
जुह्वांचक्रे	179	जुहूषिषति	179
जुह्विथ	136	जुहोति	26
जुहाव	131, 136	जुहोथ	136
जुहुतः	26	जुहोमि	27
जुहुथ	27	जुहोषि	..
जुहुथः	..	जुह्वत	243
जुहुधि	86	जुह्वति	27, 243
जुहुमः	27	जुह्वता	243

जुह्वन्ति	पुटे 243	ज्ञपयति रूपं लोकः	पुटे 46
जूः	289	ज्ञप्तः	280
जृम्भते	13	ज्ञापितः	”
जृम्भन्ते	”	ज्ञप्सति	195, 198
जृम्भेते	”	ज्यापयति	225
जेघ्रीयते	204	ज्वरयति	217
जेघ्रीयते	205	ज्वलः	258
जेजीयते	”	ज्वलनः	286
जेतव्यम्	248	ज्वालः	258
जेयम्	”	ड	
जेरतुः	127	डानः	275
जेरिथ	”	डोढौक्ष्यते	206
जेरुः	”	ढ	
जेर्हायते	205	ढौकते	13
जोह्वीति	209	त	
जोहुतः	”	तक्षति	36
जोहुवति	”	तक्ष्णोति	”
जोह्वीयते	204, 205	ततक्ष	122
जोह्वीति	”	ततर्ष	137
ज्ञः	257	ततर्पिथ	”
ज्ञपयति	218	ततान	”
ज्ञपयति सृगान् व्याधः	46	ततार	126
ज्ञपयति विष्णुं भक्तः	”	तत्पुनः	137

तनूयुः	पुटे 137	तनुमः	पुटे 41
तत्करः	264	तनुयाम	97
तत्त्वष्टृद्	272	तनुयाः	..
तत्रप्य	137	तनुयान	..
तन्वक्ष	122	तनुयान	..
तनवानि	90	तनुयानम्	..
तनवाम	..	तनुयानाम्	..
तनवामहे	..	तनुयाम	..
तनवाव	..	तनुयाव	..
तनवावहे	..	तनुयुः	..
तनवै	..	तनुवः	41
तनिता	172	तनुध्व	90
तनिर्षाष्ट	118	तनोति	41
तनु	90	तनोतु	90
तनुत	..	तनोमि	41
तनुतम्	..	तनोषि	..
तनुतः	41	तन्तन्यते	206
तनुताम्	90	तन्नुवायः	260
तनुतात्	..	तन्द्रालुः	287
तनुते	41	तन्मः	41
तनुथ	..	तन्यताम्	103
तनुथः	..	तन्यते	..
तनुध्वम्	90	तन्यात्	118

	पुटे		पुटे
तन्येत	103	तरः	257
तन्वः	41	तरति	10
तन्वताम्	90	तरी	257
तन्वते	41	तत्स्यति	175
तन्वन्ति	,,	तर्दिष्यति	,,
तन्वन्तु	90	तर्पिता	170
तन्वाताम्	,,	तर्पित्वा	301
तन्वाते	41	तर्प्ता	170
तन्वाथाम्	90	तल्पगः	267
तन्वीत	97	तष्टा	171
तन्वीथाः	,,	तस्थ	135
तन्वीध्वम्	,,	तस्थतुः	,,
तन्वीमहि	,,	तस्थथुः	,,
तन्वीय	,,	तस्थथ	,,
तन्वीयाताम्	,,	तस्थिथ	,,
तन्वीयाथाम्	,,	तस्थिम	,,
तन्वीरन्	,,	तस्थिव	,,
तन्वीवहि	,,	तस्थुः	,,
तपनः	256	तस्थौ	,,
तपस्यति	233	ताडघः	268
तमः	290	तादृक्	270
तमित्वा	300	तादृक्षः	,,
तमोऽपहः	268	तादृशः	,,

तादृशां	पुटे 270	तुतोदिथ	पुटे 139
तान्त्वा	300	तुद	88
ताम्यति	33	तुदन्	..
तायताम	103	तुदन्तम	..
तायेते	..	तुदन्तः	36
तायेत	..	तुदन्ताम	88, 89
तितनिषति	199	तुदन्तत्	..
तितांसति	..	तुदन्ति	36
तितिक्षते	187	तुदन्तु	89
तिमिहः	268	तुदन्ध्वम	88
तिर्यङ्	269	तुदन्ताम	..
तिलन्तुदः	265	तुदन्ति	36
तिष्ठतां कन्या छात्रेभ्यः	79	तुदन्तु	88
तिष्ठति	14	तुदस्व	89
तिष्ठतु	79	तुदानि	88
तिष्ठत्	243	तुदाम	89
तिष्ठन्तोऽनुशामति गणकाः	244	तुदामहे	..
तीरयति	50	तुदाव	..
तीर्णः	275	तुदावहे	..
तुतुत्साति	199	तुदेः	96
तुतुदतुः	139	तुदेत	..
तुतुङुः	..	तुदेत	..
तुतोद	..	तुदेतम	..

दत्थ	पुटे		पुटे
दत्थः	96	तुष्टूषति	194
ददः	,,	तुष्टोथ	,,
ददाति	,,	तूर्णः	280
ददन्भ	,,	तृहन्ति	40
ददन्भिथ	,,	तृहः	,,
ददरिद्रौ	,,	तृहः	,,
ददर्शिथ	,,	तृणात्ति	,,
ददाति	,,	तृणक्षि	,,
ददाथ	,,	तृणेढि	,,
ददामि	,,	तृणेह्नि	,,
ददासि	,,	तृण्ठः	,,
ददिथ	,,	तृण्ड	,,
ददत्	,,	तृण्डः	,,
ददशिबान्	89	तृन्तः	,,
ददश्चान्	102	तृन्ते	,,
ददे	,,	तृन्दते	,,
ददौ	117	तृन्दन्ति	,,
दद्वः	102	तृन्दाते	,,
दद्वष्ट	261	तृपति	37
दद्वः	,,	तृम्फति	,,
दधः	271	तृषित्वा	301
दधति	140	तेजः	290
		तेने	139

ते भवन्ति	पुटे 7	वमन्ति	पुटे 32
तेरतुः	126	वम्नुः	285
तेरिथ	..	वम्यति	32
तेरुः	..	वाणः	277
तेष्टायते	205	वातः	..
तैलपयम	305	वाप्यम	253
तोतुर्दाति	210	विकरः	264
तोतुयते	205	विष्टः	260
तोतोति	210	वुद्यति	32
तोत्ता	170	वुद्यति	..
तोत्तामि	..	त्वं भवामि	7
तोत्तामे	..	त्वचयति	225, 234
तोत्तम्	289	त्वक्काम्यति	230
तोत्तौक्यते	206	त्वयति	..
तोमरग्रहः	261	त्वरयति	217
तोष्टृयते	205	त्वरितः	280
तौ भवतः	7	त्वादक्	270
त्यागः	291	त्वादशः	..
त्यागाय	290		द
त्यार्गी	285	दंष्ट्रा	289
वपयति	224	दग्धा	171
वपा	295	दत्तः	28, 281
वप्ता	170	दक्षिमम्	293

	पुटे		पुटे
दत्थ	28	दधते	28
दत्थः	„	दधाति	27
ददः	258	दधाते	28
ददति	28	दधाथे	„
ददन्भ	126	दधामि	„
ददन्भिथ	„	दधासि	„
ददरिद्रौ	141	दधृक्	269
ददर्शिथ	138	दधे	28
ददाति	28	दध्मः	„
ददाथ	136	दध्महे	„
ददामि	28	दध्यस्यति	230
ददासि	„	दध्वः	28
ददिथ	136	दध्वनतुः	128
ददत्	289	दध्वनिथ	„
ददृशिवान्	246	दध्वनुः	„
ददृश्वान्	„	दध्वरतुः	138
ददे	136	दध्वरुः	„
ददौ	„	दध्वसे	178
दद्वः	28	दध्वान	128
दद्वष्ठ	138	दध्वार	138
दद्वः	28	दनीध्वंसीति	209
दधः	258	दनीध्वस्तः	„
दधति	28	दनीध्वस्ति	„

दन्तीध्वस्त्यते	पुटे 203	दर्गद्वर्मि	पुटे 25
दन्तीयते	231	दरिद्रर्मि	..
दन्दशुकः	288	दरिद्रिनः	..
दन्दश्यते	203	दरिद्रित	169
दन्दद्यते	..	दरिद्रितारः	..
दन्द्रमणः	286	दरिद्रितारै	..
दन्द्रम्यते	202	दरिद्रितार्मि	..
दभ्नुतः	35	दरिद्रिथ	25
दभ्नुवन्ति	..	दरिद्रिथः	..
दभ्नोति	..	दरिद्रिमः	..
दमदमारयति	233	दरिद्रिवः	..
दमदमायते	..	दरो	287
दमनः	256	दर्शः	257
दमयते	221	दर्शिता	183
दर्मा	285	दर्शिषीष्ट	178
दम्भः	257	दर्शिष्यते	184
दयांचक्रे	123	दवयति	224
दयालुः	287	दशति	15
दरः	292	दस्तः	280
दरयति	217	दस्युङ्कारम	304
दरिद्रति	25	दानव्यम	248
दरिद्रांचकार	141	दाता	238
दरिद्राति	24	दातृम्	289

	पुटे		पुटे
दात्रयति	226	दिस्सति	195
दाधीति	209	दिदन्भिषति	196, 197
दाधाति	„	दिदरिद्रासति	199
दाधायिषीष्ट	„	दिदरिद्रिषति	„
दाधिषीष्ट	„	दिदरिषते	192
दाधेति	„	दिदिवतुः	138
दाध्वर्यते	202	दिदिवधुः	„
दानीयः	247, 297	दिदिनुः	„
दापयति	215	दिदक्षते	196
दाभ्यम्	253	दिदेव	138
दाम्यति	33	दिदेविथ	„
दायः	258, 291	दिदेविषति	197
दायकः	255	दिद्युन्	289
दारयति	218	दिधक्षति	191
दावः	258	दिधरिषते	192
दाश्चान्	246	दिवाकरः	264
दासितः	280	दिवित्वा	300
दासीष्ट	117	दिविषद्	270
दास्या संयच्छताम्	81	दिविष्टः	260
दिक्	269	दिहन्ति	19
दिग्ध	19	दिह्नः	„
दिग्धः	„	दिह्नः	„
दिग्धसहशयः	263	दीक्षिता	286

दीदांसते	पुटे 187	दीव्यथः	पुटे 31
दीर्घाति	25	दीव्यन्ति	"
दीर्घाथे	..	दीव्यन्तु	87
दीर्घासहे	..	दीव्यन्मि	31
दीर्घावहे	..	दीव्यन्त	117
दीर्घाषे	..	दीव्यन्ति	87
दीर्घ्यते	..	दीव्यन्म	"
दीर्घ्यते	..	दीव्यन्तः	31
दीर्घ्याथे	..	दीव्यन्मि	"
दीर्घ्ये	..	दीव्याव	87
दीनः	275	दीव्यावः	31
दीपिता	286	दीव्येः	95
दीप्राः	285	दीव्येत	"
दीव्य	87	दीव्येत	95, 101
दीव्यत	..	दीव्येतम	95
दीव्यतम्	..	दीव्येताम	"
दीव्यतः	31	दीव्येम	"
दीव्यताम्	87, 102	दीव्येयम	"
दीव्यतात्	87	दीव्येयुः	"
दीव्यति	31, 230	दीव्येव	"
दीव्यतु	87	दुग्ध	19
दीव्यते	102	दुग्धम	282
दीव्यथ	31	दुग्धः	19

	पुटे		पुटे
दुग्धे	19	दुहः	19
दुग्धे गौः स्वयमेव	107	दूनः	275
दुग्धूषति	197	दूरगः	267
दुद्राव	140	दूषणः	256
दुद्रोथ	„	दूषयति	216
दुधुक्षति	193	दृक्षीष्ट	178
दुराढ्यम्भवम्	299	दृढः	279
दुर्गः	267	दृतिहरिः	264
दुर्दर्शनः	299	दृफति	31
दुर्दानः	„	दृम्फति	„
दुर्दिनायते	234	देग्धा	171
दुर्धर्षणः	299	देग्धि	19
दुर्भजः	„	देदिवति	210
दुर्मर्षणः	„	देदिवीति	„
दुर्योधनः	„	देदीयते	205
दुश्शासनः	„	देदीव्यते	„
दुष्करः	„	देदेति	210
दुष्पानः	„	देद्यूतः	„
दुहते	19	देधीयते	205
दुहन्ति	„	देध्मीयते	„
दुहाते	„	देभतुः	126
दुह्नः	„	देभुः	„
दुह्यम्	251	देयम्	248

देवः	पुटे 57	दुर्वन्ति	पुटे 21
देवराट्	270	दृत्वा	300
देविता	169	द्योतितम्	279
देवितारः	„	द्योतित्व	300
देवितारं	„	द्योति	10
देवी	57	द्यैमि	„
देशः	„	द्यैषि	„
दोद्भि	19	द्रश्यति	175
दोग्धा	171	द्रश्यते	184
दोर्गिध	19	द्रवतः	10
दोषयति	216	द्रवति	„
दोषी	245	द्रवन्ति	„
दोही	285	द्रष्ट	170, 183
दोद्भि	19	द्राघयति	224
दोह्यम्	251	द्रावयति	220
द्यति	32	दुग्धम्	282
द्युतः	21	दृढम्	„
द्युतितम्	279	द्रोग्धा	172
द्युतित्वा	300	द्रोढा	„
द्युथ	21	द्रोहिता	„
द्युथः	„	द्रोही	285
द्युमः	„	द्विकरः	264
द्युवः	„	द्विषीष्ट	165

	पुटे		पुटे
द्विक्षे	19	द्विष्महे	19
द्विक्ष्व	83	द्विष्वः	„
द्विजः	247	द्विष्वहे	„
द्विङ्दि	83	द्वेक्षि	„
द्विद्वम्	„	द्वेषाणि	83
द्विद्वे	19	द्वेषाम	„
द्विपः	260	द्वेषामहै	„
द्विषताम्	83	द्वेषाव	„
द्विषते	„	द्वेषावहै	„
द्विषन्	245	द्वेषी	285
द्विषन्तपः	266	द्वेषै	83
द्विषन्ति	18	द्वेष्टि	18
द्विषाताम्	83	द्वेष्टु	83
द्विषाते	19	द्वेष्मि	19
द्विषाथाम्	83		
द्विषाथे	19	धक्ष्यति	175
द्विषे	„	धत्तः	28
द्विष्टः	18	धत्ते	„
द्विष्टाम्	83	धत्थ	„
द्विष्टे	19	धत्थः	„
द्विष्ट	„	धत्से	„
द्विष्टः	19, 260	धच्चे	„
द्विष्मः	19	धनपोषम्	306

ध

	पुटे		पुटे
धनुर्ग्रहः	262	धत्तेति	42
धनुष्करः	264	धन्वन्ति	..
धमति	14	धामति	195, 198
धमन	243	धाः	289
धयतः	11	धामसति	195, 198
धयति	..	धुर्धष्ट	116
धयन्ति	..	धुतति	44
धर्मं जिज्ञासते	196	धुनति	..
धर्षति	48	धुरः	272
धर्षयति	..	धुरं	272, 288
धविता	171	धुः	..
धविवम्	289	धृतः	276
धात्तः	209	धृतयति	47
धात्रा	289	धृषायति	15
धान्यमायः	260	धृषाययति	47
धापयेते	221	धृषाययते	..
धायः	258	धृषाययते	101
धारयः	257	धृयेति	230
धारयन् उपनिषदम्	245	धृष्णुः	285
धावति	14	धेक्षि	19
धावन्	243	धेहि	86
धासीष्ट	117	धोक्षि	19
धिनुतः	42	धोता	171

	पुटे		पुटे
ध्मायात्	116	नटयति	217
ध्मेयात्	,,	नत्वा	302
ध्यातः	278	नत्सीयास्ताम्	117
ध्वंसते	,,	नत्सीरन्	,,
ध्वंसध्वे	,,	नत्सीष्ट	,,
ध्वंसन्ते	,,	नदः	257
ध्वंससे	,,	नदी	,,
ध्वंसामहे	,,	नद्धम्	282
ध्वंसावहे	,,	नद्धी	289
ध्वंसे	,,	ननंष्ट	138
ध्वंसेते	,,	ननद्ध	139
ध्वंसेथे	,,	ननन्दे	178
ध्वरिषीष्ट	118	ननाश	138
ध्वृषीष्ट	,,	ननाह	139
न		ननु करोमि भोः	237
नंष्टा	171, 255	नन्दकः	259
नंष्ट्वा	301	नन्दतः	11
न करोमि भोः	237	नन्दति	,,
नखमुचानि	261	नन्दथ	,,
नखम्पचा	265	नन्दथः	,,
नमङ्करणम्	268	नन्दनः	256
नमम्भविष्णुः	269	नन्दन्ति	11
नमम्भावुकः	,,	नन्दसि	,,

	पृष्ठे		पृष्ठे
नन्दासः	11	नशित	171
नन्दासि	..	नशित्व	301
नन्दावः	..	नश्वरः	288
नन्दित्वा	300	नष्ट	301
नन्वकापीन्मणवकः	237	नष्टतः	31
नमते दण्डः स्वयमेव	107	नष्टति	..
नमस्यति	233	नष्टते	..
नम्रम	288	नष्टन्ति	..
नयतः	10	नष्टन्ते	..
नयतां चार्वां लोकायते	77	नृष्येते	..
नयति	10, 238	नाकापेम	237
नयते	10	नाटयति	217
नयन्ति	..	नाडिन्धमः	265
नयन्ते	..	नाडिन्ध्रयः	..
नयेते	..	नाथहरिः	264
नरयति	218	नार्नन्ति	209
नरीनृत्यते	205	नानन्यते	203
नर्तकः	258	नार्नन्धि	209
नर्तका	..	नान्दाकरः	264
नर्तयते	221	नायः	258, 292
नर्तिष्यति	175	नायकः	254
नर्त्स्यति	..	नायिका	..
नलेन स्म पुराऽर्थायते	237	नारयति	218

	पुटे		पुटे
नाव्यति	230	निजगार	123, 138
नाशयति	220	निजगाल	138
नासिकन्धमः	265	निदत्तम्	281
नासिकन्धयः	„	निद्राणः	276
नास्मिन् शास्त्राणि क्रमन्ताम्	78	निद्रालुः	287
निसते	21	निनत्सति	199
निसाते	20	निनत्सते	„
निसाथे	21	निन्दकः	286
निसे	„	निन्ध्वे	21
निस्ते	20	निपत्या	294
निस्महे	21	निपपरतुः	123
निस्वहे	„	निपपरुः	„
निस्से	„	निपपार	„
निगारः	292	निपप्रतुः	„
निगारयति	220	निपप्रुः	„
निगार्यम्	248	निमाय	303
निगालयति	220	निमूलकाषम्	305
निचकरतुः	123	नियोज्यः	249
निचकरुः	„	निरक्षी	256
निचकार	„	निरचीचपत्	215
निजगरतुः	123, 138	निरचीचयत्	„
निजगरिथ	138	निरचैर्षात्	162
निजगरुः	123, 138	निरचैषुः	„

	पृष्ठे		पृष्ठे
निरचैष्टाम्	162	निराकरोति	14
निराकरिण्युः	284	निराकरोति	32
निर्गः	267	निराकरोति	256
निर्जेगिन्त्यते	203	निराकरोति	..
निर्वाणः	278	निराकरोति	292
निलिम्पः	257	निराकरोति	206
निवार्य	256	निराकरोति	11
निवार्सा	..	निराकरोति	230
निविशते	38	निराकरोति	281
निशाकरः	264	निराकरोति	234
निशातम्	281	निराकरोति	21
निशाययति	212	निराकरोति	294
निशायी	257	निराकरोति	277
निशितम्	281	निराकरोति	..
निश्चयः	292	निराकरोति	21
निश्चापयति	215	निराकरोति	294
निश्चाययति	..	निराकरोति	289
निश्चिकीषति	199	निराकरोति	225
निश्चिकीषते	..	निराकरोति	29
निश्चिकीषति	..	निराकरोति	..
निश्चिकीषते	..	निराकरोति	..
निश्चिकीषति	256	निराकरोति	..
निषद्धा	294	निराकरोति	..

	पुटे		पुटे
नेनिज्वः	29	न्यरुन्धाताम्	68
नेनीयते	205	न्यरुन्धम्	„
नेनेक्ति	29	न्यरुन्ध्व	„
नेनेक्षि	„	न्यर्णः	279
नेनेजिम	„	न्यशीशयत्	212
नेशिथ	138	न्यषीदत्	53
नेहतुः	139	न्यषीव्यत्	64
नेहिथ	„	न्यर्साव्यत्	„
नेहुः	„	न्यहुत	61
नोनाव	141	न्यहुवत	„
नौति	21	न्यहुवाताम्	„
न्यकुटीत्	156	न्यह्वयत	52
न्यधुवात्	157, 159	न्यायः	298
न्यनुवात्	„	प	
न्यरुणः	68	पक्ता	183
न्यरुणत्	„	पक्तिः	194
न्यरुणद्	„	पक्त्वमम्	293
न्यरुणधम्	„	पक्कः	277
न्यरुन्ध	„	पक्त्वान्	„
न्यरुन्धम्	„	पक्षीयास्ताम्	118
न्यरुन्धत	„	पक्षीरन्	„
न्यरुन्धन्	„	पक्षीष्ट	„
न्यरुन्धाम्	„	पक्ष्यते	184

	पुटे		पुटे
पचः	257	पच्यमान	244
पचतः	9	पच्यन्त	109
पचति	9, 296	पटपटायते	233
पचते	9	पटपटायते	„
पचथ	„	पटयति	224
पचथः	„	पठति	238
पचथ्वे	„	पणायति	15
पचन्तम्	241	पणाययति	47
पचन्ति	9	पणाययते	„
पचन्ते	„	पणाय्यते	101
पचमानम्	241	पण्डितयते	232
पचसि	9	पण्यः	250
पचसे	„	पतनः	286
पचामः	„	पतयालुः	287
पचामहे	„	पतिवरा	267
पचामि	„	पतिघ्ना	268
पचावः	„	पतयति	230
पचावहे	„	पत्त्रम्	289
पचे	„	पथिकान् उपतिष्ठताम्	80
पचेते	„	पदकारः	264
पचेथे	„	पदनः	286
पचेलिमाः स्वयमेव	288	पदयति	224
पच्यते ओदनः स्वयमेव	155	पदयते	49

	पुटे		पुटे
पनायति	15	परशयति	226
पनाययति	47	पराकरोत्	70
पनाययते	,,	पराकुर्यात्	98
पनाय्यते	101	पराक्रमताम्	78
पनीपत्यते	203	पराक्रामतु	,,
पनीपद्यते	,,	पराजयत	52
पन्नगः	267	पराजयते	9
पपक्थ	125	पराजयन्ते	,,
पपच	,,	पराजयेते	,,
पपाच	124, 125	पराजिग्ये	129
पफणतुः	128	पराजित्	270
पफणिथ	,,	पराजेष्यत	173
पफणुः	,,	परिक्रीडते	12
पफाण	,,	परिक्रीणीत	98
पम्पश्यते	203	परिक्रीणीते	43
पम्फुल्यते	,,	परिक्षेपकः	286
पयःपायिका	297	परिक्षेपी	285
पयःपायिकाम्	,,	परिखा	275
पयस्यते	231	परिचया	295
पयायते	,,	परिच्छित्	270
पयोदुघा	271	परिजाः	274
परन्तपः	266	परिणद्धा	169
परमेष्ठी	260	परिणद्धासि	,,

परिणद्धाने	पुटे	परिपुच्छन्ति	पुटे
परिणद्धात्	169	परिपुच्छन्ति	32
परिणद्धात्	87	परिपुच्छन्ति	37
परिणद्धात्	..	परिपुच्छन्ति	21
परिदाहा	285	परिपुच्छन्ति	..
परिदेवा	..	परिपुच्छन्ति	..
परिद्वनः	278	परिपुच्छन्ति	15
परिपुच्छयते	226	परिपुच्छन्ति	285
परिवृढः	272	परिपुच्छन्ति	169
परिभवः	292	परिपुच्छन्ति	281
परिभवा	287	परिपुच्छन्ति	205
परिभावः	292	परिपुच्छन्ति	296
परिभार्यः	252	परिपुच्छन्ति	48
परिमृष्यति	32	परिपुच्छन्ति	271
परिमोहयते	222	परिपुच्छन्ति	53
परिमोहा	285	परिपुच्छन्ति	231
परिरमतु	78	परिपुच्छन्ति	64
परिराटकः	286	परिपुच्छन्ति	65
परिराटा	285	परिपुच्छन्ति	147
परिवस्त्रयति	226	परिपुच्छन्ति	64
परिवादकः	286	परिपुच्छन्ति	54
परिवादा	285	परिपुच्छन्ति	64
परिव्राज्यम्	248	परिपुच्छन्ति	33
परिष्वजे	120	परिपुच्छन्ति	..

	पुटे		पुटे
पर्याभविष्यत्	173	पाक्यम्	248
पर्यास्थत्	153	पाचना	295
पर्यास्यत्	65	पाणिग्राहम्	305
पर्यास्यत	,,	पाणिघः	268
पर्येषणा	296	पाणिघातम्	305
पलायां चक्रे	123	पाणिन्धमः	266
पलाशशातनः	298	पाणिर्वर्तम्	305
पलितङ्करणम्	268	पाणिसर्ग्या	251
पलितम्भविष्णुः	269	पाण्यम्	250
पलितम्भावुकः	,,	पातास्मः	241
पवः	292	पादः	290
पवते	10	पादघातम्	305
पवन्ते	,,	पादयति	226
पवमानः	245	पादहारकः	256, 297
पवितः	279	पापकृत्	273
पविलम्	289	पापक्तः	208
पवित्वा	301	पापक्ताम्	,,
पवेते	10	पापक्तात्	,,
पश्यः	257	पापक्ति	,,
पश्यति	14	पापक्तु	,,
पश्यन्	243	पापकृथ	,,
पाकः	291	पापकृथः	,,
पाकाय	290	पापक्षि	,,

पापग्रिध	पुटे 208	सपान्यते	पुटे 206
पापजकः	256	सपयति	213
पापचति	208	सपयते	221
पापचतु	„	सपयत	117
पापचर्याति	227	सपुः	290
पापचाद्रकार	208	सपुः	267
पापचिना	208, 256	सपुश्च	274
पापचिध्यति	208	सपुः	257
पापचीति	„	सपुयति	49, 73
पापचीतु	„	सपुययः	262
पापचीमि	„	सपुयति	45, 213
पापचीषि	„	सपुयते	45
पापच्छिन्	270	सपुयिता	172
पापचमः	208	सपुयति	48
पापचिम	„	सपुयामः	240
पापच्यते	203, 208	सिगति	38
पापच्यमाना	244	सितृपोषम्	306
पापच्यान्	208	सिनीयति	230
पापच्याताम्	„	सित्मति	195, 199
पापच्यासुः	„	सित्मते	195
पापच्यास्ताम्	„	सिनिष्टि	40
पापच्युः	„	सिपक्षताम्	189
पापहः	268	सिपक्षति	„

पिपक्षतु	पुटे 189	पिपूर्य	पुटे 30
पिपक्षते	,,	पिपूर्यः	,,
पिपक्षयति	227	पिपूर्यः	,,
पिपक्षांचकार	189	पिपूर्यः	,,
पिपक्षांचके	,,	पिपृच्छति	192
पिपक्षिता	,,	पिप्रति	30
पिपक्षिषीष्ट	,,	पिबति	14
पिपक्षिष्यति	,,	पिबन्	243
पिपक्षिष्यते	,,	पीतम्	282
पिपक्षेत्	,,	पीत्वा	300, 302
पिपक्षेत	,,	पीनः	278
पिपक्ष्यताम्	,,	पुञ्जिष्ठः	260
पिपक्ष्यते	,,	पुण्यकृत्	273
पिपक्ष्यात्	,,	पुतिर्त्नायिषति	235
पिपक्ष्येत	,,	पुत्रकाम्यति	230
पिपातिषति	199	पुत्रमनुजिज्ञासति	196
पिपतिं	30	पुत्नीयति	229, 231
पिपतिं	,,	पुत्रीययति	235
पिपतिं	,,	पुत्नीयियिषति	,,
पिपविषते	191	पुत्वेण भाविषीष्ट भविषीष्ट	176
पिपालयिषति	200	पुनत्	244
पिपालयिषते	,,	पुनती	,,
पिपूर्तः	30	पुनन्	,,

पुनाति	पुटे	पुनाति	पुटे
पुनाना	43, 48	पुनमेजम	304
पुनीते	244	पुनसरः	263
पुपुत्तीयिषति	43	पृच्छति	37
पुमनुजः	235	पृष्ठात्	48
पुरन्दरः	274	पृष्ठाति	44
पुरस्सरः	266	पृष्ठाते	..
पुरस्सरः	263	पृष्ठनामाद	271
पुरा भुङ्क्ते	238	पृष्टेः साणवकः रन्ध्रान्	282
पुरुषपोषम्	306	पृष्टदायः	262
पुष्पाहारः	262	पेच	125
पुष्यः	252	पेचतुः	124
पूः	288	पेचशुः	125
पूजा	295	पेचते	..
पूजार्हा	262	पेचाथे	..
पूजितः	283	पेचिथ	..
पूतः	279	पेचिथ्वे	..
पूत्वा	301	पेचिम	..
पूनाः	276	पेचिमहे	..
पूरितः	280	पेचिरे	..
पूर्णः	..	पेचिव	..
पूरतः	278	पेचिवहे	..
पूर्यते	103	पेचिवान्	246
पूर्व भुक्त्वा	304	पेचिषे	125

	पुटे		पुटे
पेचुः	124	प्रजेधीयते	205
पेचे	125, 178	प्रणत्य	302
पेपीयते	204, 205	प्रणम्य	„
पेयात्	116	प्रणयते	10
पेस्वरः	288	प्रणयन्ते	„
पोत्रम्	289	प्रणयेते	„
पोपुवः	206	प्रणाग्यः	253
प्रकम्प्यते	205	प्रणिस्ते	21
प्रकृतः कटं देवदत्तः	282	प्रणिदिग्धे	19
प्रकृतः कटो देवदत्तेन	„	प्रणिदेग्धि	„
प्रकृंसीष्ट	115	प्रणिद्रातः	22
प्रक्रमते भोक्तुम्	14	प्रणिद्राति	„
प्रक्षीय	303	प्रणिद्राथ	„
प्रक्षिण्णः	279	प्रणिद्राथः	„
प्रक्षेदितः	„	प्रणिद्रान्ति	„
प्रगृह्यम्	253	प्रणिद्रामः	„
प्रग्लापयति	218	प्रणिद्रामि	„
प्रच्छर्दिका	296	प्रणिद्रावः	„
प्रजग्ध्य	303	प्रणिद्रासि	„
प्रजनिष्णुः	284	प्रणिधाता	169
प्रजवी	287	प्रणिधातासि	„
प्रजाः	274	प्रणिधातासे	„
प्रजिधीषति	197	प्रणीः	270

प्रण्यद्रान्	पुटे 58	प्रद्युतितः	पुटे 279
प्रण्यद्राताम्	,,	प्रद्रावः	292
प्रण्यद्रान्	,,	प्रद्रावी	285
प्रण्यद्रुः	,,	प्रधः	258
प्रतिजानीते	44	प्रधर्षितः	279
प्रतिप्रज्ञः	261	प्रधः	295
प्रतिमाय	302	प्रधिः	293
प्रतिशीनः	276	प्रधुक्	270
प्रतिशुश्रूषति	196	प्रधृष्टः	279
प्रतिष्ठताम्	79	प्रधुक्	270
प्रतिसीदति	14	प्रनिम्ने	21
प्रतीषिषति	190	प्रनृत्य	302
प्रतोदः	291	प्रपञ्च्यते	105
प्रत्तम्	281	प्रपतनम्	297
प्रत्यङ्	269	प्रपातः	291
प्रत्यजानीत	71	प्रपातुका	287
प्रथमं भुक्त्वा	304	प्रपीतिः	294
प्रथमं भोजम्	,,	प्रफुल्लः	277
प्रथयति	217, 224	प्रभा	295
प्रदः	258	प्रभाक्	271
प्रदत्तम्	281	प्रभाकरः	264
प्रदा	295	प्रभावुकम्	287
प्रदिः	293	प्रमाथी	286

	पुटे		पुटे
प्रमापयति	215	प्रवाययति	216
प्रमाय	302, 303	प्रवासी	286
प्रमितम्	281	प्रवित्	270
प्रमिन्नः	279	प्रव्रज्या	294
प्रमीणन्ति	43	प्रशमय्य	303
प्रमीणाति	,,	प्रशान्	272
प्रमीणीतः	,,	प्रशामः	,,
प्रमीणीते	,,	प्रशामौ	,,
प्रमेदितः	279	प्रशारुकम्	287
प्रयस्यति	33	प्रश्रः	293
प्रयुङ्क्ते	39	प्रसविता	171
प्रयुञ्जते	,,	प्रसविषीढ्वम्	117
प्रयुञ्जाते	,,	प्रसविषीध्वम्	,,
प्रयुनक्ति	,,	प्रसविषीष्ट	,,
प्रयोक्ता	172	प्रसवी	287
प्रयोज्यः	249	प्रसारी	285
प्रलापी	285	प्रसुप्तं भगवता	282
प्रलुब्धः	282	प्रसुप्तो भगवान्	,,
प्रवकः	259	प्रसूषेते	199
प्रवाच्यम्	249	प्रसूः	270
प्रवादी	286	प्रसूतः	275
प्रवाद्यम्	248	प्रसूयताम्	87
प्रवापयति	216	प्रसूयध्वम्	,,

प्रसूयन्ताम्	पुटे 87	प्रस्थः	पुटे 253
प्रसूयन्त्य	..	प्रस्थन्त्य	265
प्रसूयामहे	..	प्रस्थय	307
प्रसूयावहे	..	प्रस्थितम्	288
प्रसूयेत	95	प्रस्तारयति	211
प्रसूयेताम्	87	प्रस्तुते गौः न्यसेव	108
प्रसूयेथाम्	..	प्रस्थवः	297
प्रसूयेथाः	95	प्रस्थेनः	272
प्रसूयेध्वम्	..	प्रस्थेतिनः	..
प्रसूयेमहि	..	प्रहृग्नः	19
प्रसूयेय	..	प्रहृप्ति	..
प्रसूयेयाताम्	..	प्रहृग्वः	..
प्रसूयेयाथाम्	..	प्रहृग्नः	..
प्रसूयेरन्	..	प्रहृग्नः	..
प्रसूयेवहि	..	प्रहृग्वः	..
प्रसूयै	87	प्रहिणुतः	35
प्रसेवः	291	प्रहिणोति	..
प्रसोता	171	प्रहिण्वन्ति	..
प्रसोपाद्वम्	117	प्राक्रमत	53
प्रसोषोष्ट	..	प्राङ्	269
प्रस्कन्दनम्	297	प्राणन्	60
प्रस्तावः	292	प्राणितः	24
प्रस्तीमः	277	प्राणिति	..

	पुटे		पुटे
प्राणीत्	60	प्रावीवयत्	216
प्रापयति	224	प्रावृत्	164
प्रापय्य	303	प्रासः	291
प्राप्य	,,	प्रासादीयति	231
प्राप्स्यति	195	प्रासूयत	64
प्राप्तीणात्	70	प्राहिणोत्	66
प्राप्तीमपत्	215	प्रियं पुत्रस्य शयितम्	284
प्रायस्यत्	65	प्रियंवदः	266
प्रायुक्त	163	प्रियः	257
प्रायुक्षत	,,	प्रियकारः	267
प्रायुक्षाताम्	,,	प्रियङ्करः	,,
प्रायुङ्क्त	68	प्रियङ्करणम्	264
प्रारप्सत	182	प्रियते	37
प्रारप्साताम्	,,	प्रियम्भविष्णुः	269
प्रारम्भि	,,	प्रियम्भावुकः	,,
प्रालम्भि	182	प्रीणयति	48, 213
प्रावयति	220	प्रीणाति	48
प्रावारिष्ट	164	प्रोर्णविता	254
प्रावरीष्ट	,,	प्रोर्णविषीष्ट	116
प्रावारिष्ठुः	,,	प्रोर्णुतः	21
प्रावारिष्टाम्	,,	प्रोर्णुते	,,
प्रावारीत्	,,	प्रोर्णुनविषति	198
प्रावीवपत्	216	प्रोर्णुनुविषति	,,

	पुटे		पुटे
प्रोर्णुनूपति	198	व	
प्रोर्णुवते	21	वंहवति	224
प्रोर्णुवान्ति	,,	वधिगङ्गाग्न	304
प्रोर्णुवते	,,	वन्तप्रम्यते	203
प्रोर्णुविता	254	वन्धः	298
प्रोर्णोति	21	वन्धन	296
प्रोर्णोन्त्यते	202	वमजं	133
प्रोर्णोति	21	वमजंते	,,
प्रोर्णवीन्	157	वमजिथ	,,
प्रोर्णवीन्	,,	वमजिरे	,,
प्रोर्णुत	57	वमजं	,,
प्रोर्णुवत	,,	वमर्थ	140
प्रोर्णुवाताम्	,,	वमष्टे	133
प्रोर्णुवीन्	,,	वमार	139
		वभूव	120, 136
फ		वभूवतुः	120
फलाहरः	262	वभूवथुः	,,
फलेग्रहिः	164	वभूवान्	246
फुल्लः	277	वभूविथ	120
फुल्लवान्	,,	वभूविम	,,
फेणतुः	128	वभूविव	,,
फेणित्थ	,,	वभूवुः	,,
फेणुः	,,	वभूवे	178
फेनायते	234		

	पुटे		पुटे
वभ्रज	133	विभर्क्षति	197
वभ्रजतुः	„	विभर्जिषति	„
वभ्रजाते	„	विभर्ति	29
वभ्रजिथ	„	विभर्मि	„
वभ्रजिरे	„	विभर्षि	„
वभ्रज्जुः	„	विभाय	136
वभ्रजे	„	विभावयिषति	228
वभ्रष्ट	„	विभावयिषयिषति	„
वभ्रे	140	विभितः	28
वर्हिष्टः	260	विभित्सति	293
बलिकरः	264	विभिथ	28
बलिं बन्धयति	266	विभिथः	„
बलिभुक्	271	विभिमः	„
बहुकरः	264	विभिवः	„
बहुक्षमः	260	विभीतः	„
बहुक्षमा	„	विभीथ	„
बाधयति	„	विभिथः	„
बाधयते	46	विभीमः	„
बाष्पायते	233	विभीवः	„
बाहुकरः	264	विभृत	29
विभयांचकार	136	विभृतथ	„
विभरांचकार	„	विभृतथः	„
विभरिषति	198	विभृतमः	„

विभ्रवः	पुटे 29	वुभ्रपत्	पुटे 244
विभ्रेति	28	वुभ्रपन्ति	188
विभ्रेमि	„	वुभ्रपन्ति	244
विभ्रेषि	„	वुभ्रपन्तु	188
विभ्र्यति	28	वुभ्रपद्यति	227
विभ्रक्षति	197	वुभ्रपक्षिपति	188
विभ्रजिषति	„	वुभ्रपक्षिष्यति	227
विभ्रति	29	वुभ्रपां चकार	288
वीभन्मते	187	वुभ्रपां चक्रतुः	„
वुद्धिः	294	वुभ्रपां चक्रुः	„
वुधः	257	वुभ्रपां चक्रे	„
वुभ्रक्षति	199	वुभ्रपिता	188, 256
वुभ्रक्षते	„	वुभ्रपितारः	188
वुभ्रजे	139	वुभ्रपितारो	„
वुभ्रत्सते	193	वुभ्रपिपीष्ट	„
वुभ्रपति	198	वुभ्रपिप्यति	„
वुभ्रषकः	256	वुभ्रपिप्यते	„
वुभ्रषत्	244	वुभ्रषेत्	„
वुभ्रषतः	188	वुभ्रषेताम्	„
वुभ्रषताम्	„	वुभ्रषेयुः	„
वुभ्रषतात्	„	वुभ्रष्यताम्	„
वुभ्रषति	„	वुभ्रष्यते	227, 228
वुभ्रषतु	„	वुभ्रष्यात्	188

	पुटे		पुटे
बुभूष्यासुः	188	बोभुवतु	207
बुभूष्यास्ताम्	,,	बोभुवन्	244
बुभूष्येत	,,	बोभूत	208
बृन्दयति	224	बोभूतम्	,,
बोधयति	220	बोभूतः	207
बोभव	208	बोभूताम्	,,
बोभवाञ्चकार	,,	बोभूतात्	,,
बोभवानि	,,	बोभूथ	,,
बोभवाम	,,	बोभूथः	,,
बोभविता	,,	बोभूसः	,,
बोभविथ	,,	बोभूयकः	256
बोभविषीष्ट	,,	बोभूयताम्	201
बोभविष्यति	208	बोभूयते	201, 208
बोभवीति	207	बोभूयमानः	244
बोभवीतु	,,	बोभूययिषति	228
बोभवीमि	,,	बोभूययिषयति	,,
बोभवीषि	,,	बोभूययिषयिषति	,,
बोभाव	208	बोभूयात्	208
बोभाविषीष्ट	,,	बोभूयाताम्	,,
बोभुज्यते	205	बोभूयां चक्रे	201
बोभुवत	244	बोभूयामास	,,
बोभुवति	207	बोभूयाम्बभूव	,,
बोभुवती	244	बोभूयासुः	208

बोभ्यास्ताम्	पुटे 208	ब्रवीति	पुटे 17
बोभ्यिता	201, 256	ब्रवीषि	„
बोभ्यिष्यति	228	ब्रह्मभूयन्	250
बोभ्यिष्यिषति	„	ब्रह्मवयम्	„
बोभ्यिषीष्ट	201	ब्रह्महत्या	251
बोभ्यिष्यते	„	ब्रह्महृ	273
बोभूयुः	208	ब्रह्मोद्यम्	250
बोभूयेत	201	ब्राह्मणजः	274
बोभूय्यताम्	„	ब्राह्मणवेदम्	304
बोभूय्यते	„	ब्राह्मणस्य कुर्वन् कुर्वाणः	245
बोभूय्येत	„	ब्रुवन्	242
बोभूव	208	ब्रुवताम्	83
बोभूवः	207	ब्रुवती	212
बोभूवतुः	208	ब्रुवते	17
बोभूवथुः	„	ब्रुवन्	242
बोभूविव	„	ब्रुवन्ति	17
बोभूहि	207	ब्रुवन्तु	83
बोभोति	„	ब्रुवाणम्	242
बोभोतु	„	ब्रुवाणः	„
बोभोमि	„	ब्रुवाणा	„
बोभोषि	„	ब्रुवाताम्	83
ब्रवीति	17	ब्रुवाते	17
ब्रवीतु	82	ब्रुवाथे	„

	पुटे		पुटे
ब्रुवे	17	भयङ्करः	267
ब्रूतः	„	भरणीया	248
ब्रूताम्	83	भर्तव्या	„
ब्रूतात्	„	भर्ष्टा	170
ब्रूते	17	भर्ष्टासि	„
ब्रूथ	„	भर्ष्टासे	„
ब्रूथः	„	भव	76
ब्रूध्वे	„	भवत्	242
ब्रूमः	„	भवत	76
ब्रूमहे	„	भवतम्	„
ब्रूवः	„	भवताम्	75
ब्रूवहे	„	भवतात्	75, 76
ब्रूषे	„	भवति	49
भ		भवती	242
भक्तिकरः	264	भवतु	74
भक्त्वा	301	भवते	49
भगन्दरः	266	भवथ	7
भङ्क्तः	40	भवथः	„
भङ्क्त्वा	301	भवन्	242
भङ्गुरम्	287	भवनीयम्	247
भजन्ति	40	भवन्तः	242
भटयति	217	भवन्ति	„
भनक्ति	40	भवन्ती	„

भवन्तु	पुटे 75	भवेम	पुटे 92
भवन्ताँ	242	भवेयम	..
भवन्त्यः	..	भवेयुः	..
भवन्त्यौ	..	भवेव	..
भवसि	7	भयः	257
भवामि	76	भयं	..
भवाम	..	भयः	288
भवामः	8	भयं	285
भवामि	..	भावयति	214
भवाव	76	भारहारः	261
भवावः	8	भावः	258, 292
भवितव्यम्	247	भावकः	254, 256
भविता	168, 183	भावना	295
भवितारः	168	भावयन्	244
भवितारौ	..	भावयतः	212
भविष्णुः	284	भावयति	49, 212, 228
भविष्यति	175	भावयते	49
भविष्यते	184	भावयन्	244
भवेः	92	भावयन्ति	212
भवेत्	..	भावयन्ती	244
भवेत	..	भावयिता	212, 256
भवेतम्	..	भावयिषीष्ट	212
भवेताम्	..	भावयिष्यति	

	पुटे		पुटे
भाविका	254	भिन्तः	39
भाविता	183	भिन्ते	„
भाविषीष्ट	212	भिन्दते	„
भाविष्यते	184	भिन्दन्ति	„
भाव्यते	212, 228	भिन्दाते	„
भाष्यकृत्	273	भीरुः	288
भासुरम्	287	भीरुकः	„
भास्करः	264	भीलुकः	„
भास्वरः	288	भीषयते	214
भिक्षा	295	भुक्त ओदनो देवदत्तेन	283
भिक्षाकः	287	भुक्तं देवदत्तेन	„
भिक्षाचरः	263	भुक्त्वा	300
भिक्षुः	288	भुङ्क्तः	39
भिक्षुको ब्राह्मणकुलमुप-		भुङ्क्ते	„
तिष्ठताम् उपतिष्ठतु वा	„	भुङ्क्षे	„
भित्	289	भुङ्क्ष्वे	„
भिदा	295	भुजङ्गीयति	231
भिदिः	296	भुञ्जते	39
भिदुरम्	287	भुञ्जन्ति	„
भिदेलिमाः स्वयमेव	248	भुञ्जाते	„
भिद्यः	252	भुञ्जाथे	„
भिद्यते	105, 185	भुञ्जे	„
भिनन्ति	39	भुञ्ज्महे	„

	पुटे		पुटे
भुज्ज्वहे	39	भृष्टः	284
भुनक्ति	,,	भृजतः	36
भूतः	275	भृजति	,,
भूतवान्	,,	भृजते	,,
भूमिष्ठः	260	भृजन्ति	,,
भूयताम्	100	भृजन्ते	,,
भूयते	104	भृजते	,,
भूयते त्वया मयान्यैश्च	100, 104	भृत्यः	251
भूयमानम्	244	भृत्या	294
भूययति	225	भृशायते	232
भूयाः	108	भोक्ता	172
भूयात्	,,	भोक्तास्मः	242
भूयासम्	,,	भोक्तुम्	290
भूयासुः	,,	भोक्ष्यामहे	240
भूयास्त	,,	भोक्ष्यामि	175
भूयास्तम्	,,	भोजकः	290
भूयास्ताम्	,,	भोजयति	220
भूयास्म	,,	भोज्यः	249
भूयास्व	,,	भोज्या	,,
भूयेत	101	भोत्स्यति	175
भूरिदावा	271	भ्रमति	32
भूषणः	286	भ्रष्टा	170
भूषति	12	भ्राजिता	171

	पुटे		पुटे
भ्राजिष्णुः	284	मद्रकारः	267
भ्राम्यति	32, 33	मद्रङ्करः	„
भ्राशते	32	मद्राः करं नयन्ताम्	77
भ्राश्यते	„	मधुनो नाथताम्	78
भ्रूणहा	273	मधुलिद्	272
भ्लाशते	32	मध्वस्यति	230
भ्लाश्यते	„	मनः	290
म		मनति	14
संमन्यते	202, 206	मनन्	243
मङ्क्ता	170, 255	मनिता	171, 172
मज्जतः	38	मनुते	41
मज्जति	„	मनुध्वे	„
मज्जन्ति	„	मनुमहे	„
मज्जिष्ठः	260	मनुवहे	„
मण्डनः	286	मनुषे	„
मण्डयति	46	मन्ना	171
मत्काम्यति	230	मन्त्रकारः	264
मत्तः	278	मन्त्रकृत्	273
मत्वर्थायः	296	मन्महे	41
मत्वा	302	मन्या	294
मदनः	256	मन्युं विनयताम्	77
मद्यम्	249	मन्वते	41
मद्यति	230	मन्वहे	„

मन्वाते	पुटे		पुटे
मन्वाथे	41	सरिमपिं	210
मन्वात	॥	सरिमृतः	॥
मन्वे	97	सरिमृथ	॥
ममङ्कथ	41	सरिमृथः	॥
ममजिथ	138	सरिमृतः	॥
ममर्थ	॥	सरिमृवः	॥
ममार	139	सरिमृति	॥
ममार्ज	॥	सरीमरीति	॥
ममार्जतुः	136	सरीमरीभि	॥
ममार्जिथ	॥	सरीमरीपि	॥
ममार्जुः	॥	सरीमतिं	॥
ममार्ष्ट	॥	सरीमभिं	॥
ममृजतुः	॥	सरीमपिं	॥
ममृजुः	॥	सरीमृतः	॥
मम्मन्यते	॥	सरीमृथ	॥
मम्ले	202	सरीमृथः	॥
मयि तिष्ठताम्	179	सरीमृतः	॥
सरिमरीति	79	सरीमृवः	॥
सरिमरीभि	210	सरीमृति	॥
सरिमरीषि	॥	सर्मरीति	॥
सरिमतिं	॥	सर्मरीभि	॥
सरिमभिं	॥	सर्मरीपि	॥
	॥	सर्मतिं	॥

मर्ममि	पुटे 210	मालीयति	पुटे 230
मर्मर्षि	,,	मादृक्	270
मर्मृतः	,,	मादृशः	,,
मर्मृथ	,,	माद्यति	33
मर्मृथः	,,	मा पचन् पचमानः	242
मर्मृमः	,,	मा भवानेधिष्ट	143
मर्मृवः	,,	मायकः	255
मर्म्रति	,,	मायुः	290
मर्म्रित्वा	301	मार्क्षि	24
मर्म्रो मर्म्रमाह्वयते	11	मार्गते	49
मर्म्रमात्रानुपतिष्ठताम्	80	मार्गमाणः	72
मर्म्रौ भुनक्तु	89	मार्गयति	49
मर्म्रयेते	235	मार्जयन्ति	24
मर्म्रसकामः	259	मार्जयति	49
मर्म्रसकामा	,,	मार्जिता	170
मर्म्रसभक्षः	,,	मार्जिम	24
मर्म्रसभक्षा	,,	मार्ष्टा	170
मर्म्रसशीलः	,,	मार्ष्टि	23, 49
मर्म्रसशीला	,,	मा स्म भवानेधिष्ट	143
माणवकमनुक्रीडति	12	मितम्पचा	165
माणवकमुदानयताम्	77	मितद्विद्	270
माणवकमुपनयताम्	,,	मितधुक्	,,
माता	255	मित्सति	195

मित्सते	पुटे 195	मुबन्ते	पुटे 38
मिथ्या कारयति	219	मुबन्ते	"
मिदान	91	मुमुक्षते	193
मिन्नम्	279	मुमुक्षते	"
मिन्नः	275, 283	मुमुक्षते	192
मिमते	29	मुमुक्षते	199
मिमते	"	मुमुक्षते	139
मिमाथे	"	मुमुक्षते	272
मिमीते	"	मुमुक्षते	"
मिमीध्वे	"	मुष्टिन्धमः	265
मिमीमहे	"	मुष्टिन्धमः	"
मिमीवहे	"	मूः	272
मिमीषे	"	मूढम्	282
मिमे	"	मूढयति	49, 225
मीढ्वान्	246	मूर्तः	278
मीमांसते	187	मूलङ्करणम्	268
मीमांसिषते	228	मूलविभुजः	261
मुक्षीष्ट	118	मृगयते	49
मुग्धम्	282	मृजन्ति	24
मुञ्चतः	38	मृज्मः	"
मुञ्चति	"	मृज्वः	"
मुञ्चते	"	मृडित्वा	301
मुञ्चन्ति	"	मृदित्वा	"

	पुटे		पुटे
नृषित्वा	301	मेहान्ति	12
मृषाष्ट	117	मोग्धा	172
मृषोद्यम्	252	मोढा	„
मृष्टम्	282	मोमुच्यते	201
मृष्टः	23	मोमूच्यते	„
मृष्ट	24	मोहिता	172
मृष्टः	„	म्रदयति	224
मृष्यति	32	म्रियताम्	102
मृष्यते	„	म्रियते	36, 102
मेघङ्करः	267	म्रियन्ते	36
मेघायते	234	म्रियेत	102
मेढा	171	म्रियेते	36
मेढ्रम्	289	म्लानः	276
मेदितम्	279	म्लायतः	11
मेदुरः	287	म्लायति	„
मेद्यति	91	म्लायन्ति	„
मेधा	295		य
मेने	239	यँयम्यते	202
मेमीयते	205	यंयम्यते	„
मेम्रीयते	„	यच्छत्	243
मेषः	291	यच्छति	14
मेहतः	12	यच्छन्	243
मेहति	„	यच्छन्ती	„

यजति	पुटे 296	यज्यम्	पुटे 249
यजमानः	245	यानं देवदत्तेन	283
यज्ञः	293	यानो	242
यज्वा	294	याने ग्रामे देवदत्तेन	283
यन्करः	264	यानो देवदत्तः	..
यत्कादमरिष्ववमाम	236	यादक्	270
यत्तत्रौदनमभुञ्महि	..	यादशः	..
यत्नः	293	यादर्शो	..
यन्ति	22	यान्ती	242
यमयति	218	यायजूकः	288
यमुना गङ्गामुपतिष्ठताम्	80	यायेत	102
यम्यम्	249	यायायेत	204
ययतुः	135	यायावरः	288
ययुः	..	यावज्जीवम्	305
ययौ	..	यावद्भुक्तमुपतिष्ठताम्	80
यवः	292	यावद्भुक्ते	238
यवयति	224	यावद्वेदम्	305
यशस्कर्ता	263	याव्यम्	253
यष्टिग्रहः	261	यियविषति	198
यसति	33	युगन्धरः	267
यस्यति	..	युग्यम्	253
याञ्चा	293	युङ्	269
यान्यम्	249	युङ्क्तः	39

	पुटे		पुटे
युङ्क्थ	39	यो भक्तं ददाति स स्वर्गं	
युङ्क्थः	,,	गच्छति	238
युञ्जन्ति	,,	यो भक्तं दाता स स्वर्गं गन्ता	,,
युञ्ज्मः	,,	युयुज्येते	206
युञ्ज्वः	,,	यौति	21
युतः	21	र	
युनक्ति	39	रक्त्वा	301
युनक्षि	,,	रङ्क्त्वा	,,
युनज्मि	,,	रक्षा	295
युयुजे	136	रक्षणः	293
युयूषति	199	रजकः	258
युयोज	183	रजकी	,,
युवन्ति	21	रजति	15
युवां भवथः	7	रजयति मृगान्	218
युवायते	231	रज्जुसृद्	272
यूयं भवथ	7	रज्यति	33
योक्त्वम्	289	रज्यति वस्त्रं स्वयमेव	107
योगी	285	रज्यते	33
योग्यम्	248	रज्जयति वस्त्रम्	218
योद्धम्	289	रणः	292
योधयति	220	रणयति	217
योऽधिकं भक्तं दास्यति स		रथन्तरम्	267
स्वर्गं गमिष्यति	238	रद्धा	171, 255

	पुटे		पुटे
रधिता	171, 255	रिक्थद्वरः	261
रन्धकः	255	रिद्धकः	40
रमताम्	77	रिद्धके	..
रम्भयति	221	रिद्धने	..
ररक्ष	122	रिद्धन्ति	..
रत्रणः	286	रिद्धने	..
रागी	285	रिगिति	40, 41
राजघ्नः	268	रिणः	275
राजभोजम्	306	रिचयः	252
राजभोजनाः	297	रिगन्ति	39
राजयुष्वा	274	रिगदि	..
राजसूयः	252	रिगधु	89
राजाच्छादनानि	297	रिगधानि	..
राजानमागमयति	226	रिगधाम	..
राजायते	231	रिगधामहे	..
राजिता	171	रिगधाव	..
राजीयति	229, 231	रिगधावहै	..
राजीययति	235	रिगधै	..
राज्ञां मतः	283	रिगधिम	39
राणयति	217	रुतः	21
राध्नोति	33	रुत्सीष्ट	118
राध्यति	..	रुदन्ति	24
राप्यम्	253	रुदितः	..

रुदिथ	पुटे	रुन्धीथाः	पुटे
रुदिथः	24	रुन्धीध्वम्	97
रुदिमः	,,	रुन्धीमहि	,,
रुदिवः	,,	रुन्धीय	,,
रुध्यताम्	101	रुन्धीयाताम्	,,
रुध्यते	,,	रुन्धीयाथाम्	,,
रुध्यात्	118	रुन्धीरन्	,,
रुध्येत	89	रुन्धीवहि	,,
रुन्त्स्व	,,	रुन्धे	93
रुन्ध	39, 89	रुन्ध्मः	,,
रुन्धम्	89	रुन्ध्याम्	97
रुन्धः	39	रुन्ध्याः	,,
रुन्धताम्	89	रुन्ध्यात्	,,
रुन्धते	39	रुन्ध्यात	,,
रुन्धन्ति	,,	रुन्ध्यातम्	,,
रुन्धन्तु	89	रुन्ध्याताम्	,,
रुन्धाम्	,,	रुन्ध्याम	,,
रुन्धात्	,,	रुन्ध्याव	,,
रुन्धाताम्	,,	रुन्ध्युः	,,
रुन्धाते	39	रुन्ध्वम्	89
रुन्धाथाम्	89	रुन्ध्वः	39
रुन्धि	,,	रुदिषति	192
रुन्धीत	97	रुधतुः	139

रुरुधुः	पुटे 139	रोद्धः	पुटे 172
रुरोध	„	रोपयति	214
रुरोधिथ	„	रोसन्थायते	233
रुवन्ति	21	रोस्यते	206
रुषितः	280	रोषितः	256
रुष्टः	„	रोष्टः	„
रुक्षयति	49	रोहयति	214
रूपयति	234	रौति	21
रेचयति	48		
रेपयति	215	लक्षयति	45
रेफः	296	लक्षयते	„
रोषिता	256	लम्नम्	275
रेष्टा	„	लडयति	46
रौपोषम्	306	लभ्यम्	249
रोगः	290	लम्भकः	255
रोचते	12	लम्भयति	221
रोचनः	256	ललाटन्तपः	266
रोचयते	221	लवकः	259
रोचिष्णुः	284	लवणद्वारम्	304
रोच्यम्	249	लवणस्यति उष्ट्रः	230
रोदिति	24	लवणीयति	„
रोदमि	„	लवित्रम्	289
रोदधि	„	लघणः	286

	पुटे		पुटे
लषति	32	लिह्वहे	20
लष्यति	,,	लीढ	,,
लाङ्गलग्रहः	261	लीढम्	282
लाडयति	46	लीढः	20
लापयति	216	लीढे	,,
लाप्यम्	253	लीङ्वे	,,
लिक्षे	20	लुचित्वा	300
लिखित्वा	300	लुञ्जित्वा	,,
लिनाति	48	लुण्ठाकः	287
लिपिकरः	264	लुनन्	244
लिप्सते	195	लुनाति	44
लिबिकरः	264	लुनाना	244
लिम्पः	257	लुनीते	44
लिम्पति	38	लुभित्वा	301
लिम्पते	,,	लूनः	276
लिहते	20	लेक्षि	20
लिहन्ति	,,	लेखित्वा	300
लिहाते	,,	लेढि	19
लिहाथे	,,	लेराः	298
लिहे	,,	लेहः	258
लिह्यः	,,	लेह्यि	20
लिह्यहे	,,	लोकते	13
लिह्यः	,,	लोब्धा	256

	पुटे		पुटे
लोभित्वा	256, 301	वग्ङ्यते	46
लोलुप्यते	202	वन्ध्यामन्तर्वैदन् भोभ्यमन्त्रे	236
लोलुवः	206	वदन्तं चावीं लोकायते	81
लोल्यते	205	वदिता जनापवादस	284
लोल्या	295	वधकः	255
लोहितायति	232	वधिर्याष्ट	178
लोहितायते	..	वध्यात्	116
	व	वलयति	218
वक्ता	169	वन्तवच्यते	203
वक्तारः	..	वन्दानः	288
वक्तारौ	..	वमथुः	293
वक्तासि	..	वमयति	218
वक्तासे	..	वर्मा	287
वक्ति	49	वयं भवासः	8
वक्षि	26	वरः	292
वक्षीष्ट	116	वरणपुष्पप्रचारिका	296
वचनकरः	263	वरयति	48, 224
वचित्वा	300	वरकः	287
वच्चयति	46, 219	वरिवस्यति	233
वच्चयते	47, 219	वरिपीष्ट	118, 177
वच्चित्वा	300	वरीवृत्यते	205
वटयति	217	वरीवृश्च्यते	..
वण्टयति	50	वरीपीष्ट	118

	पुटे		पुटे
वर्जयति	48	वन्नतुः	131
वर्णयति	234	ववर्थ	140
वर्तते	12, 32	ववाते	131
वर्तनः	286	ववाथ	„
वर्तयति	223	वविथ	„
वर्तित्वा	300	वविरे	„
वर्तिष्णुः	284	ववुः	„
वर्तिष्यति	176	ववृद्धे	140
वर्त्स्यति	„	ववृषे	„
वर्धते	12	ववे	131
वर्धनः	256, 286	ववौ	„
वर्धमानम्	244	ववश्च	132
वर्धिता	171	ववश्चित्थ	„
वर्धित्वा	300	ववश्चुः	„
वर्धिष्णुः	284	ववष्ट	„
वर्धिष्यति	176	वव्रे	140
वर्मायति	232	वशंवदः	266
वर्मायते	„	वशः	292
वर्या	250	वश्मि	26
वर्षदुघः	271	वष्टि	„
वर्षयति	224	वसन्तीह पुरा छात्राः	238
वर्षुकः	287	वस्त्रकोपम्	305
वर्ष्यम्	253	वहलिहः	265

वह्यम्	पुटे 250	वामनः	पुटे 256
वाक्	289	वामयते	221
वाक्यम्	248, 249	वास्तव्यः	248
वाचंयमः	266	वाहश्रट्	271
वाचयति	49	विकन्धः	285
वाच्यम्	249	विक्रस्वरः	288
वातन्धमः	265	विक्रमः	285
वातन्धयः	..	विक्रमताम	79
वातमजाः	..	विक्रमार्णते	43
वादयते	221	विश्रावः	292
वानयति	218	विगणय्य	303
वाप्यम्	253	विगूतः	276
वामयति	218	विगूर्णः	275
वायते	102	विङ्क्तः	40
वाययति	213	विङ्क्ते	..
वायुः	290	विचतः	36
वार्या	250, 251	विचति	..
वावक्तः	209	विचन्ति	..
वावक्ति	..	विचमति	13
वावच्चति	..	विचर्चिका	296
वावचोति	..	विचितः	278
वावच्यते	204	विचिता	454
वावश्यते	..	विच्छयति	47

	पुटे		पुटे
विच्छायते	15	विदत्तम्	281
विच्छाययति	47	विदधुः	22
विच्छाययते	„	विददरतुः	123
विच्छाय्यते	101	विददरुः	„
विच्छयते	„	विददार	„
विजगध्य	303	विदद्रतुः	„
विजयते	9	विदद्गुः	„
विजयन्ते	„	विदन्ति	22
विजयेते	„	विदांचकार	124, 135
विजावा	271	विदांचक्रतुः	135
विजिगीषते	197	विदांचकुः	„
विजिग्ये	129	विदितः	277
विजित्य	302	विदिद्युताते	133
विजेषीष्ट	115	विदिद्युतिरे	„
विञ्चते	40	विदिद्युतिषते	193
विञ्चन्ति	„	विदिद्युते	133
विञ्चाते	„	विदियोतिषते	193
वितिष्ठताम्	79	विदुः	22
वितूस्तयति	226	विदुरः	287
वित्तः	22, 277	विदुषां बुद्धः ज्ञातः	283
विदं	22	विद्धः	278
विदः	257	विद्मः	22
विदंतुः	22	विद्यते	242

	पुटे		पुटे
विद्यमानः	242	विन्दते	38
विद्या	294	विन्नः	277
विद्युत्	288	विपत्	294
विद्योतते	12	विपत्तिः	„
विद्व	22	विप्राशयति	34
विद्विद्	270	विप्लवः	252
विधायकः	255	विमाकरः	264
विधीयताम्	102	विप्लवः	270
विधीयते	„	विप्लवः	77
विधीयेत	„	विप्लवः	270
विधुन्तुदः	266	विलापयति	47, 214
विधुरः	285	विलाय	302
विधूतः	277	विलाययति	48, 215
विधूनयति	213	विलालयति	„
विधेयम्	248	विलासा	285
विधेयात्	117	विलिखः	257
विध्यति	33	विलीनयति	47, 214
विनक्ति	40	विलीय	302
विनाशकः	286	विलुम्पति	38
विनीयः	252	विलुम्पते	„
विन्ते	40	विलोकते	13
विन्दः	257	विवरिषते	200
विन्दति	38	विवरीषते	„

	पुटे		पुटे
विविचतुः	132	विशशसतुः	128
विविचुः	,,	विशशसिथ	,,
विविदतुः	135	विशशसुः	,,
विविदिवान्	246	विशशार	123
विविदिषति	192	विशशास	128
विविदुः	136	विशश्रतुः	123
विविद्वान्	246	विशश्रुः	,,
विविशिवान्	,,	विशिनष्टि	40
विविश्वान्	,,	विशेषयति	42
विवेकी	285	विश्रः	293
विवेद	124	विश्रयी	287
विवेदिथ	136	विश्रावः	292
विव्यचिथ	132	विश्वम्भरा	267
विव्यतुः	129	विषमस्थः	260
विव्यथाते	133	विषयी	257
विव्यथिरे	,,	विषीदति	24
विव्यथे	,,	विषीव्यति	32
विव्ययिथ	129	विसारः	291
विव्याच	132	विसिष्मियाते	29
विव्याय	129	विसिष्मियिरे	,,
विव्युः	,,	विसिष्मिये	,,
विशशरतुः	123	विस्तार्यम्	248
विशशरुः	,,	विस्फारयति	215

विस्फोरयति	पुटे 215	वृष्येति	पुटे 200
विस्मयते	9	वृष्येष्ट	118
विस्मयन्ते	..	वृक्कणः	282
विस्मये	..	वृणस्ति	48
विस्मापयते	214	वृणते	43
विस्त्रम्भा	285	वृणते	..
विहगः	266	वृणधे	..
विहङ्गः	..	वृणाते	..
विहङ्गमः	..	वृणाध्वे	..
विहाय	303	वृणांसहे	..
विहोडते	232	वृणीवहे	..
विहोडयति	..	वृणीषे	..
विह्वयते	11	वृणे	..
वीत्तम्	281	वृणोति	48
वीमार्गः	298	वृत्वा	300
वीयताम्	101, 104	वृत्त्यम्	251
वीयते	..	वृत्त्यः	..
वीयात्	115	वृत्त्यते	32, 65
वीयासुः	..	वृत्तहा	273
वीयास्ताम्	..	वृत्वा	300
वीयेत	101, 164	वृद्धः	275
वीरयते	49	वृद्धा	300
वीरसूः	270	वृध्यम्	251

	पुटे		पुटे
वृश्चतः	36	वेविकथ	29
वृश्चति	,,	वेविकथः	,,
वृश्चन्ति	,,	वेविचति	,,
वृषलभार्यामुपवदताम्	81	वेविच्मः	,,
वृषस्यति गौः	229	वेविच्चः	,,
वृणीयति	,,	वेविषति	,,
वृणीष्ट	118, 177	वेविष्टः	,,
वृष्यम्	253	वेविष्ट	,,
वेत्ता	170	वेविष्टः	,,
वेत्ति	22	वेविष्मः	,,
वेत्थ	,,	वेविष्वः	,,
वेद	,,	वेवीतः	209
वेदः	298	वेवीते	25
वेदना	296	वेवीध्वे	,,
वेदयः	257	वेवीमहे	,,
वेदवित्	270	वेवीयते	204
वेदाध्यायः	259	वेवीवहे	25
वेदापयति	234	वेवीषे	,,
वेदिता	170	वेवोक्ति	29
वेपते	13	वेवोक्षि	,,
वेपथुः	293	वेवोच्मि	,,
वेवयीति	209	वेवोति	209
वेवित्तः	29	वेवोष्टि	29

वेवेष्मि	पुटे		पुटे
वेव्यति	29	व्यतिन्महे	23
वेव्यते	209	व्यतिन्महे	"
वेव्याते	25	व्यतिहे	"
वेव्याथे	"	व्यत्यध्वरिष्ट	164
वेव्ये	"	व्यत्यध्वन	"
वेशः	"	व्यदधुनत्	213
वैरकारः	290	व्यपस्फुरन्	215
वैरायते	264	व्यपुस्फुरन्	"
वोच्यते	234	व्यरंमन्	147
वोढा	209	व्यर्णः	279
व्यजघटत्	169	व्यलापयत्	72
व्यजयत	217	व्यलीनयन्	"
व्यजयन्त	52	व्यलीलपन्	214
व्यजयेताम्	"	व्यलीलयन्	"
व्यजेष्यत	"	व्यलीलिनन्	"
व्यतिध्वे	173	व्यलीलिपन्	"
व्यतिषजति	23	व्यशारिषुः	164
व्यतिषते	15	व्यशारिष्टाम्	"
व्यतिषाते	23	व्यशारीन्	"
व्यतिषाथे	"	व्यशेषयत्	72
व्यतिसे	"	व्यषीव्यन्	64
व्यतिस्ते	"	व्यष्टभत्	154
	"	व्यसीव्यन्	64

	पुटे		पुटे
व्यस्मयत	52	व्यावहासी	293
व्यह्वयत	„	व्यासीष्ट	115
व्याकरणाध्ययनाय क्रमताम्	78	व्यास्यते	184
व्याघ्रः	257	व्रक्ष्यति	175
व्याता	183	व्रतयति	226
व्यादूते पिपीलिका	29	व्रश्चित्वा	302
व्याघ्रः	258	व्रीणः	275
व्याधिः	293	व्रेपयति	214
व्यानक्षे	139	श	
व्यानडद्वे	„	शंस्यम्	251
व्यानशाते	„	शकृत्करिः	264
व्यानशिध्वे	„	शक्तिग्रहः	261
व्यानशिरे	„	शकुन्तः	35
व्यानशिषे	„	शक्नुवन्ति	„
व्यानशे	„	शक्नोति	33, 35
व्याप्रियत	67	शक्यम्	249
व्याभाषकः	286	शक्यति	33
व्यायिता	183	शङ्करः	262
व्यायिषीष्ट	177	शङ्कुष्ठः	260
व्यायिष्यते	184	शतं विनयन्ताम्	77
व्यावक्रोशी	293	शतमुत्तिष्ठतु	79
व्यावमोषी	„	शतस्य पणते	15
व्यावलेखी	„	शत्रुंसहः	267

शत्रुजित्	पुटे 270	शदानां भुञ्जते यवनाः	पुटे 244
शत्रुञ्जयः	267	शयामहे	82
शत्रुन्तपः	,,	शयानुः	287
शप्यम्	249	शयवहे	82
शब्दकारः	264	शयितम्	282
शब्दनः	286	शयितः	279
शब्दप्राद्	289	शयिता	169
शब्दायते	234	शयितारः	,,
शमक्रः	255	शयितरौ	,,
शमयति क्रोधम्	218	शयितरि	,,
शमयिषीष्ट	178	शयित्व	300
शमितः	280	शयिषाध्वम्	116
शमित्वा	300	शयिषाध्वम्	,,
शमिषीष्ट	177	शयिषाष्ट	,,
शमी	285	शर्यात	94
शम्भवः	262	शर्याथाः	,,
शयाताम्	82	शर्याध्वम्	,,
शयाते	16	शर्यामहि	,,
शयाथाम्	82	शरीय	,,
शयाथे	17	शर्यायानाम्	,,
शयानम्	242	शर्यायाथाम्	,,
शयानः	,,	शर्यारन्	,,
शयना	,,	शर्याविहि	,,

	पुटे		पुटे
शये	17	शायिका	296, 297
शैयै	82	शारः	291
शय्या	294	शालाकाम्यति	230
शत्स्यति	176	शाशय्यते	204
शर्धञ्जहाः	265	शासति	25
शर्धिष्यति	176	शासित्वा	300
शलभोत्थः	260	शास्ति	25
शश्रन्थ	127	शास्त्वक्तु	273
शश्वदकरोच्चकार वा	237	शास्त्वा	300
शस्त्रम्	289	शास्मि	25
शस्यम्	257	शास्मि	„
शातयति	214	शिक्षति	195
शादयति	„	शिमिशिमायति	233
शाधि	85	शिमिशिमायते	„
शान्तः	275, 280	शिशयिषताम्	189
शान्त्वा	300	शिशयिषते	„
शामयति रूपम्	218	शिशयिषां चक्रे	„
शामितम्	275	शिशयिषिता	„
शामिषीष्ट	177	शिशयिषिषीष्ट	„
शाम्यत्	243	शिशयिषिष्यते	„
शाम्यति	33	शिशयिषिष्येत	„
शाम्यन्	243	शिशयिषीष्ट	„
शाम्यन्ती	„	शिशयिषेत	„

शिशयिष्यताम्	पुटे 189	शंभोषते	पुटे 268
शिशयिष्यते	,,	शंलितः	284
शिशयिष्येत	,,	शंशंभते	187
शिश्रयिषति	198	शुच्यति	32
शिश्रीषति	,,	शुच्यते	,,
शिश्वयतुः	132	शुद्धिः	294
शिश्वयिथ	,,	शुत्तिन्धयः	265
शिश्वयुः	,,	शुभंयाः	271
शिश्वाय	,,	शुभति	37
शिष्टः	25	शुम्भति	,,
शिष्ट	,,	शुशविथ	132
शिष्टः	,,	शुशाव	,,
शिष्मः	,,	शुशुवनुः	,,
शिष्यः	251	शुशुवुः	,,
शिष्वः	,,	शुश्राव	140
शीघ्रायते	232	शुश्रूषते	196
शीतम्	276	शुश्रोथ	140
शीतभोजी	272	शुष्कः	276
शीथुपः	261	शुष्कपेषम्	305
शीथुपी	,,	शुष्कवान्	276
शीनम्	276	शूनः	275
शीयते	14	शूनवान्	,,
शीयमानः	244	शूरयते	49

	पुटे		पुटे
शृणाति	44	शोभनम्	298
शृणोते	„	शोभनः	256
शृणुतः	35	शोशूयते	204
शृणुयात्	96	शोषयते	220
शृणोति	35	श्यत्	243
शृण्वन्ति	„	श्यन्	„
शेकुष्ठः	260	श्यन्ती	„
शेताम्	82	श्येतयति	223
शेते	16	श्रथयति	49
शेध्वम्	82	श्रथ्नाति	„
शेध्वे	17	श्रद्धा	295
शेमहे	„	श्रद्धालुः	287
शेरताम्	82	श्रद्धासीष्ट	117
शेरते	16	श्रन्धना	96
शेवहे	17	श्रपयति	118
शेश्वीयते	204	श्रयणम्	98
शेषे	17	श्रयतः	9
शेषु	82	श्रयति	„
शोकापनुदः	261	श्रयते	„
शोकापनोदः	„	श्रयन्ति	„
शोचनः	286	श्रयन्ते	„
शोचिता	171	श्रयिषाद्वम्	115
शोभते	12	श्रयिषीध्वम्	„

	पुटे		पुटे
श्रयेते	9	संयम्यति	33
श्रव्यम्	248	संयत्तः	291
श्रापयति	218, 225	संयत्तः	„
श्राम्यति	33	संयमयति	234
श्रायः	292	संयम्यति	226
श्रीः	289	संविन्दे	22
श्रेयतुः	127	संविन्दे	„
श्रेयुः	„	संविन्दे	„
श्रेष्ठः	258	संविन्दे	„
श्लेष्मघ्नम्	268	संविन्दे	„
श्लोककारः	264	संविन्दे	„
श्वः क्षिप्रमव्येष्ट्यामहे	240	संविन्दे	„
श्वयथुः	293	संविन्दे	„
श्वासः	258	संविन्दे	„
	ष	संविन्दे	„
ष्ठीवति	13	संविन्दे	178
ष्ठीव्यत्	243	संविन्दे	213
ष्ठीव्यन्	„	संविन्दे	177
ष्ठीव्यन्ती	„	संविन्दे	281
ष्वक्ते	13	संविन्दे	35
	स	संविन्दे	„
संज्ञपयति	218	संविन्दे	„
संयसति	33	संविन्दे	96

संसत्	पुटे 270	सङ्ग्रामयति	पुटे 50
संसन्यते	204	सङ्घुषितम्	280
संसर्गी	285	सङ्घुष्टम्	”
संसर्ग्या	251	सजति	15
संस्करोति	69	सञ्चस्करतुः	140
संस्कारजः	274	सञ्चस्करिद्वे	”
संस्कृतम्	70	सञ्चस्कारिथ	”
संस्नावः	258	सञ्चस्करिध्वे	”
संहारः	298	सञ्चस्करे	”
संहयते	11	सञ्चिक्वे	179
सक्तुधानी	298	सञ्चिच्ये	”
सङ्कुटिता	254	सञ्चीवरयते	226
सङ्क्रामति	13	सञ्जानीते	44
सङ्क्रामतु	78	सञ्जिगंसते वत्सो माता	190
सङ्क्रामयति	217	सञ्ज्वारी	285
सङ्क्रीडते	12	सत्यापयति	234
सङ्क्रीडन्ति शकटानि	”	सत्तयते	49
सङ्गच्छताम्	80	सत्तायते	233
सङ्गमग्य	303	सदक्	270
सङ्गिरते	37	सदक्षः	”
सङ्गिरन्ते	”	सदशः	”
सङ्गिरेते	”	सनीस्यते	203
सङ्गीतिः	294	सन्तरति	10

सन्ति	पुटे 23	समज्ञानम्	पुटे 71
सन्तिष्ठताम्	79	समज्ञानम्	..
सन्दाय	303	समज्य	294
सन्दावः	291	समतत्तेव	69
सन्दिग्धे	19	समदिग्ध	56
सन्दिहते	..	समदिहते	..
सन्दिहाने	..	समदिहतेन	..
सन्दिहाथे	..	समपादि	166
सन्द्रावः	291	समयमन्	63
सन्धिः	293	समयम्यन्	..
सन्धिश्चे	19	समर्णः	279
सन्धिश्च	..	समवसर्ग्या	251
सन्नानह्यते	205	समवित्त	59
सन् ब्राह्मणः	242	समवित्थाः	..
सन्यते	103	समविदत्	..
स भवति	6	समविदानाम्	..
समक्रीडत	53	समविदाथाम्	..
समगंसत	154	समविदि	..
समगंसाताम्	..	समविद्धम्	..
समगंस्त	..	समविद्महि	..
समगत	..	समविद्रत	..
समगिरत	67	समविद्वहि	..
समगिरन्त	..	समविव्ययन्	213

समशृणुत	पुटे 66	सम्प्रवदन्तां ब्राह्मणाः	पुटे 87
समस्क्रौत्	70	सम्फुल्लः	271
समस्थः	260	सम्भाण्डयते	226
समस्थित	161	सम्भार्या	251
समस्थिषत्	,,	सम्भृत्यः	,,
समस्थिषाताम्	,,	सरः	290
समह्वयत्	52	सरकः	259
समाश्लिषत् जलु काष्ठम्	146	सरणः	286
समाश्लेषि	,,	सरति	14
समिधिता	230	सर्पिषो नाथताम्	78
समिध्यति	,,	सर्पा	170
समिध्यिता	,,	सर्वसहः	266
समियात्	116	सर्वगः	267
समीयिवान्	240	सर्वङ्गषः	,,
समुत्तः	277	सर्वलगः	,,
समुन्नः	,,	सर्वप्रदः	261
समुह्यते	104	सर्वा कारिकाम्	296
समूलकाषम्	305	सर्वा कारिमकार्षम्	,,
समूलघातम्	,,	सर्वा कृतिम्	,,
सम्पत्	294	सर्वा कृत्याम्	,,
सम्पत्तिः	,,	सर्वा क्रियाम्	,,
सम्पन्नङ्कारम्	304	सर्वा गणनाम्	297
सम्पर्का	285	सर्वा गणिकाम्	296

	पुटे		पुटे
सविता	199	सस्वार	138
सवितारः	„	सहकृत्वः	274
सवितारौ	„	सदनः	256
सवितामे	„	सहयुध्वा	224
सवित्वम्	289	महत्त्वम्य पणते	15
सव्येष्टः	160	सहिता	169, 255
ससर्जित्थ	138	सहित्वम्	289
समर्ति	31	सहिष्णुः	284
ससर्थ	140	सह्यम्	249
सस्मार	„	मांराविणम्	293
ससृतः	38	साङ्कुटितम्	294
सस्मर्थ	138	सातः	278
सस्मार	„	सातयः	257
सस्रति	31	साधनः	256
सस्रष्ट	138	साधयति	215, 225
सस्वर	„	साधुः	290
सस्वरतुः	„	साधुकारी	272
सस्वरथुः	„	साधुदार्थी	„
सस्वरिथ	„	सामगः	261
सस्वरिम	„	सामगी	„
सस्वरिव	„	सायते	103
सस्वरुः	„	सारः	291
सस्वर्थ	„	सालभञ्जिका	296

सुरापी	पुटे	सूनः	पुटे
सुशर्मा	261	सूयते	157
सुषुप्सति	271	सूयन्ते	31
सुषुवाते	192, 193	सूयेते	”
सुषुवाथे	138	सूर्यः	”
सुषुविडे	”	सूर्यायते	251
सुषुविध्वे	139	सुत्वरः	231
सुषुविरे	”	सुमरः	288
सुषुविषे	138	सुष्टम्	197
सुषुवे	”	सेक्त्वम्	282
सुष्टु कारयति	”	सेत्वम्	289
सुष्वापयिषति	219	सेधयति	”
सुस्मूर्षते	193	सेनाचरः	215
सुस्त्यूषति	196	सेनानीः	263
सुस्त्राव	197	सेविता	270
सुस्रोथ	140	सेसिम्यते	171
सुस्वूर्षति	”	सोढा	204
सुत्तकारः	198	सोता	269, 110
सुत्तग्रहः	264	सोतारः	169
सुत्तयति	262	सोतारौ	”
सुदः	49, 245	सोतासे	”
सुदिता	257	सोमपाः	”
सुही	286	सोमविक्रयी	271
	257		274

सोमसुत्	पुटे		पुटे
सोषूयते	273	स्य	23
सोसूच्यते	205	स्यः	..
सोसूच्यते	201	स्थण्डिलदार्ढ्यं	273
सोसूच्यते	..	स्थवयति	224
स्कन्त्वा	301	स्थापयति	..
स्कभ्नाति	44	स्थावरः	288
स्कभ्नोति	..	स्थासुः	284
स्कुनाति	..	स्थूलमर्भावपुः	269
स्कुनोति	..	स्थूलमभावुकः	..
स्तः	23	स्थूलयते	49
स्तकयति	217	स्थेयात्	116
स्तनन्धयः	265	स्तपयति	218
स्तभ्नाति	44	स्तापयति	218
स्तभ्नोति	..	स्तानीयम्	247, 297
स्तम्बकरिः	264	स्तायात्	117
स्तम्बेरमः	262	स्तिग्धम्	282
स्तुलः	252	स्ताडम्	..
स्तुभ्नाति	44	स्तुग्धम्	..
स्तुभ्नोति	..	स्तूढम्	..
स्तृणन्	244	स्तेयात्	117
स्तृणानः	..	स्नोग्धा	172
स्तौत्वम्	289	स्तोडा	..
स्त्यनुजः	274	स्तोहिता	..

	पुटे		पुटे
स्पर्शः	290	सक्षयति	175
स्पर्शा	171	सजयति	225
स्पष्टः	280	सप्ता	170
स्पाशितः	„	स्रवतः	10
स्पृश्यम्	251	स्रवति	„
स्पृह्यालुः	287	स्रवन्ति	„
स्पृष्टा	171	स्रावयति	220
स्फापयति	224	सुग्नमुपतिष्ठताम्	80
स्फावयति	214	स्वः	23
स्पीतः	278	स्वजते	15
स्मः	23	स्वपन्ति	24
स्मरतः	10	स्वपितः	„
स्मरति	„	स्वपिति	„
स्मरन्ति	„	स्वपिथ	„
स्मरयति	217	स्वपिथः	„
स्मरिषीष्ट	118	स्वपिमः	„
स्मर्यते	104	स्वपिवः	„
स्मृषीष्ट	118	स्वपिषि	„
स्मेरम्	288	स्वपोषम्	306
स्यन्त्वा	301	स्वप्नः	293
स्यन्तस्यति	176	स्वरिता	171
स्यन्दिष्यति	„	स्वर्गाहायः	260
स्रक्	269	स्वर्ता	171

स्वर्थात्	पुटे		पुटे
स्वादते	115	हन्ति	17
स्वादन्ते	11	हन्तु	83
स्वादते	,,	हन्मः	18
स्वादुः	,,	हन्मि	,,
स्वादुङ्कारम्	290	हन्वः	,,
स्विन्नः	304	हरति	10
	275, 283	हरेते	,,
ह		हरितर्यति	223
हंसगामिनी	272	हलयति	226
हंसति	232	हव्यम्	248
हंसायते	231	हसनम्	298
हंसि	18	हमितं छावस्य	284
हत	83	हन्तग्राहम्	305
हतम्	,,	हस्तयति	225, 226
हतः	17	हस्तवर्तम्	305
हताम्	83	हस्तिन्नः	268
हतात्	,,	हातव्यम्	248
हथ	18	हायनः	259
हथः	,,	हायनाः	,,
हनानि	83	हार्यम्	248
हनाम	,,	हिंसकः	286
हनाव	,,	हिंसन्ति	41
हनिष्यते	184	हिस्तः	,,

	पुटे		पुटे
हिंस्थ	41	हृषितानि	280
हिंथ्यः	„	हृष्टम्	„
हिंस्मः	„	हृष्टः	„
हिंस्वम्	288	हृष्टानि	„
हिंस्वः	41	हे पचन्	244
हिक्रिना	171	हे पचमान	„
हिडयति	217	हेयम्	248
हित्वा	302	होता	169
हिनस्ति	41	होतारः	„
हिनस्मि	„	होतारौ	„
हिनस्सि	„	हसयति	224
हिनुतः	31	हीणः	277
हिनोति	„	हीतः	„
हिन्वन्ति	„	हेपयति	214
हूयताम्	102	हूयतः	11
हूयते	102, 104	हूयति	„
हूयात्	117	हूयते	„
हूयेत्	102	हूयन्ति	„
हृषितम्	280	हूयन्ते	„
हृषितः	„	हूयेते	„

शुद्धपत्रिका.

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२	८	विशेषण	विशेषण
२२	१३	तिङ्	तिङ्
२२	२०	पर	परे
३	७	१०	१३
२२	९	लङ्घन्	लङ्घन्
२२	२३	पुनीर्व	पुनीर्वि
९	४	यातु	धातु
२२	२३	षिहायसा	विहायसा
१०	२२	धेद् शब्दोः	धेद् शब्दोः
११	९	यातोरा	धातोरा
१२	१६	भूहति	गृहति
२२	२३	सामान्य	सामान्य
१४	२०	वेनगतौ	वेगगतौ
१६	१६	धातुभ्यो उत्तर	धातुभ्यः उ
२२	१५	अत्तः	अत्थः
२२	२१	भयति	भवति
२५	६	हलादौ	हलादौ
२९	७	विचिर्	विजिर्
२२	१२	वेविचति	वेविजति
२२	१३	वेचिम	वेजिम

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२९	१३	विच्चः	विज्वः
॥	॥	विच्चमः	विज्मः
३३	१०	(VIII. 3. 74.)	(VII. 3. 74.)
॥	१४	मदि हर्षे	मदी हर्षे
३५	९	सन्नियोगन	सन्नियोगेन
३६	२१	छिंदने	छेदने
३७	१९	शत, सहस्र	शतं, सहस्रं
॥	२१	प्रच्छयो	पृच्छयो
॥	२२	भवात	भवति
३९	७	सिद्धामत्य	सिद्धमित्य
॥	१५	भूपाल	भूपालः
४२	२३	लडादयः	लडादयः
४९	१२	गवा	गर्वा
५३	३	निरसन	निरसने
५६	६	अदुग्ध्वम्	अधुग्ध्वम्
६२	१६	णिचिर्	णिजिर्
६३	२	विचिर्	विजिर्
॥	५	अवेवेड् इत्यादि	अवेवेड् इत्यादि
६९	१०	श्रम्बिकरणे	श्रम्बिकरणे
७०	१३	अनृह्णात्	अगृह्णात्
७३	८	संमाप्तम्	समाप्तम्
॥	१५	पनवे	पवने

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
७६	२३	सम्प्रानत	सम्प्रान्त
७८	५	(I. 3. 84.)	(I. 3. 85.)
७९	१७	स्फूर्तान	स्फूर्तानि
८०	१८	तायेनेष्वान	तायेनेष्वानि
८३	३	धत्वं च	धत्वं च
८६	१४	विचिर्	विचिर्
८८	१४	निपूर्वः	निःपूर्वः
९१	१	क्रीणाध्वम्	क्रीणाध्वम्
९२	१२	असुनवम्	असुनवम्
९८	१२	पुर्नाति	पुर्नाति
१०९	१३	अदन्तम्	अदन्तम्
११४	२३	घर्क्षयास्ताम्	घर्क्षयास्ताम्
११८	१४	वरिषीष्ट	वरिषीष्ट
११९	१८	ऋतश्च	ऋतश्च
१२३	१७	कसा	कसौ
१२७	६	अनिदितामिात	अनिदितामिति
१२८	२	इत्येतेषां	इत्येतेषां
१३०	७	क्लिङ्गान	क्लिङ्गान
१४०	८	विधान	विधाने
१४१	१६	वङ्	वृङ्
१४२	१७	पीध्वं	पीध्वं
१४३	६	(VII. 2. 25.)	(VIII. 2. 25.)

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
१४३	१८		अपाक्षुः
१४५	४	(VI. 2. 4.)	(VII. 2. 4.)
१५३	२	उमादेशो	उमागमो
„	१९	जृस्तन्भु	जृस्तन्भु
„	२०	जृष् वयो	जृष् वयो
१५४	६	सितादङ्व्यवाये	सितादङ्व्यवाये
„	७	अग्रचत्	अग्रुचत्
१५५	१४	स्यावधस्य	स्यावधस्य
„	२१	उपामद्यः	उपाद्यमः
१५६	६	सिचि लुकि	सिज्जुकि
„	„	आकारादिति	आकारान्तादिति
„	८	उस्यपदान्तात्	उस्यपदान्तात्
१५७	१	यतिघाते	प्रतिघाते
„	६	अध्रवीत्	अध्रुवीत्
„	७	दीर्घात् एव	दीर्घान्त एव
„	८	तत्तदा	तत् ; तदा
„	९	अकुडीत्	अकुण्डीत्
१५८	२३	लोपेः	लोपः
१५९	१०	अन्यथा ता	अन्यथा तौ
„	१५	अपवीत्	अपावीत्
१६०	६	दाधाध्वदाप्	दाधाध्वदाप्
१६१	१०	अशाशीत्	अशासीत्

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
१६१	११	अशार्सात्	अमार्सात्
„	१३	निष्ठने घुसंज	निष्ठनेघुसंज
„	१७	इणः । पाध्वं लुङ् । लिटाधोऽङ्गात्	इणर्पाध्वं लुङ्कलिटां धोऽङ्गात्
„	१८	आतो लोपो वाच्यः आतो लोपो वाच्यः लुङि वा सनि ण्वुलि (वा. VI. 4. 114.) ल्युटि च न (VI. इतिवचनादाकारलोपः; 4. 114. वा.)	लुङि इति वचनादाकारलोपः ;
„	१९	अदरिद्रिषुः इत्यस्यानन्तरं न दरिद्रायके लोपो दरिद्राणे च नेष्यते । दिदरिद्रासतीत्येके दिदरिद्रिषतीति च ॥ इति वा सनि ण्वुलि ल्युटि च न । इति संयोज्य पठितव्यम्	
१६२	३	विभाषेडः	विभाषेडः
„	१४	स्वरित्यादि	स्वरतीत्यादिना
१६३	२	कित्वम् ;	कित्वम् ;
„	२२	डुक्किञ्	डुक्कीञ्
१६४	११	श्च हिंसायाम् ;	शृ हिंसायाम्
१६५	१५	शृस्तृजागृभ्यः स्विन्	शृस्तृजागृभ्यः चिन्
१६७	१४	नकारादकाररेफाः	नकारदकाररेफाः
१६८	२	शष्पिकरणे	शष्पिकरणे
„	६	लृ इति	लृ इति
„	७	यथासंख्यस्य	यथासंख्यं

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
१६९	१५	पतपट	पतपद
१७०	२२	तपिता	तर्पिता
१७२	३	धकारादेशः	घकारादेशः
१७३	१	हेतुमद्भवार्थे	हेतुमद्भावार्थे
,,	७	लिङ्गेन बुद्ध्वा	लिङ्गेन लिङ्गिलिङ्गे बुद्ध्वा
,,	८	वाक्यं प्रयुङ्क्ते	इत्यस्यानन्तरं
यदि कमलकमाह्वास्यत् न शकटं पर्याभविष्यदिति । इति योजनीयम्			
१७५	१३	लप्सते	लप्स्यते
१७६	४	श्रन्धिष्यते	शार्धिष्यते
१७७	१	उपदेशोऽजन्तः	उपदेशोऽजन्तः
१७८	८	चिण्वादिट् ;	चिण्वादिट् ;
,,	१६	इजतेश्च	इजदेश्च
,,	१९	दध्वसे	दध्वसे
,,	२०	शासिवसीति	शासिवसीति
१७९	११	कृजर्थम्	कृजर्थम्
१८०	२	अन्वभाविषताम्	अन्वभविषाताम्
१८१	२१	जभजभीगात्	जभजृभी गात्
१८५	२२	क्सस्य वां लृक्	क्सस्य वा लृक्
१८६	१५	नकार	नकारः
,,	१६	धात्वाधिकाराविहित	धात्वधिकाराविहित
,,	२०	गुणादि	गुपादि
१८७	१	लिङ्गसमुदाय	लिङ्गं समुदाय

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
१८७	६	जिज्जामा	जिजामा
१८९	१५	चिधन्मिष्यते	चिधन्मिष्यते
१९०	१५	हनगम	हन, अजादेशगम
१९१	४	ककिडर्तति	किडर्तति
„	१२	उकारानुबंधो	उकारानुबन्धो
„	१६	द्विवचन	द्विवचन
१९२	५	अनुदात्तत्वाच्च	Omit
„	६	एकाच उपदेशेऽनु-	
		दात्तात् (VII. 2	
		10.) इति प्रतिषेधे च	Omit
१९३	१२	कित्वपञ्चे	कित्वपञ्चे
„	१४	कित्वाभावे	कित्वाभावे
१९४	१	ङित्वाद्गुणाभावः	ङित्वाद्गुणाभावः
„	१०	उच्छदिर्	उच्छदिर्
„	१५	अजादित्वाद्द्वितीयस्य	अजादित्वाद्द्वितीयस्य
१९५	१९	ज्ञोपरिङ् विकल्पः	ज्ञोपरिङ् विकल्पः
१९६	२२	अभ्यस्तस्य	अभ्यस्तस्य
१९९	६	षूञ्	षूङ्
२००	२३	वर्तमानात्	वर्तमानात्
२०१	१२	मूच्यव्यर्थ	मूच्यव्यर्थ
२०२	१९	निवृत्त्यर्थ	निवृत्त्यर्थम्
२०३	१३	आतो लोपः	अतो लोपः

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२०४	२	वशोर्धातोर्थाङि	वशोर्धातोर्थाङि
,,	२०	शाशम्यते	शाशम्यते
२०५	८	षूच्	षूङ्
२०८	८	वुग्लङ्लिटोः	वुग्लङ्लिटो
२१०	१५	चेक्रीयति	चेक्रियति
२११	१६	अभिकांक्षायाम् ;	अभिकाङ्क्षायाम्
,,	१७	अजर्गधीः	अजर्गधीः
२१२	२	प्रत्युङ्ते	प्रयुङ्क्ते
२१३	२	हेच् स्पर्धायां	ह्वेच् स्पर्धायां
,,	१५	लक्षणिक	लाक्षणिक
२१४	६	भीस्मियोर्हेतु	भीस्म्योर्हेतु
२१६	१	ली श्लेषणे	ली श्लेषणे
,,	११	हनस्तेऽचिण्णलोः	हनस्तोऽचिण्णलोः
,,	२३	घटादयो मित	घटादयो मितः
२१७	७	प्रसयति, अपप्रसत्	प्रथयति, अपप्रथत्
,,	११	सिध्यति	सिध्यति
,,	,,	स्वरान्ताः	त्वरान्ताः
,,	,,	अनुदात्तेत,	अनुदात्तेतः,
२२२	३	शस्त्वृदितम्	शास्त्वृदिताम्
२२४	१९	पृकृतिभाव	प्रकृतिभाव
२२६	२३	निष्ठा	निष्ठा
२२८	१३	इनि ठन्	इनिठनौ

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२२९	१२	अनात्यः	अमात्यः
२३२	१४	कारणा अजव	कारणा अजव
२३४	१८	वर्णइ	वर्ण
२३६	६	कदसंगेषु	कदसंगेषु
२३	९	२३	२३
२३८	१२	प्रयोक्त	प्रयोक्ता
२३८	१०	मुद्धते	मुक्द्धते
२३९	२	नेन धान्वर्थेन	नेन धान्वर्थेन
२४४	९	चौरयती	Omit
२४९	४	रुच प्ररचचेश्व	रुचप्ररचचेश्व
२५०	४	शक्यार्थे	शक्यार्थे
२५१	१	कम्बलः	कम्बलः
२५१	१	उपपदि	उपपदे
२५२	२२	प्रसिध्यति	प्रसिध्यति
२५३	२३	भावाधिकारोऽस्ति	भावाधिकारोऽस्ति
२५४	२४	प्रसिध्यति	प्रसिध्यति
२५५	२५	सिध्यन्त्यस्मिन्	सिध्यन्त्यस्मिन्
२५६	२६	सिध्यः	सिध्यः
२५७	२७	षोपणम्,	षोषणम्,
२५८	२८	पत्रं वाहनम्	पत्रं वाहनम्
२५९	२९	युग्य अश्वः	युग्यः अश्वः

पुटे	इत्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२५३	८	चन्द्रमासाविति	चन्द्रमासाविति
„	९	आसु-युः-वपि	आसु-यु-वपि
„	१३	प्राणाय्योऽसंमतौ	प्राणाय्योऽसंमतौ
„	१८	प्रत्ययबहुविधाः	प्रत्यया बहुविधाः
२५४	१८	आच्छेदने	आच्छादने
„	२२	अकारान्तस्य	आकारान्तस्य
२५५	२१	लम्भकः	लम्भकः
२५६	७	हीर्घाऽकितः	दीर्घोऽकितः
„	११	हीयते	हियते
„	१८	मदनः	दमनः
२५८	७	संस्त्रतीण	संस्त्रतीण
२५९	६	जहीते वा	जिहीते वा
„	१५	विवर्त्य	निर्वर्त्य
„	१७	निर्वर्त्य	निर्वर्त्य
२६०	४	अतोऽनुपसर्गे	आतोऽनुपसर्गे
„	८	अम्बाम्बगो	अम्बाम्बगो
२६१	५	विभुजातीति	विभुजतीति
„	१७	सुराणी	सुरापी
२६२	८	तच्छील्ये	ताच्छील्ये
२६३	१७	भास्कारा	भास्करा
२६४	१९	आत्मम्भरिश्च	आत्मम्भरिश्च
„	२२	अनुक्त	अनुक्त
२६५	१३	नाडिन्धमः	नाडिन्धमः

पुटे	पङ्क्तौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२६७	१९	बहं नेहति	बहं नेहति
२६८	४	आरंभः	आरम्भः
२६९	१०	उदकमयं नद्यः	उदकमयः । नद्यः
॥	१७	द्विवचन	द्विवचन
॥	१७	मृजति तामिति	मृजति तामिति
२७०	३	विद्वान्विति	विद्वान्विति
२७१	१३	किनिन्	क्विन्
॥	२०	अनुनासिकः स्यात्	अनुनासिकम्वान
२७२	१	तत्त्वप्रद	तत्त्वप्रद
॥	॥	च्छ्वोऽशुद्धनु	च्छ्वोऽशुद्धनु
॥	२	छ इत्यस्य	च्छ इत्यस्य
॥	७	किञ्जलो द्विति	किञ्जलेः द्विति
२७३	५	अर्भाक्ष्यम्	आर्भाक्ष्यम्
२७४	९	जनेर्ङ	जनेर्ङः
२७६	४	वृत्कवरणेन	वृत्करणेन
॥	२१	शुषोर्धातोर्ह	शुषेर्धातोर्ह
२७९	२	आदितोर्धातोः	आदितोर्धातोः
॥	८	पूङ् क्त्वा च	पूङ् क्त्वा च
॥	१०	पूङ् परो	पूङ् परो
॥	१६	बृहोर्निपातनमेतन्	बृहोर्निपातनमेतन्
॥	१७	कृच्छृगहनयो कषः	कृच्छृगहनयोः कषः
२८१	१३	धत्वः प्राप्तिस्था	धत्वप्राप्तिस्था

पुटे	पक्षौ	अशुद्धम्	शुद्धम्
२८२	७	त्कखलर्थाः	क्तखलर्थाः
„	८	त्कश्च	क्तश्च
„	११	क्त्वो विहितः	क्तो विहितः
„	१३	यः क्त्वः	यः क्तो
२८५	३	गकारेत्वात्	गकारेच्चात्
„	७	प्रत्ययोरितोरित्यर्थः	प्रत्यययोरितोरित्यर्थः
२८६	९	अकर्मकाद्यच्	अकर्मकाद्युच्
„	२२	सुदादिभ्यो	सूदादिभ्यो
२८८	२३	जवते दीर्घत्वं	जवतेदीर्घत्वं
२८९	१	जू जुवौ,	जूः जुवौ
„	३	विद्यन्तरो	विध्यन्तरो
२९०	१५	ण्वला	ण्वुला
२९१	५	पुल्लिङ्गैक	पुंलिङ्गैक
„	१४	प्रतिषेधोऽपि	प्रतिषेधेऽपि
२९२	१९	ऋकारान्तेभ्यो उव	ऋकारान्तेभ्य उव
„	२३	ङितः कितः	ङितः कितः
२९३	१	अकर्त्तिरि	अकर्त्तरि
„	१४	णचास्त्रियाम्	णच् स्त्रियाम्
„	१७	णच स्त्रियामञ्	णचः स्त्रियामञ्
„	२३	इत्ययान्तादण्	प्रत्ययान्तादण्
२९४	६	किञ्जलोः किति	किञ्जलोः क्किति
२९६	६	ईत्वम्	इत्वम्

